

JAKOŚĆ ŻYCIA, KAPITAŁ SPOŁECZNY, UBÓSTWO I WYKLUCZENIE SPOŁECZNE W POLSCE

WARSZAWA 2013

Opracowanie publikacji:

Główny Urząd Statystyczny,
Departament Badań Społecznych i Warunków Życia
Urząd Statystyczny w Łodzi

Redakcja merytoryczna:

Anna Bieñkuńska, Tomasz Piasecki

Współpraca:

Piotr Łysoń

Zespół autorski:

Francuski Narodowy Instytut Statystyki
i Badań Ekonomicznych (INSEE)

Daniel Verger
Alexandre Lebrère

Główny Urząd Statystyczny

Anna Bieñkuńska

Paweł Ciecieląg

Sławomir Nałęcz

Paweł Piaskowski

Robert Wieczorkowski

oraz Bronisław Lednicki,

którego zachowujemy we wdzięcznej pamięci jako
wybitnego praktyka metody reprezentacyjnej i bardzo
życzliwego Kolegę

Urząd Statystyczny w Łodzi

Elżbieta Kolasa

Izabela Jachowicz

Tomasz Piasecki

Współpraca:

Małgorzata Gniewaszewska, GUS

Dorota Napiórkowska, US w Łodzi

Andrzej Nowicki, GUS

Małgorzata Szklarz, Centrum Informatyki Statystycznej
w Warszawie

Jolanta Włodarczyk, US w Łodzi

Opracowanie graficzne i projekt okładki:

Katarzyna Szkopiecka, US w Łodzi

Skład:

Katarzyna Szkopiecka, US w Łodzi

ISBN 978-83-7027-526-6

PRZEDMOWA

Niniejsza publikacja „Jakość życia. Kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce” zawiera analizę wyników zrealizowanego przez Główny Urząd Statystyczny (GUS) w 2011 roku nowego, wieloaspektowego i kompleksowego badania ankietowego gospodarstw domowych zatytułowanego: „Badanie spójności społecznej”. Realizacja tego badania wpisuje się w szereg krajowych i międzynarodowych inicjatyw, mających na celu wzbogacenie zasobów informacji statystycznych, pozwalających na rzetelną diagnozę różnych aspektów jakości życia, która jest zalecana m.in. w Raporcie Stiglitz-Sena-Fitoussi'ego.

Wyniki badania były już prezentowane zarówno w formie ogólnie dostępnych notatek informacyjnych GUS, jak również podczas różnych konferencji – po raz pierwszy we wrześniu 2011 r. Publikacja, którą oddajemy do Państwa rąk ma charakter opracowania analitycznego uzupełnionego o opis stosowanych w analizie rozwiązań metodologicznych. W prezentowanym opracowaniu zdecydowano się na przedstawienie wybranych zagadnień, które nie są przedmiotem stałych badań i regularnych publikacji GUS, a wydają się mieć szczególnie istotne znaczenie z punktu widzenia polityki społecznej i zainteresowania opinii publicznej.

Publikacja składa się z 7 części. Otwiera ją rozdział dotyczący jakości życia. Skoncentrowano się w nim na analizie subiektywnej oceny jakości życia. Starano się wyjaśnić, jak na poziom satysfakcji z życia wpływają różne czynniki, zarówno materialne, jak i niematerialne.

W rozdziale 2 zaprezentowano wyniki wielowymiarowej analizy zjawiska ubóstwa. Pokazano w jakim stopniu w warunkach polskich ubóstwo łączy się z izolacją społeczną, co może prowadzić w konsekwencji do wykluczenia społecznego. Omówiono także czynniki sprzyjające kumulacji różnych form ubóstwa oraz izolacji społecznej.

Rozdział 3 porusza ważne – z punktu widzenia rosnącej roli technologii informacyjno-komunikacyjnych w różnych obszarach życia – zagadnienia związane ze zjawiskami wykluczenia i włączenia cyfrowego. Oszacowano skalę tych zjawisk oraz przedstawiono profil społeczno-demograficzny osób e-wykluczonych i e-włączonych.

Przedmiotem rozważań w 4 rozdziale jest kapitał społeczny w wymiarze sieciowym. Badanie spójności społecznej stworzyło możliwość przeanalizowania zarówno zasobów kapitału stowarzyszeniowego, związanego z działaniem w ramach grup i organizacji formalnych, jak i kapitału rodzinnego oraz towarzysko-sąsiedzkiego, wchodzących w skład nieformalnego kapitału społecznego.

Rozdział 5 – ostatni spośród przekrojowych rozdziałów analitycznych – dotyczy tematyki religijnej. Religijność uwarunkowana jest społecznie i kulturowo, przejawia się w indywidualnym i wspólnotowym działaniu człowieka. W rozdziale omówiono przejawy życia społeczno-religijnego, takie jak poczucie związku z Kościołem, aktywność społeczno-religijna oraz intensywność zaangażowania w działalność Kościoła i innych organizacji religijnych.

Wychodząc naprzeciw rosnącemu zapotrzebowaniu na dane dotyczące zróżnicowania terytorialnego szeroko rozumianej jakości życia, przygotowany został także aneks (część szósta publikacji), w którym przedstawione zostały zestawy wskaźników na poziomie województw, dotyczące m.in. sytuacji materialnej gospodarstw domowych, ubóstwa, relacji społecznych oraz poczucia zadowolenia z różnych aspektów życia. Główną część aneksu stanowią grafiki, wykresy i tablice tworzące portrety poszczególnych województw z punktu widzenia zagadnień będących tematem publikacji. Poprzedza je krótki komentarz metodologiczno-analityczny, dotyczący danych prezentowanych w aneksie.

Publikację zamyka aneks metodologiczny (część siódma), w którym zawarto informacje dotyczące rozwiązań organizacyjno-metodologicznych przyjętych w badaniu spójności społecznej.

Pragniemy w tym miejscu podziękować wszystkim osobom, również tym nie wymienionym poniżej, które w jakikolwiek sposób przyczyniły się do przygotowania i przeprowadzenia badania oraz opracowania zaprezentowanych w publikacji informacji.

Dziękujemy Kierownictwu i ekspertom z INSEE, a w szczególności Panu Danielowi Verger za możliwość konsultacji zarówno na etapie przygotowania jak i opracowywania wyników badania. Ponadto dziękujemy departamentom odpowiedzialnym za współpracę z zagranicą INSEE i GUS – za sprawną organizację współpracy ekspertów.

Wyrazy podziękowania kierujemy do Ankieterów i Osób koordynujących prace w terenie oraz do Dyrekcji i Pracowników Urzędu Statystycznego w Łodzi za pomoc i współpracę na wszystkich etapach realizacji i opracowywania wyników badania. Centrum Informatyki Statystycznej dziękujemy za przygotowanie programów rejestracji i kontroli wyników badania oraz wykonanie części obliczeń.

W sposób szczególny chcemy podziękować wszystkim Respondentom, którzy zechcieli poświęcić swój czas na udział w badaniu.

Nad całością prac merytorycznych – od powstania koncepcji badania spójności społecznej po analizę jego wyników czuwała p. Anna Bieńkuńska z Departamentu Badań Społecznych i Warunków Życia (naczelnik Wydziału Analiz Przekrojowych), której składam serdeczne podziękowanie za ogromną pracę wykonaną z wielkim zaangażowaniem.

dr Piotr Łysoń

Dyrektor Departamentu

Badań Społecznych i Warunków Życia GUS

SPIS TREŚCI

Rozdział	Dział	Tytuł	Strona
1		JAKOŚĆ ŻYCIA	7
		<small>Anna Bieńczyńska, Tomasz Piasecki, Daniel Verger, Alexandre Lebrère</small>	
	1	WPROWADZENIE	7
	2	ZADOWOLENIE Z ŻYCIA	8
	3	DETERMINANTY SATYSFAKCJI ŻYCIOWEJ	13
	4	SAMOPOCZUCIE PSYCHICZNE	22
	5	PODSUMOWANIE	33
2		UBÓSTWO, IZOLACJA I WYKLUCZENIE SPOŁECZNE	35
		<small>Anna Bieńczyńska, Tomasz Piasecki, Daniel Verger, Alexandre Lebrère</small>	
	1	WPROWADZENIE	35
	2	UBÓSTWO	36
	3	OD UBÓSTWA DO WYKLUCZENIA SPOŁECZNEGO – O TYM, CZY UBÓSTWO ŁĄCZY SIĘ Z IZOLACJĄ SPOŁECZNĄ	53
	4	PODSUMOWANIE	61
	5	MODELE REGRESJI LOGISTYCZNEJ	63
3		WYKLUCZENIE I WŁĄCZENIE CYFROWE OSÓB I GOSPODARSTW DOMOWYCH	77
		<small>Paweł Piaskowski</small>	
	1	RÓŻNE FORMY E-WYKLUCZENIA I E-WŁĄCZENIA	77
	2	E-WYKLUCZENIE GOSPODARSTW DOMOWYCH	80
	3	E-WYKLUCZENIE I E-WŁĄCZENIE OSÓB	82
	4	WIRTUALNY KAPITAŁ SPOŁECZNY	89
	5	PODSUMOWANIE	91
4		KAPITAŁ SPOŁECZNY W WYMIARZE SIECIOWYM UCZESTNICTWO W GRUPACH PIERWOTNYCH I NIEFORMALNYCH ORAZ W STOWARZYSZENIACH WTÓRNYCH	93
		<small>Anna Bieńczyńska, Sławomir Nałęcz, Tomasz Piasecki</small>	
	1	WPROWADZENIE	93
	2	STOWARZYSZENIOWY KAPITAŁ SPOŁECZNY – UCZESTNICTWO W STOWARZYSZENIACH WTÓRNYCH	94
	3	NIEFORMALNY KAPITAŁ SPOŁECZNY	116
	4	PODSUMOWANIE	138

Rozdział	Dział	Tytuł	Strona
5		ZAANGAŻOWANIE W DZIAŁALNOŚĆ SPOŁECZNO-RELIGIJNĄ.....	139
		Paweł Ciecieląg	
	1	WPROWADZENIE.....	139
	2	RÓŻNE FORMY UCZESTNICTWA W ŻYCIU SPOŁECZNO-RELIGIJNYM KOŚCIOŁA	139
	3	ZAANGAŻOWANIE W DZIAŁALNOŚĆ SPOŁECZNO-RELIGIJNĄ KOŚCIOŁA WEDŁUG WYBRANYCH CZYNNIKÓW DEMOGRAFICZNO-SPOŁECZNYCH	141
	4	REGIONALNE I TERYTORIALNE UWARUNKOWANIA ZAANGAŻOWANIA W DZIAŁALNOŚĆ SPOŁECZNO-RELIGIJNĄ KOŚCIOŁA	150
	5	PODSUMOWANIE	152
6		ANEKS WOJEWÓDZKI. TERYTORIALNY WYMIAR JAKOŚCI ŻYCIA – WYBRANE WSKAŹNIKI JAKOŚCI ŻYCIA DLA WOJEWÓDZTW.....	155
		Opracowanie zbiorowe	
	1	WPROWADZENIE.....	155
	2	KOMENTARZE METODOLOGICZNE I ANALITYCZNE	158
	3	PORTRETY WOJEWÓDZTW	174
7		ANEKS METODOLOGICZNY.....	271
		Opracowanie zbiorowe	
	1	ORGANIZACJA BADANIA	271
	2	WSKAŹNIKI REALIZACJI BADANIA.....	275
	3	DEFINICJE	277
	4	SCHEMAT LOSOWANIA PRÓBY W BADANIU SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ	282
	5	WAGI W BADANIU SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ	285
	6	METODA OCENY PRECYZJI	288
	7	IMPUTACJA DOCHODÓW	296
	8	REGRESJA LOGISTYCZNA.....	298

1. WPROWADZENIE

Kategoria jakości życia i problemy związane z jej statystycznym pomiarem stały się w ostatnich latach przedmiotem większego zainteresowania nie tylko przedstawicieli różnych dziedzin nauki, ale także opinii publicznej i władz państwowych. Poprawa jakości życia oraz ograniczenie nadmiernych różnic w sytuacji materialnej i społecznej różnych grup ludności stanowi podstawowy cel współczesnych koncepcji rozwoju społeczno-ekonomicznego. Wyrównywanie dysproporcji w szeroko rozumianym poziomie życia i eliminowanie zjawisk związanych z wykluczeniem społecznym stanowi także priorytet polityki społecznej w Unii Europejskiej i w poszczególnych krajach członkowskich.

Nie jest łatwo odpowiedzieć na pytanie, jak najlepiej mierzyć jakość życia. Zarówno w sferze publicznej, jak i w środowiskach naukowych oraz literaturze przedmiotu, ma miejsce dyskusja dotycząca szczegółowych rozwiązań w tym zakresie. Istnieje natomiast zgoda co do ogólnej koncepcji pomiaru jakości w ramach europejskiego systemu statystycznego. Nawiązując do zaleceń Raportu Stiglitz'a przyjmuje się, że statystyczny pomiar jakości życia powinien obejmować dwa wymiary: szeroko rozumiane warunki obiektywne oraz – często dotychczas pomijany w badaniach "statystyki oficjalnej" – dobrobyt subiektywny (z ang. *subjective well-being*), określany w języku polskim jako dobrostan. W ramach warunków obiektywnych powinny być brane pod uwagę m.in. takie domeny jak: materialne warunki życia, zdrowie, edukacja, aktywność ekonomiczna, czas wolny i relacje społeczne, osobiste bezpieczeństwo, jakość państwa i jego zdolność do zapewnienia ludziom podstawowych praw oraz sposób realizacji tych praw, a także jakość infrastruktury i środowiska naturalnego w miejscu zamieszkania. Pomiar dobrobytu subiektywnego powinien obejmować postrzeganą jakość życia, tzn. satysfakcję jaką czerpią ludzie z różnych jego aspektów oraz z życia jako całości, ale także elementy dotyczące samopoczucia psychicznego i odczuwanych stanów emocjonalnych¹.

Rozważając obiektywny i subiektywny wymiar jakości życia, można wskazać i podkreślić przesłanki, wyznaczające szczególnie ważną rolę aspektowi subiektywnemu. Po pierwsze, celem rozwoju społeczno-ekonomicznego jest satysfakcja czerpana przez ludzi z dokonujących się zmian. Najbardziej adekwatnymi miernikami stopnia zadowolenia są oceny dokonywane bezpośrednio przez samych zainteresowanych. Po drugie, często bardzo trudne lub wręcz niemożliwe, jest dokonanie tzw. obiektywnego pomiaru wielu elementów składających się na jakość życia. Dotyczy to m.in. oceny

¹ Zob. m.in.: *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress* (2009), <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/en/index.htm>;
Measurement of the Quality of Life: TF3 Contribution to the summary report of the Sponsorship Group http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/quality_life/publications.

stopnia zaspokojenia potrzeb wyższego rzędu, związanych np. z relacjami międzyludzkimi czy stylem życia. Po trzecie, wiedza o społecznym postrzeganiu warunków życia, stanach emocjonalnych i o satysfakcji społecznej może mieć duże znaczenie praktyczne w planowaniu konkretnych działań w zakresie polityki społeczno-ekonomicznej. Często bowiem to odczuwany – relatywizowany w stosunku do innych osób lub odnoszący się do przeszłości – a nie obiektywny poziom życia, decyduje o postawach i zachowaniach jednostek w sferze życia osobistego i publicznego. Poczucie zbyt dużego dysonansu między odczuwanym poziomem zaspokojenia potrzeb a aspiracjami, generować może różnego rodzaju działania adaptacyjne².

W niniejszym rozdziale przyjęto zasadę oceny jakości życia przede wszystkim poprzez jej wymiar subiektywny. Rozważania skupiają się głównie na subiektywnej (postrzeganej przez daną osobę) jakości życia, rozumianej jako poziom satysfakcji, jaką ludzie czerpią ze swojego życia – zarówno widzianego jako całość, jak i w odniesieniu do poszczególnych jego aspektów. Opis ten uzupełniają zagadnienia związane z samopoczuciem psychicznym. Dzięki bogatemu zakresowi tematycznemu badania, możliwe okazało się także przeanalizowanie udziału w kształtowaniu wymienionych zjawisk różnych czynników o charakterze materialnym i niematerialnym, w tym czynników dotyczących sfery obiektywnej jakości życia.

2. ZADOWOLENIE Z ŻYCIA

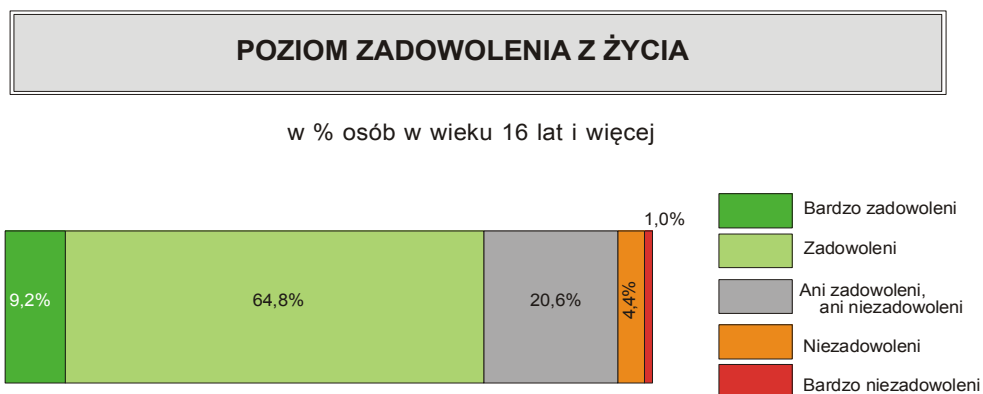
Ocena poziomu zadowolenia (satysfakcji) z życia ogólnie rzecz biorąc należy do najczęściej stosowanych miar subiektywnej jakości życia. Zakłada się, że oceniając poziom satysfakcji z własnego życia dana osoba bierze pod uwagę wszystkie aspekty składające się na ogólną jakość życia, które uważa za istotne. Tym samym miara ta informuje o stopniu zaspokojenia indywidualnych potrzeb i oczekiwań.

Poziom i społeczne zróżnicowanie zadowolenia z życia ogólnie rzecz biorąc

Zdecydowana większość mieszkańców Polski w wieku co najmniej 16 lat – prawie trzy czwarte osób – była zadowolona lub bardzo zadowolona z życia, w tym co jedenasta osoba (ok. 9%) deklarowała się jako bardzo zadowolona. Jedna piąta osób określiła poziom swojej życiowej satysfakcji jako średni. Niezadowolenie ze swojego życia wyrażała co dwudziesta osoba, w tym co setna określiła się jako bardzo niezadowolona.

² Zob. m.in.: *Subjective well-being and social policy(2010)*, Edited by Simon Chapple, European Commission Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion, <http://ec.europa.eu>;
Anna Szukielojć-Bieñkuńska, Tadeusz Walczak, (2011), *Statystyczny pomiar postępu społeczno-gospodarczego w zmieniającym się świecie*, Wiadomości Statystyczne nr 7/8, Warszawa.

Wykres 1.1.

Poziom satysfakcji życiowej jest zróżnicowany społecznie ze względu na wiele cech i czynników (zob. Wykres.1.2.). Częściej ze swojego życia zadowolone są osoby młodsze niż starsze. W najmłodszej grupie wiekowej (16-24 lata) zadowolonych ze swojego życia było ok. 84% osób. W kolejnych grupach wiekowych poziom zadowolenia z życia był niższy, przy czym najniższy wskaźnik satysfakcji życiowej występował wśród osób w wieku 75 lat i więcej, osiągając wartość ok. 62%.

Biorąc pod uwagę zróżnicowanie ze względu na poziom wykształcenia, odsetek osób zadowolonych z życia³ wynosił od ok. 65% wśród osób z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym do prawie 87% – wśród osób z wykształceniem magisterskim lub wyższym.

Najbardziej zadowolone ze swojego życia były osoby pracujące na wyższych stanowiskach kierowniczych (kadra menedżerska, wyżsi urzędnicy i kierownicy) oraz grupa specjalistów (ok. 84-85%). Grupami zawodowymi, wśród których odnotowano najmniej osób zadowolonych były grupy: pracowników przy pracach prostych, rolników, ogrodników, leśników i rybaków oraz robotników przemysłowych i rzemieślników (od ok. 57% do ok. 69%).

Omawiane wcześniej czynniki – wiek, poziom wykształcenia, zawód – wiążą się z aktywnością ekonomiczną. Wyniki badania wskazują, iż rodzaj aktywności wyraźnie różnicuje poziom satysfakcji życiowej. Najbardziej zadowoleni ze swojego życia byli uczniowie i studenci (ok. 88%) oraz osoby pracujące poza rolnictwem – zarówno pracownicy najemni jak i pracujący na rachunek własny (ok. 82%). Najmniej zadowolone ze swojego życia były osoby utrzymujące się z rent inwalidzkich (ok. 52%) oraz osoby bezrobotne (ok. 56%). Grupa emerytów jest wyraźnie zróżnicowana, zależnie od tego, czy otrzymują oni emeryturę rolniczą czy z systemu pozarolniczego. Wśród emerytów rolniczych zadowolonych z życia było ok. 59% osób, czyli o ok. 10 punktów procentowych mniej niż wśród emerytów otrzymujących emeryturę z systemu pozarolniczego.

Zaobserwowano nieznaczne różnice między poziomem zadowolenia z życia mieszkańców wsi i miast. W zależności od wielkości miasta zadowolonych z życia było od ok. 72% do 77% osób – najwięcej w dużych aglomeracjach miejskich. Na wsi zadowolonych ze swojego życia było ok. 74% osób. Znacząco natomiast różnicuje poziom zadowolenia sytuacja materialna, a w szczególności warunki życia. Wśród osób z gospodarstw uznanych za ubogie ze względu na warunki życia, zadowolonych ze swojego życia było ok. 43% osób, czyli ponad dwukrotnie mniej niż w wśród osób o najlepszych warunkach życia. Wśród ubogich ze względu na kryterium dochodowe zadowolonych z życia było 58%, natomiast wśród osób mających problemy ze zrównoważeniem swojego budżetu domowego – ok. 52%. Dla porównania – w grupie osób o najwyższych dochodach zadowolonych ze swojego życia było ok. 85%, a w grupie o najlepszej sytuacji budżetowej – ok. 87% osób.

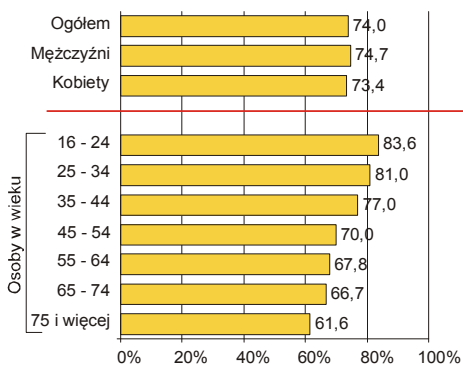
³ Do kategorii osób zadowolonych z życia (odczuwających satysfakcję z życia) zalicza się osoby zadowolone oraz bardzo zadowolone.

Wykres 1.2.

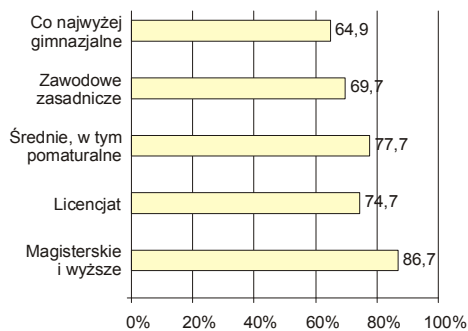
WSKAŹNIK ZADOWOLENIA Z ŻYCIA (osoby bardzo zadowolone lub zadowolone)

w % osób w wieku 16 lat i więcej

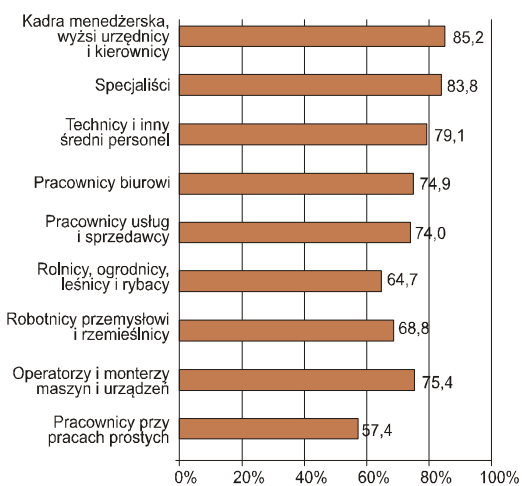
WEDŁUG PŁCI I WIEKU

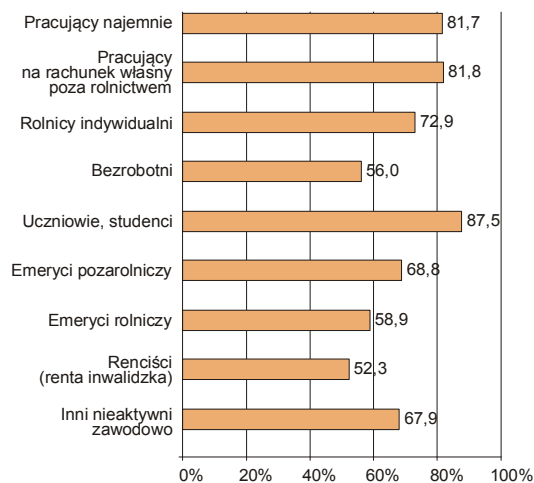
WEDŁUG WYKSZTAŁCENIA

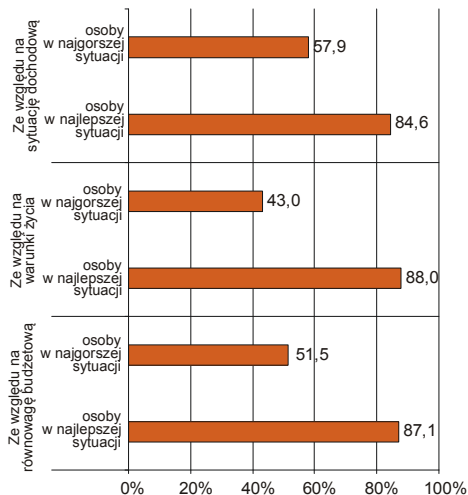
WEDŁUG GRUP ZAWODÓW

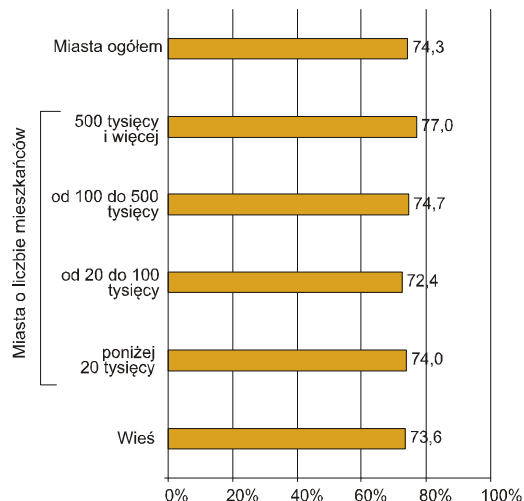
WEDŁUG AKTYWNOŚCI EKONOMICZNEJ

WEDŁUG SYTUACJI MATERIALNEJ

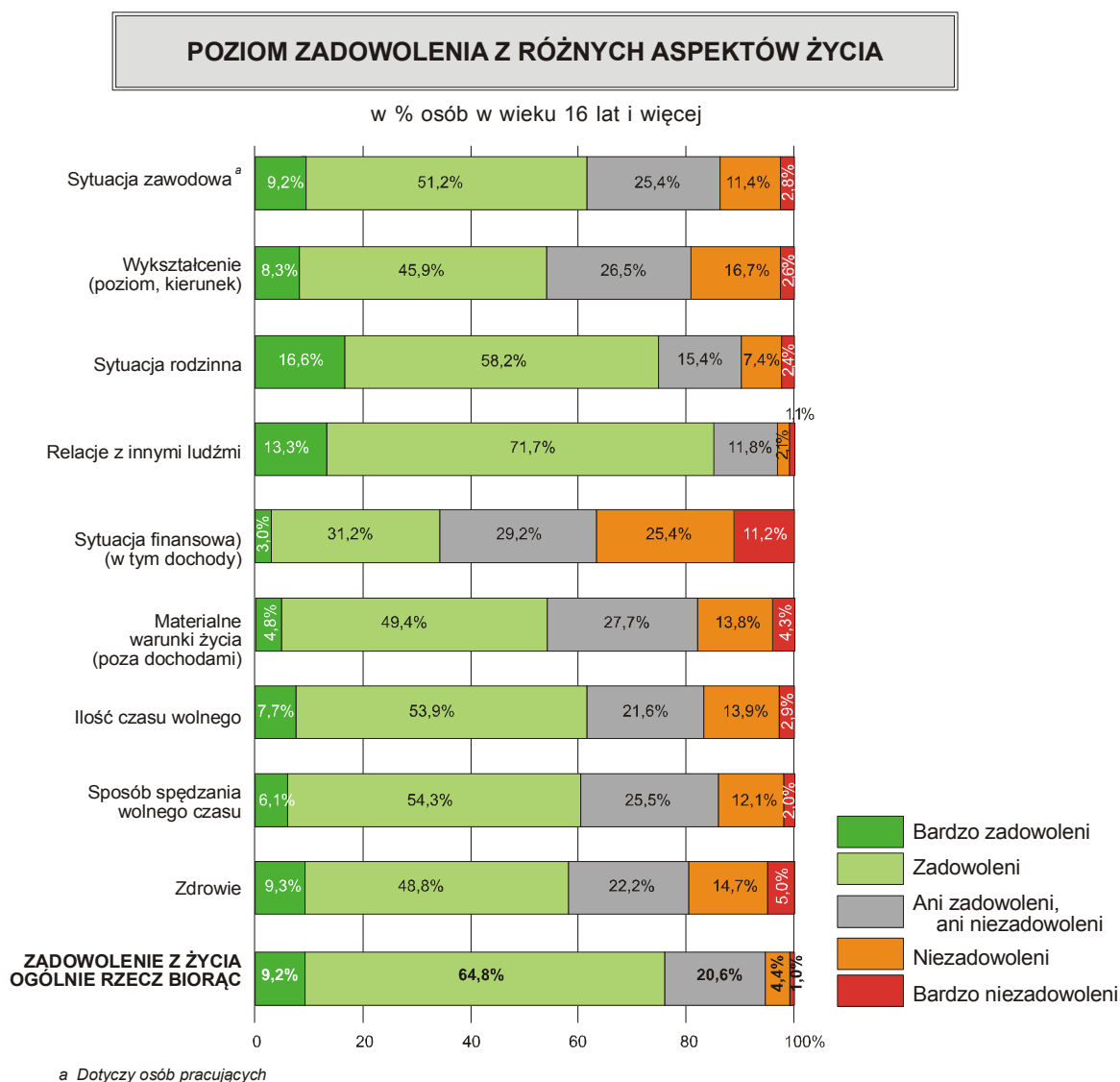
WEDŁUG MIEJSCA ZAMIESZKANIA

Zadowolenie z różnych aspektów życia

W badaniu spójności społecznej pytano nie tylko o poziom zadowolenia z życia ogólnie rzecz biorąc, ale także o zadowolenie z różnych jego aspektów, włączając w to m.in.: sytuację zawodową, sytuację finansową, warunki życia, sytuację rodzinną, relacje z innymi ludźmi czy zdrowie. Pozwala to na dodatkowe analizy i udzielenie przynajmniej częściowej odpowiedzi na pytanie – z jakich sfer swojego życia ludzie są najbardziej zadowoleni, a które z uwzględnionych aspektów stanowią źródło frustracji oraz na pytanie – czy i w jaki sposób poziom zadowolenia z poszczególnych dziedzin życia oddziałuje na ogólną satysfakcję.

Wykres 1.3.

Stopień zadowolenia mieszkańców Polski z poszczególnych aspektów życia był bardzo różny. Najczęściej odczuwano satysfakcję z relacji międzyludzkich - z przyjaciółmi, znajomymi (85% osób zadowolonych) oraz z sytuacji rodzinnej (ok. 75% osób zadowolonych). Niezadowolonych z relacji międzyludzkich było nieco ponad 3% osób. W przypadku sytuacji rodzinnej – dotyczyło to 9% osób.

Najniższe oceny zadowolenia odnotowano w przypadku sytuacji finansowej. Z własnej sytuacji finansowej, w tym dochodów, zadowolona była co trzecia osoba (ok. 34% osób). Był to jedyny aspekt, w przypadku którego grupa osób zadowolonych ze swojej sytuacji była mniejsza od grupy osób niezadowolonych (ok. 37%). Jeżeli weźmiemy pod uwagę materialne warunki życia poza dochodami, to okaże się, że ze swojej sytuacji w tym zakresie była zadowolona ponad połowa mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej (ponad 54% osób zadowolonych). Niezadowolonych ze swoich materialnych warunków życia było ok. 18% osób.

Ze swojej sytuacji zawodowej (charakteru wykonywanej pracy, czasu pracy, wynagrodzenia) zadowolonych było ok. 60% osób pracujących. Brak satysfakcji ze swojej pracy odczuwało natomiast ok. 14% osób. Podobnie prezentuje się odsetek osób zadowolonych z osiągniętego wykształcenia (poziom, kierunek). Było ono źródłem satysfakcji dla ok. 54% osób w wieku co najmniej 16 lat⁴.

Satysfakcję z ilości czasu wolnego odczuwało ok. 62% osób. Nieco mniej osób (ok. 60%) było zadowolonych ze sposobu spędzania przez siebie czasu wolnego. Obserwację potwierdza analiza „drugiej strony” zjawiska – nieco więcej osób było niezadowolonych z ilości czasu wolnego niż ze sposobu jego spędzania.

Ze swojego stanu zdrowia zadowolonych było ok. 58% osób; ok. 22% wyraziło ocenę neutralną (ani zadowolony, ani niezadowolony) i prawie tyle samo (21%) było ze swojego zdrowia niezadowolonych.

Warto zauważyć, że poziom zadowolenia ogólnie rzecz biorąc jest wyższy, niż w przypadku większości cząstkowych aspektów życia (wyjątkiem są kontakty z innymi ludźmi). Prowadzi to do optymistycznego wniosku, iż większość społeczeństwa generalnie jest ze swego życia zadowolona, nawet jeśli dostrzega pewne problemy, analizując poszczególne jego aspekty szczegółowo. Wyższa ocena satysfakcji ogólnej od ocen cząstkowych sugeruje, iż w bilansie wszystkich spraw życiowych pozytywy przeważają nad negatywami, a wystąpienie pewnych problemów w niektórych aspektach życia często nie zmienia ogólnej oceny satysfakcji.

Satysfakcja z różnych aspektów życia a ogólny poziom zadowolenia z życia

Z przedstawionych powyżej danych wynika, że ogólny poziom zadowolenia z życia różni się znacznie od poziomu zadowolenia z różnych jego aspektów, nie jest też prostą wypadkową ocen satysfakcji związanych z tymi aspektami. Aby lepiej zrozumieć zjawisko i mechanizm jego kształtowania oraz ocenić znaczenie satysfakcji odczuwanej w związku z poszczególnymi dziedzinami życia, dla poziomu zadowolenia z całokształtu spraw życiowych („życia ogólnie rzecz biorąc”), zbudowano odpowiedni model regresji logistycznej. W modelu tym objaśniane jest zadowolenie ogólne, natomiast zmiennymi objaśniającymi są poziomy zadowolenia z poszczególnych aspektów życia. Analizę tę można potraktować jako rodzaj dekompozycji – dokonanej metodami

⁴ Wskaźnik ten dotyczy całej populacji spełniającej kryterium wiekowe, a więc także osób, które kontynuują swoją naukę. Jeżeli ograniczymy się do grupy osób, które już się nie uczą, to odsetek zadowolonych ze swojego wykształcenia wyniósł 51%, natomiast niezadowolonych pod tym względem było 21% tej populacji.

ekonometrycznymi na podstawie danych empirycznych – ogólnego zadowolenia z życia na składowe, tj. efekty związane z poszczególnymi dziedzinami życia.

Przy budowie modelu, zjawisko podlegające objaśnieniu, tj. zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc, przedstawiono za pomocą zmiennej zero-jedynkowej. Zmienna ta przyjmuje wartość „1” w przypadku osób, które określiły się jako zadowolone lub bardzo zadowolone, „0” w pozostałych przypadkach. Jest ona zmienną objaśnianą w modelu. Taka definicja zmiennej objaśnianej jest stosowana również w pozostałych modelach służących objaśnieniu zadowolenia z życia, stosowanych w dalszej części niniejszego rozdziału.

MODEL 1.1. ZADOWOLENIE Z ŻYCIA – OBJAŚNIENIE POPRZEZ ASPEKTY CZĄSTKOWE

Ocena istotności wpływu poszczególnych czynników (cząstkowych ocen satysfakcji)

Czynnik (aspekty życia)	Statystyka Walda
Obecna sytuacja zawodowa lub szkoła, studia	72,9 ***
Wykształcenie	23,1 ***
Sytuacja rodzinna	783,1 ***
Relacje z innymi ludźmi, w tym ze znajomymi, przyjaciółmi	101,3 ***
Sytuacja finansowa.....	89,7 ***
Materialne warunki życia (poza dochodami).....	139,3 ***
Ilość czasu wolnego	7,2 n.s.
Sposób spędzania czasu wolnego	162,6 ***
Zdrowie.....	519,5 ***

Oznaczenia istotności statystycznej wpływu czynników:

*** istotny na poziomie 1%

** istotny na poziomie 5%

* istotny na poziomie 10%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 10%)

Przeprowadzona analiza pokazuje, że aspekty życia, które mają największe znaczenie dla kształtowania ogólnego poziomu satysfakcji to sytuacja rodzinna oraz stan zdrowia. Nieistotny statystycznie okazał się wpływ poziomu zadowolenia z ilości czasu wolnego, jakim dana osoba dysponuje. Ważne dla oceny ogólnej satysfakcji było natomiast to, w jaki sposób spędzamy czas wolny. Zadowolenie ze sposobu spędzania czasu wolnego jest trzecią co do ważności, spośród uwzględnionych w analizie cząstkowych, ocen satysfakcji. Wpływało ono w większym stopniu na poziom zadowolenia z życia niż oceny satysfakcji związane z takimi aspektami jak: warunki życia, relacje ze znajomymi i przyjaciółmi, czy sytuacja finansowa.

Niezależnie od siły wpływu poszczególnych czynników, tj. znaczenia poszczególnych aspektów dla satysfakcji z życia ogólnie rzecz biorąc, wpływ ten jest zwykle dodatni, tj. satysfakcja z poszczególnych aspektów życia sprzyja satysfakcji ogólnej.

3. DETERMINANTY SATYSFAKCJI ŻYCIOWEJ

Odczuwany poziom satysfakcji życiowej jest efektem jednoczesnego oddziaływania wielu czynników. Szeroki zakres tematyczny badania spójności społecznej pozwala dokonać analizy przyczynowej zjawiska w sposób wszechstronny, uwzględniając uwarunkowania o różnej naturze i różnym charakterze. Nie tylko uwarunkowania tradycyjne, takie jak: wiek, poziom wykształcenia,

status na rynku pracy, zdrowie lub sytuacja dochodowa, ale również związane ze stanem psychicznym, a nawet historią życia danej osoby i jej przeszłymi doświadczeniami.

Analiza miała na celu wyodrębnienie determinant satysfakcji życiowej, tj. czynników wpływających na stopień zadowolenia z życia i objaśniających jego poziom, a także określenie i pomiar efektu wpływu każdego z tych czynników. Przeprowadzono ją za pomocą modelu regresji logistycznej, gdzie zmienną objaśnianą było zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc, wyrażone za pomocą zmiennej zero-jedynkowej.

Zastosowanie regresji logistycznej do analizy determinant badanych zjawisk omówiono w części metodologicznej, podrozdział 8. *Regresja logistyczna*. W podejściu tym, dokonujemy próby objaśnienia prawdopodobieństwa wystąpienia danego zjawiska (w tym wypadku zadowolenia z życia) za pomocą różnych czynników, które stanowią potencjalne determinanty. Definiujemy w tym celu odpowiedni model, określając potencjalne zmienne objaśniające. W wyniku dopasowania modelu (zastosowania procedury szacowania jego parametrów, poprzez regresję logistyczną) otrzymujemy oceny siły wpływu poszczególnych zmiennych objaśniających oraz dokonujemy statystycznej weryfikacji zależności (ocena istotności parametrów). Oszacowane w ten sposób efekty dotyczą „odrębnego” wpływu każdej ze zmiennych, tj. wynikającego z samodzielnego jej oddziaływania, nie zaś będącego skutkiem zależności z innymi czynnikami/zmiennymi uwzględnionymi w modelu⁵.

Uwzględniając w modelu indywidualne doświadczenia życiowe danej osoby, zastosowano kilka zmiennych objaśniających. Pierwsza z nich, określana jako „typ drogi życiowej”, została zdefiniowana w oparciu o odpowiedzi na pytanie, w którym respondenci byli proszeni o dokonanie opisu swojej dotychczasowej „drogi życiowej”, poprzez wybór jednego z przedstawionych schematycznych obrazków. Dodatkowo, uwzględniono fakt wystąpienia lub nie, w dotychczasowym życiu danej osoby pewnych ważnych wydarzeń, które odzwierciedlały odpowiednie zmienne zero-jedynkowe. Szczegóły dotyczące zmiennych, związanych z doświadczeniami żywymi opisuje *Komentarz 1.2.*

Wyniki dopasowania modelu (zob. *Model 1.2.*) wskazują, iż na poziom satysfakcji życiowej największy wpływ miała ocena przebiegu dotychczasowego życia, wyrażona z pomocą odpowiedniego schematu „drogi życiowej”. W porównaniu z osobami, które swoją drogę życiową uznały za stabilną, tzn. takich, które na przestrzeni swojego życia nie odczuwały wyraźnych zmian ani na lepsze, ani na gorsze, bardziej skłonne do odczuwania zadowolenia były osoby, których życie ulegało systematycznej poprawie. Natomiast „drogi” świadczące o negatywnych zmianach zachodzących w życiu, były silną przesłanką prowadzącą do niezadowolenia (zob. *Komentarz 1.2.*). Zdarzeniami z przeszłości, które w sposób istotny negatywnie wpływają na odczuwanie satysfakcji ze swojego życia, okazały się: wyraźne pogorszenie materialnych warunków życia, rozwód, separacja, bądź rozpad związku, a przede wszystkim okresy silnych napięć nerwowych i załamań psychicznych.

⁵ Innymi słowy, efekt pokazuje, co dana zmienna wnosi „nowego” do modelu, nie objaśnionego pozostałymi elementami jego specyfikacji, tj. za pomocą pozostałych zmiennych objaśniających. Jest to element odróżniający, w sferze interpretacyjnej, tę metodę analizy determinant od porównania rozkładu zmiennej badanej w podpopulacjach, które pokazuje różnice wszelkiego typu, również wynikające z zależności między czynnikami, przez co jeden efekt może zostać przypisany wielu czynnikom (zob. część metodologiczna, podrozdz. 8. *Regresja logistyczna*).

Tylko nieznacznie mniejszy wpływ niż „przebyta droga życiowa” na zadowolenie z życia miała ocena ogólnego stanu zdrowia. Im lepsza ocena stanu zdrowia – tym lepsza ocena satysfakcji ze swojego życia, i odwrotnie. W tym kontekście warto odnotować, że w sytuacji, gdy model zawiera już zmienną odzwierciedlającą samoocenę stanu zdrowia, nieistotny statystycznie okazał się wpływ niepełnosprawności. Biorąc pod uwagę duże znaczenie stanu zdrowia i samopoczucia fizycznego (a także psychicznego) nie należy na tej podstawie sądzić, jakoby kwestia sprawności i fizycznej możliwości wykonywania określonych czynności nie miała znaczenia dla poziomu zadowolenia z życia. Wręcz przeciwnie, jest to sprawa bardzo ważna. Jednakże, otrzymane wyniki, pozwalają sformułować wniosek, iż rzeczywistą determinantą satysfakcji życiowej jest faktyczny stan zdrowia, wyznaczający fizyczne możliwości danej osoby, oraz zestawienie tych faktów z własnymi oczekiwaniami (bo tym jest *de facto* ocena zadowolenia z własnego stanu zdrowia), nie ma natomiast większego znaczenia, czy ewentualne „niedomagania” kwalifikują daną osobę do uznania za niepełnosprawną (we własnej ocenie lub w sensie formalnym).

Do grupy ważnych determinant satysfakcji życiowej należy także samopoczucie psychiczne. Negatywne stany emocjonalne, oznaki złego samopoczucia psychicznego, nie sprzyjają odczuwaniu zadowolenia z życia. Wyraźny pozytywny wpływ na postrzeganą jakość życia, rozumianą w tym kontekście, ma fakt bycia z kimś w związku.

Ważna dla postrzeganej jakości życia była też intensywność kontaktów z innymi ludźmi, z osobami spoza własnego gospodarstwa domowego. Brak lub ograniczona liczba kontaktów (prowadząca do izolacji społecznej) była istotnym czynnikiem mogącym prowadzić do niezadowolenia z życia.

Wyraźnie słabszy był bezpośredni (tj. odbywający się w inny sposób, niż poprzez inne, ważniejsze czynniki, opisane wyżej) wpływ na satysfakcję z życia takich czynników jak wiek osoby czy jej poziom wykształcenia. Dotyczy to również wprowadzonego do modelu wskaźnika, opisującego posiadanie i stan umiejętności ważnych z punktu widzenia funkcjonowania we współczesnych warunkach (takich jak posiadanie prawa jazdy, znajomość języków obcych, czy stopień umiejętności korzystania z komputera lub Internetu (zob. *Komentarz 1.1.*). Wśród wymienionych czynników najważniejszy okazał się wpływ wieku. Największą skłonność do odczuwania zadowolenia ze swojego życia wykazują osoby w starszych grupach wiekowych – po 55 roku życia – oraz osoby najmłodsze – do 24 roku życia.

Zastosowany model zawiera również zmienne objaśniające, opisujące sytuację materialną, przez co pozwala ocenić jej wpływ na zadowolenie z życia. Opisując sytuację materialną poszczególnych osób przyjęto, iż odpowiada ona sytuacji gospodarstwa domowego, do którego należy dana osoba. Informacja o sytuacji materialnej została wprowadzona do modelu w postaci trzech czynników, opisujących (niezależnie od siebie) sytuację dochodową, warunki życia oraz sytuację budżetową. Każdy z tych czynników uwzględnia trzy kategorie (poziomy):

- osoby dotknięte ubóstwem danego typu (ubóstwo dochodowe, warunków życia, braku równowagi budżetowej – zob. *Komentarz 1.1.*),
- osoby w najlepszej sytuacji wg danego kryterium (bardzo dobra sytuacja dochodowa, bardzo dobre warunki życia, bardzo dobra sytuacja budżetowa – zob. *Komentarz 1.1.*),
- osoby nie zaliczone do żadnej z opisanych wyżej grup skrajnych.

Przeprowadzona analiza wykazała stosunkowo niewielki (w porównaniu z innymi uwzględnionymi w modelu czynnikami), wpływ sytuacji materialnej na zadowolenie z życia. W przypadku każdego z trzech branż pod uwagę aspektów, wyraźnie negatywny wpływ na zadowolenie z życia ma znalezienie się w grupie osób uznanych za doświadczające różnych typów ubóstwa (najgorsza sytuacja). Wraz z poprawą sytuacji obserwujemy co prawda wzrost poziomu satysfakcji z życia, ale jest on coraz słabszy – różnica pomiędzy osobami w „przeciętnej” i najlepszej sytuacji jest stosunkowo niewielka, a w przypadku kryterium dochodowego zupełnie nieistotna statystycznie. Spośród trzech branż pod uwagę aspektów sytuacji materialnej największy wpływ na poziom satysfakcji miały warunki życia, na które składa się: sytuacja mieszkaniowa, wyposażenie w dobra trwałego użytku, jak również możliwość zaspokojenia różnych potrzeb konsumpcyjnych – zarówno materialnych jak i niematerialnych.

W oparciu o zastosowany model nie zaobserwowano istotnego, samodzielnego wpływu typu miejscowości zamieszkania, który nie byłby możliwy do wyjaśnienia innymi uwzględnionymi w modelu czynnikami. Obserwuje się natomiast istotny statystycznie, choć nie tak silny jak w przypadku najważniejszych determinant, efekt regionalny. Wyniki wskazują, iż w stosunku do referencyjnego województwa mazowieckiego, odczuwaniu satysfakcji życiowej sprzyja zamieszkiwanie w województwach: pomorskim, lubuskim, kujawsko-pomorskim, śląskim i wielkopolskim. Dla żadnego z województw nie stwierdzono istotnego statystycznie efektu negatywnego, w stosunku do województwa referencyjnego.

Komentarz 1.1.

**DEFINICJE WYBRANYCH ZMIENNYCH OBJAŚNIAJĄCYCH UŻYTYCH W MODELU
OBJAŚNIAJĄCYM POZIOM ZADOWOLENIA Z ŻYCIA**

Zmienne objaśniające	Definicja
<i>Oceniane na poziomie gospodarstwa domowego, w skład którego wchodzi dana osoba</i>	
Sytuacja dochodowa^a	
Ubóstwo dochodowe	Dotyczy gospodarstw, dla których wyliczony miesięczny dochód ekwiwalentny, (w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie) był niższy od wartości uznanej za próg ubóstwa. Próg ubóstwa przyjęto na poziomie 60% mediany dochodu ekwiwalentnego. Dochód ekwiwalentny jest teoretycznym dochodem na tzw. jednostkę ekwiwalentną, tj. przeliczonym tak, by był porównywalny między gospodarstwami o różnym składzie demograficznym.
Bardzo dobra sytuacja dochodowa	Dotyczy gospodarstw domowych o najwyższych dochodach, tj. tych, których miesięczny dochód ekwiwalentny był wyższy niż 5/3 (ok. 167%) mediany dochodu ekwiwalentnego (tj. ok. 2,8 razy wyższy od przyjętej relatywnej granicy ubóstwa).
Warunki życia^a	
Ubóstwo warunków życia	Dotyczy gospodarstw domowych, w których zaobserwowano co najmniej 10 z listy 30 przejawów (symptomów) złych warunków życia, dotyczących: jakości mieszkania, poziomu wyposażenia w dobra trwałego użytku, deprivacji różnego typu potrzeb konsumpcyjnych (materialnych i niematerialnych).
Bardzo dobre warunki życia	Dotyczy gospodarstw domowych, w których nie stwierdzono występowania żadnego przejawu złych warunków życia z listy 30 symptomów.

Komentarz 1.1. (dok.)

Sytuacja budżetowa^a	
Ubóstwo braku równowagi budżetowej	Gospodarstwa domowe, które zostały uznane za ubogie z punktu widzenia „nieradzenia sobie z budżetem”, tzn. w których wystąpiły przynajmniej 4 z 7 uwzględnionych symptomów, obejmujących zarówno subiektywne opinie gospodarstw domowych dotyczące ich statusu materialnego, jak i fakty mówiące o trudnościach budżetowych gospodarstwa (w tym o zaległościach w opłatach).
Bardzo dobra sytuacja budżetowa	Gospodarstwa domowe o największej swobodzie budżetowej – tzn. takie, które pozytywnie oceniały możliwości gospodarowania swoimi dochodami i w których nie wystąpił żaden z 7 symptomów „nieradzenia sobie z budżetem”.
<i>Oceniane na poziomie danej osoby</i>	
Wskaźnik umiejętności indywidualnych	Wskaźnik złożony, w którym uwzględniono: posiadanie prawa jazdy, umiejętność kierowania samochodem, liczbę znanych języków obcych i stopień ich znajomości oraz umiejętność posługiwania się komputerem i Internetem. Wskaźnik przyjmuje 5 różnych wartości, od „bardzo niski lub brak” do „bardzo wysoki”.
Izolacja społeczna	Za wyizolowaną społecznie uznano osobę, u której zaobserwowano niewielką intensywność (lub brak) kontaktów społecznych z osobami spoza gospodarstwa domowego. Za dotknięte izolacją uznano osoby, w przypadku których stwierdzono nie więcej niż 3 typy kontaktów/relacji. Przy tworzeniu wskaźnika wzięto pod uwagę kontakty z rodziną poza gospodarstwem domowym, kontakty ze znajomymi i sąsiadami, udział w praktykach religijnych wymagających kontaktu z innymi ludźmi, posiadanie przyjaciół oraz udział w organizacjach, wspólnotach lub grupach formalnych.

a Jeżeli w analizie opisowej mówimy o ubóstwie dochodowym, ubóstwie warunków życia lub braku równowagi budżetowej, odpowiada to na wykresach gospodarstwom/osobom w najgorszej sytuacji dochodowej, warunków życia lub równowagi budżetowej. Natomiast tam, gdzie jest mowa o bardzo dobrej sytuacji dochodowej, bardzo dobrych warunkach życia lub bardzo dobrej sytuacji budżetowej odpowiada to na wykresach gospodarstwom/osobom w najlepszej sytuacji dochodowej, warunków życia i równowagi budżetowej.

MODEL 1.2. ZADOWOLENIE Z ŻYCIA – MODEL PRZYCZYNOWO-SKUTKOWY

Ocena istotności wpływu poszczególnych czynników

Czynnik	Statystyka Walda
Płeć	7,1 ***
Wiek	38,8 ***
Pozostawanie w związku formalnym lub nieformalnym	138,5 ***
Posiadanie dzieci	4,2 **
Wykształcenie	18,6 ***
Wskaźnik umiejętności indywidualnych	16,0 ***
Niepelnosprawność	0,5 n.s.
Bezrobocie	11,1 ***
Ogólna ocena stanu zdrowia	274,6 ***
Złe samopoczucie psychiczne	138,4 ***
Izolacja społeczna	46,4 ***
Typ drogi życiowej	302,1 ***
Wystąpienie w przeszłości wydarzeń:	
Rozwód, separacja, rozpad związku	39,7 ***
Wyraźna poprawa warunków życia	33,3 ***
Wyraźne pogorszenie warunków życia	51,9 ***
Załamanie psychiczne, okresy bardzo silnych napięć nerwowych, problemów osobistych	78,1 ***

MODEL 1.2. ZADOWOLENIE Z ŻYCIA – MODEL PRZYCZYNOWO-SKUTKOWY (c.d.)

Ocena istotności wpływu poszczególnych czynników (dok.)

Czynnik	Statystyka Walda
Sytuacja dochodowa	8,4 **
Warunki życia	40,5 ***
Sytuacja budżetowa	12,5 ***
Typ miejscowości zamieszkania	3,2 n.s.
Województwo	57,4 ***

Wartości parametrów i ocena ich istotności statystycznej

Zmienna objaśniająca	Wartość parametru	Statystyka Walda
Płeć		
Mężczyzna	Ref.	
Kobieta	0,14	7,1 ***
Wiek		
16-24 lata	0,34	8,0 ***
25-34 lata	-0,03	0,1 n.s.
35-44 lata	Ref.	
45-54 lata	0,00	0,0 n.s.
55-64 lata	0,23	6,8 ***
65-74 lata	0,39	14,4 ***
75 lat i więcej	0,43	14,7 ***
Pozostawanie w związku formalnym lub nieformalnym	0,63	138,5 ***
Posiadanie dzieci.....	0,15	4,2 **
Wykształcenie		
Co najwyżej gimnazjalne	-0,08	1,2 n.s.
Zawodowe zasadnicze	-0,07	1,2 n.s.
Średnie, w tym pomaturalne	Ref.	
Licencjat	-0,42	14,3 ***
Magisterskie i wyższe	0,08	0,7 n.s.
Wskaźnik umiejętności indywidualnych		
Bardzo niski lub brak	-0,20	8,1 ***
Niski	-0,12	2,4 n.s.
Średni	Ref.	
Wysoki	0,13	2,8 *
Bardzo wysoki	0,14	1,4 n.s.
Niepełnosprawność.....	0,05	0,5 n.s.
Bezrobocie	-0,30	11,1 ***
Ogólna ocena stanu zdrowia		
Bardzo dobra	1,08	114,0 ***
Dobra	0,77	161,3 ***
Taka sobie, ani dobra, ani zła	Ref.	
Zła	-0,38	29,1 ***
Bardzo zła	-0,60	16,2 ***
Złe samopoczucie psychiczne	-1,20	138,4 ***
Izolacja społeczna	-0,52	46,4 ***

MODEL 1.2. ZADOWOLENIE Z ŻYCIA – MODEL PRZYCZYNOWO-SKUTKOWY (c.d.)

Wartości parametrów i ocena ich istotności statystycznej (c.d.)

Zmienna objaśniająca	Wartość parametru	Statystyka Walda
Typ drogi życiowej		
Typ 1 (wznosząca; bez załamań i spadków)	0,38	21,5 ***
Typ 2 (stabilna).....	Ref.	
Typ 3 (wznosząca; z przejściowymi załamaniami i spadkami)	-0,09	1,5 n.s.
Typ 4 (opadająca; niejednostajnie).....	-0,66	76,3 ***
Typ 5 (opadająca; jednostajnie).....	-1,03	80,3 ***
Wystąpienie w przeszłości wydarzeń:		
Rozwód, separacja, rozpad związku	-0,45	39,7 ***
Wyraźna poprawa warunków życia	0,36	33,3 ***
Wyraźne pogorszenie warunków życia.....	-0,44	51,9 ***
Załamanie psychiczne, okresy bardzo silnych napięć nerwowych, problemów osobistych	-0,56	78,1 ***
Sytuacja dochodowa		
Ubóstwo	-0,20	8,4 ***
Poza grupami skrajnymi	Ref.	
Bardzo dobra.....	-0,01	0,0 n.s.
Warunki życia		
Ubóstwo	-0,40	31,5 ***
Poza grupami skrajnymi	Ref.	
Bardzo dobre.....	0,23	7,9 ***
Sytuacja budżetowa		
Ubóstwo	-0,19	7,9 ***
Poza grupami skrajnymi	Ref.	
Bardzo dobra.....	0,17	4,2 **
Typ miejscowości zamieszkania		
Miasto 500 tysięcy i więcej	Ref.	
Miasto 100-500 tysięcy	-0,17	2,7 n.s.
Miasto 20-100 tysięcy	-0,16	2,4 n.s.
Miasto poniżej 20 tysięcy.....	-0,16	2,3 n.s.
Wieś	-0,16	2,7 n.s.
Województwo		
Dolnośląskie	0,15	1,4 n.s.
Kujawsko-pomorskie	0,38	9,2 ***
Lubelskie	-0,06	0,2 n.s.
Lubuskie	0,40	8,6 ***
Łódzkie	-0,01	0,0 n.s.
Małopolskie	0,12	1,1 n.s.
Mazowieckie	Ref.	
Opolskie	0,23	2,7 n.s.
Podkarpackie	0,19	2,3 n.s.
Podlaskie	-0,14	1,1 n.s.

MODEL 1.2. ZADOWOLENIE Z ŻYCIA – MODEL PRZYCZYNOWO-SKUTKOWY (dok.)

Wartości parametrów i ocena ich istotności statystycznej (dok..)

Zmienna objaśniająca	Wartość parametru	Statystyka Walda
Województwo (dok.)		
Pomorskie	0,47	13,8 ***
Śląskie	0,36	10,9 ***
Świętokrzyskie	0,09	0,5 n.s.
Warmińsko-mazurskie	-0,06	0,2 n.s.
Wielkopolskie	0,28	5,3 **
Zachodniopomorskie	0,07	0,2 n.s.

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 1%

** istotny na poziomie 5%

* istotny na poziomie 10%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 10%)

Komentarz 1.2.

DROGA ŻYCIOWA A ZADOWOLENIE Z ŻYCIA (TRAJEKTORIE)

Badanie spójności społecznej zawierało pytania o charakterze biograficznym. Pytano m.in. o wystąpienie różnych wydarzeń w życiu respondenta. Proszono również o wybranie jednego spośród 10 przedstawionych schematów – tego, który w ocenie respondenta najlepiej obrazuje jego dotychczasowe życie. W tego typu podejściu badawczym wychodzi się z założenia, że schematy te z jednej strony oddają rzeczywisty przebieg życia danej osoby, sekwencję i kumulację różnego rodzaju zdarzeń i doświadczeń, a z drugiej strony – odzwierciedlają subiektywny odbiór tej rzeczywistości. Uwzględnione schematy „drogi życiowej”⁶ określały zarówno kierunki zmian (*linia opadająca oznacza pogorszenie się sytuacji, linia pozioma – stabilizację, brak wyraźnych zmian; linia wznosząca – poprawę sytuacji*) jak również „wzorzec” zmian jakie zaszły w życiu danej osoby (*zmiany skokowe, na przemian okresy dobre i złe, jednorazowe wydarzenia zmieniające bieg życia, stały jednokierunkowy przebieg zmian*). Na potrzeby modeli objaśniających inne zjawiska za pomocą „drogi życiowej”, a także dla ułatwienia analizy, stosowane w badaniu 10 schematów pogrupowano, otrzymując 5 typów drogi życiowej. Przypisanie schematów do poszczególnych typów można odczytać z wykresu 1.4.

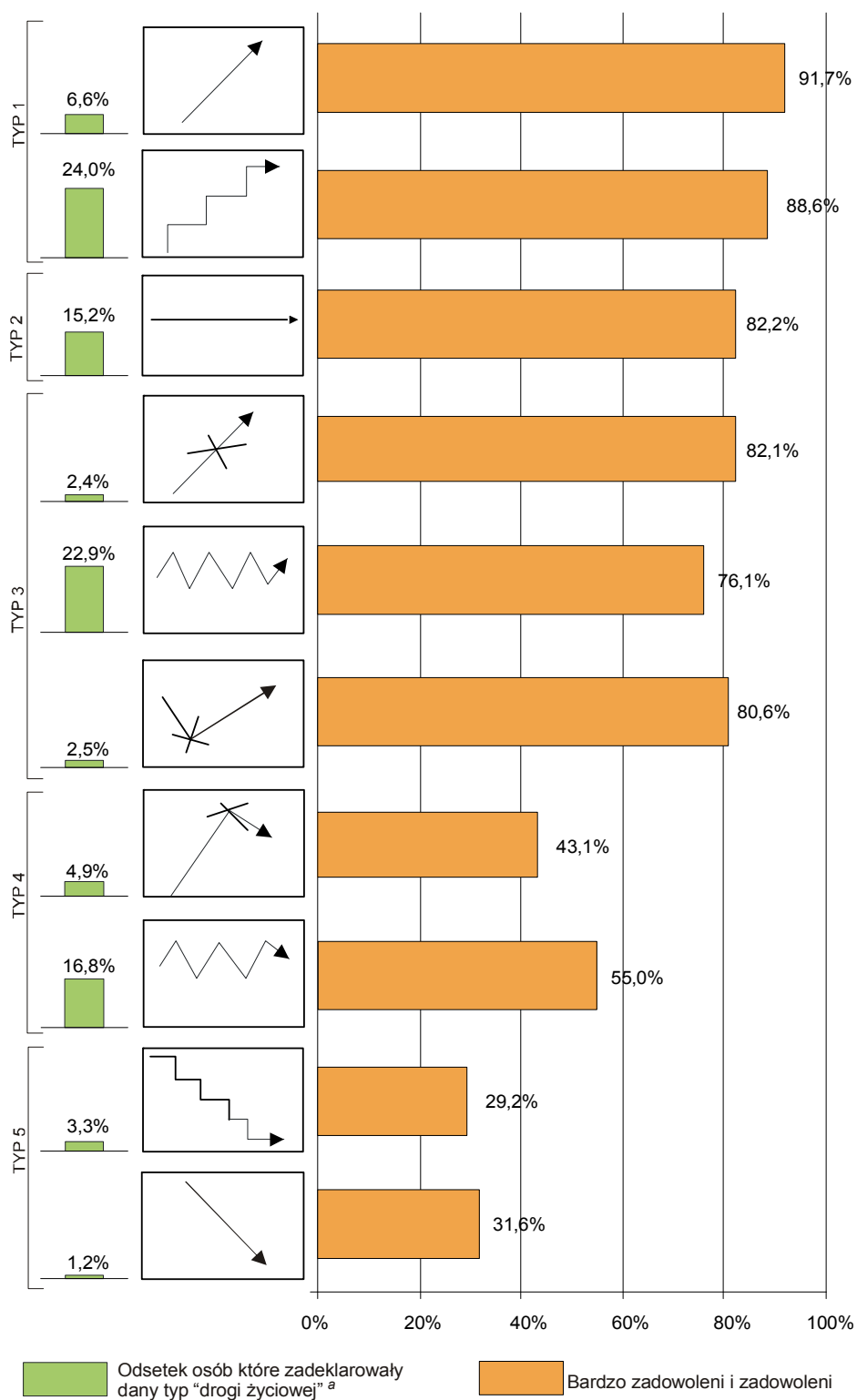
Z badania wynika, że w przypadku ok. 58% osób w wieku 16 lat i więcej ich życie zmieniło się generalnie na lepsze (linie „wznoszące się”). Brak zmian w życiu (linia pozioma) dotyczył 15 % osób. Nieco ponad jedna czwarta osób (ok. 26%) doznała zmian na gorsze (linie „opadające”). Zarówno kierunek, jak i charakter zmian znalazły odzwierciedlenie w ocenach poziomu zadowolenia z życia. Najbardziej zadowolone z życia były osoby, które doświadczały ciągłej poprawy swojego życia (ok. 92% zadowolonych) oraz osoby, których poprawa życia odbywała się skokowo i była przeplatana okresami stabilizacji (ok. 89% zadowolonych). Najmniej usatysfakcjonowane z życia, co jest w pełni zrozumiałe, były osoby, które w sposób systematyczny (skokowo bądź ciągle) doświadczały pogarszania się swojej sytuacji (ok. 30-32% zadowolonych).

⁶ W literaturze określane również terminem trajektorii życia.

Wykres 1.4.

WPŁYW "DROGI ŻYCIOWEJ" NA POZIOM ZADOWOLENIA Z ŻYCIA

w % osób w wieku 16 lat i więcej

^a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: "Proszę spojrzeć na rysunki i zaznaczyć ten, który najlepiej obrazuje, jak wyglądało do tej pory Pana/Pani życie."

4. SAMOPOCZUCIE PSYCHICZNE

Podstawę do oceny samopoczucia psychicznego stanowił blok dziewięciu pytań dotyczących częstości doświadczania w ciągu ostatniego miesiąca przed badaniem różnych stanów emocjonalnych – zarówno pozytywnych jak i negatywnych⁷. Dzięki temu możliwe było przeanalizowanie każdej z wziętych pod uwagę oznak samopoczucia (dobrego lub złego), jak również zbudowanie wskaźników złożonych, pozwalających wyodrębnić grupy osób, w których mamy do czynienia z kumulacją pozytywnych bądź negatywnych przejawów dotyczących samopoczucia psychicznego. Wychodząc z założenia, że wystąpienie pojedynczego symptomu, szczególnie negatywnego, stanowi jedynie przesłankę, ale nie daje podstaw do wyciągania wniosków na temat „ogólnie dobrego” lub „ogólnie złego” samopoczucia, zbudowano dwa wskaźniki złożone – wskaźnik dobrego oraz wskaźnik złego samopoczucia psychicznego (zob. *Komentarz 1.3.*).

Spośród obydwu skonstruowanych wskaźników złożonych, w dalszej części więcej uwagi poświęcono wskaźnikowi złego samopoczucia (a więc i negatywnej stronie samopoczucia psychicznego). Symptomy dobrego samopoczucia w świetle uzyskanych wyników badania, mają charakter dość powszechny; symptomy złego samopoczucia odnotowywane są rzadziej, ale gdy występują, wiążą się zwykle z rzeczywistością odczuwanymi przez daną osobę problemami. Wskaźnik złego samopoczucia psychicznego jest zatem zmienną w większym stopniu różnicującą populację. Pozwala wyodrębnić grupę osób, którą łączą pewne wspólne odczucia i doświadczenia, której charakterystyka różni się od charakterystyki reszty zbiorowości w większym stopniu niż miałyby to miejsce w przypadku wskaźnika wyróżniającego osoby o najlepszym samopoczuciu. Skumulowanie „złych emocji” silniej oddziałuje na inne zjawiska, w tym zjawiska związane z różnymi aspektami jakości życia, dlatego wskaźnik złego samopoczucia był m.in. wykorzystywany jako zmienna objaśniająca w zaprezentowanym wcześniej modelu regresji logistycznej, wyjaśniającym wpływ różnych czynników na poziom zadowolenia z życia. Z tego też względu, w analizie samopoczucia psychicznego silniejszy akcent położono na jego negatywny aspekt, co nie oznacza pominięcia aspektów pozytywnych, których omówienie również jest konieczne dla zachowania kompletności opisu zjawiska.

⁷ W badaniu uwzględniono zestaw pytań stosowanych w europejskim badaniu stanu zdrowia ludności, w tym także w polskiej edycji tego badania zrealizowanej przez GUS w 2009 r.

Komentarz 1.3.**WSKAŹNIKI DOBREGO I ZŁEGO SAMOPOCZUCIA PSYCHICZNEGO**

Wskaźniki dobrego i złego samopoczucia psychicznego zostały zbudowane w oparciu o dziewięć pytań dotyczących częstości doświadczania przez respondenta różnych stanów emocjonalnych. Pytano jak często w ciągu ostatniego miesiąca badana osoba czuła się:

- 1) pełna życia,
- 2) bardzo zdenerwowana,
- 3) głęboko przygnębiona tak, że nic nie mogło podnieść jej na duchu,
- 4) spokojna i opanowana,
- 5) pełna sił i energii do działania,
- 6) smutna, przygnębiona lub miała chandrę,
- 7) wykończona, wyczerpana,
- 8) szczęśliwa,
- 9) zmęczona.

Kolejność pytań w powyższym zestawieniu odpowiada kolejności ich zadawania podczas przeprowadzania wywiadu.

Stany emocjonalne, związane z poszczególnymi pytaniami, podzielić można na takie, których występowanie ma wymowę pozytywną i świadczy o dobrym samopoczuciu psychicznym (stany o charakterze pozytywnym – pozycje 1, 4, 5, 8 powyższego zestawienia), oraz takie, których występowanie może świadczyć o złym samopoczuciu psychicznym (stany o charakterze negatywnym – pozycje 2, 3, 6, 7, 9).

Rozkład dotyczący deklarowanej częstości występowania poszczególnych stanów emocjonalnych pokazuje tablica 1. Zestawienie uporządkowano według ich pozytywnego lub negatywnego charakteru.

**Tabl. 1. Badane stany emocjonalne (przejawy samopoczucia psychicznego)^a
w % osób w wieku 16 lat i więcej**

Osoby badane czuły się ^b :	Częstość występowania danej odpowiedzi				
	przez cały czas	przez większość dni	przez kilka dni	bardzo rzadko	nigdy
Stany, których występowanie świadczy o dobrym samopoczuciu (pozytywne)					
Pełne życia	12,4	43,3	23,9	18,3	2,2
Spokojne i opanowane	9,6	59,2	21,0	9,4	0,8
Miały dużo sił i energii do działania	9,4	43,4	26,7	17,9	2,5
Szczęśliwe	12,6	46,3	26,0	13,5	1,6
Stany, których występowanie świadczy o złym samopoczuciu (negatywne)					
Bardzo zdenerwowane	1,6	10,6	34,6	46,6	6,6
Głęboko przygnębione, nic nie mogło podnieść ich na duchu	0,7	5,1	15,7	41,9	36,7
Smutne, przygnębione, lub miały chandrę	0,9	6,9	26,4	47,5	18,3
Wykończone, wyczerpane	1,1	10,1	33,8	41,2	13,8
Zmęczone	2,4	16,1	46,9	30,1	4,4

Pozycje odpowiadające symptomom dobrego samopoczucia psychicznego oznaczono na zielono, symptomom złego samopoczucia psychicznego – na czerwono.

a Ze względu na zaokrąglenia danych, w niektórych przypadkach sumy składników mogą różnić się nieznacznie od 100%.

b Na podstawie odpowiedzi na pytanie: "Proszę określić jak często w ciągu ostatniego miesiąca czuł(a) się Pan/Pani...".

Komentarz 1.3. (c.d.)

Na podstawie częstości występowania poszczególnych stanów emocjonalnych, zdefiniowano symptomy dobrego oraz złego samopoczucia psychicznego, stanowiące zmienne pośrednie przy budowie odpowiednich mierników złożonych.

W przypadku **stanów o charakterze pozytywnym**, przyjęto, iż:

- występowanie danego stanu **przez cały czas** lub **przez większość dni** stanowi symptom **dobrego samopoczucia** psychicznego,
- nie występowanie **nigdy** danego stanu lub występowanie **bardzo rzadko** stanowi symptom **złego samopoczucia** psychicznego.

W przypadku **stanów o charakterze negatywnym**, przyjęto, iż:

- występowanie danego stanu **przez cały czas** lub **przez większość dni** stanowi symptom **złego samopoczucia** psychicznego,
- nie występowanie **nigdy** danego stanu lub występowanie **bardzo rzadko** stanowi symptom **dobrego samopoczucia** psychicznego.

W tablicy 1 pozycje odpowiadające symptomom dobrego i złego samopoczucia psychicznego oznaczono kolorem zielonym i czerwonym – zgodnie z wyjaśnieniem pod tablicą.

Przy takich definicjach, istnieje po 9 możliwych symptomów dobrego i złego samopoczucia psychicznego. Na podstawie każdego z pytań dla danej osoby możemy zidentyfikować symptom dobrego stanu psychicznego, symptom złego stanu psychicznego lub nie zidentyfikować żadnego symptomu, jeżeli osoba udzieliła odpowiedzi „przez kilka dni”.

Miernik złożony dobrego/złego stanu psychicznego został zdefiniowany jako liczba symptomów dobrego/złego stanu psychicznego występujących w przypadku danej osoby. Każdy z tych dwóch mierników może przyjmować wartości od 0 do 9, gdzie „0” oznacza niewystąpienie żadnego z symptomów dobrego/złego stanu psychicznego, zaś „9” – wystąpienie wszystkich symptomów.

Rozkład wartości złożonego miernika dobrego stanu psychicznego przedstawia tablica 2. W oparciu o ten miernik zdefiniowano wskaźnik (zero-jedynkowy) dobrego samopoczucia psychicznego, który wyróżnia osoby o najlepszym samopoczuciu. Ponieważ występowanie poszczególnych symptomów dobrego samopoczucia jest dość częste, przyjęto, iż będą to osoby rzeczywiście w najlepszej sytuacji, tj. takie, u których wystąpiły wszystkie symptomy. Wskaźnik dobrego samopoczucia przyjmuje zatem wartość „1” dla osób doświadczających wszystkich jego symptomów, tj. takich, dla których wartość miernika dobrego samopoczucia wynosi „9”. Odsetek, jaki stanowią wśród ogółu osób w wieku 16 lat i więcej osoby o najlepszym samopoczuciu psychicznym (zgodnie z przyjętą definicją wskaźnika) wyniósł 14,1%.

W odniesieniu do populacji bądź zbiorowości, wskaźnikiem dobrego stanu psychicznego określany jest odsetek osób (wśród osób w wieku 16 lat i więcej), dla których wskaźnik zero-jedynkowy na poziomie jednostkowym przyjmuje wartość „1”.

Komentarz 1.3. (dok.)

Tabl. 2. Złożony miernik dobrego samopoczucia psychicznego dla osób w wieku 16 lat i więcej

Wartość miernika (n – liczba symptomów)	% osób	Skumulowany % jaki stanowią osoby o danej wartości miernika oraz osoby:	
		o lepszym samopoczuciu (n symptomów lub więcej)	o gorszym samopoczuciu (n symptomów lub mniej)
9	14,1	14,1	100,0
8	12,3	26,4	85,9
7	12,5	38,9	73,6
6	12,0	50,9	61,1
5	11,3	62,2	49,1
4	9,6	71,8	37,8
3	7,8	79,6	28,2
2	7,2	86,8	20,4
1	6,0	92,8	13,2
0	7,2	100,0	7,2

Kolorem zielonym oznaczono pozycję dotyczącą części populacji, obejmującej osoby o najlepszym samopoczuciu psychicznym (zgodnie z przyjętą definicją wskaźnika dobrego samopoczucia psychicznego).

Rozkład wartości złożonego miernika złego stanu psychicznego przedstawia tablica 3. Na podstawie tego miernika zdefiniowano wskaźnik (zero-jedynkowy) złego samopoczucia psychicznego. Ma on za zadanie wyodrębnić z populacji osoby doświadczające rzeczywistych problemów ze swoim samopoczuciem psychicznym, stanów, które wpływają na to samopoczucie negatywnie w sposób istotny. Przyjęto traktować jako osoby w złym stanie psychicznym te osoby, które doświadczają przynajmniej 6 z 9 badanych symptomów. Zatem wskaźnik przyjmuje wartość „1” dla tych osób, które doświadczają przynajmniej 6 symptomów, tj. wartość miernika złego stanu psychicznego jest w ich przypadku większa lub równa „6”. Przy takiej definicji, za dotknięte złym stanem psychicznym uznano 5,2% osób w wieku 16 lat i więcej.

W odniesieniu do populacji bądź zbiorowości, wskaźnikiem złego stanu psychicznego określany jest odsetek osób (wśród osób w wieku 16 lat i więcej), dla których wskaźnik zero-jedynkowy na poziomie jednostkowym przyjmuje wartość „1”.

Tabl. 3. Złożony miernik złego samopoczucia psychicznego dla osób w wieku 16 lat i więcej

Wartość miernika (n – liczba symptomów)	% osób	Skumulowany % jaki stanowią osoby o danej wartości miernika oraz osoby:	
		o gorszym samopoczuciu (n symptomów lub więcej)	o lepszym samopoczuciu (n symptomów lub mniej)
9	0,7	0,7	100,0
8	1,1	1,8	99,3
7	1,5	3,3	98,2
6	1,9	5,2	96,7
5	3,1	8,3	94,8
4	4,3	12,6	91,7
3	6,3	18,9	87,4
2	9,1	28,0	81,1
1	15,0	43,0	72,0
0	57,0	100,0	57,0

Kolorem czerwonym oznaczono pozycje dotyczące części populacji, obejmującej osoby uznane za dotknięte złym samopoczuciem psychicznym (zgodnie z przyjętą definicją wskaźnika złego samopoczucia psychicznego).

Dobre samopoczucie psychiczne

Z badania wynika, że w ciągu miesiąca poprzedzającego badanie - przez cały czas lub przez większość dni – spokój i opanowanie odczuwało ok. 69% osób w wieku co najmniej 16 lat. Ponad połowa osób czuła się w tym czasie pełna życia (ok. 56%) i miała dużo sił i energii do działania (ok. 53%). Za szczęśliwe przez cały miesiąc lub większość miesiąca uważało się ok. 59% osób. Wszystkich wymienionych pozytywnych odczuć doświadczyła, przynajmniej przez większość dni, ponad jedna trzecia osób (ok. 37%) .

Przyjęta definicja złożonego wskaźnika dobrego samopoczucia zakłada nie tylko współwystępowanie wszystkich 4 wymienionych wyżej pozytywnych stanów emocjonalnych, ale także brak występowania (lub występowanie bardzo rzadkie) 5 uwzględnionych w badaniu oznak złego samopoczucia, związanych z występowaniem stanów negatywnych. Przyjęcie tak ostrych kryteriów daje szansę wyodrębnienia grupy osób o bardzo dobrym samopoczuciu psychicznym. Kryteria te spełniało ok. 14% osób (zob. *Komentarz 1.3.*). Nieco częściej byli to mężczyźni (ok. 16%) niż kobiety (ok. 12%).

Bardzo dobrym samopoczuciem psychicznym odznaczyli się przede wszystkim ludzie młodzi. W grupie wiekowej 16-24 lata wskaźnik ten osiągnął wartość ok. 26%, ale wśród osób w wieku 25-34 lata już o 10 punktów procentowych mniej. Najniższą wartość wskaźnika odnotowano wśród osób w wieku 75 lat i więcej (ok. 6%). Znajduje to odzwierciedlenie w wartości wskaźnika dobrego samopoczucia ze względu na aktywność ekonomiczną. W bardzo dobrej kondycji psychicznej byli przede wszystkim studenci i uczniowie (ok. 28%). Wśród osób pracujących wartość wskaźnika wahała się od ok. 12 % (pracujący na rachunek własny poza rolnictwem) do ok. 15% (pracujący najemnie). Najmniej osób w bardzo dobrej kondycji psychicznej było wśród emerytów rolniczych oraz rencistów (5-6%). Zwraca przy tym uwagę wysoka wartość wskaźnika dobrego samopoczucia w grupie osób bezrobotnych (14,5%). Jednocześnie jednak, wśród bezrobotnych obserwujemy dużą grupę osób będących w złej kondycji psychicznej (ok. 8%). Zaobserwowana sytuacja – to prawdopodobnie m.in. wynik dosyć dużego zróżnicowania grupy bezrobotnych, zarówno ze względu na długość okresu bezrobocia, cechy społeczno-demograficzne jak i sytuację materialną.

Dobre samopoczucie psychiczne (w miesiącu poprzedzającym badanie) towarzyszyło przede wszystkim osobom z grupy specjalistów (ok. 15%). Natomiast najniższy wskaźnik dobrego samopoczucia zanotowano w grupie pracowników przy pracach prostych (9%) oraz rolników, ogrodników, leśników i rybaków (10%). W przypadku pozostałych grup zawodowych wartość tego wskaźnika kształtowała się na poziomie 12-14%.

Z punktu widzenia związku między sytuacją materialną a samopoczuciem psychicznym, najwyższe wartości wskaźnika dobrego samopoczucia odnotowano wśród osób żyjących w bardzo dobrych warunkach (ok. 20%) oraz w gospodarstwach nie mających problemów ze zrównoważeniem swojego budżetu domowego (ok. 21%). Nie zaobserwowano natomiast zbyt dużych różnic ze względu na bieżącą sytuację dochodową. W grupie osób z gospodarstw domowych o wysokich dochodach bardzo dobrym samopoczuciem charakteryzowało się ok. 16% osób, natomiast w grupie ubogich ze względu na kryterium dochodowe ok. 11%.

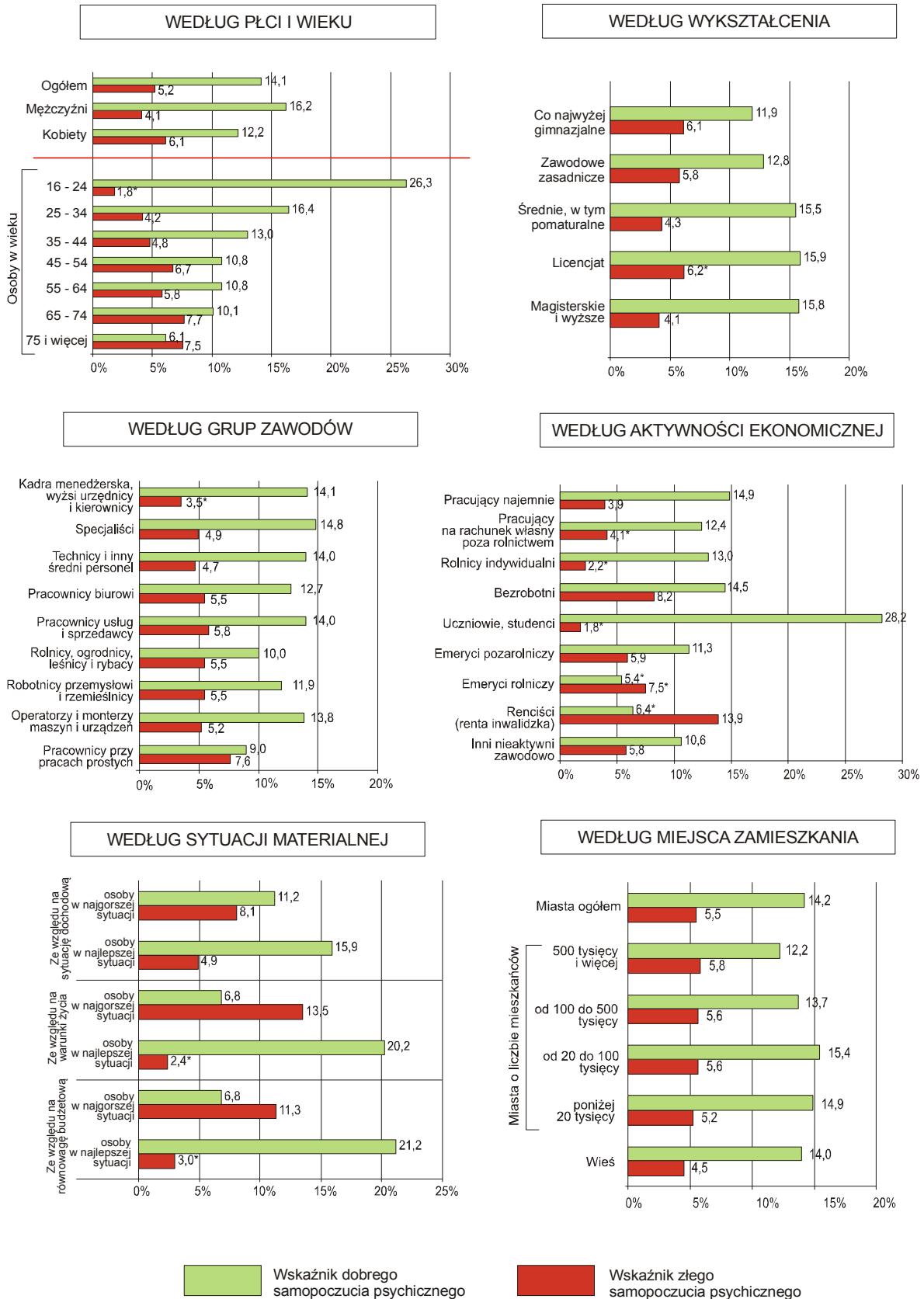
Nie odnotowano znaczących różnic w wartości wskaźnika dobrego samopoczucia ze względu na miejsce zamieszkania. W miastach odsetek osób o dobrym samopoczuciu wyniósł od ok. 12% w miastach liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców do ok. 15% w ośrodkach liczących poniżej 100 tys. mieszkańców (uwzględniając w tym miasta poniżej 20 tys.). Na wsi wyniósł on 14%.

Na dobre samopoczucie nie ma również istotnego wpływu poziom wykształcenia. Nieco niższym odsetkiem osób o dobrym samopoczuciu, charakteryzowała się grupa osób kończących edukację na poziomie szkoły zawodowej lub poniżej tego poziomu.

Wykres 1.5.

SAMPOCZUCIE PSYCHICZNE

w % osób w wieku 16 lat i więcej

Złe samopoczucie psychiczne

Przez cały miesiąc poprzedzający badanie lub przez większość dni w miesiącu 12 % osób w wieku 16 lat i więcej odczuwało zdenerwowanie. Grupa ok. 11% osób była przynajmniej przez większość miesiąca wykończona i wyczerpana, a 18,5% populacji – zmęczona. Smutek, przygnębienie lub chandrę przez cały miesiąc lub jego większą część odczuwało ok. 8% osób, a uczucia bardzo głębokiego przygnębienia (w takim stopniu, że nic nie mogło tych osób podnieść na duchu) było udziałem ok. 6% osób.

Przy konstrukcji złożonego wskaźnika złego stanu psychicznego oprócz wymienionych wyżej 5 negatywnych stanów, jako negatywny symptom traktowano również brak (lub sporadyczne występowanie) pozytywnych emocji (4 symptomy). Osobę uznano za będącą w złej kondycji psychicznej, jeśli doświadczyła przynajmniej 6 z 9 branych pod uwagę symptomów. Kryterium to spełniało 5,2% osób. Wszystkie 9 symptomów negatywnego samopoczucia odnotowano w przypadku niecałego procenta osób, 8 symptomów – u rzadziej niż co pięćdziesiątej osoby (ok. 2%), natomiast 7 z 9 oznak złego samopoczucia psychicznego zaobserwowano w przypadku ok. 3% osób.

Częściej złym samopoczuciem psychicznym odznaczały się kobiety (ok. 6%) niż mężczyźni (ok. 4%). W złej kondycji psychicznej były przede wszystkim osoby starsze powyżej 65 roku życia (ok. 8%) oraz osoby w wieku 45-54 lata (ok. 7%). W przekroju według grup wiekowych najniższą wartość wskaźnika złego samopoczucia odnotowano wśród osób poniżej 24 roku życia (ok. 2%).

Zaobserwowano duże różnice w poziomie wskaźnika złego samopoczucia ze względu na aktywność ekonomiczną. Zdecydowanie najwięcej osób w złej kondycji psychicznej było wśród rencistów (ok. 14 %), a także wśród bezrobotnych (ok. 8%) oraz emerytów – głównie byłych rolników (7,5% wśród emerytów rolniczych, ok. 6% wśród emerytów utrzymujących się z emerytur nierolniczych). Najmniejsze wartości wskaźnika złego samopoczucia odnotowano wśród uczniów i studentów oraz wśród rolników (po ok. 2%). Wśród osób pracujących najemnie oraz na własny rachunek poza rolnictwem złym samopoczuciem psychicznym charakteryzowało się po ok. 4% osób.

Poziom wykształcenia różnicuje odsetek osób w złej kondycji psychicznej w ograniczonym stopniu. Najniższą wartość wskaźnika złego samopoczucia psychicznego (ok. 4%) odnotowano wśród osób z wykształceniem magisterskim i wyższym oraz średnim (w tym pomaturalnym); wśród pozostałych osób – wskaźnik ten kształtował się na poziomie ok. 6%.

Kumulacji negatywnych uczuć i emocji sprzyja trudna sytuacja materialna. Wśród osób żyjących w złych warunkach życia (ubogich ze względu na warunki życia) w złej kondycji psychicznej było 13,5% osób, a wśród osób żyjących w gospodarstwach mających problemy ze zrównoważeniem swojego budżetu domowego (uznanych za ubogie ze względu na to kryterium) - ok. 11% osób. Wśród osób o relatywnie najlepszych warunkach życia i najlepszej sytuacji budżetowej złym samopoczuciem odznaczało się ok. 2-3% osób. Jeżeli porównamy ze sobą poziom wskaźnika złego samopoczucia w skrajnych grupach ludności wyróżnionych ze względu na dochody – to okaże się, że wskaźnik złego

samopoczucia psychicznego wśród osób ubogich wyniósł ok. 8% i był tylko o ok. 3 punkty procentowe wyższy od wskaźnika obliczonego dla osób o wysokich dochodach.

Nie odnotowano dużych różnic w poziomie wskaźnika złego samopoczucia ze względu na miejsce zamieszkania. Nieco większe wartości odnotowano w miastach, szczególnie tych największych – ok. 6%. W małych ośrodkach miejskich do 20 tys. mieszkańców w złej kondycji psychicznej było nieco ponad 5% osób, a na wsi – 4,5% osób.

Determinanty złego samopoczucia psychicznego

Podobnie jak w przypadku zadowolenia z życia, do analizy wpływu różnych czynników na złe samopoczucie psychiczne wykorzystano model regresji logistycznej. Zmienną objaśnianą w modelu był złożony wskaźnik złego samopoczucia psychicznego (wskaźnik zero-jedynkowy).

Wskaźnik, jak to zostało opisane, wyodrębnia osoby, u których wystąpiło przynajmniej 6 z 9 badanych pod uwagę symptomów złego samopoczucia. Definicja ta nie ma skrajnego charakteru, nie wymaga np. wystąpienia wszystkich symptomów, jednakże wymaga znaczącej kumulacji negatywnych objawów dotyczących stanu i komfortu psychicznego, z całą pewnością rzutującą na jakość życia danej osoby, przynajmniej w okresie odczuwania tych objawów. O osobach, które znalazły się w grupie wyodrębnionej przez ten wskaźnik na pewno można powiedzieć, że doświadczają poważnych problemów i niedogodności związanych z samopoczuciem psychicznym, choć nie są to wyłącznie przypadki o charakterze ekstremalnym.

Taka definicja zjawiska, z jednej strony stosunkowo łagodna, z drugiej wymagająca potwierdzenia przez pewną liczbę symptomów, a zatem ograniczająca wyodrębnioną grupę do osób rzeczywiście doświadczających problemów w tej sferze, sprzyja merytorycznemu objaśnieniu oraz analizie jego przyczyn i uwarunkowań. Objaśnienie wskaźnika zdefiniowanego w ten sposób pozwala zidentyfikować takie determinanty, które kształtują poszczególne składowe zjawiska (symptomy), zwłaszcza gdy oddziałują jednocześnie na kilka z nich oraz sprzyjają kumulacji symptomów. Nie jest jednak przy tym konieczne, by determinanty te jednocześnie oddziaływały na wszystkie symptomy.

Wyniki analizy wskazują na stan zdrowia (mierzony poprzez samoocenę tego stanu) oraz historię życia danej osoby, przedstawioną jako odpowiedni schemat „drogi życiowej”, jako dwie główne determinanty złego samopoczucia psychicznego. Oczywiście, jeśli chodzi o stan zdrowia, złemu samopoczuciu psychicznemu sprzyjają problemy zdrowotne, wyrażające się niską oceną tego stanu. Natomiast w przypadku „drogi życiowej” – są to typy drogi określane jako „opadające”, obrazujące pogorszenie się sytuacji danej osoby.

Ponieważ pomiar obydwu tych zmiennych objaśniających opiera się na samoocenie lub deklaracji respondenta, można mieć pewne wątpliwości dotyczące kierunku zależności. Zwłaszcza w przypadku oceny drogi życiowej, zły stan psychiczny ma zapewne wpływ na postrzeganie jej w sposób bardziej negatywny niż w przypadku osób dobrze nastawionych psychicznie, z większym

uwypukleniem problemów i porażek, zaś niedowartościowaniem zdarzeń pozytywnych i sukcesów. Jednakże trudno byłoby przypuszczać, by taka a nie inna ocena drogi życiowej pozbawiona była przesłanek faktycznych, nawet jeśli w pewnym stopniu obciążona jest interpretacją tych faktów. Tym bardziej dotyczy to oceny stanu zdrowia. Tak więc czynniki te należy potraktować jako istotne determinanty, nawet jeśli statystyczna ocena siły tych zależności wiąże się w pewnym stopniu z „oddziaływaniem zwrotnym”.

Analizując związek między stanem psychicznym a stanem zdrowia, należy również zwrócić uwagę na efekt związany z niepełnosprawnością. Inaczej, niż miało to miejsce w przypadku objaśnienia satysfakcji życiowej, niepełnosprawność została także (obok stanu zdrowia) zidentyfikowana jako czynnik w sposób istotny sprzyjający wystąpieniu złego stanu psychicznego, choć w porównaniu ze stanem zdrowia jego znaczenie jest znacznie mniejsze. Zatem, stan zdrowia odgrywa tu rolę podstawową, jednakże, jeśli zły stan zdrowia połączony jest z wystąpieniem niepełnosprawności, stanowi to dodatkowy czynnik obciążający.

Rozważając z kolei kwestię historii życia danej osoby można zauważyć, iż duże znaczenie ma nie tylko opis (w pewnym stopniu subiektywny) całej drogi życiowej, ale również konkretne wydarzenia z przeszłości. Istotny wpływ na wystąpienie złego samopoczucia psychicznego ma przeżyta wcześniej⁸ poważna choroba lub wypadek w najbliższej rodzinie oraz epizod wyraźnego pogorszenia się warunków życia.

Ważnymi czynnikami warunkującymi wystąpienie złego samopoczucia psychicznego są także płeć i wiek. Mężczyźni okazali się bardziej podatni na negatywne stany emocjonalne niż kobiety. Rozpatrując przedziały wiekowe, najbardziej skłonne do ich odczuwania są osoby w przedziale 25-44 lata; zarówno w przypadku osób młodszych jak i starszych skłonność ta jest znacznie mniejsza.

Spśród zmiennych opisujących sytuację materialną (dochody, warunki życia, sytuacja budżetowa), odnotowano przede wszystkim silny i istotny statystycznie wpływ ubóstwa warunków życia na występowanie złego stanu psychicznego. Współgra to z opisanym wcześniej faktem, iż istotną determinantą jest doświadczenie wyraźnego pogorszenia warunków życia w przeszłości. Znaczenie sytuacji dochodowej jest mniejsze, a jeszcze mniejsze sytuacji budżetowej. Natomiast czynnikiem sprzyjającym wystąpieniu zjawiska jest bezrobocie oraz izolacja społeczna.

Nie stwierdzono natomiast istotnego statystycznie autonomicznego wpływu wykształcenia, umiejętności indywidualnych, ani faktu pozostawania lub nie w związku z inną osobą. Również miejsce zamieszkania nie odgrywa istotnej, samodzielnej roli w kształtowaniu zjawiska, ani w odniesieniu do klasy miejscowości, ani do regionu (województwa).

⁸ Lub wciąż przeżywana; pytanie stosowane w kwestionariuszu nie precyzowało, w jakim czasie miało dojść do zdarzenia, zresztą o tym, że w jakimś stopniu są one wciąż przeżywane (niezależnie od tego, jaki czas upłynął od zdarzenia) świadczy chociażby właśnie ich wpływ na samopoczucie psychiczne czy zadowolenie z życia.

MODEL 1.3. ZŁE SAMOPOCZUCIE PSYCHICZNE

Ocena istotności wpływu poszczególnych czynników

Czynnik	Statystyka Walda
Płeć	30,3 ***
Wiek	39,7 ***
Pozostawanie w związku formalnym lub nieformalnym	0,3 n.s.
Wykształcenie	2,2 n.s.
Wskaźnik umiejętności indywidualnych	4,8 n.s.
Niepełnosprawność	9,9 ***
Bezrobocie	4,9 **
Ogólna ocena stanu zdrowia	197,6 ***
Izolacja społeczna	6,1 **
Typ drogi życiowej	131,4 ***
Wystąpienie w przeszłości wydarzeń:	
Poważna choroba, wypadek w najbliższej rodzinie	14,4 ***
Wyraźne pogorszenie warunków życia	30,4 ***
Sytuacja dochodowa	8,2 **
Warunki życia	17,6 ***
Sytuacja budżetowa	5,6 *
Typ miejscowości zamieszkania	4,5 n.s.
Województwo	19,3 n.s.

Wartości parametrów i ocena ich istotności statystycznej

Zmienna objaśniająca	Wartość parametru	Statystyka Walda
Płeć		
Mężczyzna	Ref.	
Kobieta	0,52	30,3 ***
Wiek		
16-24 lata	-0,56	5,1 **
25-34 lata	0,09	0,3 n.s.
35-44 lata	Ref.	
45-54 lata	-0,30	3,9 **
55-64 lata	-0,73	22,2 ***
65-74 lata	-0,64	13,8 ***
75 lat i więcej	-0,82	18,6 ***
Pozostawanie w związku formalnym lub nieformalnym	0,05	0,3 n.s.
Wykształcenie		
Co najwyżej gimnazjalne	-0,03	0,0 n.s.
Zawodowe zasadnicze	0,09	0,6 n.s.
Średnie, w tym pomaturalne	Ref.	
Licencjat	0,24	1,3 n.s.
Magisterskie i wyższe	0,08	0,2 n.s.
Wskaźnik umiejętności indywidualnych		
Bardzo niski lub brak	-0,01	0,0 n.s.
Niski	-0,13	0,7 n.s.
Średni	Ref.	
Wysoki	0,10	0,4 n.s.
Bardzo wysoki	0,41	3,4 *
Niepełnosprawność	0,32	9,9 ***
Bezrobocie	0,33	4,9 **

MODEL 1.3. ZŁE SAMOPOCZUCIE PSYCHICZNE (dok.)

Wartości parametrów i ocena ich istotności statystycznej (dok.)

Zmienna objaśniająca	Wartość parametru	Statystyka Walda
Ogólna ocena stanu zdrowia		
Bardzo dobra	-1,46	34,8 ***
Dobra	-1,08	66,9 ***
Taka sobie, ani dobra, ani zła	Ref.	
Zła	0,80	54,3 ***
Bardzo zła	1,35	65,5 ***
Izolacja społeczna	0,29	6,1 **
Typ drogi życiowej		
Typ 1 (wznosząca; bez załamań i spadków)	0,09	0,2 n.s.
Typ 2 (stabilna)	Ref.	
Typ 3 (wznosząca; z przejściowymi załamaniami i spadkami)	0,20	1,2 n.s.
Typ 4 (opadająca; niejednostajnie)	0,84	22,8 ***
Typ 5 (opadająca; jednostajnie)	1,57	65,8 ***
Wystąpienie w przeszłości wydarzeń:		
Poważna choroba, wypadek w najbliższej rodzinie	0,32	14,4 ***
Wyraźne pogorszenie warunków życia	0,53	30,4 ***
Sytuacja dochodowa		
Ubóstwo	-0,13	1,3 n.s.
Poza grupami skrajnymi	Ref.	
Bardzo dobra	0,39	6,9 ***
Warunki życia		
Ubóstwo	0,45	16,6 ***
Poza grupami skrajnymi	Ref.	
Bardzo dobre	-0,15	0,8 n.s.
Sytuacja budżetowa		
Ubóstwo	0,24	4,9 **
Poza grupami skrajnymi	Ref.	
Bardzo dobra	-0,13	0,6 n.s.
Typ miejscowości zamieszkania		
Miasto powyżej 500 tysięcy	Ref.	
Miasto 100-500 tysięcy	0,10	0,3 n.s.
Miasto 20-100 tysięcy	0,15	0,8 n.s.
Miasto poniżej 20 tysięcy	-0,12	0,4 n.s.
Wieś	-0,04	0,0 n.s.
Województwo		
Dolnośląskie	0,10	0,2 n.s.
Kujawsko-pomorskie	-0,08	0,1 n.s.
Lubelskie	0,28	2,0 n.s.
Lubuskie	-0,44	3,0 *
Łódzkie	-0,17	0,7 n.s.
Małopolskie	-0,09	0,2 n.s.
Mazowieckie	Ref.	
Opolskie	-0,02	0,0 n.s.
Podkarpackie	-0,16	0,5 n.s.

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 1%

** istotny na poziomie 5%

* istotny na poziomie 10%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 10%)

5. PODSUMOWANIE

Za podstawowy miernik subiektywnej, postrzeganej jakości życia przyjęto wskaźnik zadowolenia z życia ogólnie rzecz biorąc. Mówi on o tym, jaki odsetek osób (w populacji, której dotyczy ten element badania, tj. wśród osób w wieku 16 lat i więcej) jest zadowolonych (w tym bardzo zadowolonych) z całokształtu swojego życia.

Z badania wynika, że zdecydowaną większość osób w wieku 16 lat i więcej (74%) stanowiły osoby zadowolone ze swojego życia. Częściej niż inni, satysfakcję ze swojego życia odczuwali ludzie młodzi, w tym uczniowie i studenci, osoby dobrze wykształcone, o wysokiej pozycji zawodowej i dobrej sytuacji materialnej. Najniższy odsetek osób zadowolonych z życia występował wśród rencistów, osób bezrobotnych, osób o niskich kwalifikacjach zawodowych, żyjących w ubóstwie.

Obraz zróżnicowania poziomu zadowolenia z życia w społeczeństwie wzbogaca analiza zadowolenia z poszczególnych jego aspektów. Źródłem największej satysfakcji były relacje międzyludzkie (towarzyskie, przyjacielskie) oraz sytuacja rodzinna. Najniższy poziom satysfakcji ujawnił się przy ocenie zadowolenia z sytuacji finansowej (obejmującej również dochody). W tym przypadku liczba osób niezadowolonych przewyższała liczbę osób zadowolonych.

Odczuwany poziom satysfakcji jest efektem oddziaływania wielu czynników, w tym czynników bardzo trudno mierzalnych statystycznie (lub wręcz w praktyce niemierzalnych), wynikających np. z uwarunkowań o charakterze kulturowym czy psychologicznym. Na podstawie modelu regresji logistycznej dokonano jednak próby identyfikacji i oceny siły oddziaływania przynajmniej części z tych czynników.

Okazało się, że na poziom satysfakcji życiowej najsilniejszy wpływ miał dotychczasowy przebieg życia oraz ocena ogólnego stanu zdrowia. Biorąc pod uwagę przebieg życia, najistotniejszy czynnik objaśniający stanowiła jego ocena wyrażona za pomocą schematu drogi życiowej (najbardziej sprzyjają odczuwaniu satysfakcji „drogi” pokazujące systematyczną zmianę „na lepsze”); wystąpienie lub nie konkretnych zdarzeń także było istotne, ale w znacznie mniejszym stopniu. Do ważnych determinant satysfakcji życiowej należy także zaliczyć samopoczucie psychiczne, bycie z kimś w związku oraz intensywność kontaktów z innymi ludźmi.

Przeprowadzona analiza wykazała stosunkowo niewielki – w porównaniu z innymi czynnikami – wpływ sytuacji materialnej na postrzeganą jakość życia. Trzeba przy tym jednak podkreślić, że brak lub niewielki wpływ na ocenę satysfakcji życiowej obserwuje się dopiero wśród osób mających zaspokojone podstawowe potrzeby. Życie w ubóstwie wpływa negatywnie na zadowolenie z życia. Spośród trzech branych pod uwagę w modelu aspektów sytuacji materialnej (dochody, warunki życia, sytuacja budżetowa gospodarstwa domowego), najważniejszy wpływ na poziom zadowolenia miały warunki życia, najmniejszy natomiast bieżąca sytuacja dochodowa.

Na podstawie uwzględnionych w badaniu pytań dotyczących częstości doświadczania zarówno pozytywnych, jak i negatywnych stanów emocjonalnych, można wnioskować o ogólnie dobrym samopoczuciu populacji osób w wieku co najmniej 16 lat. Na podstawie zdefiniowanych wskaźników 14 % osób uznano za osoby będące w bardzo dobrej kondycji psychicznej (kumulacja wszystkich pozytywnych symptomów, brak symptomów negatywnych). Jednocześnie, u 5 % osób

zaobserwowano kumulację negatywnych symptomów samopoczucia w stopniu, który skutkował uznaniem tych osób za doświadczające złego samopoczucia psychicznego.

Stan określany jako złe samopoczucie psychiczne, będący świadectwem rzeczywistych problemów w tej sferze i niedogodności doświadczanych przez dotknięte nim osoby, poważnie rzutujących na jakość ich życia, został poddany głębszej analizie. Posługując się modelem regresji logistycznej dokonano oceny wpływu różnych czynników na złe samopoczucie, podobnie jak miało to miejsce w przypadku zadowolenia z życia. Wyniki, tej oceny, wyrażone poprzez identyfikację najważniejszych determinant, także okazały się podobne. Jako najważniejsze czynniki, wpływające na samopoczucie psychiczne, przeprowadzona analiza wykazała doświadczenia z osobistej przeszłości człowieka oraz ocenę stanu zdrowia. Najsilniejsza zależność dotyczy typu drogi życiowej, jednak – jeśli chodzi o doświadczenie życiowe – duże znaczenie ma także fakt wystąpienia lub nie w dotychczasowym życiu, pewnych konkretnych zdarzeń. Ze względu na element subiektywnej samooceny zawarty w zmiennych dotyczących oceny drogi życiowej i oceny stanu zdrowia, można przypuszczać, iż zależność między tymi zmiennymi a samopoczuciem psychicznym ma charakter dwukierunkowy (obiektywne elementy „drogi życiowej” i obiektywny stan zdrowia wpływają na samopoczucie psychiczne, ale ono z kolei wpływa na ich postrzeganie i subiektywną ocenę). Nie umniejsza to jednak wagi zaobserwowanych prawidłowości.

Uzyskane wyniki potwierdzają słuszność przyjętego podejścia, by w kontekście oceny postrzeganej jakości życia przeprowadzić kompleksową analizę zadowolenia z życia oraz samopoczucia psychicznego. Podobieństwa w mechanizmie kształtowania i objaśnienia tych zjawisk, a także liczne współzależności między nimi stanowią wsparcie dla koncepcji łączącej te zjawiska w pewną większą całość tematyczną, jaką jest właśnie subiektywna strona jakości życia.

Uważa się, że miary subiektywne powinny być stosowane obok, a nie zamiast wskaźników obiektywnych. By móc przedstawić rzetelny i pełny obraz zjawiska, należy mu nadać pewien walor obiektywny. Trzeba jednak pamiętać, że w badaniach subiektywnej jakości życia, subiektywny jest w zasadzie jedynie punkt wyjścia – opinia jednostki. Natomiast oceny i odczucia ludzi rozpatrywane statystycznie tracą swój wymiar subiektywny i stają się w pełni obiektywnym zjawiskiem społecznym. Poza tym, zachowania poszczególnych ludzi i grup społecznych zależą bardziej od tego, jak dana sytuacja jest postrzegana niż jaka jest w sensie obiektywnym⁹. Czyni to z owego postrzegania czynnik o charakterze *de facto* obiektywnym, w sposób faktyczny wpływający na otaczającą rzeczywistość i bieg zdarzeń.

Jednocześnie należy podkreślić, że analizy przedstawione w niniejszym rozdziale powiązane zostały z obiektywnymi elementami jakości życia poprzez zestaw czynników objaśniających zjawiska w sferze subiektywnej. Poza tym, wiele z tych elementów tworzy zjawiska, które w sposób szczegółowy zostały przedstawione w innych częściach publikacji.

⁹ Zob. J. Rutkowski (1987), *Jakość życia. Koncepcja i projekt badania*, z prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych, Zeszyt 162, GUS, Warszawa.

1. WPROWADZENIE

Dane statystyczne dotyczące ubóstwa i wykluczenia społecznego stanowią od lat przedmiot szczególnego zainteresowania zarówno decydentów politycznych, twórców programów społecznych jak i szerokiej opinii publicznej. Chcąc sprostać rosnącym wymaganiom odbiorców informacji statystycznych, GUS stara się doskonalić i sukcesywnie rozszerzać zakres badań i analiz z tego zakresu¹. Przykładem takiego podejścia jest przedstawiona poniżej analiza, w której podjęto m.in. próbę określenia zasięgu oraz społecznego zróżnicowania różnych form ubóstwa, w tym ubóstwa wielowymiarowego oraz ocenę stopnia zagrożenia wykluczeniem społecznym.

Realizacja postawionych celów wiązała się z koniecznością rozstrzygnięcia wielu problemów metodologicznych². Trudności, brak konsensusu, pojawiają się bowiem już na poziomie definicji konceptualnych ubóstwa i wykluczenia społecznego. Jeszcze trudniejsze jest przyjęcie definicji operacyjnych umożliwiających pomiar statystyczny danego zjawiska. Zarówno ubóstwo jak i wykluczenie społeczne należą do zjawisk złożonych; przy czym tak jak nie ma jednej powszechnie obowiązującej definicji ubóstwa, tak też w literaturze przedmiotu funkcjonuje wiele definicji wykluczenia społecznego. Często ubóstwo traktowane jest jako jeden z symptomów wykluczenia społecznego. Zdarza się również, szczególnie w dyskursie politycznym, że ubóstwo jest utożsamiane z wykluczeniem społecznym. Określenie związków między wykluczeniem społecznym oraz ubóstwem stanowi przedmiot rozważań o charakterze teoretycznym³, debat politycznych jak i badań empirycznych.

Niejednoznaczność i wielowymiarowość obydwu analizowanych zjawisk sprawia, że w praktyce mamy do czynienia z różnymi danymi na temat zasięgu oraz zróżnicowań społecznych zarówno ubóstwa jak i społecznego wykluczenia. Wszystko zależy od przyjętych rozwiązań metodologicznych, konkretnych definicji, od tego, jakie symptomy ubóstwa i wykluczenia społecznego weźmiemy pod uwagę.

Autorzy przedstawionej poniżej analizy w pełni podzielają pogląd, że wykluczenie społeczne nie jest synonimem ubóstwa. Przyjmują natomiast, iż ubóstwo stanowi jeden z istotnych wymiarów wykluczenia społecznego, które można ogólnie zdefiniować jako połączenie braku zasobów

¹ Od pierwszej połowy lat 90. do chwili obecnej GUS regularnie publikuje dane dotyczące zasięgu ubóstwa ekonomicznego szacowanego przy zastosowaniu różnych definicji granic ubóstwa na podstawie wyników badań budżetów gospodarstw domowych. Od 2005 roku istotnym źródłem informacji dotyczących ubóstwa i wybranych aspektów wykluczenia społecznego jest realizowane co roku europejskie badanie dochodów i warunków życia (EU-SILC). Wspólnie uzgodnione (na szczeblu międzynarodowym) wskaźniki pozwalają na porównanie sytuacji w państwach członkowskich Unii Europejskiej oraz na monitorowanie postępów w realizacji przyjętych przez Wspólnotę celów w zakresie ograniczenia ubóstwa i wykluczenia społecznego.

² Zastosowane rozwiązania metodologiczne były m.in. testowane w oparciu o wyniki pilotażowego badania spójności społecznej; Patrz: A. Szukielojć-Bieñkuńska, D. Verger i Inni, *Ubóstwo i wykluczenie społeczne*, Wiadomości Statystyczne 2010, nr 12, str. 22-36.

³ Patrz m.in.: R. Lister (2007), *Ubóstwo a wykluczenie społeczne*, w: *Bieda*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa; R. Szarfenberg, A. Kurowska (2010), *Ubóstwo a wielowymiarowa deprywacja, nierówności i wykluczenie społeczne*, w: *Ubóstwo i wykluczenie społeczne – perspektywa poznawcza*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa.

ekonomicznych, występowania izolacji społecznej oraz ograniczonego dostępu do praw o charakterze społecznym i obywatelskim.

Wychodząc z tej ogólnej definicji, na potrzeby niniejszej analizy przyjęto tzw. operacyjną definicję wykluczenia społecznego. Jej sformułowanie opiera się na założeniu, że więzi społeczne stanowią istotę integracji społecznej i mogą być traktowane, jako pewien rodzaj „ubezpieczenia” na wypadek sytuacji kryzysowych, natomiast brak tych więzi zwiększa ryzyko ubóstwa i wykluczenia. Według tej definicji, za wykluczone społecznie uznaje się osoby, które jednocześnie doświadczają ubóstwa oraz są wyizolowane społecznie.

2. UBÓSTWO

Przyjęta koncepcja pomiaru

Zastosowana metoda analizy jest oparta na podejściu relatywnym. W takim podejściu ubóstwo traktowane jest jako forma nierówności i utożsamiane z występowaniem nadmiernych rozpiętości w poziomie zaspokojenia potrzeb w społeczeństwie: ubogie są te gospodarstwa domowe, te osoby, których poziom zaspokojenia potrzeb jest niższy niż pozostałych członków danego społeczeństwa.

W odróżnieniu od ujęcia klasycznego, jednowymiarowego, w którym zasięg ubóstwa określa się jedynie na podstawie dochodów lub wydatków gospodarstw domowych, w prezentowanej analizie uwzględniono trzy wzajemnie uzupełniające się podejścia do identyfikacji sfery ubóstwa. Przeanalizowano mianowicie: ubóstwo dochodowe, ubóstwo warunków życia oraz ubóstwo oceniane w kontekście radzenia sobie z budżetem domowym (ubóstwo braku równowagi budżetowej).

Granice ubóstwa, dla każdego z trzech analizowanych jego typów, przyjęto w taki sposób, aby zbiorowości gospodarstw domowych i osób uznanych za ubogie charakteryzowały się w każdym z trzech przypadków zbliżoną liczebnością. Podejście takie, dopuszczalne ze względu na umowny charakter przyjmowanej granicy ubóstwa, jest korzystne z punktu widzenia przejrzystości i obiektywizmu interpretacji przeprowadzonej analizy współwystępowania poszczególnych form ubóstwa, zależności między nimi, a także porównania cech gospodarstw i osób uznanych za ubogie w każdym z trzech wymiarów. Punktem wyjścia analizy było określenie zasięgu ubóstwa dochodowego.

Ubóstwo, jako zjawisko związane z materialnym aspektem życia (sytuacja materialna osób i gospodarstw domowych), dotyczy przede wszystkim cech badanych na poziomie gospodarstwa domowego⁴. Dlatego zjawisko ubóstwa analizowane jest na poziomie gospodarstwa domowego, choć oczywiście ma ono również swój wymiar indywidualny (osobisty). Tam, gdzie wnioskowanie dotyczy osób (np. przy analizie wykluczenia społecznego), jako ubogie traktujemy osoby będące członkami gospodarstw domowych uznanych za ubogie.

⁴ Gospodarstwo domowe jest z definicji grupą osób wspólnie gospodarującą swoimi zasobami materialnymi, tak więc ich sytuacja materialna powinna być zbliżona. Chociaż, w praktyce, warunki życia poszczególnych członków gospodarstwa mogą się w pewnym zakresie różnić, ze statystycznego punktu widzenia poziom gospodarstwa domowego jest najważniejszym do pomiaru zjawisk, które składają się na poszczególne aspekty ubóstwa.

Ubóstwo dochodowe

Za ubogie pod względem dochodowym uznano te gospodarstwa domowe, w których miesięczny dochód pieniężny, jakim dysponowało gospodarstwo (w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie) był niższy od wartości uznanej za próg ubóstwa. Definiując ubóstwo dochodowe, jak również jego próg, wzięto pod uwagę dochód ekwiwalentny, tj. dochód sprowadzony do porównywalności (porównywalny) między gospodarstwami o różnym składzie demograficznym⁵. Granicę (próg) ubóstwa przyjęto na poziomie 60% mediany⁶ dochodu ekwiwalentnego dla całego kraju.

Jest to podejście powszechnie stosowane (np. przez Eurostat) do oceny zasięgu ubóstwa w krajach Unii Europejskiej⁷. Z badania spójności społecznej wynika, że dochody poniżej tak określonego progu ubóstwa miało ok. 15% gospodarstw domowych⁸.

Ubóstwo dotyka w różnym stopniu wielu kategorii populacji i zależy od całego szeregu czynników, zarówno demograficznych jak i społeczno-ekonomicznych. Analizując wzajemne związki między ubóstwem (zarówno dochodowym, jak i pozostałymi typami ubóstwa) a różnymi charakterystykami gospodarstw domowych i tworzących je osób, zastosowano w niniejszej publikacji dwa podejścia. O rzeczywistym wpływie poszczególnych czynników na stopień zagrożenia ubóstwem można wnioskować na podstawie wyników dopasowania modeli regresji logistycznej, które zostały zbudowane na potrzeby niniejszej analizy, natomiast o zróżnicowaniu zasięgu ubóstwa informują nas rozkłady wskaźnika ubóstwa według tychże czynników (zob. rozdz. 7. *Aneks metodologiczny*). Celem podejścia bazującego na regresji logistycznej jest więc wyodrębnienie rzeczywistych determinant danego typu ubóstwa (czynników powodujących jego wystąpienie lub istotnie się do tego przyczyniających). Analiza zróżnicowania zasięgu ubóstwa pozwala natomiast wyodrębnić zbiorowości, które są nim dotknięte w większym (lub mniejszym) stopniu, niż reszta populacji, abstrahując od tego, czy czynnik będący kryterium ich wyodrębnienia rzeczywiście przyczynia się do wystąpienia ubóstwa, czy też zaobserwowana prawidłowość ma inny charakter (np. jest wynikiem koincydencji zachodzącej za pośrednictwem innych zmiennych, zależności między czynnikiem wyznaczającym zbiorowość a rzeczywistymi determinantami ubóstwa).

⁵ Uwzględniono tzw. zmodyfikowaną skalę ekwiwalentności OECD, która przyjmuje następujące wartości jednostek ekwiwalentnych na osobę w gospodarstwie: dla pierwszej osoby dorosłej — 1; dla każdego następnego członka gospodarstwa w wieku co najmniej 14 lat — 0,5; dla każdego dziecka w wieku poniżej 14 lat — 0,3. Oznacza to, że przykładowe 3-osobowe gospodarstwo domowe złożone z 2 osób dorosłych i jednego dziecka liczy 1,8 jednostek ekwiwalentnych (1 + 0,5 + 0,3). Jeżeli to gospodarstwo dysponowało np. dochodem 6000 złotych, to dochód w przeliczeniu na osobę wynosił 2000 zł (6000:3), natomiast dochód na jednostkę ekwiwalentną ok. 3333 zł (6000:1,8).

⁶ Dochód środkowy. Połowa osób w gospodarstwach domowych ma dochód niższy, a połowa wyższy od tej wartości.

⁷ Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym, zdefiniowany jako odsetek osób z ekwiwalentnym dochodem do dyspozycji poniżej progu ubóstwa, który wynosi 60% krajowej mediany ekwiwalentnych dochodów do dyspozycji należy m.in. do wskaźników monitorujących realizację celów Strategii Europa 2020. Obliczany jest on na podstawie europejskiego badania dochodów i warunków życia (EU-SILC). Dane dla Polski i Unii można znaleźć na stronie internetowej Eurostatu, a także na stronie GUS (<http://www.stat.gov.pl>).

⁸ Według przyjętego kryterium granica ubóstwa dla gospodarstwa jednoosobowego wynosiła ok. 887 zł, a dla gospodarstwa domowego złożonego z 2 osób dorosłych i dwojga dzieci do lat 14 – ok. 1863 zł.

Determinanty ubóstwa dochodowego

Najważniejszymi czynnikami (spośród uwzględnionych w modelu), które wpływają na ryzyko znalezienia się gospodarstwa w sferze ubóstwa dochodowego są: rodzaj głównego źródła utrzymania oraz fakt występowania w gospodarstwie domowym osób bezrobotnych (zob. *Model 2.1.*). W porównaniu z gospodarstwami utrzymującymi się z pracy najemnej, mniejsze ryzyko ubóstwa dotyczy jedynie gospodarstw osób pracujących na rachunek własny poza rolnictwem. Najbardziej zagrożone ubóstwem dochodowym są gospodarstwa utrzymujące się z różnego rodzaju świadczeń społecznych (m.in. z zasiłków dla bezrobotnych, świadczeń z pomocy społecznej), do których należą w dużej części gospodarstwa dotknięte bezrobociem. Wysoki poziom ryzyka ubóstwa dochodowego dotyczy także gospodarstw, których podstawę utrzymania stanowią renty.

Na ryzyko znalezienia się gospodarstwa domowego w sferze ubóstwa dochodowego w sposób istotny wpływają zarówno wykonywany zawód, jak i poziom wykształcenia głowy gospodarstwa domowego. Wyraźnie najmniej zagrożone ubóstwem dochodowym są gospodarstwa domowe, których głowa ma wykształcenie wyższe. Im niższy poziom wykształcenia, tym wyższe ryzyko wejścia w sferę ubóstwa. Wśród rozpatrywanych grup zawodów najbardziej zagrożeni ubóstwem byli robotnicy niewykwalifikowani (pracownicy przy pracach prostych) oraz grupa rolników, ogrodników, leśników i rybaków.

Z zastosowanego modelu, w którym za punkt odniesienia przyjęto gospodarstwo 4-osobowe, wynika, że liczba osób w gospodarstwie domowym w sposób istotny wpływała na ryzyko znalezienia się w sferze ubóstwa dochodowego; najsilniejszy efekt dotyczył gospodarstw 2 i 3-osobowych, a także (choć w mniejszym stopniu) gospodarstw domowych liczących co najmniej 6 osób. W przypadku gospodarstw 2 i 3-osobowych ryzyko ubóstwa było niższe niż w gospodarstwach 4-osobowych, natomiast w przypadku gospodarstw składających się z co najmniej 6 osób – wyższe.

Jako punkt odniesienia oceny wpływu wieku głowy gospodarstwa domowego na zagrożenie ubóstwem wybrano gospodarstwa, których głowa była w wieku 35-44 lata. Różnice poziomu ryzyka ubóstwa pomiędzy grupą gospodarstw stanowiącą punkt odniesienia, a innymi grupami gospodarstw okazały się istotne w przypadku gospodarstw osób starszych niż grupa odniesienia. Ryzyko ubóstwa dochodowego malało wraz z przechodzeniem do wyższych grup wiekowych. Najmniejsze ryzyko ubóstwa dochodowego dotyczyło gospodarstw domowych osób najstarszych (w wieku 65-74 lata oraz 75 lat i więcej).

Znacznie mniejszy, od wymienionych powyżej czynników, wpływ „netto” (tzn. po wyeliminowaniu wpływu innych czynników i zależności między czynnikami) na występowanie ubóstwa dochodowego miała sama obecność w gospodarstwie osoby niepełnosprawnej (nieznacznie zwiększająca ryzyko ubóstwa) oraz miejsce zamieszkania analizowane zarówno ze względu na typ miejscowości jak i województwo. Zagrożenie ubóstwem dochodowym dotyczyło w największym stopniu mieszkańców wsi i małych miast. Przyjmując jako punkt odniesienia gospodarstwa domowe mieszkające w województwie mazowieckim, zaledwie w przypadku trzech województw efekty były istotne statystycznie (oszacowania parametrów wskazywały na istotną statystycznie różnicę

w stosunku do poziomu odniesienia), a najbardziej zagrożonym ubóstwem dochodowym, okazało się województwo lubelskie.

Zróźnicowanie zasięgu ubóstwa dochodowego

Porównując zasięg ubóstwa ze względu na różne charakterystyki gospodarstw domowych należy pamiętać, że w praktyce mamy do czynienia nie z jedną determinantą ubóstwa, ale ze współwystępowaniem wielu czynników jednocześnie. Na przykład zróźnicowanie zasięgu ubóstwa według źródeł utrzymania, zależy m.in. od aktywności ekonomicznej członków gospodarstwa domowego oraz ich statusu na rynku pracy, co z kolei uzależnione jest chociażby od wieku i poziomu wykształcenia osób tworzących gospodarstwo domowe. Skumulowanego wpływu różnych czynników – zarówno demograficznych jak i społeczno-ekonomicznych – nie można pomijać wyciągając wnioski dotyczące terytorialnego zróźnicowania zasięgu ubóstwa, jak również jego zróźnicowania w innych przekrojach.

Ubóstwem dochodowym dotknięte są przede wszystkim gospodarstwa domowe osób mających niski poziom wykształcenia. Odsetek dotkniętych tą formą ubóstwa gospodarstw domowych, których głowa posiada wykształcenie co najwyżej gimnazjalne, jest niemal dwukrotnie wyższy niż przeciętnie i wynosi ok. 29%. Wyższy od przeciętnej jest on również w przypadku gospodarstw osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym (ok. 21%). Poziom ubóstwa dochodowego w gospodarstwach domowych osób z wykształceniem co najmniej średnim był natomiast znacząco niższy niż przeciętnie, przy czym odsetek ubogich gospodarstw, których głowa miała wykształcenie wyższe, jest znikomy.

Ubóstwo dochodowe w znacznym stopniu zależy od struktury społeczno-ekonomicznej gospodarstw domowych. Szczególnie narażone na ten typ ubóstwa są gospodarstwa domowe z osobami bezrobotnymi (ok. 37%) oraz gospodarstwa rencistów (ok. 38%). Znacznie lepiej prezentuje się natomiast sytuacja emerytów, wśród których odsetek osób dotkniętych ubóstwem dochodowym jest ponad trzykrotnie mniejszy, niż we wspomnianych wyżej grupach. Sytuacja taka ma swoje przełożenie, gdy weźmiemy pod uwagę strukturę wiekową gospodarstw domowych. Gospodarstwa domowe osób w starszym wieku tworzą najczęściej emeryci, którzy mają własne, stałe źródło dochodów. W związku z tym, ubóstwo definiowane na podstawie dochodów częściej dotyka gospodarstwa domowe osób młodych i w średnim wieku niż gospodarstwa osób starszych. Zasięg ubóstwa zależy również od typu gospodarstwa domowego i rośnie wraz ze wzrostem liczby dzieci na utrzymaniu. Poza rodzinami wielodzietnymi do kategorii gospodarstw domowych o dużym zagrożeniu ubóstwem należą także rodziny niepełne.

Wyniki badania spójności społecznej potwierdzają też, że bieda dochodowa w Polsce dotyczy częściej mieszkańców wsi (ok. 24%) niż miast (ok. 11%). Najniższy poziom ubóstwa dochodowego zaobserwowano w największych ośrodkach miejskich, natomiast w każdej kolejnej klasie, obejmującej coraz mniejsze miasta, odnotowywano coraz wyższy odsetek gospodarstw domowych dotkniętych tą formą biedy.

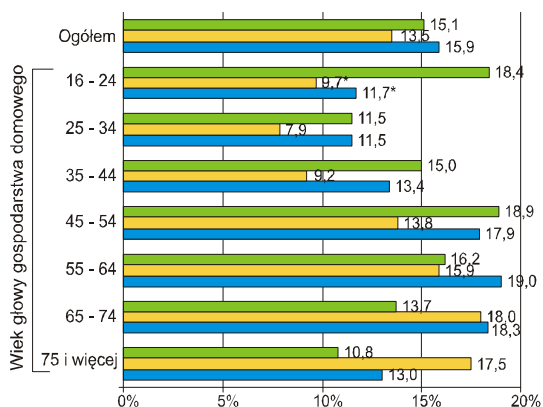
Najwyższymi wskaźnikami ubóstwa dochodowego odznaczały się województwa: lubelskie, podlaskie, podkarpackie i świętokrzyskie (ok. 20-23,5% gospodarstw domowych).

Wykres 2.1.

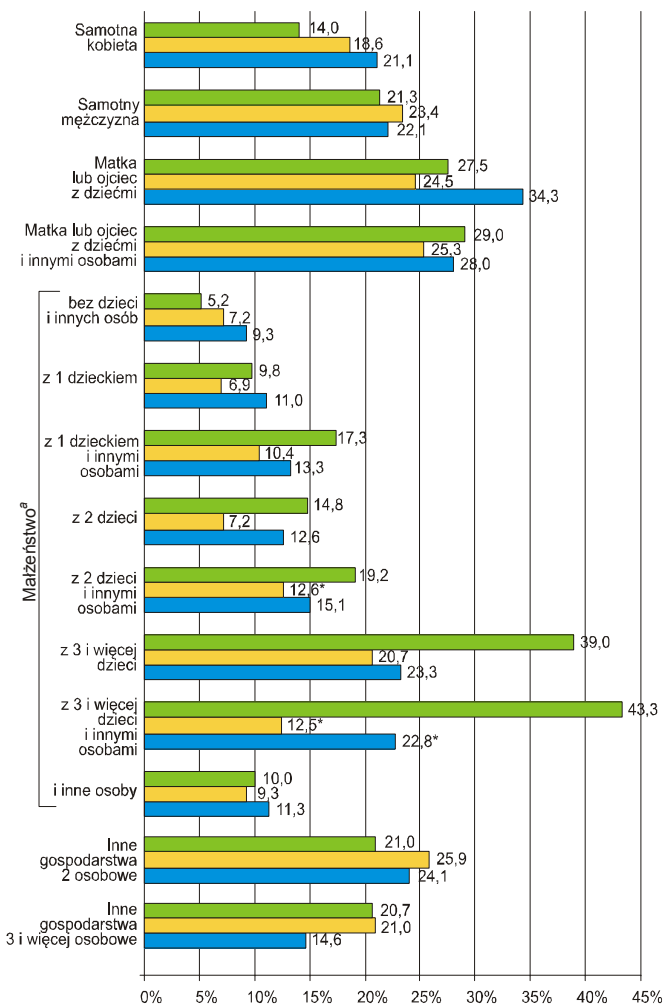
WSKAŹNIKI UBÓSTWA

w % gospodarstw domowych

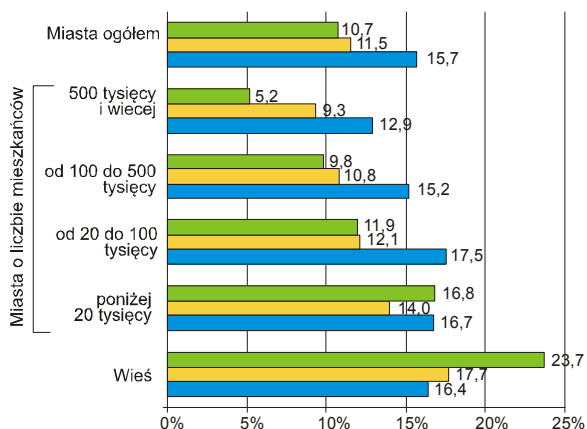
WEDŁUG WIEKU GŁOWY GOSPODARSTWA DOMOWEGO

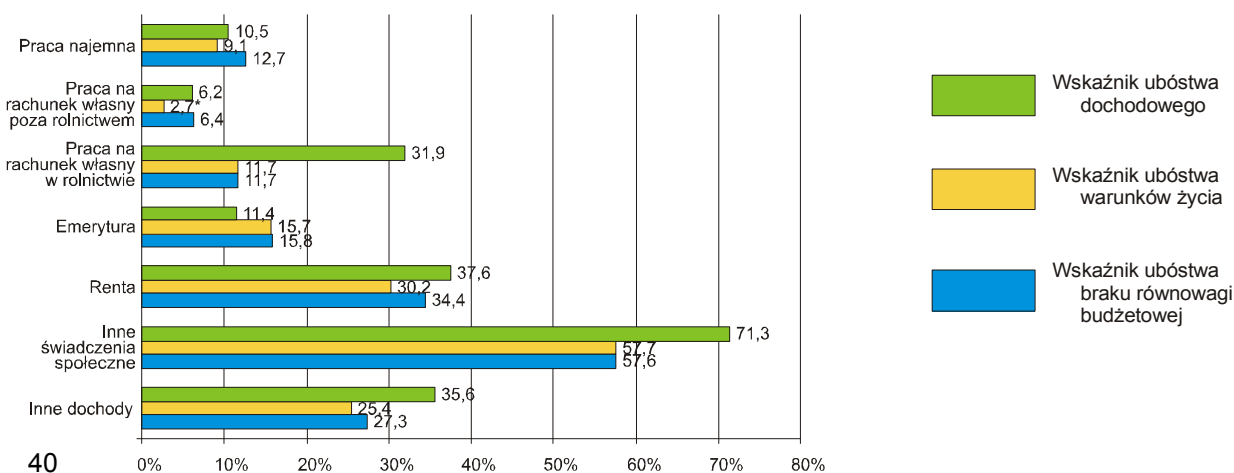
WEDŁUG TYPU GOSPODARSTWA DOMOWEGO

WEDŁUG KLAS MIEJSCOWOŚCI

WEDŁUG GŁÓWNEGO ŹRÓDŁA UTRZYMANIA

a Do grupy małżeństw włączono także związki nieformalne.

Ubóstwo warunków życia

Oceny zasięgu ubóstwa warunków życia dokonano na podstawie złożonego wskaźnika złych warunków życia (określanego też pojęciem agregatowego). Budując ten wskaźnik przyjęto ogólne założenie, że powinien on odzwierciedlać brak zaspokojenia różnego typu potrzeb — zarówno o charakterze materialnym, jak i niematerialnym — rozpowszechnionych w społeczeństwie oraz uznawanych przez jego większość za niezbędne do zaspokojenia.

We wskaźniku agregatowym uwzględniono 30 wskaźników cząstkowych, które mogą być traktowane jako symptomy braku zaspokojenia potrzeb, dotyczących szeroko rozumianych warunków życia (w tym jakości mieszkania, poziomu wyposażenia w dobra trwałego użytku, różnego typu potrzeb konsumpcyjnych – zob. *Komentarz 2.1.*). Zastosowano prostą formułę zliczania wskaźników cząstkowych, wyrażających negatywne symptomy. Za zagrożone ubóstwem uznano te gospodarstwa domowe, w których zaobserwowano co najmniej 10 przejawów (symptomów) złych warunków życia. Warunek ten spełniało 13,5% gospodarstw domowych.

Determinanty ubóstwa warunków życia

Wyniki dopasowania modelu regresji logistycznej, objaśniającego występowanie tego typu ubóstwa, potwierdzają, że najważniejszym czynnikiem wyjaśniającym ryzyko znalezienia się w sferze ubóstwa warunków życia jest sytuacja dochodowa gospodarstwa domowego. Wpływ „netto” każdego z pozostałych, uwzględnionych w modelu czynników, był istotny statystycznie, ale znacznie słabszy. Do czynników zwiększających ryzyko ubóstwa zaliczyć należy niski poziom wykształcenia głowy gospodarstwa domowego oraz obecność w gospodarstwie osób bezrobotnych lub niepełnosprawnych. Należy przy tym zauważyć, że fakt uwzględnienia w modelu dochodu jako zmiennej objaśniającej oraz potwierdzenie statystyczne jego decydującej roli w kształtowaniu ryzyka wystąpienia ubóstwa warunków życia powodują, iż stwierdzone efekty związane z innymi czynnikami należy jednoznacznie interpretować jako odzwierciedlające jedynie ich „czysty”, pozadochodowy wpływ, tj. wpływ przejawiający się poprzez inne mechanizmy niż kształtowanie możliwości zarobkowych i wielkości dochodu. Ewentualny wpływ tych czynników, mający miejsce poprzez oddziaływanie na wielkość dochodu, zawiera się w efekcie związanym z dochodem, w związku z czym nie znajduje odzwierciedlenia w przypisanych im „specyficznych” efektach.

W inny sposób, niż w przypadku ubóstwa dochodowego, na zagrożenie ubóstwem warunków życia wpływa typ miejscowości i województwo. Ryzyko ubóstwa warunków życia gospodarstw domowych charakteryzujących się takimi samymi cechami (np. takim samym poziomem wykształcenia, takim samym zawodem głowy gospodarstwa, takimi samymi dochodami) w mniejszych miastach i na wsi było mniejsze niż w miastach powyżej 500 tysięcy mieszkańców. Na podstawie zastosowanego modelu można również przypuszczać, że przynajmniej w 6 województwach: podlaskim, opolskim, wielkopolskim, podkarpackim, małopolskim i lubelskim (w przypadku których

oszacowania parametrów były istotne statystycznie), gospodarstwa domowe o takich samych charakterystykach społeczno-ekonomicznych były mniej narażone na ubóstwo warunków życia niż gospodarstwa domowe w województwie mazowieckim, stanowiącym punkt odniesienia.

Zróźnicowanie zasięgu ubóstwa warunków życia

Z analizy stopy ubóstwa populacji gospodarstw domowych według wybranych charakterystyk społeczno-ekonomicznych wynika, że ubóstwem warunków życia dotknięte są w największym stopniu gospodarstwa domowe osób posiadających niski poziom wykształcenia. Zaobserwowano wyraźną różnicę między gospodarstwami domowymi, których głowa posiada wykształcenie co najwyżej gimnazjalne (ubóstwo warunków życia dotyczyło ok. 31% z nich) a tymi, których głowa miała wykształcenie zasadnicze zawodowe (ok. 17%). Podobnie jak w przypadku biedy dochodowej, poziom ubóstwa warunków życia w gospodarstwach domowych osób z wykształceniem co najmniej średnim był istotnie niższy niż przeciętnie, a odsetek ubogich gospodarstw, których głowa posiadała wykształcenie wyższe, był bardzo mały.

W bardzo dużym stopniu ubóstwem warunków życia zagrożone są rodziny, w skład których wchodzi osoby bezrobotne (21%). Ten typ ubóstwa często dotyczy gospodarstw rolników, a także rencistów i innych osób nieaktywnych zawodowo. W sferze tego ubóstwa znalazła się ponad połowa gospodarstw domowych, których głównym źródłem utrzymania były świadczenia społeczne.

Podobnie jak w przypadku ubóstwa dochodowego, wskaźnik zagrożenia ubóstwem warunków życia osiąga wysokie wartości dla rodzin wielodzietnych. Do kategorii gospodarstw domowych dotkniętych ubóstwem warunków życia należą także rodziny niepełne. Tą formą ubóstwa częściej niż przeciętnie, zagrożone są gospodarstwa domowe osób w średnim wieku (45-64 lata). Inaczej niż w przypadku ubóstwa dochodowego, ubóstwem warunków życia zagrożone są także gospodarstwa osób starszych, mających 65 lat i więcej.

Chociaż, jak wynika z modelu, sam fakt zamieszkiwania na wsi lub w mieście nie jest czynnikiem bezpośrednio wpływającym na ryzyko wystąpienia ubóstwa warunków życia, to nakładanie się w rzeczywistości różnych uwarunkowań (różnych determinant) ubóstwa oraz odmiennosc charakterystyki mieszkańców miast i wsi ze względu na te determinanty powoduje, że – tak jak w przypadku ubóstwa dochodowego – ubóstwo warunków życia relatywnie częściej dotyka mieszkańców obszarów wiejskich (ok. 18%) niż miast (ok. 12%). Poziom zagrożenia tą formą ubóstwa maleje wraz ze wzrostem klasy wielkości miast.

Najwyższe stopy ubóstwa warunków życia odnotowano w województwach: warmińsko-mazurskim, świętokrzyskim i zachodnio-pomorskim (ok. 18-20%).

ZASADY KONSTRUKCJI ZŁOŻONEGO WSKAŹNIKA ZŁYCH WARUNKÓW ŻYCIA

Pomiaru zasięgu ubóstwa warunków życia dokonano w oparciu o złożony wskaźnik złych warunków życia. Budując ten wskaźnik przyjęto ogólne założenie, iż powinien on odzwierciedlać brak zaspokojenia różnego typu potrzeb – zarówno o charakterze materialnym jak i niematerialnym – szeroko rozpowszechnionych w społeczeństwie oraz uznawanych przez większość jako niezbędne.

Pierwszym krokiem w budowie złożonego wskaźnika był wybór zmiennych, które mogą być traktowane jako symptomy złych warunków życia. Wzięto pod uwagę zarówno informacje o charakterze obiektywnym jak i subiektywnym dotyczące sytuacji mieszkaniowej, wyposażenia w dobra trwałego użytku oraz deprivacji (braku możliwości zaspokojenia) różnego rodzaju potrzeb materialnych i niematerialnych. Aby w możliwie jak największym stopniu uniknąć podejścia arbitralnego, przy wyborze elementów składowych wskaźnika starano się przestrzegać obowiązujących w tym przypadku zasad teoretycznych: zasady „kontroli przez częstotliwość” (bierzemy pod uwagę na ogół te dobra, które występują u przynajmniej połowy populacji⁹, a więc mają charakter raczej powszechny niż rzadki) oraz zasady „konsensusu społecznego” (posiadanie danego dobra, zaspokojenie danej potrzeby jest uznawane w warunkach danego społeczeństwa za niezbędne). Ponieważ w badaniu spójności społecznej nie było informacji pozwalających na weryfikację wyboru elementów składowych z uwzględnieniem „zasady konsensusu”, to w tym przypadku, oparto się na wiedzy eksperckiej oraz wynikach innych badań. Analizowano również, czy dane „dobro” jest (zgodnie z teorią ekonomiczną) dobrem normalnym (dobro, którego konsumpcja/posiadanie rośnie wraz ze wzrostem dochodu). Przy wyborze symptomów złych warunków życia kierowano się także zaleceniem brania pod uwagę tych elementów składowych, które z założenia dotyczą całej badanej populacji (tzw. aksjomat Dickes’a). W związku z tym w złożonym wskaźniku warunków życia nie uwzględniono zmiennych charakteryzujących trudności związane z zaspokojeniem potrzeb dzieci, pomimo obecności takich informacji w badaniu.

Poza tym, żeby uniknąć sytuacji „nadreprezentacji” (szczególnie w przypadku dóbr czy usług o charakterze „substytucyjnym”), a tym samym nadania zbyt dużego znaczenia składowym dotyczącym niektórych dziedzin i aspektów życia, w wielu przypadkach połączono pojedyncze symptomy w agregatowe wskaźniki częściowe (agregatowe zmienne częściowe). Przykładem może być wskaźnik złych warunków sanitarnych w mieszkaniu. Łączenie składowych i tworzenie złożonych wskaźników pośrednich było też stosowane celem zachowania zasady „kontroli przez częstość” oraz aksjomatu Dickes’a.

W efekcie przeprowadzenia kolejnych etapów analiz, z szerokiej listy zmiennych elementarnych, utworzono 30 zmiennych pośrednich (wskaźników częściowych), które wzięto pod uwagę przy konstrukcji złożonego (agregatowego) wskaźnika złych warunków życia.

⁹ Co oznacza, że negatywny symptom (w postaci braku danego dobra lub zaspokojenia potrzeby), stanowiący składową wskaźnika, powinien dotyczyć mniej niż połowy populacji.

Tabl.1. Lista zmiennych pośrednich (wskaźników cząstkowych) uwzględnionych w złożonym wskaźniku złych warunków życia wraz z informacją o częstości występowania danego symptomu

Elementy składowe wskaźnika złych warunków życia (zmienne pośrednie)	% gospodarstw domowych reprezentujących dany przejaw (wartość zmiennej pośredniej=1)
1. Zły stan instalacji elektrycznej lub jej brak	8,1%
2. Brak zainstalowanego ogrzewania lub występowanie pieca na opał (na węgiel, drewno, trociny)	15,7%
3. Złe warunki sanitarne (brak wody bieżącej, w tym ciepłej, łazienki, toalety)	23,4%
4. Mieszkanie ciemne, wilgotne	17,1%
5. Mieszkanie usytuowane: w hałaśliwym otoczeniu, w rejonie o skażonym środowisku naturalnym (pył, dym, inne zanieczyszczenia)	18,0%
6. Mieszkanie zbyt małe (jak na potrzeby gospodarstwa) lub nie każda osoba dorosła ma samodzielny pokój lub wydzielone w mieszkaniu swoje stałe miejsce do odpoczynku, nauki i pracy	26,2%
7. Brak możliwości utrzymania odpowiedniej temperatury w mieszkaniu (niewystarczająco ciepłe w zimie, niewystarczająco chłodne w lecie)	35,8%
8. Złe warunki mieszkaniowe — ogólna ocena (subiektywna)	5,1%
9. Brak pralki	9,3%
10. Brak lodówki, chłodziarki	1,0%
11. Brak kuchenki mikrofalowej lub wielofunkcyjnego robota kuchennego	20,1%
12. Brak odkurzacza	2,1%
13. Brak radia lub telewizora	3,1%
14. Brak odtwarzacza CD, DVD, MP3, telewizji kablowej lub satelitarnej	5,7%
15. Brak telefonu (stacjonarnego, komórkowego)	1,6%
16. Brak komputera	9,3%
17. Brak dostępu do Internetu z przyczyn finansowych	11,4%
18. Złe wyposażenie gospodarstwa w dobra trwałe — ogólna ocena (subiektywna)	4,9%
19. Brak samochodu z przyczyn finansowych	12,4%
20. Brak pieniędzy na rozrywkę (wyjście do kina, teatru, restauracji, na koncert itp.)	37,1%
21. Brak pieniędzy na przynajmniej jeden tydzień wakacji raz w roku	42,9%
22. Gospodarstwo nie może sobie pozwolić na zaproszenie raz w miesiącu swojej rodziny lub przyjaciół na obiad, kolację lub inny poczęstunek	14,4%
23. Gospodarstwo nie może sobie pozwolić na ofiarowanie swoim najbliższym (rodzicom, rodzeństwu, dorosłym dzieciom) prezentów przynajmniej raz w roku	11,7%
24. Brak pieniędzy na zakup książek lub prasy	17,9%
25. Brak pieniędzy na zakup leków	14,5%
26. Brak pieniędzy na wizyty u lekarzy specjalistów lub lekarza dentysty	26,2%
27. Brak pieniędzy na zakup obuwia, odzieży, pościeli	13,4%
28. Brak pieniędzy na wymianę zużytych mebli	30,3%
29. Brak pieniędzy na żywność (rezygnacja z jedzenia mięsa, świeżych owoców, warzyw)	9,3%
30. Konieczność rezygnacji ze względu na brak pieniędzy z któregoś z podstawowych posiłków (śniadania, obiadu lub kolacji)	2,1%

Komentarz 2.1. (c.d.)

Budując wskaźniki złożone należy również odpowiedzieć na pytanie, czy wskaźnik złożony stanowić będzie zwykłą sumę poszczególnych elementów cząstkowych (zakłada się wtedy, że wszystkie zmienne cząstkowe mają takie samo znaczenie, są równie ważne), czy też poszczególnym składowym nadawane będą wagi. Stosowany system wag musiałby mieć w tym przypadku odpowiednie uzasadnienie, merytoryczne lub statystyczne. W omawianej analizie zastosowano prostą formułę sumowania wskaźników cząstkowych. Założono, że jeżeli w gospodarstwie domowym został zaobserwowany dany symptom złych warunków życia, to wskaźnik cząstkowy przyjmuje wartość 1, w przeciwnym przypadku – wartość 0. Takie podejście zostało uznane przez autorów za najbezpieczniejsze i najmniej arbitralne, w świetle m.in. ich doświadczeń z prowadzenia podobnego typu analiz. Każdy system wag, nawet mający pewne obiektywne czy statystyczne podstawy, wprowadza dodatkowy element arbitralności (związany chociażby z ustaleniem takich a nie innych zasad jego konstrukcji) i opiera się na pewnych założeniach. Tymczasem, w wielu przypadkach, gdy wagi „drastycznie” nie faworyzują bądź nie deprecjonują pewnych czynników, ich wpływ na wartości wskaźników może być niewielki. Poza tym niezależnie od tego, o jakim aspekcie warunków życia mówimy, zawsze istnieje ryzyko, że dla konkretnego gospodarstwa domowego znaczenie danej składowej może się istotnie różnić od znaczenia jakie ma ta składowa dla większości gospodarstw. Dlatego, zamiast stosowania wag, przyjęto taką konstrukcję miernika, aby w sposób możliwie zrównoważony i uniwersalny wyrażała różnorodne aspekty warunków życia, nie faworyzując w sposób nieuzasadniony niektórych z nich liczbą odpowiadających im składowym, natomiast samym składowym nadano równe wagi.

Wskaźnik złożony został poddany weryfikacji statystycznej poprzez analizę korelacji między jego składowymi (tworzącymi go zmiennymi pośrednimi) za pomocą współczynnika alfa Cronbacha, który traktujemy jako miarę wewnętrznej spójności wskaźnika złożonego. Otrzymana wartość współczynnika wynosi 0,86. Korelacje wszystkich składowych ze wskaźnikiem złożonym są dodatnie, choć nie wszystkie składowe skorelowane są w równym stopniu. Wyniki weryfikacji świadczą o wewnętrznej spójności wskaźnika. Poszczególne składowe w dużym stopniu odzwierciedlają elementy jednego, złożonego zjawiska złych warunków życia.

Tabl. 2. Rozkład wartości złożonego wskaźnika złych warunków życia – w % gospodarstw domowych

Wartość wskaźnika (<i>n</i> – liczba symptomów)	% gospodarstw domowych	Skumulowany % gospodarstw domowych, jaki stanowią gospodarstwa o danej wartości wskaźnika ^a oraz gospodarstwa:	
		w gorszej sytuacji (<i>n</i> symptomów lub więcej)	w lepszej sytuacji (co najwyżej <i>n</i> symptomów)
0	14,8	100,0	14,8
1	16,8	85,2	31,6
2	13,4	68,4	45,0
3	10,1	55,0	55,1
4	7,7	44,9	62,8
5	7,3	37,2	70,1
6	5,0	29,9	75,1
7	4,5	24,8	79,7
8	3,8	20,3	83,5
9	3,0	16,5	86,5
PRÓG UBÓSTWA			
10	2,7	13,5	89,2
11	2,1	10,8	91,3
12	1,7	8,8	92,9
13	1,3	7,1	94,2
14	1,2	5,8	95,4
15	0,9	4,5	96,4
16	0,7	3,6	97,1
17	0,7	2,9	97,8
18	0,7	2,2	98,5
19	0,4	1,6	98,8
20	0,3	1,2	99,1
21	0,2	0,9	99,3
22	0,2	0,6	99,6
23	0,2	0,5	99,7
24	0,1	0,3	99,8
25	0,1	0,2	99,9
26-30	0,1	0,1	100,0

↑ DOBRA SYTUACJA

↓ UBÓSTWO

a Tzn. o wartości wskaźnika równej wartości umieszczonej w boczku tablicy.

Utworzony wskaźnik złożony przyjmuje wartość od 0 do 30. Wartość wskaźnika równa 0 oznacza, że w gospodarstwie domowym nie zaobserwowano żadnego z branych pod uwagę symptomów złych warunków życia. Gospodarstwa domowe, dla których wartość złożonego wskaźnika była równa 0 uznano za żyjące w bardzo dobrych warunkach. Wzrost wartości wskaźnika należy traktować jako przejaw pogarszającej się sytuacji gospodarstwa domowego.

Definiując zjawisko ubóstwa warunków życia dla potrzeb niniejszej analizy, jako próg ubóstwa przyjęto umownie wartość wskaźnika równą 10. Za dotknięte/zagrożone ubóstwem warunków życia uznano gospodarstwa domowe i wszystkie osoby w gospodarstwach domowych, dla których wartość złożonego wskaźnika złych warunków życia jest większa lub równa 10. Wskaźnik ubóstwa warunków życia jest wskaźnikiem zero-jedynkowym, który wyróżnia te gospodarstwa.

Ubóstwo braku równowagi budżetowej

Punktem wyjścia dla analizy tej formy ubóstwa był złożony wskaźnik braku równowagi budżetowej uwzględniający zarówno subiektywne opinie gospodarstw domowych dotyczące ich statusu materialnego, jak również fakty mówiące o trudnościach budżetowych gospodarstwa (w tym o zaległościach w opłatach). Gospodarstwo domowe zostało uznane za ubogie z punktu widzenia „nieradzenia sobie z budżetem” jeśli wystąpiły przynajmniej 4 z 7 uwzględnionych symptomów (zob. *Komentarz 2.2.*). Taka sytuacja dotyczyła ok. 16% gospodarstw domowych.

Determinanty ubóstwa braku równowagi budżetowej

Najważniejszym czynnikiem, co jest zresztą w pełni zrozumiałe, determinującym ryzyko znalezienia się w sferze ubóstwa braku równowagi budżetowej jest sytuacja dochodowa gospodarstwa domowego – im niższy poziom dochodu ekwiwalentnego, tym większe prawdopodobieństwo kumulacji symptomów świadczących o braku równowagi budżetowej. Podobnie jak w przypadku ubóstwa warunków życia, oznacza to, że efekty związane z pozostałymi czynnikami, należy traktować jako miarę siły ich wpływu na drodze „pozadochodowej”.

Istotnymi czynnikami zwiększającymi (samoistnie, nie tylko poprzez negatywny wpływ na dochód) zagrożenie tą formą ubóstwa są: występowanie w gospodarstwie domowym osób bezrobotnych oraz osób niepełnosprawnych. Z zastosowanego modelu wynika również, że – z punktu widzenia analizy wpływu wieku głowy gospodarstwa domowego – czynnikiem sprzyjającym wystąpieniu trudności budżetowych jest wiek głowy gospodarstwa w przedziale 35-44 lata. Czynnikiem sprzyjającym wystąpieniu tego typu ubóstwa okazała się też niewielka liczebność gospodarstwa domowego. Dotyczy to przede wszystkim gospodarstw mniejszych niż czteroosobowe, a zwłaszcza jednoosobowych, gdzie ryzyko doświadczenia tej formy ubóstwa jest istotnie wyższe (przy porównywalnych wartościach innych charakterystyk, w tym dochodu ekwiwalentnego) niż w przypadku gospodarstw czteroosobowych. Samoistny, „czysty” wpływ wielkości gospodarstwa domowego w przypadku gospodarstw liczących więcej niż 4 osoby okazał się nieistotny statystycznie.

Podobnie jak w przypadku wcześniej analizowanych form ubóstwa (dochodowego i warunków życia) wystąpieniu ubóstwa braku równowagi budżetowej sprzyja niski poziom wykształcenia oraz niskie kwalifikacje zawodowe. W podobny sposób, jak w przypadku ubóstwa warunków życia, na ryzyko kumulacji przejawów braku równowagi budżetowej oddziałuje typ miejscowości. Gospodarstwa o porównywalnych charakterystykach społeczno-ekonomicznych, mieszkające w dużych aglomeracjach miejskich są narażone na ubóstwo braku równowagi budżetowej bardziej niż mieszkańcy mniejszych miast i wsi. Zaledwie w kilku przypadkach istotny statystycznie okazał się wpływ zamieszkiwania w danym województwie, na ryzyko trafienia do sfery ubóstwa braku równowagi budżetowej. Najsilniejszy efekt wskazujący na zwiększone zagrożenie tą formą ubóstwa dotyczy mieszkańców województwa warmińsko-mazurskiego. Natomiast sam fakt zamieszkiwania w województwach: podkarpackim, podlaskim, lubelskim i opolskim, wydaje się zmniejszać teoretyczne ryzyko doświadczenia tej formy ubóstwa, jeśli wyeliminować efekty związane z innymi uwzględnionymi w modelu czynnikami (w tym dochodem).

W przypadku interpretacji determinant ubóstwa braku równowagi budżetowej należy zwrócić uwagę na pewien specyficzny aspekt związany z charakterem zjawiska oraz modelem użytym do jego analizy. Równowaga budżetowa jest efektem oddziaływania, czy też zestawienia dwóch głównych

czynników: z jednej strony potrzeb (i aspiracji), wydatków oraz zobowiązań gospodarstwa domowego, z drugiej zaś dochodów, które mają je pokryć. Determinanty dochodów są szczegółowo analizowane przy objaśnieniu ubóstwa dochodowego, dlatego w przypadku pozostałych typów ubóstwa dochód ekwiwalentny zastał umieszczony w modelu wprost (*explicite*) jako zmienna objaśniająca. Powoduje to, że w przypadku pozostałych czynników objaśniane są *de facto* wyłącznie ich wpływy „pozadochodowe”. W odniesieniu do równowagi budżetowej oznacza to, że analizowane efekty dotyczą przede wszystkim wpływu odpowiednich czynników na kształtowanie tej strony równowagi, która związana jest z wydatkami, zobowiązaniami, potrzebami i aspiracjami, co stanowi ważny element interpretacji tych efektów.

Zróżnicowanie zasięgu ubóstwa braku równowagi budżetowej

Ubóstwem braku równowagi budżetowej, rozumianym jako występowanie trudności w równoważeniu domowego budżetu, podobnie jak w przypadku wcześniej analizowanych wymiarów ubóstwa (dochodowego i warunków życia), znacząco częściej dotknięte są gospodarstwa domowe osób z niskim poziomem wykształcenia, w szczególności te, których głową jest osoba z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym (ok. 27%). Wysoki jest również odsetek ubogich gospodarstw domowych osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym (ok. 20%). W przypadku gospodarstw osób o wykształceniu co najmniej średnim poziom ubóstwa braku równowagi budżetowej jest nieco niższy od średniej, natomiast wśród gospodarstw osób z wykształceniem wyższym poziom ten jest niewielki (ok. 3% w gospodarstwach, których głowa legitymowała się wykształceniem na poziomie co najmniej magisterskim i ok. 5% – na poziomie licencjatu).

W znaczącym stopniu ta forma ubóstwa dotyczy gospodarstw domowych, w których przynajmniej jedna osoba jest bezrobotna (ok. 32%). Podobnie jak w przypadku ubóstwa dochodowego, ubóstwem braku równowagi budżetowej relatywnie częściej zagrożone są gospodarstwa domowe osób utrzymujących się ze świadczeń społecznych, gospodarstwa rencistów oraz rodziny niepełne, a także rodziny mające troje lub więcej dzieci na utrzymaniu. Częściej niż przeciętnie tym rodzajem ubóstwa zagrożone są gospodarstwa domowe osób samotnie gospodarujących oraz osób starszych i w średnim wieku (powyżej 45 lat).

Problemy ze zrównoważeniem domowego budżetu dotyczą w podobnym stopniu mieszkańców obszarów wiejskich i miast (po ok. 16%), przy czym klasa wielkości miasta ma stosunkowo niewielkie znaczenie. Zróżnicowanie jest niewielkie, można jednak zauważyć, że nieco niższe niż w pozostałych klasach odsetki gospodarstw doświadczających ubóstwa równowagi zaobserwowano w przypadku największych miast, liczących powyżej 500 tysięcy mieszkańców – mimo, iż model objaśniający zjawisko wskazuje takie miejsce zamieszkania jako czynnik zwiększający ryzyko ubóstwa. Stosunkowo dobrą sytuację w największych miastach należy zatem traktować jako wpływ oddziaływania korzystnej struktury ze względu na inne czynniki, będące istotnymi determinantami zjawiska.

Najwyższą stopą ubóstwa równowagi budżetowej odznaczało się województwo warmińsko-mazurskie (23%). Do województw, o wysokim odsetku gospodarstw domowych mających problemy ze zrównoważeniem swojego budżetu domowego należały także województwa: zachodnio-pomorskie, lubuskie oraz łódzkie (19%).

Komentarz 2.2.**ZASADY KONSTRUKCJI ZŁOŻONEGO WSKAŹNIKA BRAKU RÓWNOWAGI BUDŻETOWEJ**

W przypadku trzeciego ze zdefiniowanych typów ubóstwa uwzględniono różne sposoby obserwacji i ujawniania problemów budżetowych gospodarstw domowych. Złożony wskaźnik braku równowagi budżetowej łączy w sobie zarówno elementy brane zazwyczaj pod uwagę w analizach ubóstwa subiektywnego (np. opinie dotyczące możliwości gospodarowania swoimi dochodami, odniesienie własnych dochodów do subiektywnego progu ubóstwa), jak również fakty mówiące o trudnościach budżetowych gospodarstwa domowego (zaległości w opłatach, zapożyczanie się na pokrycie podstawowych bieżących potrzeb konsumpcyjnych). W złożonym wskaźniku braku równowagi budżetowej uwzględniono 7 zmiennych pośrednich (wskaźników cząstkowych).

Tabl.1. Lista zmiennych pośrednich (wskaźników cząstkowych) uwzględnionych w złożonym wskaźniku braku równowagi budżetowej wraz z informacją o częstości występowania danego symptomu

Elementy składowe wskaźnika braku równowagi budżetowej (zmiennie pośrednie)	% gospodarstw domowych przejawiających dany symptom (wartość zmiennej pośredniej=1)
1. Zaległości w opłatach czynszowych, za elektryczność, gaz lub w spłatach kredytu mieszkaniowego (co najmniej dwumiesięczne zaległości w opłatach lub miesięczne i dłuższe w spłacie kredytu mieszkaniowego)	4,2%
2. Subiektywna opinia gospodarstwa dotycząca braku możliwości „związania końca z końcem” („wiązaną końca z końcem” z trudnością lub wielką trudnością)	30,7%
3. Gospodarstwo musi na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować pieniędzmi lub pieniędzy nie starcza nawet na podstawowe potrzeby (samocena)	36,8%
4. Deklarowane dochody gospodarstwa domowego są niższe niż niezbędny (minimalny) poziom dochodów pozwalający „związać koniec z końcem”	26,8%
5. Zaciągnięta pożyczka lub kredyt na bieżące wydatki konsumpcyjne (żywność, odzież, obuwie, stałe opłaty)	7,2%
6. Odczuwanie przez gospodarstwo domowe dużych trudności w dokonywaniu bieżących wydatków z powodu spłat pożyczek/kredytów	11,8%
7. Deklaracja gospodarstwa domowego wskazująca na brak jakiegokolwiek swobody finansowej (brak możliwości pokrycia niespodziewanego wydatku w wysokości 400-500 zł)	42,0%

Założono, że jeżeli w gospodarstwie domowym został zaobserwowany dany przejaw braku równowagi budżetowej, to wskaźnik cząstkowy przyjmuje wartość 1, w przeciwnym razie – wartość 0. Podobnie jak w przypadku złożonego wskaźnika warunków życia zastosowano prostą formułę sumowania wskaźników cząstkowych. W związku z tym wartość wskaźnika złożonego wynosiła od 0 (nie wystąpił żaden z branych pod uwagę przejawów braku równowagi budżetowej) do 7 (w gospodarstwie skumulowały się wszystkie brane pod uwagę symptomy).

Tabl. 2. Rozkład wartości złożonego wskaźnika braku równowagi budżetowej w % gospodarstw domowych

Wartość wskaźnika (<i>n</i> – liczba symptomów)	% gospodarstw domowych	Skumulowany % jaki stanowią gospodarstwa o danej wartości wskaźnika ^a oraz gospodarstwa:	
		w gorszej sytuacji (<i>n</i> symptomów lub więcej)	w lepszej sytuacji (co najwyżej <i>n</i> symptomów)
0	38,2	100,0	38,2
1	20,0	61,8	58,2
2	13,2	41,8	71,4
3	12,8	28,7	84,1
4	9,9	15,9	94,0
5	3,8	5,9	97,9
6	1,6	2,1	99,5
7	0,5	0,5	100,0

PRÓG UBÓSTWA

a Tzn. o wartości wskaźnika równej wartości umieszczonej w boczku tablicy.

W celu oceny wewnętrznej spójności wskaźnika obliczono wartość współczynnika korelacji alfa Cronbacha dla jego składowych (zmiennych pośrednich). Wynosi on 0,72. Stosunkowo wysoka wartość współczynnika świadczy o dużej spójności wewnętrznej wskaźnika i zgodności branych pod uwagę elementów, które składają się na pomiar zjawiska równowagi budżetowej oraz – pośrednio – ubóstwa braku tej równowagi.

Gospodarstwo domowe (i wszystkie osoby w tym gospodarstwie) zostało uznane za ubogie, jeśli wystąpiły w przypadku tego gospodarstwa przynajmniej 4 z 7 przejawów braku równowagi budżetowej (tj. wartość wskaźnika braku równowagi budżetowej była większa lub równa 4). Wskaźnik zero-jedynkowy, wyróżniający gospodarstwa dotknięte tak zdefiniowanym ubóstwem, określany jest wskaźnikiem ubóstwa braku równowagi budżetowej.

W stronę ubóstwa wielowymiarowego – o kumulacji różnych form ubóstwa

Przeprowadzona analiza pozwoliła m.in. odpowiedzieć na pytania dotyczące wzajemnych zależności pomiędzy występowaniem różnych form ubóstwa. Wynika z niej, że gospodarstwa domowe o relatywnie najniższych dochodach, to nie zawsze te o najgorszych warunkach życia albo te, które wykazują największe problemy ze zbilansowaniem swojego budżetu.

Według przyjętych kryteriów ponad jedna czwarta gospodarstw domowych (ok. 28%) należała przynajmniej do jednej ze sfer ubóstwa. W większości (15,5%) były to rodziny dotknięte przez jeden z rodzajów ubóstwa. Z jednoczesnym występowaniem dwóch form ubóstwa mieliśmy do czynienia w przypadku ok. 8% gospodarstw. Wszystkie trzy wymiary ubóstwa kumulowały się natomiast w prawie co dwudziestym gospodarstwie domowym (4,6%). Tę grupę gospodarstw domowych można określić jako grupę dotkniętą ubóstwem wielowymiarowym.

Tabl. 2.1.

WSPÓŁWYSTĘPOWANIE RÓŻNYCH FORM UBÓSTWA

w % gospodarstw domowych

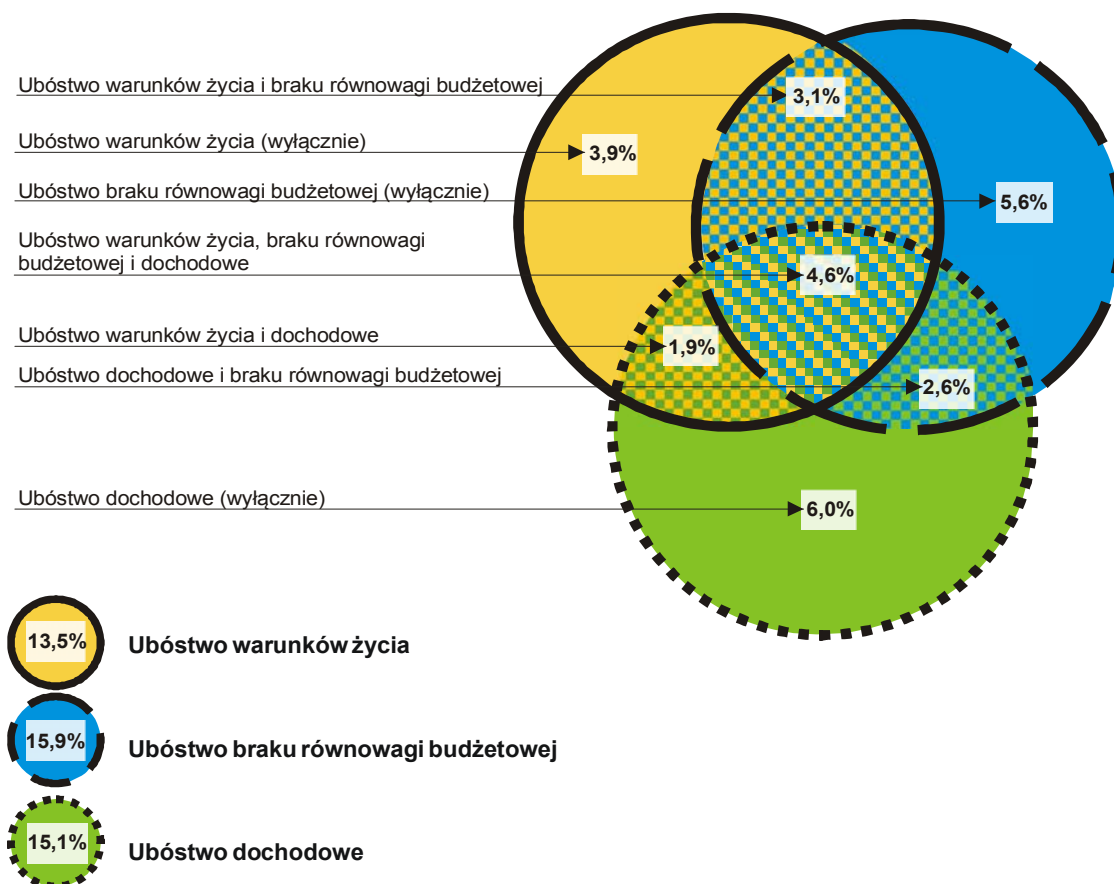
GOSPODARSTWA DOMOWE	% GOSPODARSTW DOMOWYCH
Nie dotknięte żadną formą ubóstwa	72,3
Dotknięte co najmniej jedną formą ubóstwa	27,7
w tym:	
dotknięte jedną formą ubóstwa^a	15,5
w tym:	
- ubóstwem dochodowym	6,0
- ubóstwem warunków życia	3,9
- ubóstwem braku równowagi budżetowej	5,6
dotknięte dwiema formami ubóstwa^b	7,6
w tym:	
- ubóstwem warunków życia i dochodowym	1,9
- ubóstwem warunków życia i braku równowagi budżetowej	3,1
- ubóstwem braku równowagi budżetowej i dochodowym	2,6
dotknięte trzema formami ubóstwa	4,6

a Pozycja dotyczy wystąpienia dokładnie jednej formy ubóstwa, a więc nie obejmuje gospodarstw, w których wystąpiły dwie lub trzy formy jednocześnie. *b* Pozycja dotyczy wystąpienia dokładnie dwóch form ubóstwa, a więc nie obejmuje gospodarstw, w których wystąpiły trzy formy jednocześnie.

Wykres 2.2.

NAKŁADANIE SIĘ RÓŻNYCH FORM UBÓSTWA

w % gospodarstw domowych

O stopniu wzajemnej zależności między poszczególnymi aspektami sytuacji materialnej oraz związanymi z nimi formami ubóstwa można także wnioskować na podstawie wartości współczynnika korelacji pomiędzy wskaźnikami.

Oceny korelacji dokonano parami (korelacja dotyczy zawsze zależności między dwoma aspektami sytuacji materialnej) na dwóch poziomach. Pierwszy poziom, to ocena korelacji między miarami wyrażającymi sytuację gospodarstwa w danym aspekcie (miarami, na podstawie których tworzone są wskaźniki ubóstwa) – wartością dochodu ekwiwalentnego, w przypadku aspektu dochodowego, oraz złożonymi wskaźnikami złych warunków życia i braku równowagi budżetowej. Drugi poziom analizy stanowi ocena zależności między odpowiednimi wskaźnikami ubóstwa (zero-jedynkowymi).

Tabl. 2.2.

**WSPÓLZALEŻNOŚCI WYSTĘPOWANIA RÓŻNYCH FORM UBÓSTWA
– WSPÓŁCZYNNIK KORELACJI PEARSONA**

<i>WYSZCZEGÓLNIENIE (para wskaźników)</i>	<i>WSPÓŁCZYNNIK KORELACJI PEARSONA</i>
Ocena korelacji między wskaźnikami bazowymi	
Złożony wskaźnik złych warunków życia – poziom dochodów gospodarstwa	-0,41
Złożony wskaźnik ubóstwa braku równowagi budżetowej - poziom dochodów gospodarstwa	-0,45
Złożony wskaźnik złych warunków życia – złożony wskaźnik ubóstwa braku równowagi budżetowej	0,67
Ocena korelacji między wskaźnikami ubóstwa	
Warunków życia – dochodowe	0,37
Warunków życia – braku równowagi budżetowej	0,45
Dochodowe – braku równowagi budżetowej	0,36

Ogólnie można powiedzieć o umiarkowanej korelacji pomiędzy poszczególnymi formami ubóstwa. Najsilniejszą, istotną zależność zaobserwowano w przypadku ubóstwa warunków życia oraz ubóstwa braku równowagi budżetowej (współczynnik korelacji na poziomie 0,45). Fakt, iż złym warunkom życia towarzyszy często brak możliwości zrównoważenia budżetu gospodarstwa domowego potwierdza wysoka, dodatnia wartość współczynnika korelacji występującej między złożonym wskaźnikiem złych warunków życia oraz wskaźnikiem objawów trudności budżetowych (0,67).

Słabsze korelacje między ubóstwem dochodowym oraz pozostałymi formami ubóstwa wskazują na to, że trudna bieżąca sytuacja dochodowa, oceniana na podstawie dochodów pieniężnych, nie musi przekładać się od razu na występowanie innych form ubóstwa. Może to mieć przyczyny dwojakiego rodzaju – związane z niedoskonałością pomiaru oraz z faktycznymi różnicami w naturze badanych zjawisk. Niedoskonałość pomiaru może wiązać się np. z nieuwzględnieniem dochodów w naturze przy pomiarze dochodu. Ważniejsze są jednak czynniki związane z różną naturą zjawisk. Przede wszystkim, bieżąca sytuacja materialna gospodarstwa domowego, tak ze względu na warunki życia jak i możliwość utrzymania płynności finansowej i radzenie sobie z budżetem, zależy nie tylko od bieżących dochodów, ale także od dochodów przeszłych oraz od ogólnej zasobności

materialnej gospodarstwa, która może, choć nie musi, mieć związek z dochodami (obecnymi i przeszłymi). Bardzo istotny jest zatem czynnik czasu – kumulacji zarówno symptomów złych warunków życia jak i trudności budżetowych sprzyja utrzymywanie się niekorzystnej sytuacji dochodowej przez dłuższy okres.

Przeprowadzone analizy pozwoliły również określić, w jakiego typu gospodarstwach domowych wystąpiła kumulacja różnych form ubóstwa, a więc jakimi cechami społeczno-ekonomicznymi odznaczają się gospodarstwa szczególnie zagrożone pauperyzacją. Na podstawie modelu możliwe było również zidentyfikowanie najważniejszych determinant ubóstwa wielowymiarowego.

W większym stopniu współwystępowanie wszystkich trzech form ubóstwa dotyczy w Polsce mieszkańców wsi (ok. 6%) niż miast (ok. 4%). Różnice na korzyść miast dotyczą przede wszystkim dużych aglomeracji. W małych ośrodkach miejskich zasięg ubóstwa wielowymiarowego kształtuje się na poziomie zbliżonym do tego zaobserwowanego w przypadku obszarów wiejskich.

Równoczesnym występowaniem wszystkich trzech form ubóstwa są dotknięte przede wszystkim gospodarstwa domowe osób o niskim poziomie wykształcenia, robotników niewykwalifikowanych, osób dotkniętych bezrobociem, rencistów, rodzin niepełnych i wielodzietnych oraz samotnych mężczyzn. W tych grupach gospodarstw domowych jednoczesne występowanie trzech form ubóstwa ma miejsce co najmniej dwukrotnie częściej niż przeciętnie.

Dokonano także próby objaśnienia jednoczesnego współwystępowania wszystkich form ubóstwa za pomocą modelu regresji logistycznej, określając potencjalne determinanty wystąpienia tak silnej kumulacji negatywnych zjawisk w sferze materialnej oraz szacując wpływy „netto” tych determinant (tj. po „oczyszczeniu” z efektów związanych z innymi czynnikami uwzględnionymi w modelu).

Oszacowania efektów dla poszczególnych zmiennych objaśniających uzyskane poprzez dopasowanie modelu wskazują, iż najsilniejszy wpływ „netto” na generowanie ubóstwa wielowymiarowego miały: rodzaj źródła utrzymania gospodarstwa domowego, fakt występowania w gospodarstwie domowym osoby bezrobotnej oraz poziom wykształcenia głowy gospodarstwa domowego. Nieistotny statystycznie okazał się natomiast wpływ typu miejscowości zamieszkania. Fakt, że na wsi zasięg ubóstwa wielowymiarowego jest większy niż w dużych miastach jest zatem konsekwencją działania innych czynników uwzględnionych w modelu, nie stanowi jednak samoistnego źródła objaśnienia. Zróznicowanie zjawiska za względu na typ miejscowości jest wynikiem łącznego oddziaływania wielu czynników, w tym różnic w strukturze społeczno-ekonomicznej zbiorowości mieszkańców wsi i dużych miast, które to stanowią rzeczywiste determinanty (zob. Model 2.4. *Ubóstwo wielowymiarowe*).

3. OD UBÓSTWA DO WYKLUCZENIA SPOŁECZNEGO – O TYM, CZY UBÓSTWO ŁĄCZY SIĘ Z IZOLACJĄ SPOŁECZNĄ

Przypomnijmy, że na potrzeby niniejszej analizy przyjęto operacyjną definicję wykluczenia społecznego, zgodnie z którą wykluczenie społeczne rozumiane jest jako proces kumulacji niekorzystnej sytuacji materialnej (ubóstwa) oraz braku lub ograniczonych relacji społecznych (izolacji społecznej).

Izolacja społeczna

Założono, że osoba jest społecznie wyizolowana jeśli nie utrzymuje (z odpowiednią częstotliwością) kontaktów z otaczającym ją środowiskiem społecznym, zewnętrznym w stosunku do własnego gospodarstwa domowego. Za symptom izolacji przyjęto brak lub sporadyczny charakter relacji danego typu, bez względu na przyczynę tej sytuacji. Oceny zagrożenia izolacją społeczną dokonano w oparciu o złożony wskaźnik kontaktów społecznych. Wartość złożonego wskaźnika „kontaktów społecznych” przyjmowała wartości z zakresu od 0 (osoba „silnie wyizolowana społecznie”) do 10 (osoba „silnie zintegrowana społecznie”). Jako próg zagrożenia izolacją społeczną przyjęto wartość wskaźnika równą 3 (zob. *Komentarz 2.3*).

Komentarz 2.3.

ZASADY KONSTRUKCJI WSKAŹNIKA KONTAKTÓW SPOŁECZNYCH I IZOLACJI SPOŁECZNEJ

Aby przeprowadzić analizę intensywności ogółu kontaktów społecznych utworzono zmienne pośrednie pozwalające na syntetyczny opis różnego typu relacji. Wyodrębniono zestaw typów relacji, które zostały powiązane ze zmiennymi pośrednimi. Przyjęto, że brane pod uwagę są wyłącznie relacje z osobami spoza gospodarstwa domowego (relacje wewnątrz gospodarstwa domowego nie mają wpływu na wartości zmiennych pośrednich ani wartość wskaźników). Dodatkowo, aby relacja była uwzględniona w analizie, musi spełniać odpowiednie wymogi co do intensywności (częstotliwości).

Wyodrębnione typy kontaktów, które odpowiadają zmiennym pośrednim, to:

- Kontakty z rodzicami i dziećmi mieszkającymi poza gospodarstwem domowym respondenta
- Kontakty z rodzeństwem mieszkającym poza gospodarstwem domowym respondenta
- Kontakty z innymi krewnymi/powinowatymi z grupy: teściowie, (pra)dziadkowie, (pra)wnuki
- Kontakty z pozostałą rodziną
- Kontakty z przyjaciółmi, znajomymi lub kolegami
- Posiadanie przyjaciół
- Relacje sąsiedzkie
- Relacje związane z życiem religijnym
- Aktywny udział w stowarzyszeniach, partiach, klubach, organizacjach społecznych.

W przypadku zmiennych wyrażających fakt istnienia kontaktu z poszczególnymi grupami osób z otoczenia respondenta (pierwsze 5 zmiennych pośrednich), za przejaw kontaktu uznano sytuację, kiedy respondent kontaktował się przynajmniej z jedną z osób należących do danej grupy: osobiście – przynajmniej kilka razy w roku, lub listownie/telefonicznie/przez Internet – przynajmniej raz w miesiącu. Zmienna pośrednia przyjmowała wtedy wartość „1”; w przeciwnym razie przyjmowała wartość „0”.

W przypadku pozostałych zmiennych pośrednich, otrzymywały one wartość „1” jeżeli dla:

- relacji sąsiedzkich – można było mówić o dobrych relacjach przynajmniej z jednym z sąsiadów (spędzanie razem czasu wolnego, bywanie u siebie lub świadczenie drobnych przysług),
- posiadania przyjaciół – respondent deklarował posiadanie przynajmniej jednego przyjaciela (spoza członków rodziny), niezależnie od tego jak często utrzymywał z nim kontakty,
- relacji związanych z życiem religijnym – respondent regularnie, przynajmniej raz w tygodniu, uczestniczył w mszach, nabożeństwach lub spotkaniach religijnych.

Komentarz 2.3. (c.d.)

Zmienna pośrednia dotycząca kontaktów związanych z zaangażowaniem w działalność różnego typu organizacji (partie, kluby, organizacje pozarządowe, wspólnoty i organizacje religijne itp.) mogła przyjmować dwie wartości różne od zera, reprezentujące różną intensywność tych kontaktów. Brane były pod uwagę dwa rodzaje zaangażowania: „czynne”, przejawiające się pracą społeczną na rzecz danej organizacji oraz bardziej „bierne”, związane z udziałem w imprezach i wydarzeniach organizowanych przez daną organizację czy instytucję. Ocena intensywności kontaktów zależy od typu zaangażowania, jego częstotliwości, a także liczby typów (różnorodności) organizacji, z jakimi dana osoba ma kontakt.

Odpowiednia zmienna przyjmowała wartości:

„2” (wysoka intensywność) – jeżeli respondent był zaangażowany w jakikolwiek sposób (praca lub udział w imprezach/wydarzeniach) w działalność przynajmniej dwóch typów organizacji z częstotliwością przynajmniej raz na pół roku, lub też pracował społecznie na rzecz jakiegokolwiek organizacji z częstotliwością przynajmniej raz w miesiącu;

„1” (niższa intensywność) – jeżeli respondent był zaangażowany w jakikolwiek sposób w działalność jakiegokolwiek organizacji przynajmniej raz na pół roku, ale nie spełniał opisanych wyżej kryteriów intensywności zaangażowania dotyczących wartości zmiennej pośredniej „2”.

W sytuacji, gdy nie były spełnione opisane wyżej warunki, odpowiednie zmienne pośrednie przyjmowały wartość „0”. Wartość „0” jest traktowana jako brak relacji społecznych danego typu o wystarczającej intensywności, by były one uwzględnione w analizie oraz w wartości miernika syntetycznego kontaktów społecznych. Zmienne pośrednie, a w konsekwencji także utworzony na ich podstawie wskaźnik złożony, odzwierciedlają występowanie bądź nie, relacji danego typu, niezależnie od tego, z czego wynika ewentualny brak relacji – ze świadomej decyzji respondenta, czy z przyczyn od niego niezależnych (np. nie posiada żyjących krewnych należących do danej grupy, którzy mieszkają poza jego gospodarstwem domowym).

Tabl. 1. Rozkład zmiennych pośrednich (wskaźników cząstkowych) uwzględnionych w złożonym wskaźniku kontaktów społecznych – w % osób w wieku 16 lat i więcej

Typ relacji/kontaktu (zmienna pośrednia)	Odsetek osób, które posiadają relacje danego typu (wartość zmiennej „1”)
Kontakty z rodzicami i dziećmi mieszkającymi one poza gospodarstwem domowym respondenta	65,8
Kontakty z rodzeństwem mieszkającym poza gospodarstwem domowym respondenta	67,8
Kontakty z innymi krewnymi/powinowatymi z grupy: teściowie, (pra)dziadkowie, (pra)wnuki	73,3
Kontakty z pozostałą rodziną	82,7
Kontakty z przyjaciółmi, znajomymi lub kolegami	75,6
Posiadanie przyjaciół	77,7
Relacje sąsiedzkie	57,1
Relacje związane z życiem religijnym	50,1
Aktywny udział w stowarzyszeniach, partiach, klubach, organizacjach społecznych.	
intensywny – wartość zmiennej „2”	14,7
mniej intensywny – wartość zmiennej „1”	14,2

Komentarz 2.3. (c.d.)

Tak utworzone zmienne pośrednie (wskaźniki cząstkowe) posłużyły do budowy złożonego wskaźnika kontaktów społecznych. Tak samo jak w przypadku budowy wskaźnika warunków życia, istniało kilka możliwych sposobów agregacji wybranych zmiennych pośrednich. W wyniku przeprowadzonych analiz zdecydowano zdefiniować złożony wskaźnik kontaktów społecznych jako nieważoną sumę zmiennych pośrednich.

Utworzony w ten sposób wskaźnik złożony przyjmuje wartości od 0 do 10, wyrażając – w interpretacji najbardziej uproszczonej – liczbę zarejestrowanych relacji. Niskie wartości wskaźnika należy traktować jako przejaw izolacji społecznej, wysokie wartości świadczą o silnym zintegrowaniu społecznym.

Dla potrzeb niniejszej analizy jako próg zagrożenia izolacją społeczną przyjęto umownie wartość wskaźnika równą 3. Za zagrożone izolacją społeczną uznane zostały te osoby, dla których wartość wskaźnika kontaktów społecznych jest mniejsza lub równa 3.

Tabl. 2. Rozkład wartości złożonego wskaźnika kontaktów społecznych w % osób w wieku 16 lat i więcej

Wartość wskaźnika (n – liczba relacji)	% osób	Skumulowany % jaki stanowią osoby o danej wartości wskaźnika ^a oraz osoby:	
		o słabszych kontaktach społecznych (n relacji lub mniej)	o lepszych kontaktach społecznych (n relacji lub więcej)
0	0,2	0,2	100,0
1	0,7	0,9	99,8
2	2,4	3,3	99,1
3	5,6	8,9	96,7
4	11,1	20,0	91,1
5	19,0	39,0	80,0
6	22,4	61,4	61,0
7	20,0	81,4	38,6
8	11,7	93,1	18,6
9	5,2	98,3	6,9
10	1,7	100,0	1,7

PRÓG IZOLACJI

↑ IZOLACJA SPOŁECZNA
↓ INTEGRACJA SPOŁECZNA

^a Tzn. o wartości wskaźnika równej wartości umieszczonej w boczku tablicy.

Komentarz 2.3. (dok.)

Przy konstrukcji wskaźnika złożonego, oprócz kryteriów merytorycznych, zastosowano kryteria statystyczne. Typy relacji pogrupowano w ten sposób, by nie tworzyć odrębnych zmiennych pośrednich odzwierciedlających relacje występujące tylko w niewielkiej części zbiorowości oraz, by każda z tych zmiennych była względnie niezależna od wieku i sytuacji rodzinnej danej osoby. Wskaźnik złożony został poddany weryfikacji statystycznej poprzez analizę korelacji między jego składowymi (tworzącymi go zmiennymi pośrednimi) oraz analizę spójności wewnętrznej wskaźnika. Zastosowano w tym celu współczynnik alfa Cronbacha. Wartość współczynnika wynosi 0,39 i jest wyraźnie niższa, niż w przypadku większości innych wskaźników złożonych analizowanych w niniejszej pracy. Należy jednak zauważyć, że wszystkie zmienne pośrednie (cząstkowe) są pozytywnie skorelowane ze wskaźnikiem złożonym, co potwierdza względną spójność podejścia.

Stosunkowo niewielkie korelacje pomiędzy składowymi (zmiennymi pośrednimi) wynikają z faktu, że w pewnym zakresie mają one charakter substytucyjny, tj. przykładowo: im więcej czasu spędzamy ze swoimi przyjaciółmi, tym mniejsze znaczenie może mieć dla nas utrzymywanie bliskich i częstych relacji z rodziną. W związku z tym występuje tu pewien element uzupełniania informacji zawartych w jednych zmiennych pośrednich przez inne zmienne. Zmienne pośrednie nie tyle stanowią różne metody pomiaru jednego spójnego zjawiska (a w każdym razie nie wyłącznie taka jest ich rola), co mierzą efekty składające się wspólnie na analizowane zjawisko.

Determinanty wystąpienia izolacji społecznej

W celu określenia determinant, czyli czynników w sposób określony wpływających na wystąpienie izolacji społecznej, zastosowano regresję logistyczną, dopasowując odpowiednio wyspecyfikowany model (zob. Model 2.5. *Izolacja społeczna*), Wyniki dopasowania modelu wskazują, iż najsilniejszy wpływ „netto” na ryzyko izolacji społecznej miał wiek. Najbardziej narażone na izolację społeczną – skutek oddziaływania czynnika wieku – były osoby najstarsze (w wieku 75 lat i więcej), najmniej – osoby najmłodsze (do 24 roku życia). Osłabieniu kontaktów społecznych sprzyjała także zła sytuacja dochodowa (dotyczyło to w szczególności osób z 2 najniższych grup decylowych). Jeżeli chodzi o poziom wykształcenia, to wyraźny, istotny statystycznie wpływ na zwiększenie ryzyka izolacji odnotowano w przypadku osób posiadających wykształcenie co najwyżej gimnazjalne. Ważnym czynnikiem wpływającym na osłabienie relacji społecznych była niepełnosprawność. Istotny statystycznie okazał się też wpływ netto miejsca zamieszkania – zarówno ze względu na typ miejscowości jak i województwo. Biorąc pod uwagę osoby o takich samych charakterystykach społeczno-ekonomicznych, najbardziej narażeni na izolację społeczną byli mieszkańcy największych miast, najmniej – mieszkańcy wsi. Największe ryzyko izolacji społecznej związane z regionem zamieszkania zaobserwowano w województwie łódzkim i śląskim oraz zachodnio-pomorskim,

pomorskim i lubuskim. Stwierdzono także, że mężczyźni, szczególnie samotni, byli bardziej zagrożeni izolacją społeczną niż kobiety.

Z modelu wynika natomiast, że ani wykonywany zawód, ani fakt bycia bezrobotnym nie mają w zasadzie samoistnego wpływu na osłabienie poziomu kontaktów społecznych (co nie znaczy, że zmienne te nie mogą różnicować populacji ze względu na stopień wykluczenia społecznego – ale jeśli tak jest, wynika to z oddziaływania innych czynników uwzględnionych w modelu).

Zróżnicowanie zasięgu izolacji społecznej

Analizując społeczne zróżnicowanie izolacji społecznej musimy pamiętać, że tak jak w przypadku innych zjawisk społecznych w praktyce mamy do czynienia z oddziaływaniem nie jednego, ale wielu czynników wpływających na poziom danego zjawiska jednocześnie. Stąd też, np. pomimo tego, że wykonywany zawód sam w sobie nie stanowi istotnej determinanty izolacji społecznej, to obserwujemy jednak wyraźne zróżnicowanie rozmiarów tego zjawiska według grup zawodów. Zdecydowanie najbardziej wyizolowane społecznie są osoby o najniższych kwalifikacjach zawodowych (pracownicy przy pracach prostych – 14%), natomiast najmniej – specjaliści oraz kadra menedżerska i wyżsi urzędnicy (ok. 5-6%). Koresponduje z tym rozkład wskaźnika izolacji społecznej według poziomu wykształcenia. Najwyższą wartość tego wskaźnika odnotowano wśród osób z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym (ok. 15%), a najniższą wśród osób legitymujących się wyższym wykształceniem – na poziomie co najmniej magisterskim (ok. 4%).

Ograniczenie kontaktów społecznych dotyczy przede wszystkim osób niepełnosprawnych oraz ludzi starszych. Wśród niepełnosprawnych izolacją społeczną dotkniętych było 17% osób. Wśród osób w wieku 65-74 lata poziom izolacji społecznej wynosił ok. 11%, ale w grupie wiekowej 75 lat i więcej wyizolowanych społecznie było już ok. 23% osób. W młodszych grupach wiekowych wartość wskaźnika izolacji społecznej wahała się od ok. 6 do ok. 9%.

Izolacją społeczną dotknięte są przede wszystkim osoby pozostające poza rynkiem pracy – renciści, bezrobotni, emeryci (wskaźnik izolacji w granicach ok. 13-17%). Bardziej od osób pracujących zagrożeni izolacją społeczną byli też uczniowie i studenci (ok. 7%).

Mieszkańcy miast byli w nieco większym stopniu wyizolowani społecznie niż mieszkańcy wsi (10% – w miastach, 7% – na wsi). Najwięcej osób wyizolowanych społecznie odnotowano w miastach dużych i średnich (100-500 tys. i 20-100 tys. mieszkańców) – ok. 11%. W największych i najmniejszych ośrodkach miejskich wskaźnik izolacji społecznej wyniósł ok. 9%.

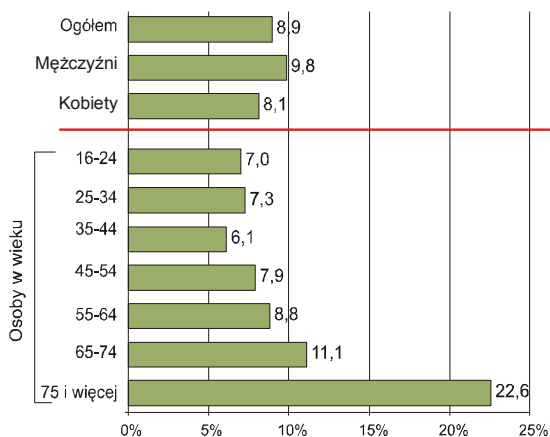
W ujęciu terytorialnym – wartość wskaźnika izolacji społecznej wahała się od ok. 6% w województwach małopolskim i mazowieckim do ok. 14% w łódzkim. Wysokie wartości wskaźnika odnotowano także w województwie śląskim i zachodniopomorskim (odpowiednio ok. 11% i ok. 13%).

Wykres 2.3.

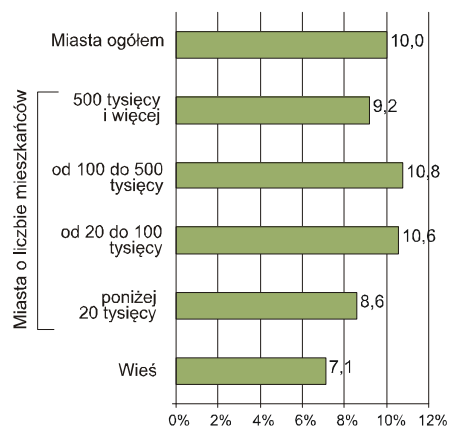
WSKAŹNIK IZOLACJI SPOŁECZNEJ

w % osób w wieku 16 lat i więcej

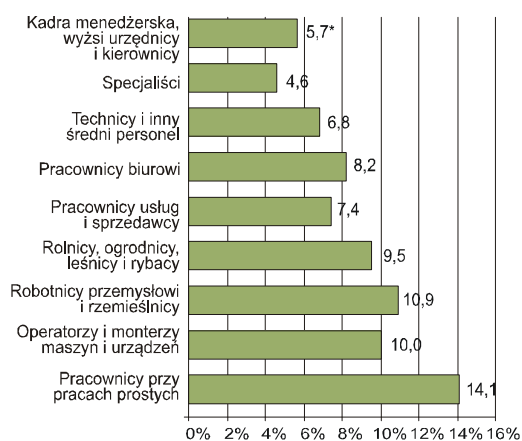
WEDŁUG PŁCI I WIEKU

WEDŁUG MIEJSCA ZAMIESZKANIA

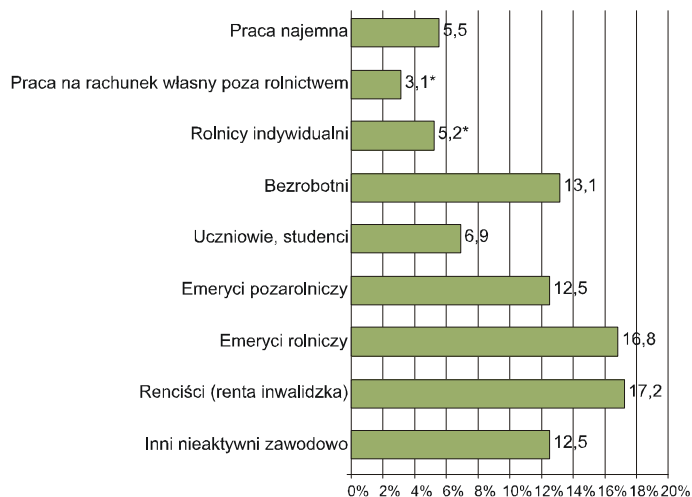
WEDŁUG GRUP ZAWODÓW

WEDŁUG WYKSZTAŁCENIA

WEDŁUG AKTYWNOŚCI EKONOMICZNEJ

Współwystępowanie ubóstwa i izolacji społecznej

W kontekście przyjętych założeń, za zagrożone przynajmniej jedną z trzech form ubóstwa (ubóstwo dochodowe, ubóstwo warunków życia, ubóstwo braku równowagi budżetowej) lub izolacją społeczną uznana została blisko jedna trzecia osób w wieku co najmniej 16 lat (ponad 32%), w tym ok. 9% to osoby wyizolowane społecznie. Większość osób wyizolowanych społecznie (5%) nie była dotknięta żadną z form ubóstwa. Znalazły się wśród nich również osoby o bardzo dobrej sytuacji materialnej. Jednocześnie izolacji społecznej, wraz z przynajmniej jedną z trzech analizowanych form ubóstwa doświadczała co 25 osoba (4%). Osoby te zostały uznane za zagrożone wykluczeniem społecznym. Nieco mniej niż połowa z tych osób dotknięta była jedną z rozpatrywanych form ubóstwa. Jednoczesne występowanie ubóstwa wielowymiarowego (rozumianego jako kumulacja wszystkich trzech form ubóstwa) i izolacji społecznej odnotowano w przypadku co setnego mieszkańca Polski w wieku 16 lat i więcej. Niewielka liczebność tej populacji nie pozwala na dokonanie (w oparciu o wyniki reprezentacyjnego badania spójności społecznej) jej szczegółowej charakterystyki społeczno-demograficznej. Na podstawie objaśniającego zjawisko modelu regresji logistycznej, którego próbę dopasowania podjęto (zob. Model 2.7. *Wykluczenie całkowite*) można stwierdzić, że są to przede wszystkim osoby bez wykształcenia i bez pracy (bezrobotne) oraz osoby niepełnosprawne. W tej grupie ludności mamy więc do czynienia z kumulacją zarówno ekonomicznych jak i pozaekonomicznych czynników potencjalnie wykluczających społecznie, co z dużym prawdopodobieństwem może doprowadzić do marginalizacji społecznej.

Tabl. 2.3.

WSPÓŁWYSTĘPOWANIE UBÓSTWA I IZOLACJI SPOŁECZNEJ

w % osób w wieku 16 lat i więcej

	% OSÓB
Brak symptomów ubóstwa lub izolacji społecznej	67,8
Wyłącznie izolacja społeczna (bez ubóstwa)	4,9
Wyłącznie ubóstwo (przynajmniej jedna forma, bez izolacji społecznej)	23,3
Jednoczesne występowanie ubóstwa (przynajmniej jedna forma) i izolacji społecznej → wykluczenie społeczne:	4,0
■ izolacja społeczna i jedna z form ubóstwa ^a	1,8
■ izolacja społeczna i dwie formy ubóstwa ^b	1,2
■ izolacja społeczna i trzy formy ubóstwa	1,0

a Pozycja dotyczy wystąpienia dokładnie jednej formy ubóstwa, a więc nie obejmuje gospodarstw, w których wystąpiły dwie lub trzy formy jednocześnie. *b* Pozycja dotyczy wystąpienia dokładnie dwóch form ubóstwa, a więc nie obejmuje gospodarstw, gdzie wystąpiły wszystkie trzy formy jednocześnie.

4. PODSUMOWANIE

Ubóstwo i społeczne wykluczenie są rozumiane (przez autorów) jako procesy kumulacji różnych negatywnych czynników, związanych zarówno z ekonomiczną, jak i społeczną marginalizacją.

W odniesieniu do ubóstwa, uwzględniono trzy uzupełniające się jego wymiary: ubóstwo dochodowe, ubóstwo warunków życia oraz ubóstwo braku równowagi budżetowej. Założono, że ubóstwo stanowi jeden z istotnych wymiarów wykluczenia społecznego.

Za zagrożone wykluczeniem społecznym uznano osoby, które doświadczyły przynajmniej jednej z trzech uwzględnionych w analizie form ubóstwa i były wyizolowane społecznie.

Do społecznie wyizolowanych zaliczono te osoby, u których zaobserwowano niewielką intensywność lub brak kontaktów społecznych z osobami spoza swojego gospodarstwa domowego. Wzięto pod uwagę kontakty z rodziną, sąsiadami, znajomymi, przyjaciółmi oraz zaangażowanie w życie społeczne i działalność organizacji.

Rozszerzenie analizy ubóstwa o aspekty pozadochodowe pozwoliło na stworzenie pełniejszego obrazu tego zjawiska. Analiza ta wykazała m.in. istnienie grupy gospodarstw domowych, których bieżący dochód bywa nawet znacząco wyższy niż próg ubóstwa dochodowego, ale które z różnych powodów mają problemy ze zrównoważeniem swojego budżetu lub żyją w złych warunkach. Dotyczy to przede wszystkim gospodarstw osób starszych, które w Polsce należą do grupy gospodarstw o relatywnie najniższej stopie ubóstwa dochodowego

Dokonano także wielowymiarowej analizy ubóstwa, tj. oceny łącznego bądź rozłącznego występowania poszczególnych jego rodzajów (oceny współwystępowania różnych form ubóstwa).

Przy przyjętych kryteriach, do przynajmniej jednej z trzech uwzględnionych sfer ubóstwa (ubóstwo dochodowe, ubóstwo warunków życia, ubóstwo braku równowagi budżetowej) należało ok. 28% gospodarstw domowych. Większość z tych gospodarstw dotknięta była jedną z form ubóstwa (15,5%). Wszystkie trzy wymiary ubóstwa kumulowały się natomiast w co dwudziestym gospodarstwie domowym (ok. 5%). Tę grupę gospodarstw domowych można określić jako grupę dotkniętą ubóstwem wielowymiarowym.

Badając determinanty ubóstwa, zastosowano modele regresji logistycznej. Czynniki determinujące kształtowanie się dochodów zostały zbadane w oparciu o pierwszy z nich, objaśniający ubóstwo dochodowe. W pozostałych modelach, dochód ekwiwalentny gospodarstwa domowego (decyl) występuje jako jeden z czynników objaśniających (i okazuje się być zawsze najważniejszym z nich), przez co analizę oddziaływania pozostałych zmiennych należy traktować jako badanie ich wpływu „pozadochodowego”.

Do najważniejszych czynników zwiększających ryzyko ubóstwa, w przypadku wszystkich analizowanych trzech jego form należały: niski poziom wykształcenia i związany z tym niski status zawodowy głowy gospodarstwa domowego, bezrobocie oraz niepełnosprawność.

Zróznicowanie natężenia występowania poszczególnych form ubóstwa zaobserwowano także w przekrojach według zmiennych, które nie zostały zidentyfikowane jako istotne determinanty na podstawie zastosowanych modeli. Taka sytuacja wiąże się zwykle ze współoddziaływaniem różnych czynników. Choć dana zmienna, definiująca przekrój, nie została zidentyfikowana jako determinanta, w przekroju tym może występować istotne zróznicowanie ze względu na inne zmienne i charakterystyki, będące rzeczywistymi determinantami. Zmienna może też, nie wpływając bezpośrednio (tj. „pozadochodowo”) na dany typ ubóstwa, wpływać na dochód, co także będzie różnicowało rozkłady dzięki zależności pośredniej. Efekty takie znajdują odzwierciedlenie w ocenach

zasięgu ubóstwa według różnych charakterystyk społeczno-ekonomicznych, w tym według miejsca zamieszkania.

W oparciu o modele dla ubóstwa warunków życia i ubóstwa braku równowagi budżetowej, uwzględniające w specyfikacji dochód ekwiwalentny, zbadano także efekt wpływu wielkości gospodarstwa, dokonując pośrednio oceny przyjętej skali ekwiwalentności. O ile przy porównywalnym (zbliżonym) dochodzie całkowitym, gospodarstwa większe są w zdecydowanie gorszej sytuacji (co wydaje się oczywiste; potwierdzone zostało także poprzez testy alternatywnych modeli i analizę rozkładów warunkowych), to przy porównywalnym (zbliżonym) dochodzie ekwiwalentnym, zależność między ryzykiem ubóstwa a wielkością gospodarstwa jest stosunkowo niewielka, a ryzyko ubóstwa warunków życia i braku równowagi budżetowej jest nieco słabsze w przypadku najmniejszych gospodarstw. Taki obraz tej zależności stanowi potwierdzenie słuszności wyboru przyjętej skali ekwiwalentności¹⁰. Oczywiście, nie należy wysnuwać wniosku, że większe gospodarstwa znajdują się w lepszej sytuacji materialnej – jest zwykle odwrotnie, co pokazuje porównanie rozkładów ubóstwa według wielkości gospodarstwa, ale wiąże się to z tym, iż gospodarstwa te dysponują zwykle niższym dochodem ekwiwalentnym.

Ubóstwem wielowymiarowym dotknięte były przede wszystkim gospodarstwa domowe osób o niskim poziomie wykształcenia, robotników niewykwalifikowanych, rencistów, gospodarstwa z osobami bezrobotnymi, rodziny niepełne i wielodzietne oraz samotni mężczyźni. Relatywnie najczęściej kumulację różnych form ubóstwa obserwowano na wsi oraz w małych miastach.

Oslabienie więzi społecznych, relacji międzyludzkich, uważa się współcześnie za jeden z najważniejszych czynników sprzyjających społecznemu wykluczeniu. Przez wielu izolacja społeczna postrzegana jest jako „esencja wykluczenia społecznego”¹¹.

Za wyizolowane społecznie uznano ok. 9% osób w wieku co najmniej 16 lat. Ograniczenie kontaktów społecznych dotyczy przede wszystkim osób starszych i niepełnosprawnych.

Wyniki badania wskazują na brak silnych związków między ubóstwem materialnym a izolacją społeczną. Większości osób żyjących w ubóstwie udaje się uniknąć izolacji społecznej. Tym większej uwagi polityków społecznych i systemu pomocy społecznej wymagają osoby, wśród których mamy do czynienia z kumulacją ubóstwa i brakiem lub bardzo niskim poziomem relacji społecznych.

Izolacja społeczna łączyła się z przynajmniej jedną z form ubóstwa w przypadku ok. 4% osób w wieku 16 lat i więcej. Tę grupę osób określono jako zagrożone wykluczeniem społecznym. Jednocześnie ubóstwem wielowymiarowym (3 formy ubóstwa) oraz izolacją społeczną dotknięta była co setna osoba. Najważniejszymi determinantami wykluczenia społecznego okazały się: brak wykształcenia, bezrobocie oraz niepełnosprawność.

¹⁰Z pewnością, nie prowadzi ona do przeszacowania dochodu ekwiwalentnego dużych gospodarstw. Można było mieć takie obawy, gdyż przyjęta została skala zmodyfikowana OECD, która przyjmuje niższe współczynniki kosztów utrzymania dla kolejnych osób dorosłych i dzieci w gospodarstwie (odpowiednio 0,5 i 0,3) w stosunku do tak zwanej skali oryginalnej OECD (współczynniki 0,7 oraz 0,5). Mogło to prowadzić do niedoszacowania kosztów utrzymania gospodarstw wieloosobowych/wielodzietnych a w konsekwencji do przeszacowania ich dochodu ekwiwalentnego. Idealem byłoby uzyskanie miary dochodu ekwiwalentnego o takiej własności, że dla gospodarstw o podobnej jego wartości, materialne warunki życia i sytuacja budżetowa okazałyby się niezależne od wielkości gospodarstwa. W tym przypadku zależność co prawda istnieje, jednakże jest znacznie słabsza, niż gdyby w miejsce dochodu ekwiwalentnego użyć dochodu całkowitego lub dochodu na osobę, jak również gdyby zastosować alternatywną skalę ekwiwalentności (skalę oryginalną OECD).

¹¹ R. Lister (2007), *Bieda*, Wydawnictwo Sic! Warszawa, str.107.

5. MODELE REGRESJI LOGISTYCZNEJ

MODEL 2.1. UBÓSTWO DOCHODOWE

Ocena istotności wpływu poszczególnych czynników

Czynnik	Statystyka Walda
Główne źródło utrzymania gospodarstwa	520,5 ***
Wielkość gospodarstwa domowego	143,2 ***
Wiek głowy gospodarstwa	136,0 ***
Wykształcenie głowy gospodarstwa	151,9 ***
Zawód głowy gospodarstwa	155,2 ***
Osoba niepełnosprawna w gospodarstwie domowym	8,2 ***
Osoba bezrobotna w gospodarstwie domowym	360,9 ***
Typ miejscowości zamieszkania	39,9 ***
Województwo	55,5 ***

Wartości parametrów i ocena ich istotności statystycznej

Zmienna objaśniająca	Wartość parametru	Statystyka Walda
Główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego		
Praca najemna	Ref.	
Praca na rachunek własny poza rolnictwem	-0,29	4,4 **
Praca na rachunek własny w rolnictwie	0,19	2,2 n.s.
Emerytura	0,62	42,8 ***
Renta	1,70	266,3 ***
Inne świadczenia społeczne	2,55	312,7 ***
Inne dochody	1,48	82,6 ***
Wielkość gospodarstwa domowego		
1-osobowe	-0,06	0,3 n.s.
2-osobowe	-0,68	53,6 ***
3-osobowe	-0,52	33,7 ***
4-osobowe	Ref.	
5-osobowe	0,06	0,4 n.s.
6-osobowe	0,24	3,9 **
7-osobowe	0,42	5,8 **
8-osobowe i większe	0,36	3,0 *
Wiek głowy gospodarstwa		
16-24 lata	-0,09	0,2 n.s.
25-34 lata	0,09	0,6 n.s.
35-44 lata	Ref.	
45-54 lata	-0,18	4,3 **
55-64 lata	-0,62	39,6 ***
65-74 lata	-0,95	54,3 ***
75 lat i więcej	-1,55	114,0 ***
Wykształcenie głowy gospodarstwa		
Co najwyżej gimnazjalne	0,88	100,2 ***
Zawodowe zasadnicze	0,43	31,8 ***
Średnie, w tym pomaturalne	Ref.	
Licencjat	-0,66	9,4 ***
Magisterskie i wyższe	-1,31	37,0 ***

MODEL 2.1. UBÓSTWO DOCHODOWE (dok.)

Wartości parametrów i ocena ich istotności statystycznej (dok.)

Zmienna objaśniająca	Wartość parametru	Statystyka Walda
Zawód głowy gospodarstwa		
Kadra menedżerska, wyżsi urzędnicy i kierownicy	-1,32	27,7 ***
Specjaliści	-0,55	8,4 ***
Technicy i inny średni personel	-0,44	10,9 ***
Pracownicy biurowi.....	-0,06	0,2 n.s.
Pracownicy usług i sprzedawcy	0,02	0,0 n.s.
Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	0,62	34,3 ***
Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	Ref.	
Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń	-0,30	10,8 ***
Pracownicy przy pracach prostych	0,56	37,1 ***
Brak danych	0,01	0,0 n.s.
Osoba niepełnosprawna w gospodarstwie domowym		
Nie występuje.....	Ref.	
Występuje (przynajmniej 1 osoba)	0,17	8,2 ***
Osoba bezrobotna w gospodarstwie domowym		
Nie występuje.....	Ref.	
Występuje (przynajmniej 1 osoba)	1,24	360,9 ***
Typ miejscowości zamieszkania		
Miasto 500 tysięcy i więcej	Ref.	
Miasto 100-500 tysięcy	0,20	1,8 n.s.
Miasto 20-100 tysięcy	0,24	2,7 *
Miasto poniżej 20 tysięcy.....	0,51	12,2 ***
Wieś	0,59	18,8 ***
Województwo		
Dolnośląskie	-0,33	4,7 **
Kujawsko-pomorskie	0,09	0,4 n.s.
Lubelskie	0,48	13,4 ***
Lubuskie	-0,06	0,1 n.s.
Łódzkie	-0,08	0,3 n.s.
Małopolskie	0,31	5,4 **
Mazowieckie	Ref.	
Opolskie	0,14	0,8 n.s.
Podkarpackie	0,17	1,6 n.s.
Podlaskie	0,21	1,9 n.s.
Pomorskie	-0,07	0,2 n.s.
Śląskie	-0,03	0,0 n.s.
Świętokrzyskie	0,11	0,6 n.s.
Warmińsko-mazurskie	-0,15	1,1 n.s.
Wielkopolskie	-0,18	1,6 n.s.
Zachodniopomorskie	0,09	0,3 n.s.

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 1%

** istotny na poziomie 5%

* istotny na poziomie 10%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 10%)

MODEL 2.2. UBÓSTWO WARUNKÓW ŻYCIA

Ocena istotności wpływu poszczególnych czynników

Czynnik	Statystyka Walda
Wielkość gospodarstwa domowego	136,5 ***
Dochód ekwiwalentny (decyl)	1022,4 ***
Wiek głowy gospodarstwa	13,4 **
Wykształcenie głowy gospodarstwa	101,8 ***
Zawód głowy gospodarstwa	41,4 ***
Osoba niepełnosprawna w gospodarstwie domowym	57,6 ***
Osoba bezrobotna w gospodarstwie domowym	75,1 ***
Typ miejscowości zamieszkania	19,1 ***
Województwo	73,4 ***

Wartości parametrów i ocena ich istotności statystycznej

Zmienna objaśniająca	Wartość parametru	Statystyka Walda
Wielkość gospodarstwa domowego		
1-osobowe	1,02	90,1 ***
2-osobowe	0,65	41,1 ***
3-osobowe	0,27	7,1 ***
4-osobowe	Ref.	
5-osobowe	0,02	0,0 n.s.
6-osobowe	-0,25	2,5 n.s.
7-osobowe	-0,14	0,4 n.s.
8-osobowe i większe	0,22	0,8 n.s.
Dochód ekwiwalentny (decyl)		
1. decyl	2,48	367,1 ***
2. decyl	1,80	194,4 ***
3. decyl	1,19	83,9 ***
4. decyl	0,76	30,4 ***
5. decyl	0,29	4,1 **
6. decyl	Ref.	
7. decyl	-0,33	3,1 *
8. decyl	-1,19	28,0 ***
9. decyl	-1,56	26,5 ***
10. decyl	-1,61	20,1 ***
Wiek głowy gospodarstwa		
16-24 lata	-0,54	6,3 **
25-34 lata	0,13	1,0 n.s.
35-44 lata	Ref.	
45-54 lata	0,01	0,0 n.s.
55-64 lata	-0,05	0,3 n.s.
65-74 lata	-0,13	1,3 n.s.
75 lat i więcej	-0,23	3,2 *
Wykształcenie głowy gospodarstwa		
Co najwyżej gimnazjalne	0,85	86,2 ***
Zawodowe zasadnicze	0,37	19,9 ***
Średnie, w tym pomaturalne	Ref.	
Licencjat	-0,10	0,2 n.s.
Magisterskie i wyższe	-0,70	9,5 ***

MODEL 2.2. UBÓSTWO WARUNKÓW ŻYCIA (dok.)

Wartości parametrów i ocena ich istotności statystycznej (dok.)

Zmienna objaśniająca	Wartość parametru	Statystyka Walda
Zawód głowy gospodarstwa		
Kadra menedżerska, wyżsi urzędnicy i kierownicy	-0,73	8,3 ***
Specjaliści	-0,43	4,6 **
Technicy i inny średni personel	-0,30	4,5 **
Pracownicy biurowi	-0,10	0,5 n.s.
Pracownicy usług i sprzedawcy	0,05	0,2 n.s.
Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	-0,25	6,0 **
Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	Ref.	
Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń	-0,09	0,9 n.s.
Pracownicy przy pracach prostych	0,27	8,1 ***
Brak danych	0,09	0,4 n.s.
Osoba niepełnosprawna w gospodarstwie domowym		
Nie występuje	Ref.	
Występuje (przynajmniej 1 osoba)	0,45	57,6 ***
Osoba bezrobotna w gospodarstwie domowym		
Nie występuje	Ref.	
Występuje (przynajmniej 1 osoba)	0,61	75,1 ***
Typ miejscowości zamieszkania		
Miasto 500 tysięcy i więcej	Ref.	
Miasto 100-500 tysięcy	-0,29	4,5 **
Miasto 20-100 tysięcy	-0,40	9,4 ***
Miasto poniżej 20 tysięcy	-0,51	13,5 ***
Wieś	-0,49	14,8 ***
Województwo		
Dolnośląskie	-0,04	0,1 n.s.
Kujawsko-pomorskie	-0,11	0,6 n.s.
Lubelskie	-0,37	6,8 ***
Lubuskie	-0,04	0,1 n.s.
Łódzkie	0,01	0,0 n.s.
Małopolskie	-0,37	6,6 **
Mazowieckie	Ref.	
Opolskie	-0,71	15,2 ***
Podkarpackie	-0,40	7,4 ***
Podlaskie	-0,82	21,5 ***
Pomorskie	-0,20	1,6 n.s.
Śląskie	-0,21	2,4 n.s.
Świętokrzyskie	0,11	0,5 n.s.
Warmińsko-mazurskie	0,16	1,1 n.s.
Wielkopolskie	-0,46	9,0 ***
Zachodniopomorskie	-0,03	0,0 n.s.

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 1%

** istotny na poziomie 5%

* istotny na poziomie 10%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 10%)

MODEL 2.3. UBÓSTWO BRAKU RÓWNOWAGI BUDŻETOWEJ

Ocena istotności wpływu poszczególnych czynników

Czynnik	Statystyka Walda
Wielkość gospodarstwa domowego	119,5 ***
Dochód ekwiwalentny (decyl)	1311,7 ***
Wiek głowy gospodarstwa	106,4 ***
Wykształcenie głowy gospodarstwa	54,7 ***
Zawód głowy gospodarstwa	48,2 ***
Osoba niepełnosprawna w gospodarstwie domowym	43,5 ***
Osoba bezrobotna w gospodarstwie domowym	53,8 ***
Typ miejscowości zamieszkania	101,7 ***
Województwo	107,1 ***

Wartości parametrów i ocena ich istotności statystycznej

Zmienna objaśniająca	Wartość parametru	Statystyka Walda
Wielkość gospodarstwa domowego		
1-osobowe	0,86	76,4 ***
2-osobowe	0,61	44,8 ***
3-osobowe	0,26	8,4 ***
4-osobowe	Ref.	
5-osobowe	-0,05	0,3 n.s.
6-osobowe	-0,21	2,1 n.s.
7-osobowe	-0,13	0,4 n.s.
8-osobowe i większe	0,11	0,2 n.s.
Dochód ekwiwalentny (decyl)		
1. decyl	2,59	494,6 ***
2. decyl	1,91	277,1 ***
3. decyl	1,33	133,6 ***
4. decyl	0,89	55,5 ***
5. decyl	0,39	9,8 ***
6. decyl	Ref.	
7. decyl	-0,50	9,3 ***
8. decyl	-0,90	30,9 ***
9. decyl	-1,69	52,6 ***
10. decyl	-2,95	48,4 ***
Wiek głowy gospodarstwa		
16-24 lata	-1,10	29,7 ***
25-34 lata	0,00	0,0 n.s.
35-44 lata	Ref.	
45-54 lata	-0,05	0,4 n.s.
55-64 lata	-0,23	6,4 **
65-74 lata	-0,53	23,0 ***
75 lat i więcej	-1,03	66,2 ***
Wykształcenie głowy gospodarstwa		
Co najwyżej gimnazjalne	0,42	24,3 ***
Zawodowe zasadnicze	0,19	6,5 **
Średnie, w tym pomaturalne	Ref.	
Licencjat	-0,78	15,3 ***
Magisterskie i wyższe	-0,66	17,5 ***

MODEL 2.3. UBÓSTWO BRAKU RÓWNOWAGI BUDŻETOWEJ (dok.)

Wartości parametrów i ocena ich istotności statystycznej (dok.)

Zmienna objaśniająca	Wartość parametru	Statystyka Walda
Zawód głowy gospodarstwa		
Kadra menedżerska, wyżsi urzędnicy i kierownicy	0,31	3,5 *
Specjaliści	0,21	1,8 n.s.
Technicy i inny średni personel	0,18	2,3 n.s.
Pracownicy biurowi	0,26	4,5 **
Pracownicy usług i sprzedawcy	0,22	5,3 **
Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	-0,36	12,4 ***
Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	Ref.	
Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń	0,00	0,0 n.s.
Pracownicy przy pracach prostych	0,29	9,9 ***
Brak danych	0,29	3,5 *
Osoba niepełnosprawna w gospodarstwie domowym		
Nie występuje	Ref	
Występuje (przynajmniej 1 osoba)	0,37	43,5 ***
Osoba bezrobotna w gospodarstwie domowym		
Nie występuje	Ref.	
Występuje (przynajmniej 1 osoba)	0,48	53,8 ***
Typ miejscowości zamieszkania		
Miasto 500 tysięcy i więcej	Ref.	
Miasto 100-500 tysięcy	-0,33	7,7 ***
Miasto 20-100 tysięcy	-0,43	14,5 ***
Miasto poniżej 20 tysięcy	-0,75	37,1 ***
Wieś	-0,94	68,0 ***
Województwo		
Dolnośląskie	0,12	0,8 n.s.
Kujawsko-pomorskie	0,01	0,0 n.s.
Lubelskie	-0,42	9,4 ***
Lubuskie	0,21	2,0 n.s.
Łódzkie	0,03	0,1 n.s.
Małopolskie	-0,10	0,5 n.s.
Mazowieckie	Ref.	
Opolskie	-0,42	6,5 **
Podkarpackie	-0,67	20,4 ***
Podlaskie	-0,57	12,1 ***
Pomorskie	0,25	3,2 *
Śląskie	-0,16	1,6 n.s.
Świętokrzyskie	-0,23	2,4 n.s.
Warmińsko-mazurskie	0,44	10,3 ***
Wielkopolskie	0,07	0,3 n.s.
Zachodniopomorskie	-0,06	0,2 n.s.

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 1%

** istotny na poziomie 5%

* istotny na poziomie 10%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 10%)

MODEL 2.4. UBÓSTWO WIELOWYMIAROWE

Ocena istotności wpływu poszczególnych czynników

Czynnik	Statystyka Walda
Główne źródło utrzymania gospodarstwa	261,5 ***
Wielkość gospodarstwa domowego	45,5 ***
Wiek głowy gospodarstwa	65,9 ***
Wykształcenie głowy gospodarstwa	93,8 ***
Zawód głowy gospodarstwa	60,6 ***
Osoba niepełnosprawna w gospodarstwie domowym	29,9 ***
Osoba bezrobotna w gospodarstwie domowym	165,1 ***
Typ miejscowości zamieszkania	5,7 n.s.
Województwo	25,1 **

Wartości parametrów i ocena ich istotności statystycznej

Zmienna objaśniająca	Wartość parametru	Statystyka Walda
Główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego		
Praca najemna	Ref.	
Praca na rachunek własny poza rolnictwem	-0,46	2,6 n.s.
Praca na rachunek własny w rolnictwie	-0,62	4,8 **
Emerytura	0,21	1,8 n.s.
Renta	1,23	69,0 ***
Inne świadczenia społeczne	2,09	189,6 ***
Inne dochody	1,29	35,1 ***
Wielkość gospodarstwa domowego		
1-osobowe	0,57	12,6 ***
2-osobowe	-0,17	1,2 n.s.
3-osobowe	-0,27	3,2 *
4-osobowe	Ref.	
5-osobowe	-0,30	2,7 n.s.
6-osobowe	0,02	0,0 n.s.
7-osobowe	0,06	0,0 n.s.
8-osobowe i większe	0,24	0,6 n.s.
Wiek głowy gospodarstwa		
16-24 lata	-0,42	1,7 n.s.
25-34 lata	0,17	0,9 n.s.
35-44 lata	Ref.	
45-54 lata	-0,04	0,1 n.s.
55-64 lata	-0,53	10,7 ***
65-74 lata	-0,70	11,3 ***
75 lat i więcej	-1,81	50,4 ***
Wykształcenie głowy gospodarstwa		
Co najwyżej gimnazjalne	1,30	74,4 ***
Zawodowe zasadnicze	0,86	39,6 ***
Średnie, w tym pomaturalne	Ref.	
Licencjat	-2,44	5,8 **
Magisterskie i wyższe	-1,53	9,2 ***

MODEL 2.4. UBÓSTWO WIELOWYMIAROWE (dok.)

Wartości parametrów i ocena ich istotności statystycznej (dok.)

Zmienna objaśniająca	Wartość parametru	Statystyka Walda
Zawód głowy gospodarstwa		
Kadra menedżerska, wyżsi urzędnicy i kierownicy	-1,39	5,4 **
Specjaliści	-0,69	2,4 n.s.
Technicy i inny średni personel	-0,46	3,1 *
Pracownicy biurowi	0,01	0,0 n.s.
Pracownicy usług i sprzedawcy	0,12	0,6 n.s.
Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	0,40	5,1 **
Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	Ref.	
Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń	-0,11	0,5 n.s.
Pracownicy przy pracach prostych	0,75	32,1 ***
Brak danych	0,09	0,1 n.s.
Osoba niepełnosprawna w gospodarstwie domowym		
Nie występuje	Ref.	
Występuje (przynajmniej 1 osoba)	0,53	29,9 ***
Osoba bezrobotna w gospodarstwie domowym		
Nie występuje	Ref.	
Występuje (przynajmniej 1 osoba)	1,32	165,1 ***
Typ miejscowości zamieszkania		
Miasto 500 tysięcy i więcej	Ref.	
Miasto 100-500 tysięcy	-0,06	0,1 n.s.
Miasto 20-100 tysięcy	-0,30	2,1 n.s.
Miasto poniżej 20 tysięcy	0,00	0,0 n.s.
Wieś	-0,20	1,0 n.s.
Województwo		
Dolnośląskie	-0,45	4,3 **
Kujawsko-pomorskie	-0,35	2,5 n.s.
Lubelskie	-0,30	2,0 n.s.
Lubuskie	-0,13	0,3 n.s.
Łódzkie	-0,45	4,3 **
Małopolskie	-0,17	0,7 n.s.
Mazowieckie	Ref.	
Opolskie	-0,88	9,8 ***
Podkarpackie	-0,65	7,5 ***
Podlaskie	-0,46	3,1 *
Pomorskie	-0,30	1,8 n.s.
Śląskie	-0,61	8,2 ***
Świętokrzyskie	-0,29	1,5 n.s.
Warmińsko-mazurskie	-0,05	0,1 n.s.
Wielkopolskie	-0,54	5,4 **
Zachodniopomorskie	-0,37	2,5 n.s.

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 1%

** istotny na poziomie 5%

* istotny na poziomie 10%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 10%)

MODEL 2.5. IZOLACJA SPOŁECZNA

Ocena istotności wpływu poszczególnych czynników

Czynnik	Statystyka Walda
Płeć	14,4 ***
Wiek	98,8 ***
Pozostawanie w związku z inną osobą.....	38,6 ***
Wykształcenie	15,5 ***
Zawód	12,0 n.s.
Niepełnosprawność	34,0 ***
Bezrobocie	2,8 *
Typ gospodarstwa	91,1 ***
Dochód ekwiwalentny (decyl)	83,2 ***
Typ miejscowości zamieszkania.....	62,2 ***
Województwo	50,7 ***

Wartości parametrów i ocena ich istotności statystycznej

Zmienna objaśniająca	Wartość parametru	Statystyka Walda
Płeć		
Mężczyzna	Ref.	
Kobieta	-0,32	14,4 ***
Wiek		
16-24 lata	-0,70	14,4 ***
25-34 lata	-0,16	1,3 n.s.
35-44 lata	Ref.	
45-54 lata	0,03	0,1 n.s.
55-64 lata	-0,07	0,3 n.s.
65-74 lata	0,10	0,4 n.s.
75 lat i więcej.....	0,79	27,0 ***
Pozostawanie w związku z inną osobą.....	-0,58	38,6 ***
Wykształcenie		
Co najwyżej gimnazjalne	0,30	8,8 ***
Zawodowe zasadnicze	0,18	3,2 *
Średnie, w tym pomaturalne.....	Ref.	
Licencjat	-0,23	1,4 n.s.
Magisterskie i wyższe.....	-0,39	5,3 **
Zawód		
Kadra menedżerska, wyżsi urzędnicy i kierownicy.....	-0,08	0,2 n.s.
Specjaliści	-0,08	0,2 n.s.
Technicy i inny średni personel	-0,00	0,0 n.s.
Pracownicy biurowi.....	0,15	1,0 n.s.
Pracownicy usług i sprzedawcy	-0,04	0,1 n.s.
Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	0,13	0,8 n.s.
Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	Ref.	
Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń	-0,05	0,1 n.s.
Pracownicy przy pracach prostych	0,22	3,2 *
Brak danych	0,39	5,3 **
Niepełnosprawność.....	0,45	34,0 ***
Bezrobocie	0,20	2,8 *

MODEL 2.5. IZOLACJA SPOŁECZNA (dok.)

Wartości parametrów i ocena ich istotności statystycznej (dok.)

Zmienna objaśniająca	Wartość parametru	Statystyka Walda
Typ gospodarstwa		
Samotna kobieta	0,24	1,5 n.s.
Samotny mężczyzna	0,86	19,5 ***
Matka lub ojciec z dziećmi	0,56	6,7 ***
Matka lub ojciec z dziećmi i innymi osobami	1,35	25,5 ***
Małżeństwo ^a bez dzieci i innych osób	0,50	8,0 ***
Małżeństwo ^a z 1 dzieckiem	0,03	0,0 n.s.
Małżeństwo ^a z 1 dzieckiem i innymi osobami	0,83	13,9 ***
Małżeństwo ^a z 2 dzieci	Ref.	
Małżeństwo ^a z 2 dzieci i innymi osobami	0,34	1,5 n.s.
Małżeństwo ^a z 3 i więcej dzieci	0,22	0,9 n.s.
Małżeństwo ^a z 3 i więcej dzieci i innymi osobami	0,45	2,0 n.s.
Małżeństwo ^a i inne osoby	0,67	12,8 ***
Inne gospodarstwa 2 osobowe	0,94	22,9 ***
Inne gospodarstwa 3 i więcej osobowe	1,05	26,5 ***
Dochód ekwiwalentny (decyl)		
1. decyl	0,78	32,0 ***
2. decyl	0,45	10,3 ***
3. decyl	0,24	3,0 *
4. decyl	0,18	1,6 n.s.
5. decyl	0,15	1,1 n.s.
6. decyl	Ref.	
7. decyl	-0,15	0,8 n.s.
8. decyl	-0,14	0,9 n.s.
9. decyl	-0,49	8,0 ***
10. decyl	-0,34	3,1 *
Typ miejscowości zamieszkania		
Miasto powyżej 500 tysięcy	Ref.	
Miasto 100-500 tysięcy	-0,10	0,5 n.s.
Miasto 20-100 tysięcy	-0,28	4,5 **
Miasto poniżej 20 tysięcy	-0,57	14,3 ***
Wieś	-0,79	32,7 ***
Województwo		
Dolnośląskie	0,19	1,1 n.s.
Kujawsko-pomorskie	0,12	0,5 n.s.
Lubelskie	-0,12	0,4 n.s.
Lubuskie	0,48	6,6 **
Łódzkie	0,56	13,5 ***
Małopolskie	-0,11	0,4 n.s.
Mazowieckie	Ref.	
Opolskie	0,05	0,1 n.s.
Podkarpackie	0,10	0,3 n.s.
Podlaskie	0,08	0,2 n.s.
Pomorskie	0,40	5,1 **
Śląskie	0,49	10,1 ***
Świętokrzyskie	-0,02	0,0 n.s.
Warmińsko-mazurskie	0,03	0,0 n.s.
Wielkopolskie	0,16	0,8 n.s.
Zachodniopomorskie	0,46	6,0 **

a Do grupy małżeństw włączono także związki nieformalne.

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 1%

** istotny na poziomie 5%

* istotny na poziomie 10%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 10%)

MODEL 2.6. WYKLUCZENIE CZĘŚCIOWE

Ocena istotności wpływu poszczególnych czynników

Czynnik	Statystyka Walda
Płeć	0,5 n.s.
Wiek	40,2 ***
Pozostawanie w związku z inną osobą.....	24,3 ***
Wykształcenie	45,6 ***
Zawód	36,5 ***
Niepełnosprawność	64,0 ***
Bezrobocie	48,0 ***
Typ gospodarstwa	64,3 ***
Typ miejscowości zamieszkania.....	16,6 ***
Województwo	27,6 **

Wartości parametrów i ocena ich istotności statystycznej

Zmienna objaśniająca	Wartość parametru	Statystyka Walda
Płeć		
Mężczyzna	Ref.	
Kobieta	-0,09	0,5 n.s.
Wiek		
16-24 lata	-1,53	32,8 ***
25-34 lata	-0,16	0,6 n.s.
35-44 lata	Ref.	
45-54 lata	0,00	0,0 n.s.
55-64 lata	-0,27	2,1 n.s.
65-74 lata	-0,25	1,4 n.s.
75 lat i więcej.....	-0,17	0,6 n.s.
Pozostawanie w związku z inną osobą.....	-0,69	24,3 ***
Wykształcenie		
Co najwyżej gimnazjalne	0,75	27,0 ***
Zawodowe zasadnicze	0,39	7,7 ***
Średnie, w tym pomaturalne	Ref.	
Licencjat	-0,95	4,6 **
Magisterskie i wyższe	-1,41	13,0 ***
Zawód		
Kadra menedżerska, wyżsi urzędnicy i kierownicy	-0,76	3,9 **
Specjaliści	-0,62	3,2 *
Technicy i inny średni personel	-0,74	7,9 ***
Pracownicy biurowi.....	-0,16	0,5 n.s.
Pracownicy usług i sprzedawcy	-0,23	1,6 n.s.
Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	0,26	2,1 n.s.
Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	Ref.	
Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń	-0,17	0,9 n.s.
Pracownicy przy pracach prostych	0,28	3,2 *
Brak danych	0,66	9,2 ***
Niepełnosprawność.....	0,84	64,0 ***
Bezrobocie	0,99	48,0 ***

MODEL 2.6. WYKLUCZENIE CZĘŚCIOWE (dok.)

Wartości parametrów i ocena ich istotności statystycznej (dok.)

Zmienna objaśniająca	Wartość parametru	Statystyka Walda
Typ gospodarstwa		
Samotna kobieta	0,18	0,5 n.s.
Samotny mężczyzna	1,03	15,1 ***
Matka lub ojciec z dziećmi	0,80	8,1 ***
Matka lub ojciec z dziećmi i innymi osobami	1,06	8,7 ***
Małżeństwo ^a bez dzieci i innych osób	-0,18	0,5 n.s.
Małżeństwo ^a z 1 dzieckiem	-0,25	0,7 n.s.
Małżeństwo ^a z 1 dzieckiem i innymi osobami	0,30	0,9 n.s.
Małżeństwo ^a z 2 dzieci	Ref.	
Małżeństwo ^a z 2 dzieci i innymi osobami	-0,20	0,2 n.s.
Małżeństwo ^a z 3 i więcej dzieci	0,38	1,6 n.s.
Małżeństwo ^a z 3 i więcej dzieci i innymi osobami	0,32	0,6 n.s.
Małżeństwo ^a i inne osoby	-0,28	0,9 n.s.
Inne gospodarstwa 2 osobowe	0,57	4,4 **
Inne gospodarstwa 3 i więcej osobowe	0,67	5,7 **
Typ miejscowości zamieszkania		
Miasto powyżej 500 tysięcy	Ref.	
Miasto 100-500 tysięcy	-0,02	0,0 n.s.
Miasto 20-100 tysięcy	-0,14	0,5 n.s.
Miasto poniżej 20 tysięcy	-0,55	6,1 **
Wieś	-0,46	5,3 **
Województwo		
Dolnośląskie	0,10	0,1 n.s.
Kujawsko-pomorskie	-0,01	0,0 n.s.
Lubelskie	-0,26	1,0 n.s.
Lubuskie	0,42	2,7 n.s.
Łódzkie	0,52	5,7 **
Małopolskie	0,10	0,2 n.s.
Mazowieckie	Ref.	
Opolskie	-0,30	0,9 n.s.
Podkarpackie	0,08	0,1 n.s.
Podlaskie	-0,07	0,1 n.s.
Pomorskie	0,16	0,4 n.s.
Śląskie	0,32	2,2 n.s.
Świętokrzyskie	-0,24	0,7 n.s.
Warmińsko-mazurskie	-0,12	0,2 n.s.
Wielkopolskie	-0,32	1,3 n.s.
Zachodniopomorskie	0,00	0,0 n.s.

a Do grupy małżeństw włączono także związki nieformalne.

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 1%

** istotny na poziomie 5%

* istotny na poziomie 10%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 10%)

MODEL 2.7. WYKLUCZENIE CAŁKOWITE

Ocena istotności wpływu poszczególnych czynników

Czynnik	Statystyka Walda
Płeć	0,1 n.s.
Wiek	33,6 ***
Pozostawanie w związku z inną osobą.....	2,6 n.s.
Wykształcenie	24,5 ***
Zawód	14,4 n.s.
Niepełnosprawność	41,9 ***
Bezrobocie	38,7 ***
Typ gospodarstwa	40,6 ***
Typ miejscowości zamieszkania.....	14,3 ***
Województwo	18,6 n.s.

Wartości parametrów i ocena ich istotności statystycznej

Zmienna objaśniająca	Wartość parametru	Statystyka Walda
Płeć		
Mężczyzna	Ref.	
Kobieta	-0,07	0,1 n.s.
Wiek		
16-24 lata	-1,81	13,2 ***
25-34 lata	-0,41	1,2 n.s.
35-44 lata	Ref.	
45-54 lata	0,00	0,0 n.s.
55-64 lata	-0,38	1,4 n.s.
65-74 lata	-0,78	3,9 **
75 lat i więcej.....	-2,31	17,0 ***
Pozostawanie w związku z inną osobą.....	-0,43	2,6 n.s.
Wykształcenie		
Co najwyżej gimnazjalne	1,39	20,0 ***
Zawodowe zasadnicze	1,04	12,4 ***
Średnie, w tym pomaturalne	Ref.	
Wyższe	-1,88	3,0 *
Zawód		
Kadra menedżerska, wyżsi urzędnicy i kierownicy	-1,05	1,0 n.s.
Specjaliści	-1,50	1,8 n.s.
Technicy i inny średni personel	-1,11	3,0 *
Pracownicy biurowi.....	-0,20	0,2 n.s.
Pracownicy usług i sprzedawcy.....	-0,80	5,1 **
Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	0,06	0,0 n.s.
Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	Ref.	
Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń	-0,11	0,1 n.s.
Pracownicy przy pracach prostych	0,10	0,1 n.s.
Brak danych	0,54	1,8 n.s.
Niepełnosprawność.....	1,30	41,9 ***
Bezrobocie	1,46	38,7 ***

MODEL 2.7. WYKLUCZENIE CAŁKOWITE (dok.)

Wartości parametrów i ocena ich istotności statystycznej (dok.)

Zmienna objaśniająca	Wartość parametru	Statystyka Walda
Typ gospodarstwa		
Samotna kobieta	-0,01	0,0 n.s.
Samotny mężczyzna	0,76	3,1 *
Matka lub ojciec z dziećmi	0,68	2,3 n.s.
Matka lub ojciec z dziećmi i innymi osobami	0,44	0,5 n.s.
Małżeństwo ^a bez dzieci i innych osób	-1,09	5,9 **
Małżeństwo ^a z 1 dzieckiem	-1,62	6,2 **
Małżeństwo ^a z 1 dzieckiem i innymi osobami	-0,72	1,2 n.s.
Małżeństwo ^a z 2 dzieci	Ref.	
Małżeństwo ^a z 2 dzieci i innymi osobami	-0,74	0,9 n.s.
Małżeństwo ^a z 3 i więcej dzieci	0,00	0,0 n.s.
Małżeństwo ^a z 3 i więcej dzieci i innymi osobami	-0,28	0,1 n.s.
Małżeństwo ^a i inne osoby	-0,94	3,6 *
Inne gospodarstwa 2 osobowe	-0,22	0,2 n.s.
Inne gospodarstwa 3 i więcej osobowe	-0,64	1,3 n.s.
Typ miejscowości zamieszkania		
Miasto powyżej 500 tysięcy	Ref.	
Miasto 100-500 tysięcy	-0,29	0,6 n.s.
Miasto 20-100 tysięcy	-0,94	6,0 **
Miasto poniżej 20 tysięcy	-0,94	5,2 **
Wieś	-0,98	7,1 ***
Województwo		
Dolnośląskie	-0,57	1,3 n.s.
Kujawsko-pomorskie	-0,21	0,2 n.s.
Lubelskie	-0,30	0,4 n.s.
Lubuskie	0,37	0,7 n.s.
Łódzkie	0,14	0,1 n.s.
Małopolskie	-0,15	0,1 n.s.
Mazowieckie	Ref.	
Opolskie	-0,91	2,1 n.s.
Podkarpackie	-0,03	0,0 n.s.
Podlaskie	-1,13	2,9 *
Pomorskie	0,13	0,1 n.s.
Śląskie	-0,32	0,6 n.s.
Świętokrzyskie	-1,52	3,8 *
Warmińsko-mazurskie	-0,29	0,4 n.s.
Wielkopolskie	-1,26	3,7 *
Zachodniopomorskie	0,06	0,0 n.s.

a Do grupy małżeństw włączono także związki nieformalne.

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 1%

** istotny na poziomie 5%

* istotny na poziomie 10%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 10%)

1. RÓŻNE FORMY E-WYKLUCZENIA I E-WŁĄCZENIA

Istota zjawiska wykluczenia cyfrowego

Wykluczenie cyfrowe (e-wykluczenie) można definiować na wiele sposobów, za pomocą bardzo prostych lub złożonych kryteriów. Ogólna definicja, stosowana m.in. w dokumentach Unii Europejskiej, stanowi, że wykluczenie cyfrowe to wykluczenie z funkcjonowania w społeczeństwie informacyjnym. Takie pojmowanie pojęcia wykluczenia cyfrowego wynika ze stale rosnącej liczby dziedzin, na które wpływ wywierają nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne (ICT – *ang. Information and Communication Technologies*).

Kryteria uwzględniane w definicjach e-wykluczenia i e-włączenia

Szczegółowe definicje e-włączenia i e-wykluczenia uwzględniają przede wszystkim następujące elementy: dostęp do nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych (nie tylko posiadanie sprzętu zapewniającego odpowiednio efektywne korzystanie z globalnej sieci, ale również autonomię użytkownika tego sprzętu); umiejętności niezbędne do korzystania z nich, sposób użytkownika komputera i Internetu (w szczególności cele korzystania); regularny charakter korzystania z nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT)¹. W praktyce, definicje e-wykluczenia uwzględniają komputer i Internet, choć można spotkać propozycje szerszego ujęcia omawianego zjawiska, w którym wzięte pod uwagę zostaną inne urządzenia, przede wszystkim telefony komórkowe², niekiedy również interaktywna telewizja cyfrowa³.

Uwzględnienie w analizach e-wykluczenia nie tylko dostępu do narzędzi, ale również umiejętności posługiwania się nimi wydaje się uzasadnione; tym bardziej, że różnice w poziomie dostępu i w odsetku osób korzystających z globalnej sieci wykazują tendencję do zmniejszania się (zarówno pomiędzy poszczególnymi krajami, jak i wewnątrz nich) w przeciwieństwie do utrzymujących się znacznych różnic w zakresie kompetencji cyfrowych oraz korzyści uzyskiwanych dzięki aktywnemu funkcjonowaniu w Internecie⁴. Należy zauważyć, że ICT mogą przyczyniać się do utrzymania obowiązującej hierarchii społecznej i utrwalają (petryfikują) dysproporcje pomiędzy grupami

¹ Np. często cytowana jest lista pięciu kryteriów włączenia cyfrowego zaproponowana przez G. Bradbrooka i F. Fishera, tzw. „drabina włączenia cyfrowego” (*ang. ladder of digital inclusion, 5 Cs – connectivity, capability, content, confidence and continuity*): dostęp do nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych, umiejętności posługiwania się nimi, efektywne korzystanie (umiejętność znalezienia odpowiednich treści, zasobów), poczucie pewności w korzystaniu, regularne użycie (rola tych technologii w życiu codziennym). Zob. Bradbrook, G. & Fisher, J. (2004) *Digital Equality: Reviewing digital inclusion activity and mapping the way forwards*, Wyd. Citizens Online, 2004.

² Por. D. Batorski *Relacja wykluczenia społecznego z wykluczeniem informacyjnym*, Wyd. Warszawa 2008.

³ Zob. *Understanding Digital Exclusion – Research Report*, Wyd. Communities and Local Government, Londyn 2008, s. 8.

⁴ Por. *Riir – Rapporto sull’Innovazione nell’Italia delle Regioni*, Wyd. Edizioni Forum PA i CISIS – Centro Interregionale per i Sistemi informatici, geografici e statistici, Rzym 2011, s. 192.

społecznymi⁵. Wynika to z konieczności posiadania m.in. coraz większej wiedzy, umiejętności, lepszych narzędzi, a także dysponowania czasem i środkami na zdobywanie ich. W konsekwencji wykluczenie cyfrowe może być powodowane wykluczeniem społecznym i coraz częściej zdarza się, że w dużym stopniu się z nim pokrywa.

Konieczność przyjęcia wieloelementowych definicji e-wykluczenia i e-włączenia

Rosnący wpływ nowoczesnych technologii na efektywne funkcjonowanie jednostek w społeczeństwie uzasadnia przyjęcie odpowiednio rozbudowanej, wieloelementowej definicji wykluczenia cyfrowego. Taka definicja powinna uwzględniać wyżej wymienione elementy. W literaturze została opisana m.in. koncepcja „obywatelstwa cyfrowego”, podkreślająca istotną rolę ICT w społeczeństwie informacyjnym. Za posiadających status „obywatela cyfrowego” uznano osoby, które korzystają z Internetu skutecznie i regularnie, a więc codziennie⁶. Należy zauważyć, że skuteczność w użytkowaniu globalnej sieci wiąże się m.in. z jakością połączenia – połączenia szerokopasmowe zapewniają szybszy dostęp do wszystkich treści, w szczególności do dużych plików, np. audio i wideo.

Przytoczona powyżej definicja „obywatela cyfrowego” pomija wykorzystanie innych narzędzi i urządzeń charakterystycznych dla społeczeństwa informacyjnego, kładąc nacisk na korzyści odnoszone dzięki dostępowi do najważniejszego narzędzia. Skuteczność korzystania z Internetu, o której mowa w przytoczonej definicji, można rozumieć także jako używanie go do różnych celów. Niektóre z tych celów można uznać za szczególnie pożądane z punktu widzenia ich przydatności do zwiększenia włączenia społecznego jednostki, jak np. wykorzystywanie Internetu do nauki, pracy, zdobywania informacji ułatwiających funkcjonowanie w społeczeństwie, czy też utrzymywania kontaktów z rodziną i znajomymi.

E-wykluczenie i e-włączenie jako zjawiska stopniowalne

E-wykluczenie należy rozumieć jako pewne kontinuum – wyznaczenie konkretnego progu czy punktu, który dzieli populację na e-wykluczonych i e-włączonych jest zawsze arbitralne. Trudności powodowane są m.in. przez dynamikę zmian – w tym w zakresie potencjalnych zastosowań Internetu (rozwój nowych usług, np. bankowości internetowej, upowszechnienie się portali społecznościowych) oraz dostępnych rozwiązań technologicznych (lepszy lub wygodniejszy sprzęt, oprogramowanie, szybkość transferu danych). Coraz większe upowszechnienie się dostępu do globalnej sieci, a także coraz szerszy zakres spraw, które można przy jej użyciu załatwić (czasami wręcz tylko w ten sposób), skutkują stałym przesuwaniem się tego punktu.

Trudno byłoby stosować jedną definicję e-wykluczenia również dlatego, że istnieją podpopulacje, w których odsetek osób zagrożonych wykluczeniem cyfrowym jest szczególnie niski lub szczególnie wysoki. Należy przygotować aparat pojęciowy, który pozwoli na dokonanie pogłębionych

⁵ Zob. np.: C. Parsons, S. Hick *Moving From Digital Divide to Digital Inclusion*, Wyd. Currents: New Scholarship in the Human Services, Calgary 2008, s. 4.

⁶ Karen Mossberger, Caroline J. Tolbert, Ramona S. McNeal *Digital Citizenship. The Internet, Society and Participation*, Wyd. Massachusetts Institute of Technology, 2008.

analiz omawianego zjawiska również w takich podpopulacjach, traktując problem e-wykluczenia w sposób względny. W związku z tym warto przytoczyć szereg różnych wskaźników e-wykluczenia, a następnie wybrać spośród nich te, które posłużą do porównania wybranych dziedzin życia osób e-wykluczonych i e-włączonych.

Podobnie jak w przypadku e-wykluczenia, tak i w odniesieniu do e-włączenia należy mówić o stopniowalnym charakterze tego zjawiska. W pewnym momencie następuje przekroczenie „progów e-włączenia”, jednak gospodarstw domowych czy osób e-włączonych nie należy traktować jako grupy jednorodnej, z analogicznych powodów jak te, dla których nie można przyjąć jednej definicji e-wykluczenia.

Kryteria uwzględnione w analizach e-wykluczenia i e-włączenia dokonywanych na podstawie wyników badania spójności społecznej

Za punkt wyjścia analizy zjawisk e-wykluczenia i e-włączenia na podstawie badania spójności społecznej przyjęta została dostępność komputera, jako podstawowego narzędzia umożliwiającego korzystanie z technologii cyfrowych oraz posiadanie dostępu do Internetu (jako podstawowej usługi cyfrowej). W pewnym stopniu uwzględniono także umiejętności użytkowników (według samooceny), jak również to, jak aktywnie wykorzystują dostępne urządzenia oraz technologie (m.in. częstotliwość korzystania z komputera, dostęp do Internetu w domu, cele korzystania z Internetu). W przypadku gospodarstw domowych zostały stworzone definicje e-wykluczenia oparte na dostępności (posiadaniu) komputera, jako podstawowego narzędzia umożliwiającego korzystanie z technologii cyfrowych oraz podłączenia do Internetu.

Badanie nie uwzględniało m.in. kwestii korzystania z komputera za pośrednictwem innych osób, choć bez wątplenia osoby nie korzystające samodzielnie lecz mające możliwość uzyskania takiej pomocy należy uznać za wykluczone cyfrowo w mniejszym stopniu niż te, które takiej możliwości nie posiadają.

W analizach nacisk został położony na e-wykluczenie osób. Znalazło się w nich jednak także odniesienie do gospodarstw domowych jako całości – m.in. z tego względu, że włączenie cyfrowe chociaż jednego członka gospodarstwa sprzyja pośredniemu korzystaniu z ICT także przez innych domowników.

Wirtualny kapitał społeczny

Jedną z konsekwencji stałego podnoszenia się kompetencji cyfrowych mieszkańców Polski jest powstawanie społeczności wirtualnych, które odgrywają coraz większą rolę nie tylko w rzeczywistości wirtualnej, ale również w tej pozawirtualnej („offline”). Z tego względu, w opracowaniu zostanie również zaprezentowana ogólna analiza tzw. wirtualnego kapitału społecznego, zwanego także kapitałem społecznym „online”.

2. E-WYKLUCZENIE GOSPODARSTW DOMOWYCH

Możliwości analizy wyników badania spójności społecznej

Konstrukcja wskaźników wykluczenia cyfrowego gospodarstw domowych i osób jest bardzo zbliżona. W obu przypadkach można przeanalizować posiadanie i korzystanie z komputera, zaś w przypadku osób i gospodarstw, deklarujących dostęp i posługiwanie się komputerem, zbadać dostępność i możliwości korzystania z Internetu. W przypadku gospodarstw domowych nieposiadających podłączenia do Internetu badanie spójności społecznej umożliwi również podział na te, które deklarują, że brak dostępu do globalnej sieci jest zgodny z ich preferencjami oraz te, które nie posiadają dostępu pomimo deklarowanej chęci korzystania z Internetu.

Wskaźniki na poziomie gospodarstwa domowego dotyczą posiadania komputera oraz dostępu do Internetu. Cechy te dotyczą całych gospodarstw i na takim poziomie są mierzone. Wskaźniki na poziomie indywidualnym (osobowym) pozwalają przeanalizować rzeczywisty zakres korzystania z komputera oraz z usług i funkcjonalności, jakie oferują nowoczesne technologie cyfrowe, możliwości respondentów w tym zakresie oraz kompetencje cyfrowe.

Wskaźniki wykluczenia cyfrowego na poziomie gospodarstwa domowego, które analizowane są w niniejszej publikacji, zostały zdefiniowane w poniższej ramce.

Komentarz 3.1.

WSKAŹNIKI WYKLUCZENIA CYFROWEGO PRZYJĘTE NA POZIOMIE GOSPODARSTW DOMOWYCH

E-wykluczenie całkowite – odsetek gospodarstw domowych, które nie posiadały ani dostępu do Internetu, ani do komputera – zarówno z przyczyn finansowych, jak i pozostałych.

E-wykluczenie w znaczącym stopniu – odsetek gospodarstw domowych, które wprawdzie posiadały komputer, ale nie dysponowały podłączeniem do Internetu w domu – zarówno z przyczyn finansowych, jak i pozostałych.

Posiadanie komputera i podłączenie do Internetu – skala wykluczenia gospodarstw domowych i jego zróżnicowanie

Jak już wspomniano, w społeczeństwie informacyjnym największe znaczenie ma dostęp do komputera oraz Internetu. Dlatego też jednym z ważniejszych jest najprostszy z zaproponowanych wskaźników, tj. odsetek gospodarstw domowych wykluczonych cyfrowo w rozumieniu definicji podstawowej. Takich gospodarstw domowych było ok. 32%, przy czym znaczące różnice zostały odnotowane zwłaszcza w zależności od wieku, poziomu wykształcenia, statusu na rynku pracy oraz płci głowy gospodarstwa domowego, a także w zależności od tego, czy w składzie gospodarstwa domowego była co najmniej jedna osoba niepełnosprawna, czy nie.

Kolejne 5% gospodarstw domowych posiadało komputer, ale nie dysponowało podłączeniem do Internetu w domu, a więc były one wykluczone cyfrowo w znaczącym stopniu. Oznacza to, że spośród gospodarstw domowych posiadających komputer ok. 7,5% nie posiadało podłączenia do Internetu. Zdecydowanie najczęściej taka sytuacja występowała w województwie świętokrzyskim – ok. 14% gospodarstw domowych wyposażonych w komputer nie posiadało dostępu do globalnej sieci. Na przeciwległym końcu skali znajdowało się województwo pomorskie, gdzie podłączenia do Internetu w domu nie posiadało ok. 5% gospodarstw wyposażonych w komputer. Szczególnie wysoki odsetek gospodarstw domowych wykluczonych cyfrowo w znaczącym stopniu odnotowano wśród tych, których głową była osoba w wieku 75 lat i więcej – podłączenia do Internetu nie posiadało ok. 19% takich gospodarstw wyposażonych w komputer, podobnie jak w gospodarstwach, których głowę sklasyfikowano jako „nieaktywną zawodowo z innych powodów”, tj. nienależącą do kategorii osób bezrobotnych, uczniów i studentów, emerytów i rencistów.

O powodach braku dostępu do Internetu

Gospodarstwa domowe deklarujące brak dostępu do Internetu w domu podzieliłiśmy na trzy grupy, w zależności od podanych przez nie powodów.

Część gospodarstw (13,6% w populacji ogółem) podała powody, które łączą się z niechęcią do Internetu, brakiem potrzeby korzystania z niego lub obawą przed skutkami korzystania z Internetu (względy prywatności bądź bezpieczeństwa), nie wskazując jednocześnie powodów spoza tej grupy.

Podobny odsetek gospodarstw (13,8%) nie przywołał żadnego z wyżej wymienionych powodów, a udzielone odpowiedzi sugerują, że gospodarstwo chciałoby posiadać dostęp do globalnej sieci w domu. Wśród powodów wskazywanych przez te gospodarstwa jako brak podłączenia do Internetu wymieniane były: zbyt wysokie koszty – sprzętu lub samego dostępu (np. abonament, opłaty telefoniczne), brak odpowiednich umiejętności, niepełnosprawność członków gospodarstwa oraz brak technicznej możliwości przyłączenia do Internetu (tj. brak infrastruktury).

W przypadku 5,5% gospodarstw domowych podawane były zarówno odpowiedzi wskazujące na chęć posiadania Internetu, jak i na obawy związane z korzystaniem z globalnej sieci.

Aby zwiększyć jednoznaczność wyników, w powyższych obliczeniach pominięte zostały gospodarstwa domowe, które wśród przyczyn braku dostępu do Internetu podały trudne do zinterpretowania „inne powody”, a także posiadanie dostępu do globalnej sieci w innym miejscu (np. w pracy)⁷.

⁷ Posiadanie dostępu do Internetu w innym miejscu niż dom (np. w pracy) wskazało jako przyczynę jego braku w miejscu zamieszkania ok. 1,5% gospodarstw domowych, a inne przyczyny – ok. 3%.

3. E-WYKLUCZENIE I E-WŁĄCZENIE OSÓB

Analizy wykluczenia oraz włączenia cyfrowego osób będą skupiały się na korzystaniu z komputera oraz posiadaniu dostępu do Internetu. W ramce umieszczono zestaw wskaźników, jakie zostały przyjęte do analiz e-wykluczenia oraz e-włączenia osób.

Komentarz 3.2.

WSKAŹNIKI WYKLUCZENIA I WŁĄCZENIA CYFROWEGO PRZYJĘTE W ODNIESIENIU DO OSÓB

Całkowite e-wykluczenie – odsetek osób w wieku 16 lat i więcej, które nigdy nie używały osobiście komputera.

E-wykluczenie w znaczącym stopniu – odsetek osób w wieku 16 lat i więcej, które wprawdzie korzystały osobiście z komputera, ale nie są użytkownikami Internetu.

E-wykluczenie w ograniczonym (umiarkowanym) stopniu – odsetek osób w wieku 16 lat i więcej, które korzystały osobiście z komputera i Internetu (nie należą do żadnej z dwóch pierwszych kategorii e-wykluczonych), ale zakres tego korzystania był stosunkowo niewielki. Obejmuje osoby, które zadeklarowały, że korzystały z Internetu w co najwyżej trzech spośród piętnastu celów wymienionych w pytaniu⁸. Ze względu na znaczenie, jakie ma wymiana wiadomości poprzez pocztę elektroniczną (e-mail), za e-wykluczonych uznani zostali również internauci, którzy zadeklarowali większą liczbę celów, ale nie wymienili wśród nich korzystania z poczty elektronicznej. Ponadto do grupy e-wykluczonych zaliczono osoby, które zadeklarowały, że aktualnie (w okresie realizacji badania) nie korzystały z komputera, niezależnie od ich odpowiedzi na pytania dotyczące wcześniejszej aktywności w Internecie.

E-wykluczenie w zakresie ograniczenia autonomii w korzystaniu z komputera i Internetu – dotyczy osób w wieku 16 lat i więcej, które korzystały z Internetu w pracy lub w innym miejscu, ale nie w domu – niezależnie od innych czynników, w tym od liczby celów korzystania z globalnej sieci⁹. Gwoli ścisłości należy dodać, że istnieją również inne powody ograniczenia autonomii w korzystaniu z ICT niż te, które uwzględniono w przyjętej definicji – często dotyczące osób, które nie korzystają z ICT osobiście, ale za pośrednictwem innych osób. I tak, ograniczenie autonomii może wynikać, np. z problemów zdrowotnych, w tym umysłowych, czy ograniczeń w dostępie do sprzętu i podłączenia do globalnej sieci.

⁸ Kafeteria odpowiedzi obejmowała 15 następujących pozycji: wysyłanie, odbieranie poczty elektronicznej; korzystanie z komunikatorów (Gadu-Gadu, Skype); korzystanie z portali społecznościowych; czytanie gazet i czasopism online; oglądanie filmów, koncertów; korzystanie z bankowości internetowej; korzystanie z usług administracji publicznej (np. pobieranie formularzy urzędowych, wysyłanie wypełnionych formularzy); kursy internetowe, e-learning; zakup towarów i usług; szukanie pracy, wysyłanie ofert dotyczących zatrudnienia; wyszukiwanie informacji o towarach i usługach; wyszukiwanie informacji dotyczących zdrowia (np. urazów, chorób, żywienia, profilaktyki); wyszukiwanie informacji niezbędnych do pracy, nauki; inne.

⁹ Istnieją również bardziej rozbudowane propozycje definicji dotyczące autonomii korzystania z Internetu, np. za brak takiej autonomii może zostać również uznana sytuacja, gdy internauta ma ograniczony czas dostępu do Internetu – nawet w domu, w tym ze względu na dużą liczbę osób korzystających z Internetu na jednym komputerze lub w związku z wysokimi kosztami korzystania z Internetu w domu, zależnymi, np. od długości sesji czy transferu danych.

Komentarz 3.2. (dok.)

E-włączenie – wskaźnik ten uwzględnia nie tylko dostępność narzędzi, tzn. komputera i Internetu, ale również samoocenę umiejętności korzystania z komputera. Za e-włączone uznane zostały osoby w wieku 16 lat i więcej, które często posługiwały się komputerem, korzystały z Internetu w domu (wyłącznie w domu lub w domu i w innych miejscach), a także wysoko oceniały swoje umiejętności korzystania z komputera – określając je jako zaawansowane bądź profesjonalne. Natomiast osoby niepotrafiące ocenić swoich umiejętności w tym zakresie zostały uznane za niespełniające kryterium e-włączenia.

E-włączenie w znaczącym stopniu – za osoby spełniające kryterium e-włączenia w znaczącym stopniu zostały uznane te, które często osobiście korzystają z komputera, oceniają swoje umiejętności posługiwania się nim jako zaawansowane lub profesjonalne, korzystają z Internetu w domu (wyłącznie lub obok korzystania z globalnej sieci w innych miejscach), a także posługują się nim do odpowiednio dużej liczby celów – za taką uznano co najmniej cztery, nawiązując do wskaźnika e-wykluczenia w ograniczonym stopniu. Za warunek konieczny do spełnienia kryterium e-włączenia w znaczącym stopniu uznano korzystanie z Internetu do wysyłania oraz odbierania poczty elektronicznej. Podobnie, jak w przypadku pozostałych wskaźników, także ten dotyczy osób w wieku 16 lat i więcej.

Pominięcie samooceny umiejętności korzystania z komputera jako subiektywnego czynnika w konstrukcji wskaźników e-wykluczenia opisanych w ramce wynika z faktu, że pewna grupa osób nie potrafiła określić swoich umiejętności korzystania z komputera. Przyjęte zostało zatem założenie, że wskaźniki e-wykluczenia będą skoncentrowane na miarach obiektywnych. Z kolei w proponowanym wskaźniku e-włączenia zostały pominięte cele korzystania z Internetu, co jest spowodowane chęcią budowy wskaźnika niebędącego niemal lustrzanym odbiciem wskaźnika dotyczącego wykluczenia cyfrowego w umiarkowanym stopniu.

Całkowite wykluczenie cyfrowe osób

Wyniki badania wskazują, że komputerem osobiście nigdy nie posługiwało się 33,0% osób w wieku 16 lat i więcej. Odsetek ten był bardzo silnie zróżnicowany według wieku; wynosił od niespełna 2% wśród osób w wieku 16-24 lata do niemal 94% w grupie osób w wieku 75 lat i więcej.

Odsetek mieszkańców wsi, którzy nigdy nie korzystali z komputera był mniej więcej o połowę wyższy niż w przypadku mieszkańców miast i wynosił ponad 41%, natomiast w samych miastach widać wyraźne różnice w zależności od liczby mieszkańców – w największych miastach, liczących 500 tysięcy i więcej mieszkańców, tylko co piąta osoba nigdy osobiście nie posługiwała się

komputerem, natomiast w najmniejszych, zamieszkałych przez mniej niż 20 tysięcy osób – mniej więcej co trzecia.

Do omawianej grupy (osób całkowicie wykluczonych cyfrowo) należało niemal dwie trzecie osób z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym, a jedynie co piętnasta osoba z wykształceniem wyższym (licencjat lub wyżej). Z komputera osobiście kiedykolwiek korzystał praktycznie każdy uczeń lub student (99,5%), ale w przypadku emerytów rolniczych sytuacja była odwrotna (tylko ok. 1%).

Dochód był zmienną dość wyraźnie różnicującą populację. Odsetki osób całkowicie wykluczonych cyfrowo były zdecydowanie niższe w najwyższych grupach decylowych, jednak zależność ta staje się wyraźnie zauważalna dopiero powyżej pewnego poziomu dochodu. W pięciu pierwszych grupach decylowych (w „biedniejszej” połowie populacji) z komputera nigdy nie korzystało osobiście od ok. 39 do 46% osób, w trzech kolejnych – od ok. 26 do 32%, podczas gdy w przedostatniej grupie decylowej było to już tylko ok. 19%, a w ostatniej (członkowie gospodarstw domowych o najwyższych dochodach ekwiwalentnych) – jedynie ok. 8%.

Pewne różnice zaobserwowano ponadto w układzie terytorialnym – w niektórych województwach odsetek osób, które nigdy nie korzystały z komputera wynosił ok. 30% (małopolskie, opolskie, śląskie i pomorskie), podczas gdy w innych przekraczał 40% (świętokrzyskie, lubelskie).

Do grupy osób dotkniętych tym rodzajem wykluczenia należało mniej więcej dwie trzecie osób niepełnosprawnych. Z kolei wśród bezrobotnych¹⁰ odsetek osób, które nigdy nie korzystały z komputera był niższy niż w przypadku reszty populacji (ok. 24% wobec ok. 34%). Należy również zauważyć, że zjawisko całkowitego wykluczenia cyfrowego było częstsze wśród kobiet (35,5%) niż wśród mężczyzn (ok. 30%).

Wykluczenie cyfrowe osób w znaczącym stopniu

Wyniki badania wskazują, że w całej populacji odsetek osób, które wprawdzie korzystały osobiście z komputera, ale nie są użytkownikami Internetu, wynosił w 2011 roku ok. 5%. Nieco wyższe od średniej odsetki zanotowano wśród pracowników biurowych – 8,5%, a także w grupie osób o najniższych dochodach (pierwsza grupa decylowa) i wśród bezrobotnych – po ok. 8%.

Omawianego zjawiska nie zaobserwowano wśród uczniów i studentów, a także w grupie emerytów rolniczych (po 0,5%). W przypadku uczniów i studentów wynika to z faktu, że prawie wszyscy z nich korzystali zarówno z komputera, jak i z Internetu; natomiast w przypadku emerytów rolniczych wiąże się to z niewielkim odsetkiem korzystających z komputera w ogóle.

Różnice pomiędzy poszczególnymi grupami widać wyraźniej wtedy, gdy za podstawę obliczeń przyjęta zostanie populacja osób korzystających z komputera. Odsetek tych, którzy nie korzystali z Internetu przy tak określonej podstawie wynosi 7,5%. Jest on wyraźnie wyższy, m.in. wśród osób

¹⁰ Za osoby bezrobotne zostały uznane te, w przypadku których osoba według samooceny zadeklarowała taki status, udzielając odpowiedzi na pytanie dotyczące aktualnego statusu na rynku pracy: „Czy osoba uważa się głównie za..”.

starszych – zwłaszcza powyżej 65 roku życia (ok. 36%), emerytów (26,5%), rencistów (21,5%), osób niepełnosprawnych (ok. 20%) oraz osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym i niższym (12,5%). Należy ponadto zwrócić uwagę na wyraźne różnice regionalne – najczęściej omawiane zjawisko występowało w województwach wschodnich, natomiast najrzadziej w południowych – od dolnośląskiego po małopolskie.

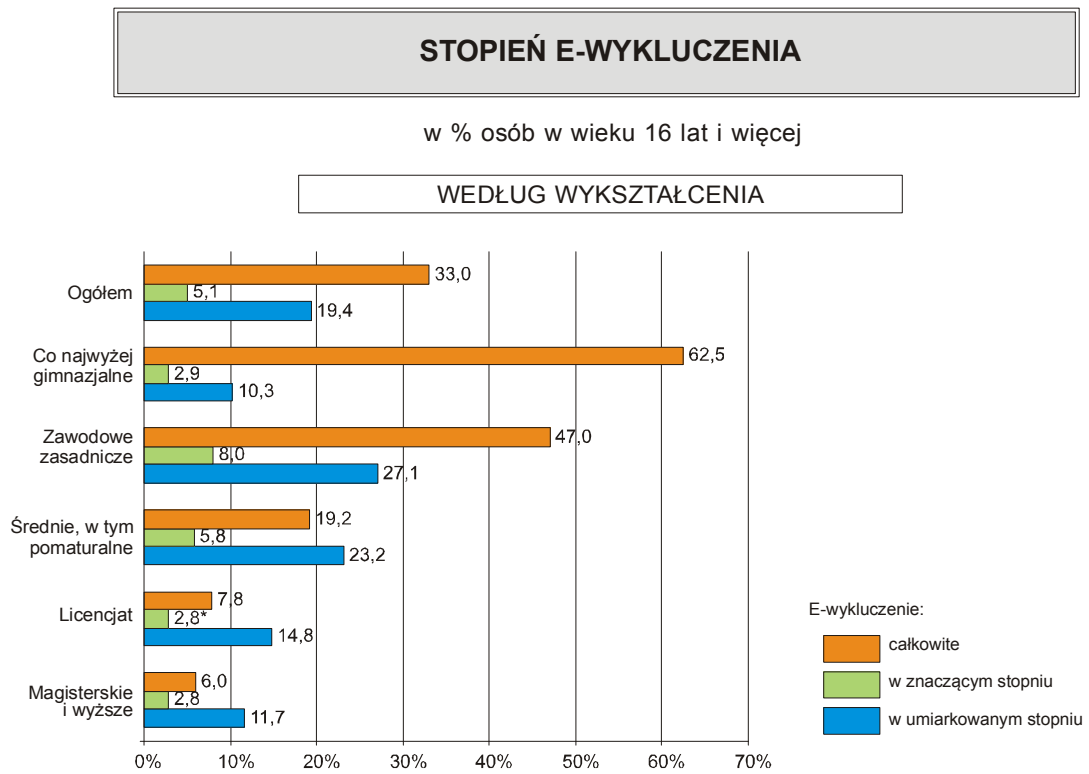
Wyniki te sugerują, że osobom należącym do wymienionych grup zdobywanie kompetencji cyfrowych przychodzi z większą trudnością. Nawet zdobywając umiejętność korzystania z komputera w ogóle, często zatrzymują się na tym etapie, tracąc korzyści wynikające z funkcjonowania w globalnej sieci. Tymczasem, aby uniknąć cyfrowego wykluczenia, konieczne jest nadążanie za zmianami – tym „przesuwającym się” punktem podziału na e-wykluczonych i e-włączonych. Duża reprezentacja osób starszych może też oznaczać, że kończyły one swoje kariery zawodowe we wczesnej fazie informatyzacji, kiedy standardem stawały się komputery, ale pozbawione jeszcze podłączenia do globalnej sieci. Taki stan rzeczy może również wiązać się z brakiem zgody na ponoszenie stałych wydatków, związanych z utrzymaniem dostępu do Internetu; ten brak zgody może wynikać zarówno z gorszych warunków materialnych, jak i braku motywacji do ponoszenia takiego wydatku (braku wystarczająco silnie uświadomionej potrzeby).

Wykluczenie cyfrowe osób w ograniczonym stopniu

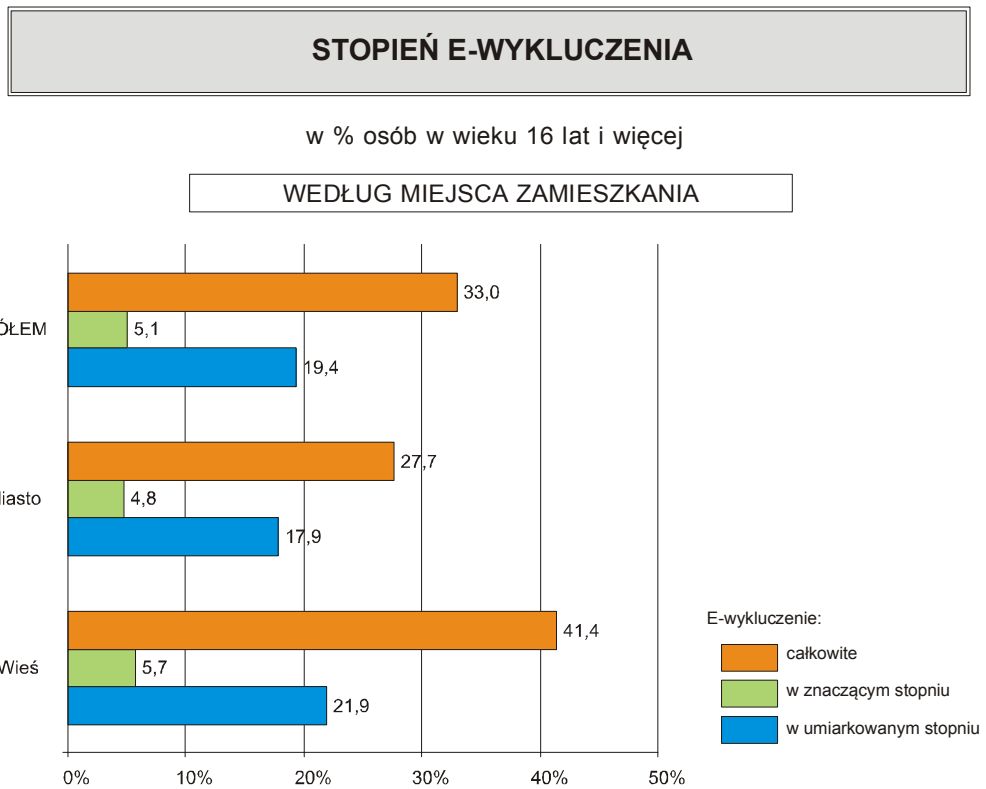
W populacji osób ogółem odsetek tych, którzy korzystali z Internetu w ograniczonym zakresie, wyniósł 19,5%. Z kolei jeśli za podstawę przyjmiemy osoby korzystające z komputera i Internetu (a zatem nie doświadczające wykluczenia całkowitego ani w znaczącym stopniu), wielkość ta osiągnie poziom 31,5%. W dalszych analizach zostaną wykorzystane wskaźniki, przyjmujące za podstawę populację użytkowników Internetu.

Odsetek osób wykluczonych cyfrowo w ograniczonym stopniu (w populacji internautów) był zależny, podobnie jak w przypadku innych wyżej omówionych wskaźników e-wykluczenia, m.in. od wieku, poziomu wykształcenia, dochodów, zawodu, statusu na rynku pracy, miejsca zamieszkania oraz niepełnosprawności. Płeć nie miała większego znaczenia – umiarkowanie wykluczonych cyfrowo było ok. 32% kobiet i 30,5% mężczyzn korzystających z Internetu. Znaczące były różnice między mieszkańcami wsi i miast (41,5% wobec 26,5%). Szczególnie wysokie odsetki odnotowano w przypadku osób wykonujących prace zasadniczo nie wymagające korzystania z komputera, np. robotników przemysłowych czy operatorów i monterów maszyn i urządzeń (po ok. 48%), a zwłaszcza w grupie rolników, ogrodników, leśników i rybaków (ok. 66%). Bardzo wyraźna była też korelacja z poziomem dochodów – za wykluczonych cyfrowo w umiarkowanym stopniu zostało uznanych 45,5% internautów należących do pierwszej grupy decylowej i 15,5% należących do ostatniej. Również różnice pomiędzy województwami były znaczące – od mniej niż 25% w opolskim i pomorskim do ponad 40% w podlaskim i świętokrzyskim.

Wykres 3.1.

Wykres 3.2.

Osoby wykluczone cyfrowo (niezależnie od stopnia wykluczenia)

Trzy analizowane wcześniej typy wykluczenia, odpowiadające różnym jego stopniom, zostały zdefiniowane w ten sposób, że dotknięte nimi grupy osób są rozłączne. Można zatem zsumować wartości poszczególnych wskaźników (odsetków), otrzymując wskaźnik łączny. Wyraża on odsetek osób, które zostały dotknięte wykluczeniem cyfrowym, niezależnie od stopnia tego wykluczenia. Inaczej mówiąc, obejmuje on wszystkie osoby, które znalazły się w którejkolwiek z wcześniej opisywanych grup.

Odsetek ten, dla całej populacji osób w wieku 16 lat i więcej, wynosi 57,5%. Gdybyśmy chcieli interpretować ten wskaźnik jako miarę zasięgu występowania zjawiska e-wykluczenia w jakiegokolwiek formie, należy uznać go za niedoszacowany, m.in. ze względu na obecność innych form e-wykluczenia, dotąd nie omawianych. Trudno określić w sposób jednoznaczny miejsce tych form na porządkowej skali e-wykluczenia (przypisać im „stopień”); budzą one większe kontrowersje niż stosunkowo proste wskaźniki.

Jedną z takich form e-wykluczenia jest brak autonomii w zakresie korzystania z Internetu, który zostanie omówiony poniżej. Inną przyczyną niedoszacowania podanej wartości wskaźnika e-wykluczenia jest nieuwzględnienie w nim wielu aspektów e-wykluczenia, w tym wymienionych na początku niniejszego rozdziału (np. posiadane umiejętności, częstotliwość korzystania z komputera i Internetu). Należy także pamiętać o arbitralności kryteriów przyjętych do konstrukcji wskaźnika umiarkowanego e-wykluczenia (np. można by uzasadnić przyjęcie większej liczby celów korzystania z Internetu, która stanowiłaby próg stosowany przy kwalifikacji do grupy osób e-wykluczonych).

Pewną odpowiedzią na niedoskonały charakter ww. wskaźnika mogą być wskaźniki e-włączenia oraz e-włączenia w znaczącym stopniu, analizowane w dalszej części opracowania. Jednak, niezależnie od przyjętych założeń dotyczących bardziej złożonych wskaźników, odsetek osób dotkniętych różnymi formami wykluczenia cyfrowego należy uznać za wysoki. Prowadzi to do wniosku, że potrzebne jest podejmowanie działań mających na celu zapewnienie mieszkańcom Polski pełniejszego uczestnictwa w społeczeństwie informacyjnym.

Ograniczenie autonomii w korzystaniu z komputera i Internetu

Wyniki badania spójności społecznej wskazują, że odsetek osób o ograniczonej autonomii w korzystaniu z komputera i Internetu – czyli takich które korzystały z Internetu w pracy lub w innym miejscu, ale nie w domu, wyniósł – wśród użytkowników Internetu – 6,5%. Dla porównania, ok. 55% internautów korzystało z globalnej sieci jedynie w domu, nie korzystając w innych miejscach.

Wysoki odsetek internautów o ograniczonej autonomii w korzystaniu z globalnej sieci zaobserwowano, m.in. wśród bezrobotnych (12,5%), a także osób starszych – w wieku 65 lat i więcej, mieszkańców wsi oraz osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym (po ok. 9%). Najniższe wartości odnotowano np. w przypadku osób pracujących na rachunek własny poza rolnictwem (2,5%), uczniów i studentów (4,5%), osób zatrudnionych jako kadra menedżerska, wyżsi urzędnicy i kierownicy (4,5%), a także wśród mieszkańców miast i osób z wykształceniem wyższym (po ok. 5%). Różnice regionalne kształtowały się w podobny sposób jak w przypadku innych wskaźników e-wykluczenia, natomiast niepełnosprawność oraz płeć w niewielkim stopniu wpływały na poziom ograniczenia autonomii w zakresie korzystania z Internetu.

E-włączenie osób

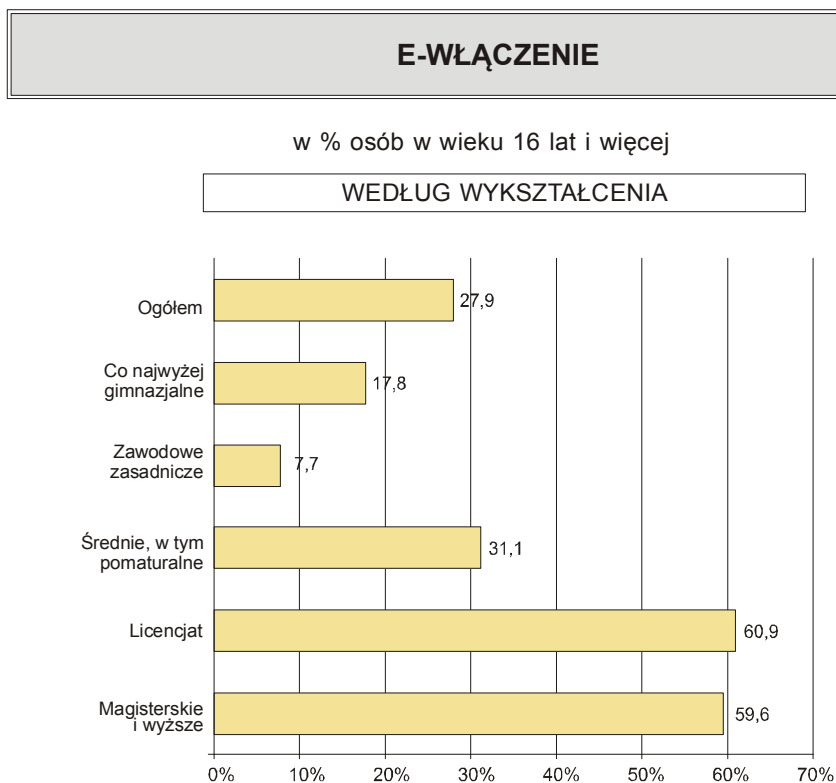
W populacji osób w wieku 16 lat i więcej odsetek osób e-włączonych (zob. *Komentarz 3.2.*) wyniósł ok. 28%, natomiast wśród użytkowników Internetu – ok. 45%. W dalszych analizach wykorzystane zostaną odsetki dotyczące użytkowników Internetu.

E-włączenie stanowiło domenę ludzi młodych – kryteria e-włączenia spełniało ok. 66,5% osób w wieku 16-24 lata, a w każdej kolejnej kategorii wiekowej odsetek ten malał, aż do niespełna 7% wśród osób w wieku 75 lat i więcej. Dość wyraźna była różnica pomiędzy kobietami, z których e-włączonych było 41,5%, a mężczyznami – niemal 49%. W miastach niemal połowę (49,5%) internautów należy uznać za e-włączonych, zaś na wsi – 36,5%.

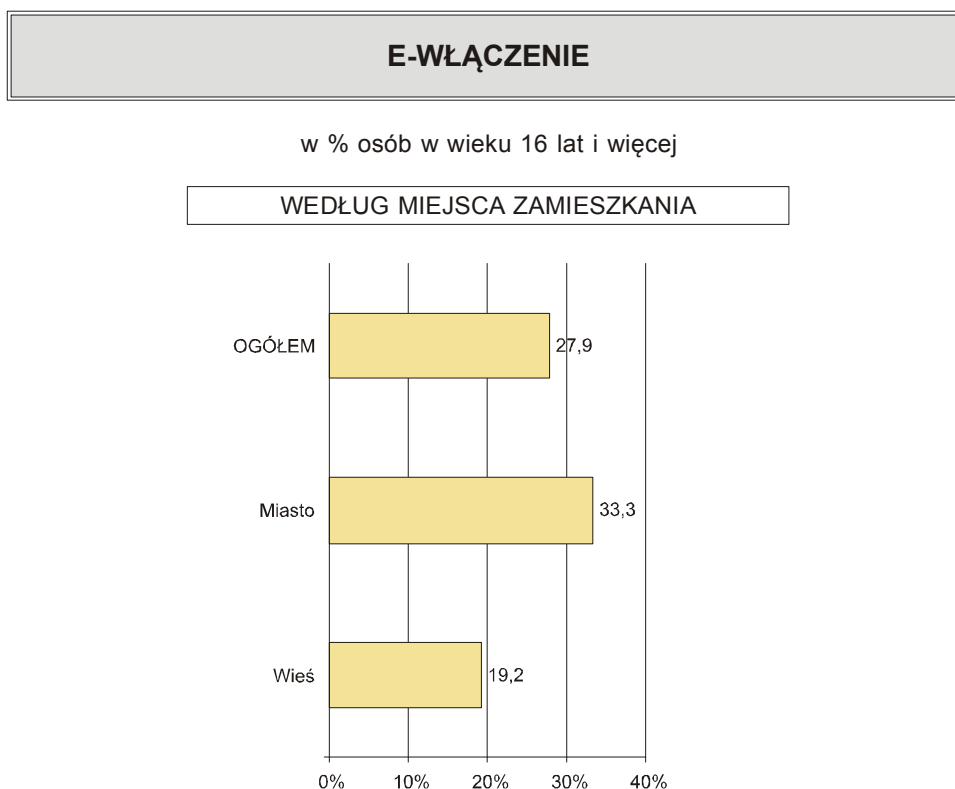
Spśród internautów należących do grupy osób o najniższych dochodach, tj. należących do pierwszej grupy decylowej, e-włączonych było ok. 26%, a wśród osiągających najwyższe dochody – ok. 62%. Szanse na e-włączenie obniżała niepełnosprawność i bezrobocie. E-włączonych było ok. 30% osób niepełnosprawnych, natomiast wśród osób bezrobotnych – ok. 36%. W dwóch województwach: mazowieckim i łódzkim, włączona cyfrowo była ponad połowa internautów, natomiast w województwie świętokrzyskim – mniej niż 40%.

Niejednoznaczny jest związek e-włączenia z poziomem wykształcenia – nieco ponad połowa internautów z wykształceniem podstawowym spełniała kryteria e-włączenia, wśród osób z wykształceniem wyższym e-włączonych było dwóch na trzech internautów, natomiast mniejszy odsetek e-włączonych odnotowano w pozostałych grupach, tj. wśród osób posiadających wykształcenie zasadnicze zawodowe (ok. 17%) oraz średnie, w tym pomaturalne (ok. 41,5%).

Wykres 3.3.

Wykres 3.4.

E-włączenie osób w znaczącym stopniu

Osób włączonych cyfrowo w znaczącym stopniu było w Polsce w 2011 roku ok. 25,5% (tj. ok. 41% spośród internautów). O tych osobach można z całą pewnością powiedzieć, że nie były dotknięte żadną formą e-wykluczenia – niezależnie od tego, jaki zestaw wskaźników (spośród stosowanych w niniejszej publikacji) wzięlibyśmy pod uwagę.

Oznacza to jednak, że w przypadku pozostałych osób, tj. 74,5% mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej, można zaobserwować pewne oznaki czy symptomy wykluczenia cyfrowego, mimo iż nie zawsze były one wystarczająco intensywne, by uznać te osoby za e-wykluczone.

4. WIRTUALNY KAPITAŁ SPOŁECZNY

Od kilku lat coraz bardziej zauważalnym zjawiskiem stają się społeczności wirtualne. Początkowo powstawały one zwłaszcza na forach dyskusyjnych, które skupiały osoby o podobnych zainteresowaniach. Popularne były również czaty czy listy mailingowe. Obecnie najważniejszymi narzędziami pozwalającymi na nawiązywanie i utrzymywanie znajomości przez Internet są komunikatory oraz portale społecznościowe. Ich podstawową funkcją pozostaje umożliwienie utrzymywania kontaktów międzyludzkich, choć daje się zauważyć komercjalizację tych narzędzi – np. rosnącą ilość firm czy organizacji posiadających profile na portalach społecznościowych.

Zasadniczo można powiedzieć jednak, że użytkownicy komunikatorów oraz portali społecznościowych korzystają z nich przede wszystkim w celu utrzymywania oraz rozwijania

kontaktów z innymi ludźmi. Niektórzy użytkownicy traktują je jako sposób na podtrzymywanie znajomości nawiązanych w świecie realnym, inni zaś poznają za ich pośrednictwem nowe osoby. Ponadto, różny jest stopień, w jakim aktywność osób korzystających z tych narzędzi faktycznie rozwija i uzupełnia ich kapitał społeczny. Część z nich silnie angażuje się w aktywności, w których uczestniczą większe grupy osób, inni wolą utrzymywać kontakty indywidualne. Z tego względu dane dotyczące poziomu korzystania z portali społecznościowych oraz komunikatorów internetowych można uznać jedynie za przybliżoną miarę skali „wirtualnego kapitału społecznego” mieszkańców Polski. Badanie tego zjawiska jest uzasadnione m.in. dlatego, że rosnące wykorzystywanie Internetu do komunikowania się z innymi osobami oraz wymiany informacji i opinii sprawia, że relacje utrzymywane za jego pomocą coraz bardziej wpływają na rzeczywistość niewirtualną.

Budowanie kapitału społecznego online w Polsce

Wyniki badania spójności społecznej wskazują, że z komunikatorów internetowych lub portali społecznościowych w 2011 r. korzystało ok. 45% mieszkańców Polski, zaś ok. 24% posługiwało się obydwoma wymienionymi narzędziami, przy czym komunikatory były nieco bardziej popularne niż portale internetowe.

Omawiane formy kontaktu z innymi ludźmi zdecydowanie największą popularnością cieszyły się wśród ludzi młodych, zwłaszcza osób w wieku 16-24 lata – jedynie co dziewiąta z nich nie była użytkownikiem żadnego ze wskazanych narzędzi. W każdej kolejnej grupie wiekowej widać wyraźną różnicę odsetka osób korzystających z komunikatorów i portali społecznościowych: użytkownikiem przynajmniej jednego z tych narzędzi była co druga osoba w wieku 35-44 lata, co trzecia z osób w wieku 45-54 lata i co piąta w wieku 55-64 lata. W przypadku osób w wieku 65 lat lub więcej było to jedynie kilka procent.

Duże różnice zaobserwowano również w zależności od poziomu wykształcenia – z portali społecznościowych lub komunikatorów internetowych najrzadziej korzystały osoby z wykształceniem gimnazjalnym lub niższym oraz zasadniczym zawodowym, a najczęściej – z wyższym, zwłaszcza absolwenci studiów pierwszego stopnia (licencjackich, inżynierskich)¹¹.

Wyraźne różnice odnotowano między mieszkańcami miast i wsi, przy czym korzystanie z portali społecznościowych lub komunikatorów najczęściej deklarowali mieszkańcy największych miast, liczących 500 tysięcy i więcej mieszkańców (ok. 55%) oraz miast liczących od 100 do 500 tysięcy mieszkańców (ok. 52%). Na wsi z przynajmniej jednego z omawianych narzędzi korzystało niespełna 38% osób.

Dane wskazują, że istotne ograniczenie w korzystaniu z portali społecznościowych i komunikatorów stanowi niepełnosprawność. Tylko mniej więcej co szósta osoba niepełnosprawna deklarowała korzystanie z nich.

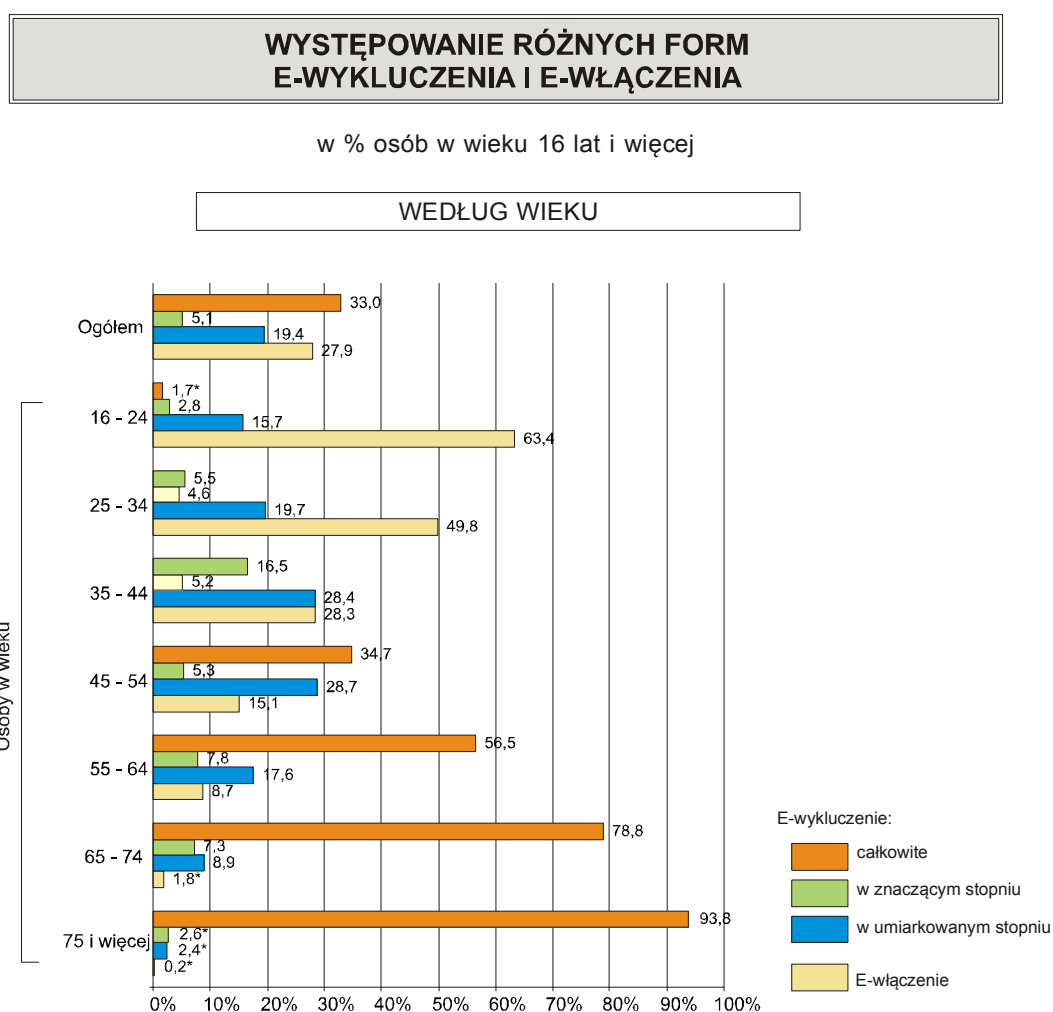
Nie jest natomiast ograniczeniem dla aktywności w tym zakresie bezrobocie. Ponad połowa osób bezrobotnych nawiązywała lub utrzymywała znajomości za pośrednictwem portali społecznościowych bądź też komunikatorów, co jest wskaźnikiem wyższym niż dla ogółu społeczeństwa.

¹¹ Przewaga absolwentów studiów licencjackich lub inżynierskich wynika z ich niższego wieku niż w przypadku absolwentów studiów magisterskich.

5. PODSUMOWANIE

Wykluczenie cyfrowe dotyczy znacznej części mieszkańców Polski. Jeżeli przyjmiemy szeroką definicję tego zjawiska, opierającą się na kryterium przynależności do grupy osób e-wykluczonych w stopniu całkowitym, znaczącym bądź umiarkowanym, wówczas jakieś formy cyfrowego wykluczenia, lub przynajmniej jego symptomy (choćby pojedyncze), możemy obserwować nawet u ok. trzech piątych społeczeństwa¹². Zasięg tego zjawiska jest bardzo zróżnicowany, przede wszystkim w zależności od wieku osób, w pewnym stopniu także od ich sytuacji na rynku pracy. Dużo większy niż przeciętnie jest on także w przypadku osób niepełnosprawnych, choć to właśnie te osoby mogłyby odnieść relatywnie najwyższe korzyści z włączenia cyfrowego. Osoby najbardziej zagrożone e-wykluczeniem to osoby starsze, mieszkańcy wsi i osoby z wykształceniem poniżej średniego.

Wykres 3.5.

Wśród grup wyodrębnionych według statusu na rynku pracy istnieją takie, w których e-wykluczeni są niemal wszyscy (np. emeryci rolniczy), ale także takie, w których praktycznie nie ma osób wykluczonych cyfrowo (np. uczniowie i studenci). Poziom wykluczenia cyfrowego jest

¹² Gdy zaś przyjmiemy jako kryterium e-wykluczenia niespełnienie kryterium e-włączenia w znaczącym stopniu, wówczas symptomy e-wykluczenia można zauważyć u ok. trzech czwartych społeczeństwa (patrz „E-włączenie osób w znaczącym stopniu” na str. 89).

skorelowany, m.in. ze zmiennymi dotyczącymi pracy i aktywności ekonomicznej, a także z posiadaniem różnych umiejętności. Można również odnotować zależność między e-wykluczeniem a zadowoleniem z życia w niektórych jego aspektach.

Populacje osób e-włączonych i e-wykluczonych różnią się między sobą ze względu na cechy demograficzne i społeczno-ekonomiczne, co może potwierdzać związek tych cech z kształtowaniem stosunku do ICT.

Stopień włączenia cyfrowego nie może być uznany za główną przyczynę występowania zaobserwowanych różnic w różnych aspektach życia poszczególnych grup ludzi, wyróżnionych ze względu na wymienione wyżej cechy, jednakże występuje tu niewątpliwie pewien związek. Gdy bierzemy pod uwagę zależności między e-wykluczeniem i e-włączeniem a cechami społeczno-ekonomicznymi, trudno w sposób jednoznaczny wskazać, co w tym związku jest przyczyną, a co skutkiem. Zapewne zależności te mają charakter dwukierunkowy. Z jednej strony cechy takie jak: aktywność ekonomiczna, wykształcenie i umiejętności, styl życia, pozycja zawodowa, społeczna i materialna, wpływają – wraz z cechami demograficznymi – na stosunek do nowych technologii oraz zaangażowanie w ich wykorzystanie. Z drugiej strony, stopień włączenia cyfrowego może również kształtować sytuację danej osoby z punktu widzenia wymienionych cech i kryteriów (w mniejszym lub większym stopniu, zależnie od specyfiki cechy).

Można na przykład przypuszczać, że kompetencje cyfrowe ułatwiają uzyskanie satysfakcjonującego zatrudnienia, w tym takiego, które wiąże się z nadzorowaniem pracy innych osób. Co więcej, znaczenie umiejętności posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi w kontekście zatrudnienia będzie coraz większe. Wskazują na to rosnące oczekiwania pracodawców. Znalazły one odzwierciedlenie, m.in. w prognozach Unii Europejskiej, które szacują, że w 2015 roku na ok. 90% stanowisk pracy wymagane będzie posiadanie co najmniej podstawowych kompetencji cyfrowych¹³.

Warto zauważyć, że osoby e-włączone to również osoby, które dużo częściej niż reszta populacji deklarowały znajomość języków obcych, szczególnie języka angielskiego. Ten fakt także wpływa znacząco na ich sytuację na rynku pracy, niezależnie od tego, jaki charakter (niekoniecznie przyczynowo-skutkowy) mają mechanizmy i zależności łączące obydwie zjawiska (włączenie cyfrowe i kompetencje językowe).

Włączenie cyfrowe sprzyja obiegowi informacji. Osoby e-włączone uzyskują dostęp do wiedzy dotyczącej, m.in. wydarzeń kulturalnych, czy zdobywają możliwość samokształcenia na podstawie materiałów dostępnych w Internecie. Mogą też korzystać z zasobów takich jak muzyka, filmy czy czasopisma online. Wszystko to wpływa na ich styl życia, w tym na sposób spędzania czasu wolnego – osoby uznane za e-włączone częściej niż pozostałe czytały książki i uczestniczyły w różnych wydarzeniach kulturalnych. Z kolei osoby e-wykluczone częściej oglądały telewizję.

Badanie spójności społecznej umożliwiło ponadto ogólną analizę tzw. wirtualnego kapitału społecznego. Wyniki badania wskazują, że niemal połowa mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej korzysta z komunikatorów internetowych lub portali internetowych, które sprzyjają, m.in. wymianie opinii i tworzeniu grup mogących wpływać na rzeczywistość niewirtualną.

¹³ *Digital competences in the Digital Agenda. Digital Agenda Scoreboard, 2012, s. 3.*

1. WPROWADZENIE

Od kilku dekad kapitał społeczny stanowi nie tylko przedmiot zainteresowania środowiska akademickiego, ale także jeden z istotniejszych tematów debat publicznych oraz jeden z ważnych obszarów polityki rozwoju kraju¹. Wzrost znaczenia, rosnąca popularność kapitału społecznego wynika przede wszystkim z faktu, że dostrzeżono jego rolę w wyjaśnianiu a także kreowaniu ważnych zjawisk i procesów społecznych oraz gospodarczych. Obok kapitału finansowego, fizycznego i ludzkiego, kapitał społeczny traktowany jest jako czynnik kształtujący wzrost gospodarczy a na poziomie jednostkowym – komponenty kapitału społecznego decydują także o jakości życia poszczególnych obywateli².

Większość definicji kapitału społecznego przyjmuje, że jednym z głównych jego elementów są sieci społeczne, czyli powiązania między jednostkami „kumulowane w drodze interakcji” następujących w życiu rodzinnym, w miejscu zamieszkania, w trakcie pracy, w czasie rekreacji, działalności społecznej czy publicznej. Miejscem nawiązywania i utrzymywania różnorodnych więzi grupowych w coraz większym stopniu staje się także Internet. Dla kapitału społecznego istotne są także normy i wartości podzielane przez daną społeczność i ukierunkowujące zarówno działania indywidualne jak i podejmowane wspólnie inicjatywy. W niniejszej publikacji opartej na wynikach badania spójności społecznej skoncentrowano się na sieciowym wymiarze kapitału społecznego. Sieci mają różny charakter wynikający z charakteru grupy, w której uczestniczą jednostki. W grupach nieformalnych, takich jak rodzina czy grupa przyjaciół, interakcje mają charakter osobisty i służą zaspokojeniu podstawowych potrzeb w sferze emocjonalnej, a w razie potrzeby – także w sferze materialnej. Poza tym, wspomniane grupy stanowią także pierwotne środowisko kształtowania postaw społecznych jednostek i dlatego Charles Cooley nazywał je grupami pierwotnymi, w odróżnieniu od słabiej oddziałujących na jednostkę grup wtórnych³. Ze względu na nieformalny charakter więzi w relacjach rodzinnych⁴, przyjacielskich czy sąsiedzkich, kapitał społeczny oparty na tych relacjach będzie dalej określany jako nieformalny kapitał społeczny, a same więzi tego typu będą nazywane sieciami nieformalnymi.

Z kolei, wspomniane wcześniej grupy wtórne można określić jako formalne lub półformalne organizacje, w których jednostki angażują pewne swoje zasoby dla osiągnięcia wspólnie akceptowanych

¹ *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego* jest jedną z 9 zintegrowanych strategii określających kierunki interwencji publicznej w obszarach, które zostały uznane przez rząd za szczególnie istotne dla rozwoju Polski.

² Anna Bieñkuńska, Karolina Goś-Wójcicka, Sławomir Nałęcz, Paweł Piaskowski, Małgorzata Żyra *Kapitał społeczny w badaniach statystyki publicznej*. Notatka na posiedzenie Rady Statystyki w dniu 20.02.2012 r., Warszawa, GUS.

³ Jacek Szmátka *Małe struktury społeczne*. Warszawa: PWN, 2007, s. 67 i następane.

⁴ Koncentrujemy się tutaj na socjologicznym aspekcie rodziny jako grupy nieformalnej, abstrahując od relacji formalno-prawnych wynikających np. z kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

celów stanowiących misję danej organizacji. Klasycznym przykładem takich struktur są stowarzyszenia i dlatego badacz północnoamerykańskiej demokracji początku XIX w. – Alexis de Tocqueville zaczął używać słowa „stowarzyszenia” dla określenia wszystkich oddolnie tworzonych grup formalnych. Dwa wieki później Robert Putnam analizując sprawność funkcjonowania demokratycznego państwa w różnych regionach Włoch⁵ oraz dynamikę kapitału społecznego w USA⁶ również dostrzegł kluczową rolę stowarzyszeń obywatelskich. Także w polskiej literaturze przedmiotu znaczenie stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, jako istotnego elementu kapitału społecznego jest wyraźnie widoczne, m.in. poprzez stosowanie takich pojęć jak „stowarzyszeniowo-obywatelski kapitał społeczny”⁷. Biorąc to pod uwagę w analizach kapitału społecznego opartego na uczestnictwie w różnego rodzaju stowarzyszeniach, wspólnotach i podobnych organizacjach społecznych będzie stosowane określenie stowarzyszeniowy kapitał społeczny.

2. STOWARZYSZENIOWY KAPITAŁ SPOŁECZNY – UCZESTNICTWO W STOWARZYSZENIACH WTÓRNYCH

Grupy wtórne mają najczęściej formę stowarzyszeń lub podobnych organizacji społecznych czy wspólnot – dlatego też Robert Putnam nazywa je *stowarzyszeniami wtórnymi* (ang. *secondary associations*). Określenia *grupa wtórna* i *stowarzyszenie wtórne* będą w niniejszym rozdziale używane wymiennie, chociaż Putnam zwraca uwagę na poziom faktycznej aktywności osób należących do różnego rodzaju stowarzyszeń wskazując, że bierne, wyłącznie formalne, pozbawione kontaktu osobistego członkostwo, w praktyce nie buduje kapitału społecznego i stąd takie struktury, w których udział ogranicza się tylko do figurowania na liście i co najwyżej opłacenia składek proponuje traktować odrębnie i określać stowarzyszeniami trzeciorzędowymi (ang. *tertiary associations*)⁸.

Uwzględniając powyższe uwagi, zastosowane w tym rozdziale wskaźniki stowarzyszeniowego kapitału społecznego związanego z uczestnictwem w stowarzyszeniach wtórnych nie będą obejmować biernej przynależności, lecz tylko takie uczestnictwo, które wiąże się z pracą społeczną w ramach danej organizacji lub odpowiednio częstym udziałem w organizowanych przez nią wydarzeniach, imprezach, itp.

Stowarzyszeniowy kapitał społeczny, którego wskaźnikiem jest tutaj uczestnictwo w stowarzyszeniach wtórnych, określono na podstawie łącznej analizy trzech kryteriów:

- 1) poświęcanie czasu na dobrowolną i bezpłatną pracę w ramach danego typu stowarzyszenia wtórnego,
- 2) udział w organizowanych przez stowarzyszenie wtórne imprezach/wydarzeniach,
- 3) członkostwo/poczucie przynależności do organizacji/grupy.

⁵ Robert D. Putnam, *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Kraków-Warszawa: Instytut Wydawniczy Znak, Fundacja im. Stefana Batorego, 1993.

⁶ Robert D. Putnam, *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008.

⁷ Tomasz Żukowski, Maria Theiss, *Stowarzyszeniowo-obywatelski kapitał społeczny*, Komunikat z badań nr BS/133/2008, Warszawa: CBOS, 2008.

⁸ Robert D. Putnam, *Bowling Alone: America's Declining Social Capital*, *Journal of Democracy*, 1995, nr 6 (1), ss. 65-78.

Idąc dalej za koncepcją Roberta Putnama w niniejszym opracowaniu zostanie wyodrębniona najbardziej „pożyteczna” część stowarzyszeniowego kapitału społecznego, to jest kapitał pomostowy, zwany także kapitałem spajającym (ang. *bridging social capital*). Pozytywne dla funkcjonowania systemu społecznego skutki działania tego kapitału wynikają nie tyle ze wzmacniania więzi zaufania i współpracy w ramach jednej grupy, do której należy dana jednostka, lecz z tworzenia nowych więzi w ramach organizacji skupiających osoby z różnych środowisk społecznych. Dzięki aktywności w różnego typu stowarzyszeniach wtórnych jednostka może nawiązywać i utrzymywać więzi jednocześnie z kilkoma różnymi grupami społecznymi, a przez to ma większą zdolność rozumienia różnych środowisk społecznych, szersze zaufanie i zdolność współpracy z osobami spoza grupy, z której pochodzi. W wymiarze systemowym pomostowy kapitał społeczny stowarzyszeń wtórnych pomaga uruchomić dla rozwoju społeczno-gospodarczego kraju szerokie i zróżnicowane zasoby społeczne, osłabia konflikty i przeciwdziała pogłębianiu podziałów społecznych oraz zapobiega możliwym negatywnym skutkom zbyt silnych więzi stanowiącym nieraz podstawę odrębnego typu kapitału społecznego nazywanego wiążącym kapitałem społecznym (ang. *bonding social capital*)⁹.

Pomiarowi pomostowego kapitału społecznego stowarzyszeń wtórnych będzie w niniejszym rozdziale służyć wskaźnik uczestnictwa w dwóch lub więcej typach stowarzyszeń wtórnych. Szczegółowy opis tego wskaźnika, jak również innych wskaźników uczestnictwa w stowarzyszeniach wtórnych skonstruowanych na bazie danych z badania spójności społecznej, zamieszczono w komentarzu 1.

Podstawowe wymiary stowarzyszeniowego kapitału społecznego – uczestnictwa w stowarzyszeniach wtórnych¹⁰

Podstawowymi wymiarami uczestnictwa w stowarzyszeniach wtórnych są: praca społeczna oraz udział w imprezach lub wydarzeniach organizowanych przez stowarzyszenia wtórne. Jak widać z danych zaprezentowanych w tablicach 4.1 i 4.2, zjawiska te nie są powszechne w polskim społeczeństwie. Regularnie – to jest przynajmniej raz na pół roku – poświęca czas na wolontariat w co najmniej jednym stowarzyszeniu wtórnym tylko 13% mieszkańców Polski powyżej 16 roku życia, w tym najwięcej osób (8%) angażuje się w działalność stowarzyszeń, fundacji lub podobnych świeckich organizacji i grup. Natomiast działalność wspólnot, grup i organizacji o charakterze religijnym wspomaga bez wynagrodzenia 6% badanych. Warto odnotowania, chociaż niewielkie, są też odsetki osób wspomagających swoją pracą społeczną działalność różnych instytucji publicznych (3%) oraz związków zawodowych i innych organizacji pracowniczych lub rolniczych (2%).

⁹ Analizę negatywnych skutków silnych więzi kapitału społecznego wiążącego, takich jak kreowanie przywilejów, zawłaszczanie dóbr publicznych dla własnej grupy, izolowanie się członków grupy z szerszej społeczności, ograniczanie wolności, innowacyjności i awansu społecznego członkom własnej grupy można znaleźć np. w artykule Alejandro Portes i Patrycji Landolt *The Downside of Social Capital* opublikowanym w piśmie *The American Prospect* w 1996, nr 26, ss. 18-22.

¹⁰ W całym rozdziale przyjęto zasadę zaokrąglania liczb i podawania wartości w liczbach całkowitych.

Tabl 4.1.

PRACA SPOŁECZNA W STOWARZYSZENIACH WTÓRNYCH

w % osób w wieku 16 lat i więcej

	Co najmniej				Rzadziej niż raz na pół roku	Nigdy
	jeden raz na tydzień	jeden raz na miesiąc	jeden raz na kwartał	jeden raz na pół roku		
Świeckie organizacje pozarządowe ^a	2,1	2,3	2,5	1,5	2,6	88,9
Kościoły, wspólnoty i organizacje religijne ^b	1,6	1,6	1,4	1,6	3,8	89,8
Związki zawodowe (w tym rolnicze), rady pracowników, samorzady załogi, pracownicze kasy zapomogowo-pożyczkowe	0,3	0,5	0,7	0,5	1,1	97,0
Partie polityczne	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	99,2
Organizacje samorządu gospodarczego i zawodowego ^c	0,1	0,3	0,4	0,4	0,5	98,4
Spółdzielnie	0,1	0,2	0,3	0,2	0,8	98,4
Wspólnoty mieszkaniowe	0,2	0,3	0,4	0,6	1,1	97,4
Inicjatywy będące częścią działalności placówek samorządowych lub rządowych ^d	0,5	0,7	0,6	0,7	1,3	96,2
Co najmniej jeden z wyżej wymienionych typów stowarzyszeń wtórnych	4,0	4,6	4,4	3,7	6,2	77,0
w tym świeckie stowarzyszenia wtórne	2,8	3,5	3,9	2,9	4,6	82,3

^a Takie jak: stowarzyszenia, fundacje, towarzystwa, kluby sportowe, ochotnicze straże pożarne, koła łowieckie lub wędkarskie, organizacje działkowców, rady rodziców, komitety, grupy internetowe. ^b Takie jak: parafie, rady parafialne, kółka różańcowe, zespoły charytatywne, Caritas, Akcja Katolicka, bractwa prawosławne, diakonie, prawosławne ośrodki miłosierdzia. ^c Takie jak: kółka rolnicze, koła gospodyń wiejskich, cechy i izby rzemieślnicze, izby gospodarcze, izby lekarskie lub pielęgniarские, rady adwokackie itp., zrzeszenia handlu, usług i transportu. ^d Takie jak: chóry, zespoły, kluby, koła w domach kultury, grupy wsparcia w ośrodkach pomocy społecznej, jednostki pomocnicze samorządu terytorialnego.

Również niewielki – choć o kilka punktów procentowych większy niż w przypadku pracy społecznej – jest odsetek dorosłych Polaków biorących udział w imprezach lub wydarzeniach organizowanych przez różne organizacje, wspólnoty lub grupy. Regularnie, tj. przynajmniej raz na pół roku, korzysta z takich imprez 18% badanych. Z tego, najwięcej osób (9%) bierze udział w wydarzeniach organizowanych przez stowarzyszenia, fundacje i podobne świeckie organizacje lub grupy. Nieco mniejsza jest zbiorowość osób przynajmniej raz na pół roku uczestniczących w wydarzeniach lub imprezach organizowanych przez grupy o charakterze religijnym (7%). Jak widać w przypadku obu wspomnianych typów stowarzyszeń wtórnych odsetek osób uczestniczących w imprezach jest na tym samym poziomie, co procent poświęcających czas na bezpłatną pracę w tych strukturach. Istotne statystycznie, ale również niewielkie, są różnice między odsetkiem osób korzystających z imprez a odsetkiem pracujących społecznie w przypadku działalności odbywającej się w ramach instytucji publicznych, takich jak: biblioteki publiczne, domy kultury, domy pomocy społecznej, szpitale, itp. (ponad 4% korzystających wobec niespełna 3% angażujących się w pracę społeczną).

Tabl 4.2.

**UDZIAŁ W IMPREZACH ORGANIZOWANYCH
PRZEZ STOWARZYSZENIA WTÓRNE**

w % osób w wieku 16 lat i więcej

	Co najmniej				Rzadziej niż raz na pół roku	Nigdy
	jeden raz na tydzień	jeden raz na miesiąc	jeden raz na kwartał	jeden raz na pół roku		
Świeckie organizacje pozarządowe ^a	0,8	1,4	2,0	4,5	6,3	85,1
Kościół, wspólnota i organizacje religijne ^b	1,1	1,3	1,1	3,4	6,6	86,6
Związki zawodowe (w tym rolnicze), rady pracowników, samorzady załogi, pracownicze kasy zapomogowo-pożyczkowe	0,1	0,1	0,3	1,1	2,1	96,2
Partie polityczne	0,1	0,1	0,1	0,3	0,8	98,7
Organizacje samorządu gospodarczego i zawodowego ^c	0,0	0,2	0,2	0,7	1,1	97,7
Spółdzielnie	0,0	0,1	0,1	0,4	1,4	98,0
Wspólnoty mieszkaniowe	0,0	0,1	0,2	0,6	1,1	98,0
Inicjatywy będące częścią działalności placówek samorządowych lub rządowych ^d	0,3	0,7	0,9	2,3	4,5	91,2
Co najmniej jeden z wyżej wymienionych typów stowarzyszeń wtórnych	2,0	3,1	3,6	8,9	11,5	71,0
w tym świeckie stowarzyszenia wtórne	1,1	2,2	3,1	7,2	10,0	76,4

^a Takie jak: stowarzyszenia, fundacje, towarzystwa, kluby sportowe, ochotnicze straże pożarne, koła łowieckie lub wędkarskie, organizacje działkowców, rady rodziców, komitety, grupy internetowe. ^b Takie jak: parafie, rady parafialne, kółka różańcowe, zespoły charytatywne, Caritas, Akcja Katolicka, bractwa prawosławne, diakonie, prawosławne ośrodki miłosierdzia. ^c Takie jak: kółka rolnicze, koła gospodyń wiejskich, cechy i izby rzemieślnicze, izby gospodarcze, izby lekarskie lub pielęgniarskie, rady adwokackie itp., zrzeszenia handlu, usług i transportu. ^d Takie jak: chóry, zespoły, kluby, koła w domach kultury, grupy wsparcia w ośrodkach pomocy społecznej, jednostki pomocnicze samorządu terytorialnego.

Większą skalę niż praca społeczna lub korzystanie z imprez ma członkostwo lub poczucie przynależności do danej struktury organizacyjnej. Interpretując dane przedstawione w tabeli 4.3 trzeba jednak pamiętać, że w odniesieniu do znacznej części osób deklarujących członkostwo, ma ono charakter wyłącznie formalny, odzwierciedlający raczej kwestie własnościowe czy zawodowe niż osobiste zaangażowanie¹¹. W tym kontekście interesujące jest zestawienie odsetka osób deklarujących, że są członkami danego typu organizacji, wspólnoty lub grupy z procentem osób zakwalifikowanych jako aktywne na podstawie odpowiedniej częstości podejmowania pracy społecznej lub uczestnictwa w imprezach danego typu stowarzyszenia wtórnego (opis konstrukcji wskaźnika aktywności w danego typu stowarzyszeniu wtórnym przedstawiono w komentarzu 4.1.).

¹¹ Członkostwo o charakterze wyłącznie formalnym dominuje w strukturach organizacyjnych opartych na własności czy konieczności zarządzania wspólnym mieniem (np. wspólnoty mieszkaniowe, spółdzielnie) oraz w organizacjach samorządu zawodowego. Do tych ostatnich z mocy prawa należeć muszą osoby wykonujące zawody zaufania publicznego tj. lekarze, pielęgniarki, farmaceuci, adwokaci, notariusze itp.

Komentarz 4.1.

WSKAŹNIKI STOWARZYSZENIOWEGO KAPITAŁU SPOŁECZNEGO – UCZESTNICTWO W STOWARZYSZENIACH WTÓRNYCH

Uczestnictwo w jednym typie stowarzyszeń wtórnych – ustalane jest odrębnie dla każdego z 8 typów grup wtórnych:

- 1) **świeckie organizacje pozarządowe** takie jak: stowarzyszenia, fundacje, towarzystwa, kluby sportowe, ochotnicze straże pożarne, koła łowieckie lub wędkarskie, organizacje działkowców, rady rodziców, komitety, grupy internetowe, a także placówki i inicjatywy prowadzone przez takie organizacje (chóry, zespoły, grupy wsparcia, świetlice, przedszkola, warsztaty, hospicja, itp.),
- 2) **kościół, wspólnoty i organizacje religijne** takie jak: parafie, rady parafialne, kółka różańcowe, zespoły charytatywne, Caritas, Akcja Katolicka, bractwa prawosławne, diakonie, prawosławne ośrodki miłosierdzia, a także placówki i inicjatywy przez nie prowadzone,
- 3) **związki zawodowe i inne organizacje pracowników**, w tym związki rolnicze, rady pracowników, samorządy załogi, pracownicze kasy zapomogowo-pożyczkowe,
- 4) **partie polityczne**,
- 5) **organizacje samorządu gospodarczego i zawodowego**, np. kółka rolnicze, koła gospodyń wiejskich, cechy i izby rzemieślnicze, izby gospodarcze, izby lekarskie lub pielęgniarskie, rady adwokackie, itp., zrzeszenia handlu, usług i transportu,
- 6) **spółdzielnie**,
- 7) **wspólnoty mieszkaniowe**,
- 8) **inicjatywy będące częścią działalności instytucji publicznych** (samorządowych lub rządowych), np. chóry, zespoły, kluby, koła działające przy domach kultury, ośrodkach pomocy społecznej, bibliotekach publicznych, jednostki pomocnicze samorządu terytorialnego, itp.

Jako osobę uczestniczącą w danym typie stowarzyszeń wtórnych uznaje się respondenta, który spełniał przynajmniej jeden z niżej wymienionych warunków:

- a. dobrowolnie poświęcał swój wolny czas na bezpłatną pracę w ramach danego typu organizacji czy grupy – przynajmniej raz na pół roku,
- b. uczestniczył w imprezach/wydarzeniach organizowanych przez danego typu organizację lub grupę – przynajmniej raz na kwartał,
- c. uczestniczył w imprezach/wydarzeniach organizowanych przez danego typu organizację lub grupę – przynajmniej raz na pół roku, a przy tym świadczył pracę społeczną w tego typu stowarzyszeniu wtórnym – rzadziej niż raz na pół roku,
- d. był formalnym członkiem lub miał poczucie przynależności do danego typu organizacji lub grupy, a przy tym świadczył pracę społeczną w danego typu stowarzyszeniu wtórnym – rzadziej niż raz na pół roku,
- e. był formalnym członkiem lub miał poczucie przynależności do danego typu organizacji lub grupy, a przy tym uczestniczył w imprezach/wydarzeniach organizowanych przez takie stowarzyszenie wtórne – przynajmniej raz na pół roku.

Zakres zdarzeń spełniających powyżej opisane kryteria przedstawiono na poniższym diagramie – jako pola oznaczone kolorem niebieskim.

Komentarz 4.1. (c.d.)

Pracujący społecznie na rzecz stowarzyszenia wtórnego	Biorący udział w imprezach/wydarzeniach organizowanych przez stowarzyszenia wtórne					
	nigdy	rzadziej niż raz na pół roku	co najmniej raz na pół roku	co najmniej raz na kwartał	co najmniej raz na miesiąc	co najmniej raz na tydzień
Nigdy						
Rzadziej niż raz na pół roku						
Co najmniej raz na pół roku						
Co najmniej raz na kwartał						
Co najmniej raz na miesiąc						
Co najmniej raz na tydzień						

- Tylko w przypadku osób deklarujących członkostwo lub poczucie przynależności do danego stowarzyszenia wtórnego
- Niezależnie od deklaracji członkostwa lub poczucia przynależności do danego stowarzyszenia wtórnego

Przy zastosowaniu opisanej powyżej metody określania *uczestnictwa w danym typie stowarzyszeń wtórnych*, wyliczane są wskaźniki służące szczegółowej analizie stowarzyszeniowego kapitału społecznego i jego składowych. Wskaźniki te odzwierciedlają:

- **uczestnictwo w przynajmniej jednym stowarzyszeniu wtórnym**; wskaźnik przyjmuje wartości: 1 – dla osób *uczestniczących w jednym typie stowarzyszeń wtórnych*, 0 – dla osób pozostałych, które nie są aktywne w ani jednym typie stowarzyszeń wtórnych;
- **uczestnictwo w przynajmniej jednej grupie religijnej**; wskaźnik przyjmuje wartości: 1 – dla osób *uczestniczących we wspólnocie, grupie lub organizacji religijnej* (pozycja 2 na ww. liście typów stowarzyszeń wtórnych), wartość 0 – dla osób pozostałych, które nie są aktywne w ani jednej grupie religijnej;
- **uczestnictwo w przynajmniej jednym świeckim stowarzyszeniu wtórnym**; wskaźnik przyjmuje wartości: 1 – dla osób *uczestniczących w jednym typie stowarzyszeń wtórnych* dla przynajmniej jednego typu świeckich stowarzyszeń wtórnych (pozycje 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8 na ww. liście typów stowarzyszeń), wartość 0 – dla osób pozostałych, które nie są aktywne w ani jednym typie świeckich stowarzyszeń wtórnych;
- **uczestnictwo w dwóch lub więcej typach stowarzyszeń wtórnych (pomostowy kapitał społeczny w stowarzyszeniach wtórnych)**; wskaźnik przyjmuje wartości: 1 – dla osób *uczestniczących w przynajmniej dwóch typach stowarzyszeń wtórnych*, 0 – dla osób pozostałych, które są aktywne tylko w jednym typie grup wtórnych lub w ogóle nie są aktywne w żadnym stowarzyszeniu wtórnym.

Komentarz 4.1. (dok.)

Dodatkowo, głównie na potrzeby porównań z innymi składowymi kapitału społecznego (obejmującymi kapitał nieformalny), zdefiniowany został (syntetyczny) **wskaźnik kapitału społecznego stowarzyszeniowego** oraz **skategoryzowany wskaźnik kapitału społecznego stowarzyszeniowego**. Wskaźniki te stanowią próbę oszacowania, w sposób umowny, siły (wielkości) kapitału stowarzyszeniowego respondenta, niezależnie od tego, jakie są jego źródła (typy stowarzyszeń/organizacji). Siła (wielkość) kapitału, mierzona jest liczbą typów organizacji/stowarzyszeń, w które dana osoba jest zaangażowana, tak więc wyższe wartości wskaźnika wiążą się z kapitałem pomostowym.

Liczba typów stowarzyszeń wtórnych, w których uczestniczył respondent jest **syntetycznym wskaźnikiem stowarzyszeniowego kapitału społecznego**.

Na jego podstawie, wyznaczono **skategoryzowany wskaźnik stowarzyszeniowego kapitału społecznego** wyrażony na skali opisowej, analogicznej jak w przypadku pozostałych składowych kapitału społecznego, których opis znajduje się w dalszej części niniejszego rozdziału. Skategoryzowany wskaźnik kapitału stowarzyszeniowego przyjmuje wartości:

- wysoki i bardzo wysoki – dla osób aktywnych w trzech lub więcej typach stowarzyszeń wtórnych,
- średni – dla osób aktywnych w dwóch typach grup wtórnych,
- niski – dla osób aktywnych w jednym typie stowarzyszeń wtórnych,
- bardzo niski lub brak – dla pozostałych osób, które nie przejawiają znaczącej aktywności w żadnym z typów grup wtórnych.

Pamiętając o poczynionych powyżej założeniach odnośnie charakteru danych o członkostwie/poczuciu przynależności, a także o zasadach konstrukcji wskaźników uczestnictwa w stowarzyszeniach wtórnych można przystąpić do analizy uzyskanych danych. Zgodnie z nimi niemal co piąty dorosły mieszkaniec Polski (18%) deklaruje, iż należy do jakiejś wspólnoty, grupy lub organizacji religijnej, a jednocześnie osób, które można uznać za aktywnych uczestników grup wtórnych o charakterze religijnym jest w badanej populacji prawie dwukrotnie mniej (10%). Podobna sytuacja – znacznie większej skali członkostwa/przynależności niż faktycznego uczestnictwa w działalności organizacji – dotyczy także związków zawodowych i innych organizacji pracowniczych (członkostwo deklaruje 7% badanych, zaś aktywnie uczestniczy tylko 3%), wspólnot mieszkaniowych (odpowiednio 7% i 3%), oraz prawdopodobnie także organizacji samorządu gospodarczego i zawodowego (2% i 1%). Największą – ponad 5-krotną – przewagę członkostwa formalnego nad realnym uczestnictwem, stwierdzono w spółdzielniach (8% respondentów zadeklarowało członkostwo, zaś realne zaangażowanie – niespełna 2% badanych).

Odwrotną sytuację, to jest faktyczne uczestnictwo większe niż poczucie członkostwa, zaobserwowano w zakresie inicjatyw i grup działających przy instytucjach lub placówkach sektora publicznego. Poczucie członkostwa/przynależności do tego typu grup miało 2% osób, zaś aktywność w tego typu strukturach stwierdzono u prawie 4% badanych.

Dość dużą skalę członkostwa, będącą jednak na tym samym poziomie rozpowszechnienia co realne uczestnictwo, odnotowano w przypadku świeckich organizacji pozarządowych, tj. stowarzyszeń, fundacji oraz podobnych organizacji i grup. Członkostwo w przynajmniej jednym stowarzyszeniu wtórnym tego rodzaju zadeklarowało 10% osób badanych, a prawie 11% wykazało się aktywnością w tego typu organizacjach.

Tabl 4.3.

CZŁONKOSTWO (POCZUCIE PRZYNALEŻNOŚCI) DO STOWARZYSZEŃ WTÓRNYCH ORAZ REALNE UCZESTNICTWO WEDŁUG TYPÓW TYCH STOWARZYSZEŃ

w % osób w wieku 16 lat i więcej

	<i>Osoby deklarujące członkostwo/przynależność do niżej wymienionych stowarzyszeń wtórnych</i>	<i>Osoby zakwalifikowane jako realni uczestnicy danego stowarzyszenia wtórnego</i>
Świeckie organizacje pozarządowe ^a	10,1	10,6
Kościół, wspólnoty i organizacje religijne ^b	18,4	10,4
Związki zawodowe (w tym rolnicze), rady pracowników, samorządy załogi, pracownicze kasy zapomogowo-pożyczkowe	6,6	3,1
Partie polityczne	0,8	0,7
Organizacje samorządu gospodarczego i zawodowego ^c	2,1	1,4
Spółdzielnie	8,2	1,5
Wspólnoty mieszkaniowe	6,5	2,6
Inicjatywy będące częścią działalności placówek samorządowych lub rządowych ^d	1,9	3,5
Co najmniej jeden z wyżej wymienionych typów stowarzyszeń wtórnych	30,7	23,7
w tym świeckie stowarzyszenia wtórne	17,6	17,8

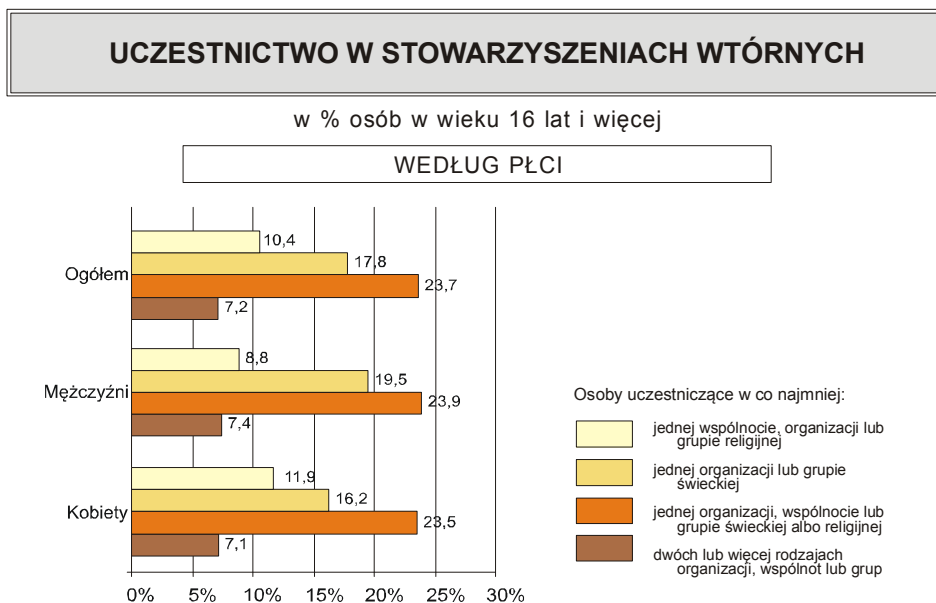
^a Takie jak: stowarzyszenia, fundacje, towarzystwa, kluby sportowe, ochotnicze straż pożarne, koła łowieckie lub wędkarskie, organizacje działkowców, rady rodziców, komitety, grupy internetowe. ^b Takie jak: parafie, rady parafialne, kółka różańcowe, zespoły charytatywne, Caritas, Akcja Katolicka, bractwa prawosławne, diakonie, prawosławne ośrodki miłosierdzia. ^c Takie jak: kółka rolnicze, koła gospodyń wiejskich, cechy i izby rzemieślnicze, izby gospodarcze, izby lekarskie lub pielęgniarskie, rady adwokackie itp., zrzeszenia handlu, usługi transportu. ^d Takie jak: chóry, zespoły, kluby, koła w domach kultury, grupy wsparcia w ośrodkach pomocy społecznej, jednostki pomocnicze samorządu terytorialnego.

Stowarzyszeniowy kapitał społeczny a płeć i miejsce zamieszkania (urbanizacja)

Traktując uczestnictwo w stowarzyszeniach wtórnych zbiorczo nie widać różnic między kobietami a mężczyznami, ani też w podziale miasto-wieś. Odsetek osób zaangażowanych w przynajmniej jednym stowarzyszeniu wtórnym utrzymuje się na poziomie zbliżonym do 24%, a procent osób aktywnych w przynajmniej dwóch typach grup wtórnych – na poziomie 7%.

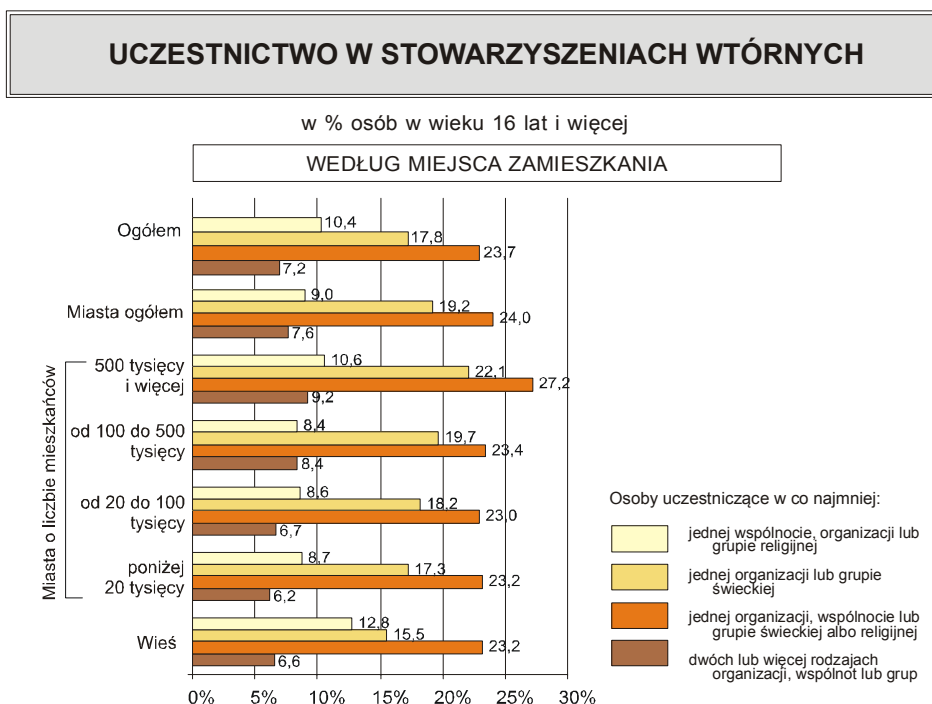
Wyodrębnienie grup o charakterze religijnym oraz pozostałych grup wtórnych o charakterze świeckim, ujawnia jednak wyraźne różnice w stowarzyszeniowym kapitale społecznym zarówno pomiędzy kobietami i mężczyznami jak też pomiędzy mieszkańcami miast i obszarów wiejskich (wykresy 4.1 i 4.2).

Wykres 4.1.

Okazuje się, że we wspólnotach, grupach i organizacjach religijnych w większym stopniu angażowały się kobiety (12%) niż mężczyźni (9%); częściej też aktywnymi uczestnikami były osoby mieszkające na wsi (13%), w porównaniu z mieszkańcami miast (9%). Z kolei w pozostałych, świeckich typach stowarzyszeń wtórnych aktywniejsi byli mężczyźni (20%, podczas gdy kobiety 16%) oraz mieszkańcy miast (19%, podczas gdy na wsi aktywnych było 16% mieszkańców).

Wykres 4.2.

Gdy uwzględniona zostanie wielkość miasta widać, że wśród mieszkańców największych miast (powyżej 500 tys.) odsetek osób uczestniczących w stowarzyszeniach wtórnych nie tylko jest najwyższy w zakresie organizacji świeckich, ale także jest relatywnie wysoki w zakresie wspólnot, grup i organizacji religijnych (11% wobec 9% w mniejszych miastach). W rezultacie – zbiorczo mierzona rozległość sieci stowarzyszeń wtórnych jest największa w miastach powyżej 500 tys. mieszkańców (27% angażuje się w przynajmniej jednym stowarzyszeniu wtórnym).

W dwóch kategoriach miast największych widać też relatywnie duże natężenie stowarzyszeniowego kapitału pomostowego, gdyż stwierdzono tu najwyższe odsetki osób aktywnych w przynajmniej dwóch typach grup wtórnych (w miastach powyżej 500 tys. mieszkańców – 9%, zaś w miastach między 100 a 500 tys. mieszkańców – 8%). Na marginesie warto także zwrócić uwagę na systematycznie wzrastający wraz z wielkością miejscowości, odsetek uczestnictwa w przynajmniej jednym stowarzyszeniu wtórnym o charakterze świeckim.

Stowarzyszeniowy kapitał społeczny a region

Pomiędzy poszczególnymi regionami (NTS1) występują istotne różnice w poziomie kapitału społecznego. Najniższą wartość wskaźnika uczestnictwa w stowarzyszeniach wtórnych (22%) a jednocześnie i uczestnictwa w grupach religijnych (7%) odnotowano w regionie północno-zachodnim (woj. zachodnio-pomorskie, lubuskie i wielkopolskie). Z drugiej strony najwyższe wartości dla tych wskaźników wystąpiły w regionie wschodnim (woj. podlaskie, lubelskie, podkarpackie i świętokrzyskie) – 29% uczestnictwa w stowarzyszeniach wtórnych i 17% w grupach religijnych. W przypadku stowarzyszeń świeckich wskaźniki dla poszczególnych regionów były stosunkowo mało zróżnicowane i kształtowały się w przedziale od 17% w regionie centralnym (woj. mazowieckie i łódzkie) i południowym (woj. małopolskie i śląskie) do 20% w regionie południowo-zachodnim (woj. dolnośląskie i opolskie) – w regionie tym wynik ten mimo słabszego poziomu uczestnictwa w grupach religijnych przełożył się na wyższy od przeciętnego wskaźnik uczestnictwa w stowarzyszeniach wtórnych (25%).

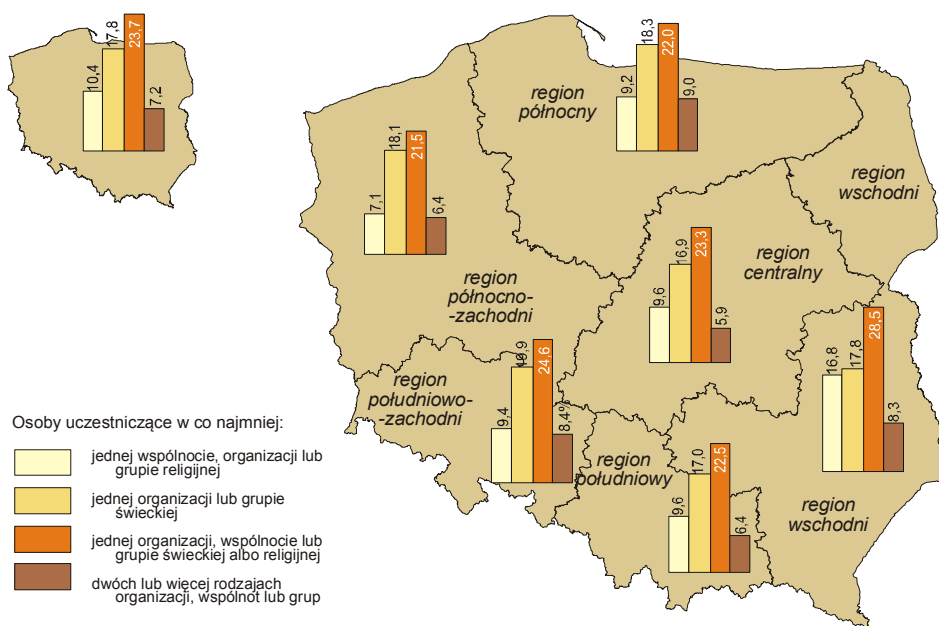
Najwyższe wskaźniki kapitału pomostowego stwierdzono w regionie północnym i południowo-zachodnim oraz wschodnim (na poziomie 8-9%). W regionie wschodnim wysoki wskaźnik kapitału pomostowego był skutkiem współwystępowania najbardziej ze wszystkich regionów rozbudowanej sieci uczestnictwa w grupach religijnych (17%) i przeciętnego poziomu uczestnictwa w grupach świeckich (18%), a w regionie południowo-zachodnim wiązało się to z najwyższym wskaźnikiem zaangażowania w organizacjach i grupach świeckich (20%) i drugim co do wielkości wskaźnikiem aktywności w przynajmniej jednym stowarzyszeniu wtórnym (25%). Natomiast w regionie północnym wysoki poziom kapitału pomostowego został osiągnięty pomimo jednego z najniższych wskaźników uczestnictwa w jakimkolwiek stowarzyszeniu wtórnym (22%). Ujmując tę sytuację językiem sieci można powiedzieć, że występowało tu najwięcej wielostronnych powiązań (największy odsetek osób należących do więcej niż jednej struktury), mimo relatywnie małej rozpiętości sieci stowarzyszeń wtórnych wśród ludności tego obszaru.

Kartogram 4.1.

UCZESTNICTWO W STOWARZYSZENIACH WTÓRNYCH

w % osób w wieku 16 lat i więcej

WEDŁUG REGIONÓW

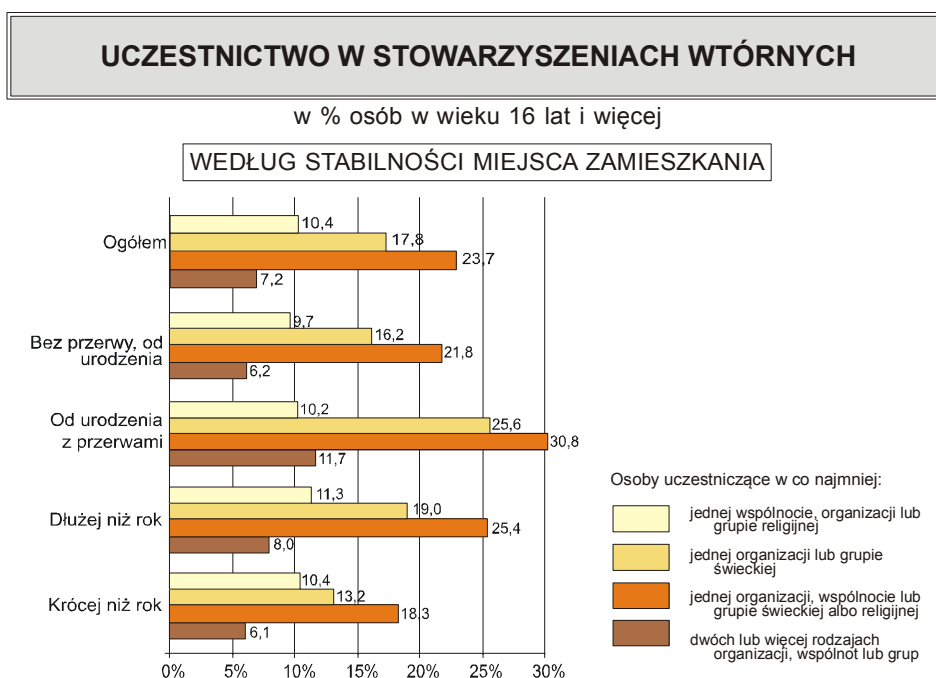
Najniższe wartości wskaźnika kapitału pomostowego stwierdzono w regionie centralnym (woj. mazowieckie i łódzkie), południowym (woj. śląskie i małopolskie) i północno-zachodnim (6%). Niskiej wartości wskaźników kapitału pomostowego w tych regionach towarzyszył relatywnie niski wskaźnik aktywności w jakichkolwiek grupach wtórnych, w tym szczególnie w odniesieniu do grup religijnych. Warto dodać, że w regionie centralnym i południowym znaczny odsetek stanowi ludność zamieszkująca największe miasta.

Stowarzyszeniowy kapitał społeczny a stabilność miejsca zamieszkania

Kończąc analizę wpływu umiejscowienia w strukturze terytorialnej na uczestnictwo w grupach wtórnych warto wziąć pod uwagę także kwestię stałości miejsca zamieszkania. Okazuje się, że najczęściej osób zaangażowanych w działalność przynajmniej jednego świeckiego stowarzyszenia wtórnego jest wśród ludzi, którzy powrócili do dobrze znanego sobie środowiska, po dłuższym (ponad rocznym) okresie zamieszkiwania poza miejscowością, w której się wychowali (26%). Są to więc osoby, które w trakcie swojej nieobecności mogły zaangażować się w grupy wtórne, z którymi utrzymują więc także po powrocie do swojej rodzinnej miejscowości a jednocześnie odzyskały lub nie utraciły związku z lokalnymi

stowarzyszeniami wtórnymi w tej miejscowości. Możliwe jest także, iż „powracający” to osoby, które nabyły wiedzę lub doświadczenia motywujące do angażowania się w działalność stowarzyszeń funkcjonujących w miejscowości zamieszkania. W każdym razie, wśród „powracających” obserwujemy nie tylko największy zasięg stowarzyszeniowego kapitału społecznego (odsetek osób uczestniczących w przynajmniej jednej grupie wtórnej wynosi 31%), ale także największy kapitał pomostowy (12% jest aktywnych w przynajmniej 2 grupach wtórnych). Co ciekawe, ponadprzeciętne uczestnictwo w stowarzyszeniach wtórnych stwierdzone u osób „powracających” nie dotyczy aktywności w grupach o charakterze religijnym – w tych grupach stwierdzono zbliżony poziom uczestnictwa niezależnie od stabilności miejsca zamieszkania osób badanych.

Wykres 4.3.

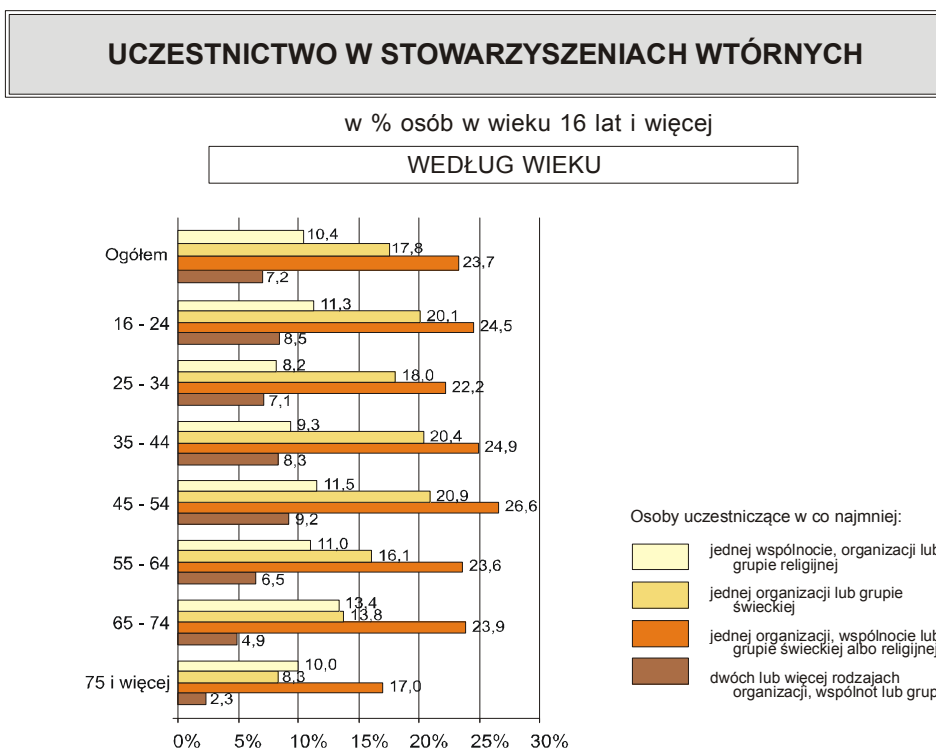
Drugą, ponadprzeciętnie uczestniczącą w działalności grup wtórnych kategorią, są osoby, które przeprowadziły się i w obecnej miejscowości zamieszkują już co najmniej rok. Nieco niższe wskaźniki uczestnictwa występują u osób, które cały czas mieszkają w tym samym miejscu, a najniższe – u osób, które jeszcze „nie okrzepły” w nowym miejscu zamieszkania, gdyż czas ich osiedlenia jest krótszy niż 12 miesięcy.

Stowarzyszeniowy kapitał społeczny a wiek

Obok miejsca zamieszkania i w pewnym zakresie płci, uczestnictwo w różnego typu grupach wtórnych jest też istotnie uwarunkowane wiekiem. Najwyższe wskaźniki aktywności w przynajmniej jednym stowarzyszeniu wtórnym, w tym w przynajmniej jednej organizacji świeckiej, jak też najwyższe

wskaźniki kapitału pomostowego występują wśród osób, które znajdowały się w środkowej części okresu aktywności zawodowej oraz wśród respondentów najmłodszych. Wśród osób w najmłodszej analizowanej grupie wiekowej tj. w wieku 16-24 lata 25% osób uczestniczy w przynajmniej jednej grupie wtórnej, w tym 20% – w przynajmniej jednej organizacji świeckiej oraz 9% – w więcej niż jednym stowarzyszeniu wtórnym. Później, w wieku 25-34 lata, aktywność w stowarzyszeniach wtórnych spada o 2-3 punkty procentowe we wszystkich wskaźnikach, co wiąże się zapewne z koncentracją na rozpoczynającej się karierze zawodowej oraz na zaczynającym się często jednocześnie życiu rodzinnym. W kolejnych dwóch dekadach wskaźniki aktywności powoli rosną osiągając maksymalny poziom w wieku 45-54 lata, kiedy sytuacja zawodowa i rodzinna pozwalają na większe zaangażowanie w aktywności czasu wolnego (27% osób uczestniczy w przynajmniej jednej grupie wtórnej, 21% – w przynajmniej jednej organizacji świeckiej a 9% – w więcej niż jednym stowarzyszeniu wtórnym). Dalsze lata przynoszą już stopniowy spadek uczestnictwa, przy czym szczególnie wyraźnym progiem, po którym aktywność znacząco spada jest wiek 75 lat (17% osób powyżej 75 roku życia uczestniczy w przynajmniej jednej grupie wtórnej, 8% – w co najmniej jednej organizacji świeckiej, a tylko 2% – w więcej niż jednym stowarzyszeniu wtórnym).

Wykres 4.4.

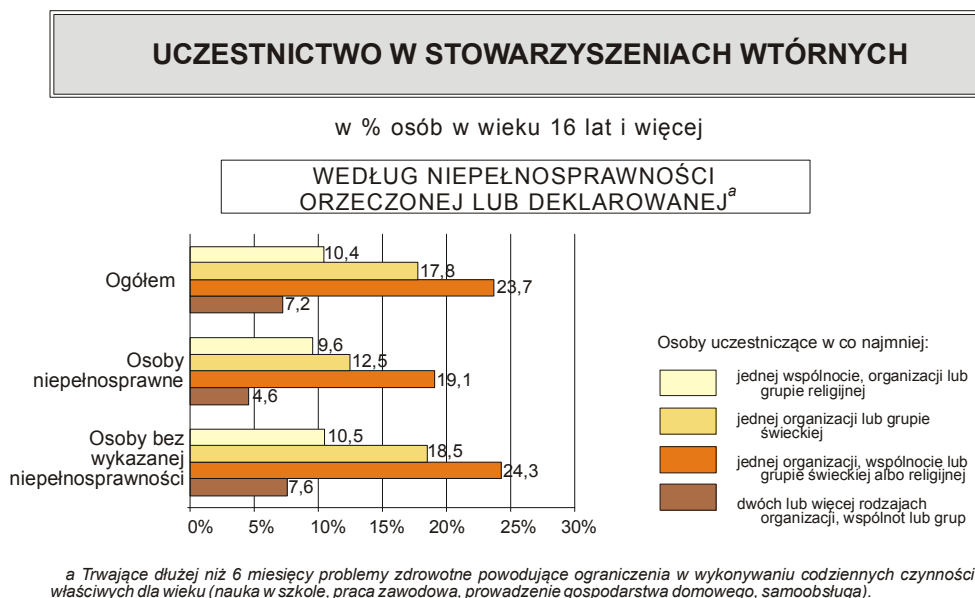

Z punktu widzenia wspólnot, grup i organizacji religijnych okresem największej aktywności jest początek wieku emerytalnego (w wieku 65-74 lata zaangażowało się 13% osób) oraz okres określany przez ekonomistów, jako wiek produkcyjny niemobilny (w grupie 45-64 lata uczestniczyło ok. 11% osób), a także okres wchodzenia w dorosłość, tj. 16- 24 lata (11%).

Stowarzyszeniowy kapitał społeczny a niepełnosprawność

Kwestia niepełnosprawności z reguły postrzegana jest jako bariera dla aktywnego uczestnictwa w różnych sferach życia, w tym w zakresie aktywnego uczestnictwa w stowarzyszeniach wtórnych. Rzeczywiście, wśród osób z niepełnosprawnościami stwierdzono niższe wskaźniki stowarzyszeniowego kapitału społecznego, w tym pomostowego kapitału społecznego, niż wśród osób zdrowych. Różnice między grupą osób z niepełnosprawnościami a pozostałą częścią badanych nie były bardzo duże, ale okazały się istotne statystycznie. Wyjątek stanowiło uczestnictwo we wspólnotach, grupach i organizacjach o charakterze religijnym – w tym przypadku stwierdzono, że uczestnictwo osób z niepełnosprawnościami było na tym samym poziomie co uczestnictwo osób pełnosprawnych.

Wykres 4.5.

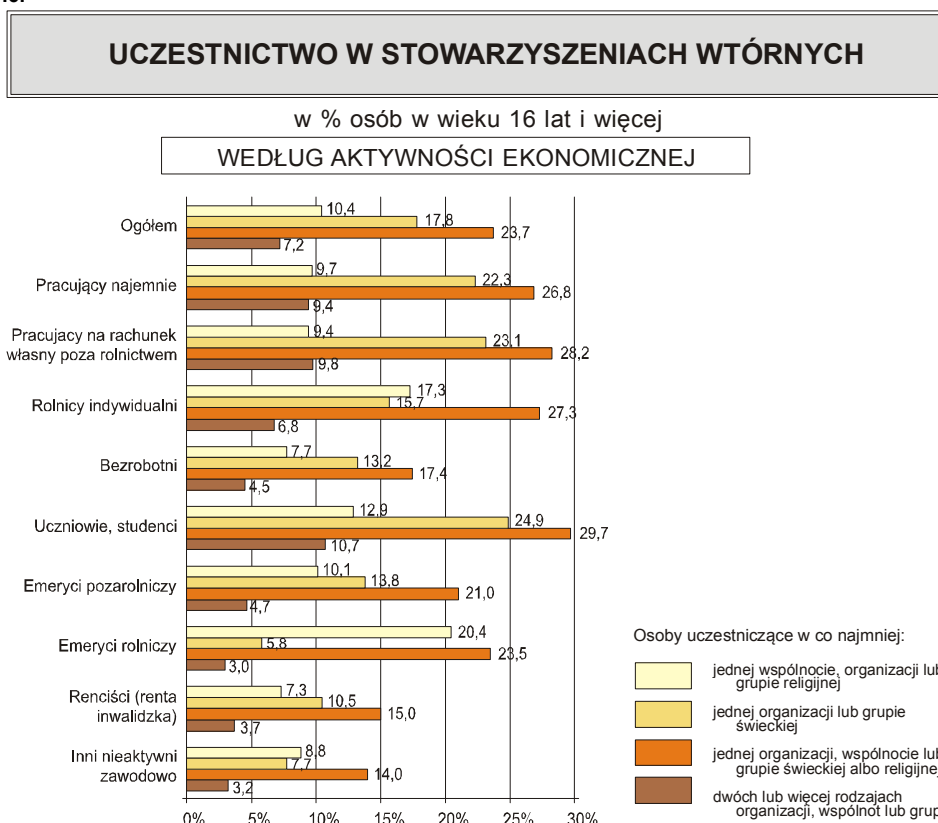
Stowarzyszeniowy kapitał społeczny a status społeczno-zawodowy

Zmienną silniej niż wszystkie dotychczas analizowane, wiążącą się ze wskaźnikami uczestnictwa w grupach wtórnych, jest status społeczno-zawodowy określany także jako status aktywności ekonomicznej¹². Siła tego związku w dużym stopniu wynika ze skumulowanego oddziaływania w niektórych kategoriach statusu społeczno-zawodowego, opisanych już wcześniej czynników takich jak wiek i miejsce zamieszkania. Zaangażowanie w grupach religijnych największe jest w tych kategoriach społeczno-zawodowych, które związane są z zamieszkiwaniem na wsi oraz wiekiem poprodukcyjnym lub wczesnym produkcyjnym. Zatem największe uczestnictwo w grupach religijnych stwierdzono wśród

¹² Można dyskutować nad kierunkiem oddziaływania między uczestnictwem w grupach wtórnych a np. byciem zatrudnionym czy bezrobotnym, nie jest bowiem pewne, czy np. mała aktywność stowarzyszeniowa osób bezrobotnych jest skutkiem bezrobocia czy też może trudność w uzyskaniu zatrudnienia wynika m.in. z braku kontaktów społecznych ułatwiających zatrudnienie.

emerytów rolniczych (20%), wśród rolników indywidualnych (17%), a następnie – wśród uczniów i studentów (13%). W pobliżu średniej wartości wskaźnika uczestnictwa w grupach religijnych sytuują się z kolei kategorie osób przeważnie zamieszkujących w mieście: emeryci pozarolniczy oraz pracownicy najemni i samozatrudnieni poza rolnictwem (9-10%). Najniższą partycypację w działalności wspólnot, grup i organizacji religijnych stwierdzono u bezrobotnych (8%) i rencistów (7%).

Wykres 4.6.

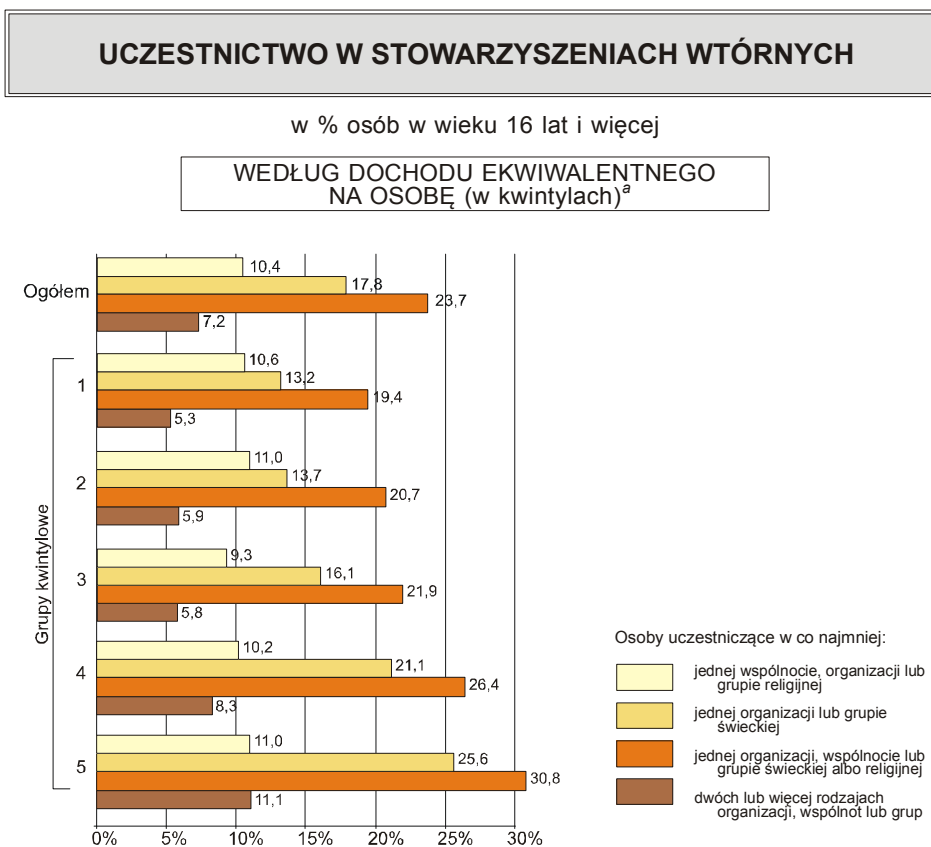
Najniższe wskaźniki uczestnictwa w stowarzyszeniach wtórnych o charakterze świeckim stwierdzono wśród emerytów rolniczych (6%), gdzie jak wspomniano wcześniej występował za to bardzo wysoki wskaźnik uczestnictwa w grupach religijnych. Dość niskie wskaźniki uczestnictwa w świeckich stowarzyszeniach wtórnych, występowały także wśród rencistów (11%), emerytów pozarolniczych (14%) i innych osób nieaktywnych zawodowo (9%), a także wśród bezrobotnych (13%). Były to zarazem grupy charakteryzujące się niższym poziomem uczestnictwa w grupach religijnych.

Największy udział osób zaangażowanych w działalność przynajmniej jednej organizacji świeckiej, a także uczestniczących w działalności przynajmniej jednej grupy wtórnej, jak też aktywnych w co najmniej dwóch stowarzyszeniach wtórnych stwierdzono wśród uczniów i studentów (odpowiednio 25%, 30% i 11%), osób samozatrudnionych poza rolnictwem (23%, 28% i 10%) oraz osób będących pracownikami najemnymi (22%, 27% i 9%).

Stowarzyszeniowy kapitał społeczny a sytuacja dochodowa

Kierunek zależności w relacji dochodów do uczestnictwa w stowarzyszeniach wtórnych jest równie niedookreślony, podobnie jak w przypadku relacji tegoż uczestnictwa do statusu zatrudnienia. Niewątpliwie jest jednak to, że związek między dochodami a uczestnictwem w sieciach grup wtórnych istnieje. Jeżeli przyjąć, że wskaźnik uczestnictwa w stowarzyszeniach jest funkcją dochodu wówczas można powiedzieć, że jest to funkcja rosnąca, zarówno gdy chodzi o uczestnictwo w przynajmniej jednym stowarzyszeniu wtórnym (wskaźnik stowarzyszeniowego kapitału społecznego rośnie od 19% w grupie osób o najniższych dochodach do 31% w grupie o najlepszej sytuacji dochodowej), jak też w zakresie udziału w przynajmniej dwóch grupach wtórnych (wskaźnik pomostowego kapitału stowarzyszeniowego rośnie od 5% w pierwszym kwintylu do 11% – w piątym).

Wykres 4.7.

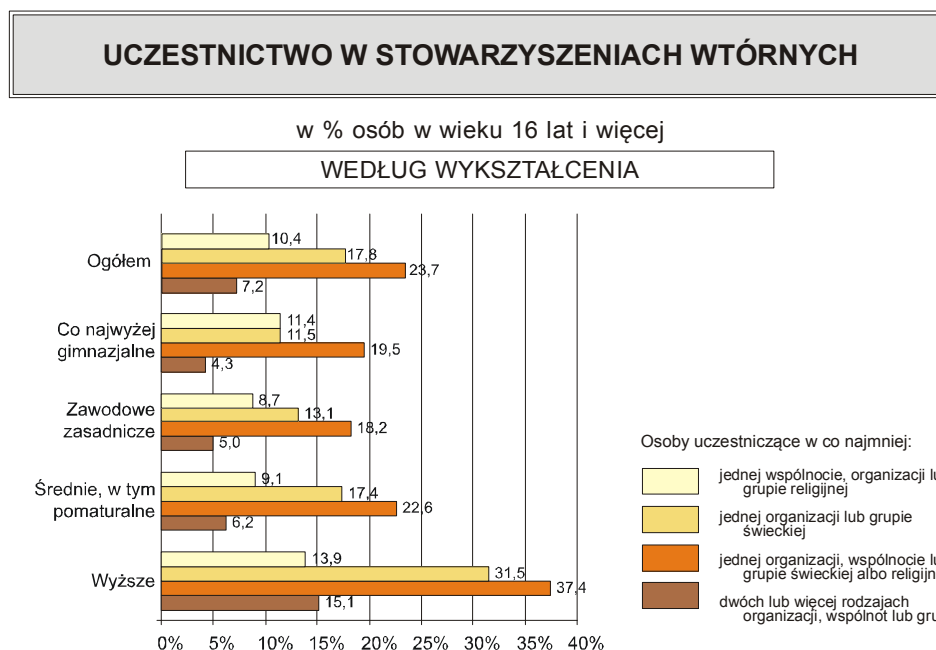
^a Dochód ekwiwalentny, jest to dochód na osobę w gospodarstwie domowym, przeliczony według specjalnej skali, uwzględniającej różnice w kosztach utrzymania gospodarstw o różnej wielkości i różnym składzie osobowym (dorośli/dzieci). Formalnie, jest to dochód nie na osobę, a na tzw. jednostkę ekwiwalentną. Przy przeliczeniach zastosowano tzw. zmodyfikowaną skalę ekwiwalentności OECD, która przyjmuje następujące wartości jednostek ekwiwalentnych przypadające na osobę w gospodarstwie: dla pierwszej osoby dorosłej — 1; dla każdego następnego członka gospodarstwa w wieku co najmniej 14 lat — 0,5; dla każdego dziecka w wieku poniżej 14 lat — 0,3. Dochód ekwiwalentny otrzymujemy dzieląc całkowity dochód gospodarstwa domowego przez liczbę jednostek ekwiwalentnych w danym gospodarstwie.

Powyższy wykres pozwala także dostrzec, że sytuacja dochodowa ma związek z uczestnictwem w organizacjach i grupach świeckich (im wyższy dochód ekwiwalentny tym wyższe uczestnictwo), natomiast uczestnictwo we wspólnotach, organizacjach i grupach o charakterze religijnym nie ma istotnego związku z sytuacją dochodową.

Stowarzyszeniowy kapitał społeczny a wykształcenie

Czynnikiem najsilniej warunkującym uczestnictwo w stowarzyszeniach wtórnych jest wykształcenie. W działalność świeckich grup wtórnych angażowało się niespełna 12% osób z wykształceniem nie wyższym niż gimnazjalne, zaś na poziomach wykształcenia zasadniczego zawodowego a następnie średniego odsetek ten rósł kolejno o prawie 2 i 4 punkty procentowe, by przy przejściu na poziom wykształcenia wyższego powiększyć się aż o 14 punktów procentowych osiągając wartość ponad 31%.

Wykres 4.8.

Aktywność w grupach religijnych była największa wśród osób z najwyższym wykształceniem (14%). Była ona także dość wysoka w kategorii wykształcenia gimnazjalnego lub podstawowego (11%), zaś najniższe zaangażowanie stwierdzono u osób z wykształceniu zasadniczym zawodowym lub średnim (9%).

W rezultacie aktywność w przynajmniej jednej grupie wtórnej była największa wśród osób z wykształceniem wyższym (37%), znacznie mniejsza – w kategorii wykształcenia średniego (23%) oraz nie wyższego niż gimnazjalne (20%), a najniższa wśród osób mających wykształcenie zasadnicze zawodowe (18%).

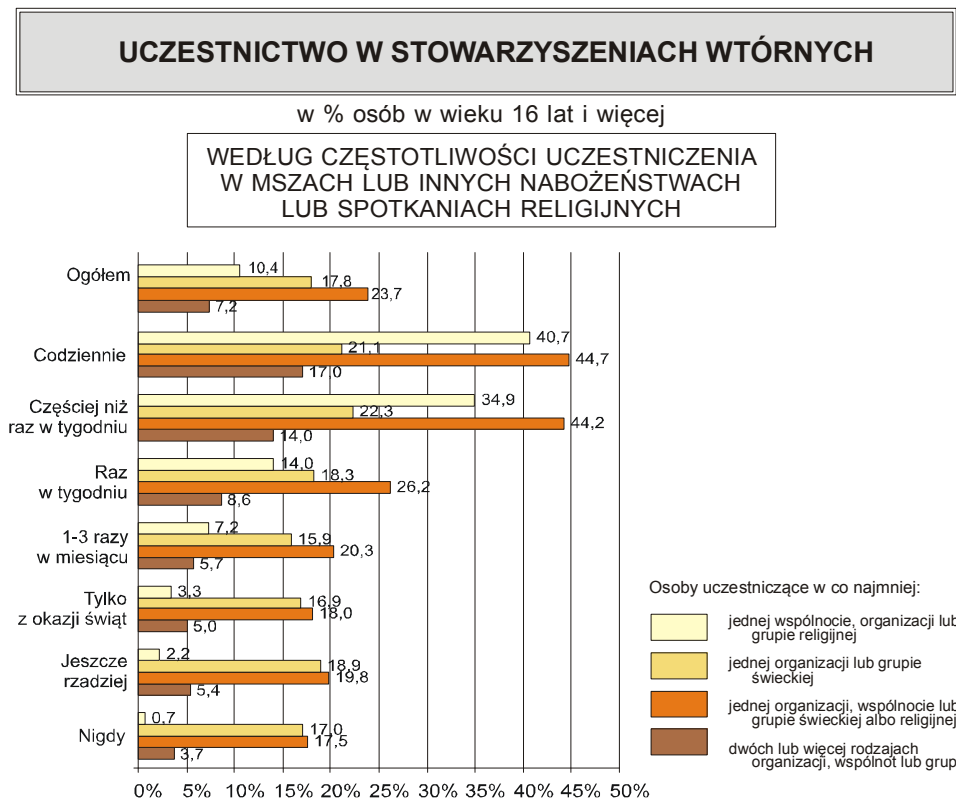
Zasoby kapitału pomostowego mierzone odsetkiem osób zaangażowanych w przynajmniej dwóch typach stowarzyszeń wtórnych rosły, podobnie jak aktywność w przynajmniej jednym stowarzyszeniu świeckim, wraz z kolejnymi poziomami wykształcenia. Dynamika wzrostu tego wskaźnika była bardzo wysoka – odsetek aktywności, który wśród osób najmniej wykształconych wynosił 4%, wzrastał niemal czterokrotnie w przypadku osób mających wykształcenie wyższe (15%).

Stowarzyszeniowy kapitał społeczny a praktyki religijne

Drugim czynnikiem – najsilniej wpływającym na uczestnictwo w stowarzyszeniach wtórnych – jest zaangażowanie w praktyki religijne. Oddziaływanie to jest najsilniejsze i najbardziej systematyczne w odniesieniu do uczestnictwa w grupach religijnych. Wskaźnik uczestnictwa w tych grupach rośnie od niespełna 1% w przypadku osób nigdy nie uczestniczących w nabożeństwach do 41% – dla osób codziennie biorących udział w grupowych praktykach religijnych i 35% – dla osób uczestniczących w praktykach religijnych co najmniej raz w tygodniu.

Najwyższe wskaźniki uczestnictwa w organizacjach i grupach świeckich także łączą się z codziennym (21%) lub nieco rzadszym, ale mającym miejsce częściej niż raz w tygodniu, uczestnictwem w obrzędach religijnych (22%). Rzadsze niż raz na tydzień praktyki religijne łączą się z niższym wskaźnikiem uczestnictwa we wtórnych stowarzyszeniach o charakterze świeckim. Jednak zależność nie jest tu już tak systematyczna (różne wartości uczestnictwa w stowarzyszeniach świeckich w granicach pomiędzy 16 a 19% – wśród osób uczestniczących rzadziej niż raz w tygodniu).

Wykres 4.9.

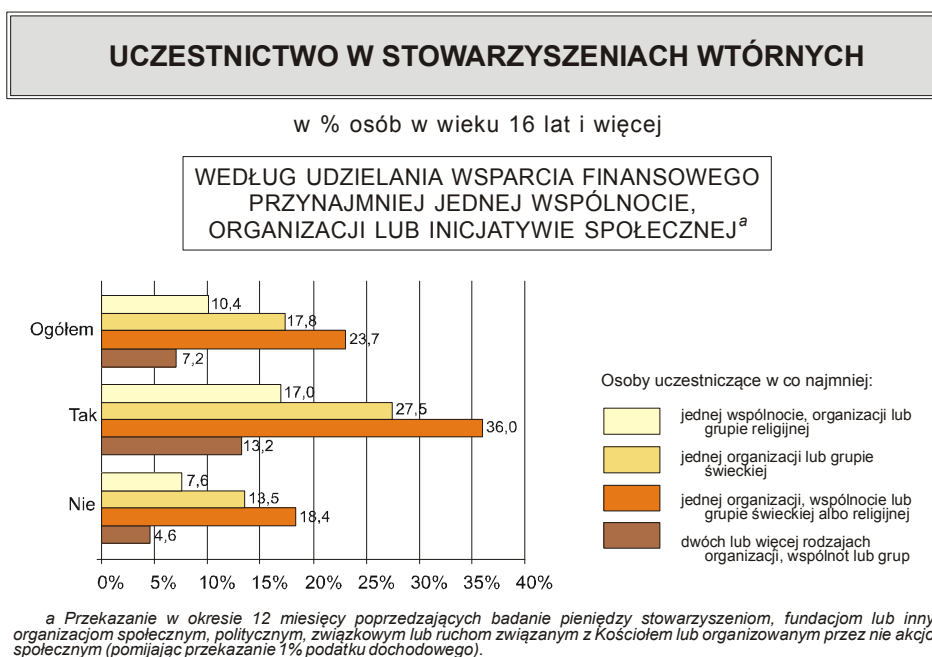

W rezultacie opisanych powyżej – liniowych i nieliniowych – związków częstotliwości praktyk religijnych z uczestnictwem we wtórnych grupach religijnych oraz w stowarzyszeniach świeckich wyraźnie obecne są też zależności między częstotliwością praktyk religijnych, a rozpowszechnieniem przynależności do co najmniej jednego i co najmniej dwóch stowarzyszeń wtórnych. Można więc powiedzieć, że poziom kapitału stowarzyszeniowego ogółem i kapitału pomostowego jest tym większy im wyższy jest poziom zaangażowania w praktyki religijne.

Stowarzyszeniowy kapitał społeczny a udzielanie wsparcia finansowego organizacjom lub inicjatywom społecznym

Uczestnictwo w grupach wtórnych, wyrażone przez w miarę regularny wolontariat lub udział w imprezach, pozostaje też w silnym związku z ofiarnością finansową na rzecz różnego rodzaju stowarzyszeń wtórnych (uwzględnia się tu darowizny i składki, ale nie odpis 1% podatku PIT). Wskaźnik uczestnictwa był dwukrotnie wyższy wśród osób, które przynajmniej raz na rok przeznaczyły pieniądze na wsparcie grup wtórnych i zależność ta była równie silna w przypadku wspólnot i organizacji religijnych, jak też organizacji i grup świeckich.

Wykres 4.10.

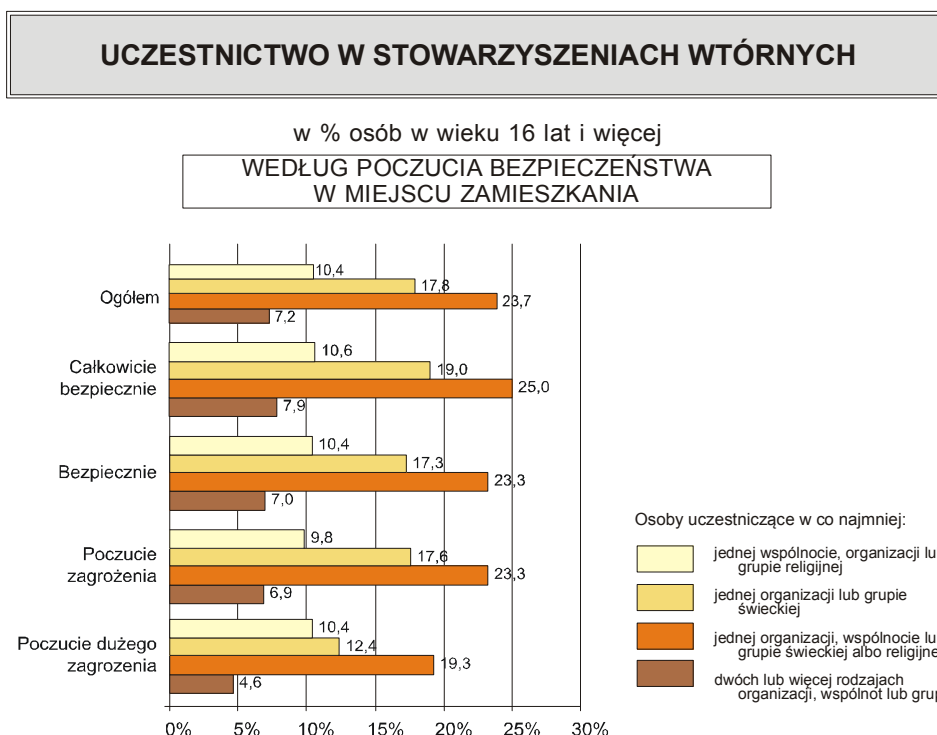

Powyżej opisane związki między uczestnictwem w organizacjach a wpłacaniem na ich rzecz darowizn lub składek, są najsilniej widoczne w zakresie pomostowego kapitału społecznego. Odsetek osób aktywnych w dwóch lub więcej typach grup wtórnych, jest aż trzykrotnie większy wśród osób wpłacających organizacjom składki lub darowizny (13%) niż wśród osób, które w ciągu roku nie wsparły finansowo działalności ani jednej organizacji czy wspólnoty (5%).

Stowarzyszeniowy kapitał społeczny a poczucie bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania

W literaturze poświęconej kapitałowi społecznemu często wskazuje się na związek między poczuciem bezpieczeństwa a zdrowiem i żywotnością lokalnych społeczności. Z drugiej strony statystyki przestępczości traktowane są jako wskaźnik dysfunkcji społecznej i niskiego poziomu kapitału społecznego. W tym kontekście, jako jedną z możliwych relacji przyczynowo – skutkowych wskazuje się to, że poczucie bezpieczeństwa zachęca ludzi do uczestnictwa w życiu społecznym, m.in. we wtórnych stowarzyszeniach sportowych, kulturalnych czy rekreacyjnych¹³.

Wykres 4.11.

Dane z badania spójności społecznej potwierdzają możliwość istnienia zależności między poczuciem bezpieczeństwa a uczestnictwem w różnego rodzaju organizacjach, wspólnotach lub grupach. Okazuje się, że osoby, które czułyby się całkowicie bezpiecznie samotnie chodząc po zmroku w swojej okolicy, częściej uczestniczą w stowarzyszeniach wtórnych o charakterze świeckim (19%), niż osoby, które deklarują, że czułyby się w takiej sytuacji bardzo zagrożone (12%). Tego samego rodzaju relacja łączy poczucie bezpieczeństwa ze wskaźnikiem stowarzyszeniowego kapitału pomostowego: odsetek uczestnictwa w co najmniej dwóch grupach wtórnych wśród osób czujących się całkowicie bezpiecznie był istotnie wyższy (8%) niż wśród tych, które czuły się bardzo zagrożone (5%).

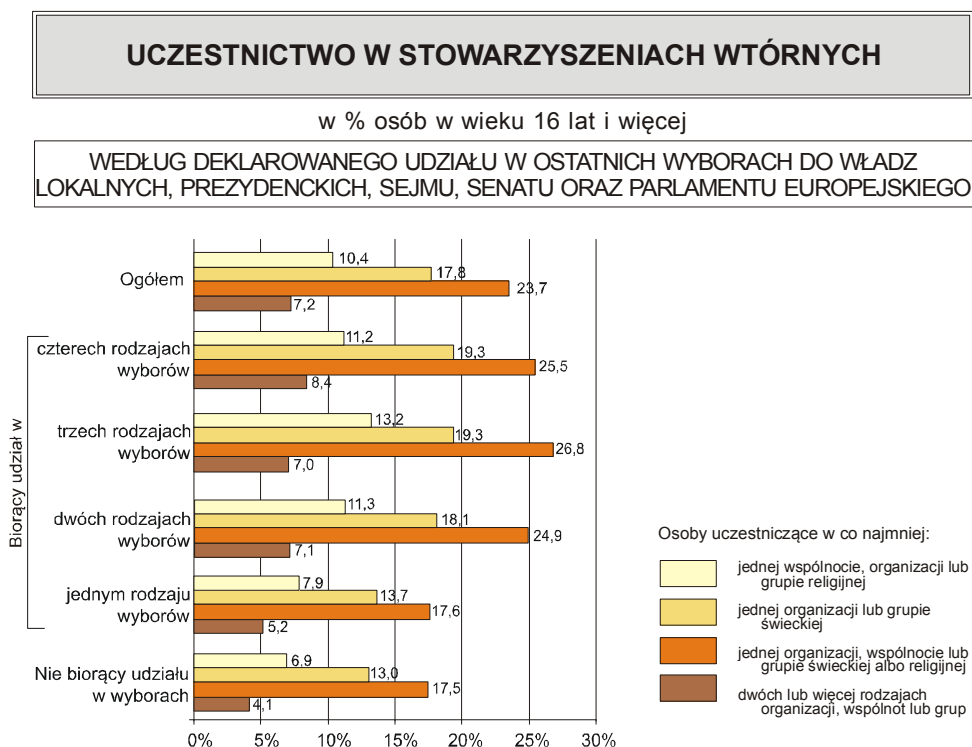
¹³ *Social Capital and social wellbeing. Discussion paper*, Australian Bureau of Statistics, 2002, s. 24.

Warto odnotować, że opisana powyżej zależność nie dotyczy uczestnictwa w grupach religijnych – w tym przypadku uczestnictwo jest na jednakowym poziomie niezależnie od poczucia bezpieczeństwa w swoim miejscu zamieszkania.

Stowarzyszeniowy kapitał społeczny a uczestnictwo w wyborach

Począwszy od Alexisa de Tocqueville, który nazywał stowarzyszenia „wielkimi szkołami demokracji”, aż po współczesną polską literaturę poświęconą uczestnictwu politycznemu, niezwykle popularna jest teza mówiąca o wpływie uczestnictwa w różnego rodzaju organizacjach społecznych na tzw. zachowanie obywatelskie¹⁴.

Wykres 4.12.

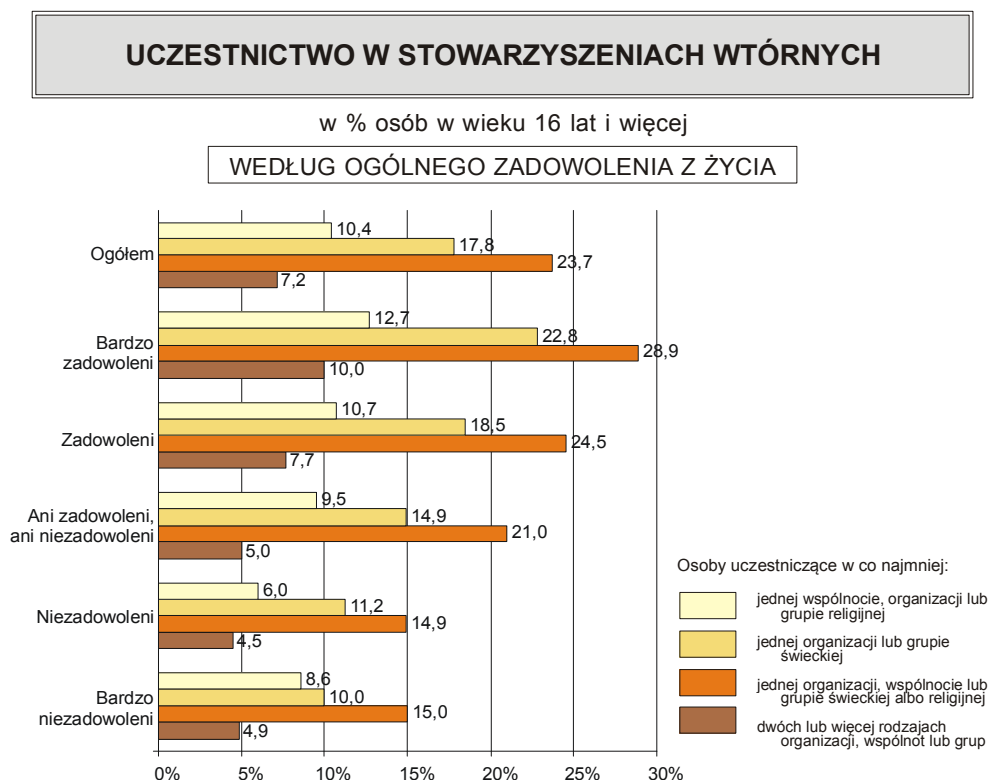
Na gruncie danych z badania spójności społecznej również widoczny jest związek między zaangażowaniem w stowarzyszeniach wtórnych a liczbą różnego typu wyborów powszechnych, w których respondent brał udział (deklaracja). Osoby nie uczestniczące w żadnych wyborach mają niskie wskaźniki uczestnictwa w grupach o charakterze religijnym, oraz w stowarzyszeniach świeckich, a także niski wskaźnik kapitału pomostowego (odpowiednie odsetki wynoszą: 7%, 13% i 4%). Jednocześnie wśród osób, które wzięły udział w trzech lub czterech ostatnich wyborach odsetki osób zaangażowanych w działalność stowarzyszeń wtórnych były istotnie wyższe (wynosiły odpowiednio: 11-13%, 19% i 7-8%).

¹⁴ Alexis de Tocqueville, op.cit.; Tomasz Żukowski, Maria Theiss, op. cit.

Stowarzyszeniowy kapitał społeczny a zadowolenie z życia

Ogólna satysfakcja życiowa również bywa wymieniana jako jeden z korelatów uczestnictwa w stowarzyszeniach wtórnych. W świetle wyników badania spójności społecznej związek między uczestnictwem w grupach wtórnych a ogólnym zadowoleniem z życia był nawet nieco silniejszy niż związek między aktywnością w stowarzyszeniach wtórnych a uczestnictwem w wyborach.

Wykres 4.13.

Zadowolenie z życia było generalnie pozytywnie skorelowane z kapitałem stowarzyszeniowym, w tym także z kapitałem pomostowym. W grupie najbardziej zadowolonych z życia, stwierdzono najwyższy poziom zaangażowania w działalność grup wtórnych (29%), zarówno o charakterze religijnym (13%) jak i świeckim – 23% oraz najwyższy odsetek osób zaangażowanych w przynajmniej dwóch typach organizacji, wspólnot lub grup wtórnych (10%). Zaburzenie niemal prostoliniowego charakteru tej zależności, miało miejsce tylko w przypadku osób bardzo niezadowolonych z życia i zostało spowodowane nieco większym niż wśród osób niezadowolonych poziomem aktywności w grupach religijnych (odpowiednio 9% i 6%). Jednocześnie, w odniesieniu do stowarzyszeń wtórnych o charakterze świeckim, pozytywny związek między zadowoleniem z życia a uczestnictwem w stowarzyszeniach został utrzymany – w grupie osób bardzo niezadowolonych z życia uczestnictwo w stowarzyszeniach świeckich było najmniejsze (10%).

3. NIEFORMALNY KAPITAŁ SPOŁECZNY

Badanie spójności społecznej daje możliwość przeanalizowania różnych składowych kapitału społecznego, nie tylko zasobów kapitału stowarzyszeniowego związanego z działaniem w ramach grup i organizacji formalnych (stowarzyszeń wtórnych), ale także wspomnianego we wstępie kapitału nieformalnego. Przypomnijmy, iż cechą charakterystyczną tej ostatniej formy kapitału jest to, że jest on budowany w oparciu o bliskie relacje osób, które znają się osobiście w ramach podstawowych struktur społecznych, takich jak rodzina, grupy koleżeńskie, przyjacielskie czy sąsiedzkie. Na potrzeby analizy nieformalnego kapitału społecznego opracowano 3 złożone wskaźniki: *wskaźnik kapitału nieformalnego ogółem* oraz dwa wskaźniki cząstkowe – *wskaźnik kapitału rodzinnego* i *wskaźnik kapitału towarzysko-sąsiedzkiego*. Jako przejawy kapitału społecznego przyjęto te kontakty i relacje, które wiązały się z możliwością uzyskania, w razie potrzeby, wsparcia duchowego lub pomocy materialnej. Konstrukcję wskaźników szczegółowo opisano w komentarzu metodologicznym (zob. *Komentarz 4.2*). W części analitycznej odnosimy się do wskaźników skategoryzowanych, opisujących poziom kapitału społecznego w umownej czterostopniowej skali (od „wysokiego i bardzo wysokiego”, poprzez „średni”, „niski” do „bardzo niskiego lub braku kapitału”).

Społeczne zróżnicowanie nieformalnego kapitału społecznego

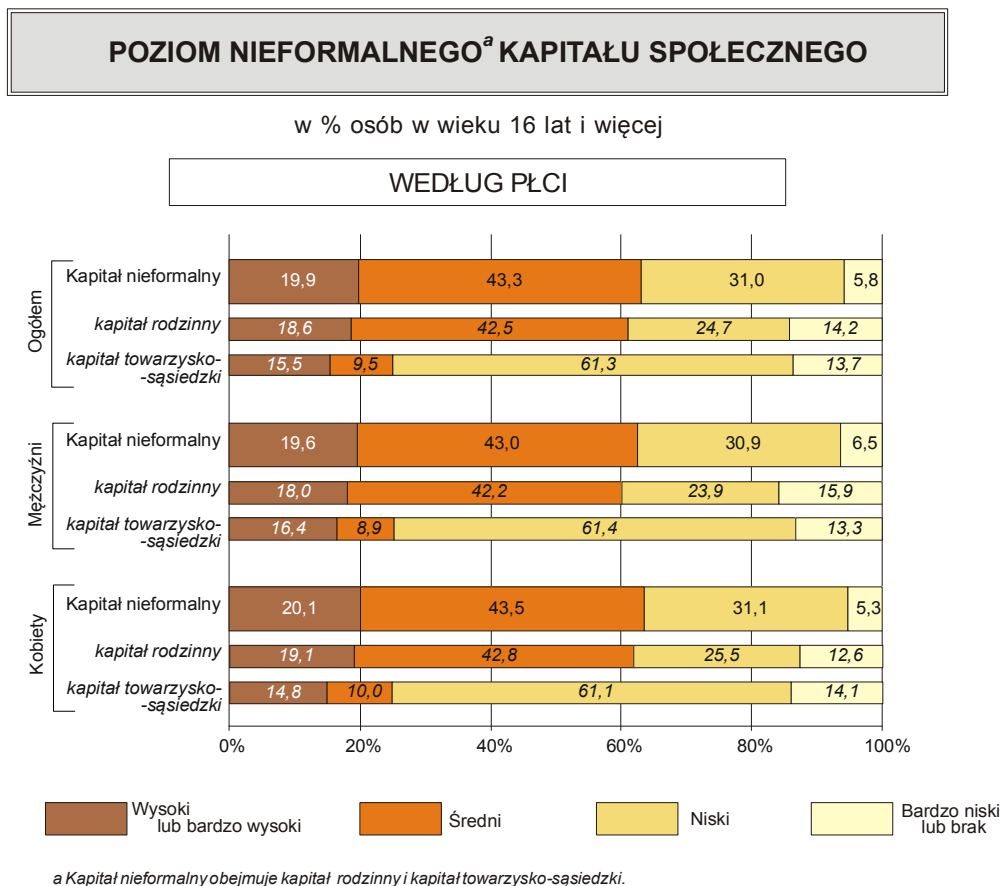
Z badania spójności społecznej wynika, że przy przyjętych kryteriach około jedna piąta osób w wieku co najmniej 16 lat charakteryzuje się wysokim lub bardzo wysokim nieformalnym kapitałem społecznym. O bardzo niskim poziomie lub o braku kapitału społecznego – ocenianego z punktu widzenia uczestnictwa w sieciach nieformalnych – można mówić w przypadku 6% osób. Najliczniejszą grupę stanowią osoby o średnim poziomie kapitału nieformalnego (43%).

W warunkach polskich, spośród dwóch analizowanych form kapitału nieformalnego większą rolę odgrywa kapitał rodzinny. Co najmniej średni poziom kapitału rodzinnego odnotowano w przypadku ponad 61% populacji osób w wieku 16 lat i więcej, w tym prawie 19% osób charakteryzowało się wysokim lub bardzo wysokim poziomem tego kapitału. Brak lub bardzo niski poziom kapitału rodzinnego dotyczył 14% tej populacji.

W przypadku kapitału towarzysko-sąsiedzkiego najliczniejszą grupę stanowiły osoby o niskim kapitale (61%). Średnim lub wysokim poziomem kapitału charakteryzowała się co czwarta osoba w wieku 16 lat i więcej (25%). Podobnie jak w przypadku kapitału rodzinnego – brak lub bardzo niski poziom kapitału towarzysko-sąsiedzkiego dotyczył 14% osób.

Nie zaobserwowano wyraźnych różnic między poziomem kapitału nieformalnego kobiet i mężczyzn. Bardzo wysokim lub wysokim poziomem kapitału charakteryzowała się zarówno co piąta kobieta jak i co piąty mężczyzna. Zarówno wśród kobiet jak i mężczyzn najliczniejszą grupę stanowiły osoby o średnim poziomie kapitału (43%). Wśród mężczyzn minimalnie wyższy był odsetek osób charakteryzujących się brakiem lub bardzo niskim poziomem kapitału nieformalnego. Generalnie – wśród kobiet zaobserwowano nieco wyższy niż wśród mężczyzn poziom kapitału rodzinnego i nieco niższy poziom kapitału towarzysko-sąsiedzkiego.

Wykres 4.14.

Komentarz 4.2.

POMIAR NIEFORMALNEGO KAPITAŁU SPOŁECZNEGO

W celu pomiaru nieformalnego kapitału społecznego opracowano wskaźnik złożony, utworzony poprzez agregację zmiennych pośrednich wyrażających występowanie lub brak określonego typu relacji i więzi tworzących ten kapitał oraz ich jakość.

Co do zasady, brane były pod uwagę te relacje i więzi, gdzie respondent może liczyć na pomoc materialną lub wsparcie duchowe ze strony danej osoby lub grupy osób. Nie były brane pod uwagę kontakty społeczne, niezależnie od ich częstotliwości, jeżeli nie wiązała się z nimi deklaracja respondenta, iż może on liczyć na wsparcie ze strony danej osoby/grupy osób. W przeciwieństwie do wskaźników dotyczących kontaktów i izolacji społecznej, przy pomiarze kapitału społecznego nie miało znaczenia, czy respondent zamieszkuje z daną osobą, czy nie (w przypadku wskaźnika kontaktów uwzględniane były wyłącznie kontakty zewnętrzne).

Komentarz 4.2. (c.d.)

Dla każdego typu relacji branych pod uwagę przyjęto możliwość przypisania 2 punktów, składających się (po zsumowaniu) na wartość wskaźnika. W większości przypadków (poza relacjami z sąsiadami), przyjmowano:

- 1 punkt, gdy respondent deklaruwał, że może liczyć na pomoc finansową ze strony danej osoby/grupy osób (tzn. zwróciłby się o taką pomoc w razie potrzeby);
- 1 punkt, gdy respondent mógł liczyć na wsparcie duchowe (tzn. zwróciłby się o takie wsparcie).

Punkty podlegały sumowaniu, zatem deklaracja obydwu typów potencjalnego wsparcia oznaczała 2 punkty. By dany typ relacji był brany pod uwagę, musiała istnieć deklaracja występowania jakichś kontaktów z daną osobą (niekoniecznie osobistych – również telefonicznych lub korespondencyjnych), choć mogły być to kontakty nawet bardzo rzadkie (odrzucono tylko wariant „prawie w ogóle lub w ogóle”).

Zgodnie z tą zasadą „punktowano” następujące typy relacji (każdy typ oddzielnie):

1. z matką,
2. z ojcem,
3. z rodzeństwem,
4. z dziećmi,
5. z innymi krewnymi/powinowatymi z grupy: teściowie, (pra)dziadkowie, (pra)wnuki,
6. z pozostałą rodziną ,
7. z przyjaciółmi, znajomymi lub kolegami.

Jeśli dany typ relacji obejmował grupę liczącą kilka osób, o ocenie decydowały w praktyce więzi najbliższe (wystarczyło występowanie odpowiednich relacji z którąkolwiek osobą z grupy, by „przydzielić” odpowiednie punkty).

Natomiast w przypadku ostatniego – 8-go typu relacji – relacji sąsiedzkich zastosowano także skalę pozwalającą „uzyskać” 2 punkty. Wartość punktowa była uzależniona w tym wypadku od bliskości relacji:

- 1 punkt oznaczał stosunkowo luźne relacje dobrosąsiedzkie, związane ze świadczeniem sobie drobnych przysług;
- 2 punkty były stosowane w przypadku, gdy relacje te miały charakter bardziej zażyły, wiążąc się ze wspólnym spędzaniem wolnego czasu, udziałem w uroczystościach rodzinnych, itd.

Wskaźnik kapitału nieformalnego ogółem otrzymywany jest jako suma punktów związanych ze wszystkimi opisanymi wyżej ośmioma elementami kapitału (typami relacji). Może on przyjmować wartości od 0 do 16.

Składowe wskaźnika (badane relacje) można podzielić na dwie grupy: elementy związane z kapitałem rodzinnym oraz towarzysko-sąsiedzkim. Do kapitału towarzysko-sąsiedzkiego zaliczono relacje z sąsiadami oraz przyjaciółmi, znajomymi i kolegami. Pozostałe składowe wskaźnika dotyczą relacji z szeroko pojętą rodziną (krewnymi i powinowatymi) i zostały zaliczone do kapitału rodzinnego. Zgodnie z tą klasyfikacją, utworzono dwa wskaźniki cząstkowe: wskaźnik kapitału rodzinnego (mogący przyjmować wartości 0-12) oraz wskaźnik kapitału towarzysko-sąsiedzkiego (wartości 0-4).

Komentarz 4.2. (c.d)

Dla tak zdefiniowanych trzech wskaźników (kapitał nieformalny ogółem oraz 2 wskaźniki cząstkowe) wyrażonych liczbą „punktów” stworzono wskaźniki skategoryzowane, oceniające wielkość danego kapitału opisowo, za pomocą jednego z 4 poziomów:

- wysoki i bardzo wysoki,
- średni,
- niski,
- bardzo niski lub brak.

Tam, gdzie w publikacji prezentowany jest poziom danego kapitału, stosowane są te właśnie wskaźniki skategoryzowane. Pozwalają one porównać różne typy kapitału, w przeciwieństwie do wskaźników bazowych, gdzie różny jest przedział wartości. W celu zachowania możliwie dużej porównywalności przyjęto zbliżone zasady kategoryzacji, zakładając, że:

- poziom wysoki i bardzo wysoki oznacza wartość wskaźnika bazowego przekraczającą połowę teoretycznej wartości maksymalnej,
- poziom średni oznacza wartość wskaźnika bazowego przekraczającą ¼ teoretycznej wartości maksymalnej,
- do klasyfikacji na poziomie niskim wystarcza wystąpienie pojedynczych elementów kapitału, co oznacza wartość wskaźnika bazowego większą od 1 lub nawet tylko różną od 0 (dla kapitału towarzysko-sąsiedzkiego – ze względu na niewielką liczbę elementów zawartych we wskaźniku).

Dodatkowo przyjęto warunek, że aby zaklasyfikować poziom danego kapitału jako średni lub wyższy, respondent musiał posiadać osobę/grupę osób, do której zwróciłby się zarówno o pomoc materialną, jak i wsparcie duchowe (niekoniecznie musiała to być ta sama osoba). Jeżeli warunek ten nie był spełniony, nawet w przypadku wartości wskaźnika bazowego kwalifikujących do wyższego poziomu, respondentowi przypisywano niski poziom kapitału.

Ponadto, w celu zapewnienia spójności wskaźników cząstkowych ze wskaźnikiem wyższego rzędu, założono, że ocena kapitału nieformalnego ogółem nie może być wyższa od lepszego ze wskaźników cząstkowych, ani niższa od gorszego z nich.

W tablicach przedstawione zostały informacje na temat rozkładu wskaźników bazowych oraz poziomów wskaźnika skategoryzowanego, odpowiadających poszczególnym wartościom wskaźnika bazowego. Rzeczywiste rozkłady wskaźników skategoryzowanych różnią się nieco od tych, które można by uzyskać na podstawie poniższego zestawienia, ze względu na zastosowane warunki dodatkowe.

Tabl.1. Rozkład wskaźnika kapitału towarzysko-sąsiedzkiego

Wartość wskaźnika	% osób	Skumulowany % osób, jaki stanowią osoby o danej wartości wskaźnika ^a oraz osoby:		Poziom (dla wskaźnika skategoryzowanego)
		o niższym kapitale	o wyższym kapitale	
0	13,7	13,7	100,0	bardzo niski lub brak
1	28,4	42,1	86,3	niski
2	27,7	69,8	57,9	średni
3	21,8	91,6	30,2	wysoki
4	8,4	100,0	8,4	

^a Tzn. o wartości wskaźnika równej wartości umieszczonej w boczku tablicy.

Komentarz 4.2. (dok.)

Tabl.2. Rozkład wskaźnika kapitału rodzinnego

Wartość wskaźnika	% osób	Skumulowany % osób, jaki stanowią osoby o danej wartości wskaźnika ^a oraz osoby:		Poziom (dla wskaźnika skategoryzowanego)
		o niższym kapitale	o wyższym kapitale	
0	8,4	8,4	100,0	bardzo niski lub brak
1	5,8	14,2	91,6	
2	15,0	29,1	85,8	niski
3	9,0	38,1	70,9	
4	18,9	57,0	61,9	średni
5	8,2	65,2	43,0	
6	16,3	81,4	34,8	
7	4,7	86,1	18,6	wysoki i bardzo wysoki
8	9,4	95,5	13,9	
9	1,4	96,9	4,5	
10	2,9	99,8	3,1	
11	0,1	99,9	0,2	
12	0,1	100,0	0,1	

a Tzn. o wartości wskaźnika równej wartości umieszczonej w boczku tablicy.

Tabl.3. Rozkład wskaźnika kapitału nieformalnego ogółem

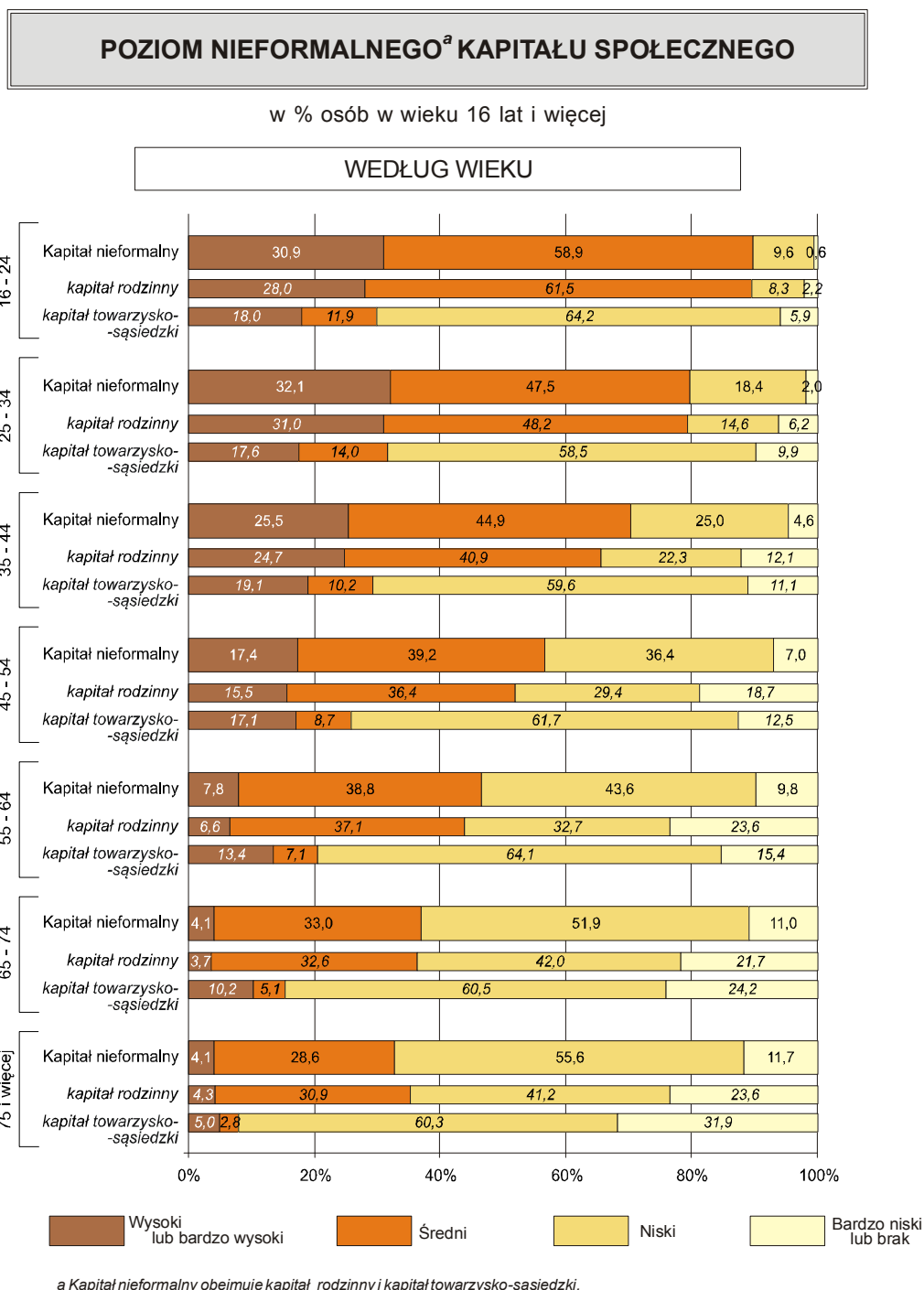
Wartość wskaźnika	% osób	Skumulowany % osób, jaki stanowią osoby o danej wartości wskaźnika ^a oraz osoby:		Poziom (dla wskaźnika skategoryzowanego)
		o niższym kapitale	o wyższym kapitale	
0	2,1	2,1	100,0	bardzo niski lub brak
1	3,8	5,8	97,9	
2	6,8	12,7	94,2	niski
3	8,2	20,9	87,3	
4	10,9	31,7	79,1	
5	11,8	43,6	68,3	średni
6	11,6	55,1	56,4	
7	12,4	67,5	44,9	
8	10,0	77,5	32,5	
9	8,4	85,9	22,5	wysoki i bardzo wysoki
10	6,0	91,9	14,1	
11	4,3	96,2	8,1	
12	2,1	98,3	3,8	
13	1,3	99,7	1,7	
14	0,3	100,0	0,3	
15 – 16	< 0,05	100,0	0,0	

a Tzn. o wartości wskaźnika równej wartości umieszczonej w boczku tablicy.

Największe zasoby kapitału nieformalnego mają osoby młode. Wraz z wiekiem poziom kapitału stopniowo spada. Maleje grupa osób o wysokim i średnim poziomie nieformalnego kapitału społecznego, wzrasta natomiast liczba osób pozbawionych tego kapitału lub o bardzo niskim jego poziomie. W grupie osób w wieku 16-24 lata 90% osób charakteryzowało się co najmniej średnim poziomem nieformalnego kapitału społecznego. W grupie wiekowej 25-44 lata co najmniej średni poziom kapitału nieformalnego

odnotowano w przypadku 80% osób, natomiast w dwóch ostatnich grupach wiekowych odsetek takich osób wyniósł – dla grupy 65-74 lata – 37% a dla grupy 75 lat i więcej – 33%. Z kolei procent osób mających bardzo niski poziom albo zupełnie pozbawionych nieformalnego kapitału społecznego wahał się od 1-2% wśród osób w wieku od 16 do 34 lat do 11-12% w grupie osób powyżej 65 roku życia.

Wykres 4.15.

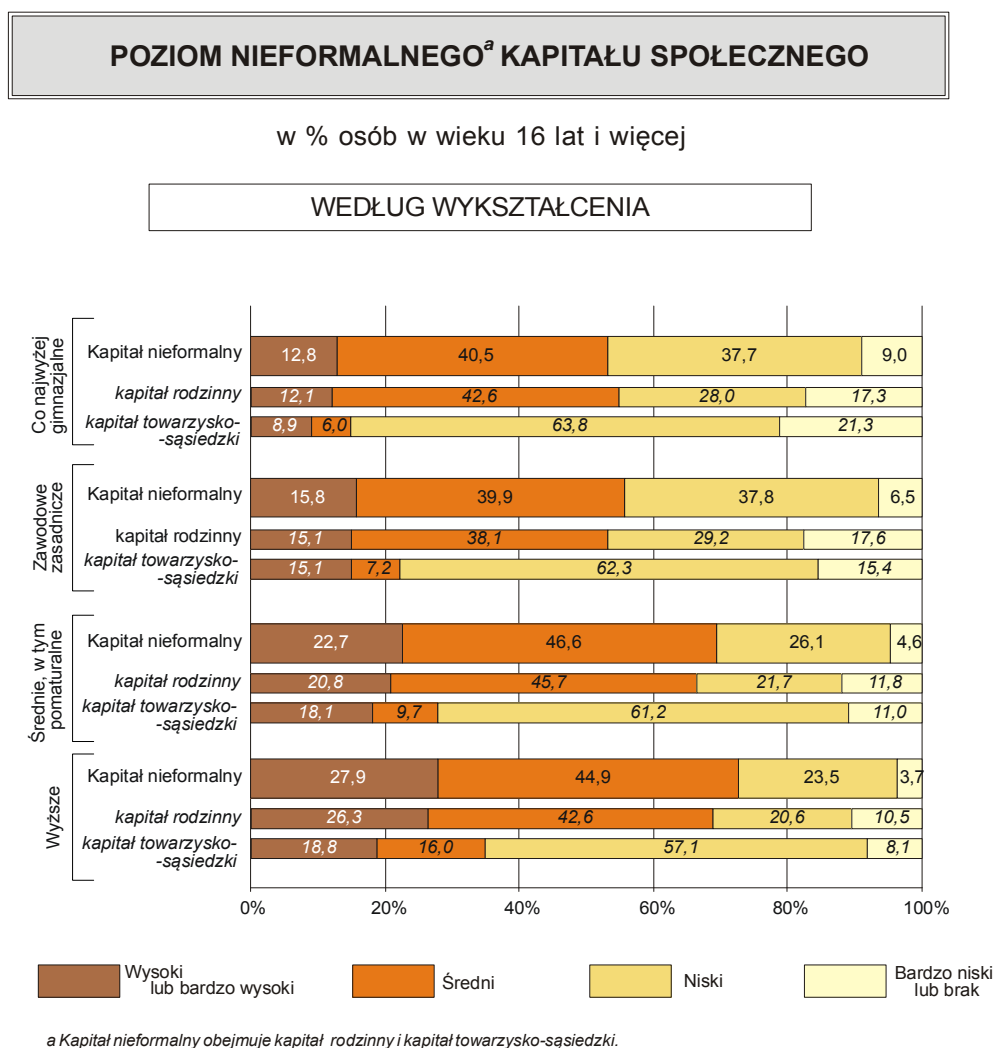

Z badania wynika, że analizowane formy kapitału nieformalnego, a mianowicie kapitał rodzinny oraz kapitał towarzysko-sąsiedzki osiągają swój maksymalny poziom wśród osób w stosunkowo młodym wieku (między 16 a 44 rokiem życia). Chociaż we wszystkich grupach wieku kapitał rodzinny przewyższa kapitał towarzysko-sąsiedzki, to jednocześnie można zauważyć, że w przedziale wiekowym 16-44 lata liczba osób o wysokim lub bardzo wysokim poziomie kapitału rodzinnego wyraźnie przewyższa liczbę osób o wysokim¹⁵ poziomie kapitału towarzysko-sąsiedzkiego. Natomiast w starszych grupach wiekowych obserwujemy sytuację odwrotną. Więcej osób ma wysoki kapitał towarzysko-sąsiedzki niż wysoki kapitał rodzinny; przy czym zasoby obydwu kapitałów są niższe niż dla osób młodych. Do czynników różnicujących poziom kapitału nieformalnego zaliczyć należy także poziom wykształcenia – generalnie im wyższy poziom wykształcenia, tym większe zasoby kapitału społecznego. Wyraźne różnice w zasobach kapitału społecznego można dostrzec porównując ze sobą osoby z wykształceniem wyższym i co najwyżej zasadniczym zawodowym, a szczególnie – nie wyższym niż gimnazjalne. Różnice w poziomie kapitału nieformalnego między osobami o wyższym oraz średnim poziomie wykształcenia są bowiem stosunkowo niewielkie. Opisane zależności dotyczą w podobnym stopniu kapitału rodzinnego jak i towarzysko-sąsiedzkiego. W przypadku kapitału nieformalnego ogółem odsetek osób o co najmniej średnim poziomie kapitału kształtował się od 53% w grupie osób o wykształceniu gimnazjalnym do 73% wśród osób z wyższym wykształceniem, w tym odsetek osób o bardzo wysokim lub wysokim kapitale wynosił odpowiednio – 13 i 28%. Bardzo niskim poziomem lub brakiem kapitału nieformalnego charakteryzowało się niecałe 4% osób z wyższym wykształceniem w porównaniu z 9% osób z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym.

Jeżeli weźmiemy pod uwagę kapitał rodzinny, to średnim lub wysokim jego poziomem odznaczało się 69% osób z wyższym wykształceniem, wobec 55% osób z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym, natomiast bardzo niskim poziomem lub brakiem kapitału rodzinnego – odpowiednio 10,5% oraz nieco ponad 17% osób. W przypadku kapitału towarzysko-sąsiedzkiego, co najmniej średni poziom odnotowano wśród 35% osób, które ukończyły studia oraz wśród 15% osób z wykształceniem nie wyższym niż gimnazjalne. Brak tej formy kapitału lub jego bardzo niski poziom dotyczył odpowiednio – 8% oraz 21% osób.

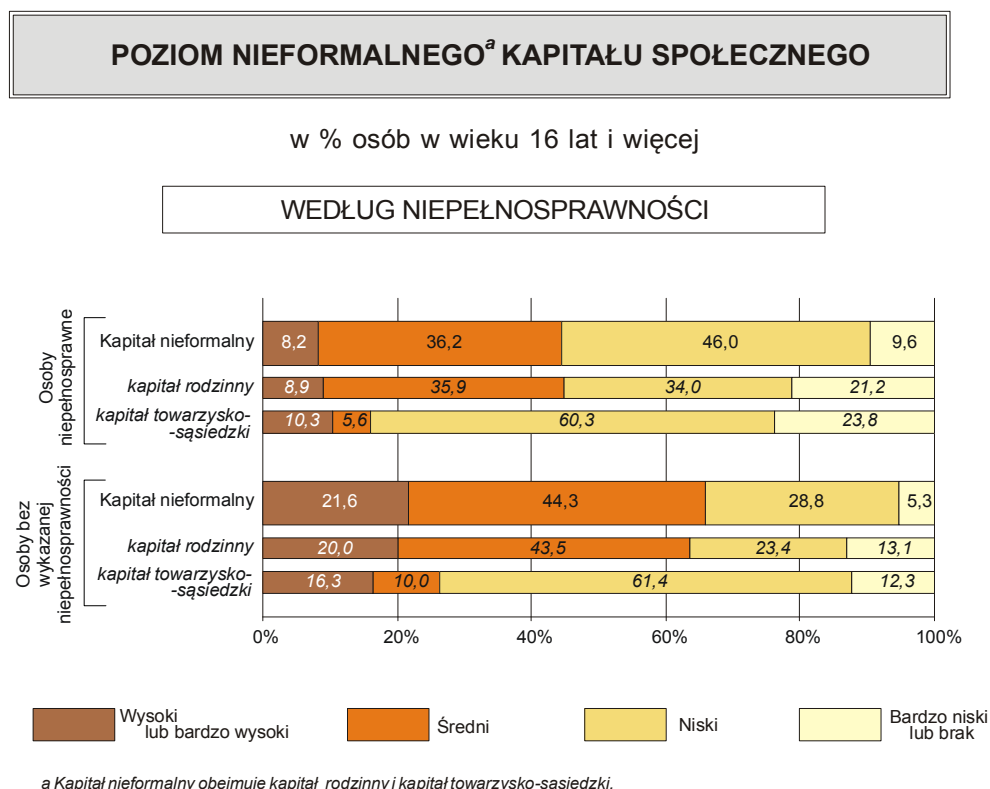
¹⁵Tutaj i w dalszej części analizy opisowej przez wysoki poziom kapitału będziemy rozumieli pojęcie „wysoki i bardzo wysoki”.

Wykres 4.16.

Badanie spójności społecznej potwierdza negatywny wpływ niepełnosprawności na poziom kapitału nieformalnego. Dotyczy to zarówno kapitału towarzysko-sąsiedzkiego, jak i rodzinnego. Wśród niepełnosprawnych prawie dwukrotnie częściej mamy do czynienia z osobami o bardzo niskim poziomie lub całkowitym braku zarówno kapitału rodzinnego (21% osób) jak i towarzysko-sąsiedzkiego (24% osób). Zdecydowanie rzadziej natomiast spotykamy osoby o wysokim lub średnim poziomie kapitału. Co najmniej średni poziom kapitału nieformalnego zaobserwowano w przypadku 44% osób niepełnosprawnych (wobec 66% wśród pozostałych osób). Szczególnie wyraźne różnice na niekorzyść osób niepełnosprawnych uwidaczniają się w przypadku wysokiego poziomu kapitału.

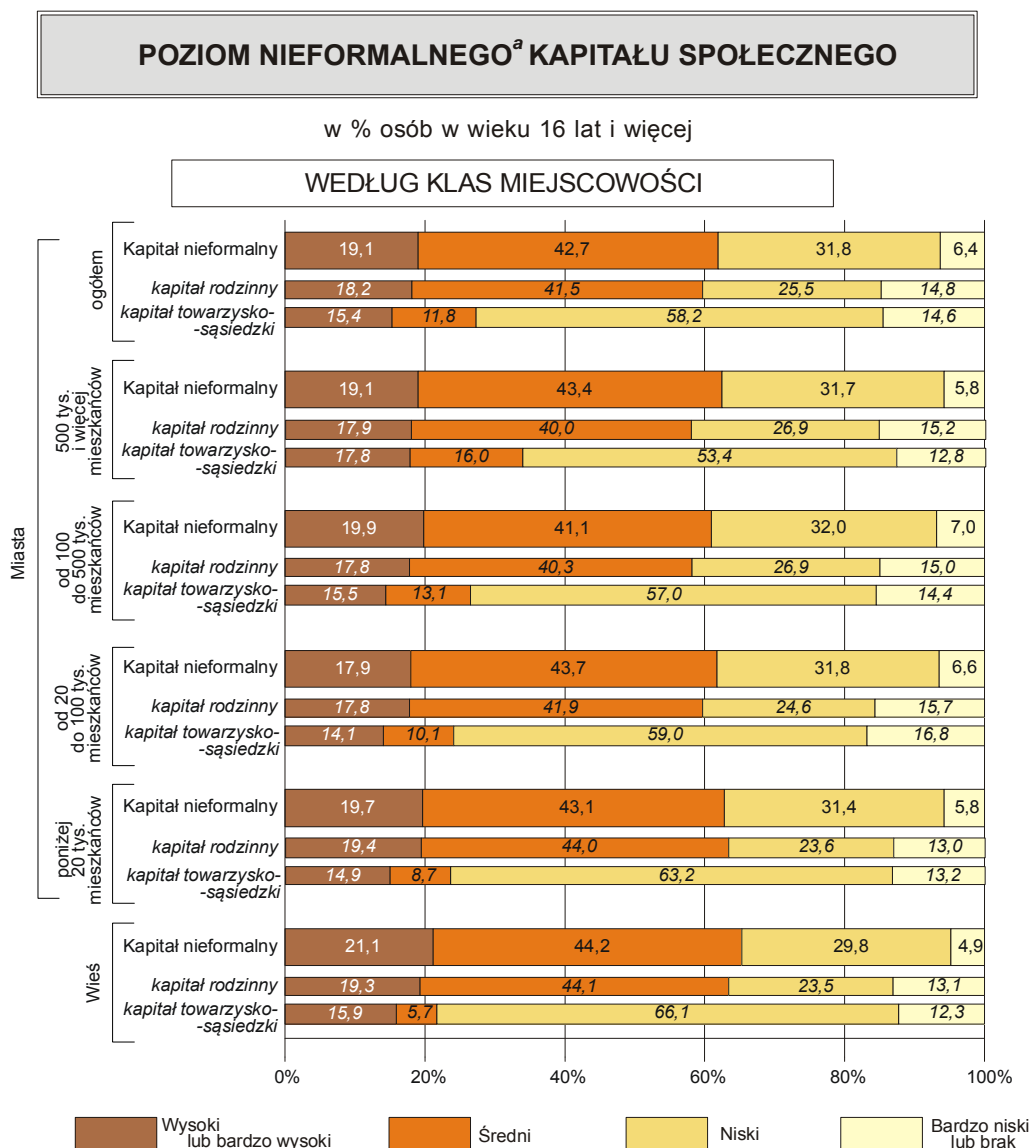
Wykres 4.17.

Nie zaobserwowano dużych różnic w poziomie kapitału nieformalnego ogółem ze względu na miejsce zamieszkania. Dotyczy to zarówno położenia geograficznego (region) jak i typu miejscowości.

Na wsi odnotowano nieco większe zasoby kapitału nieformalnego ogółem niż w miastach, mimo iż kapitał towarzysko-sąsiedzki charakteryzował się większym zróżnicowaniem niż kapitał rodzinny i osiągnął wyższy poziom w miastach – głównie w tych największych. Do nieco wyższego poziomu kapitału nieformalnego ogółem na wsi przyczynił się wyższy niż w miastach poziom kapitału rodzinnego. Wysoki lub średni poziom kapitału nieformalnego ogółem miało 65% mieszkańców wsi i 62% mieszkańców miast. Na wsi odnotowano także najmniejszy odsetek osób o bardzo niskim poziomie lub całkowitym braku tego kapitału. Na wsi, ale również w najmniejszych miastach, występują najwyższe odsetki osób o wysokim i średnim kapitale rodzinnym (ponad 63% na wsi i w małych miastach wobec 58-60% w średnich i dużych ośrodkach miejskich). W przypadku kapitału towarzysko-sąsiedzkiego, najwyższymi zasobami odznaczały się największe miasta. W miastach liczących powyżej 500 tys. mieszkańców, co najmniej średnim poziomem kapitału towarzysko-sąsiedzkiego charakteryzowało się prawie 34% osób (w tym 18% wysokim lub bardzo wysokim), natomiast na wsi – niecałe 22% (w tym 16% wysokim lub bardzo wysokim). Przewaga zasobów kapitału towarzysko-sąsiedzkiego w dużych ośrodkach miejskich w porównaniu z małymi miastami i obszarami wiejskimi wynika z większego znaczenia sieci relacji towarzyskich w dużych miastach. Wskaźnik dobrych relacji sąsiedzkich osiąga bowiem najwyższe wartości na wsi oraz w małych miastach.

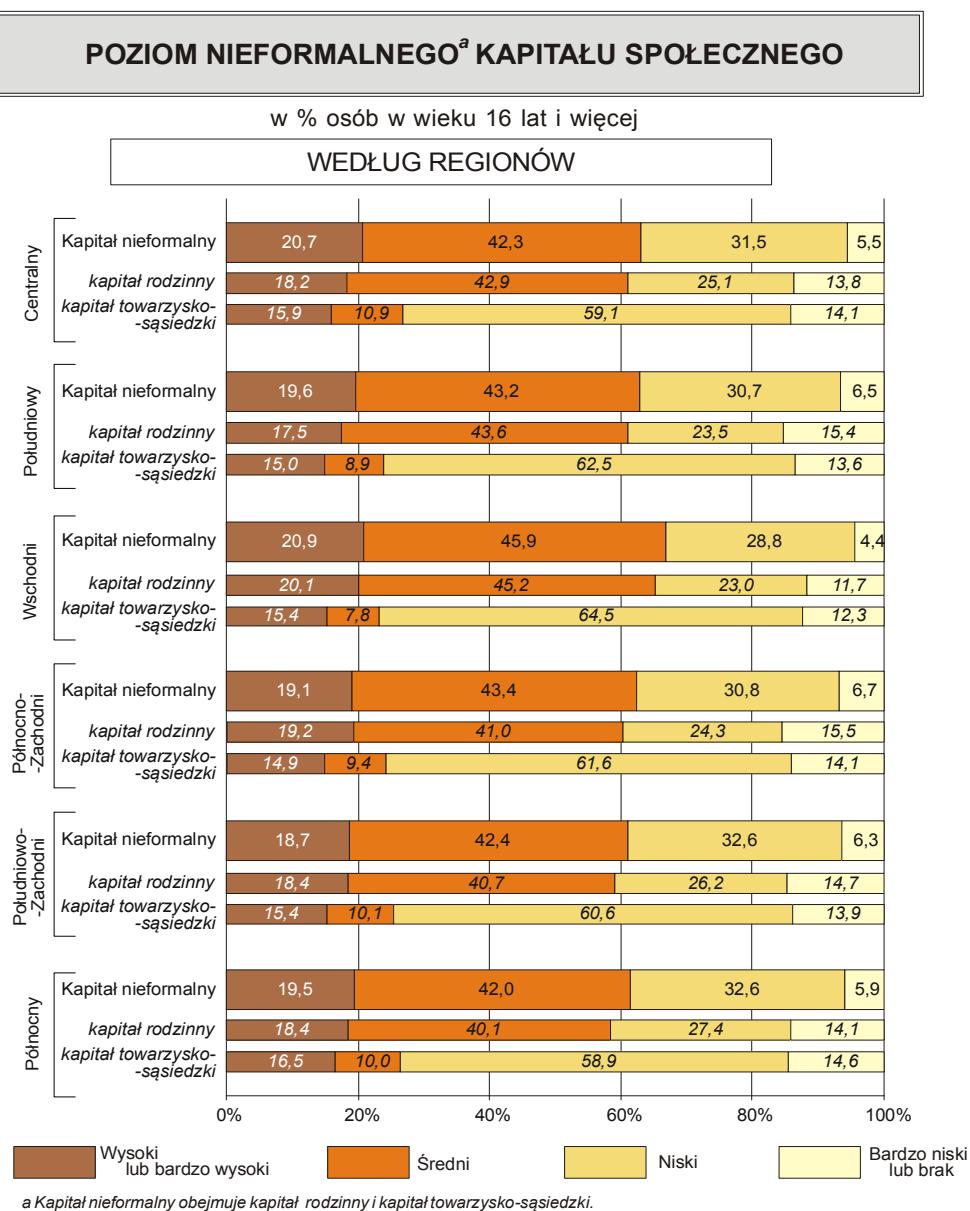
Wykres 4.18.

^a Kapitał nieformalny obejmuje kapitał rodzinny i kapitał towarzysko-sąsiedzki.

W przypadku analizy zróżnicowania regionalnego, jego niewielka skala wynika w dużym stopniu z definicji samych regionów. Są one jednostkami wewnątrznie zróżnicowanymi, obejmującymi obszary o różnej charakterystyce, których specyfika ginie jednak często na poziomie całego regionu. Jedynym wyraźnie wyróżniającym się regionem ze względu na poziom nieformalnego kapitału społecznego jest region wschodni. Charakteryzuje się on najwyższym odsetkiem osób posiadających co najmniej średni poziom kapitału nieformalnego ogółem – prawie 67%, przy czym prawie 21% to osoby o wysokim poziomie kapitału. Natomiast poziom bardzo niski lub brak kapitału formalnego odnotowano w tym regionie zaledwie w przypadku nieco ponad 4% osób (podczas gdy w innych regionach wahał się on od 5,5 do 7%). Relatywnie wysoki poziom kapitału nieformalnego w regionie wschodnim jest tworzony głównie przez wysoki kapitał rodzinny. Ponad 20% osób w tym regionie odznaczało się wysokim kapitałem rodzinnym. Kapitał towarzysko-sąsiedzki był zbliżony lub nawet nieco niższy niż w innych regionach.

Wykres 4.19.

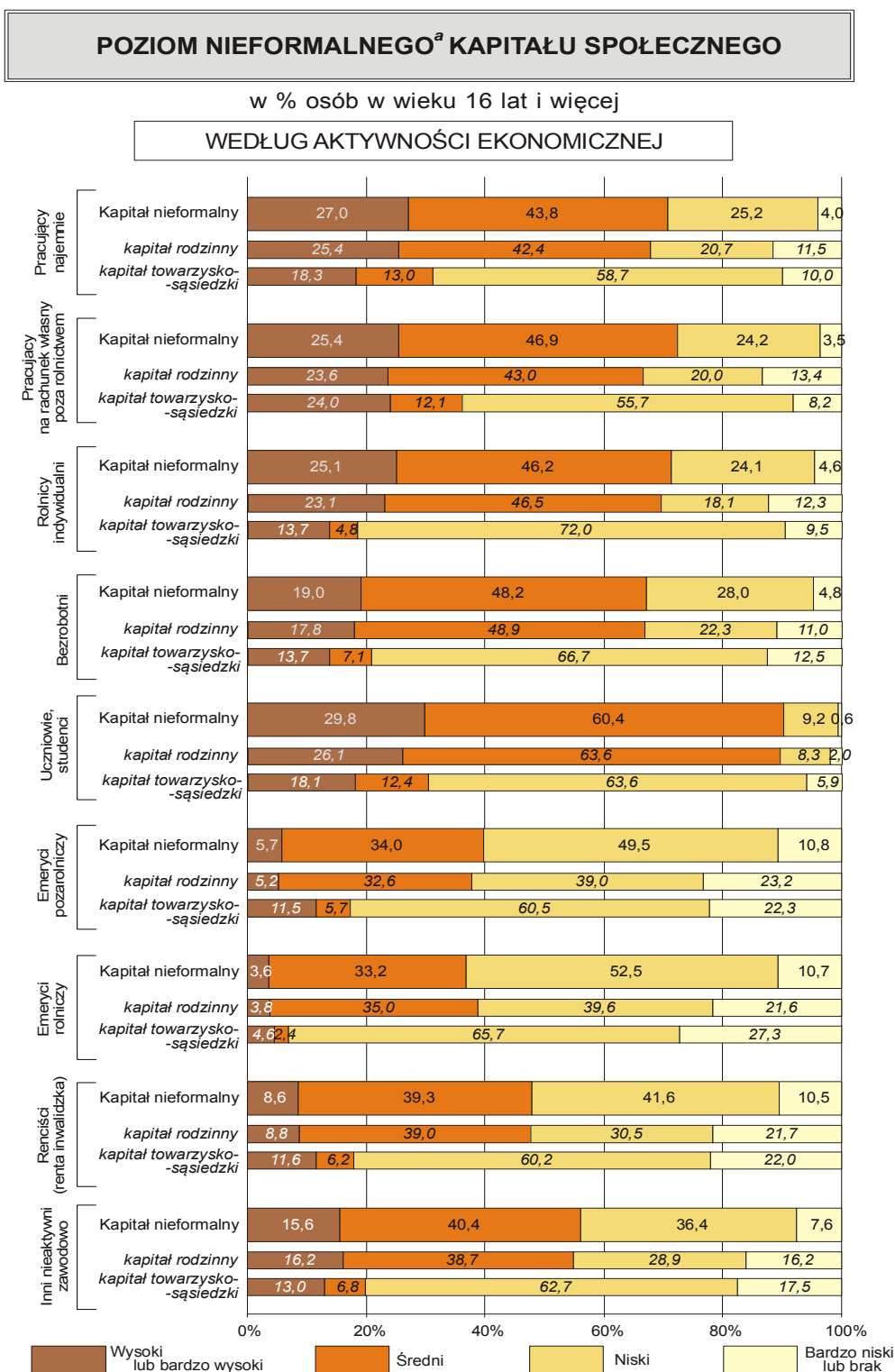

Wiek, poziom wykształcenia, miejsce zamieszkania, stan zdrowia – to czynniki, które w dużej mierze decydują o miejscu jednostki na rynku pracy. O skumulowanym wpływie m.in. tych czynników należy pamiętać analizując zróżnicowanie poziomu kapitału społecznego według rodzaju aktywności ekonomicznej. Uczniowie i studenci oraz osoby pracujące odznaczają się wyraźnie wyższym poziomem nieformalnego kapitału społecznego od emerytów, rencistów i innych osób nieaktywnych zawodowo. Podobnym poziomem nieformalnego kapitału społecznego co pracujący, charakteryzują się osoby bezrobotne (o czym przesądza kapitał rodzinny), choć szczegółowy rozkład miar tego kapitału wykazuje pewne różnice (np. wśród pracujących jest więcej osób reprezentujących wysoki poziom kapitału).

Odsetek osób o co najmniej średnim poziomie kapitału nieformalnego wahał się od 37% wśród emerytów rolniczych do 71-72% wśród pracujących i 90% wśród uczniów i studentów. Uczniowie i studenci odznaczali się najwyższym poziomem kapitału rodzinnego (26% osób o wysokim poziomie

i 64% o średnim poziomie). Największymi zasobami kapitału towarzysko-sąsiedzkiego charakteryzowała się grupa pracujących na rachunek własny poza rolnictwem (24% osób o wysokim kapitale i 12% osób – o średnim poziomie kapitału). Najniższe zasoby kapitału rodzinnego odnotowano w grupie emerytów – w podobnym stopniu nierolniczych jak i rolniczych. Emeryci, szczególnie rolniczy, wspólnie z rencistami odznaczali się także najniższymi zasobami kapitału towarzysko-sąsiedzkiego.

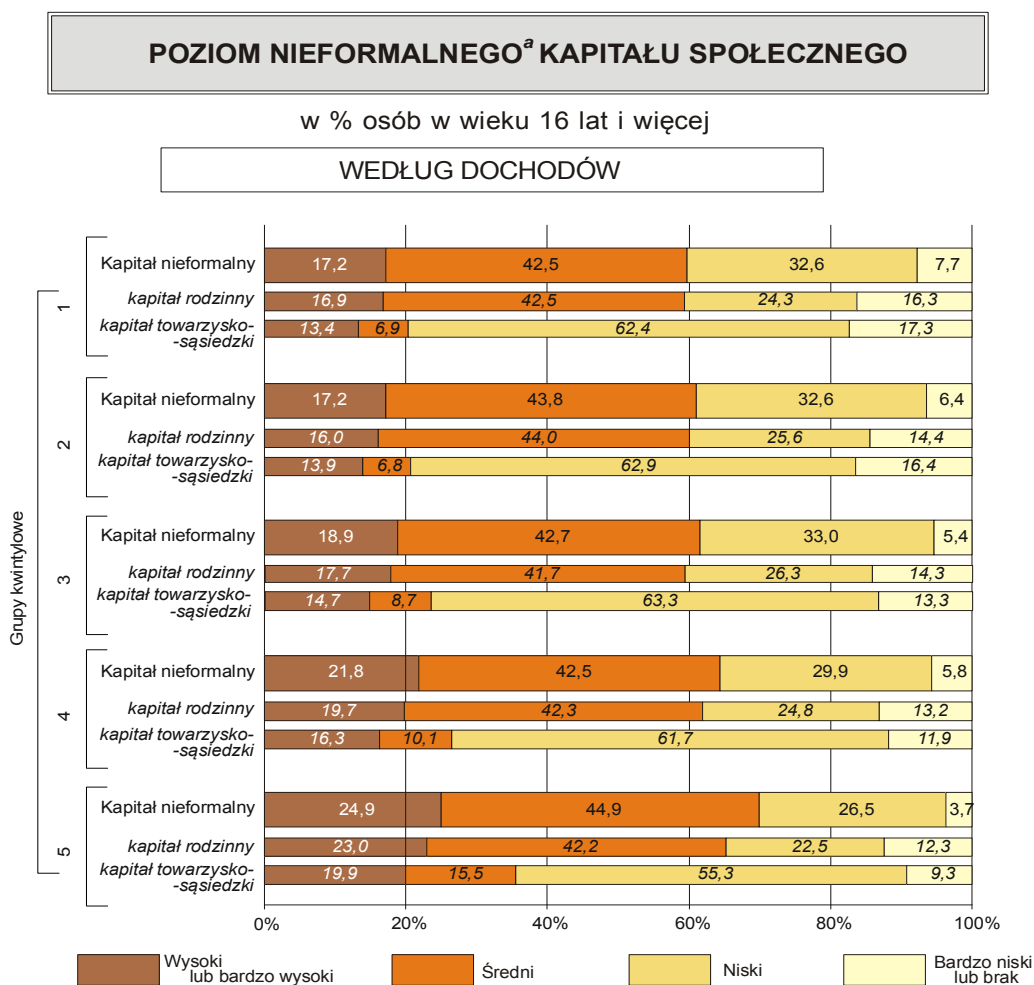
Wykres 4.20.

Ogólnie można powiedzieć, że wraz ze wzrostem dochodów obserwujemy także wzrost zasobów nieformalnego kapitału społecznego. Jednak związek dochodu z rozległością i jakością relacji rodzinnych oraz towarzysko-sąsiedzkich nie jest zbyt duży, szczególnie wśród osób o umiarkowanych dochodach. O wyraźnych różnicach w zasobach nieformalnego kapitału społecznego można mówić w przypadku porównania grupy o najlepszej sytuacji dochodowej i grupy o najniższych dochodach. Wysoki lub średni poziom kapitału nieformalnego odnotowano w przypadku 70% osób w piątej grupie kwintylowej (jedna piąta populacji o najwyższym poziomie dochodów) wobec 60% osób w pierwszej grupie kwintylowej (jedna piąta populacji o najniższych dochodach); w drugiej, trzeciej i czwartej grupie kwintylowej było to 61-64% osób. Bardzo niski poziom lub brak kapitału dotyczył 8% osób z najniższej grupy dochodowej i mniej niż 4 % osób z najwyższej grupy dochodowej.

Sytuacja dochodowa w większym stopniu wpływa na kapitał towarzysko-sąsiedzki niż na rodzinny. Odsetek osób o wysokim lub średnim kapitale towarzysko-sąsiedzkim wyniósł od 20% w pierwszej grupie kwintylowej do ponad 35% – w piątej grupie kwintylowej. W przypadku kapitału rodzinnego – wysokim lub średnim poziomem charakteryzowało się 59% osób w najniższej grupie dochodowej oraz 65% osób w najwyższej grupie dochodowej.

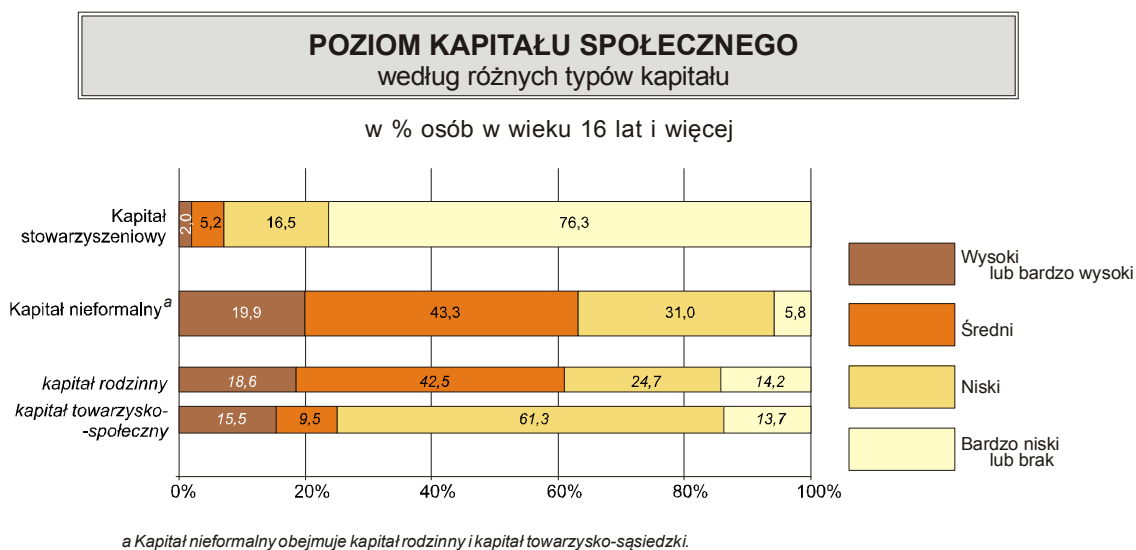
Wykres 4.21.

Kapitał stowarzyszeniowy a kapitał nieformalny

W dyskusjach dotyczących kapitału społecznego zwraca się uwagę na potrzebę rozwoju zarówno kapitału stowarzyszeniowego jak i nieformalnego. Podkreśla się przy tym, iż optymalne z punktu widzenia budowy społeczeństwa obywatelskiego jest zachowanie równowagi między „pomostowym” kapitałem stowarzyszeniowym a nieformalnym kapitałem „wiążącym”. Badanie spójności społecznej wskazuje na niskie zasoby kapitału stowarzyszeniowego w Polsce. Wysokim poziomem kapitału stowarzyszeniowego (uczestnictwo w co najmniej 3 typach stowarzyszeń wtórnych) charakteryzowało się zaledwie 2% osób w wieku 16 lat i więcej natomiast bardzo niskim poziomem lub zupełnym brakiem zaangażowania w sieć formalną odznaczało się ponad trzy czwarte osób w tym wieku. W przypadku nieformalnego kapitału społecznego – wysoki poziom odnotowano w przypadku 20% osób natomiast bardzo niskie zasoby lub całkowity brak kapitału dotyczył 6% osób. Obserwujemy przy tym, o czym już wcześniej pisano, wyraźnie wyższy poziom kapitału rodzinnego niż towarzysko-sąsiedzkiego.

Wykres 4.22.

Zestawienie informacji na temat poziomu trzech składowych i zarazem typów kapitału społecznego: kapitału rodzinnego, towarzysko-sąsiedzkiego (wspólnie tworzą kapitał nieformalny) oraz stowarzyszeniowego daje wielowymiarowy obraz zjawiska, który mógłby być trudno uchwytny przy oddzielnej analizie składowych. Dlatego, celem pełniejszego ukazania wpływu różnych czynników na kapitał społeczny w wymiarze sieciowym, opracowane zostały wykresy radarowe pokazujące w sposób syntetyczny zróżnicowanie wszystkich trzech typów kapitału. Na wykresach zastosowano wskaźniki relatywne, pokazujące poziom danego kapitału w danej grupie w stosunku do średniego poziomu dla całej populacji (zob. *Komentarz 4.3.*).

Komentarz 4.3.

SYNTETYCZNA PREZENTACJA KAPITAŁU SPOŁECZNEGO NA WYKRESACH RADAROWYCH

Wykresy radarowe zamieszczone w publikacji prezentują w sposób syntetyczny wpływ różnych czynników na kształtowanie się trzech typów kapitału społecznego:

- kapitału stowarzyszeniowego (formalnego).
- kapitału rodzinnego (element kapitału nieformalnego),
- kapitału towarzysko-sąsiedzkiego (element kapitału nieformalnego),

Na potrzeby prezentacji na wykresach, dla każdego z typów kapitału utworzono dodatkowe wskaźniki, nazywane wskaźnikami znormalizowanymi.

Podstawą każdego z tych wskaźników jest wskaźnik skategoryzowany danego typu kapitału, a dokładnie odsetek osób posiadających dany kapitał na poziomie średnim lub wyższym. Odsetek ten jest miarą pokazującą stan kapitału dla danej podpopulacji. Jednakże, odsetki te znacząco różnią się dla poszczególnych typów kapitału. W szczególności, kapitał formalny jest zwykle znacznie niższy od nieformalnego co dotyczy całej populacji dla Polski ogółem, jak i różnych przekrojów.

Skutkiem tego jest to, że wykresy radarowe utworzone na podstawie tak zdefiniowanych odsetków byłyby nieczytelne, ze względu na występowanie na jednej z osi wartości o zupełnie innej skali zmienności. Dlatego na wykresach zaprezentowano wskaźniki znormalizowane za pomocą średniej wartości danego kapitału dla całej populacji. Wskaźnik znormalizowany otrzymywany jest poprzez podzielenie odsetka osób z poziomem danego kapitału średnim lub wyższym dla danej podpopulacji (kategorii przekroju) przez analogiczny odsetek dla całej populacji.

W przypadku każdego z typów kapitału wartości wskaźników znormalizowanych dla całej populacji wynoszą 1. Oznacza to oczywiście, że nie pozwalają one porównać wielkości poszczególnych kapitałów ze sobą, ale dobrze pokazują wpływ różnych czynników na poszczególne typy kapitału (pozwalają porównywać różne kategorie przekrojów między sobą ze względu na dany typ kapitału), szczególnie po naniesieniu na wykres radarowy, który daje syntetyczny obraz zjawiska.

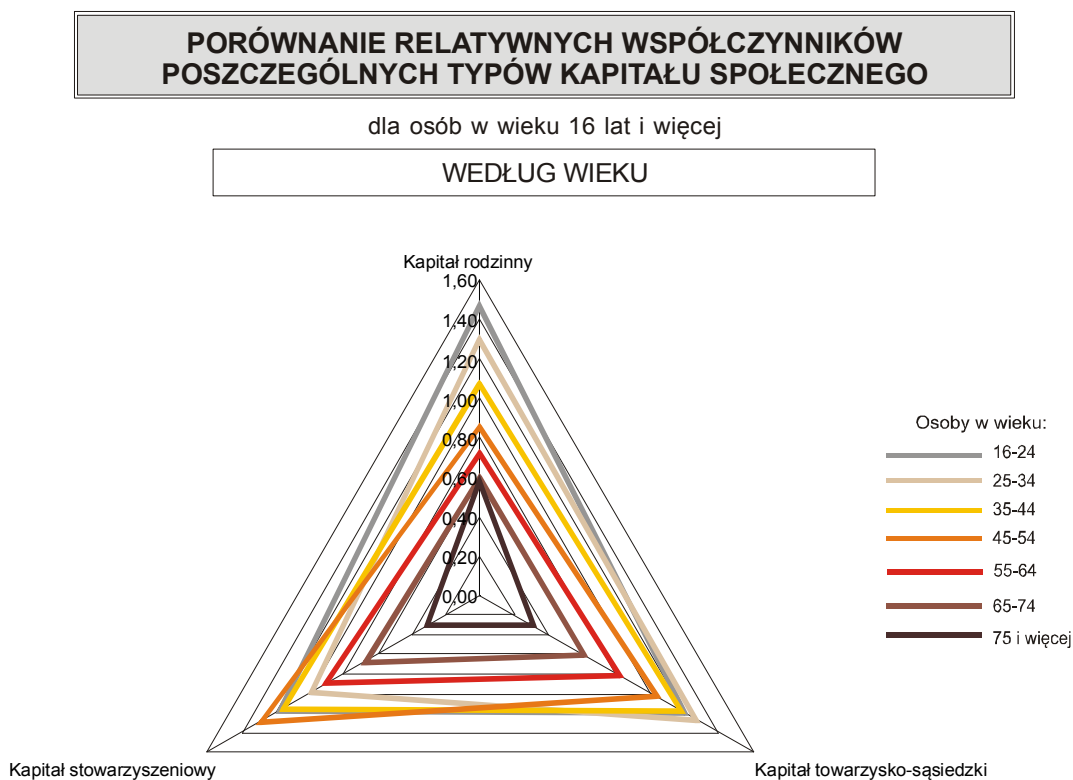
Wyniki badania nie wskazują na znaczące zróżnicowanie poziomu kapitału społecznego ze względu na płeć; wartości współczynników relatywnych przyjmują wartości bliskie 1 zarówno dla kobiet, jak i mężczyzn, ze względu na wszystkie rodzaje kapitału. Można jednak odnotować, że wśród kobiet zaobserwowano minimalnie wyższy poziom kapitału rodzinnego, zaś wśród mężczyzn – kapitału stowarzyszeniowego.

Czynnikiem wyraźnie różnicującym zasoby sieciowego kapitału społecznego jest wiek; przy czym w zależności od typu kapitału oddziaływanie wieku przebiega nieco inaczej. Wiek odzwierciedla bowiem różne etapy życia (np. etap nauki, zakładania rodziny, rozpoczęcia pracy, okres stabilizacji życia zawodowego i rodzinnego, okres przejścia na emeryturę) i związane z tymi etapami – czasami „konkurencyjne” – zaangażowania w relacje i uczestnictwo w życiu społecznym.

Największymi zasobami kapitału stowarzyszeniowego charakteryzują się osoby w wieku 45-54 lata, nieco niższymi – osoby w wieku 16-24 oraz w wieku 35-44 lata. W starszych grupach

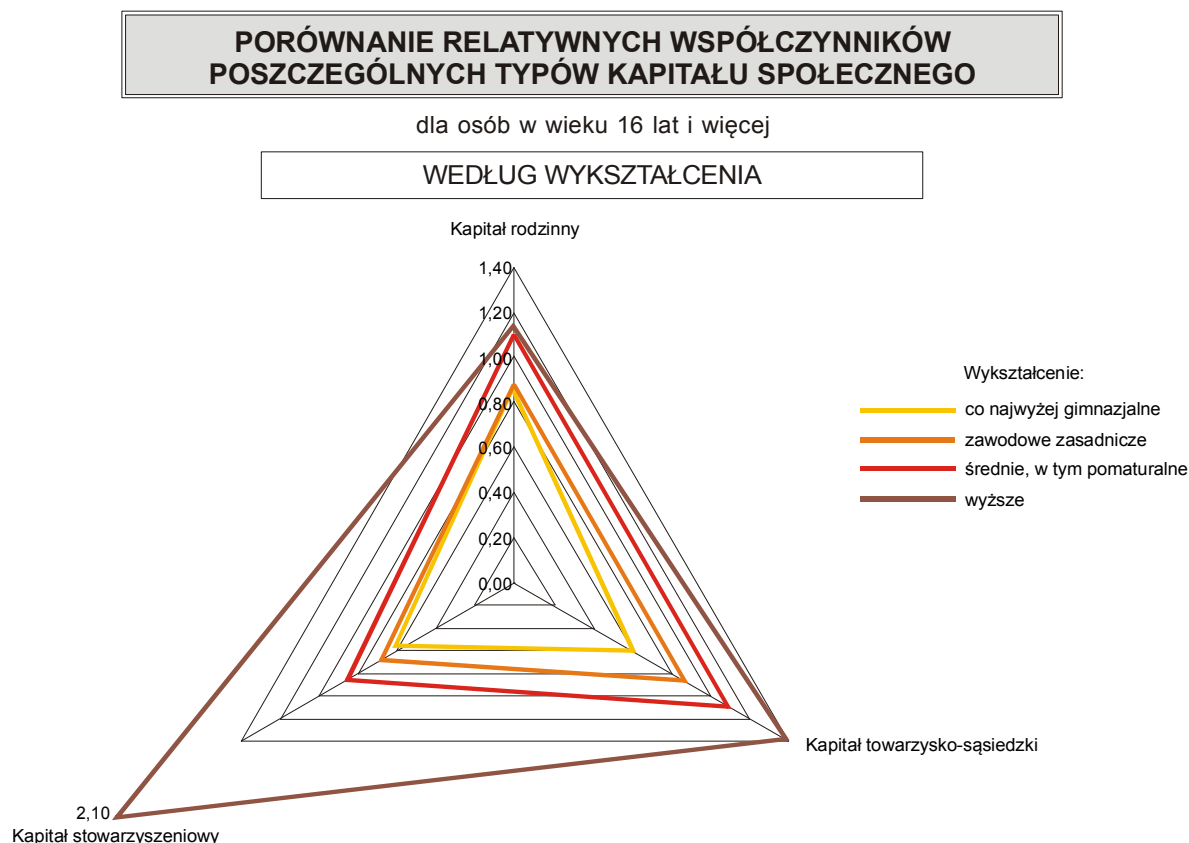
wiekowych – poczynając od przedziału 55-64 lata – obserwujemy bardzo wyraźny spadek kapitału stowarzyszeniowego. W przypadku kapitału towarzysko-sąsiedzkiego największymi zasobami kapitału charakteryzują się osoby młode – między 25 a 35 rokiem życia oraz osoby w przedziałach wiekowych 16-24 lata i 35-44 lata. W starszych grupach wiekowych obserwujemy systematyczny spadek poziomu tego typu kapitału społecznego. W przypadku kapitału rodzinnego najwyższym poziomem kapitału odznaczają się osoby w wieku 16-24 lata. W następnych grupach wiekowych obserwujemy stopniowy spadek poziomu kapitału, który wśród osób starszych ulega jednak wyhamowaniu – dwie ostatnie grupy wiekowe charakteryzują się zbliżonym poziomem kapitału rodzinnego (podczas gdy w przypadku kapitału stowarzyszeniowego i towarzysko-sąsiedzkiego obserwujemy wyraźny spadek w najstarszej grupie wiekowej).

Wykres 4.23.

Analizując zróżnicowanie według poziomu wykształcenia, obserwujemy szczególnie silną zależność w przypadku kapitału stowarzyszeniowego oraz towarzysko-sąsiedzkiego. Kapitał towarzysko-sąsiedzki wykazuje silny, systematyczny wzrost wraz z poziomem wykształcenia. Najsilniejszy efekt obserwujemy jednak w przypadku kapitału stowarzyszeniowego. Dotyczy on przede wszystkim jednej grupy – osób z wyższym wykształceniem, które zdecydowanie przewyższają poziomem tego kapitału pozostałe grupy. Wskaźnik kapitału stowarzyszeniowego dla osób z wyższym wykształceniem jest ponad dwukrotnie wyższy od średniego dla całej populacji i jest to zdecydowanie najsilniejszy efekt spośród wszystkich obserwowanych w niniejszej analizie. W przypadku kapitału rodzinnego zróżnicowanie to jest znacznie słabsze.

Wykres 4.24.

Osoby pracujące oraz uczniowie i studenci generalnie odznaczają się wyższym poziomem kapitału społecznego, niż pozostałe grupy wyróżnione ze względu na rodzaj aktywności ekonomicznej (w tym emeryci, renciści oraz osoby bezrobotne). Różnica ta w największym stopniu widoczna jest w przypadku kapitału stowarzyszeniowego i towarzysko-sąsiedzkiego, w mniejszym – w przypadku kapitału rodzinnego (tu stosunkowo wysoki poziom reprezentują również bezrobotni). Uczniowie i studenci wyróżniają się przede wszystkim ze względu na zasoby kapitału rodzinnego. Reprezentują także najwyższy poziom kapitału stowarzyszeniowego. Przy czym w przypadku kapitału stowarzyszeniowego niewiele niższym poziomem od uczniów i studentów charakteryzują się osoby pracujące (poza rolnikami).

Grupa osób pracujących jest silnie zróżnicowana ze względu na poziom kapitału towarzysko-sąsiedzkiego, a także stowarzyszeniowego. Zarówno kapitał towarzysko-sąsiedzki jak i stowarzyszeniowy jest najwyższy wśród pracujących na rachunek własny poza rolnictwem, natomiast rolnicy indywidualni charakteryzują się znacznie niższym niż pozostali pracujący¹⁶ poziomem kapitału towarzysko-sąsiedzkiego oraz stowarzyszeniowego. W przypadku kapitału rodzinnego grupa pracujących okazuje się względnie jednorodna.

Podobnie jak w przypadku aktywnych rolników indywidualnych wśród osób pracujących, tak również emerytowani rolnicy, posiadają zdecydowanie niższy kapitał towarzysko-sąsiedzki i stowarzyszeniowy niż pozostali emeryci i renciści.

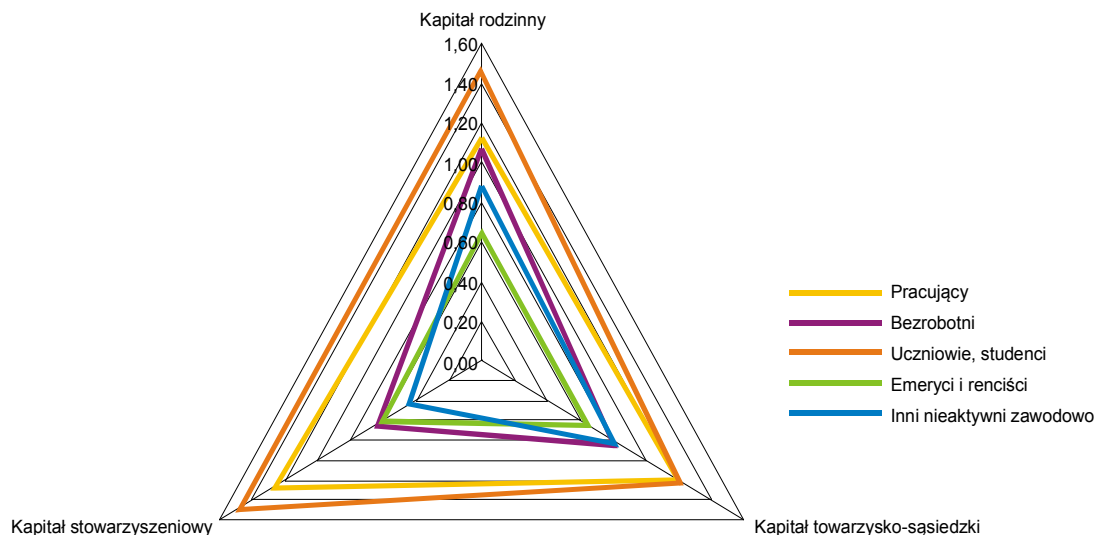
¹⁶ Tzn. osoby pracujące na rachunek własny poza rolnictwem oraz pracownicy najemni.

Wykres 4.25.

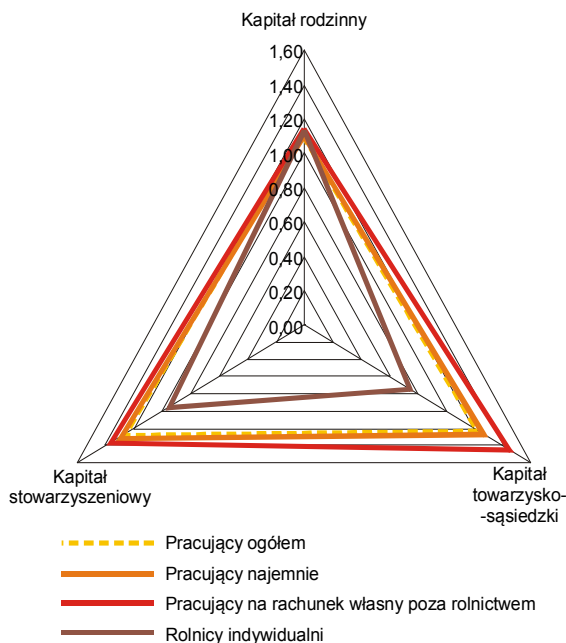
PORÓWNANIE RELATYWNYCH WSPÓŁCZYNNIKÓW POSZCZEGÓLNYCH TYPÓW KAPITAŁU SPOŁECZNEGO

dla osób w wieku 16 lat i więcej

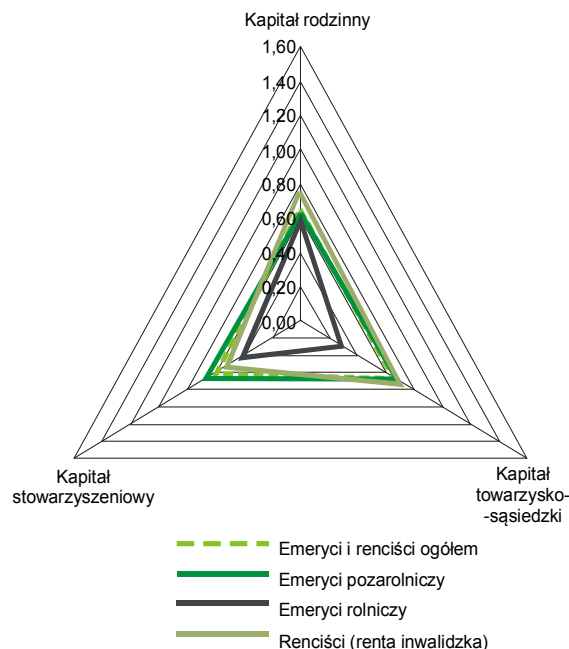
WEDŁUG AKTYWNOŚCI EKONOMICZNEJ

Pracujący

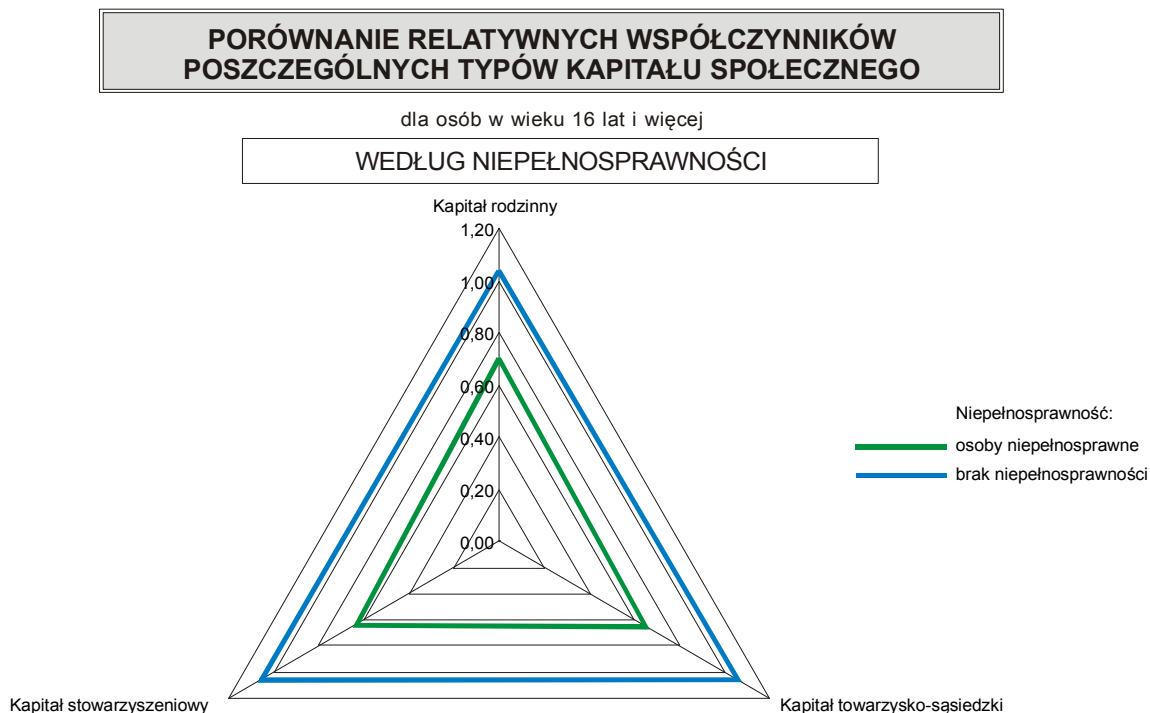

Emeryci i renciści

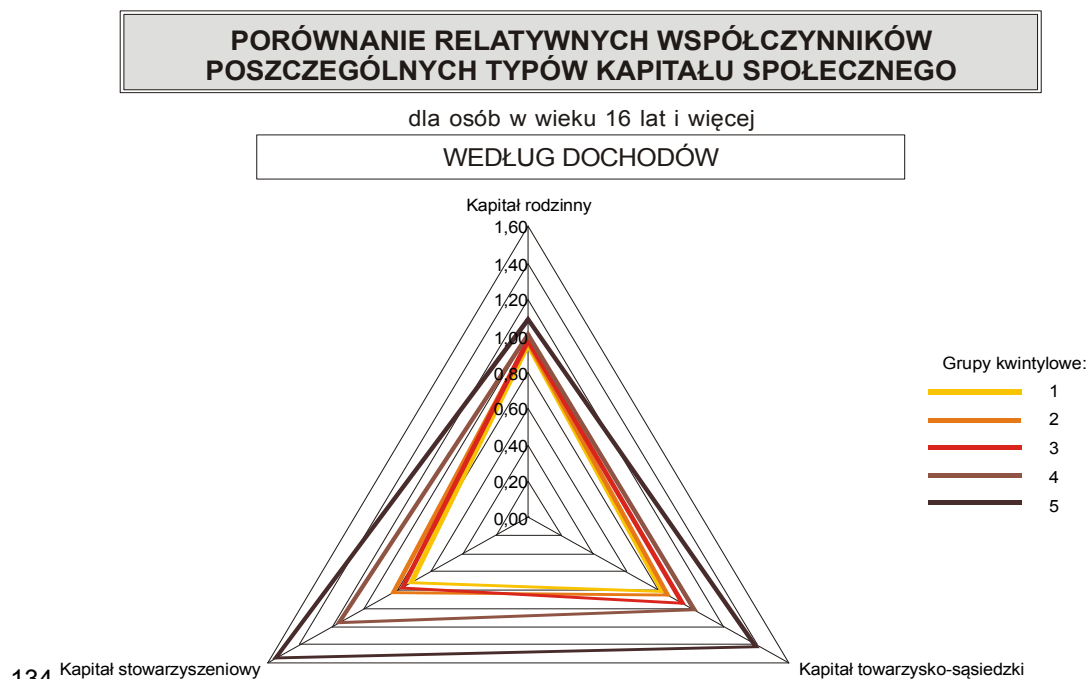
Osoby niepełnosprawne posiadają niższy kapitał społeczny (w każdym jego aspekcie) w stosunku do osób nie dotkniętych niepełnosprawnością.

Wykres 4.26.

Wysokość dochodów jest generalnie powiązana pozytywnie z każdym typem kapitału, tzn. osoby o wyższych dochodach charakteryzują się wyższym poziomem kapitału społecznego. Jednakże, o ile w przypadku kapitału rodzinnego zróżnicowanie jest minimalne, to w przypadku kapitału stowarzyszeniowego czynnik dochodowy wpływa w sposób bardzo istotny; również istotnie, choć w mniejszym stopniu – w przypadku kapitału towarzysko-sąsiedzkiego. Zależności te dotyczą szczególnie osób o najwyższych dochodach (w przypadku kapitału towarzysko-sąsiedzkiego jest to 5-ty kwintyl, w przypadku kapitału stowarzyszeniowego 4-ty i 5-ty).

Wykres 4.27.

Miejsce zamieszkania (typ miejscowości) jest czynnikiem różnicującym głównie zasoby kapitału towarzysko-sąsiedzkiego oraz stowarzyszeniowego. Najwyższy kapitał towarzysko-sąsiedzki i stowarzyszeniowy posiadają mieszkańcy największych miast. Wraz ze spadkiem wielkości miasta (mierzonej liczbą mieszkańców) kapitał maleje. W przypadku kapitału towarzysko-sąsiedzkiego najniższy jest na wsi (głównie z powodu mniejszego znaczenia relacji towarzyskich na wsi niż w miastach), a w przypadku kapitału stowarzyszeniowego – w małych ośrodkach miejskich (miasta do 20 tys. mieszkańców). Kapitał rodzinny nie wykazuje dużego zróżnicowania według typu miejscowości choć na wsi jest nieco wyższy niż w miastach.

Komentarz 4.4.

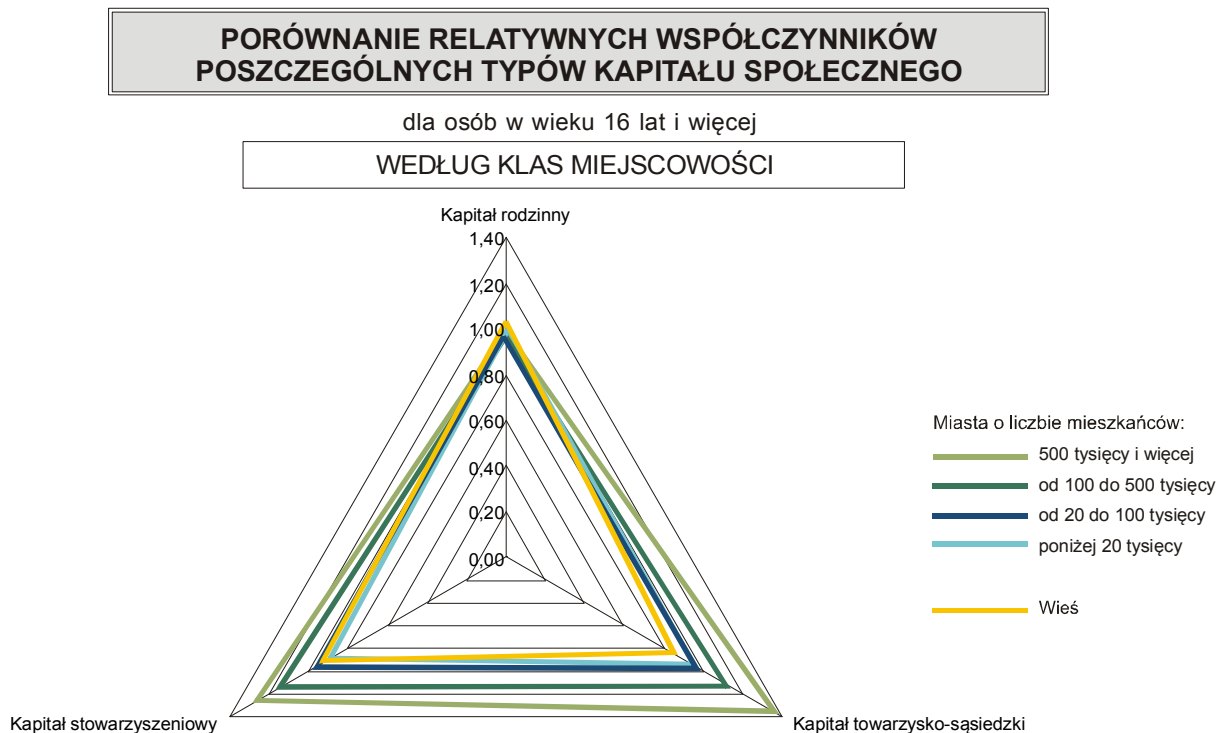
KAPITAŁ SPOŁECZNY A IZOLACJA SPOŁECZNA

Analizując zróżnicowanie kapitału społecznego według klas miejscowości, można zauważyć pozorną sprzeczność między wnioskami dotyczącymi zróżnicowania kapitału społecznego a wnioskami dotyczącymi izolacji społecznej (zob. Wykres 2.3.). Podsumowując wnioski dotyczące wszystkich trzech typów kapitału społecznego, można powiedzieć, iż wyższymi zasobami kapitału sieciowego dysponują mieszkańcy miast (wyższy kapitał towarzysko-sąsiedzki oraz stowarzyszeniowy i tylko nieznacznie niższy kapitał rodzinny). Tymczasem wskaźniki izolacji, oparte na relacjach z tymi samymi grupami osób, co wskaźniki kapitału, przyjmują wyższe wartości również w mieście, co sugeruje gorszy stan tych relacji – a zatem skąd ten kapitał?

Różnice w definiowaniu tych dwóch zjawisk, wiążą się z jakością relacji międzyludzkich (przy pomiarze kapitału bierzemy pod uwagę możliwość udzielenia pomocy, w przypadku izolacji jedynie fakt utrzymywania kontaktów) oraz sposobem traktowania osób zamieszkujących wspólnie (tworzą one kapitał społeczny, nie mają natomiast znaczenia dla izolacji – bierzemy pod uwagę tylko relacje zewnętrzne). Ale nie te czynniki są głównym źródłem wyjaśnienia sprzeczności. Najważniejsze jest to, że izolacja definiowana jest jako zjawisko skrajne – dotyczy osób o najslabiej rozwiniętych kontaktach. Można zauważyć, że – zarówno jeśli idzie o kontakty międzyludzkie, jak i kapitał społeczny – w mieście mamy do czynienia z większym zróżnicowaniem sytuacji poszczególnych osób niż na wsi. W mieście jest stosunkowo duża grupa osób o bardzo wysokim kapitale społecznym i to one przede wszystkim tworzą zasoby tego kapitału, ale mamy też sporą grupę osób o kapitale bardzo niskim (większą niż na wsi, podobnie jak w przypadku grupy osób o najlepszej sytuacji). Na wsi tymczasem dużo częściej mamy do czynienia z poziomami „średnimi”.

Dlatego, mimo przeciętnie wyższych zasobów kapitału w mieście, grupa osób o najniższym jego poziomie jest większa niż na wsi. I to z tej grupy, prawdopodobnie, wywodzą się osoby wyizolowane.

Wykres 4.28.

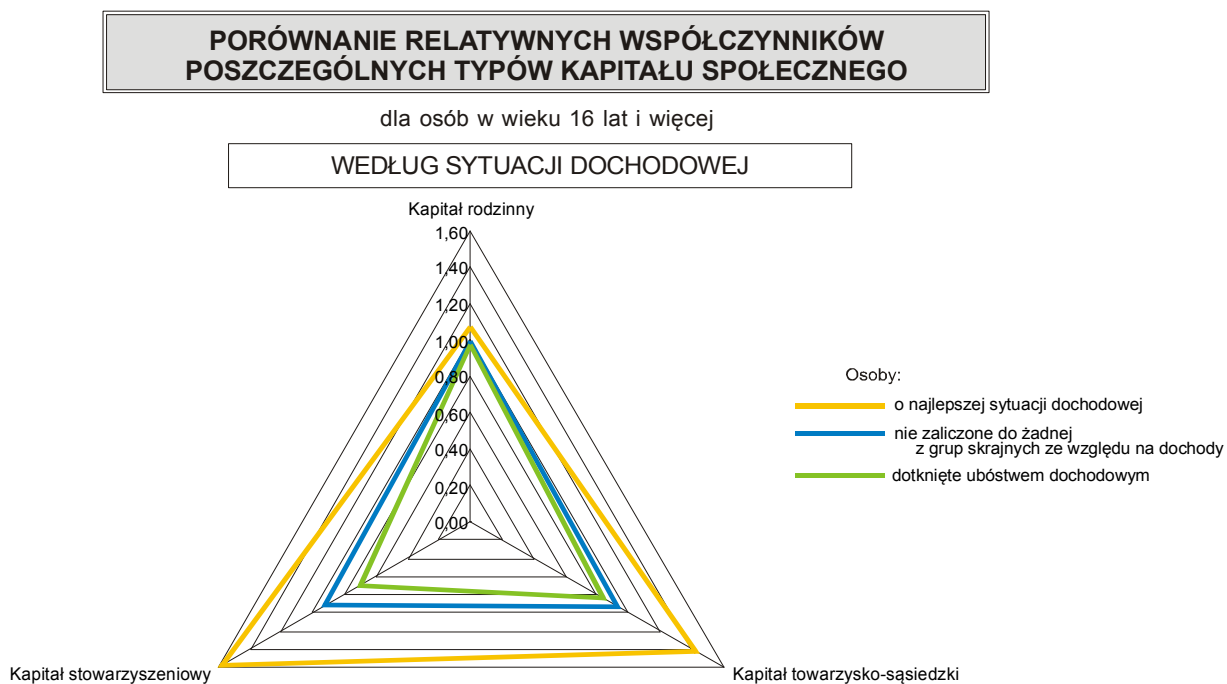
Kapitał społeczny a sytuacja materialna

Przeprowadzono także analizę zróżnicowania kapitału społecznego według sytuacji materialnej, biorąc pod uwagę trzy analizowane w publikacji jej aspekty (dochody, warunki życia, sytuacja budżetowa) oraz przyjęte kryteria wyodrębnienia grup o sytuacji najlepszej i najgorszej (dotknięte ubóstwem).

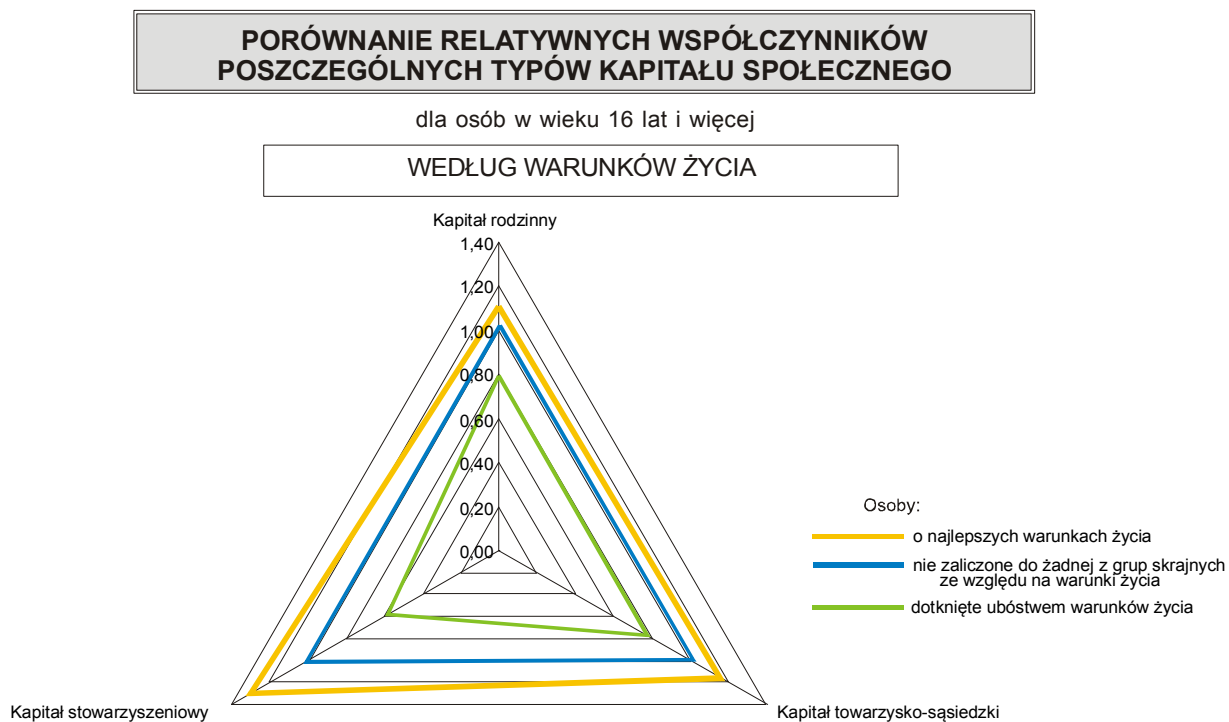
Generalnie można zaobserwować, iż dobra sytuacja materialna wiąże się zwykle z wysokim poziomem kapitału społecznego, zaś najniższym poziomem kapitału charakteryzują się osoby dotknięte ubóstwem. Jednakże, należy zauważyć, iż siła tej zależności bywa różna, co zależy zarówno od tego, jaki typ kapitału analizujemy, a także jaki aspekt sytuacji materialnej bierzemy pod uwagę. I tak, najsilniejszym związkiem z sytuacją materialną charakteryzuje się kapitał stowarzyszeniowy, natomiast najslabsza jest ta zależność w przypadku kapitału rodzinnego.

W przypadku kapitału rodzinnego czynnikiem najsilniej różnicującym jego poziom były warunki życia, a w przypadku kapitału towarzysko-sąsiedzkiego oraz stowarzyszeniowego – sytuacja dochodowa.

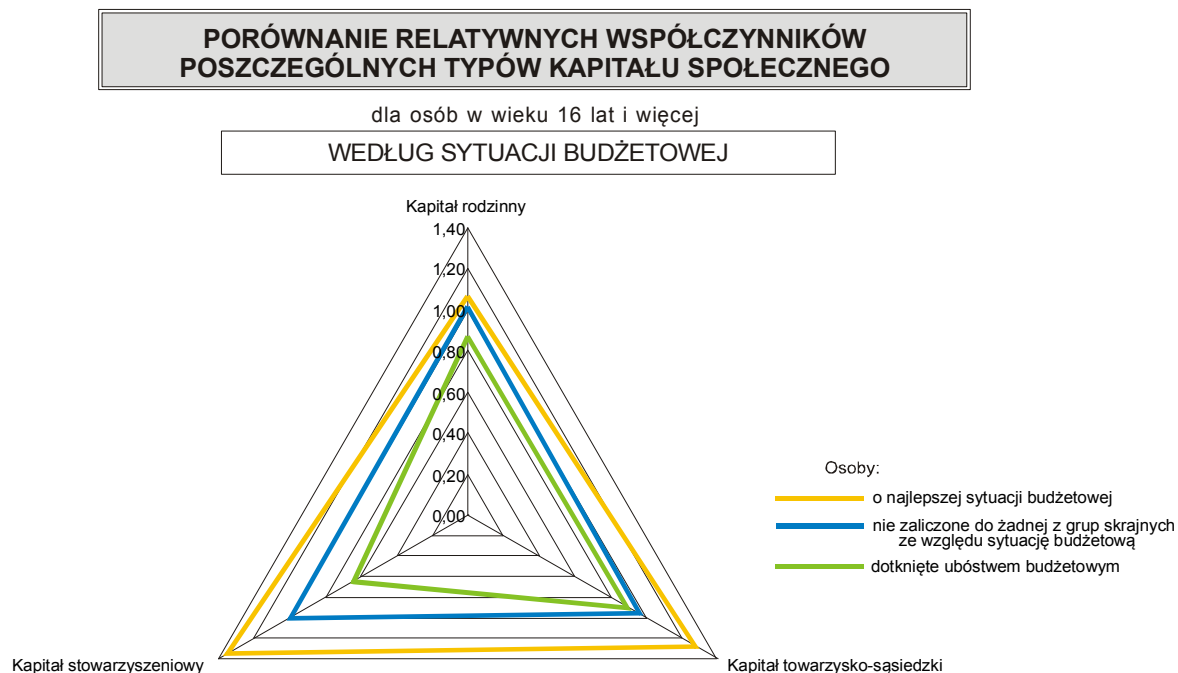
Wykres 4.29.

Wykres 4.30.

Wykres 4.31.

4. PODSUMOWANIE

Podsumowując analizę zróżnicowania kapitału społecznego ze względu na różne czynniki można stwierdzić, iż rozwój poszczególnych form kapitału społecznego (formalnego/stowarzyszeniowego oraz nieformalnego) zwykle idzie ze sobą w parze, tzn. jeżeli dana grupa charakteryzuje się wyższym (niższym) kapitałem społecznym, to ma to zwykle miejsce we wszystkich jego aspektach. Odstępstwa od tej zależności są nieliczne i zostały odrębnie opisane przy analizie poszczególnych czynników. Różna jest natomiast skala zróżnicowania (zwykle najsilniej zróżnicowany jest kapitał stowarzyszeniowy). Można również dla poszczególnych typów kapitału wyodrębnić pewne czynniki „charakterystyczne”, które związane są z danym typem kapitału silniej niż z innymi. Jeśli chodzi o kapitał rodzinny, wpływ wieku zdecydowanie przeważa nad wpływem czynników ekonomicznych. W przypadku kapitału towarzysko-sąsiedzkiego i stowarzyszeniowego oddziaływanie wykształcenia, rodzaju aktywności ekonomicznej, oraz dochodów jest wyraźnie silniejsze.

Tym nie mniej, wyliczone współczynniki korelacji Pearsona nie przyjmują wartości, które można by uznać za wysokie. Silniejsza korelacja występuje w parach: kapitał towarzysko-sąsiedzki – kapitał stowarzyszeniowy oraz kapitał rodzinny – kapitał towarzysko-sąsiedzki (korelacja między elementami kapitału nieformalnego). Wartość współczynnika korelacji dla obydwu par wynosi ok. 0,13. Słabsza jest korelacja w parze kapitał rodzinny – kapitał stowarzyszeniowy (współczynnik korelacji 0,09). Stosunkowo niskie współczynniki korelacji, przy dużym podobieństwie obrazów zróżnicowania poszczególnych typów kapitału według różnych czynników, świadczą prawdopodobnie o tym, iż – z punktu widzenia konkretnej osoby – występuje dość duża substytucyjność/konkurencyjność poszczególnych typów kapitału. To znaczy, że (przynajmniej w pewnym zakresie) jedne typy kontaktów są rozwijane kosztem innych, choć czynniki demograficzne, ekonomiczne, społeczne kształtujące poszczególne typy kapitału są podobne i działają w podobnym kierunku. Trzeba wszakże zauważyć, iż wszystkie współczynniki korelacji pomiędzy poszczególnymi typami kapitału są dodatnie, zatem owa substytucyjność powoduje jedynie zmniejszenie korelacji. Oznacza to, że efekty związane ze „wspieraniem się” wzajemnym kapitałami oraz podobieństwem czynników determinujących ich poziom okazują się przeważające nad efektem „konkurencji” między kapitałami.

1. WPROWADZENIE

Jednymi ze wskaźników kapitału społecznego są: przynależność do różnego rodzaju stowarzyszeń i organizacji oraz zaangażowanie w działalność na rzecz społeczności lokalnej. Miejscem, w którym z pewnością występują te czynniki są instytucje religijne Kościołów i związków wyznaniowych, takie jak: parafie, zbory, zespoły charytatywne, wspólnoty charyzmatyczne oraz inne organizacje i grupy religijne. Oprócz wymiaru instytucjonalnego i religijnego posiadają one także charakter wspólnotowy i lokalny. Relacje jednostki z tego typu organizacjami/wspólnotami stanowią istotną część więzi społecznych, jakie występują w społecznościach lokalnych. Więź z parafią lub inną wspólnotą religijną jest jednym z aspektów (instytucjonalno-wspólnotowego) wymiaru religijności¹. Dlatego też w badaniu spójności społecznej znalazł się także blok pytań dotyczących tematyki religijnej. Zawiera on obok zagadnień związanych z autodeklaracją przynależności do Kościoła, także te ukazujące aktywność społeczno-religijną oraz intensywność zaangażowania w działalność Kościoła i innych organizacji religijnych. Na pytania te odpowiadały osoby mające co najmniej 16 lat.

2. RÓŻNE FORMY UCZESTNICTWA W ŻYCIU SPOŁECZNO-RELIGIJNYM KOŚCIOŁA

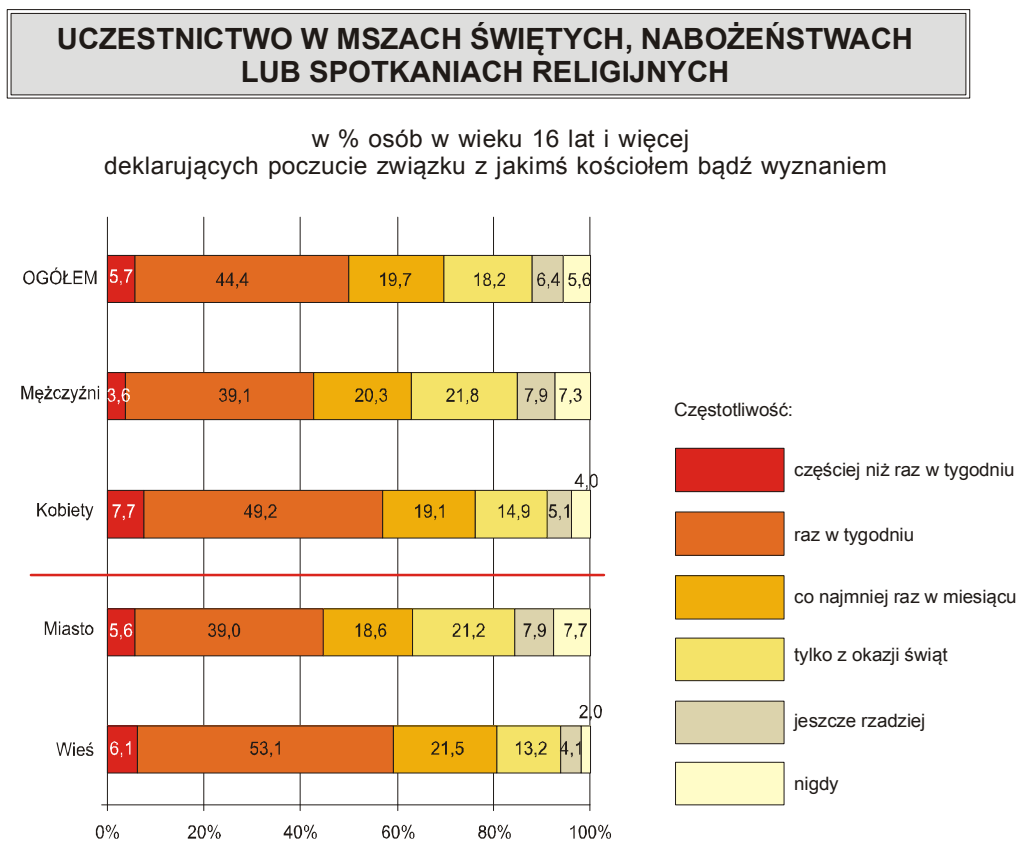
Poczucie związku z Kościołem lub wyznaniem może przybierać różne formy. Może to być deklaracja subiektywna uwarunkowana uczuciowo czy kulturowo, zakładająca jedynie luźny z nim związek. Może być także wynikiem przemyślanego uczestnictwa, wiary i poczucia współodpowiedzialności za wspólnotę, której jest się członkiem. Tak szeroko rozumiana przynależność stanowiła podstawę do sformułowania pytania: *Czy czuje się Pan/Pani związany(-na) z jakimś Kościołem bądź wyznaniem lub uważa się za wyznawcę/wyznawczynię jakiejś religii?* Na tak postawione pytanie prawie 85% osób w wieku 16 lat lub więcej odpowiedziało, że tak. Płeć i miejsce zamieszkania jedynie w nieznacznym stopniu wpływają na rozkład odpowiedzi. Wśród mieszkańców wsi poczucie to jest najwyższe i wynosi prawie 91%, w mieście odsetek ten jest o prawie 10 p. proc. niższy. Kobiety częściej (87,3%) niż mężczyźni (81,5%) deklarowały związek z Kościołem bądź wyznaniem.

Istotnym wskaźnikiem uczestnictwa w życiu religijnym Kościoła jest udział we wspólnotowych praktykach religijnych, takich jak msze święte, nabożeństwa, spotkania religijne. Z autodeklaracji respondentów wynika, że połowa (50,1%) osób w wieku 16 lat i więcej uczestniczy w nich co najmniej raz na tydzień, prawie 20% co najmniej raz na miesiąc, 18,2% tylko z okazji świąt, 6,4% stwierdziło, że jeszcze rzadziej, zaś 5,6% określiło, że nigdy. Poziom uczestnictwa w tego typu praktykach religijnych uzależniony jest zarówno od miejsca zamieszkania, jak i płci. Prawie 60% mieszkańców wsi i 57% kobiet chodzi na msze święte lub nabożeństwa co najmniej raz w tygodniu. Z taką samą

¹ Por. E. Firlit, *Więź z parafią*, w: *Religijność Polaków 1991*, red. L. Adamczuk, ks. W. Zdaniewicz, Warszawa 1993, s. 96.

częstotliwością „chodzi do Kościoła” znacznie mniej mieszkańców miast (prawie 45%) i mężczyzn (prawie 43%). Istotne różnice wśród tych kategorii pojawiły się także w zakresie braku uczestnictwa lub okazjonalnego udziału w tego typu praktykach. Łącznie takie deklaracje złożyło 12% osób. O ile wśród mieszkańców wsi i kobiet odpowiedzi takich było stosunkowo niewiele (6,1% i 9,1%), to wśród mieszkańców miast i mężczyzn odsetek ten był już zauważalnie wyższy (15,6% i 15,2%).

Wykres 5.1.

Obok szeroko rozumianego poczucia związku z Kościołem lub wyznaniem w badaniu zostało uwzględnione także pytanie wskazujące na bardziej formalną przynależność do organizacji, grupy czy wspólnoty religijnej, przejawiające się członkostwem, poczuciem współodpowiedzialności za grupę. Wiąże się to zazwyczaj z intencją przynależności, posiadaniem świadomości łączności z nią oraz podzieleniem jej celów. Wyniki badania wskazały, że przeszło 18% osób w wieku co najmniej 16 lat zadeklarowało przynależność do różnego rodzaju organizacji religijnych. Odsetek ten – w porównaniu do prawie 85% osób odczuwających związek z Kościołem bądź wspólnotą – wydaje się stosunkowo niski². Należy jednak pamiętać, że poczucie związku z Kościołem nie wymaga uczestnictwa w sformalizowanych grupach religijnych i jest zazwyczaj związane z praktykami religijnymi i stylem życia. Nieznacznie częściej deklaracje przynależności do grup religijnych były składane przez kobiety (20,4%) i mieszkańców wsi (20,9%).

² Dane te korespondują z wynikami badania pracy niezarobkowej poza gospodarstwem domowym, por. *Wolontariat w organizacjach i inne formy pracy niezarobkowej poza gospodarstwem domowym – 2011*, GUS Warszawa 2012, s. 40.

Miernikami aktywności w Kościele są także: poświęcanie czasu na pracę społeczną w ramach organizacji, wspólnot religijnych oraz udział w imprezach lub wydarzeniach przez nie organizowanych. Prawie 90% osób w wieku 16 lat i więcej stwierdziło, że nigdy nie wykonywało żadnej nieodpłatnej pracy na rzecz organizacji czy instytucji religijnych, takie zaangażowanie zadeklarowało jedynie 10% osób. Praca ta była wykonywana z różną częstotliwością: co najmniej raz w miesiącu podejmowało ją 3,2% osób, rzadziej niż raz w miesiącu, ale co najmniej raz na pół roku pracowało 3,0%, natomiast 3,8% pracowało jeszcze rzadziej.

Udział w imprezach lub wydarzeniach organizowanych przez instytucje religijne zadeklarowało 13,4% osób w wieku co najmniej 16 lat. Ten rodzaj aktywności uwarunkowany był przede wszystkim okazjonalnością imprez i wydarzeń organizowanych przez te instytucje, co miało istotny wpływ na deklarowaną przez badanych częstotliwość udziału w nich. Wyniki te odbiegają od tych dotyczących pracy społecznej – aktywności nieuwarunkowanej incydentalnością wydarzeń. Co najmniej raz w miesiącu uczestniczyło w tego typu akcjach 2,4% osób, rzadziej niż raz w miesiącu, ale co najmniej raz na pół roku brało udział 4,5%, a 6,6% uczestniczyło w takich akcjach jeszcze rzadziej. Zarówno aktywność w wolontariacie jak i w imprezach organizowanych przez instytucje wyznaniowe jest tylko w niewielkim stopniu zróżnicowana pod względem płci i miejsca zamieszkania. Wyższe odsetki odnotowane wśród kobiet i mieszkańców wsi są odwzorowaniem także większego ich zaangażowania na polu religijnym.

3. ZAANGAŻOWANIE W DZIAŁALNOŚĆ SPOŁECZNO-RELIGIJNĄ KOŚCIOŁA WEDŁUG WYBRANYCH CZYNNIKÓW DEMOGRAFICZNO-SPOŁECZNYCH

Przedstawione pytania posłużyły do zbudowania wskaźnika obrazującego poziom zaangażowania w działalność społeczno-religijną Kościoła/wspólnoty religijnej³. Ma on na celu zebranie wybranych i omówionych pokrótce form aktywności społecznych i religijnych, ujęcie ich i przedstawienie w sposób syntetyczny. Wskaźnik ten znalazł zastosowanie w szczegółowym omówieniu aktywności społeczno-religijnej poprzez analizy jego średnich wartości dla wybranych zmiennych (głównie demograficzno-społecznych) oraz analizę według czterech kategorii wskaźnika, obrazujących poziom zaangażowania na rzecz Kościoła/wspólnoty religijnej (od postawy biernej po wysoki poziom zaangażowania).

Wyniki badania w zakresie zaangażowania w życie społeczne Kościoła/wspólnoty religijnej wskazują, że najliczniejszą grupę stanowią osoby niezaangażowane oraz te, które w tym zakresie wykazały się jedynie minimalną aktywnością (stanowią one wspólną kategorię określoną jako poziom bierny) – 44,1%. Drugą co do wielkości grupą są osoby wykazujące się niskim poziomem aktywności – 36,5%, następnie osoby o średnim poziomie aktywności – 11,3%. Najbardziej zaangażowani

³ Budowa wskaźnika oraz etapy jego konstruowania zawarte są w komentarzu nr 2 na końcu rozdziału.

w działalność Kościoła stanowią najmniejszą grupę – jedynie 8,1% całej zbiorowości. Średnia wartość wskaźnika zaangażowania na rzecz Kościoła/wspólnoty religijnej dla całej populacji wynosi 2,68.

Poziom zaangażowania w społeczno-religijną działalność Kościoła/wspólnoty jest zróżnicowany w zależności od zmiennych demograficzno-społecznych. Płeć, jak pokazują wyniki, ma istotny związek z tym rodzajem zaangażowania. Kobiety przeważają we wszystkich kategoriach, w których wykazano aktywność: *wysoki* – 9,6%, *średni* – 11,9% i *niski poziom zaangażowania* – 40,5%. Przewaga kobiet nad mężczyznami jest znacząca zarówno w kategorii „wysokie zaangażowanie” gdzie wynosi przeszło 3 p. proc. (mężczyźni – 6,4%), jak i łącznie dla trzech kategorii powyżej postawy biernej gdzie osiąga prawie 13 p. proc. Mężczyźni cechowali się niższym poziomem aktywności, przy czym przeszło połowa z nich (50,7%) zachowała postawę bierną. Takie zróżnicowanie postaw względem Kościoła i życia społeczno-religijnego w zależności od płci potwierdzają także liczne badania poruszające te zagadnienia⁴. Różnicę w poziomie zaangażowania odpowiednio oddaje średnia wartość wskaźnika uzyskana dla płci, która dla kobiet wynosi 2,94, zaś dla mężczyzn 2,39.

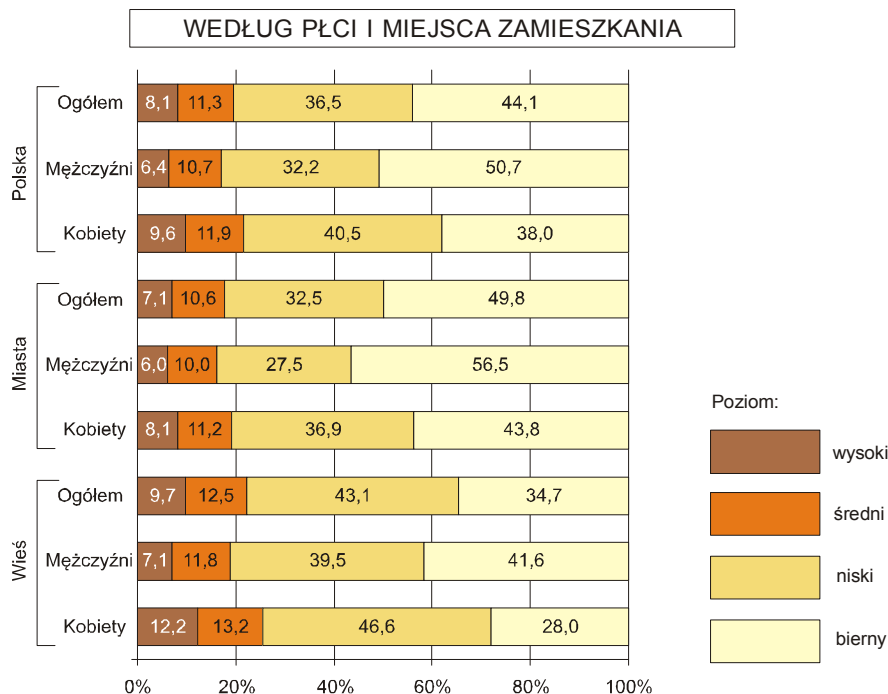
Miejsce zamieszkania stanowi dodatkowy czynnik mający wpływ na poziom wskaźnika. Osoby zamieszkałe na obszarach wiejskich częściej angażowały się w życie Kościoła. Wśród tej grupy jedynie niecałe 35% nie wykazało na tym polu aktywności. Wśród mieszkańców miast odsetek nieaktywnych był już znacznie wyższy i kształtował się na poziomie około 50%. Średnia wartość wskaźnika dla tych kategorii potwierdza znaczące różnice w poziomie zaangażowania. Na wsi kształtuje się on na poziomie 3,01, zaś w mieście wynosi 2,47. Przyglądając się poszczególnym poziomom zaangażowania należy wskazać tu na wysoki udział mieszkańców wsi we wszystkich kategoriach wykazujących aktywność: *wysoki* – 9,7%, *średni* – 12,5%, *niski* – 43,1%. Różnica w stosunku do mieszkańców miast wynosi: w niskim – prawie 11 p. proc., średnim – prawie 2 p. proc. oraz w wysokim poziomie aktywności – prawie 3 p. proc. Płeć respondentów dodatkowo uwypukla i tak znaczące różnice w obrazie aktywności na wsi i w mieście. Na skrajnych biegunach znajdują się kobiety mieszkające na wsi (jedynie 28% biernych) oraz mężczyźni – mieszkańcy miast. Wśród mężczyzn mieszkających w mieście przeszło połowa (56,5%) nie wykazuje aktywności na polu działalności społecznej Kościoła czy wspólnoty, a mocno zaangażowanych jest zaledwie 6,0%. Kobiety mieszkające na wsi stanowią najbardziej aktywną grupę działającą w Kościele – 72% wykazało łącznie co najmniej niski poziom zaangażowania. Relatywnie wysokie odsetki odnotowano szczególnie w grupach silniejszego poziomu zaangażowania: dla średniego – 13,2%, zaś dla wysokiego – 12,2%.

⁴ Badania socjologiczne i statystyczne wskazują na większą aktywność kobiet w Kościele – przejawia się to wyższymi wskaźnikami religijności (np.: badania *dominantes* i *communicantes* oraz religijności), ale także częstszą aktywnością w społecznych inicjatywach Kościołów i innych związków wyznaniowych (np. badanie pracy niezarobkowej poza gospodarstwem domowym).

Wykres 5.2.

POZIOM ZAANGAŻOWANIA W DZIAŁALNOŚĆ SPOŁECZNO-RELIGIJNĄ KOŚCIOŁA/WSPÓLNOTY RELIGIJNEJ

w % osób w wieku 16 lat i więcej

Poziom aktywności w Kościele jest zróżnicowany także w zależności od wieku. Wśród osób młodszych (do 34 roku życia) zdecydowanie przeważa postawa bierna. Tak wskazuje prawie 48% osób w wieku 16-24 lata oraz przeszło 54% w wieku 25-34 lata (przy czym warto zwrócić uwagę na bardzo wysoki odsetek nieaktywnych na tym polu mężczyzn w tych grupach wiekowych, odpowiednio – 53,9% i 62,7%). W grupie wieku 25-34 lata aktywnych jest zdecydowanie najmniej: 29,1% o niskim poziomie i jedynie 5,5% osób o wysokim poziomie zaangażowania (wśród mężczyzn zaledwie 4,2%). Osoby będące w wieku wysokiej aktywności zawodowej lub rodzinnej przejawiają zazwyczaj niewielkie zaangażowanie na rzecz Kościoła. Potwierdzają to także wyniki badania wolontariatu i innych form pracy niezarobkowej poza gospodarstwem domowym. Praca niezarobkowa w ramach organizacji i instytucji religijnych najrzadziej podejmowana jest przez osoby w wieku 25-34, tzn. przez zaledwie 2,3% (ogółem 3,8%)⁵. Poziom zaangażowania na rzecz działań społeczno-religijnych Kościoła rośnie wraz z wiekiem. Nie tylko znacząco kurczy się populacja osób biernych – z przeszło 54% wśród osób w wieku 25-34 lata do niecałych 30% wśród osób w wieku 65-74 lata, ale także przeszło dwukrotnie wzrasta odsetek osób najbardziej aktywnych (z 5,5% do 11,6%). Najbardziej włączającą się zbiorowością w kościelne inicjatywy są osoby starsze – szczególnie

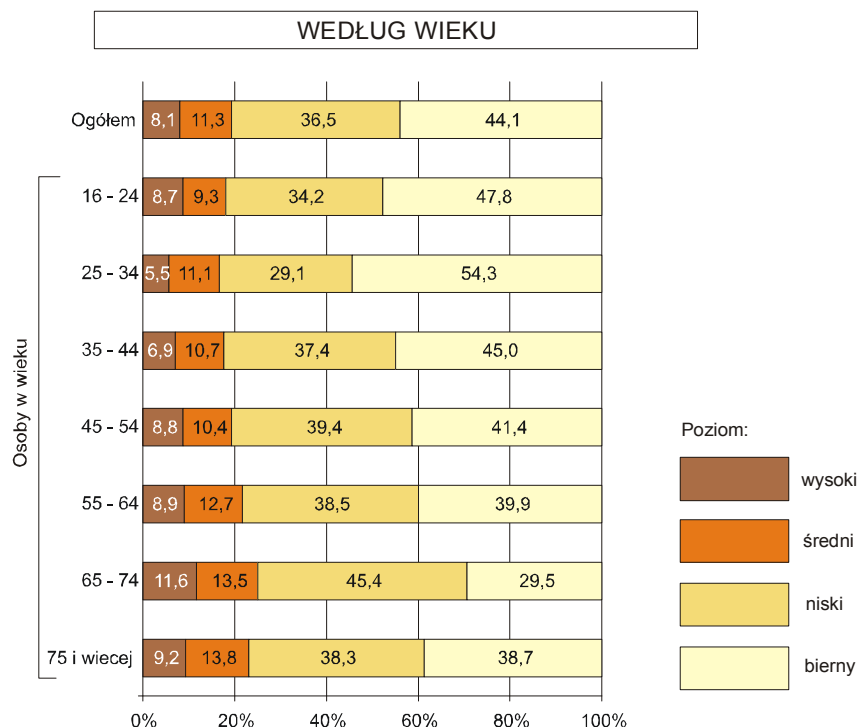
⁵ Por. wyniki badania pracy niezarobkowej poza gospodarstwem domowym GUS, por. *Wolontariat w organizacjach i inne formy pracy niezarobkowej poza gospodarstwem domowym – 2011*, GUS Warszawa 2012, s. 39.

w wieku 65-74 lata – 11,6% (wśród kobiet odsetek ten wynosi prawie 14%). Po 75 roku życia zaangażowanie to słabnie, pozostając jednak na i tak dość wysokim poziomie – wysoką aktywność wykazało 9,2%, a średnią – 13,8% osób w tym wieku.

Wykres 5.3.

**POZIOM ZAANGAŻOWANIA W DZIAŁALNOŚĆ
SPOŁECZNO-RELIGIJNĄ KOŚCIOŁA/WSPÓLNOTY RELIGIJNEJ**

w % osób w wieku 16 lat i więcej

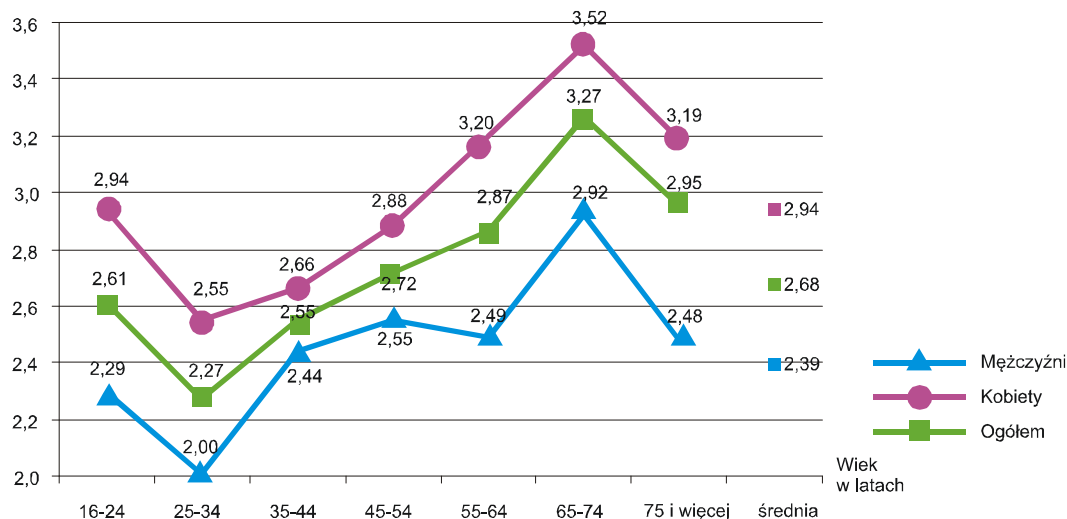
Analiza średnich nieskategoryzowanych wartości wskaźnika zaangażowania w społeczną działalność Kościoła/wspólnoty religijnej wg wieku i płci mocniej uwypukla przedstawione zależności. Średnia wartość dla płci wynosi odpowiednio: 2,94 – dla kobiet i 2,39 – dla mężczyzn, dla całej populacji przyjmuje on wartość 2,68. Wskaźnik ten uzyskuje najwyższe wartości wśród osób w wieku 65-74 lata (zazwyczaj już nieaktywnych zawodowo) – 3,27; dla kobiet w tym wieku wynosi on 3,52, dla mężczyzn zaś – 2,92. Wysoki poziom wskaźnika odnotowano także wśród osób mieszczących się w przedziale wieku 55-64 lata (2,87) oraz wśród najmłodszej – w wieku 16-24 lata – grupy (2,61). Wyniki wskazują na znacznie wyższą aktywność kobiet niż mężczyzn i to we wszystkich kategoriach wieku. Różnice te są szczególnie widoczne wśród osób w wieku 55-64 lata. W tym wypadku różnica pomiędzy aktywnością kobiet i mężczyzn jest największa, wynika ona prawdopodobnie po części z późniejszego przechodzenia na emeryturę mężczyzn. Aktywność mężczyzn w wieku 35-64 lata pozostaje praktycznie na jednakowym poziomie.

Wykres 5.4.

**ŚREDNIA WARTOŚĆ WSKAŹNIKA ZAANGAŻOWANIA
W DZIAŁALNOŚĆ SPOŁECZNO-RELIGIJNĄ
KOŚCIOŁA/WSPÓLNOTY RELIGIJNEJ**

dla osób w wieku 16 lat i więcej

WEDŁUG WIEKU I PŁCI

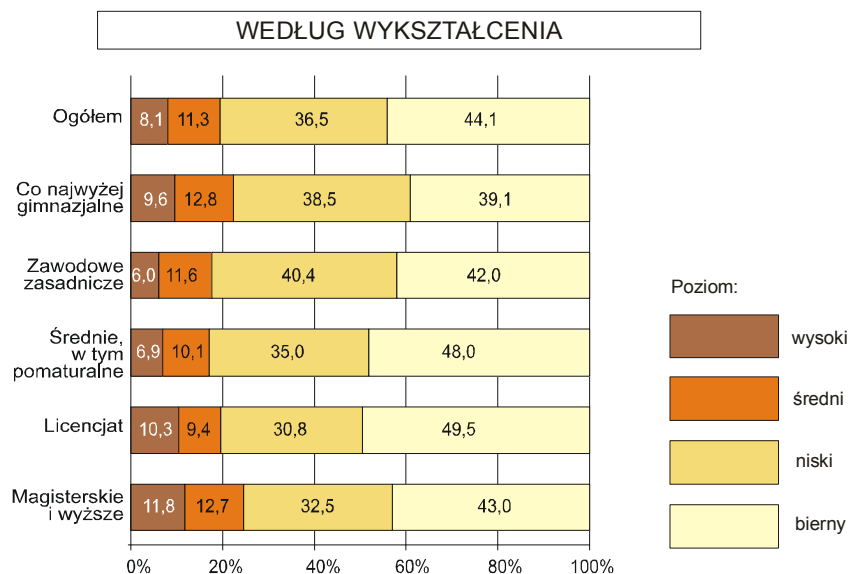

Zaangażowanie w życie społeczno-religijne Kościoła jest istotnie zróżnicowane w zależności od wykształcenia. Najbardziej aktywne w tym względzie są osoby z wykształceniem najwyższym (poziomy zaangażowania wysoki i średni łącznie 24,5%) oraz co najwyżej gimnazjalnym (wysoki i średni łącznie 22,4%). W pozostałych grupach wykształcenia odsetek zaangażowanych na poziomie co najmniej średnim był już niższy i wynosił poniżej 20%. Warto odnotować także dość istotne różnice pomiędzy grupami wykształcenia występujące w zakresie wysokiego poziomu zaangażowania. Wśród osób posiadających tytuł licencjata, magistra lub wyższy odsetek ten przekracza 10%, zaś w przypadku osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym wynosi zaledwie 6%, a ze średnim lub pomaturalnym prawie 7%. Najwyższe odsetki biernych społeczno-religijnie odnotowano wśród osób z wykształceniem średnim (48,0%) i licencjatem (49,5%).

Wykres 5.5.

POZIOM ZAANGAŻOWANIA W DZIAŁALNOŚĆ SPOŁECZNO-RELIGIJNĄ KOŚCIOŁA/WSPÓLNOTY RELIGIJNEJ

w % osób w wieku 16 lat i więcej

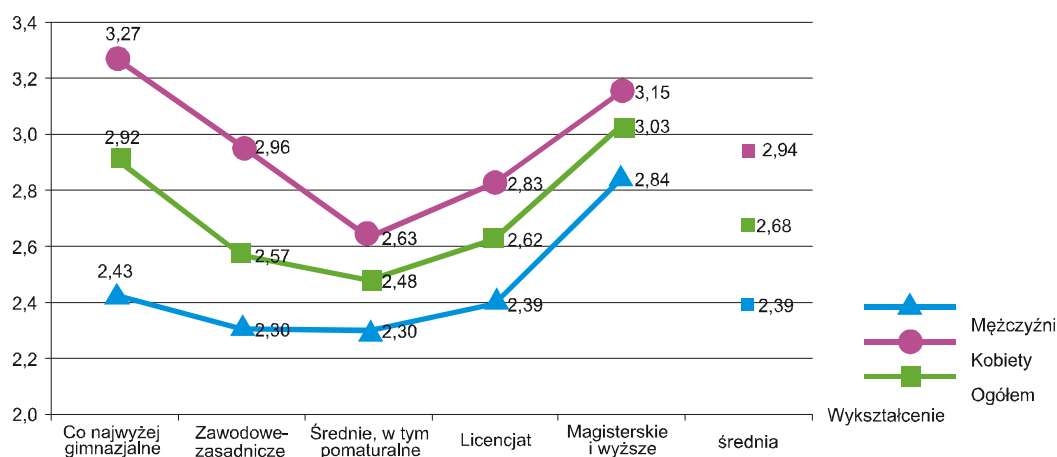
Średnie wartości wskaźnika według wykształcenia i płci, a także średnia wartość wskaźnika zaangażowania ogółem dla całej populacji dobrze oddają istniejące zależności. Najbardziej zaangażowane w życie społeczno-religijne Kościoła/wspólnoty są osoby ze skrajnymi poziomami wykształcenia, gdzie uzyskane wartości przekraczają poziomy średnie. Istnieje tu także dodatkowa zależność związana z płcią respondentów. Kobiety wykazują wyższą aktywność w tej dziedzinie niż mężczyźni, a różnice w poziomie ich zaangażowania są w znacznej mierze uzależnione od posiadanego wykształcenia. Największe różnice odnotowano w grupie osób mających najniższe wykształcenie. Wśród kobiet była to grupa o najwyższym poziomie zaangażowania (3,27), zaś mężczyźni z tym wykształceniem wykazują zaledwie zbliżony do średniej poziom aktywności (2,43). Jednak wraz ze wzrostem wykształcenia coraz bardziej zmniejsza się dystans dzielący kobiety i mężczyzn. Najmniejszą różnicę odnotowano wśród osób z wykształceniem co najmniej magisterskim, mężczyźni uzyskali tutaj wynik najbardziej zbliżony do tego jaki uzyskały kobiety (2,84 do 3,15).

Wykres 5.6.

ŚREDNIA WARTOŚĆ WSKAŹNIKA ZAANGAŻOWANIA W DZIAŁALNOŚĆ SPOŁECZNO-RELIGIJNĄ KOŚCIOŁA/WSPÓLNOTY RELIGIJNEJ

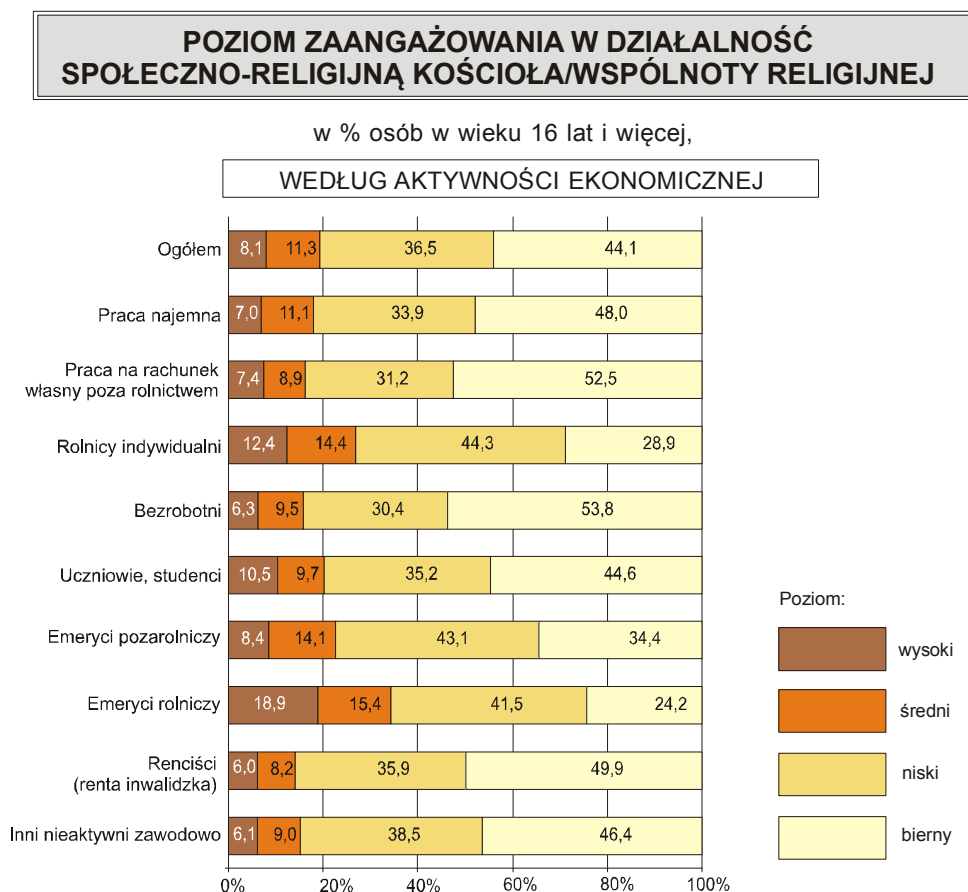
dla osób w wieku 16 lat i więcej

WEDŁUG WYKSZTAŁCENIA I PŁCI

Analiza postaw społeczno-religijnych według aktywności ekonomicznej wskazuje na duże zaangażowanie środowiska wiejskiego w społeczne życie Kościoła. Wśród emerytów rolniczych osoby o wysokim stopniu zaangażowania stanowią prawie 19%, a o średnim poziomie przeszło 15%, co łącznie w tej grupie społeczno-ekonomicznej daje ponad 34% uczestniczących w społecznych działaniach Kościoła na dwóch najwyższych poziomach zaangażowania. Grupę tę cechuje także najmniejszy odsetek osób wykazujących postawę bierną – jest ich niewiele ponad 24%. Średnia wartość wskaźnika zaangażowania w działalność społeczno-religijną Kościoła dla tej grupy jest bardzo wysoka i wynosi 3,94. Także wśród rolników indywidualnych wskaźnik ten osiąga wysoką wartość – 3,28, a odsetek niezaangażowanych jest niewielki – wynosi bowiem niecałe 29%. Na drugim biegunie aktywności można wyróżnić dwie grupy: pierwszą gdzie odsetek biernych przekracza 50% (dotyczy to bezrobotnych i pracujących na własny rachunek poza rolnictwem), oraz drugą, gdzie odsetek biernych zbliża się do 50% (do niej należą: renciści, pracownicy najemni i inne osoby nieaktywne zawodowo). Biorąc pod uwagę także pozostałe poziomy zaangażowania można stwierdzić, że te dwie grupy odznaczają się znacznie niższą aktywnością w Kościele. Wysoki poziom zaangażowania nie przekracza tam 7,5% osób, a łącznie średni i wysoki poziom zawiera się w przedziale od 14% do 18%. W grupach tych przeważa postawa bierna – oscyluje ona w granicach połowy (od 46,4% do 53,8%), zaś średnia wartość wskaźnika zaangażowania nie przekracza 2,45.

Wykres 5.7.

Jak wykazano mieszkańcy wsi wyróżniają się większym zaangażowaniem w działalność społeczno-religijną Kościoła i wspólnot religijnych. Ma to odzwierciedlenie zarówno w średniej wartości wskaźnika zaangażowania, jak i w poszczególnych poziomach aktywności. Postawy nakierowane na aktywność społeczno-religijną uwarunkowane są też wielkością miejscowości zamieszkania. Znaczące różnice dostrzegalne są przede wszystkim w zakresie dwu najniższych poziomów aktywności: niskiego oraz biernego. Im większa miejscowość zamieszkania, tym wyższy odsetek osób biernych. U przeszło 55% mieszkańców dużych miast (100 tys. mieszkańców i więcej) nie odnotowano nawet niskiego poziomu uczestnictwa w życiu społecznym Kościoła. Dla porównania odsetek osób biernych na wsi wynosi niecałe 35%. Inna tendencja zaznacza się w przypadku niskiej aktywności – najwyższy odsetek odnotowano na wsi (43,1%), najniższy zaś w miastach powyżej 500 tys. mieszkańców (25,7%). Mniejsze zainteresowanie udziałem w działaniach społeczno-religijnych Kościoła mieszkańców dużych miast potwierdzają także liczne badania poruszające te zagadnienia⁶. Wśród wielu przyczyn takiego stanu rzeczy można wymienić: szybsze tempo życia w wielkim mieście, większą anonimowość powodującą często niechęć do uczestniczenia w lokalnych lub parafialnych inicjatywach czy szerszą ofertę społeczno-kulturalną i rozrywkową dostępną

⁶ Świadczy o tym: analiza wskaźników praktyk niedzielnych (dominicantes i communicantes), która wskazuje na istotną zależność pomiędzy wielkością parafii (liczba wiernych) a udziałem w praktykach – por. *Religijność mieszkańców Warszawy*, Warszawa 2007, s. 218-227 oraz badania parafii – por. *Kościół katolicki na początku trzeciego tysiąclecia w opinii Polaków*, Warszawa 2004, s. 143-175.

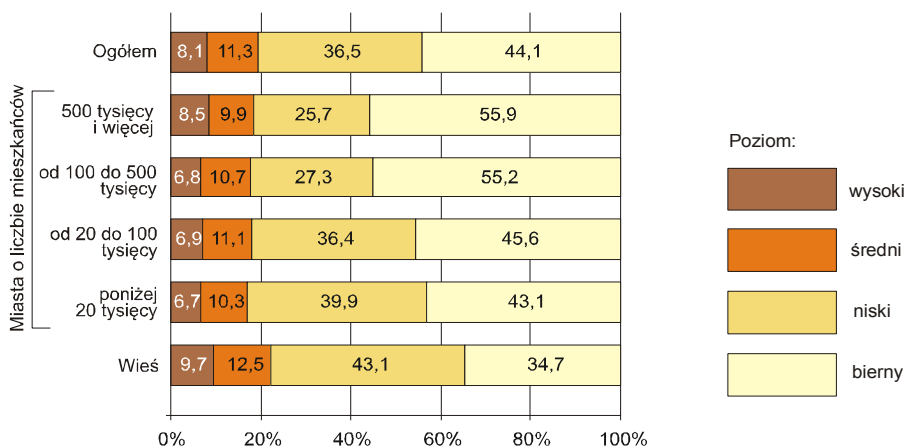
mieszkańcom miast. Czynniki te mają niejednokrotnie wpływ na mniejsze zainteresowanie tym, co dzieje się w najbliższej okolicy, parafii czy lokalnej wspólnoty religijnej.

Wykres 5.8.

**POZIOM ZAANGAŻOWANIA W DZIAŁALNOŚĆ
SPOŁECZNO-RELIGIJNĄ KOŚCIOŁA/WSPÓLNOTY RELIGIJNEJ**

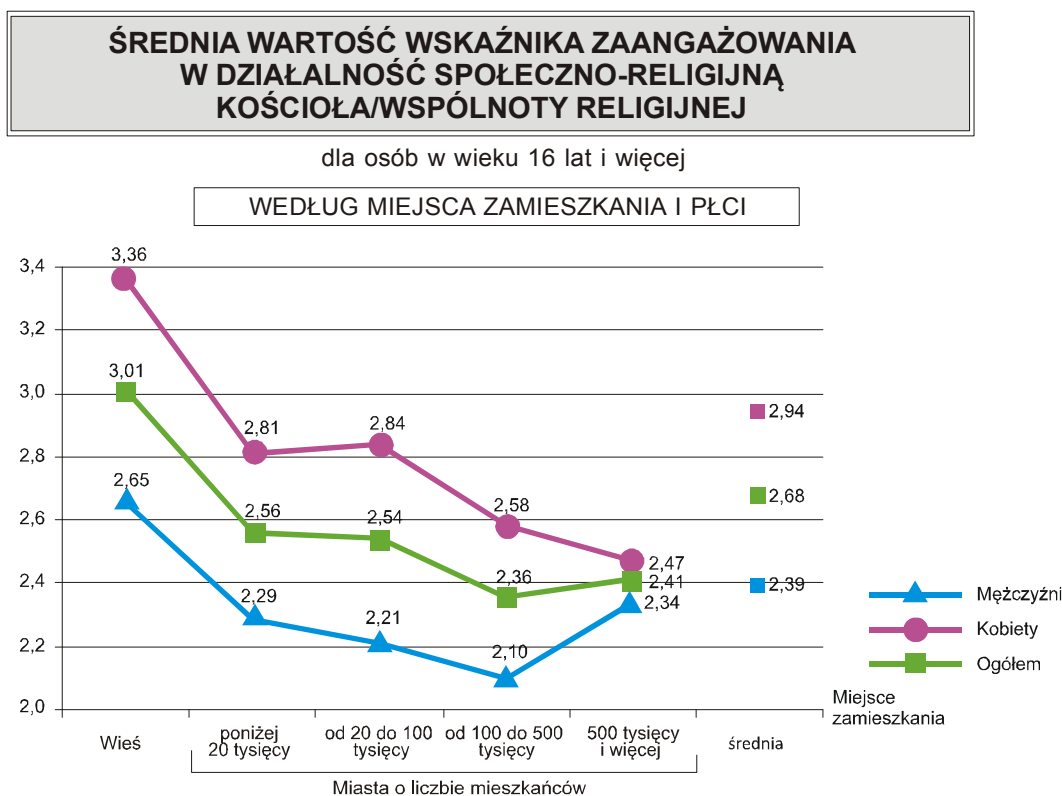
w % osób w wieku 16 lat i więcej

WEDŁUG MIEJSCA ZAMIESZKANIA

Warto przyrzeć się analizie średnich wartości wskaźnika zaangażowania w działalność społeczno-religijną Kościoła według wielkości miejscowości zamieszkania oraz płci, gdyż potwierdza ona wcześniejsze ustalenia wyraźniej obrazując omawiane tendencje. Dane wskazują, że angażowanie się w działalność społeczno-religijną maleje wraz ze wzrostem wielkości miejscowości zamieszkania. Najwyższą wartość wskaźnik przyjmuje na wsi – 3,01, najniższy zaś odnotowano w miastach od 100 do 500 tys. mieszkańców – 2,36. Na wartość wskaźnika znacząco wpływa także płeć. Różnice z tego tytułu są zauważalne na wsi oraz w miastach liczących poniżej 500 tys. mieszkańców. Najwyższe wartości wskaźnika zostały odnotowane wśród kobiet mieszkających na wsi – 3,36. Dla mężczyzn był on już dużo niższy, wynosił bowiem 2,65. Najmniejszą aktywność odnotowano wśród mężczyzn mieszkających w miastach liczących od 100 do 500 tys. mieszkańców (2,10), co istotnie wpłynęło na wartość wskaźnika dla całej populacji tych miast, który przybrał wartość 2,36. Niewiele większe zaangażowanie w działalność społeczną Kościoła/wspólnoty istnieje wśród mieszkańców największych aglomeracji (powyżej 500 tys. mieszkańców) – 2,41. Wypadkową wyższego zaangażowania mężczyzn (2,34) oraz najmniejszej aktywności, jaką odnotowano wśród kobiet (2,47) jest poziom aktywności społeczno-religijnej ogółem w największych miastach w Polsce – wyższy niż w miastach od 100 do 500 tys. mieszkańców.

Wykres 5.9.

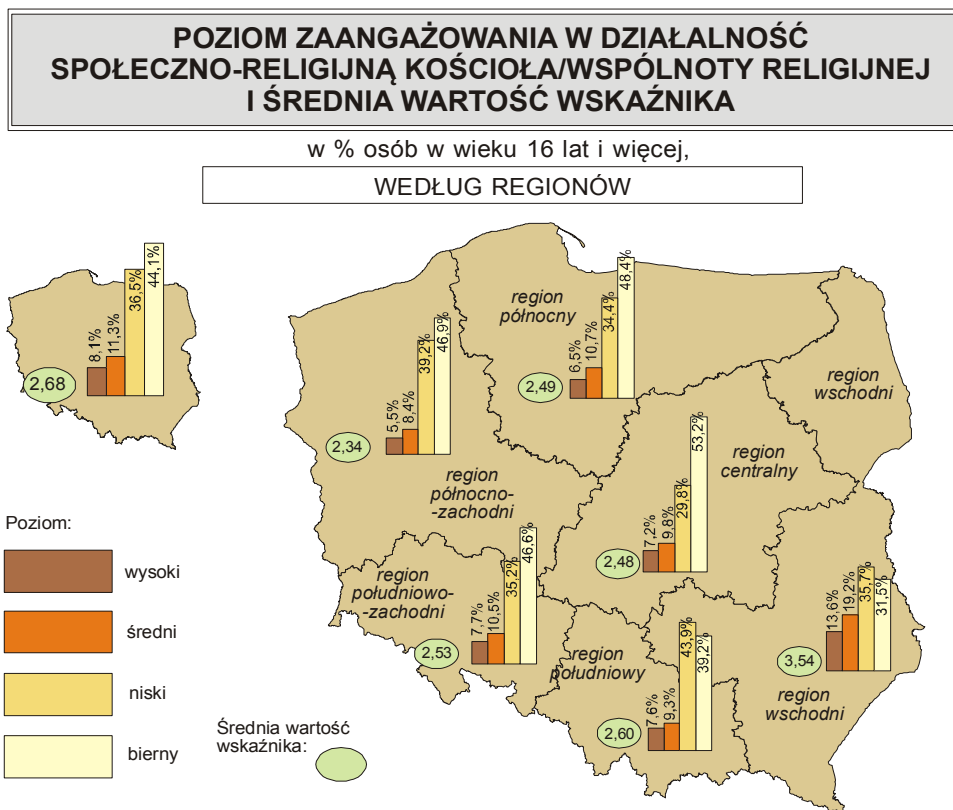
4. REGIONALNE I TERYTORIALNE UWARUNKOWANIA ZAANGAŻOWANIA W DZIAŁALNOŚĆ SPOŁECZNO-RELIGIJNĄ KOŚCIOŁA

Analiza poziomów zaangażowania w życie społeczno-religijne w Kościele ukazuje dość istotne zróżnicowanie regionalne. Pod względem aktywności tego rodzaju, zdecydowanie przoduje typowo wiejski region wschodni. Wśród mieszkańców tego regionu istotną część stanowiły osoby z wysoką (13,6%) i średnią aktywnością (19,2%), co w istocie przełożyło się na wysoką średnią wartość wskaźnika 3,54. W regionach wschodnim i południowym odnotowano najniższy odsetek osób biernych (poniżej 40%). Regionem z najwyższym odsetkiem osób wykazujących bierną postawę pod względem zaangażowania w działalność społeczno-religijną Kościoła jest region centralny (53,2%). Najniższą wartość wskaźnika zaangażowania odnotowano w regionie północno-zachodnim, gdzie przybrał on wartość 2,34. Niska jego wartość miała związek z bardzo niewielkim odsetkiem osób aktywnych społeczno-religijnie: 5,5% z wysokim i 8,4% ze średnim poziomem zaangażowania. Słabą aktywność na rzecz organizacji kościelnych na tym terenie potwierdziły także wyniki badania wolontariatu, gdzie świadczenie jakiegokolwiek pracy społecznej wykonanej w ciągu czterech tygodni przed badaniem deklarowało jedynie 3,0% respondentów⁷. Niską aktywność religijną w tym regionie wykazują także inne opracowania statystyczno-socjologiczne⁸.

⁷ W innych regionach odsetek ten był wyższy, np.: w regionie wschodnim – 4,8%, centralnym – 4,2%, południowym – 3,8%.

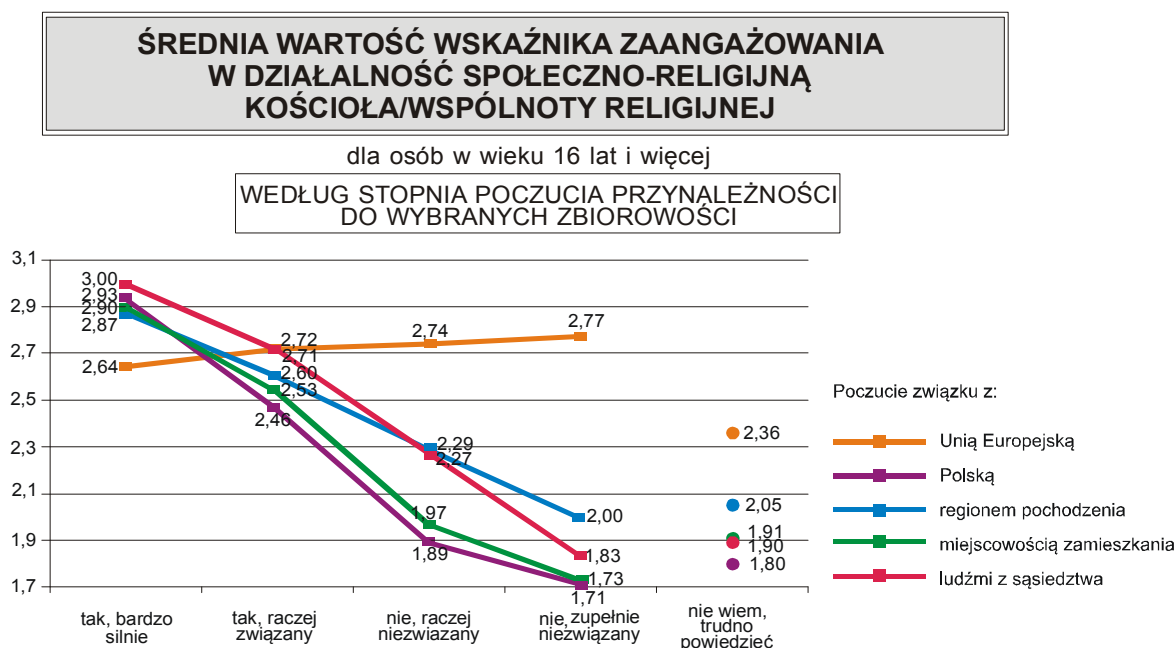
⁸ W skład regionu północno-zachodniego wchodzi poza woj. wielkopolskim także woj. zachodniopomorskie i lubuskie, które cechują się niskimi wskaźnikami religijności, słabszą siecią parafialną oraz relatywnie niską liczbą duchownych i alumnów (por. *Statystyka diecezji Kościoła Katolickiego w Polsce 1992-2004*, Warszawa ISKK 2006; *Postawy społeczno-religijne mieszkańców Archidiecezji Szczecińsko-Kamieńskiej*, Szczecin 2006).

Kartogram 5.1.

Jednym z zagadnień społeczno-kulturowych wykazujących istotne powiązania z aktywnością społeczno-religijną, które znalazły się w zakresie tematycznym badania, były pytania o poczucie przynależności do wybranych zbiorowości. Zebrane dane pozwoliły na dokonanie próby odpowiedzi na pytanie: czy poziom zaangażowania na rzecz Kościoła/wspólnoty religijnej ma wpływ na siłę i poczucie związku z pewnymi wybranymi grupami, zbiorowościami ludzi lub miejscami, w których przebywamy czy żyjemy?

Wykres 5.10.

W celu uchwycenia zależności pomiędzy poziomem zaangażowania w działalność społeczno-religijną Kościoła/wspólnoty a poczuciem związku z Unią Europejską, Polską, regionem pochodzenia, miejscowością zamieszkania oraz ludźmi z sąsiedztwa został wykorzystany średni nieskategoryzowany wskaźnik zaangażowania. Dane te wskazują na istnienie znaczącej współzależności między tymi zmiennymi. A mianowicie – wysoki poziom zaangażowania w życie społeczne Kościoła przekłada się na silne poczucie związku z Polską, regionem pochodzenia, miejscowością zamieszkania oraz ludźmi z sąsiedztwa. Wartość wskaźnika jest w tych przypadkach wysoka i oscyluje pomiędzy 2,87 a 3,00. Siła związku zdecydowanie słabnie wraz ze spadkiem aktywności społeczno-religijnej w Kościele. Wśród osób *zupełnie niezwiązanych* przybiera on wartości znacznie niższe (od 1,71 do 2,00). Schemat ten nie powiela się jedynie w zakresie poczucia związku z Unią Europejską. Aktywność w Kościele pozostaje na zbliżonym poziomie – z pewną nieznaczną tendencją rosnącą (od 2,64 do 2,77), dla badanych deklarujących coraz słabszy związek z Unią Europejską.

5. PODSUMOWANIE

Analiza wyników wskazuje, że aktywnie (poziom zaangażowania: wysoki i średni) w działalność religijno-społeczną Kościoła włącza się około 20% społeczeństwa. Przeciętnie przeszło 44% osób pozostaje biernych, angażując się jedynie okazjonalnie lub wcale. Pozostała część (poziom niski) aktywizuje się na rzecz wspólnoty religijnej systematycznie, lecz z mniejszym zaangażowaniem. Poziom zaangażowania uzależniony jest w znacznej mierze od dwóch czynników: płci oraz miejsca zamieszkania. Znacznie częściej w życie społeczno-religijne włączają się kobiety i mieszkańcy wsi. Bardzo wysokim wskaźnikiem zaangażowania charakteryzuje się region wschodni. Także istotne znaczenie ma wiek – najchętniej w tę działalność włączają się osoby starsze (powyżej 65 roku życia). Wśród grup ekonomicznych najczęściej angażują się osoby na emeryturze rolniczej oraz pozarolniczej, rolnicy indywidualni oraz uczniowie i studenci. Osoby o skrajnych poziomach wykształcenia (co najwyżej gimnazjalne oraz magisterskie lub wyższe) cechuje wyższa aktywność społeczno-religijna niż osoby z pozostałymi rodzajami wykształcenia.

Komentarz 5.1.

**BUDOWA WSKAŹNIKA ZAANGAŻOWANIA W DZIAŁALNOŚĆ SPOŁECZNO-RELIGIJNĄ
KOŚCIOŁA/WSPÓLNOTY RELIGIJNEJ.**

Wskaźnik zaangażowania w działalność społeczno-religijną Kościoła/wspólnoty religijnej obrazuje poziom (wielkość) zaangażowania osoby w społeczną działalność Kościoła, wspólnoty lub organizacji religijnej z uwzględnieniem także wymiaru religijnego. Został on zbudowany w oparciu o następujące wymiary aktywności społecznej oraz religijnej:

- 1 – poczucie przynależności do Kościoła, wspólnoty, organizacji religijnej przejawiające się członkostwem i współodpowiedzialnością,
- 2 – poświęcanie czasu na pracę społeczną w ramach Kościoła, wspólnoty, organizacji religijnej oraz częstotliwość wykonywania tej pracy,
- 3 – udział w imprezach lub wydarzeniach organizowanych przez tę organizację, wspólnotę oraz częstotliwość z jaką się to zdarza,
- 4 – praktyki religijne jako częstotliwość udziału w mszach św. , nabożeństwach lub spotkaniach religijnych,
- 5 – poczucie związku z Kościołem bądź wyznaniem.

Wartość wskaźnika uzależniona jest od wskazań udzielonych na pięć pytań stanowiących operacjonalizację wymienionych rodzajów aktywności. Poszczególnym zmiennym nadano odpowiednie wartości, które odzwierciedlają znaczenie danego zaangażowania w strukturze wskaźnika:

- 1 – członkostwo lub poczucie przynależności do organizacji religijnej – wartości: 0 lub 4;
- 2 – poświęcanie czasu na pracę społeczną w ramach organizacji oraz częstotliwość wykonywania tej pracy – wartości: 0, 1, 2, 3, 4, 5;
- 3 – udział w imprezach lub wydarzeniach organizowanych przez organizacje religijne oraz częstotliwość uczestniczenia w nich – wartości: 0, 1, 1,5, 2, 2,5, 3;
- 4 – praktyki religijne jako częstotliwość udziału w mszach świętych, nabożeństwach lub spotkaniach religijnych – wartości: 0, 0,5, 1, 1,5, 2;
- 5 – poczucie związku z Kościołem bądź wyznaniem – wartości: 0 lub 1.

Suma wartości z pięciu ww. zmiennych stanowi wartość wskaźnika. Wskaźnik może przybierać wartość od 0 do 15, gdzie 0 oznacza całkowity brak zaangażowania, a 15 – zaangażowanie maksymalne.

W publikacji wskaźnik zaangażowania został zaprezentowany na dwa sposoby:

- jako średnia wartość wyliczona dla danej zbiorowości (średnia nieskategoryzowana wartość wskaźnika) oraz
- jako zmienna skategoryzowana posiadająca cztery wartości; została ona utworzona w celu praktycznego wykorzystania wskaźnika, a opiera się na sumie wartości zmiennych oraz dodatkowym założeniu wyłączającym z wysokiego poziomu zaangażowania osoby, które nie zadeklarowały związku z Kościołem bądź wyznaniem.

Kategorie zaangażowania są następujące:

- 1 – bierny**
- 2 – niski poziom zaangażowania**
- 3 – średni poziom zaangażowania**
- 4 – wysoki poziom zaangażowania**

Komentarz 5.2.

KONSTRUKCJA WSKAŹNIKA ZAANGAŻOWANIA W DZIAŁALNOŚĆ SPOŁECZNO- RELIGIJNĄ
KOŚCIOŁA/WSPÓLNOTY – ETAPY.

I etap – rangowanie i przekodowanie pięciu odpowiedzi na pytania dotyczące udziału w życiu Kościoła/wspólnoty religijnej i stworzenie na tej podstawie nowych zmiennych analitycznych.

II etap – stworzenie z ww. zmiennych analitycznych zmiennej sumującej stanowiącej jednocześnie wartość wskaźnika. Określa ona poziom zaangażowania poprzez łączną liczbę punktów uzyskanych z rangowania obserwacji i stanowi tym samym rzeczywistą wartość wskaźnika. Zmienna ta została wykorzystana do wyliczenia średniego poziomu zaangażowania na rzecz Kościoła/wspólnoty w analizie według wybranych zmiennych demograficzno-społecznych.

III etap – ustalenie poziomów zaangażowania.

Kategoryzacji dokonano w oparciu o łączną liczbę punktów uwzględniającą ustalone wymogi grupujące wartości w sposób następujący:

0–1,5 ► bierny

2–4 ► niski

4,5–7 ► średni

7,5–15 ► wysoki

Dodatkowo ustalenie poziomów zaangażowania we wskaźniku (4 poziomy) zostało oparte na ustalonych wymogach:

- poczucie związku z Kościołem lub wyznaniem oraz udział we mszy św. lub nabożeństwie *raz w miesiącu lub rzadziej* bez wykazania innego rodzaju zaangażowania sytuuje respondenta w kategorii *bierny*;
- poczucie związku z Kościołem bądź wyznaniem oraz udziału w mszach św., nabożeństwach lub spotkaniach religijnych częściej niż raz w tygodniu bez wykazania innego rodzaju zaangażowania lokuje respondenta w kategorii *niski*;
- poczucie związku z Kościołem bądź wyznaniem, wysoka częstotliwość udziału w mszach św., nabożeństwach lub spotkaniach religijnych oraz członkostwo lub poczucie przynależności do organizacji religijnej bez wykazania innego rodzaju zaangażowania przyporządkowuje respondenta do kategorii osób o *średnim zaangażowaniu*.

IV etap – Dla ustalenia najwyższego poziomu zaangażowania przyjęto dodatkowe – prócz wyniku punktowego – kryterium określające, że mogą tu występować jedynie respondenci deklarujący poczucie związku z Kościołem bądź wyznaniem.

Stworzenie *wskaźnika zaangażowania na rzecz Kościoła/wspólnoty* posiadającego następujące wartości:

1 – bierny

2 – niski poziom zaangażowania

3 – średni poziom zaangażowania

4 – wysoki poziom zaangażowania

1. WPROWADZENIE

Celem badania spójności społecznej było wzbogacenie zasobów informacyjnych statystyki publicznej tak, by umożliwić dokonywanie pełniejszych ocen sytuacji społecznej w Polsce. Dotyczy to także zwiększenia liczby mierników obrazujących przestrzenne zróżnicowanie jakości życia. Wielkość próby, od której zależy precyzja, a tym samym możliwość prezentacji uzyskanych wyników, pozwoliła na przedstawienie w niniejszej publikacji wybranych mierników na poziomie wojewódzkim. Zaprezentowane w tej części opracowania wojewódzkie zestawy wskaźników dotyczą kilku ważnych obszarów tematycznych, w tym m.in. sytuacji materialnej gospodarstw domowych, ubóstwa, relacji społecznych oraz poczucia zadowolenia z różnych aspektów życia. Mamy nadzieję, że informacje te w znaczący sposób uzupełnią „statystyczne portrety województw”. Pozwolą one m.in. porównać, na ile oceny terytorialnego zróżnicowania postrzeganej jakości życia, tego „co ludzie myślą o tym, jak im się żyje,” są zbieżne ze zróżnicowaniami wynikającymi z analizy tzw. twardej danych dotyczących rozwoju społeczno-ekonomicznego.

Główną część aneksu stanowią grafiki, wykresy i tablice tworzące portrety poszczególnych województw z punktu widzenia zagadnień będących tematem publikacji. W zamieszczonej dalej części opisowej, ograniczono się do krótkich komentarzy metodologiczno-analitycznych dotyczących prezentowanych w aneksie danych.

Definicje wskaźników prezentowanych w aneksie.

Obszar tematyczny/wskaźnik	Definicja
SYTUACJA MATERIALNA GOSPODARSTW DOMOWYCH	
Dochód środkowy (mediana)	<p>Mediana dochodu (dochód środkowy), jest to taka wartość, że połowa osób w badanej populacji ma dochód niższy, a połowa wyższy od tej wartości. Dochodem przypisywanym poszczególnym osobom jest miesięczny pieniężny dochód ekwiwalentny, wyliczony (zgodnie z opisem poniżej) w gospodarstwie domowym, do którego należy dana osoba.</p> <p>Dochód ekwiwalentny, jest to teoretyczny dochód na osobę w gospodarstwie domowym, przeliczony jednak według specjalnej skali, uwzględniającej różnicę w kosztach utrzymania gospodarstw o różnej wielkości i różnym składzie osobowym (dorośli/dzieci). Formalnie, jest to dochód nie na osobę, a na tzw. jednostkę ekwiwalentną.</p> <p>Przy przeliczeniach zastosowano tzw. zmodyfikowaną skalę ekwiwalentności OECD, która przyjmuje następujące wartości jednostek ekwiwalentnych przypadające na osobę w gospodarstwie: dla pierwszej osoby dorosłej — 1; dla każdego następnego członka gospodarstwa w wieku co najmniej 14 lat — 0,5; dla każdego dziecka w wieku poniżej 14 lat — 0,3. Dochód ekwiwalentny otrzymujemy dzieląc całkowity dochód gospodarstwa domowego przez liczbę jednostek ekwiwalentnych w danym gospodarstwie.</p>
Wskaźnik zróżnicowania kwintylowego dochodów	Stosunek sumy dochodów ekwiwalentnych uzyskanych przez 20% osób o najwyższym poziomie dochodów do sumy dochodów uzyskanych przez 20% osób o najniższym poziomie dochodów w populacji.

Definicje wskaźników prezentowanych w aneksie (c.d.)

Obszar tematyczny/wskaźnik	Definicja
SYTUACJA MATERIALNA GOSPODARSTW DOMOWYCH dok.	
Wskaźnik ubóstwa dochodowego	% gospodarstw domowych, w których miesięczny dochód ekwiwalentny, jakim dysponowało gospodarstwo (w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie) był niższy od wartości uznanej za próg ubóstwa. Próg ubóstwa przyjęto na poziomie 60% mediany dochodu ekwiwalentnego, czyli porównywalnego między gospodarstwami o różnym składzie demograficznym.
Wskaźnik ubóstwa warunków życia	% gospodarstw domowych, w których zaobserwowano co najmniej 10 przejawów złych warunków życia z listy 30 symptomów dotyczących: jakości mieszkania, poziomu wyposażenia w dobra trwałego użytku, deprivacji różnego typu potrzeb konsumpcyjnych (materialnych i niematerialnych).
Wskaźnik ubóstwa braku równowagi budżetowej	% gospodarstw domowych, które zostały uznane za ubogie z punktu widzenia „nieradzenia sobie z budżetem”, tzn. w których wystąpiły przynajmniej 4 z 7 uwzględnionych symptomów, obejmujących zarówno subiektywne opinie gospodarstw domowych dotyczące ich statusu materialnego, jak i fakty mówiące o trudnościach budżetowych gospodarstwa (w tym o zaległościach w opłatach).
Wskaźnik wysokich dochodów	% gospodarstw domowych o najwyższych dochodach (tj. tych, których miesięczny dochód ekwiwalentny był wyższy niż 5/3 (ok. 167%) mediany dochodu ekwiwalentnego, tj. ok. 2,8 razy wyższy od przyjętej relatywnej granicy ubóstwa).
Wskaźnik dobrych warunków życia	% gospodarstw domowych, w których nie stwierdzono występowania żadnego przejawu złych warunków życia z listy 30 symptomów.
Wskaźnik dobrej sytuacji budżetowej	% gospodarstw domowych o największej swobodzie budżetowej – tzn. takich, które pozytywnie oceniały możliwości gospodarowania swoimi dochodami i w których nie wystąpił żaden z 7 symptomów „nieradzenia sobie z budżetem”.
Wskaźnik sytuacji dochodowej netto	Wskaźnik sytuacji dochodowej netto jest różnicą pomiędzy wskaźnikiem wysokich dochodów a wskaźnikiem ubóstwa dochodowego. Wartość dodatnia wskazuje na nadwyżkę (wyrażoną w procentach całkowitej liczby gospodarstw dla danej zbiorowości) liczebności gospodarstw o najwyższych dochodach nad liczebnością gospodarstw dotkniętych ubóstwem dochodowym, natomiast wartość ujemna oznacza przewagę gospodarstw dotkniętych ubóstwem.
Wskaźnik warunków życia netto	Wskaźnik warunków życia netto jest różnicą pomiędzy wskaźnikiem dobrych warunków życia a wskaźnikiem ubóstwa warunków życia. Wartość dodatnia wskazuje na nadwyżkę (wyrażoną w procentach całkowitej liczby gospodarstw dla danej zbiorowości) liczebności gospodarstw o najlepszych warunkach życia nad liczebnością gospodarstw dotkniętych ubóstwem warunków życia, natomiast wartość ujemna oznacza przewagę gospodarstw dotkniętych ubóstwem.
Wskaźnik sytuacji budżetowej netto	Wskaźnik sytuacji budżetowej netto jest różnicą pomiędzy wskaźnikiem dobrej sytuacji budżetowej a wskaźnikiem ubóstwa braku równowagi budżetowej. Wartość dodatnia wskazuje na nadwyżkę (wyrażoną w procentach całkowitej liczby gospodarstw dla danej zbiorowości) liczebności gospodarstw o największej swobodzie budżetowej nad liczebnością gospodarstw dotkniętych ubóstwem braku równowagi budżetowej, natomiast wartość ujemna oznacza przewagę gospodarstw dotkniętych ubóstwem.
Wskaźnik sytuacji materialnej netto	Wskaźnik sytuacji materialnej netto jest wypadkową trzech wskaźników opisujących poszczególne aspekty sytuacji materialnej: sytuację dochodową, warunki życia i sytuację budżetową. Obliczany jest jako suma trzech składowych (zdefiniowanych wyżej wskaźników częściowych): wskaźnika sytuacji dochodowej netto, wskaźnika warunków życia netto oraz wskaźnika sytuacji budżetowej netto.

Definicje wskaźników prezentowanych w aneksie (c.d.)

Obszar tematyczny/wskaźnik	Definicja
KORZYSTANIE Z POMOCY	
Gospodarstwa odczuwające potrzebę korzystania z pomocy:	
finansowej	% gospodarstw domowych, które w przeciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie odczuwały potrzebę korzystania z pomocy finansowej.
rzeczowej	% gospodarstw domowych, które w przeciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie odczuwały potrzebę korzystania z pomocy rzeczowej, np. odzież, żywność, opał, podręczniki szkolne, bezpłatne posiłki (także dla dzieci w szkole), itp.
w formie usług	% gospodarstw domowych, które w przeciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie odczuwały potrzebę korzystania z pomocy w formie usług, np. bezpłatna opieka nad dzieckiem, poradnictwo prawne, psychologiczne, zajęcia w świetlicach, bezpłatne korepetycje, itp.
Gospodarstwa otrzymujące pomoc:	
finansową	% gospodarstw domowych, które w przeciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie korzystały z pomocy finansowej.
rzeczową	% gospodarstw domowych, które w przeciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie korzystały z pomocy rzeczowej.
w formie usług	% gospodarstw domowych, które w przeciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie korzystały z pomocy w formie usług.
ELEMENTY KAPITAŁU LUDZKIEGO	
Ogólna ocena stanu zdrowia	Deklaracje osób w wieku 16 lat i więcej dotyczące oceny własnego stanu zdrowia.
Posługiwanie się komputerem	% osób w wieku 16 lat i więcej, które kiedykolwiek osobiście posługiwały się komputerem w swojej pracy, wykorzystywały go do nauki lub rozrywki.
Korzystanie z Internetu	% osób w wieku 16 lat i więcej korzystających z Internetu (w pracy, domu lub innym miejscu).
Wskaźnik umiejętności indywidualnych	Wskaźnik złożony, w którym uwzględniono: posiadanie prawa jazdy, umiejętność kierowania samochodem, liczbę znanych języków obcych i stopień ich znajomości oraz umiejętność posługiwania się komputerem i Internetem. Wskaźnik przyjmuje 5 różnych wartości, od „bardzo niski lub brak” do „bardzo wysoki”. Podano % osób w wieku 16 lat i więcej o określonym poziomie umiejętności.
SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA I KONTAKTY SPOŁECZNE	
Poczucie związku z miejscem zamieszkania	
Osoby odczuwające związek ze swoją miejscowością	% osób w wieku 16 lat i więcej, które zadeklarowały odczuwanie związku z miejscowością, w której mieszkają.
Osoby odczuwające związek z ludźmi z sąsiedztwa i okolicy	% osób w wieku 16 lat i więcej, które zadeklarowały odczuwanie związku z ludźmi z sąsiedztwa i okolicy, w której mieszkają.
Kontakty społeczne	
Wskaźnik zaangażowania w sieć formalną	% osób w wieku 16 lat i więcej, które zadeklarowały zaangażowanie w co najmniej jednej organizacji, wspólnocie lub grupie formalnej. Organizacje, wspólnoty i grupy formalne, które brane są tu pod uwagę, określa się mianem stowarzyszeń wtórnych (w odróżnieniu od stowarzyszeń pierwotnych, którymi są np. rodzina i grupy przyjacielskie), dlatego wskaźnik ten można również nazwać wskaźnikiem uczestnictwa w stowarzyszeniach wtórnych.
Wskaźnik dobrych relacji sąsiedzkich	% osób w wieku 16 lat i więcej, które zadeklarowały odwiedzanie swoich sąsiadów, wspólne spędzanie czasu lub też świadczenie sobie różnych przysług.

Definicje wskaźników prezentowanych w aneksie (dok.)

Obszar tematyczny/wskaźnik	Definicja
SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA I KONTAKTY SPOŁECZNE dok.	
Wskaźnik izolacji społecznej	% osób wieku 16 lat i więcej, u których zaobserwowano niewielką intensywność (lub brak) kontaktów społecznych z osobami spoza gospodarstwa domowego, co potraktowano jako objaw izolacji. Za dotknięte izolacją uznano osoby, w przypadku których stwierdzono nie więcej niż 3 typy kontaktów/relacji. Przy tworzeniu wskaźnika wzięto pod uwagę kontakty z rodziną poza gospodarstwem domowym, kontakty ze znajomymi i sąsiadami, udział w praktykach religijnych wymagających kontaktu z innymi ludźmi, posiadanie przyjaciół oraz udział w organizacjach, wspólnotach lub grupach formalnych.
Poczucie bezpieczeństwa fizycznego	Deklaracje osób w wieku 16 lat i więcej dotyczące oceny poczucia bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania.
SUBIEKTYWNA OCENA JAKOŚCI ŻYCIA	
Poziom zadowolenia:	
ze swojej obecnej sytuacji zawodowej	% osób w wieku 16 lat i więcej deklarujących zadowolenie ze swojej obecnej sytuacji zawodowej, biorąc pod uwagę charakter pracy, czas pracy, wynagrodzenie/dochód.
ze swego wykształcenia	% osób w wieku 16 lat i więcej deklarujących zadowolenie ze swego wykształcenia, biorąc pod uwagę poziom wykształcenia i kierunek.
ze swojej obecnej sytuacji rodzinnej	% osób w wieku 16 lat i więcej deklarujących zadowolenie ze swojej obecnej sytuacji rodzinnej.
z relacji z innymi ludźmi, w tym ze znajomymi, przyjaciółmi	% osób w wieku 16 lat i więcej deklarujących zadowolenie z relacji z innymi ludźmi, w tym ze znajomymi, przyjaciółmi.
ze swojej obecnej sytuacji finansowej	% osób w wieku 16 lat i więcej deklarujących zadowolenie ze swojej obecnej sytuacji finansowej (w tym dochodów).
ze swoich materialnych warunków życia	% osób w wieku 16 lat i więcej deklarujących zadowolenie ze swoich materialnych warunków życia (poza dochodami).
z ilości czasu wolnego do dyspozycji	% osób w wieku 16 lat i więcej deklarujących zadowolenie z ilości czasu wolnego, jakim obecnie dysponują.
ze sposobu spędzania wolnego czasu	% osób w wieku 16 lat i więcej deklarujących zadowolenie ze sposobu spędzania wolnego czasu.
ze swojego zdrowia	% osób w wieku 16 lat i więcej deklarujących zadowolenie ze swojego zdrowia.
ze swojego życia ogólnie rzecz biorąc	% osób w wieku 16 lat i więcej deklarujących zadowolenie ze swojego życia ogólnie rzecz biorąc.

2. KOMENTARZE METODOLOGICZNE I ANALITYCZNE

Poziom PKB a sytuacja dochodowa gospodarstw domowych

Analiza wartości PKB (Produktu Krajowego Brutto) przyjmowanego tradycyjnie za syntetyczną miarę rozwoju ekonomicznego wskazuje na znaczące różnice międzywojewódzkie. Województwo mazowieckie zdecydowanie wyróżnia się pod względem wysokości produktu krajowego brutto na tle pozostałych województw. W 2010 r. średnia wartość PKB na 1 mieszkańca była tam o około 63% wyższa niż przeciętna dla całego kraju. Na drugim miejscu uplasowało się województwo dolnośląskie, w którym wartość PKB na 1 mieszkańca była wyższa o około 13% od średniej dla kraju.

Poziom PKB na 1 mieszkańca przekraczający przeciętną w kraju odnotowano również w województwie śląskim (o ok. 7%) oraz wielkopolskim (o ok. 4%). Najniższy poziom produktu krajowego brutto na 1 mieszkańca w 2010 roku odnotowano w województwach podkarpackim i lubelskim (o ok. 32-33% niższy od średniej krajowej). Wyraźnie niższy od średniej krajowej poziom PKB na 1 mieszkańca (o ok. 20-27%) miały też województwa podlaskie, warmińsko-mazurskie, świętokrzyskie oraz opolskie.

Wyniki badania spójności społecznej, podobnie jak wyniki innych badań ankietowych, potwierdzają, że województwa o najwyższym poziomie PKB charakteryzują się jednocześnie relatywnie najlepszą sytuacją dochodową gospodarstw domowych¹. Najwyższy poziom mediany dochodów pieniężnych (w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną) występuje w województwach: mazowieckim, dolnośląskim i śląskim (poziom wyższy od mediany dla Polski ogółem odpowiednio o ok. 13, 11 i 8%). Najniższą wartość mediany dochodów odnotowano natomiast w województwach: lubelskim, podkarpackim i świętokrzyskim (odpowiednio o ok. 19, 16 i 12% poziom niższy niż dla Polski ogółem), a więc w grupie województw o najniższym poziomie PKB na 1 mieszkańca. Jednak nie dla wszystkich województw współzależności między sytuacją dochodową gospodarstw domowych a wskaźnikiem PKB są tak oczywiste. Przykładem może być chociażby województwo opolskie, gdzie wartość PKB należała do niższych w skali kraju, natomiast dochody gospodarstw domowych są zbliżone do przeciętnej krajowej. Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy może być transfer dochodów z zagranicy. Jak wykazał ostatni spis powszechny, w województwie opolskim wystąpił najbardziej intensywny odpływ ludności za granicę, a wyniki badania budżetów gospodarstw domowych wskazują na relatywnie wysoki udział dochodów z zagranicy w dochodzie całkowitym gospodarstw domowych w tym województwie.

Migracje zarobkowe, zarówno zagraniczne, jak i krajowe i związany z tym transfer dochodów są jedną z przyczyn tego, że zróżnicowanie międzywojewódzkie w przypadku dochodów gospodarstw domowych jest niższe² niż w przypadku różnic w poziomie PKB na osobę. Województwa bardziej dynamiczne, rozwinięte gospodarczo stają się miejscem pracy, a niekoniecznie miejscem stałego zamieszkania dla mieszkańców biedniejszych regionów.

Zróżnicowanie wskaźnika dobrych warunków życia

Nieco inny obraz różnic międzywojewódzkich, niż w przypadku analizy sytuacji dochodowej otrzymamy analizując wskaźnik dobrych warunków życia, określający odsetek gospodarstw, których warunki życia uznano za bardzo dobre na podstawie specjalnie skonstruowanego złożonego miernika. Miernik ten uwzględnia warunki mieszkaniowe, wyposażenie gospodarstw domowych w dobra trwałe oraz możliwość zaspokojenia wielu potrzeb materialnych i pozamaterialnych. Wartość wskaźnika dobrych warunków życia dla województw wahała się od 11 do 20%. Największym odsetkiem gospodarstw domowych, które według przyjętych kryteriów uznano za żyjące w bardzo dobrych

¹ Należy pamiętać, że występowanie różnic pomiędzy wartościami publikowanych wskaźników, dotyczących sytuacji dochodowej gospodarstw domowych pochodzących z różnych badań ankietowych, jest zjawiskiem naturalnym. Przyczyną mogą być zarówno różnice definicyjne, np. to, jaką kategorię dochodów analizujemy (czy jest to dochód pieniężny, czy z uwzględnieniem wartości spożycia naturalnego; przeliczony na osobę fizyczną, czy też jest to tzw. dochód ekwiwalentny uwzględniający różnice w wielkości i strukturze demograficznej gospodarstw domowych; czy bierzemy pod uwagę średni dochód czy medianę), jak i błąd losowy – każde badanie realizowane jest na innej próbie.

² Dotyczy to zarówno porównań mediany jak i średniego dochodu (średnia arytmetyczna).

warunkach, odznaczały się województwa: opolskie i wielkopolskie. Więcej takich gospodarstw, niż przeciętnie w kraju, było także w województwie kujawsko-pomorskim, podkarpackim, podlaskim i mazowieckim. Tak więc w grupie województw o wysokiej wartości wskaźnika dobrych warunków życia znalazły się również województwa o niskim poziomie rozwoju ekonomicznego oraz o relatywnie wysokim poziomie ubóstwa dochodowego. Najniższy odsetek gospodarstw domowych żyjących w dobrych warunkach (zgodnie z przyjętymi kryteriami) odnotowano natomiast w województwach: lubelskim, lubuskim, małopolskim, świętokrzyskim i warmińsko-mazurskim.

Wartość wskaźnika zróżnicowania dobrych warunków życia dla poszczególnych województw, przy przyjęciu za punkt odniesienia średniego poziomu wskaźnika dla Polski (Polska ogółem=100%) wynosiła od 73% do 133%. Dla porównania – wojewódzkie wskaźniki zróżnicowania poziomu mediany dochodów wynosiły od 81% do 113% , a wartość PKB na jednego mieszkańca wahała się od 67% do 163% średniej krajowej. Województwa o najwyższej wartości wskaźników dobrych warunków życia, czyli – opolskie i wielkopolskie zajmowały odpowiednio 11 i 4 pozycję według PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca.

Ubóstwo

Z dokonanej na podstawie wyników badania spójności społecznej analizy różnych form ubóstwa wynika, że obraz terytorialnego zróżnicowania zjawiska różni się nieco, zależnie od tego, którą z form ubóstwa (ubóstwo dochodowe, warunków życia, braku równowagi budżetowej) bierzemy pod uwagę. Można przy tym jednak wyodrębnić grupę województw, w których obserwujemy relatywnie wysoki odsetek gospodarstw dotkniętych jednocześnie więcej niż jedną z trzech rozpatrywanych form ubóstwa. Zjawisko takie nazywamy ubóstwem wielowymiarowym. Zagrożone nim były najbardziej rodziny w województwach: warmińsko-mazurskim, zachodniopomorskim, świętokrzyskim oraz lubelskim. W województwach tych od około 14 do 19% rodzin dotkniętych było jednocześnie co najmniej dwiema formami ubóstwa.

Poczucie związku z ludźmi z sąsiedztwa oraz poczucie bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania

O jakości życia decydują nie tylko warunki materialne. Bardzo istotną rolę odgrywają także relacje międzyludzkie. Dotyczy to nie tylko kręgu najbliższej rodziny, ale także relacji z przyjaciółmi, znajomymi, zaangażowania w działalność różnego typu organizacji. Nie bez znaczenia – szczególnie w kontekście budowy kapitału społecznego na poziomie lokalnym – są relacje z bliższymi i dalszymi sąsiadami. Poczucie związku z ludźmi z sąsiedztwa deklarowało w skali całego kraju 79% osób w wieku 16 lat i więcej. Najmniej takich osób (wyraźnie mniej niż w innych województwach) było w województwie zachodniopomorskim (69%), natomiast najwięcej – w lubelskim, świętokrzyskim, podkarpackim (84-87%), a więc w województwach o najwyższym w Polsce udziale mieszkańców wsi.

Dobre relacje sąsiedzkie mogą także stanowić jeden z wielu czynników sprzyjających większemu poczuciu bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania. Na ogół województwa o lepszych relacjach sąsiedzkich charakteryzują się także wyższymi wskaźnikami poczucia bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania. Należy jednak zachować ostrożność w wyciąganiu zbyt daleko idących wniosków na temat tej współzależności. Dla przykładu – w województwie zachodniopomorskim, charakteryzującym się najniższą wartością wskaźników dotyczących poczucia związku z ludźmi z sąsiedztwa oraz dobrych kontaktów sąsiedzkich, deklarowany poziom poczucia bezpieczeństwa był

taki sam jak w województwie świętokrzyskim odznaczającym się bardzo dobrymi relacjami sąsiedzkimi. Najmniej zagrożeni w okolicy swojego domu czuli się mieszkańcy województw: podkarpackiego, warmińsko-mazurskiego, wielkopolskiego, podlaskiego oraz małopolskiego (8-10%). Największe poczucie zagrożenia odnotowano natomiast w województwach: dolnośląskim, śląskim i łódzkim (17-18%).

Zadowolenie z życia

Subiektywna, postrzegana przez samego respondenta, jakość życia, mierzona jest poziomem deklarowanego zadowolenia z różnych aspektów życia, jak również z życia „ogólnie rzecz biorąc”. Dla każdej z tych miar otrzymujemy inny obraz zróżnicowania terytorialnego.

Generalnie, mierniki cząstkowe (dotyczące poszczególnych aspektów), wykazują silniejsze zróżnicowanie terytorialne, niż wskaźnik zadowolenia z życia „ogólnie rzecz biorąc”. Wyjątkiem jest poziom zadowolenia ze stanu zdrowia – mający silne uwarunkowanie biologiczne – charakteryzujący się najmniejszym zróżnicowaniem terytorialnym.

Największe różnice odnotowano w poziomie odczuwanej satysfakcji z materialnych warunków życia oraz aktualnej sytuacji zawodowej; w tym przypadku różnice w odsetku osób zadowolonych sięgały 26 punktów procentowych. Najbardziej usatysfakcjonowani z sytuacji zawodowej, warunków życia oraz ze swojej sytuacji finansowej byli mieszkańcy województwa opolskiego.

Różnice międzywojewódzkie w poziomie wskaźnika zadowolenia z życia „ogólnie rzecz biorąc” wynosiły natomiast 11 punktów procentowych. Ze swojego życia zadowolonych było 74% mieszkańców Polski liczących 16 lat i więcej. Najmniej takich osób było w województwach: warmińsko-mazurskim, lubelskim i zachodniopomorskim (67-68%). We wszystkich pozostałych województwach odsetek osób zadowolonych przekroczył 70%, w tym w ośmiu województwach kształtował się na poziomie 76-78%. Najczęściej pozytywnie swoje życie oceniali mieszkańcy województw: pomorskiego, śląskiego i lubuskiego.

Inne przekroje terytorialne

Wewnętrzne zróżnicowanie województw

Analizując obliczone dla poszczególnych województw wskaźniki, należy pamiętać, że dają one jedynie „uśredniony obraz” danego regionu, nie dostarczając informacji o jego wewnętrznym zróżnicowaniu. Doskonałym przykładem województwa o dużym zróżnicowaniu sytuacji społeczno-ekonomicznej, które przekłada się na wartość mierników jakości życia, jest województwo mazowieckie. Już samo wyłączenie z województwa mazowieckiego Warszawy w jej administracyjnych granicach sprawia, że województwo to zmienia znacząco swoją pozycję na tle innych województw. Na przykład odsetek gospodarstw domowych w województwie mazowieckim o relatywnie najwyższych dochodach po wyłączeniu Warszawy spada z 28% do 16% (poniżej średniej krajowej), wskaźnik ubóstwa dochodowego wzrasta z 12% do 17%, wskaźnik ubóstwa warunków życia również wzrasta z 14 do 17%. Wyłączenie Warszawy w nieco mniejszym stopniu wpływa natomiast na oceny postrzeganej jakości życia. Zadowolonych z życia w całym województwie mazowieckim było 72% osób w wieku 16 lat i więcej, a po wyłączeniu Warszawy – 71%.

Wewnątrzregionalne różnice w poziomie i jakości życia, podobnie jak w skali całego kraju, przebiegają m.in. na linii miasto-wieś, a w obrębie miast zależą także od ich wielkości. Ze względu

na wielkość próby w badaniu spójności społecznej nie było możliwe przedstawienie wyników wojewódzkich z uwzględnieniem takiego podziału. Z dużym prawdopodobieństwem można jednak założyć, że ogólne wnioski dotyczące różnic w poziomie życia mieszkańców miast i wsi, wyciągnięte na podstawie danych ogólnopolskich są prawdziwe, także w odniesieniu do regionów³.

Klasa miejscowości a jakość życia

Dochody, warunki życia i ubóstwo

Badanie spójności społecznej potwierdza m.in. występowanie wyraźnych różnic w poziomie dochodów mieszkańców dużych miast oraz małych ośrodków miejskich i wsi. Duże miasta charakteryzują się najwyższym poziomem mediany dochodów, wyższymi odsetkami gospodarstw domowych o relatywnie wysokich dochodach oraz dobrej sytuacji budżetowej. W grupie gospodarstw o wysokich dochodach znalazło się od ok. 38% gospodarstw domowych w miastach o wielkości 500 tysięcy i więcej mieszkańców, przez 25% w miastach o liczbie mieszkańców między 100 a 500 tysięcy, do 13% w miasteczkach poniżej 20 tys. mieszkańców i 10% na wsi. Wskaźnik dobrej sytuacji budżetowej wahał się od 22% w miastach o największej liczbie mieszkańców do 11-13% na wsi i w małych ośrodkach miejskich. Mniejsze różnice między poszczególnymi klasami miejscowości odnotowano w przypadku wskaźnika dobrych warunków życia. Jego wartość kształtowała się w miastach na poziomie 15-17%, natomiast na wsi – 13%.

Jednocześnie na obszarach wiejskich zaobserwowano wyższy niż w miastach odsetek gospodarstw domowych dotkniętych ubóstwem warunków życia (odpowiednio 18 i 12%). Poziom zagrożenia tą formą ubóstwa maleje wraz ze wzrostem wielkości miast. Większe dysproporcje między miastem a wsią oraz pomiędzy miastami różnej wielkości odnotowano w przypadku ubóstwa dochodowego (od 5% ubogich gospodarstw domowych w największych ośrodkach miejskich, przez 17% w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców, do 24% na wsi). Problemy ze zrównoważeniem domowego budżetu dotyczyły w równym stopniu mieszkańców obszarów wiejskich i miast (po ok. 16% gospodarstw ubogich według tego kryterium), przy czym klasa wielkości miasta miała stosunkowo niewielkie znaczenie. Nieco niższe (niż w pozostałych miastach) odsetki zaobserwowano w przypadku największych miast, liczących 500 tysięcy i więcej mieszkańców.

Poczucie związku z ludźmi z sąsiedztwa oraz poczucie bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania

Im mniejsza miejscowość tym większa była grupa osób deklarujących poczucie więzi z sąsiadami. Na wsi odsetek ten był najwyższy i wyniósł 88%. Wśród osób mieszkających w największych miastach (500 tysięcy i więcej mieszkańców) związanych z sąsiadami czuło się 63% osób w wieku co najmniej 16 lat. Mieszkańcy wsi czuli się znacznie bardziej bezpieczni w miejscu

³ Wpływ miejsca zamieszkania na różne aspekty jakości życia został omówiony w analitycznej części publikacji. W tej części opracowania zestawiono natomiast w formie tabelarycznej, analogicznie jak dla województw, wybrane wskaźniki jakości życia wg klas miejscowości. Nie można przy tym zapominać, że zastosowanie tradycyjnej klasyfikacji, opartej o kryteria administracyjne, wyróżniającej wieś, jako jedną klasę, oraz miasta, w podziale na kilka klas według liczby mieszkańców, pomijającej zaś np. typ funkcjonalny miejscowości, z założenia ogranicza możliwości wnioskowania. Dotyczy to m.in. pokazania coraz bardziej widocznego „gołym okiem” zróżnicowania poziomu, stylu i jakości życia na obszarach wiejskich związanego m.in. z procesem deagraryzacji, czyli ograniczeniem znaczenia rolnictwa zarówno w sferze ekonomicznej, jak i społeczno-kulturowej.

swojego zamieszkania, niż mieszkańcy miast. Poczucie zagrożenia po zmroku w okolicy swojego domu odczuwano najbardziej w miastach od 100 do 500 tys. mieszkańców (23% osób). W dużych aglomeracjach miejskich zagrożona czuła się mniej niż co piąta osoba (19%), natomiast na wsi – co dwudziesta.

Zadowolenie z życia

Niezależnie od typu i wielkości miejscowości, podobnie oceniano poziom zadowolenia ze swojej sytuacji rodzinnej, relacji z innymi ludźmi, czy ze swojego zdrowia. Największe różnice między miastem a wsią oraz pomiędzy miastami o różnej wielkości odnotowano w ocenach dotyczących wykształcenia. Najbardziej zadowoleni ze swojego wykształcenia byli mieszkańcy największych miast (61% osób zadowolonych), a najmniej mieszkańcy małych ośrodków miejskich oraz wsi (odpowiednio 53 i 49% osób). W dużych ośrodkach miejskich częściej niż małych miasteczkach i na wsi, odczuwano satysfakcję z sytuacji dochodowej oraz z warunków życia. W miastach o liczbie mieszkańców 500 tysięcy i więcej zadowolonych ze swojej sytuacji finansowej, w tym dochodów, było 39% osób, podczas gdy w małych miastach – 33%, a na wsi 31% osób. Poziom zadowolenia z materialnych warunków życia (innych niż dochody) wynosił od 53% w najmniejszych miastach i na wsi, do 59% – w miastach liczących powyżej pół miliona ludności. Poziom satysfakcji z życia „ogólnie rzecz biorąc” nie różni się znacząco w zależności od klasy miejscowości. Zarówno w miastach, jak i na wsi, zadowolonych ze swojego życia było po około 74% osób, przy czym najbardziej zadowoleni ze swojego życia byli mieszkańcy największych miast (77%).

Sytuacja materialna a zadowolenie z życia

Już chociażby pobieżna analiza mierników mówiących o różnych aspektach jakości życia wskazuje, że skala zróżnicowania oraz otrzymywany ranking województw zależą od tego, jaki obszar tematyczny i jaki konkretny symptom jakości życia bierzemy pod uwagę. Nie ma takiego województwa, które wypadaloby najlepiej (lub najgorzej) ze względu na wszystkie analizowane aspekty jakości życia jednocześnie. Można jednak próbować wyodrębnić grupy województw, w których obserwujemy kumulację negatywnych lub pozytywnych symptomów składających się na jakość życia, szczególnie w obrębie poszczególnych jej wymiarów. Dotyczy to na przykład szeroko rozumianych materialnych warunków życia.

Aby umożliwić porównanie zróżnicowania ogólnej sytuacji materialnej na podstawie wyników badania spójności społecznej skonstruowany został wskaźnik sytuacji materialnej netto. Wskaźnik ten opisuje sytuację dla danej zbiorowości, np. sytuację w danym województwie, za pomocą pojedynczej liczby, pozwalając na bardzo syntetyczne i szybkie, choć, oczywiście, w tej sytuacji uproszczone, porównania. Ogólnie można powiedzieć, że wartość dodatnia wskaźnika informuje o tym, iż liczba gospodarstw domowych o najlepszej sytuacji przewyższa liczbę gospodarstw znajdujących się w najgorszej sytuacji, natomiast wartość ujemna wskaźnika – wskazuje na sytuację odwrotną.

Wskaźnik sytuacji materialnej netto jest wypadkową trzech wskaźników opisujących poszczególne aspekty sytuacji materialnej: sytuację dochodową, warunki życia i sytuację budżetową. Obliczany jest jako suma trzech składowych: wskaźnika sytuacji dochodowej netto, wskaźnika warunków życia netto oraz wskaźnika sytuacji budżetowej netto. Wartość wskaźnika dla Polski ogółem

wynosi 4, co stanowi punkt odniesienia gdybyśmy chcieli porównać sytuację materialną mieszkańców danego województwa ze średnią dla całego kraju.

Komentarz 6.1.

**O INTERPRETACJI WSKAŹNIKA SYTUACJI MATERIALNEJ NETTO
I JEGO SKŁADOWYCH**

Wskaźnik sytuacji materialnej netto jest wyliczany na podstawie wskaźników ubóstwa oraz dobrej sytuacji materialnej w zakresie trzech jej aspektów: dochodów, warunków życia oraz sytuacji budżetowej. Szczegóły jego konstrukcji i konstrukcji wskaźników źródłowych opisano w wykazie definicji wskaźników na początku rozdziału.

Definicje ubóstwa oraz kryteria wyznaczające gospodarstwa o najlepszej sytuacji w odniesieniu do warunków życia oraz sytuacji budżetowej zostały skonstruowane w ten sposób, by panowała między nimi względna równowaga, tzn. by na poziomie Polski ogółem liczebności (odsetki) gospodarstw dotkniętych ubóstwem oraz zaliczonych do grupy o najlepszej sytuacji były zbliżone (w ramach każdego z tych dwóch aspektów). Konsekwencją takiego podejścia jest to, że odpowiednie wskaźniki netto mają wartości zbliżone do zera. Oznacza to, że wskaźniki dla poszczególnych zbiorowości (np. województw) można traktować z pewnym przybliżeniem jako odchylenia od średniej dla Polski ogółem.

W przypadku sytuacji dochodowej, idea przyświecająca konstrukcji odpowiednich wskaźników jest nieco inna. Progi ubóstwa dochodowego oraz wysokich dochodów także zostały ustalone symetrycznie, ale tutaj symetria dotyczy wartości dochodu (progów), a nie rozkładu (odsetków gospodarstw czy osób zaliczonych do grup skrajnych). Wartości progów mają położenie symetryczne względem mediany w skali logarytmicznej: próg ubóstwa stanowi $3/5$ (60%) mediany (wg dochodu ekwiwalentnego), próg wysokich dochodów $5/3$ mediany (odwrotność $3/5$). Sama konstrukcja wskaźników nie przesądza o neutralnej (bliskiej zeru) wartości wskaźnika sytuacji dochodowej netto dla Polski ogółem.

Wskaźnik ten miałby dla Polski ogółem wartość zero, gdyby dochody miały rozkład np. logarytmiczno-normalny lub rozkład o podobnej asymetrii (tzn. gdyby logarytm dochodu miał rozkład symetryczny), a średnia wielkość gospodarstw o wysokich i niskich dochodach nie różniła się znacząco. W rzeczywistości warunek ten nie jest spełniony.

Wartość wskaźnika sytuacji dochodowej netto dla Polski ogółem wynosi 4, co jest pochodną zarówno różnic w wielkości gospodarstw o różnych dochodach jak i rzeczywistego kształtu rozkładu dochodów. Wartość wskaźnika sytuacji materialnej netto dla całej Polski również wynosi 4, o czym decyduje składowa związana z sytuacją dochodową. Dokonując względnej oceny tych wskaźników dla poszczególnych województw (tzn. względem średniej dla całego kraju) należy odnosić je do tej właśnie wartości.

Najwyższą wartość wskaźnika sytuacji materialnej netto odnotowano w przypadku województwa mazowieckiego (21), na drugim miejscu uplasowało się województwo wielkopolskie (16), na trzecim – śląskie (13), a na czwartym – opolskie (11). W przypadku województw mazowieckiego i śląskiego wartości wszystkich trzech wskaźników cząstkowych były dodatnie; przy czym zdecydowanie największy wpływ na wysoką wartość ogólnego wskaźnika sytuacji materialnej miał wskaźnik sytuacji dochodowej netto. W województwie mazowieckim odsetek gospodarstw domowych uzyskujących wysokie dochody był o 16 punktów procentowych wyższy od odsetka gospodarstw domowych żyjących w ubóstwie dochodowym; w województwie śląskim – o 8 punktów wyższy.

W województwach wielkopolskim oraz opolskim wartości dodatnie odnotowano w przypadku dwóch składowych. Interesujące jest również to, że następnymi województwami o wyraźnie dodatniej wartości wskaźnika sytuacji materialnej netto (6--8) są kolejno: podlaskie, pomorskie i dolnośląskie, a więc województwa położone na przeciwległych krańcach Polski i o odmiennej charakterystyce społeczno-gospodarczej.

Według przyjętych kryteriów za województwa o najgorszej sytuacji materialnej uznano: województwo lubelskie, warmińsko-mazurskie i świętokrzyskie (wartość wskaźnika sytuacji materialnej netto od -16 do -18) oraz województwo lubuskie i zachodniopomorskie (wartość wskaźnika od -12 do -13). W województwach tych praktycznie wszystkie wskaźniki cząstkowe miały wartości ujemne. Jedynym odstępstwem był wskaźnik netto sytuacji dochodowej w województwie warmińsko-mazurskim (wartość wskaźnika równa 1).

W trzech spośród pięciu województw charakteryzujących się najgorszymi warunkami życia odnotowano jednocześnie najniższe wartości wskaźnika zadowolenia z życia. Dotyczy to województw: warmińsko-mazurskiego, lubelskiego i zachodniopomorskiego. Natomiast w województwie świętokrzyskim, zaliczonym również do grupy województw o złej sytuacji materialnej, zadowolonych z życia było 74% osób, a więc tylko nieznacznie mniej niż w śląskim, dolnośląskim i opolskim (województwami o najlepszej sytuacji materialnej), zaś nieco więcej niż w mazowieckim. Jeszcze wyższy był poziom zadowolenia z życia w województwie lubuskim (77%).

Warto także zwrócić uwagę na wartości wskaźnika sytuacji materialnej netto dla poszczególnych klas miejscowości. Im wyższy stopień urbanizacji (większa liczba mieszkańców), tym większa jest wartość tego wskaźnika. W przypadku wsi osiąga on wartość -24, a w przypadku największych miast liczących co najmniej 500 tysięcy mieszkańców – 49. Zróżnicowanie sytuacji materialnej jest zatem znacznie wyższe w odniesieniu do klas miejscowości (rozpiętość wartości wskaźnika sytuacji materialnej netto równa 73), niż w odniesieniu do województw (rozpiętość wartości wskaźnika sytuacji materialnej netto równa 39). Duże zróżnicowanie sytuacji materialnej według klas miejscowości, nie znajduje odzwierciedlenia w ocenach stopnia zadowolenia z życia. Jak już wcześniej wspomniano zarówno w miastach jak i na wsi zadowolonych ze swojego życia było po około 74% osób, a różnica między zadowoleniem mieszkańców miast w zależności od liczby mieszkańców wynosiła 5 punktów procentowych. Najbardziej usatysfakcjonowani ze swojego życia byli mieszkańcy największych miast (77%).

Zaobserwowane rozbieżności między obrazem terytorialnych zróżnicowań materialnych warunków życia oraz wskaźnika zadowolenia z życia ogólnie rzecz biorąc (przy jednoczesnym występowaniu dość dużych podobieństw), są w pełni uzasadnione. Z założenia bowiem poziom satysfakcji życiowej obejmuje ocenę wszystkich, a nie tylko materialnych aspektów życia człowieka, choć aspekty te mają nań wpływ znaczący. Poza tym postrzegana przez poszczególne osoby jakość życia zależy nie tylko od tak zwanych obiektywnych czynników. Istotną rolę odgrywają także np. uwarunkowania o charakterze kulturowym czy psychologicznym, wyznawany system wartości, relatywizowanie swojej sytuacji. Stąd też mierniki subiektywne nie są używane zamiast, ale obok wskaźników obiektywnych.

Zwiększa to możliwości analityczne, a przez to także możliwy zakres praktycznego wykorzystania wyników tych analiz zarówno dla potrzeb kreowania polityki społeczno-ekonomicznej, jak również do monitorowania zmian dobrobytu społeczno-ekonomicznego.

Kartogram 6.1.

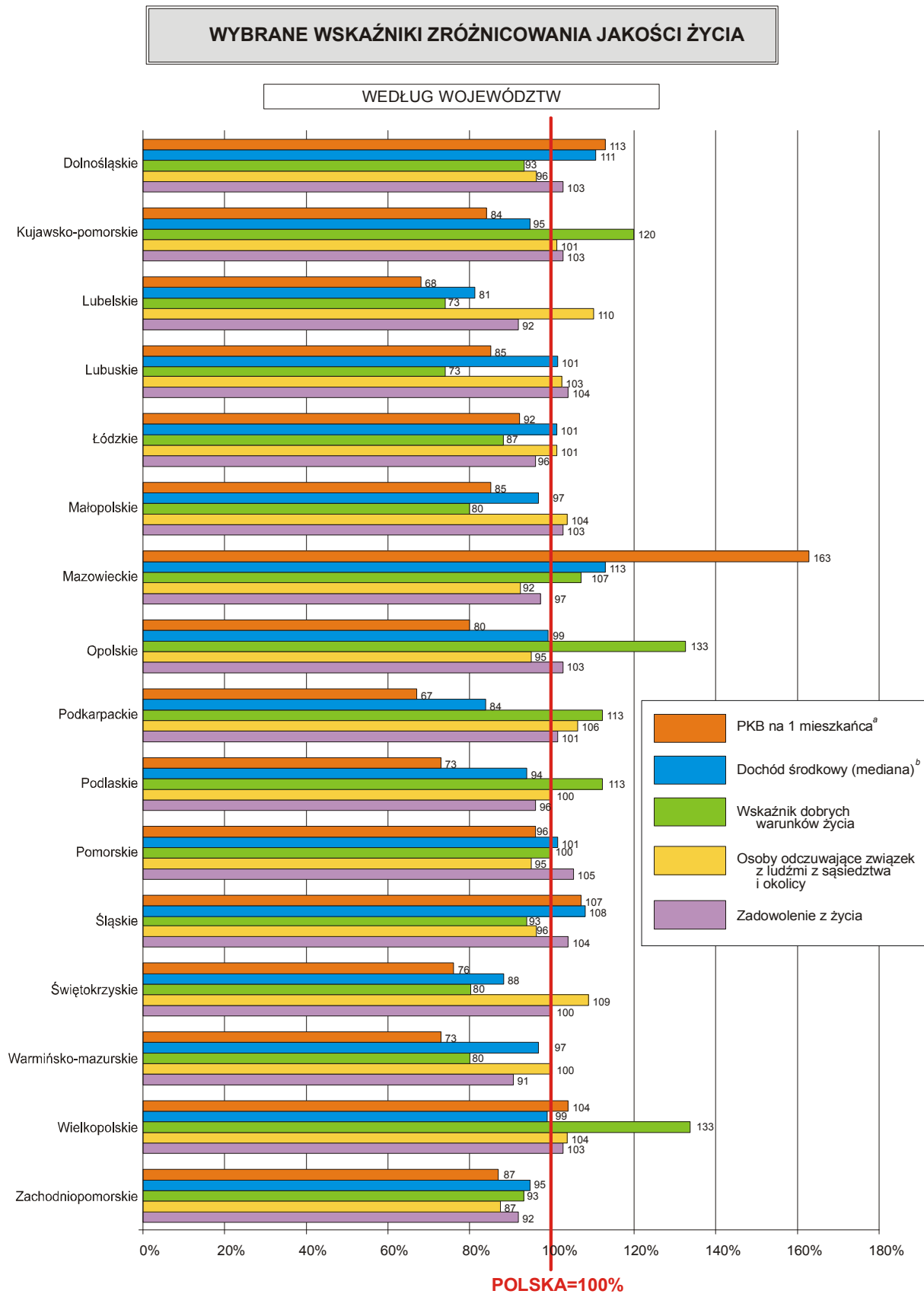

Tabl. 6.1.

WSKAŹNIK SYTUACJI MATERIALNEJ NETTO GOSPODARSTW DOMOWYCH I JEGO SKŁADOWE

	Wskaźnik sytuacji dochodowej netto	Wskaźnik warunków życia netto	Wskaźnik sytuacji budżetowej netto	Wskaźnik sytuacji materialnej netto
Ogółem	4	1	-1	4
według województw				
Dolnośląskie	8	0	-2	6
Kujawsko-pomorskie	0	4	-2	2
Lubelskie	-11	-5	-2	-18
Lubuskie	-1	-4	-8	-13
Łódzkie	5	-4	-6	-5
Małopolskie	-2	0	-3	-5
Mazowieckie	16	2	3	21
Mazowieckie (bez Warszawy)	-1	-2	-3	-6
Opolskie	-2	10	3	11
Podkarpackie	-10	4	0	-6
Podlaskie	-4	8	4	8
Pomorskie	7	3	-3	7
Śląskie	8	3	2	13
Świętokrzyskie	-8	-7	-1	-16
Warmińsko-mazurskie	1	-8	-10	-17
Wielkopolskie	7	11	-2	16
Zachodniopomorskie	-1	-4	-7	-12
według klas miejscowości				
Miasta razem	12	5	0	17
Miasta powyżej 500 tys. miesz.	33	7	9	49
Miasta od 100 do 500 tys. miesz.	15	6	2	23
Miasta od 20 do 100 tys. miesz.	6	4	-3	7
Miasta poniżej 20 tys. miesz.	-4	1	-4	-7
Wieś	-14	-5	-5	-24

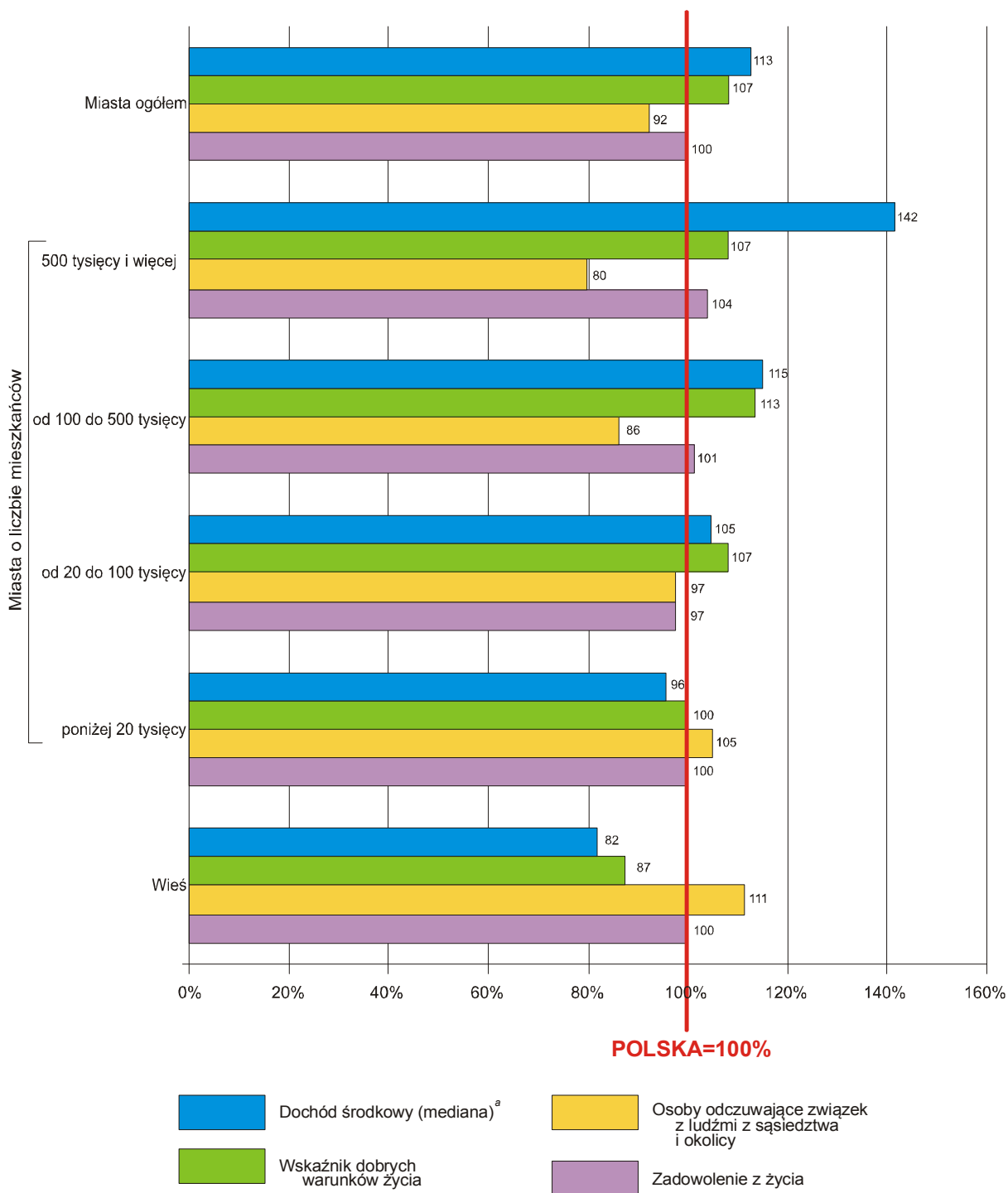
Wykres 6.1.

Wykres 6.2.

WYBRANE WSKAŹNIKI ZRÓŻNICOWANIA JAKOŚCI ŻYCIA

WEDŁUG KLAS MIEJSCOWOŚCI

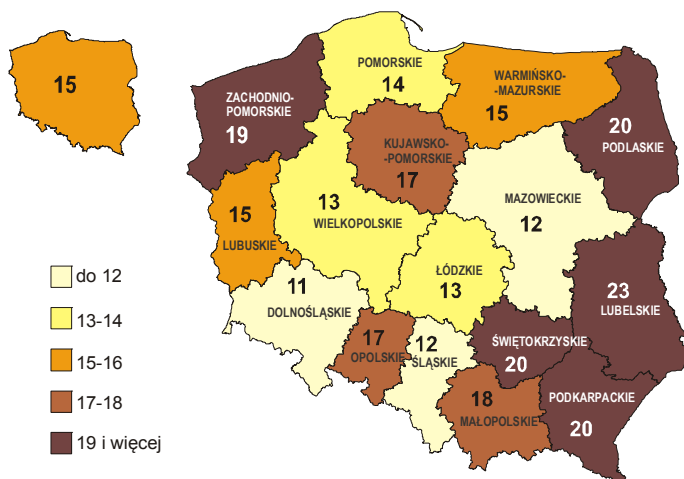
^a Miesięczny dochód pieniężny w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną.

Kartogram 6.2.

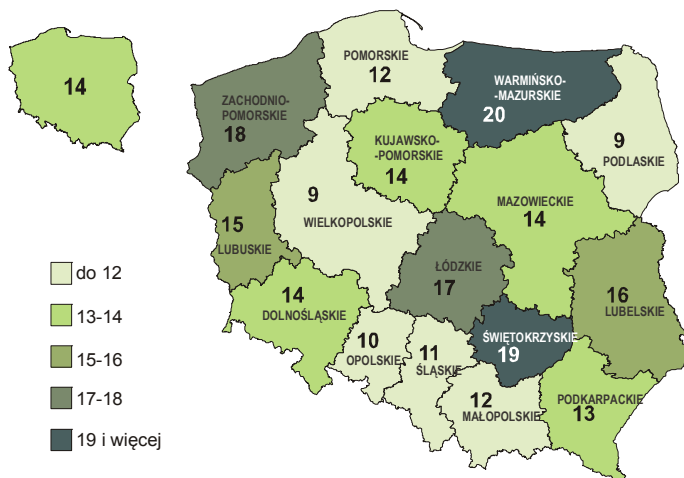
RÓŻNE FORMY UBÓSTWA

w % gospodarstw domowych

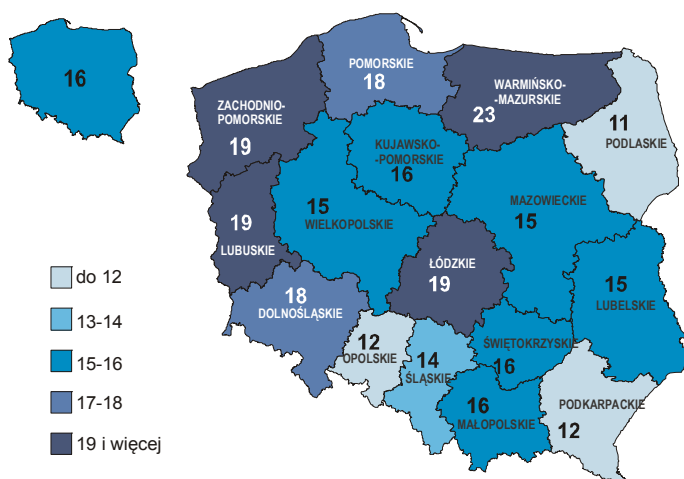
UBÓSTWO DOCHODOWE

UBÓSTWO WARUNKÓW ŻYCIA

UBÓSTWO BRAKU RÓWNOWAGI BUDŻETOWEJ

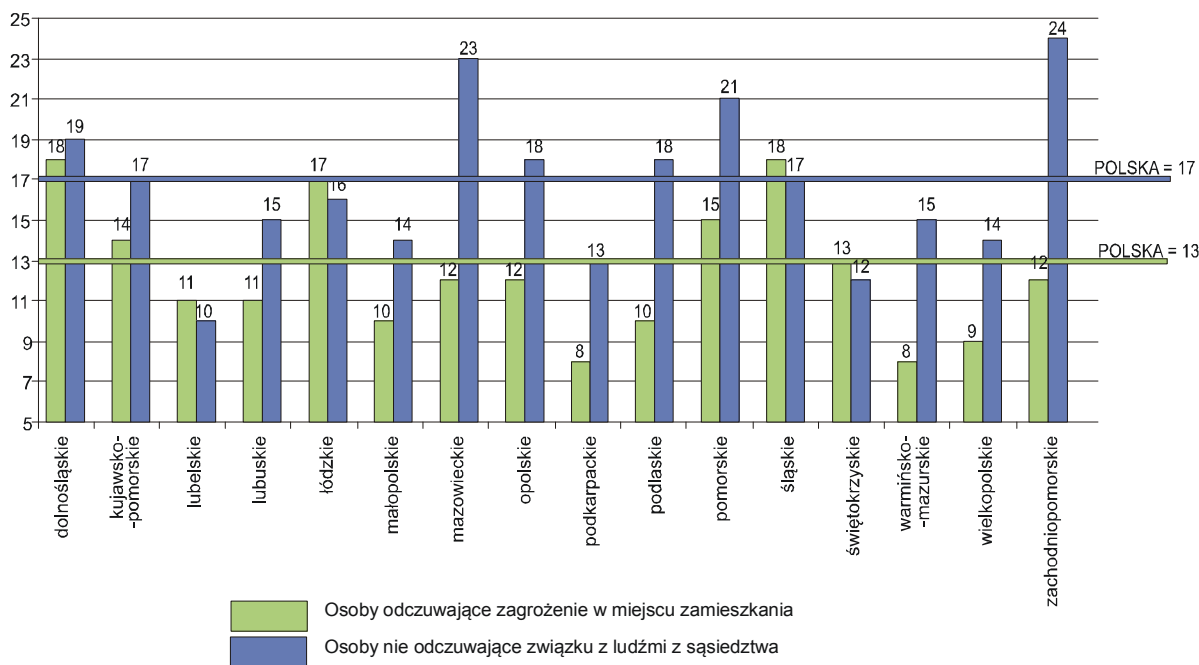

Wykres 6.3.

**BRAK POCZUCIA ZWIĄZKU Z LUDŹMI Z SĄSIEDZTWA
A POCZUCIE ZAGROŻENIA W MIEJSCU ZAMIESZKANIA**

w % osób w wieku 16 lat i więcej

WEDŁUG WOJEWÓDZTW

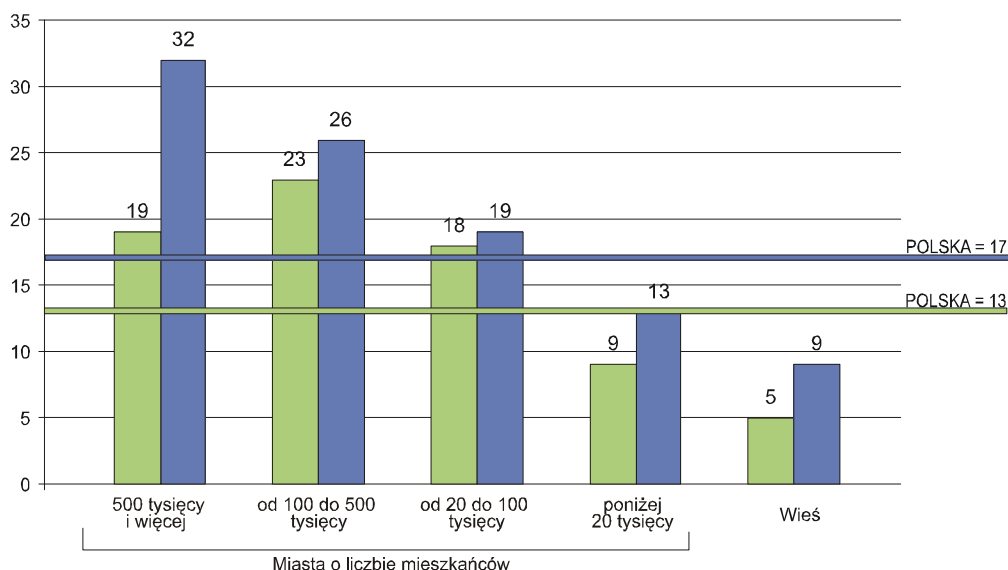

Wykres 6.4.

**BRAK POCZUCIA ZWIĄZKU Z LUDŹMI Z SĄSIEDZTWA
A POCZUCIE ZAGROŻENIA W MIEJSCU ZAMIESZKANIA**

w % osób w wieku 16 lat i więcej

WEDŁUG MIEJSCA ZAMIESZKANIA

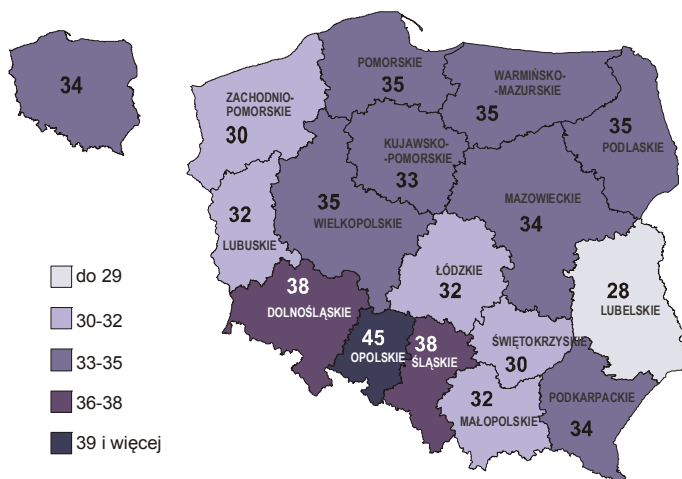
Kartogram 6.3.

ZADOWOLENIE Z RÓŻNYCH ASPEKTÓW ŻYCIA

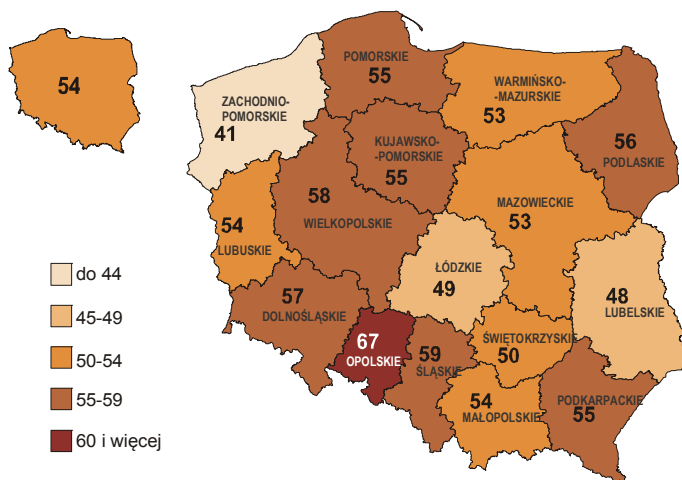
(osoby bardzo zadowolone lub zadowolone)

w % osób w wieku 16 lat i więcej

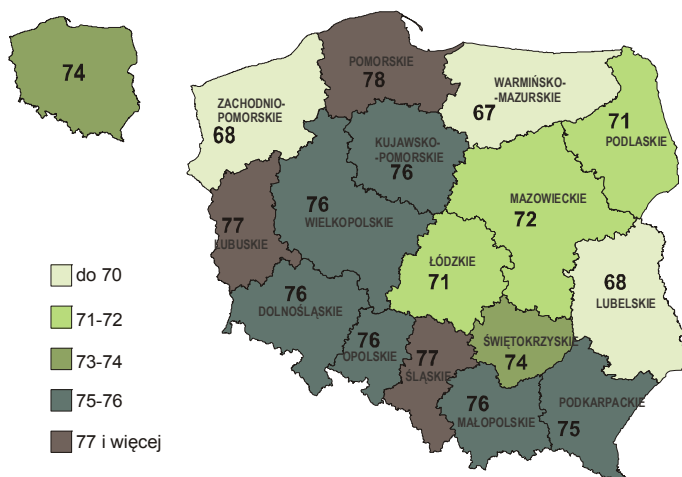
SYTUACJA FINANSOWA (W TYM DOCHODY)

MATERIALNE WARUNKI ŻYCIA (POZA DOCHODAMI)

ZADOWOLENIE Z ŻYCIA OGÓLNIE RZECZ BIORĄC

Tabl. 6.2.

ELEMENTY KAPITAŁU LUDZKIEGO

w % osób w wieku 16 lat i więcej

WEDŁUG KLAS MIEJSCOWOŚCI

	OGÓŁEM	MIASTA					WIEŚ
		razem	500 tys. i więcej miesz.	od 100 do 500 tys. miesz.	od 20 do 100 tys. miesz.	poniżej 20 tys. miesz.	
Ogólna ocena stanu zdrowia							
Bardzo dobra i dobra	55	56	59	56	54	57	54
Ani dobra, ani zła	32	31	29	32	33	30	32
Bardzo zła i zła	13	13	12	12	13	13	14
Posługiwanie się komputerem							
Tak	67	72	80	74	69	66	58
w tym tak, często	53	60	70	63	56	53	42
Korzystanie z Internetu							
Tak	62	67	75	70	64	62	53
Wskaźnik umiejętności indywidualnych							
Bardzo niski lub brak	30	27	21	26	31	30	34
Niski	12	10	6	9	11	14	15
Średni	25	24	20	24	25	25	27
Wysoki	24	27	32	29	25	23	18
Bardzo wysoki	9	12	21	12	8	8	6

Tabl. 6.3.a.

SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA I KONTAKTY SPOŁECZNE

POCZUCIE PRZYNALEŻNOŚCI I KONTAKTY SPOŁECZNE

w % osób w wieku 16 lat i więcej

WEDŁUG KLAS MIEJSCOWOŚCI

	OGÓŁEM	MIASTA					WIEŚ
		razem	500 tys. i więcej miesz.	od 100 do 500 tys. miesz.	od 20 do 100 tys. miesz.	poniżej 20 tys. miesz.	
Poczucie związku z miejscem zamieszkania							
Osoby odczuwające związek ze swoją miejscowością	92	91	90	91	92	93	93
Osoby odczuwające związek z ludźmi z sąsiedztwa i okolicy	79	73	63	68	77	83	88
Kontakty społeczne							
Wskaźnik zaangażowania w sieć formalną ^a	24	24	27	23	23	23	23
Wskaźnik dobrych relacji sąsiedzkich	57	51	48	48	51	56	68
Wskaźnik izolacji społecznej	9	10	9	11	11	9	7
Udział w wydarzeniach organizowanych w miejscu zamieszkania							
Przynajmniej raz na pół roku	15	14	10	9	16	21	16
Rzadziej niż raz na pół roku	10	9	11	10	9	8	12
Nigdy	75	77	79	81	75	71	72

Tabl. 6.3.b.

POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA FIZYCZNEGO
w % gospodarstw domowych

WEDŁUG KLAS MIEJSCOWOŚCI

	OGÓŁEM	MIASTA					WIEŚ
		razem	500 tys. i więcej mieszk.	od 100 do 500 tys. mieszk.	od 20 do 100 tys. mieszk.	poniżej 20 tys. mieszk.	
Poczucie bezpieczeństwa w okolicy swojego domu							
Całkowicie bezpiecznie	27	19	17	17	18	26	40
Bezpiecznie	60	63	64	60	64	65	55
Poczucie zagrożenia lub dużego zagrożenia	13	18	19	23	18	9	5
Odczuwanie obawy przed włamaniem do domu lub mieszkania							
Nigdy	50	45	40	42	46	52	58
Tylko niekiedy	42	46	51	47	46	40	36
Cały czas lub przez znaczną część czasu	8	9	9	11	8	8	6

Tabl. 6.4.

ZADOWOLENIE Z RÓŻNYCH ASPEKTÓW ŻYCIA
(osoby bardzo zadowolone lub zadowolone)

w % osób w wieku 16 lat i więcej

WEDŁUG KLAS MIEJSCOWOŚCI

	OGÓŁEM	MIASTA					WIEŚ
		razem	500 tys. i więcej mieszk.	od 100 do 500 tys. mieszk.	od 20 do 100 tys. mieszk.	poniżej 20 tys. mieszk.	
Sytuacja zawodowa ^a	60	63	65	62	62	63	57
Wykształcenie (poziom, kierunek)	54	57	61	58	57	53	49
Sytuacja rodzinna	75	75	77	75	75	73	74
Relacje z innymi ludźmi	85	85	85	84	85	85	85
Sytuacja finansowa (w tym dochody)	34	36	39	38	34	33	31
Materialne warunki życia (poza dochodami)	54	55	59	56	54	53	53
Ilość czasu wolnego	62	61	55	61	62	67	62
Sposób spędzania wolnego czasu	60	62	60	62	63	64	57
Zdrowie	58	58	59	58	58	59	58
ZADOWOLENIE Z ŻYCIA OGÓLNIIE RZECZ BIORĄC	74	74	77	75	72	74	74

^a Dotyczy osób pracujących.

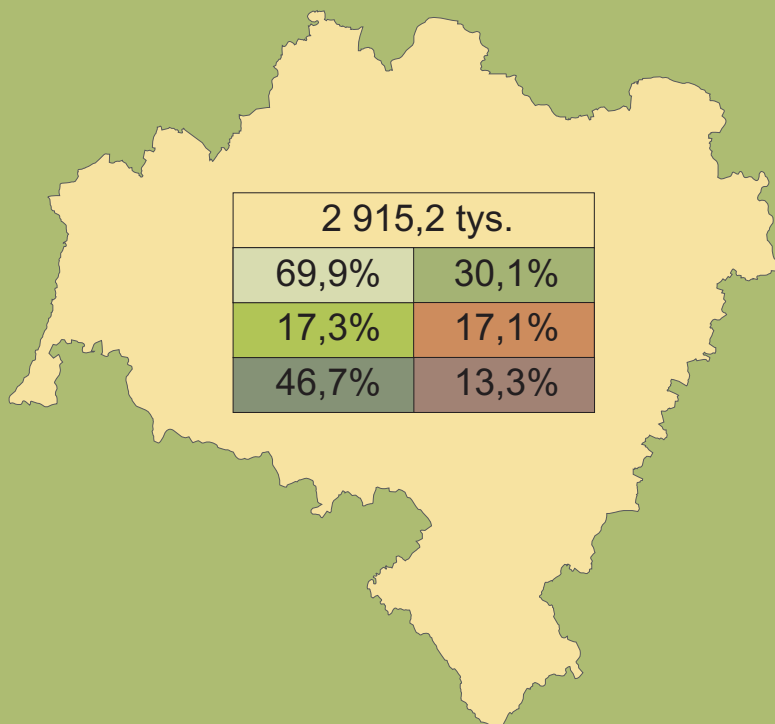
3. PORTRETY WOJEWÓDZTW

WOJEWÓDZTWO DOLNOŚLĄSKIE

POLSKA	
38 511,8 tys.	
60,8%	39,2%
18,7%	16,9%
46,4%	13,0%

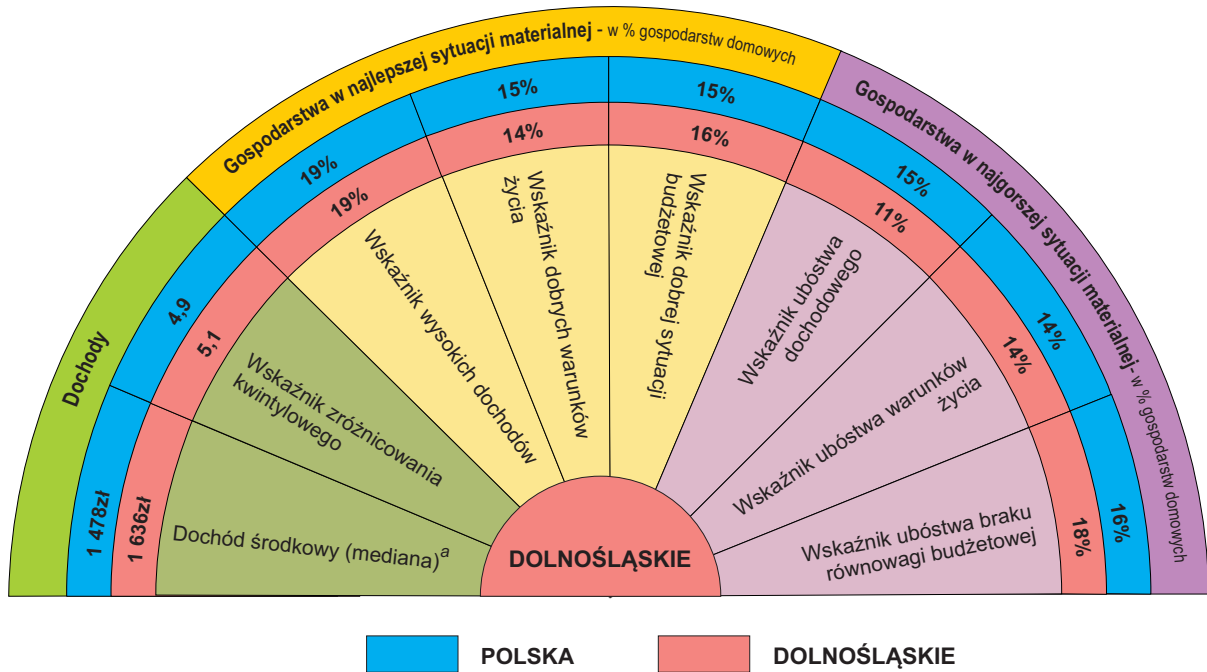

Liczba ludności ogółem	
Ludność w miastach	Ludność na wsiach
Ludność w wieku przedprodukcyjnym	Ludność w wieku poprodukcyjnym
Wskaźnik zatrudnienia	Stopa bezrobocia

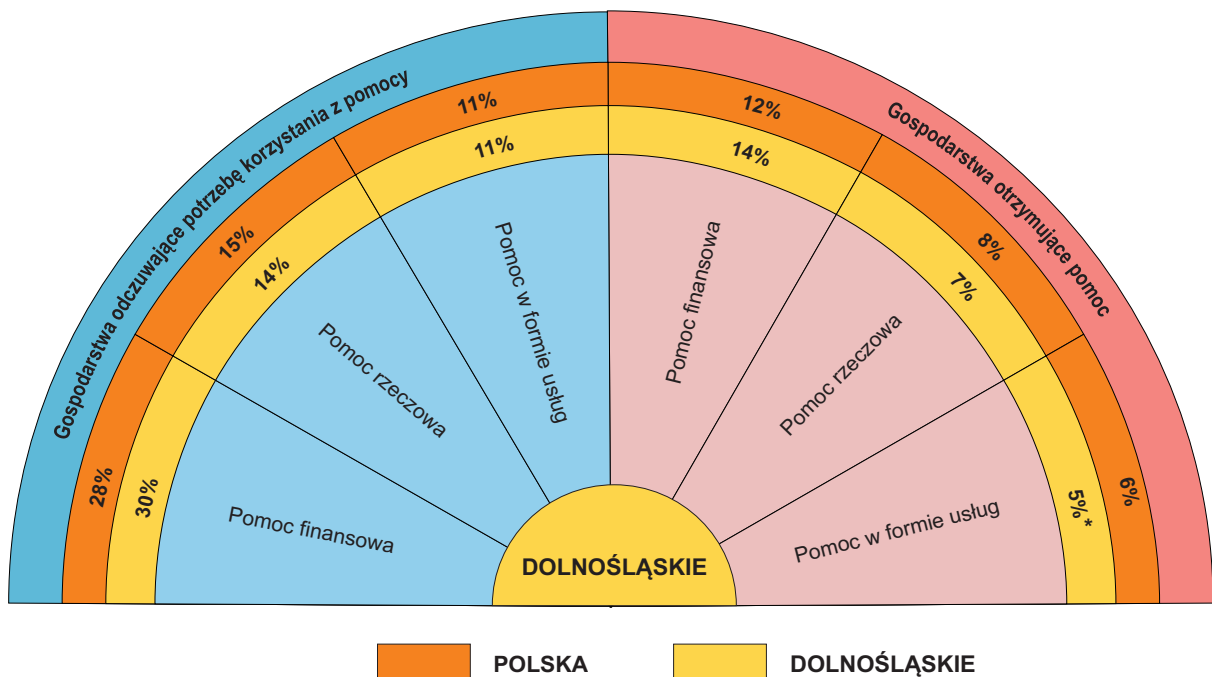
SYTUACJA MATERIALNA GOSPODARSTW DOMOWYCH

ZRÓŻNICOWANIE SYTUACJI MATERIALNEJ GOSPODARSTW DOMOWYCH

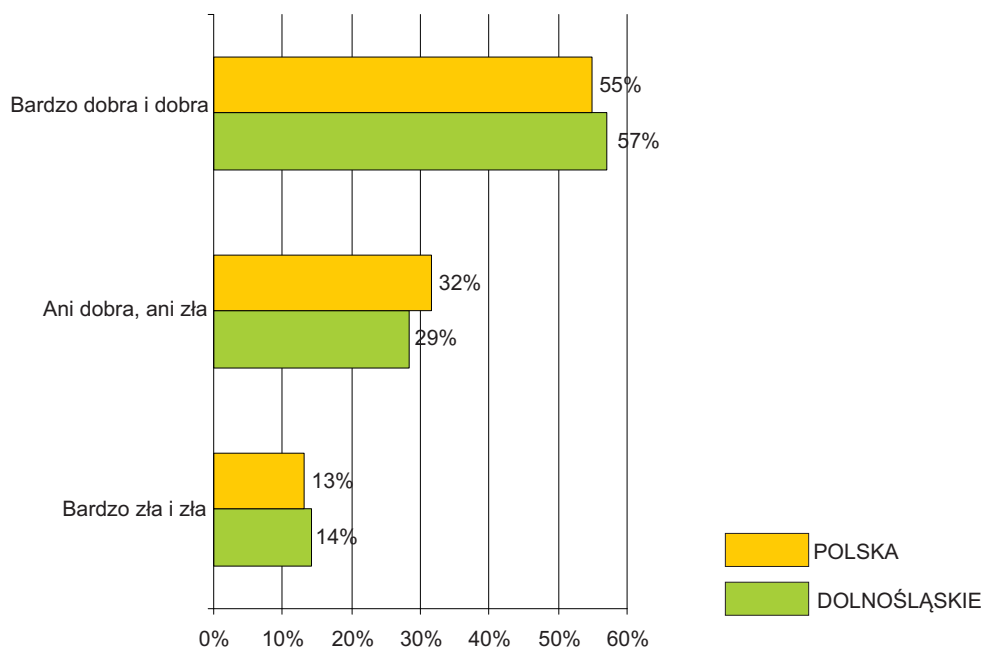
^a Miesięczny dochód pieniężny w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną

KORZYSTANIE Z POMOCY ZEWNĘTRZNEJ w % gospodarstw domowych

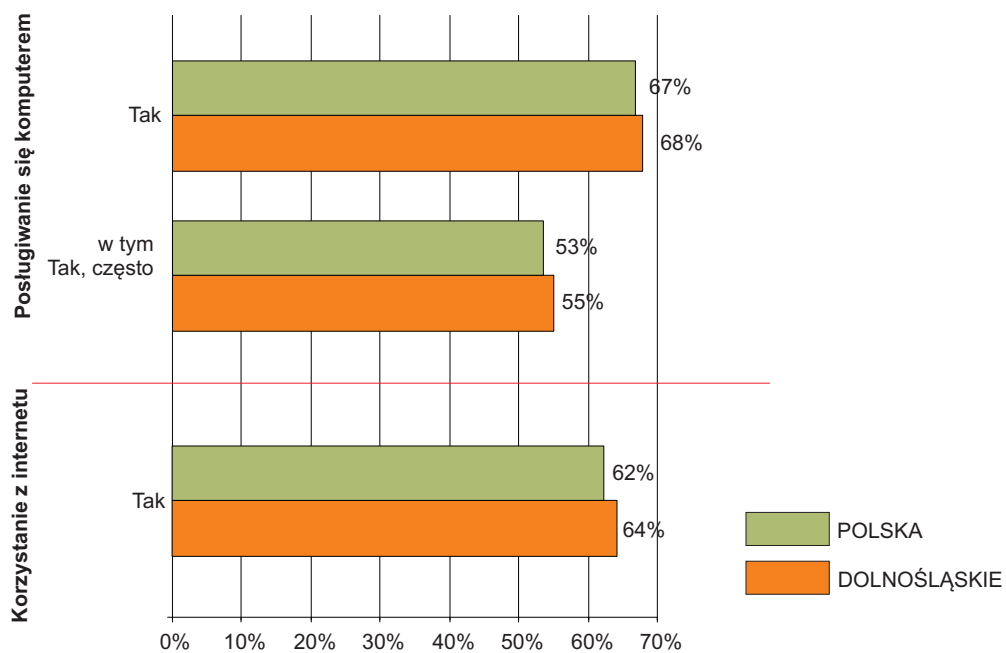

ELEMENTY KAPITAŁU LUDZKIEGO

OGÓLNA OCENA STANU ZDROWIA w % osób w wieku 16 lat i więcej

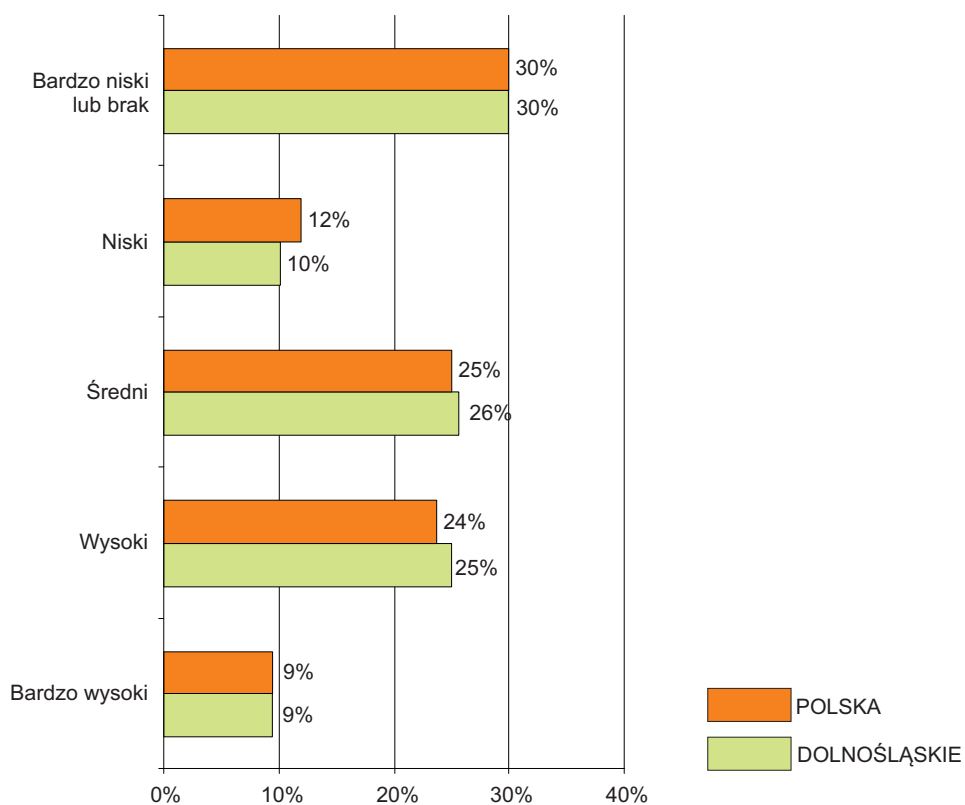

POSŁUGIWANIE SIĘ KOMPUTEREM I KORZYSTANIE Z INTERNETU w % osób w wieku 16 lat i więcej

WSKAŹNIK UMIEJĘTNOŚCI INDYWIDUALNYCH

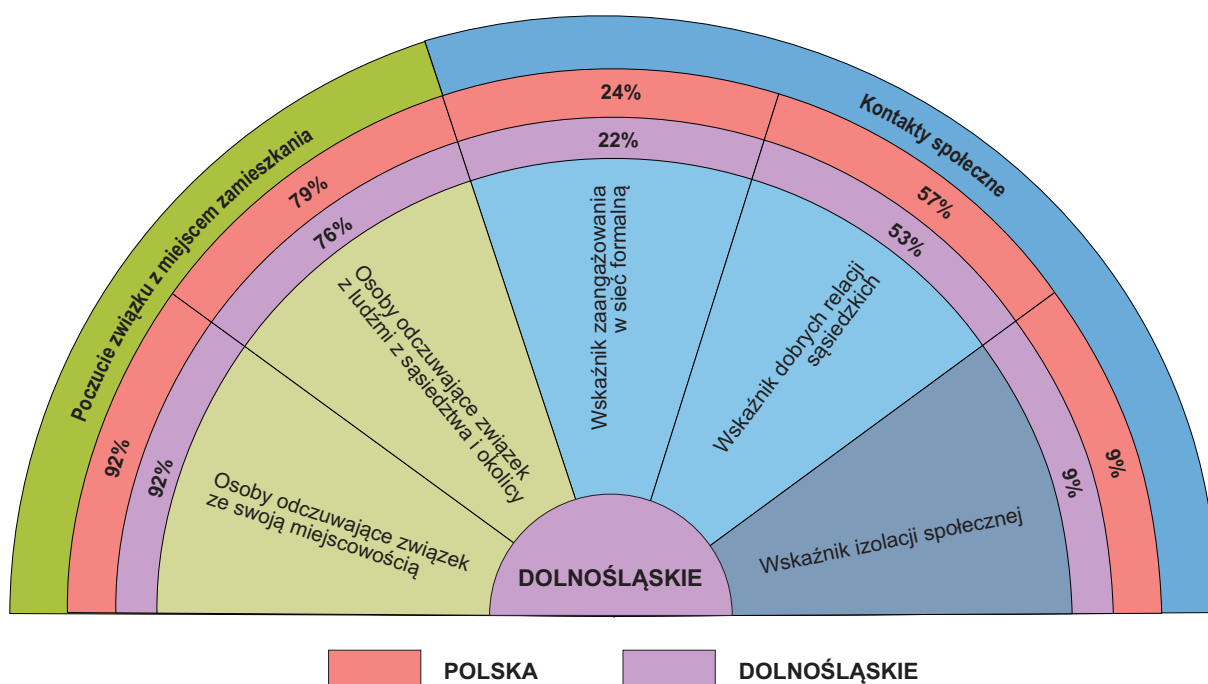
w % osób w wieku 16 lat i więcej

SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA I KONTAKTY SPOŁECZNE

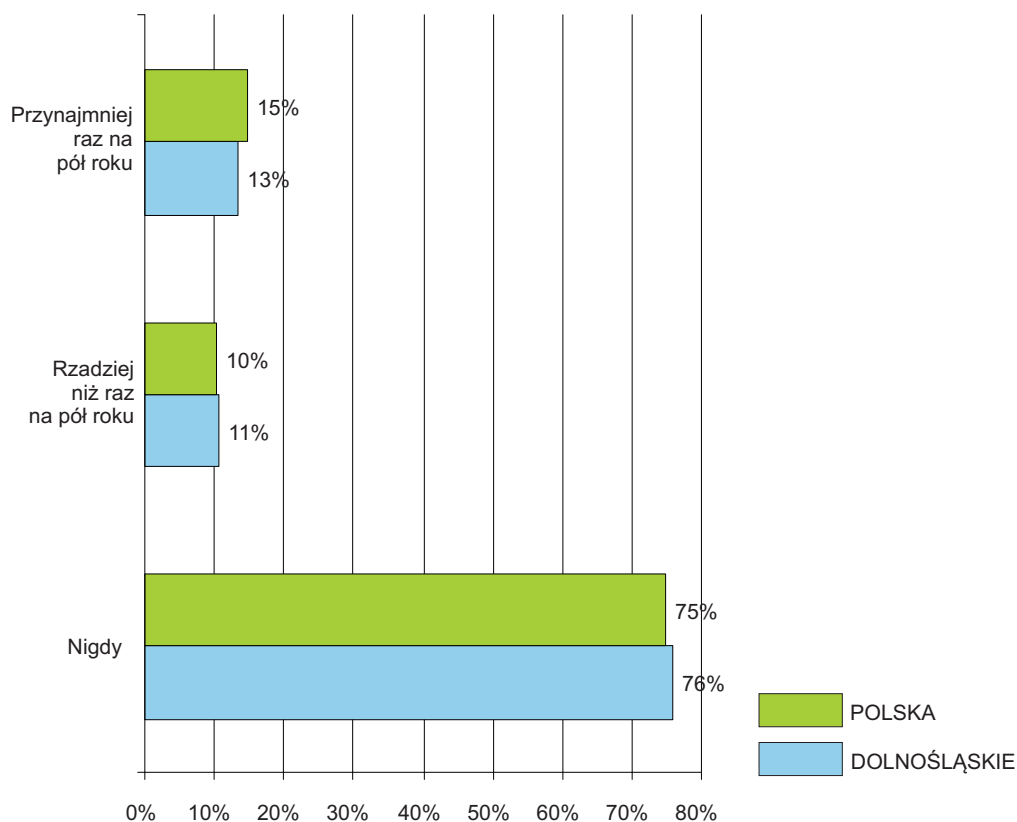
POCZUCIE PRZYNALEŻNOŚCI I KONTAKTY SPOŁECZNE

w % osób w wieku 16 lat i więcej

UDZIAŁ W WYDARZENIACH ORGANIZOWANYCH W MIEJSCU ZAMIESZKANIA

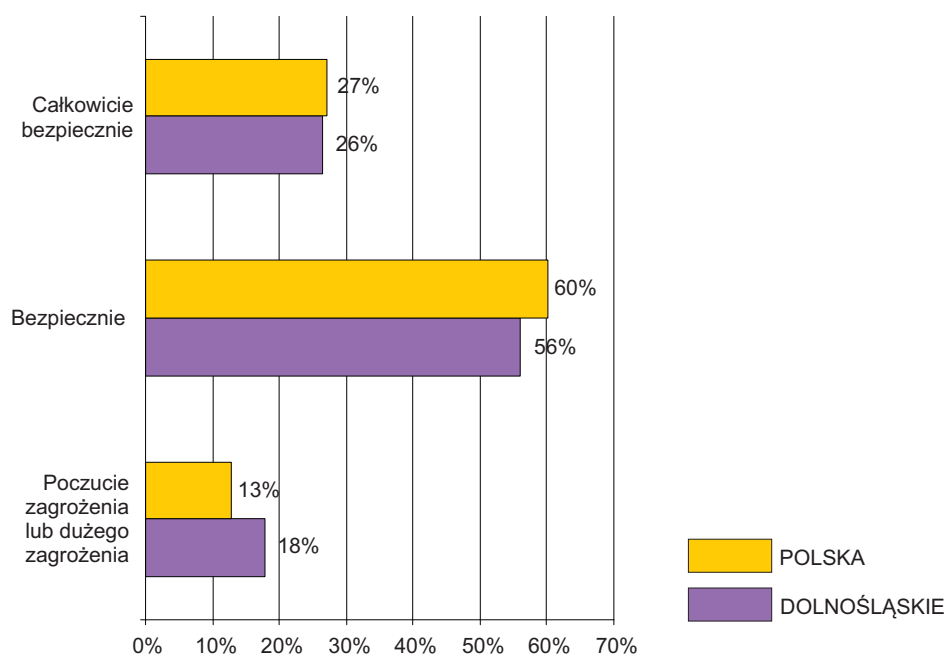
w % osób w wieku 16 lat i więcej

POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA FIZYCZNEGO

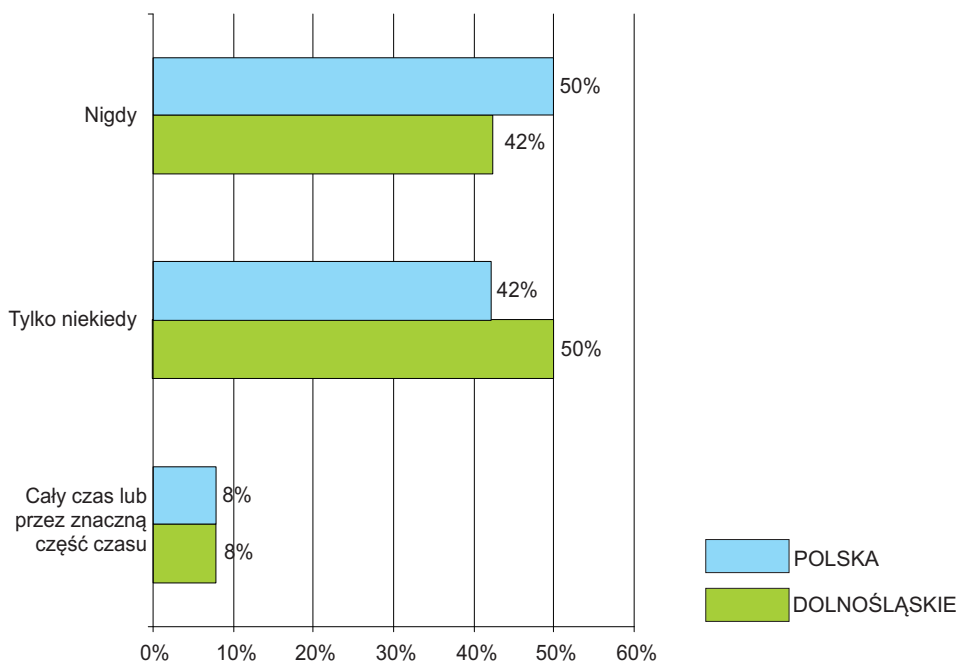
POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA W OKOLICY SWOJEGO DOMU

w % osób w wieku 16 lat i więcej

ODCZUWANIE OBAWY PRZED WŁAMANIEM DO DOMU LUB MIESZKANIA

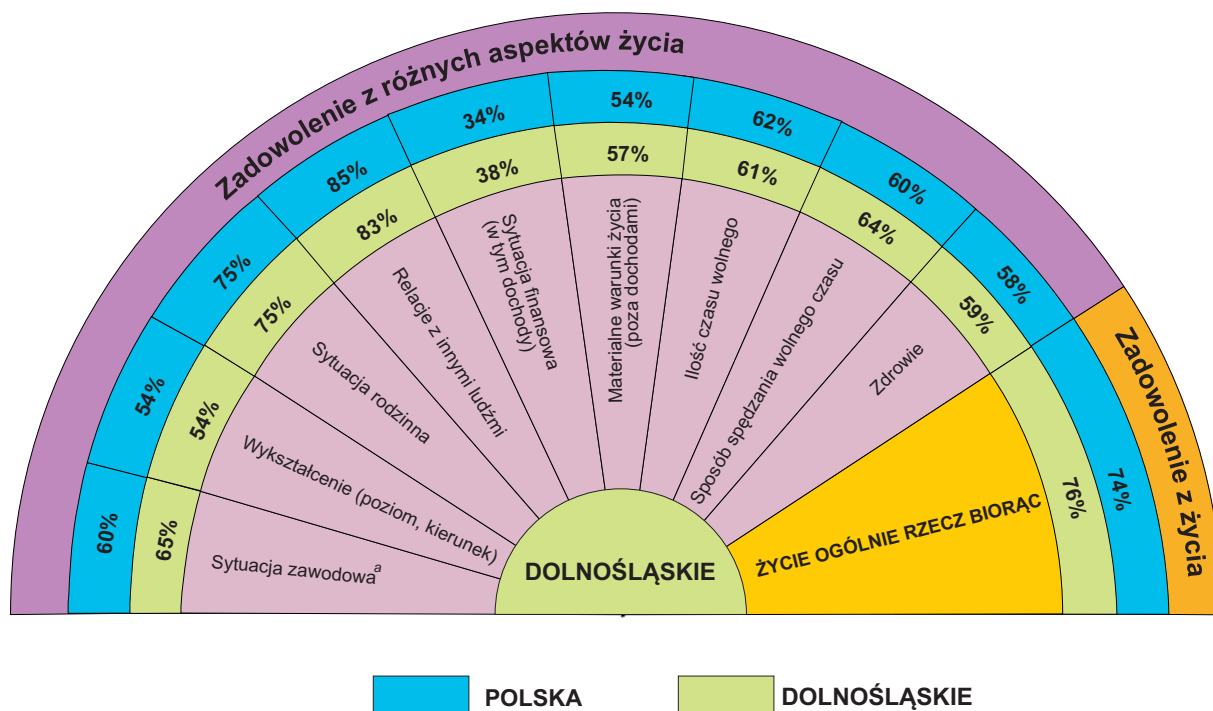
w % osób w wieku 16 lat i więcej

ZADOWOLENIE Z RÓŻNYCH ASPEKTÓW ŻYCIA

(osoby bardzo zadowolone lub zadowolone)

w % osób w wieku 16 lat i więcej

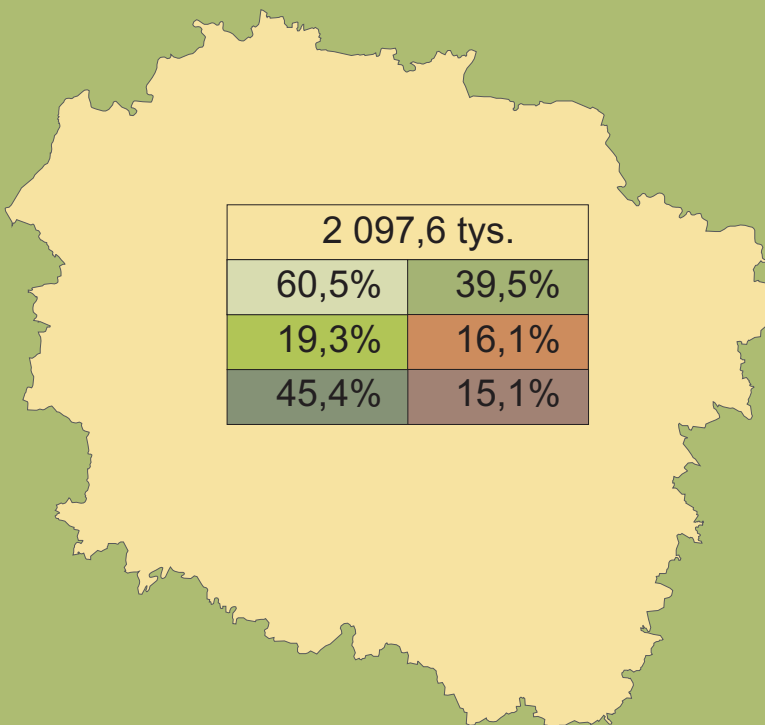

WOJEWÓDZTWO KUJAWSKO-POMORSKIE

POLSKA	
38 511,8 tys.	
60,8%	39,2%
18,7%	16,9%
46,4%	13,0%

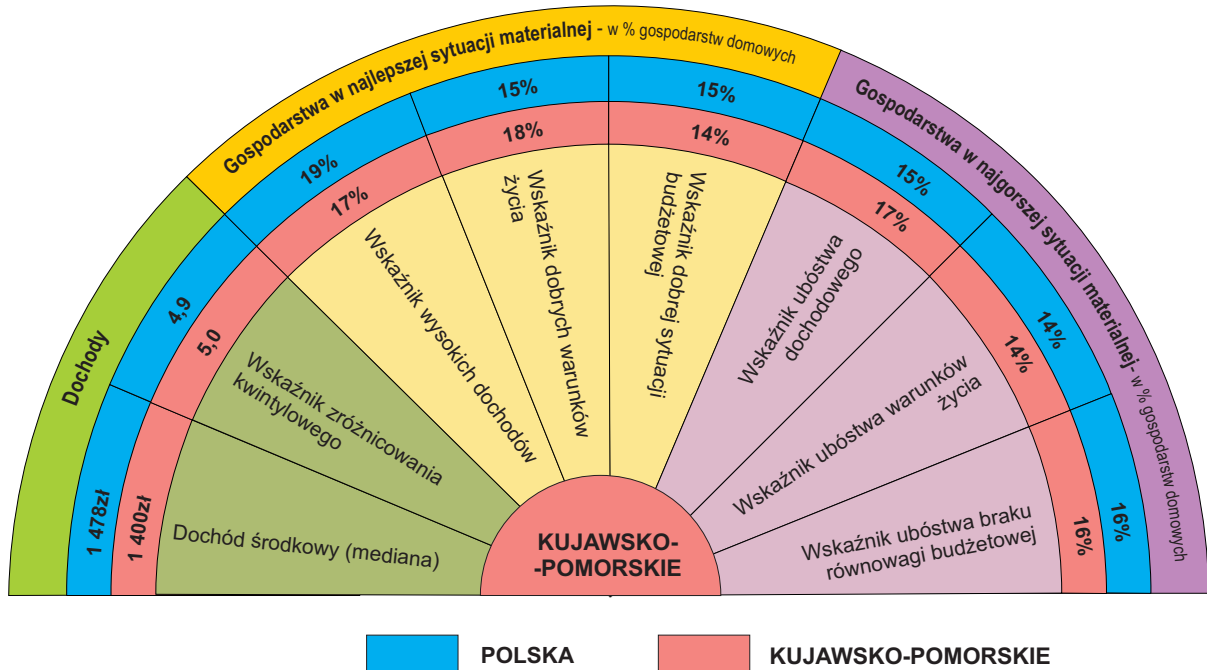

Liczba ludności ogółem	
Ludność w miastach	Ludność na wsiach
Ludność w wieku przedprodukcyjnym	Ludność w wieku poprodukcyjnym
Wskaźnik zatrudnienia	Stopa bezrobocia

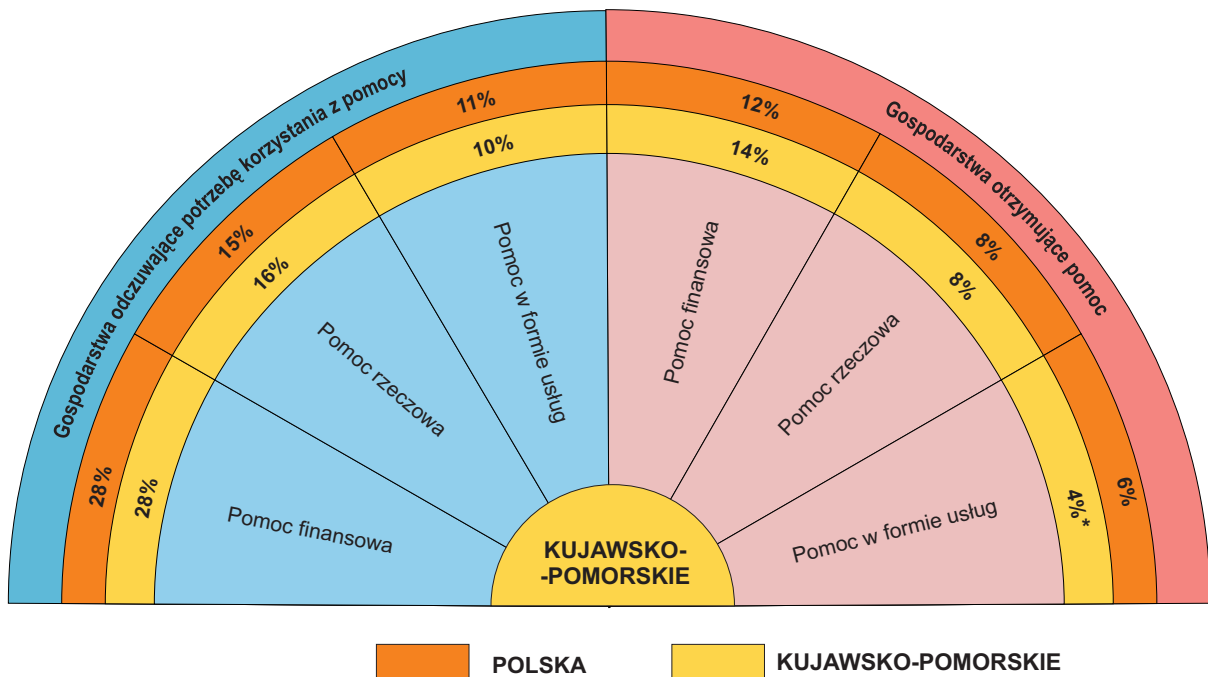
SYTUACJA MATERIALNA GOSPODARSTW DOMOWYCH

ZRÓŻNICOWANIE SYTUACJI MATERIALNEJ GOSPODARSTW DOMOWYCH

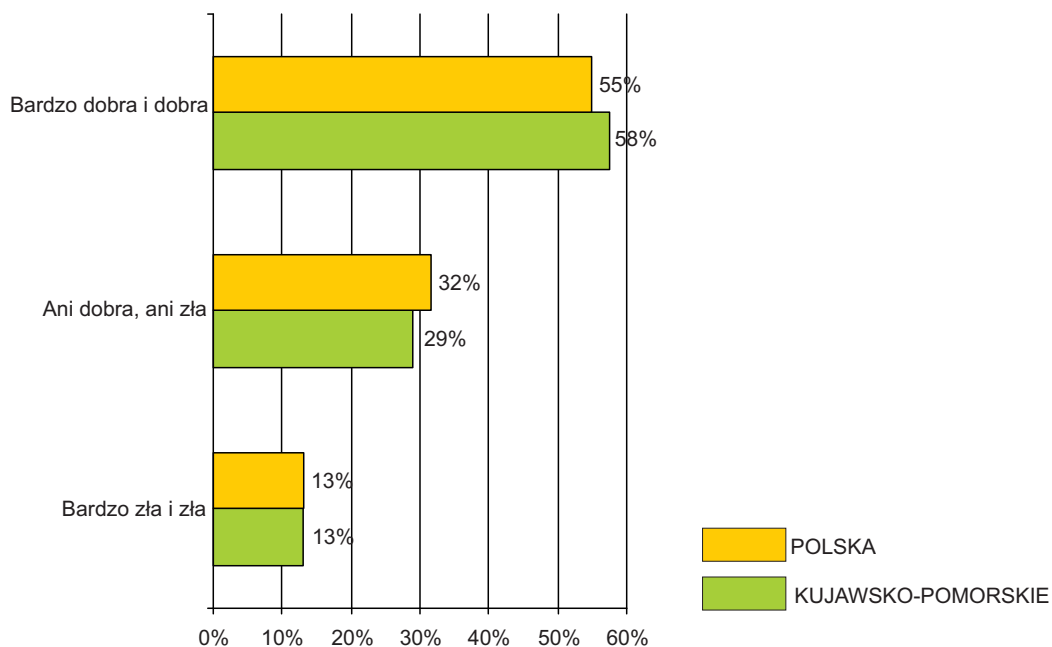
a Miesięczny dochód pieniężny w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną

KORZYSTANIE Z POMOCY ZEWNĘTRZNEJ w % gospodarstw domowych

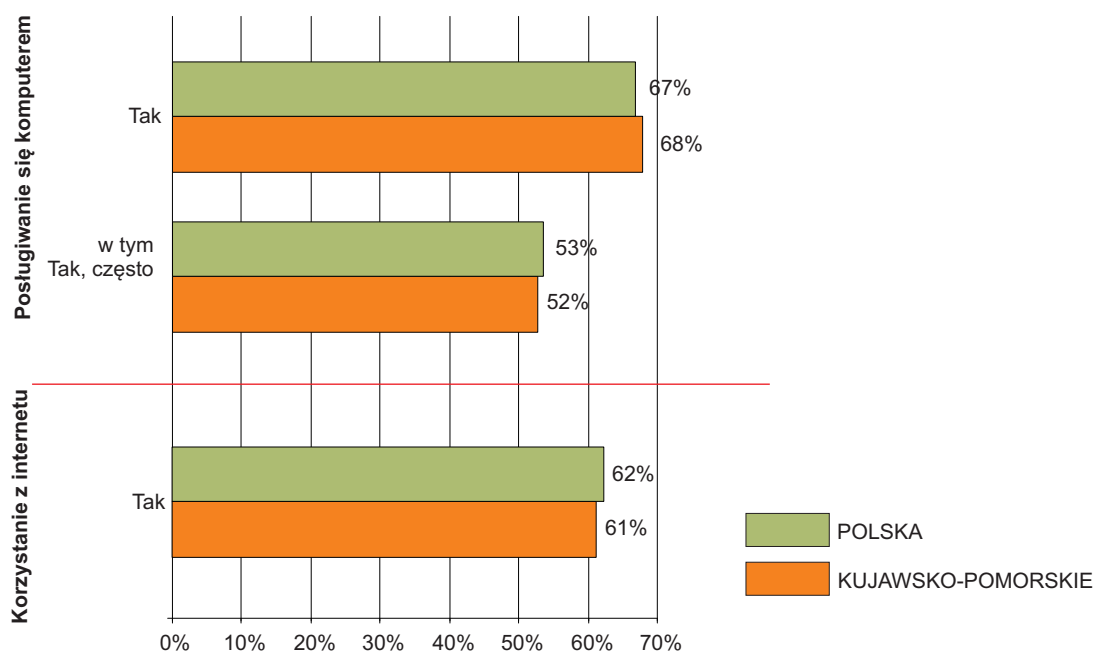

ELEMENTY KAPITAŁU LUDZKIEGO

OGÓLNA OCENA STANU ZDROWIA w % osób w wieku 16 lat i więcej

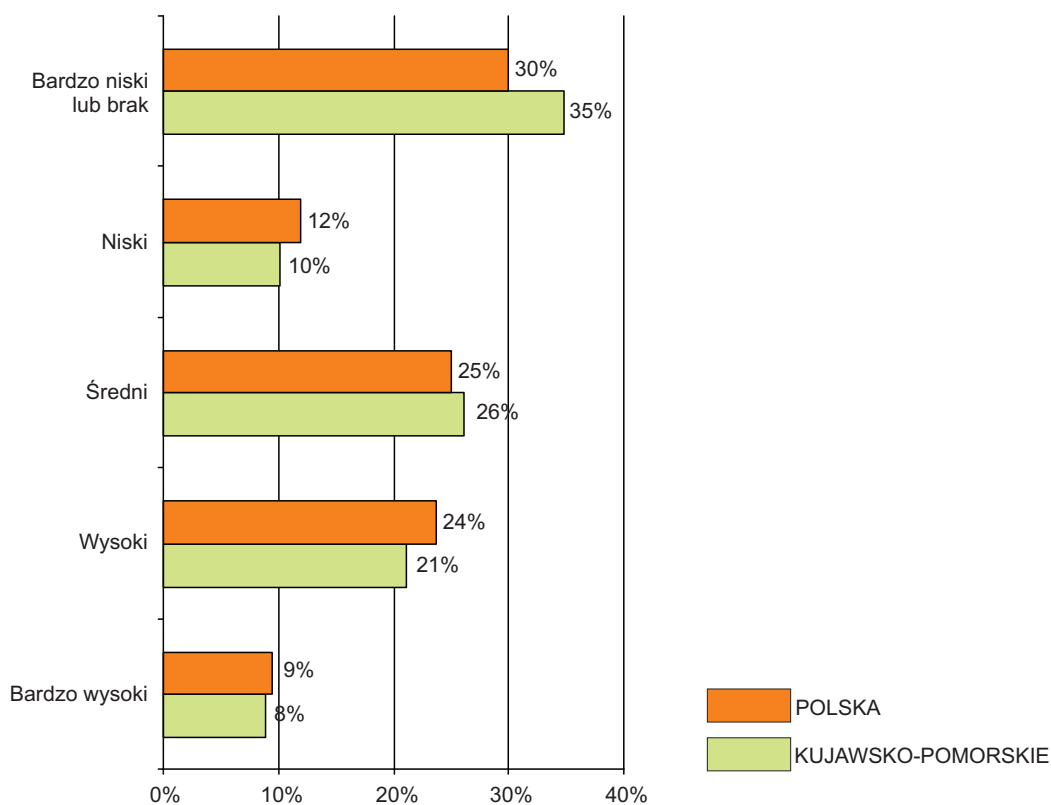

POSŁUGIWANIE SIĘ KOMPUTEREM I KORZYSTANIE Z INTERNETU w % osób w wieku 16 lat i więcej

WSKAŹNIK UMIEJĘTNOŚCI INDYWIDUALNYCH

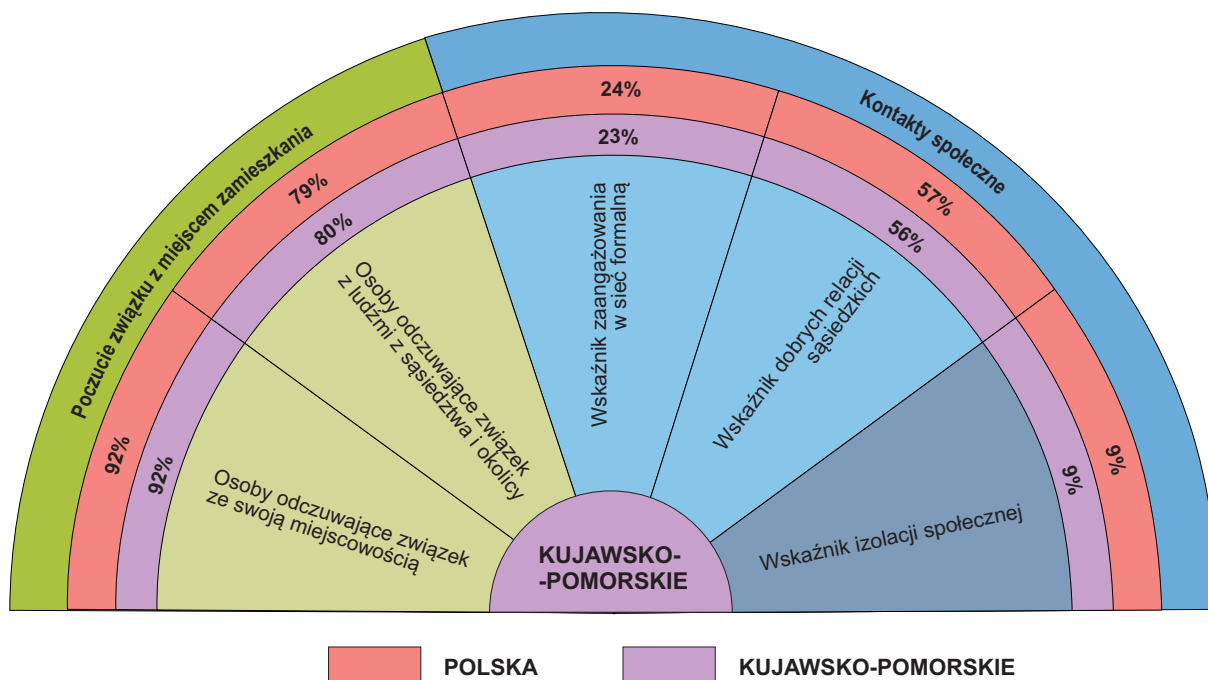
w % osób w wieku 16 lat i więcej

SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA I KONTAKTY SPOŁECZNE

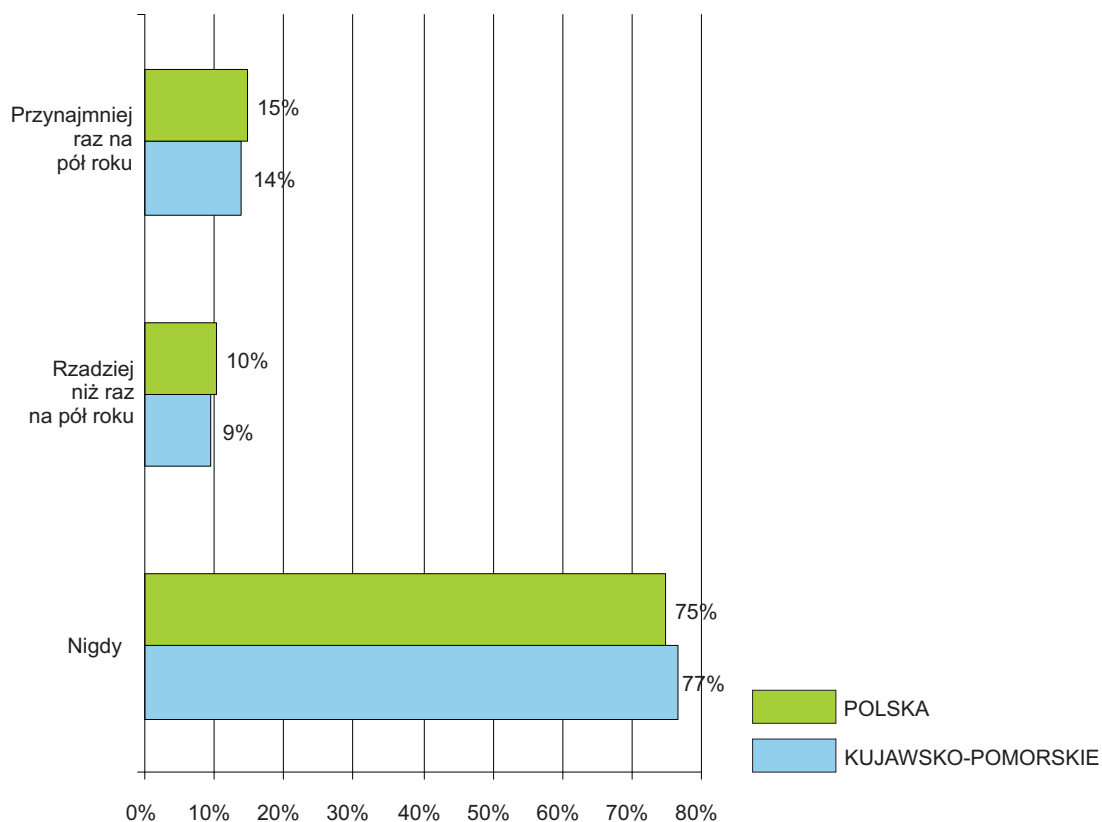
POCZUCIE PRZYNALEŻNOŚCI I KONTAKTY SPOŁECZNE

w % osób w wieku 16 lat i więcej

UDZIAŁ W WYDARZENIACH ORGANIZOWANYCH W MIEJSCU ZAMIESZKANIA

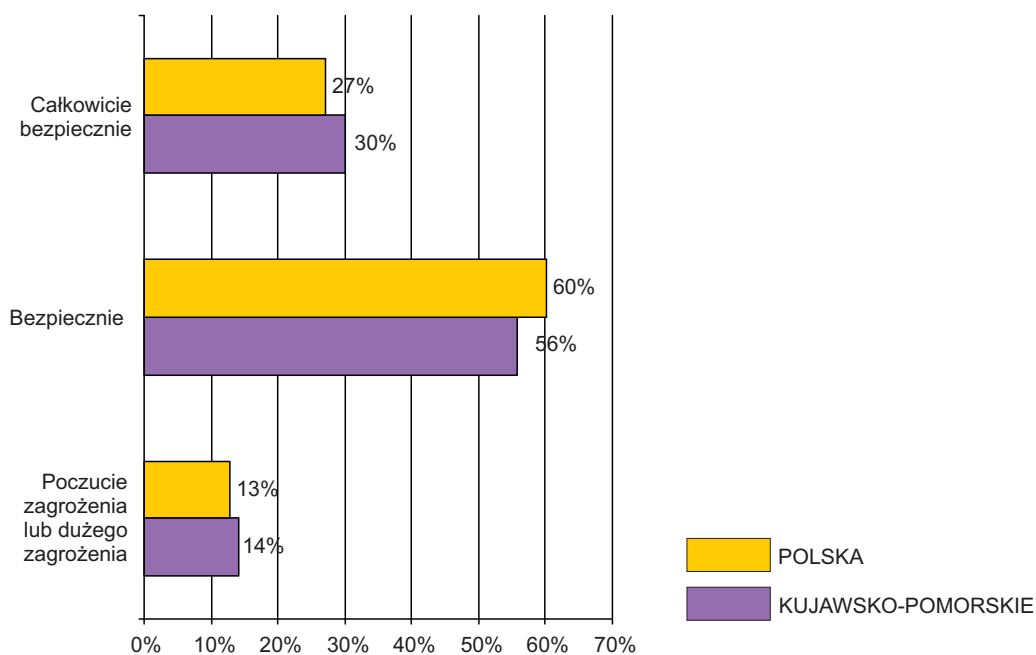
w % osób w wieku 16 lat i więcej

POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA FIZYCZNEGO

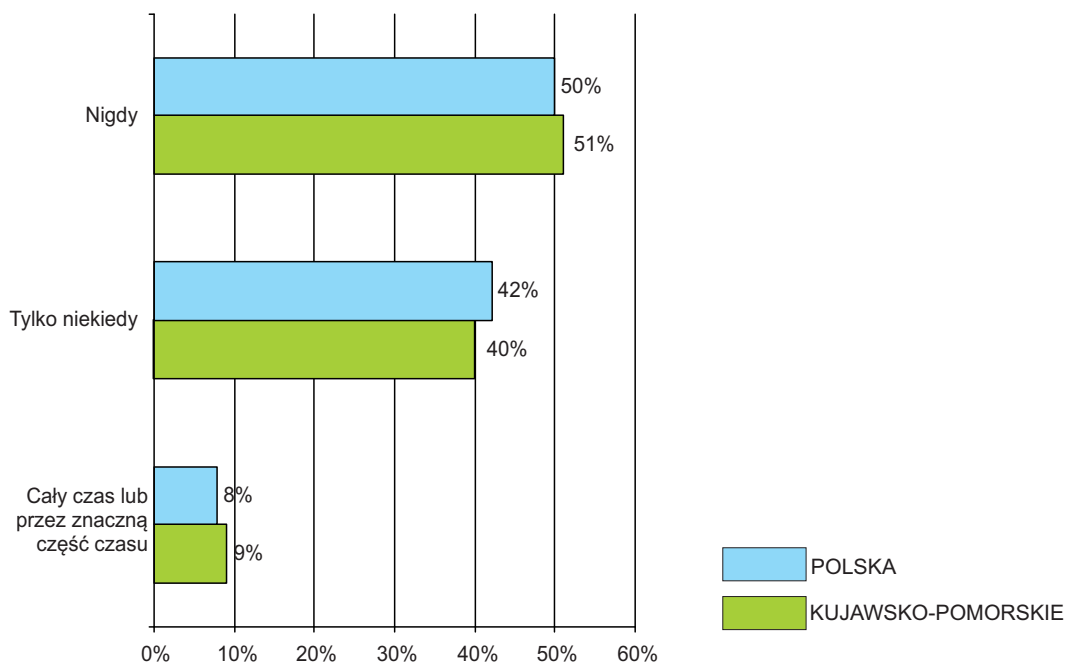
POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA W OKOLICY SWOJEGO DOMU

w % osób w wieku 16 lat i więcej

ODCZUWANIE OBAWY PRZED WŁAMANIEM DO DOMU LUB MIESZKANIA

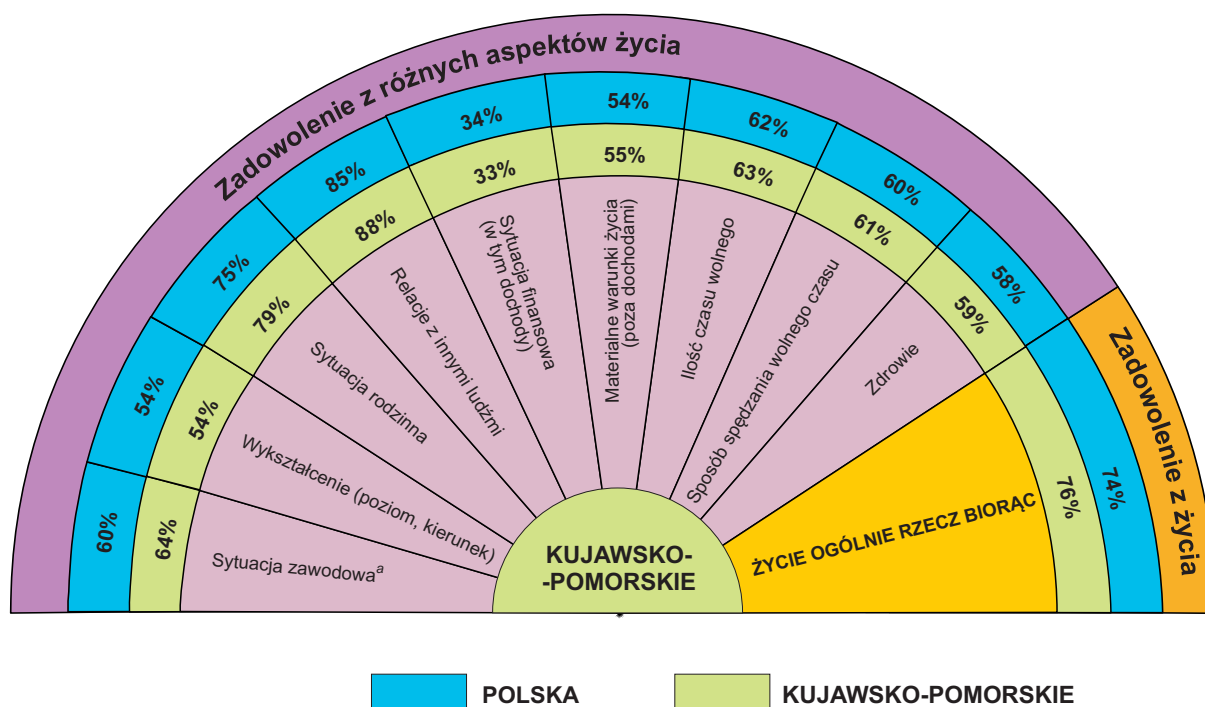
w % osób w wieku 16 lat i więcej

ZADOWOLENIE Z RÓŻNYCH ASPEKTÓW ŻYCIA

(osoby bardzo zadowolone lub zadowolone)

w % osób w wieku 16 lat i więcej

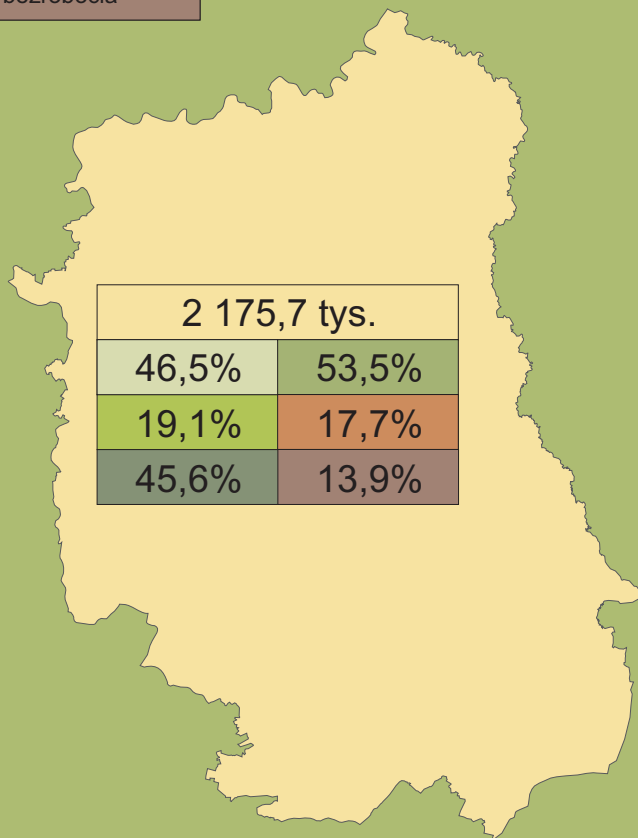
^a Dotyczy osób pracujących

WOJEWÓDZTWO LUBELSKIE

POLSKA	
38 511,8 tys.	
60,8%	39,2%
18,7%	16,9%
46,4%	13,0%

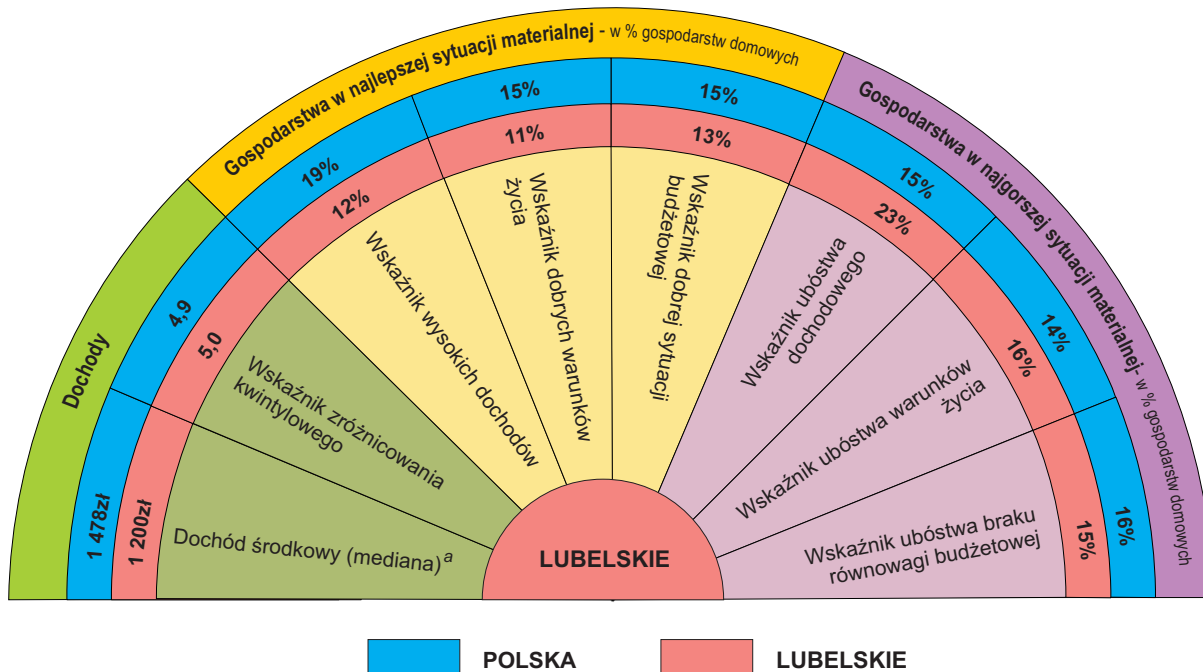
Liczba ludności ogółem	
Ludność w miastach	Ludność na wsiach
Ludność w wieku przedprodukcyjnym	Ludność w wieku poprodukcyjnym
Wskaźnik zatrudnienia	Stopa bezrobocia

Dane Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. Stan w dniu 31.03.2011 r.

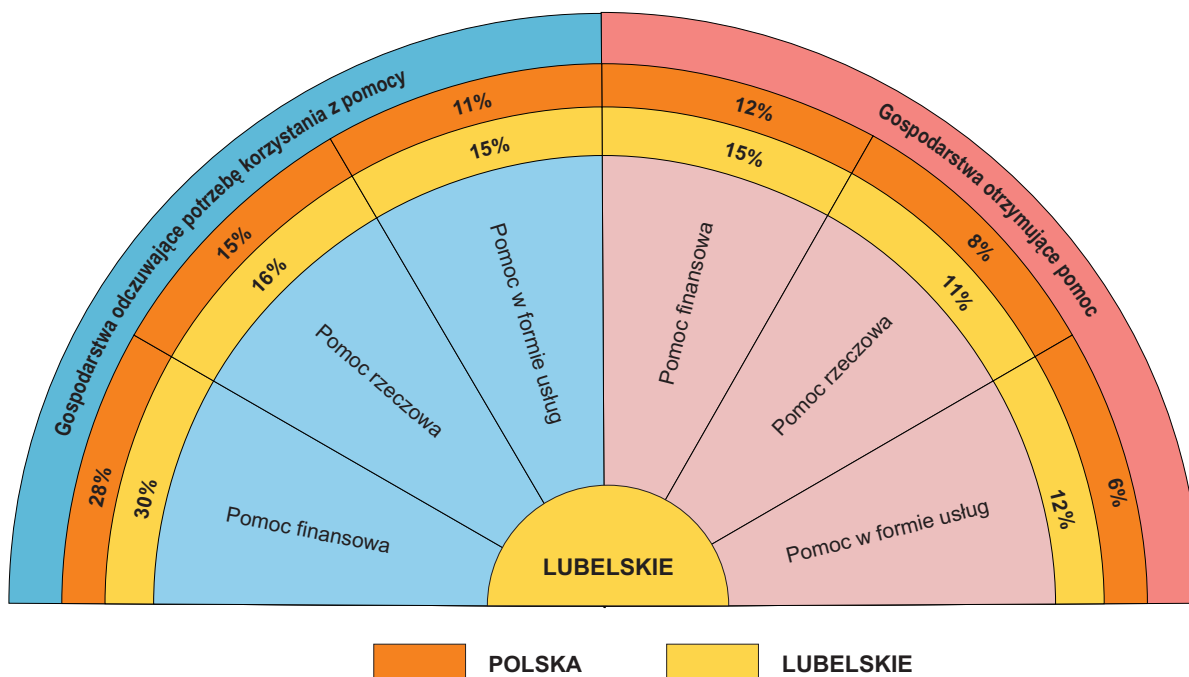
SYTUACJA MATERIALNA GOSPODARSTW DOMOWYCH

ZRÓŻNICOWANIE SYTUACJI MATERIALNEJ GOSPODARSTW DOMOWYCH

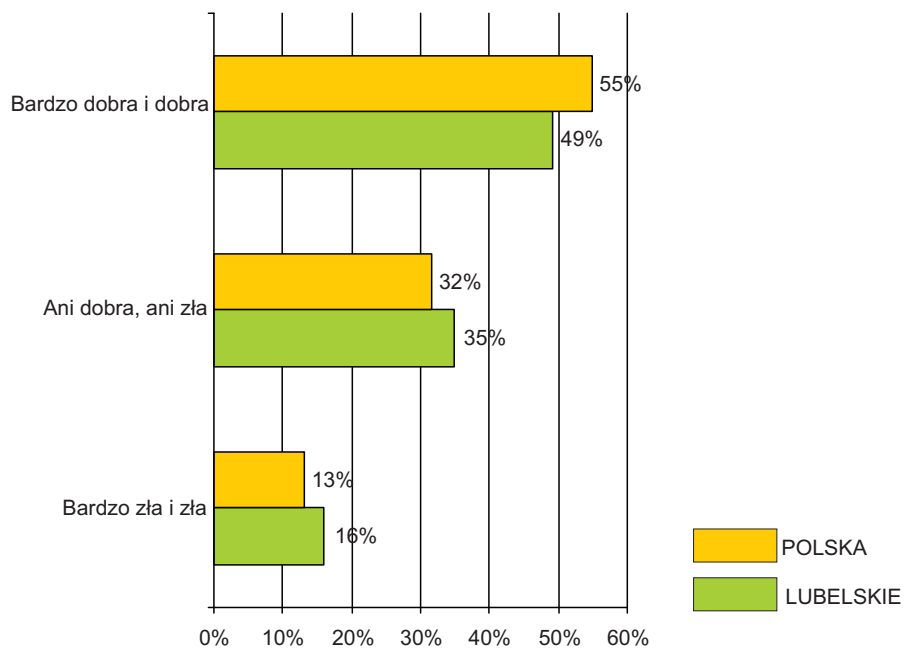
^a Miesięczny dochód pieniężny w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną

KORZYSTANIE Z POMOCY ZEWNĘTRZNEJ w % gospodarstw domowych

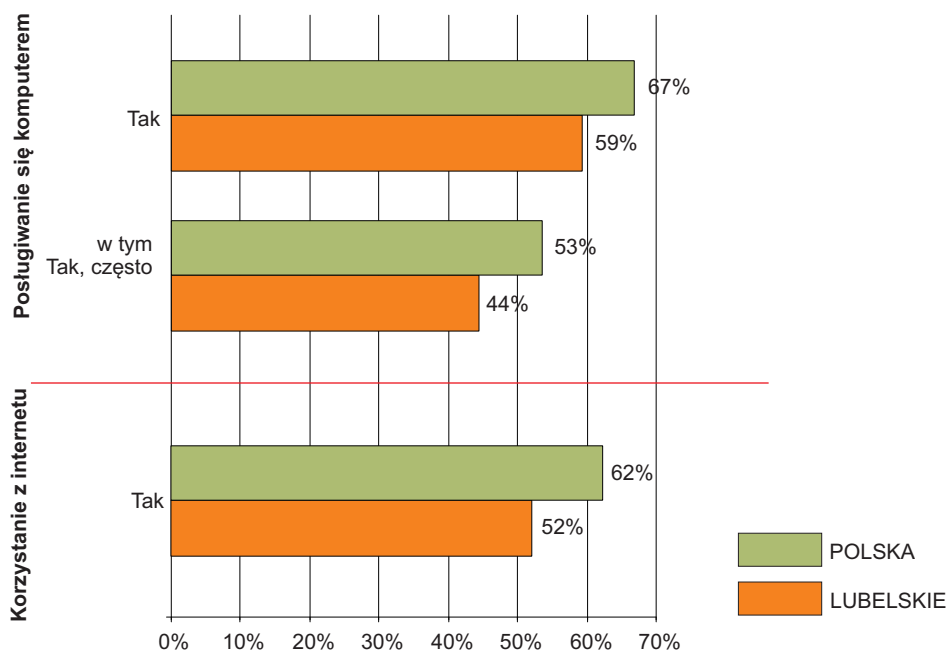

ELEMENTY KAPITAŁU LUDZKIEGO

OGÓLNA OCENA STANU ZDROWIA w % osób w wieku 16 lat i więcej

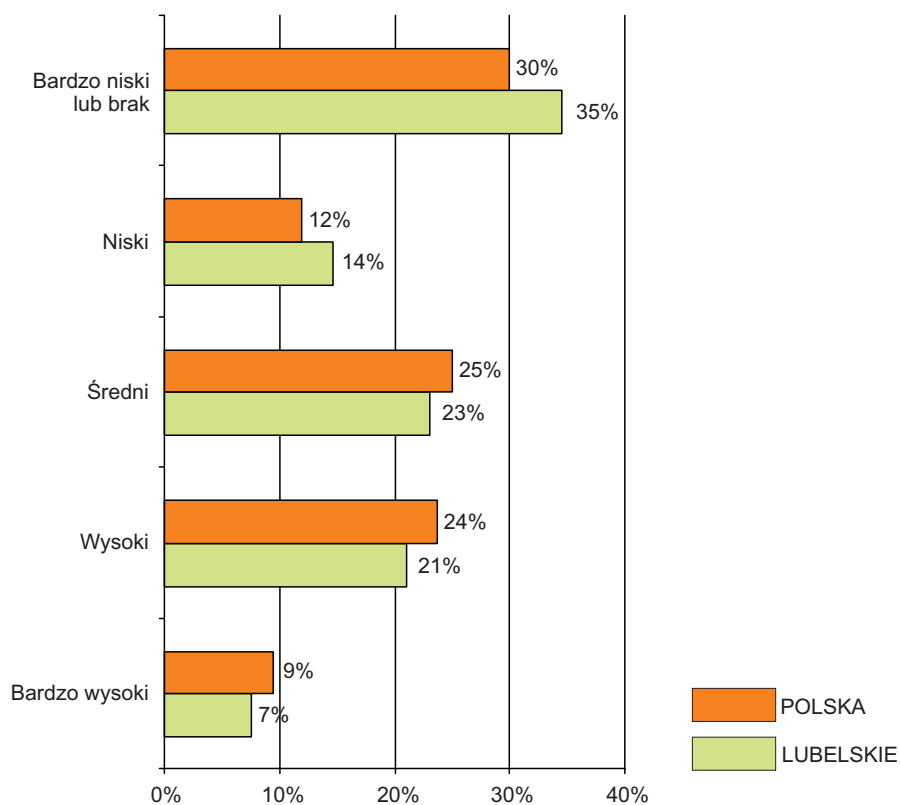

POSŁUGIWANIE SIĘ KOMPUTEREM I KORZYSTANIE Z INTERNETU w % osób w wieku 16 lat i więcej

WSKAŹNIK UMIEJĘTNOŚCI INDYWIDUALNYCH

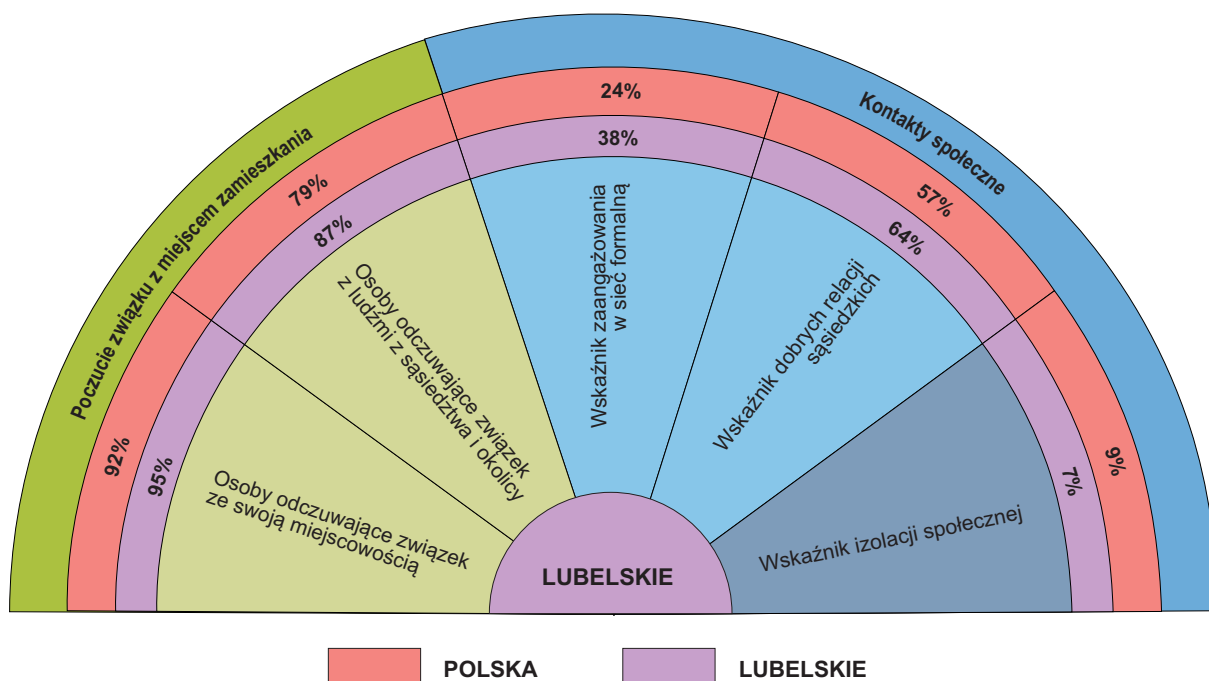
w % osób w wieku 16 lat i więcej

SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA I KONTAKTY SPOŁECZNE

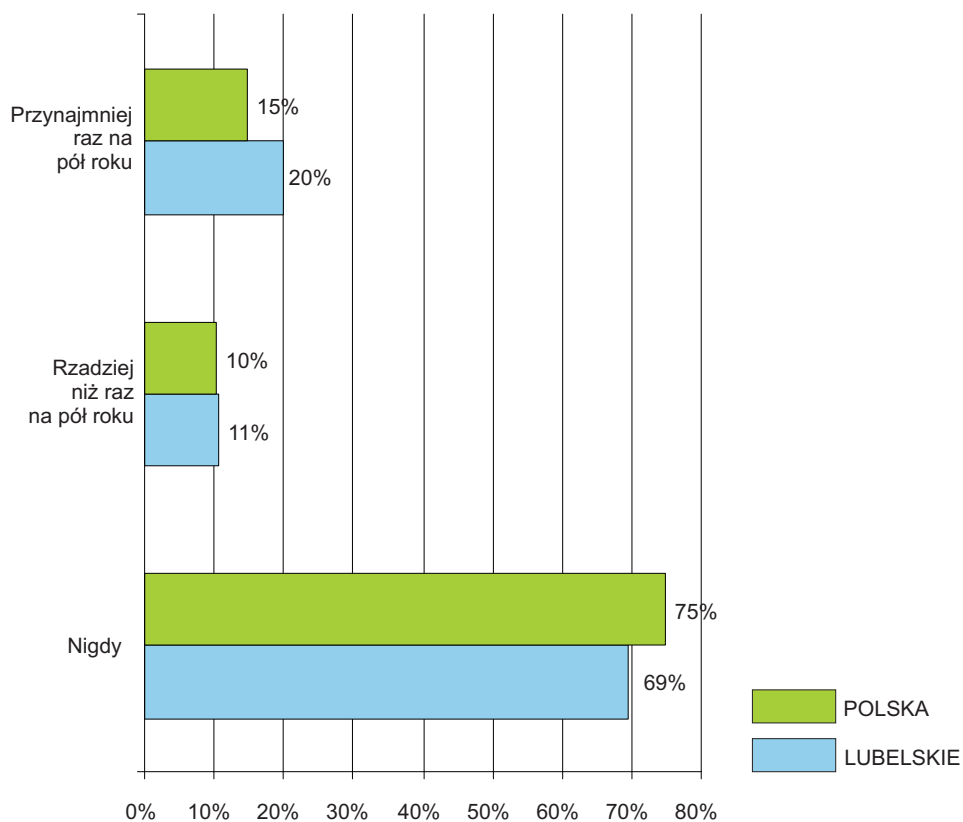
POCZUCIE PRZYNALEŻNOŚCI I KONTAKTY SPOŁECZNE

w % osób w wieku 16 lat i więcej

UDZIAŁ W WYDARZENIACH ORGANIZOWANYCH W MIEJSCU ZAMIESZKANIA

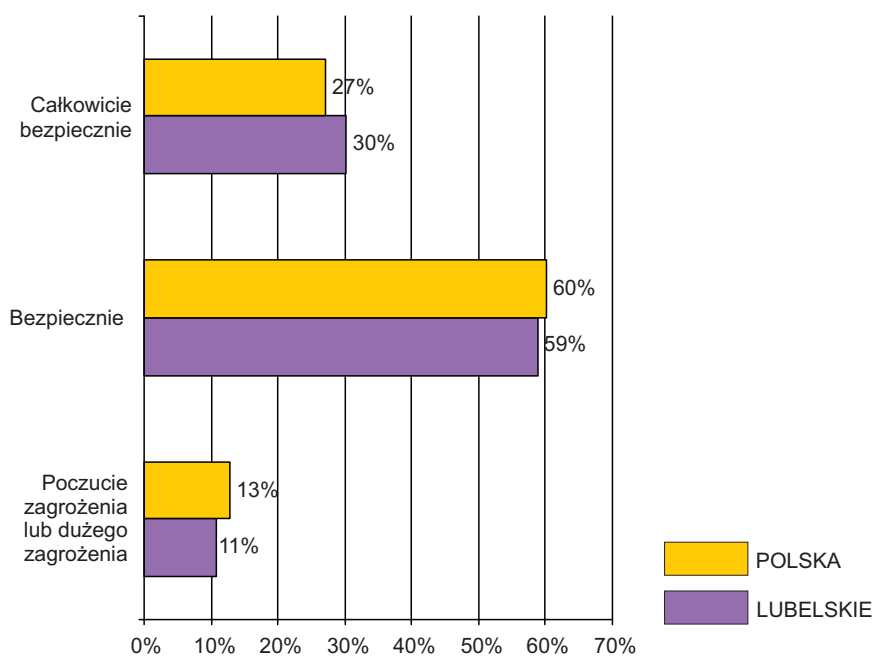
w % osób w wieku 16 lat i więcej

POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA FIZYCZNEGO

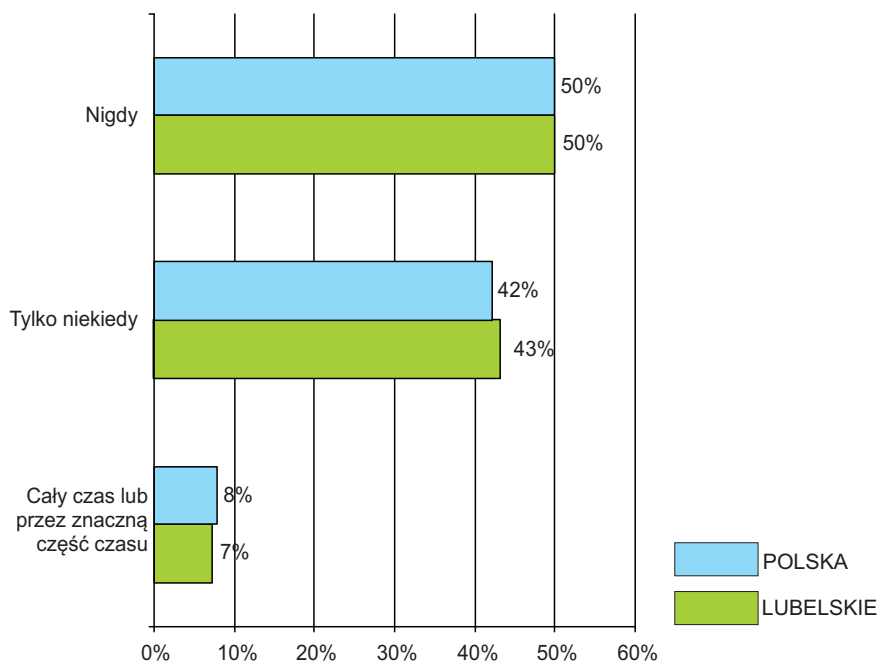
POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA W OKOLICY SWOJEGO DOMU

w % osób w wieku 16 lat i więcej

ODCZUWANIE OBAWY PRZED WŁAMANIEM DO DOMU LUB MIESZKANIA

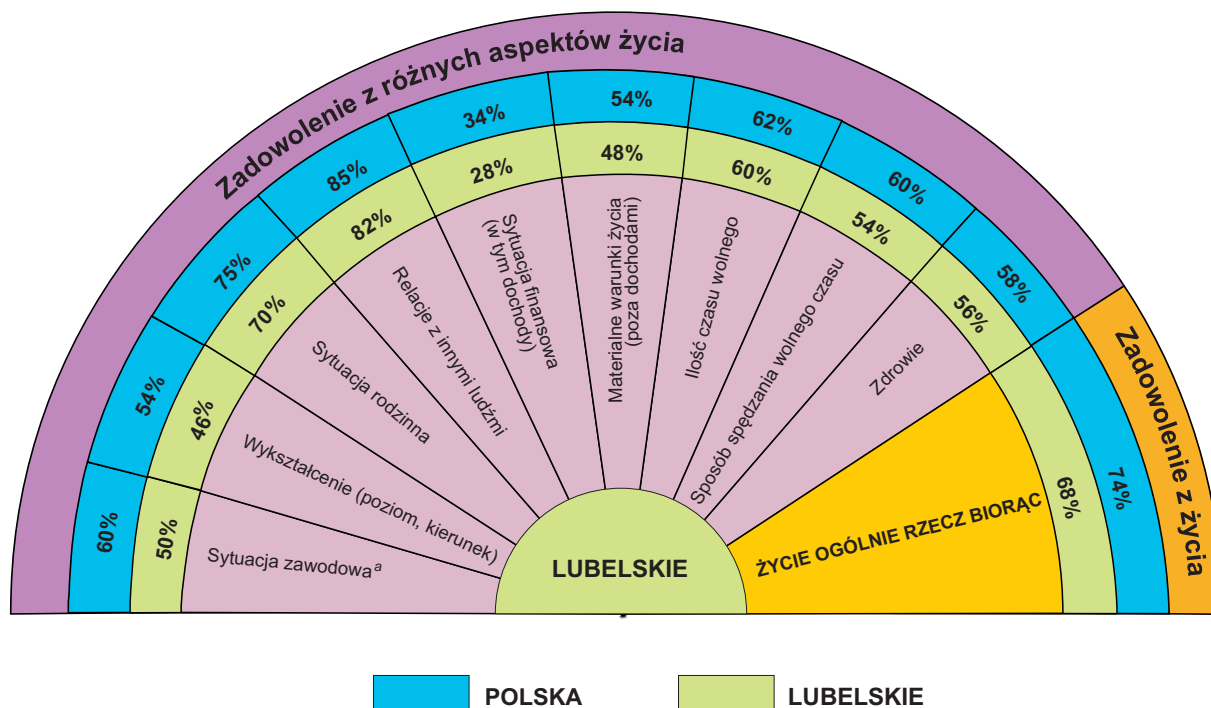
w % osób w wieku 16 lat i więcej

ZADOWOLENIE Z RÓŻNYCH ASPEKTÓW ŻYCIA

(osoby bardzo zadowolone lub zadowolone)

w % osób w wieku 16 lat i więcej

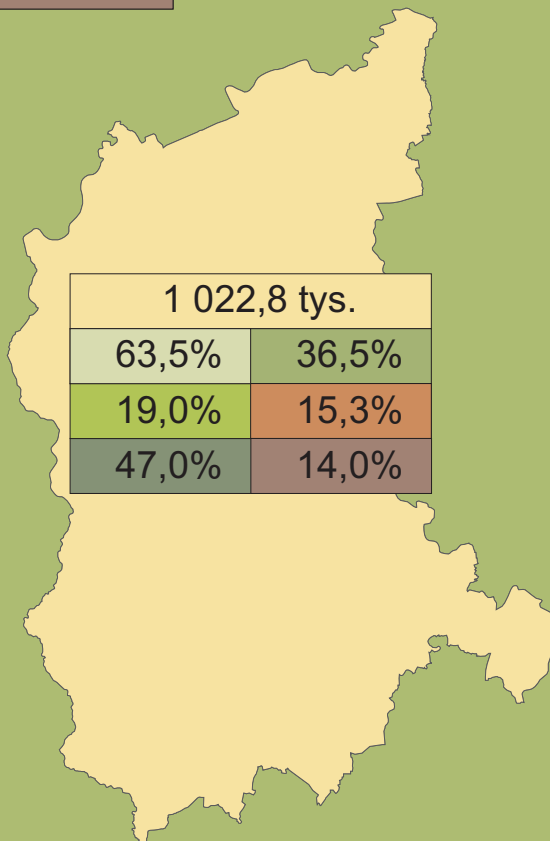
^a Dotyczy osób pracujących

WOJEWÓDZTWO LUBUSKIE

POLSKA	
38 511,8 tys.	
60,8%	39,2%
18,7%	16,9%
46,4%	13,0%

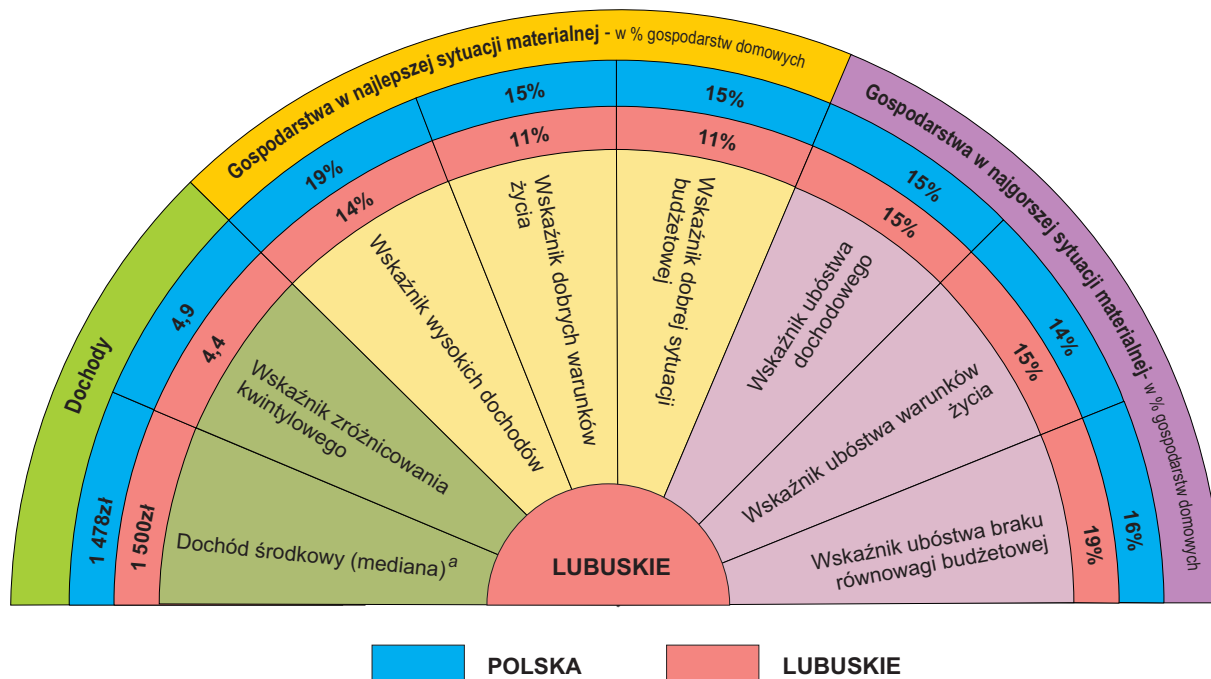
Liczba ludności ogółem	
Ludność w miastach	Ludność na wsiach
Ludność w wieku przedprodukcyjnym	Ludność w wieku poprodukcyjnym
Wskaźnik zatrudnienia	Stopa bezrobocia

Dane Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. Stan w dniu 31.03.2011 r.

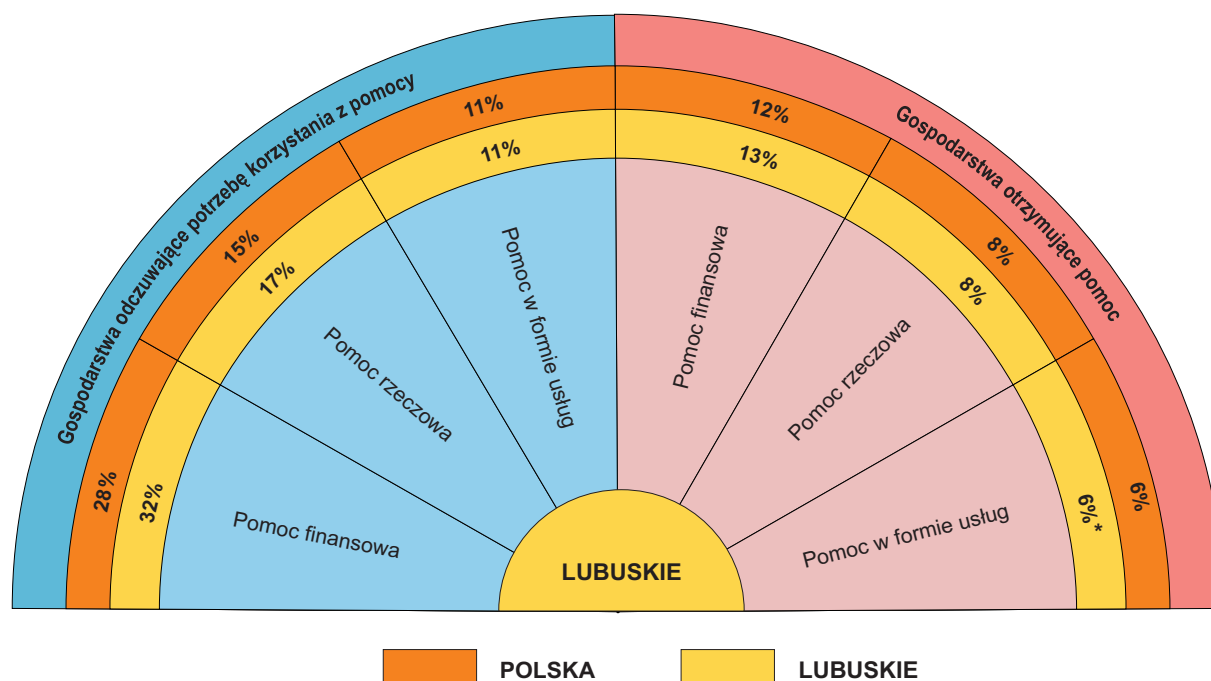
SYTUACJA MATERIALNA GOSPODARSTW DOMOWYCH

ZRÓŻNICOWANIE SYTUACJI MATERIALNEJ GOSPODARSTW DOMOWYCH

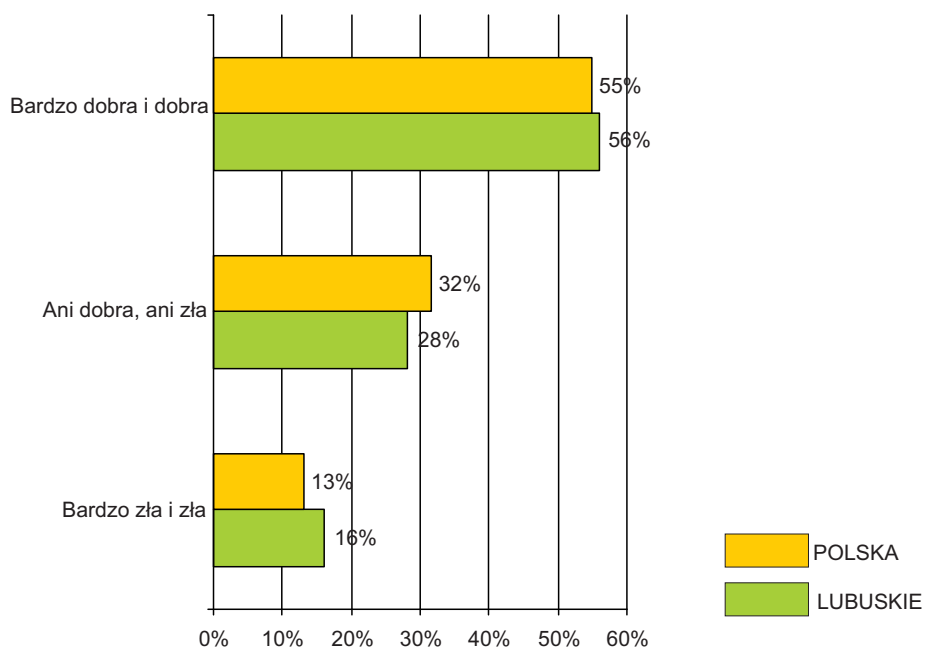
^a Miesięczny dochód pieniężny w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną

KORZYSTANIE Z POMOCY ZEWNĘTRZNEJ w % gospodarstw domowych

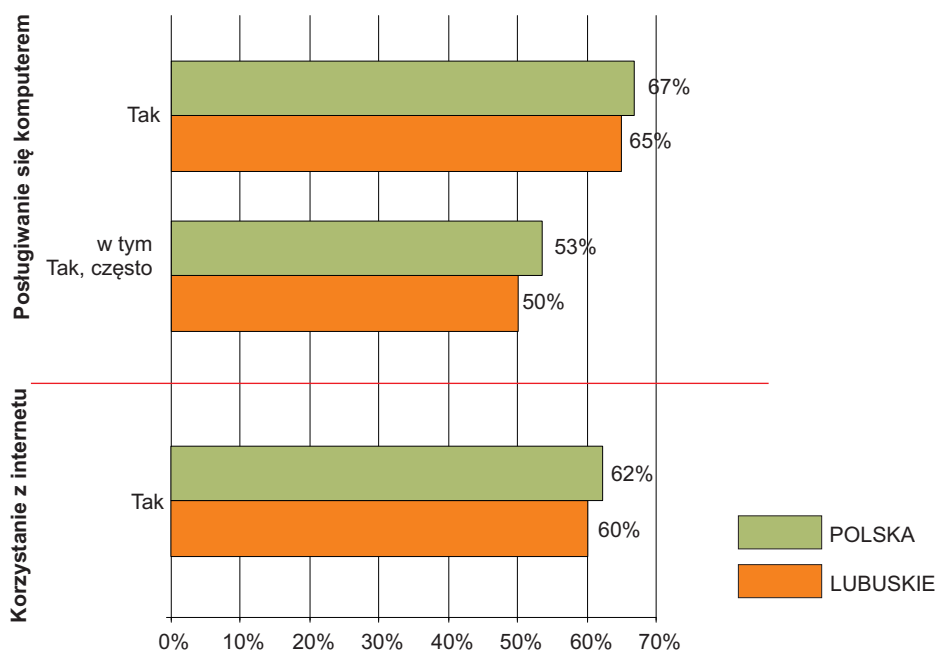

ELEMENTY KAPITAŁU LUDZKIEGO

OGÓLNA OCENA STANU ZDROWIA w % osób w wieku 16 lat i więcej

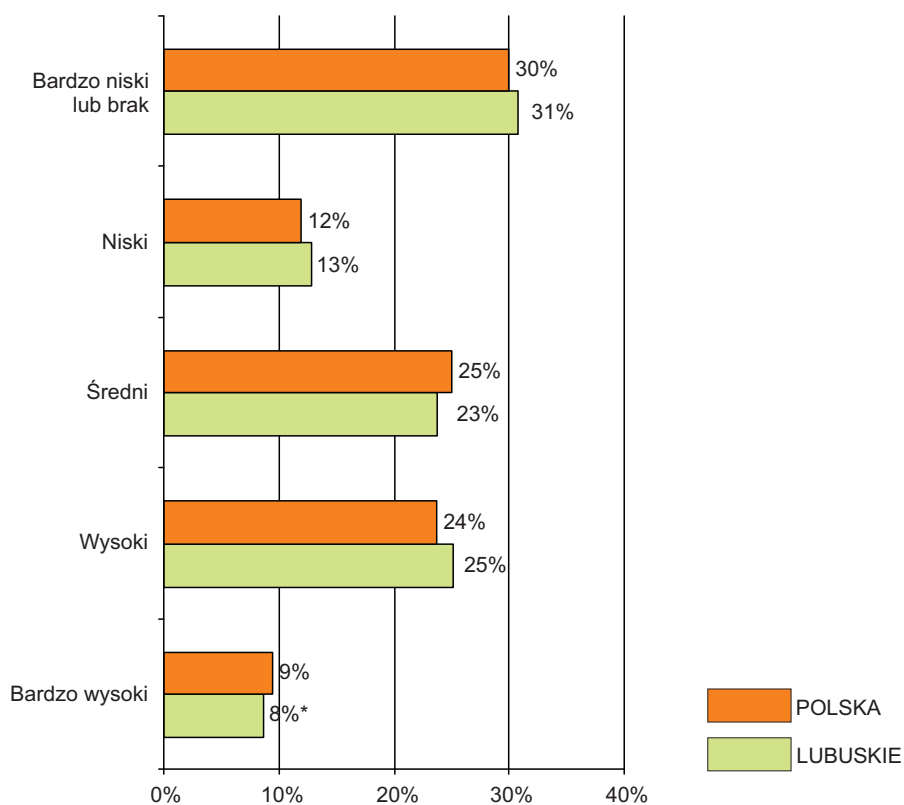

POSŁUGIWANIE SIĘ KOMPUTEREM I KORZYSTANIE Z INTERNETU w % osób w wieku 16 lat i więcej

WSKAŹNIK UMIEJĘTNOŚCI INDYWIDUALNYCH

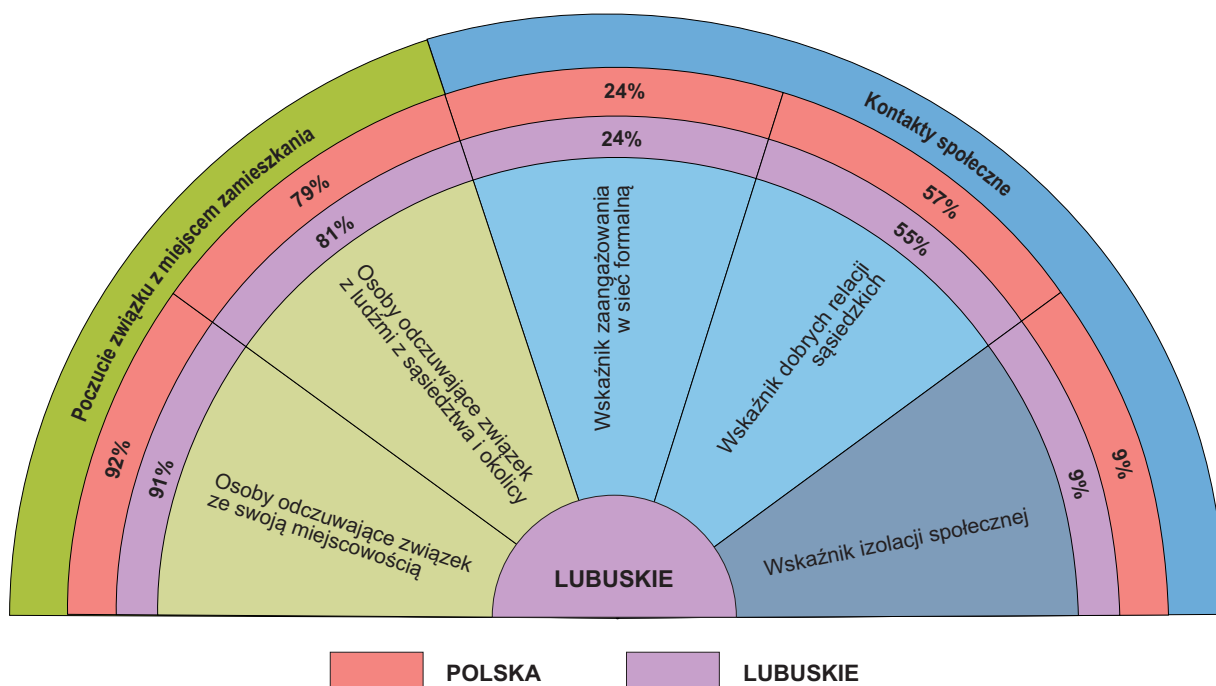
w % osób w wieku 16 lat i więcej

SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA I KONTAKTY SPOŁECZNE

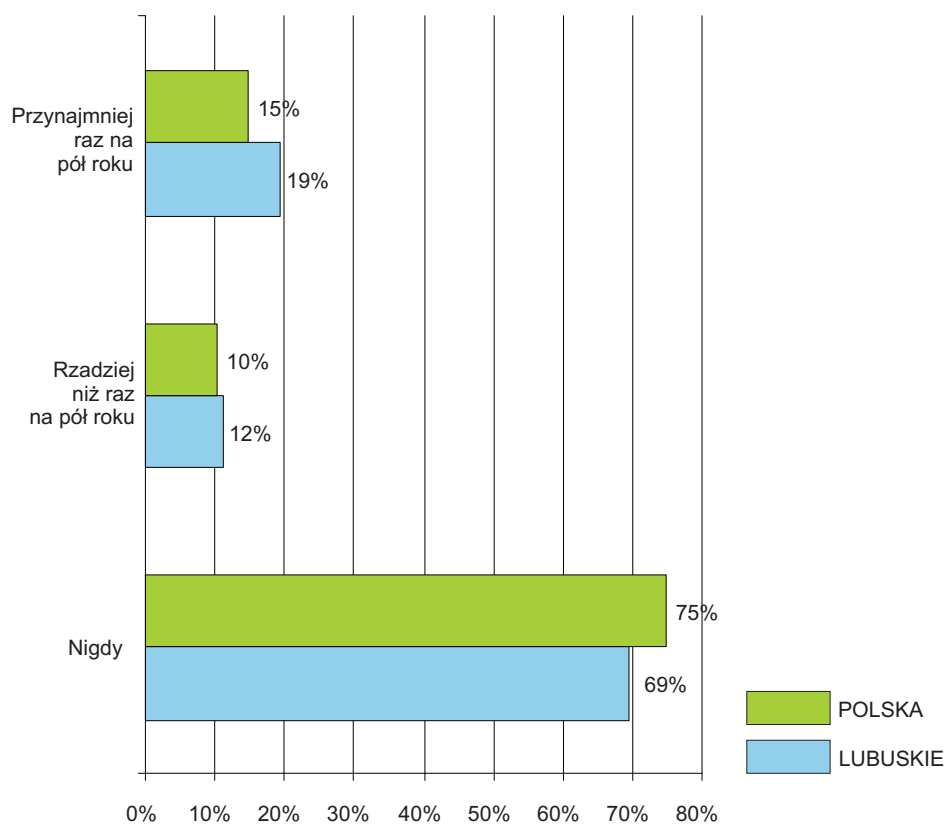
POCZUCIE PRZYNALEŻNOŚCI I KONTAKTY SPOŁECZNE

w % osób w wieku 16 lat i więcej

UDZIAŁ W WYDARZENIACH ORGANIZOWANYCH W MIEJSCU ZAMIESZKANIA

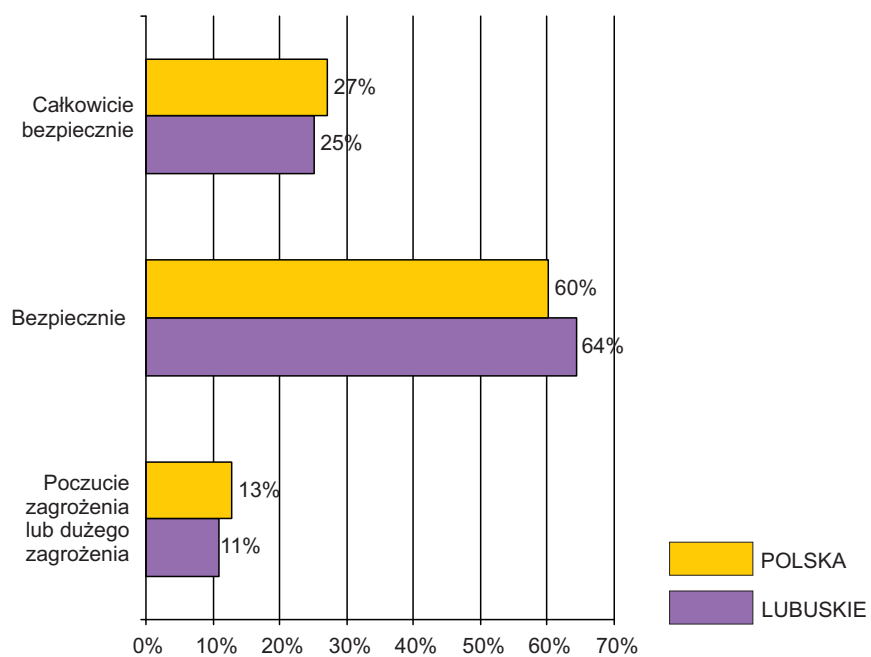
w % osób w wieku 16 lat i więcej

POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA FIZYCZNEGO

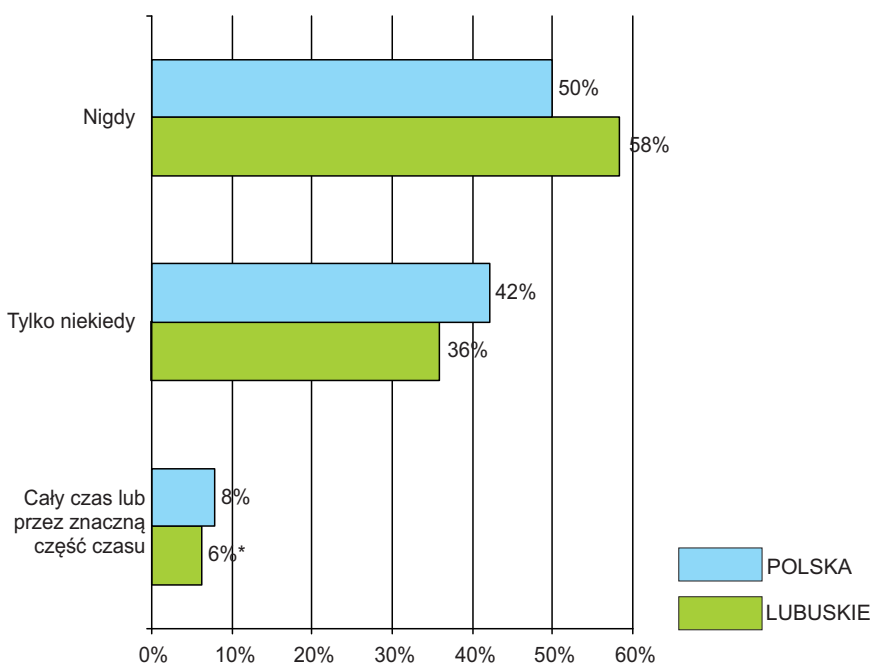
POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA W OKOLICY SWOJEGO DOMU

w % osób w wieku 16 lat i więcej

ODCZUWANIE OBAWY PRZED WŁAMANIEM DO DOMU LUB MIESZKANIA

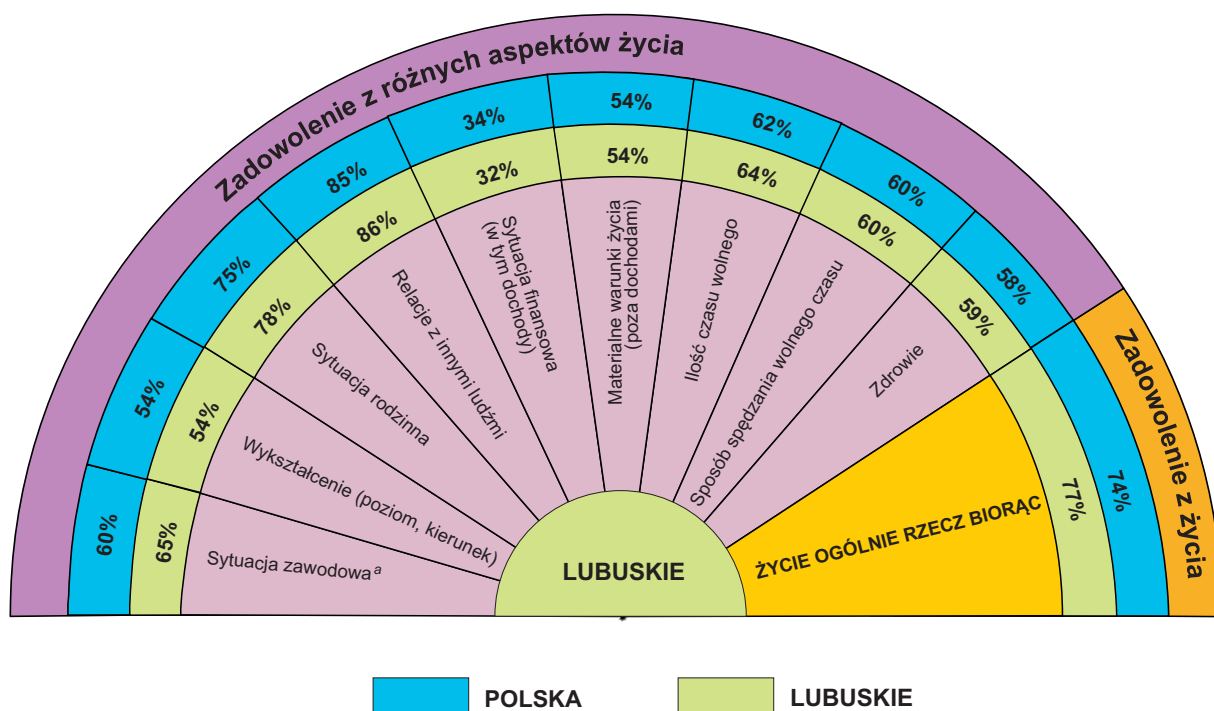
w % osób w wieku 16 lat i więcej

ZADOWOLENIE Z RÓŻNYCH ASPEKTÓW ŻYCIA

(osoby bardzo zadowolone lub zadowolone)

w % osób w wieku 16 lat i więcej

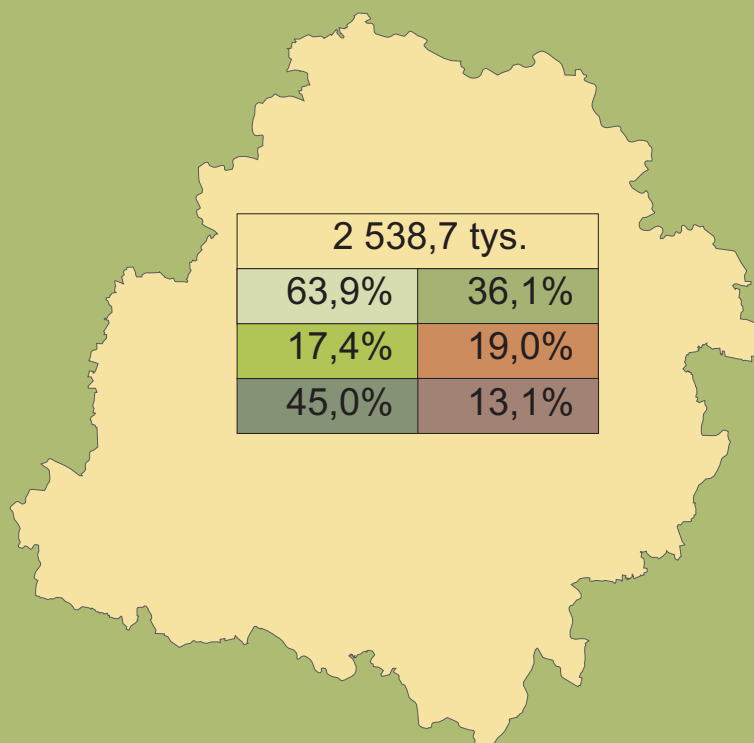
^a Dotyczy osób pracujących

WOJEWÓDZTWO ŁÓDZKIE

POLSKA	
38 511,8 tys.	
60,8%	39,2%
18,7%	16,9%
46,4%	13,0%

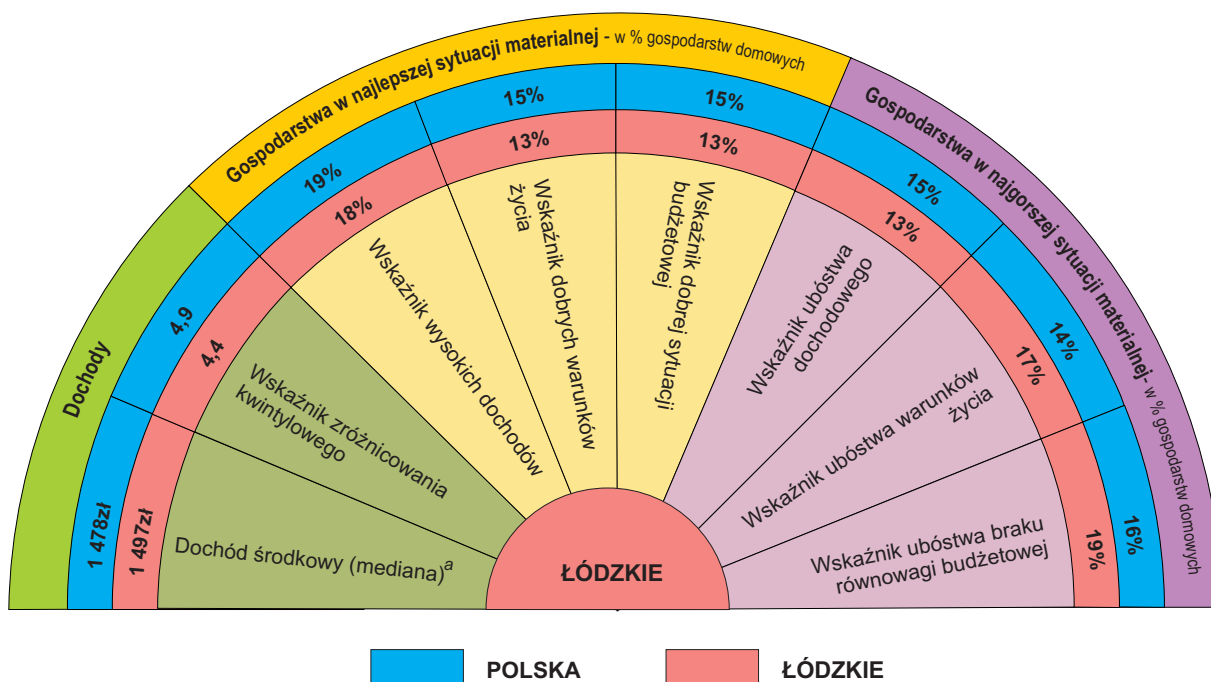

Liczba ludności ogółem	
Ludność w miastach	Ludność na wsiach
Ludność w wieku przedprodukcyjnym	Ludność w wieku poprodukcyjnym
Wskaźnik zatrudnienia	Stopa bezrobocia

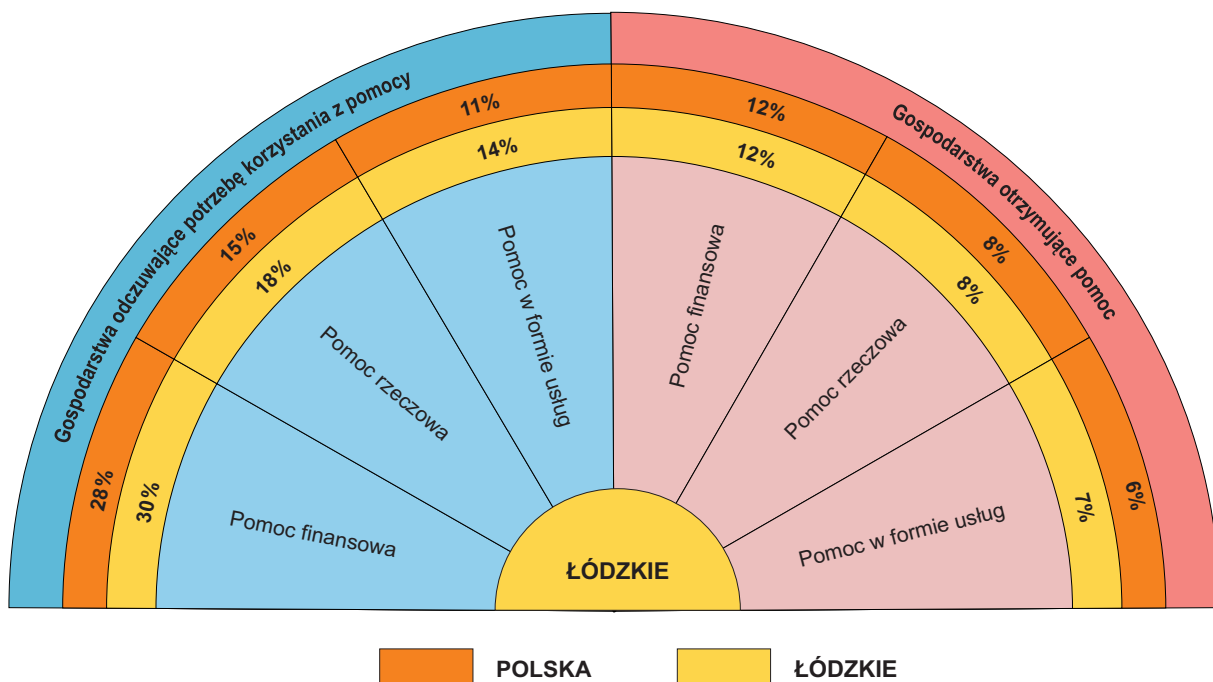
SYTUACJA MATERIALNA GOSPODARSTW DOMOWYCH

ZRÓŻNICOWANIE SYTUACJI MATERIALNEJ GOSPODARSTW DOMOWYCH

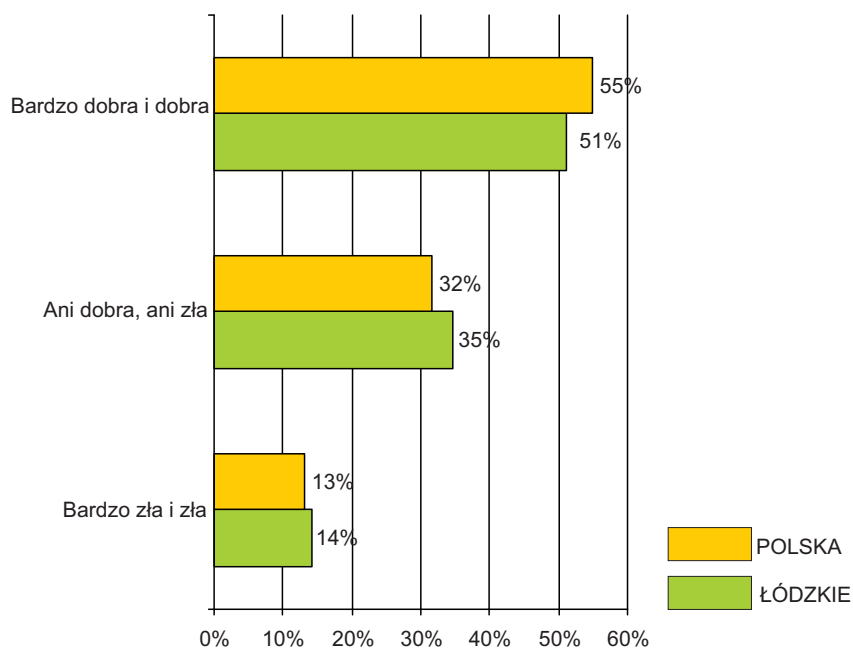
^a Miesięczny dochód pieniężny w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną

KORZYSTANIE Z POMOCY ZEWNĘTRZNEJ w % gospodarstw domowych

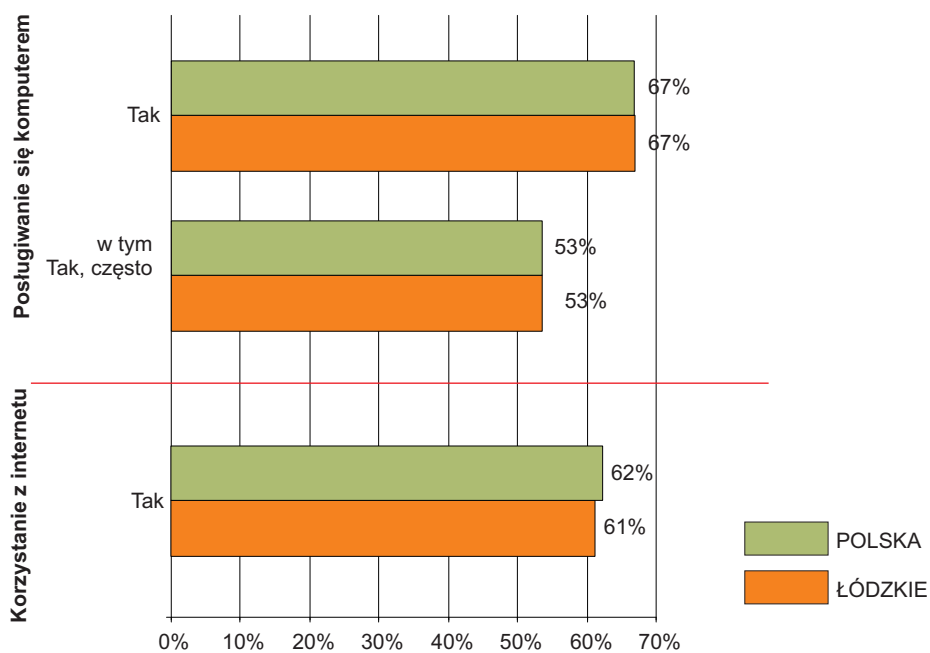

ELEMENTY KAPITAŁU LUDZKIEGO

OGÓLNA OCENA STANU ZDROWIA w % osób w wieku 16 lat i więcej

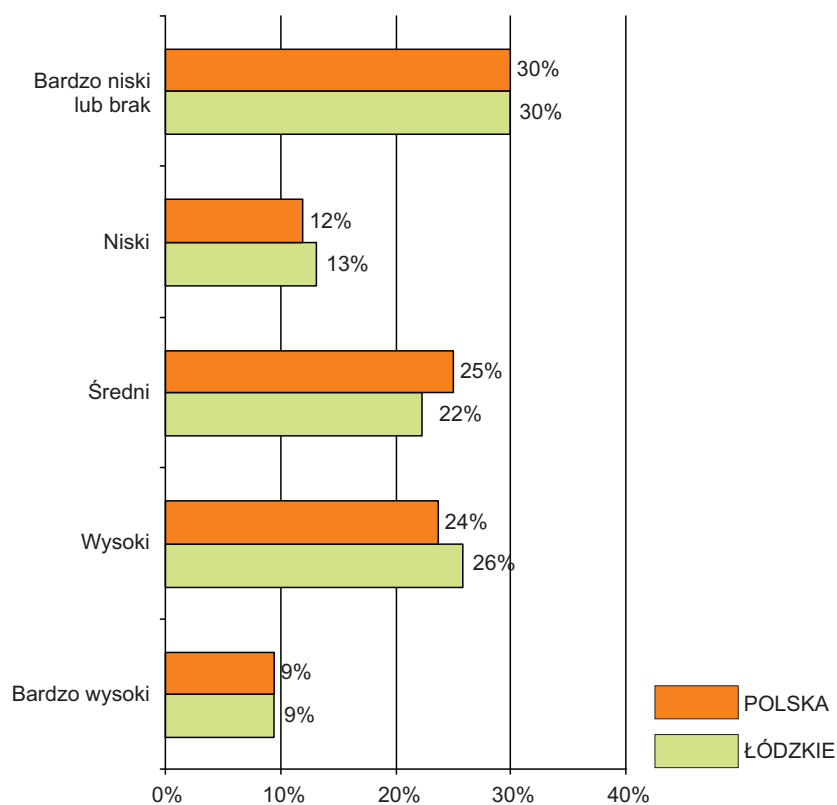

POSŁUGIWANIE SIĘ KOMPUTEREM I KORZYSTANIE Z INTERNETU w % osób w wieku 16 lat i więcej

WSKAŹNIK UMIEJĘTNOŚCI INDYWIDUALNYCH

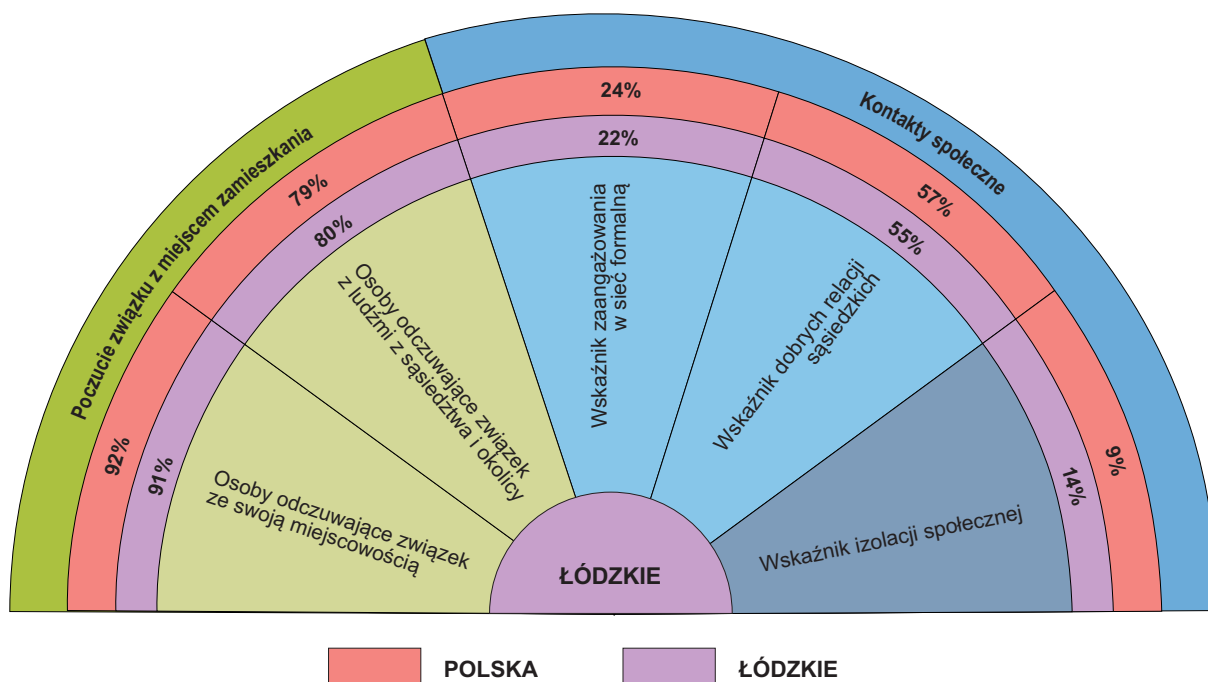
w % osób w wieku 16 lat i więcej

SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA I KONTAKTY SPOŁECZNE

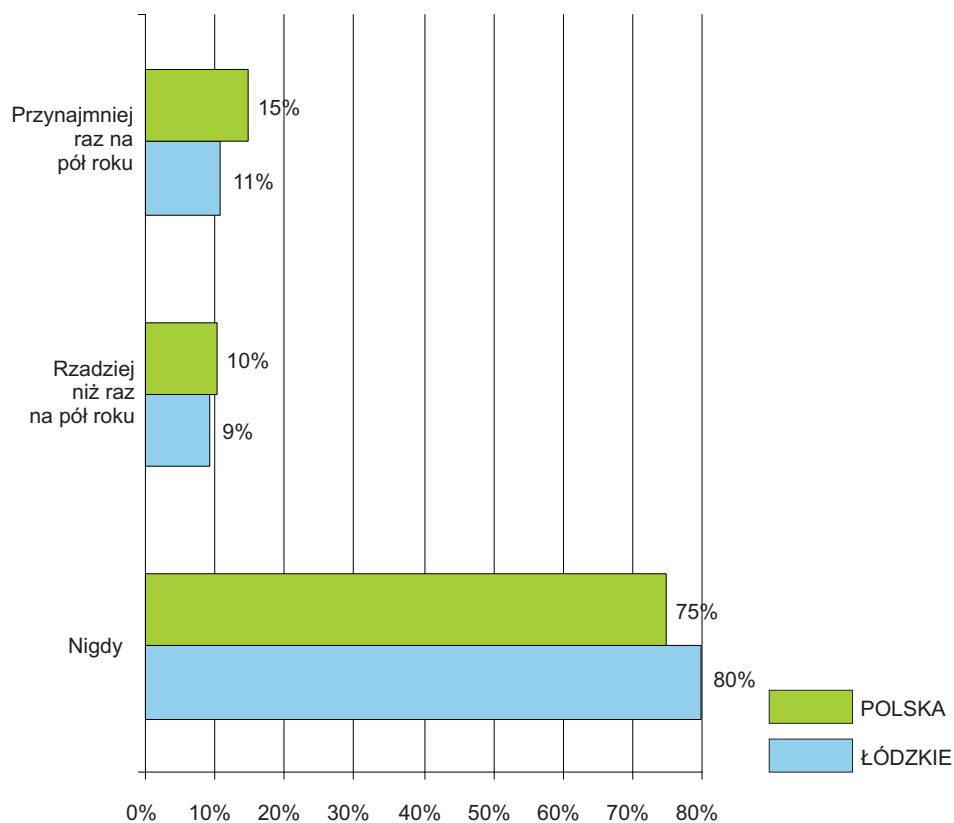
POCZUCIE PRZYNALEŻNOŚCI I KONTAKTY SPOŁECZNE

w % osób w wieku 16 lat i więcej

UDZIAŁ W WYDARZENIACH ORGANIZOWANYCH W MIEJSCU ZAMIESZKANIA

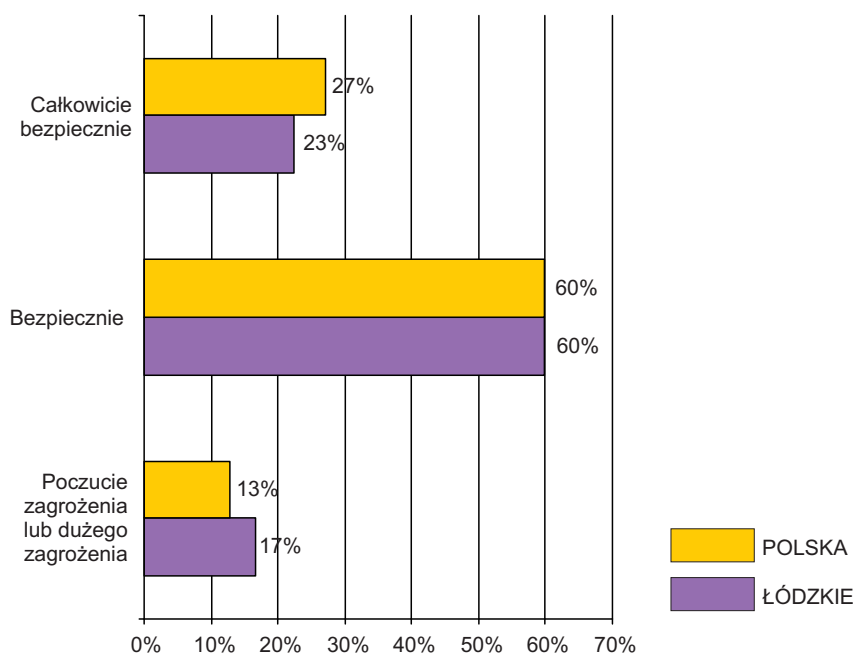
w % osób w wieku 16 lat i więcej

POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA FIZYCZNEGO

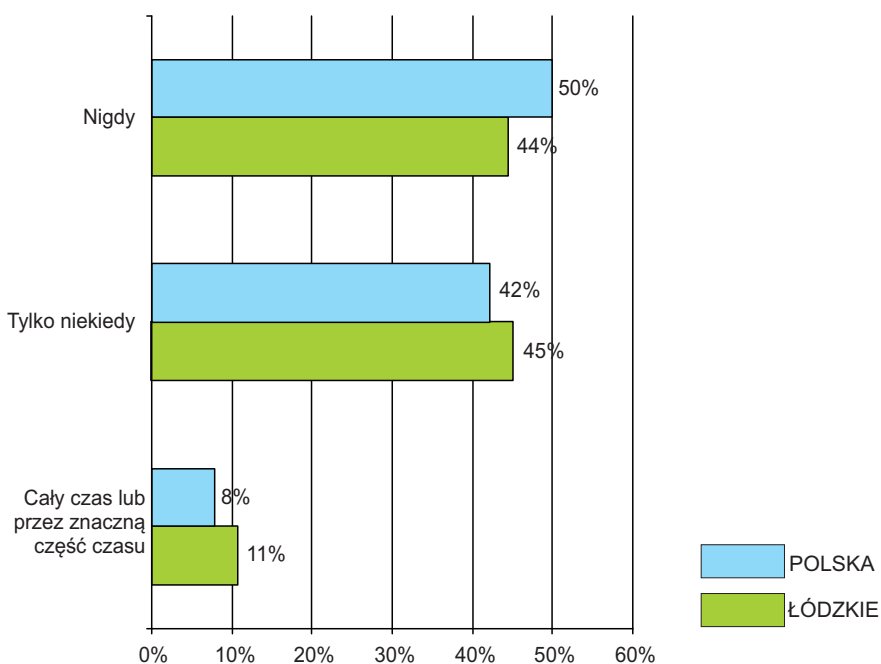
POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA W OKOLICY SWOJEGO DOMU

w % osób w wieku 16 lat i więcej

ODCZUWANIE OBAWY PRZED WŁAMANIEM DO DOMU LUB MIESZKANIA

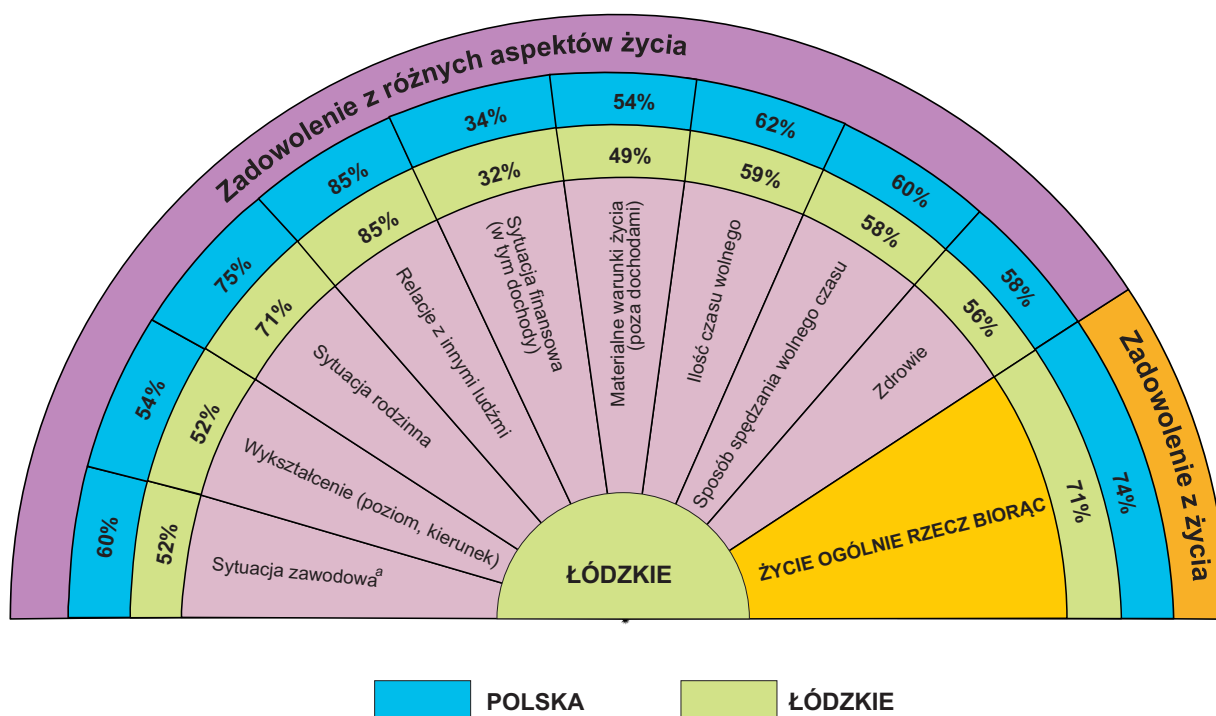
w % osób w wieku 16 lat i więcej

ZADOWOLENIE Z RÓŻNYCH ASPEKTÓW ŻYCIA

(osoby bardzo zadowolone lub zadowolone)

w % osób w wieku 16 lat i więcej

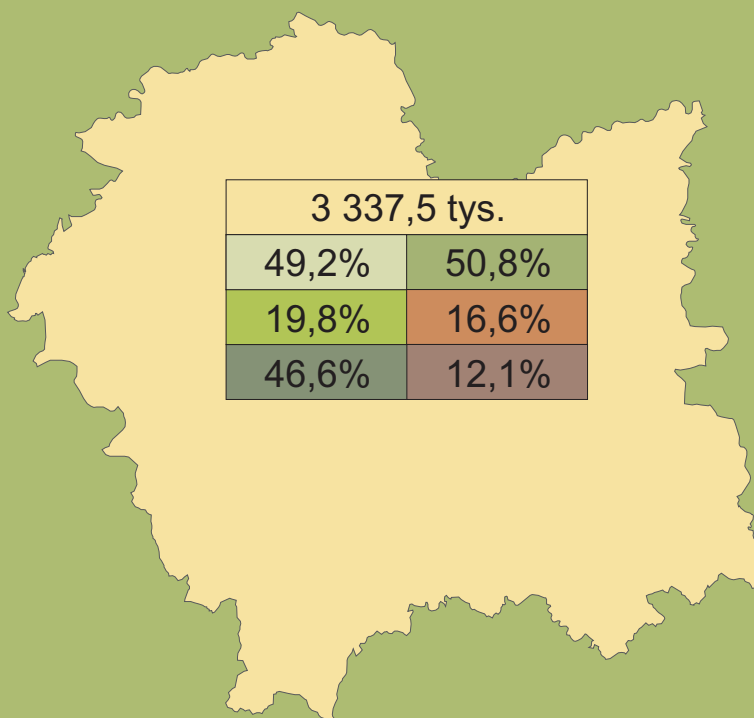
^a Dotyczy osób pracujących

WOJEWÓDZTWO MAŁOPOLSKIE

POLSKA	
38 511,8 tys.	
60,8%	39,2%
18,7%	16,9%
46,4%	13,0%

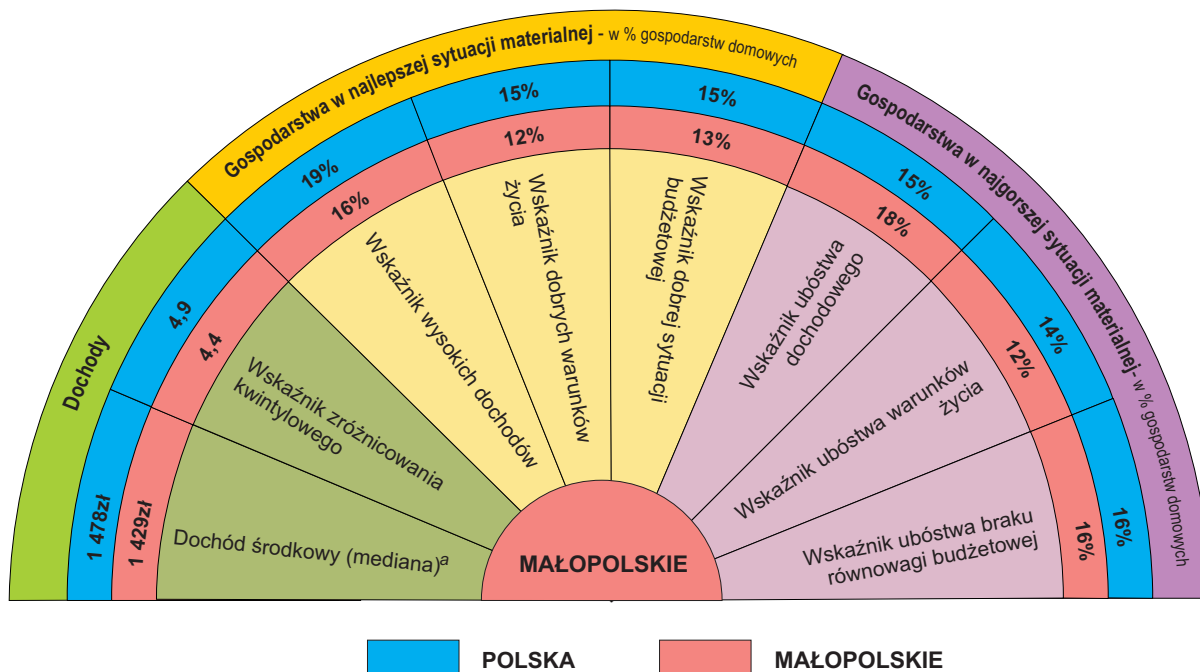
Liczba ludności ogółem	
Ludność w miastach	Ludność na wsiach
Ludność w wieku przedprodukcyjnym	Ludność w wieku poprodukcyjnym
Wskaźnik zatrudnienia	Stopa bezrobocia

Dane Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. Stan w dniu 31.03.2011 r.

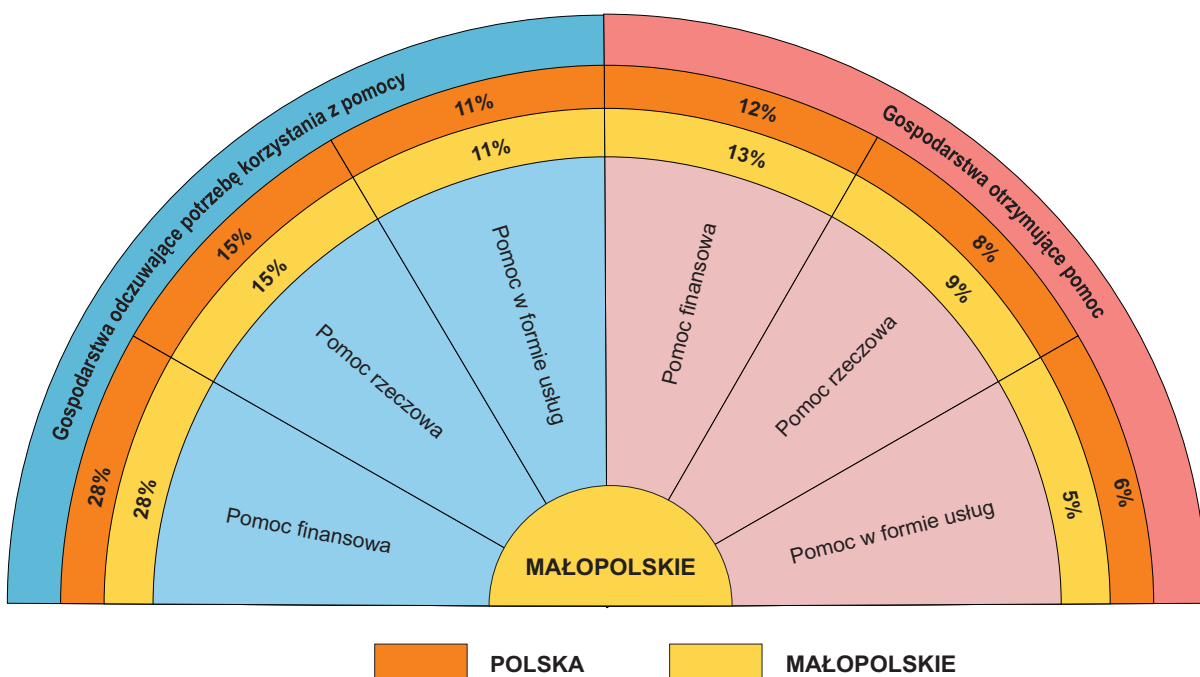
SYTUACJA MATERIALNA GOSPODARSTW DOMOWYCH

ZRÓŻNICOWANIE SYTUACJI MATERIALNEJ GOSPODARSTW DOMOWYCH

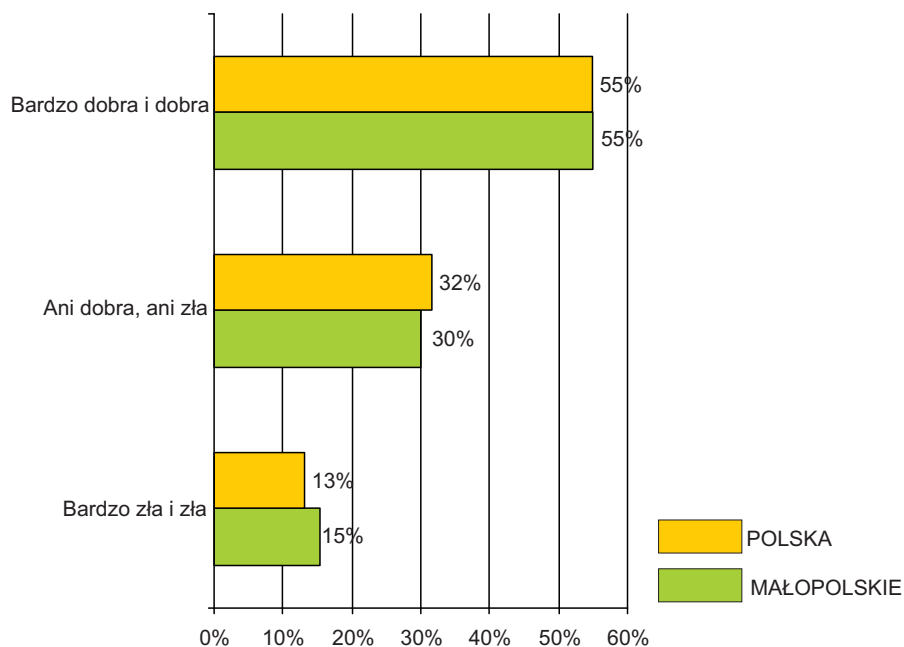
a Miesięczny dochód pieniężny w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną

KORZYSTANIE Z POMOCY ZEWNĘTRZNEJ w % gospodarstw domowych

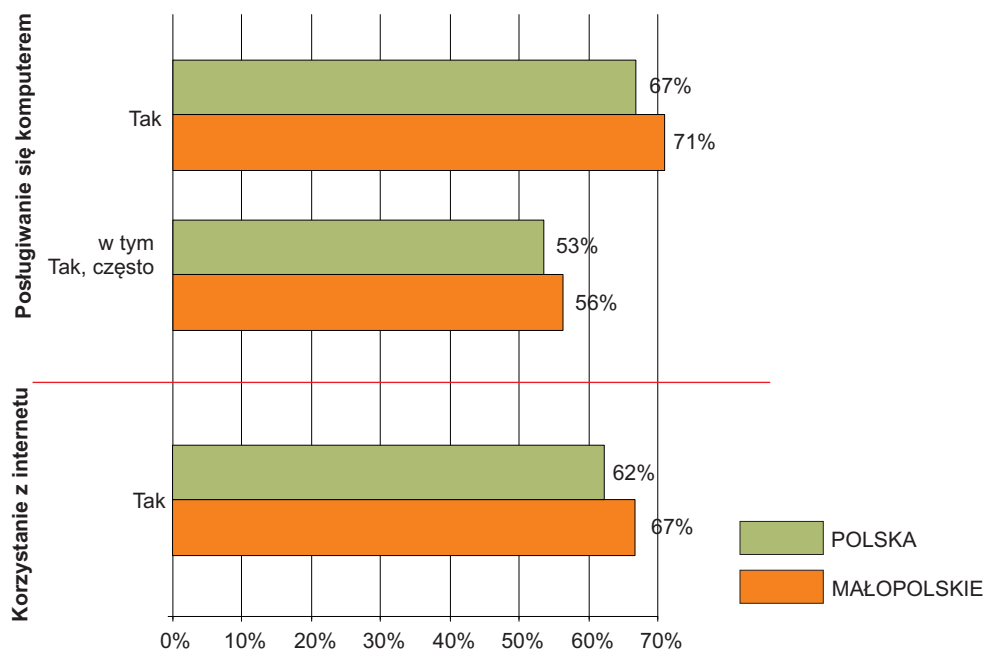

ELEMENTY KAPITAŁU LUDZKIEGO

OGÓLNA OCENA STANU ZDROWIA w % osób w wieku 16 lat i więcej

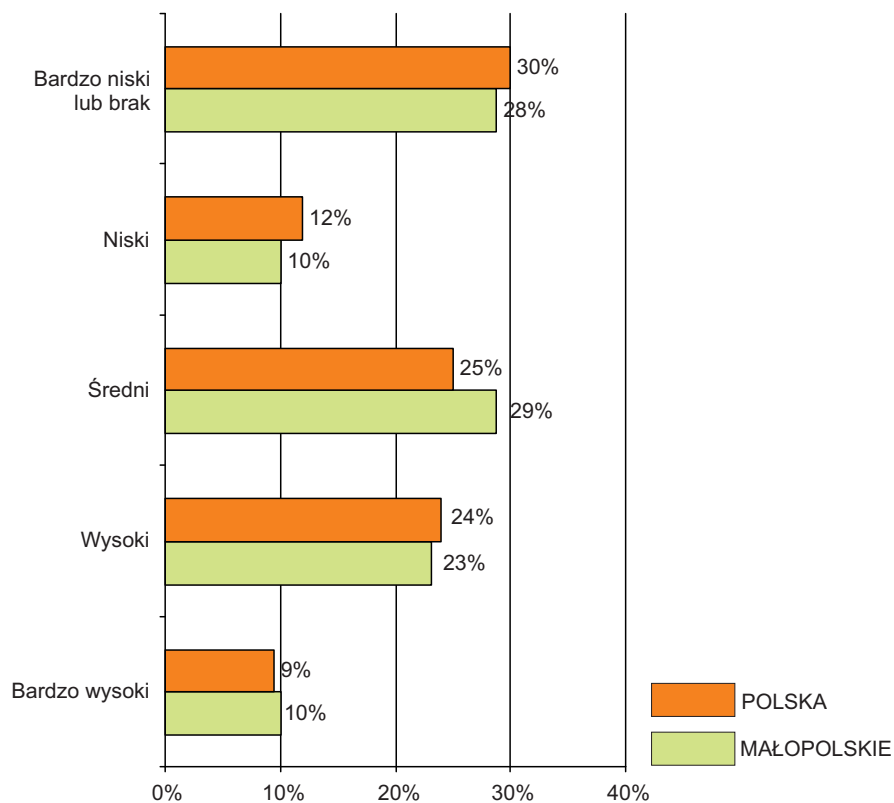

POSŁUGIWANIE SIĘ KOMPUTEREM I KORZYSTANIE Z INTERNETU w % osób w wieku 16 lat i więcej

WSKAŹNIK UMIEJĘTNOŚCI INDYWIDUALNYCH

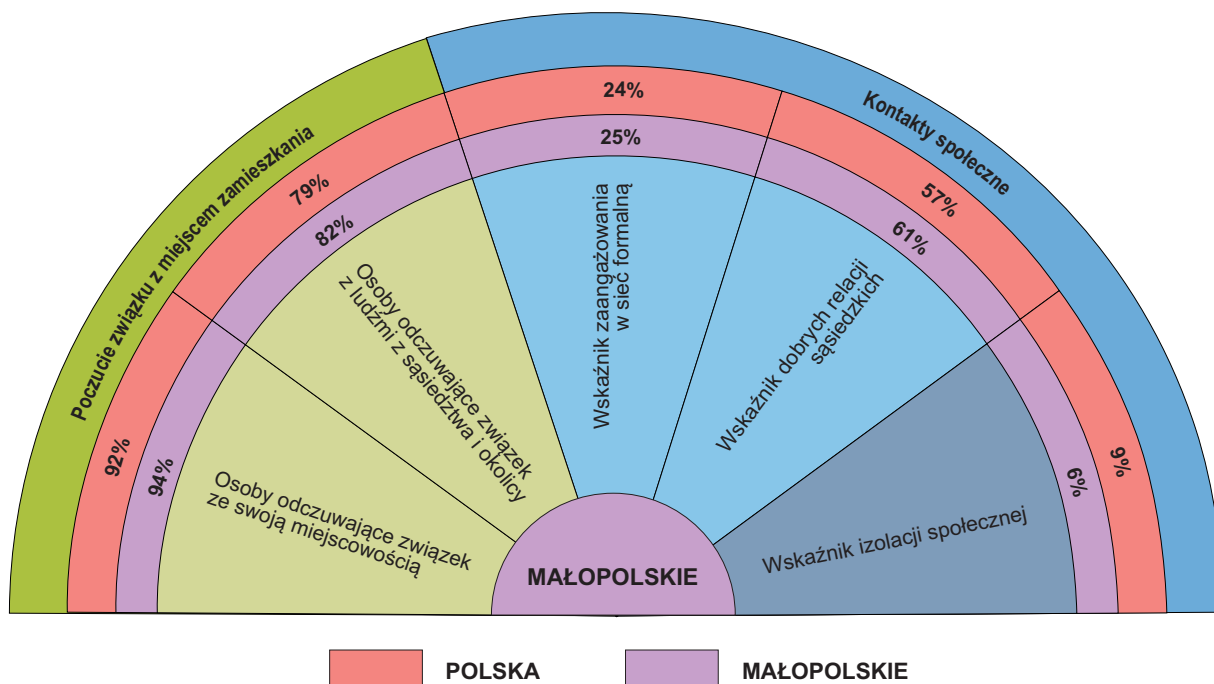
w % osób w wieku 16 lat i więcej

SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA I KONTAKTY SPOŁECZNE

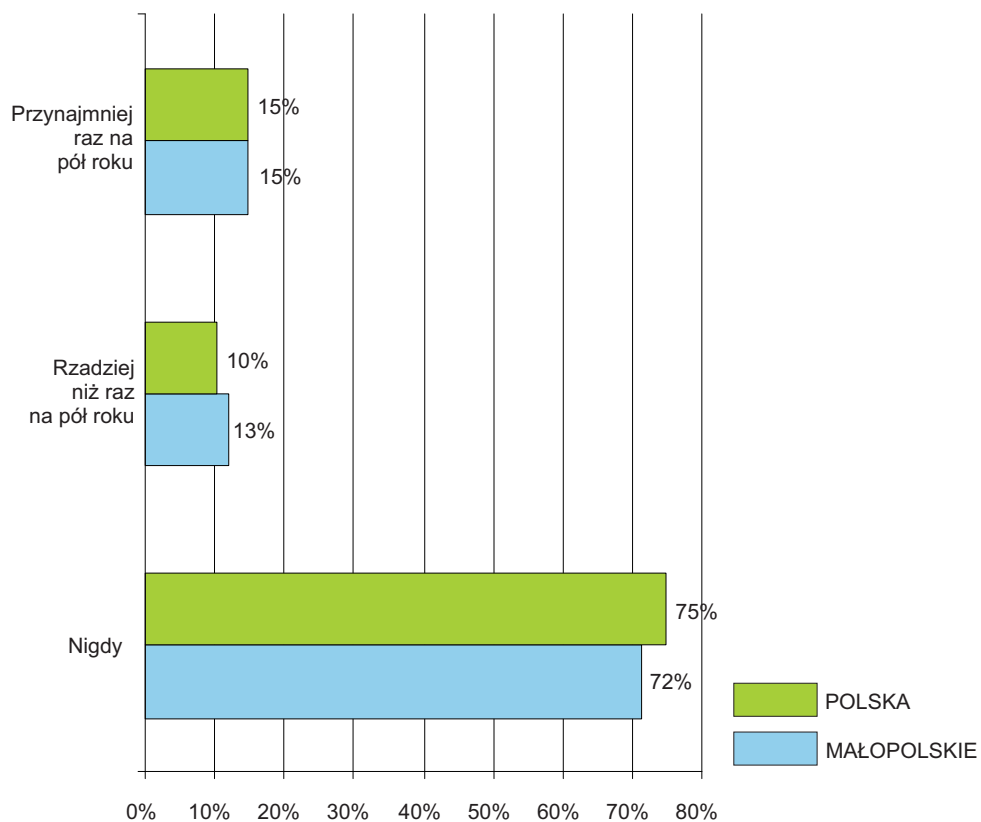
POCZUCIE PRZYNALEŻNOŚCI I KONTAKTY SPOŁECZNE

w % osób w wieku 16 lat i więcej

UDZIAŁ W WYDARZENIACH ORGANIZOWANYCH W MIEJSCU ZAMIESZKANIA

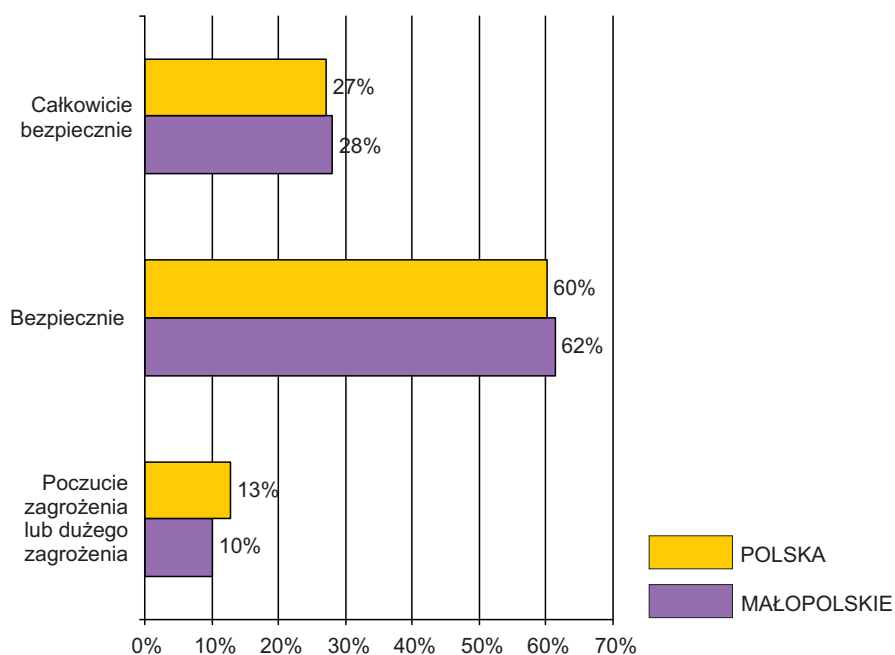
w % osób w wieku 16 lat i więcej

POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA FIZYCZNEGO

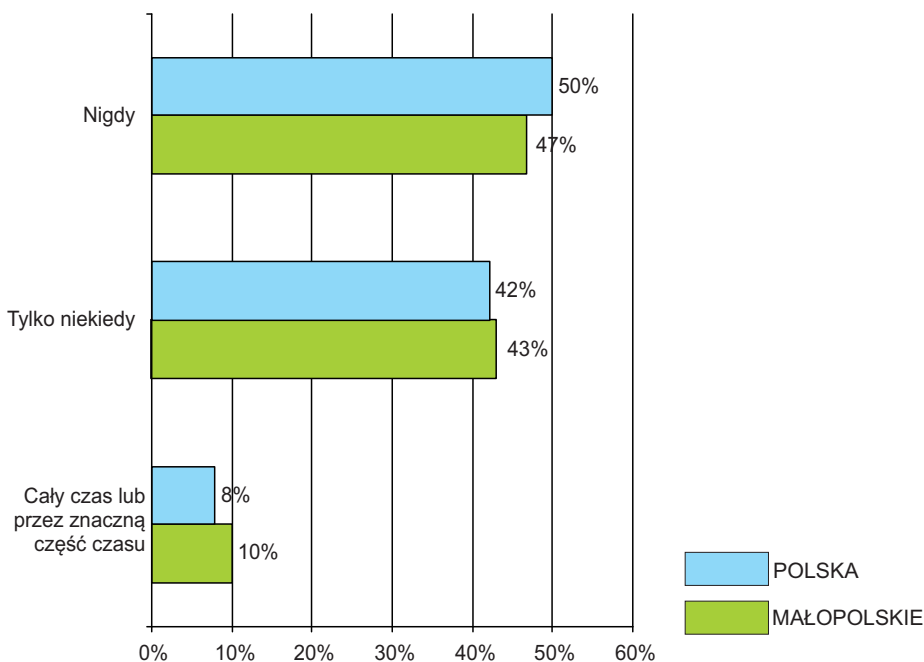
POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA W OKOLICY SWOJEGO DOMU

w % osób w wieku 16 lat i więcej

ODCZUWANIE OBAWY PRZED WŁAMANIEM DO DOMU LUB MIESZKANIA

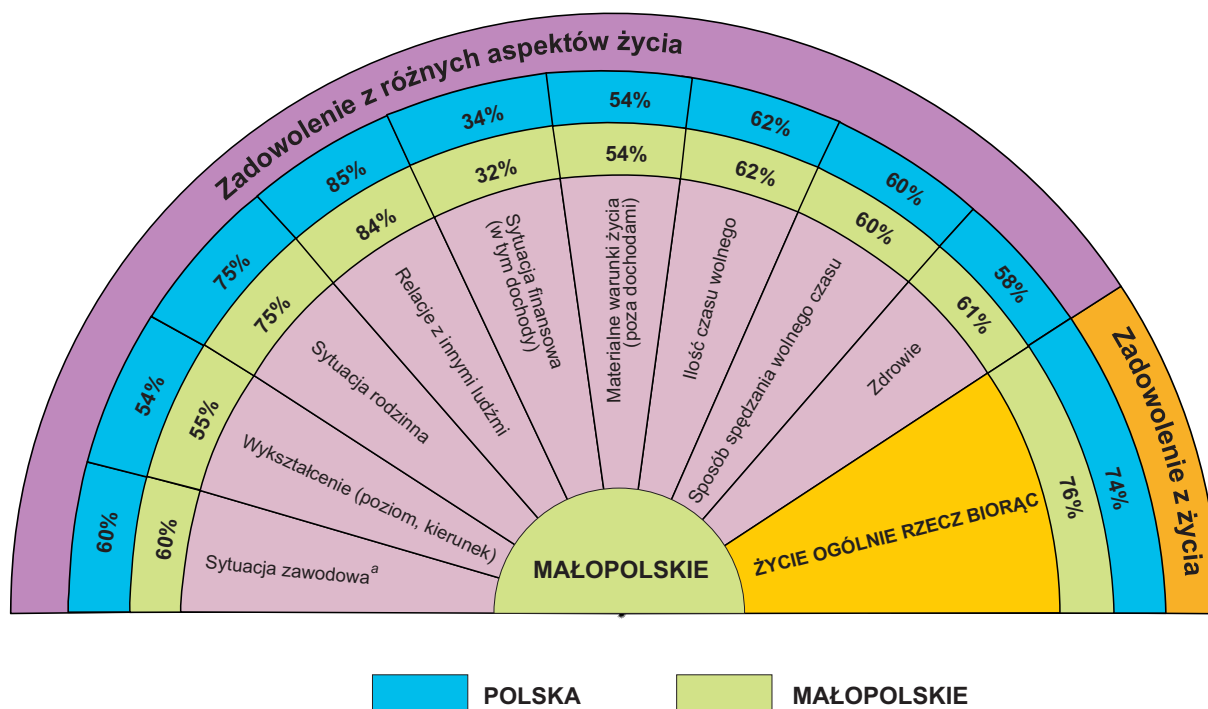
w % osób w wieku 16 lat i więcej

ZADOWOLENIE Z RÓŻNYCH ASPEKTÓW ŻYCIA

(osoby bardzo zadowolone lub zadowolone)

w % osób w wieku 16 lat i więcej

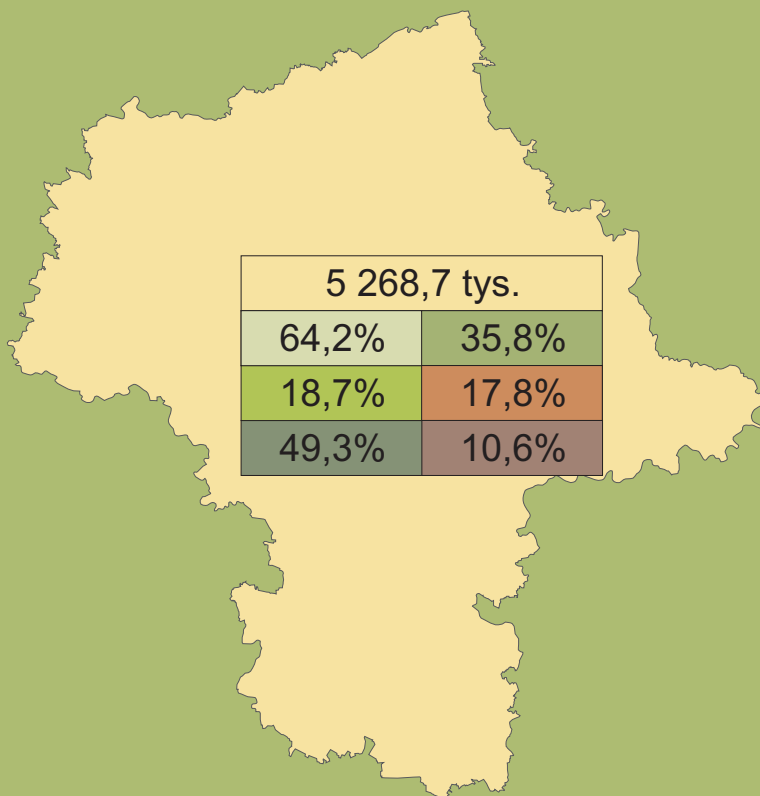

WOJEWÓDZTWO MAZOWIECKIE

POLSKA	
38 511,8 tys.	
60,8%	39,2%
18,7%	16,9%
46,4%	13,0%

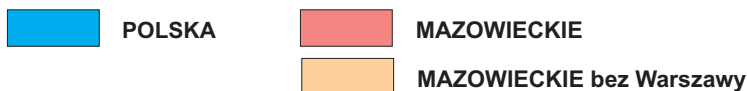
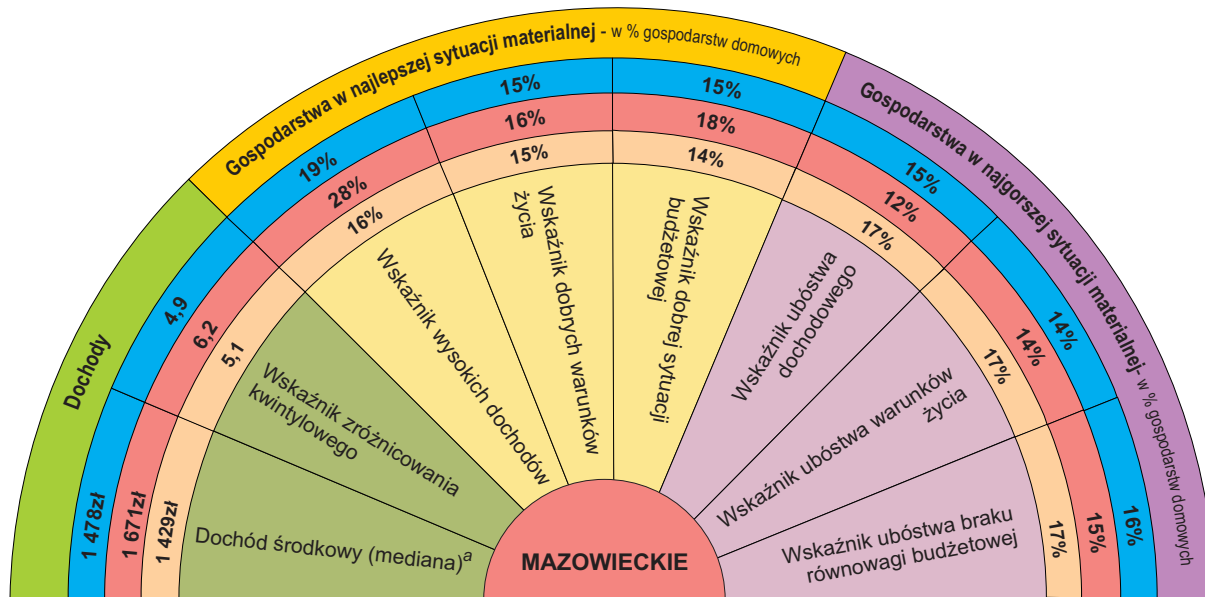

Liczba ludności ogółem	
Ludność w miastach	Ludność na wsiach
Ludność w wieku przedprodukcyjnym	Ludność w wieku poprodukcyjnym
Wskaźnik zatrudnienia	Stopa bezrobocia

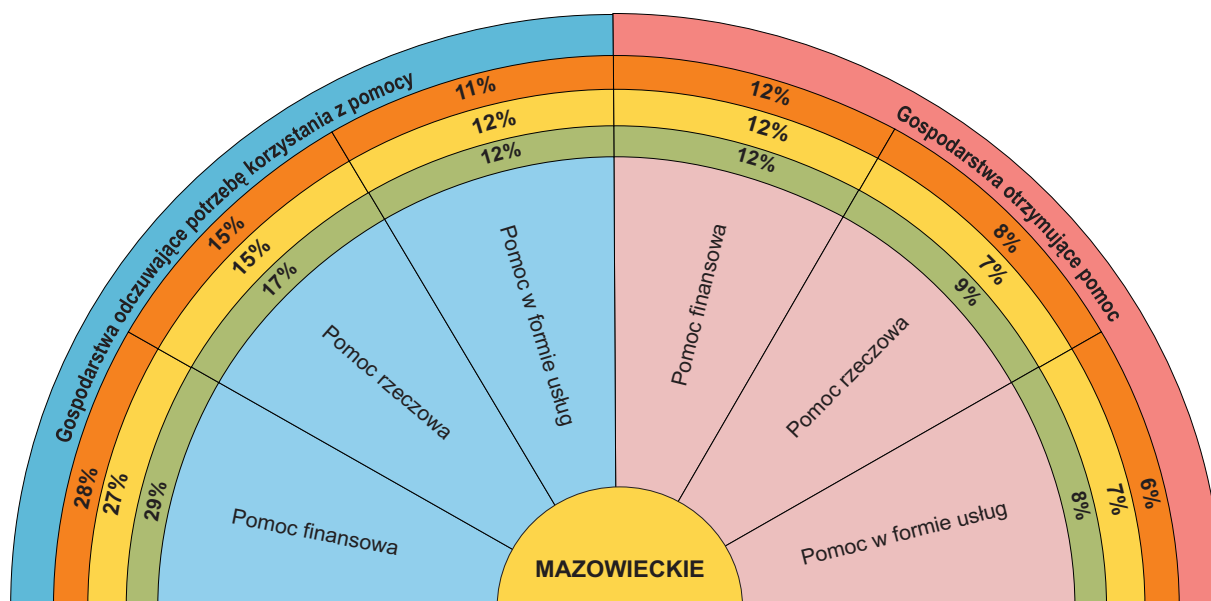
SYTUACJA MATERIALNA GOSPODARSTW DOMOWYCH

ZRÓŻNICOWANIE SYTUACJI MATERIALNEJ GOSPODARSTW DOMOWYCH

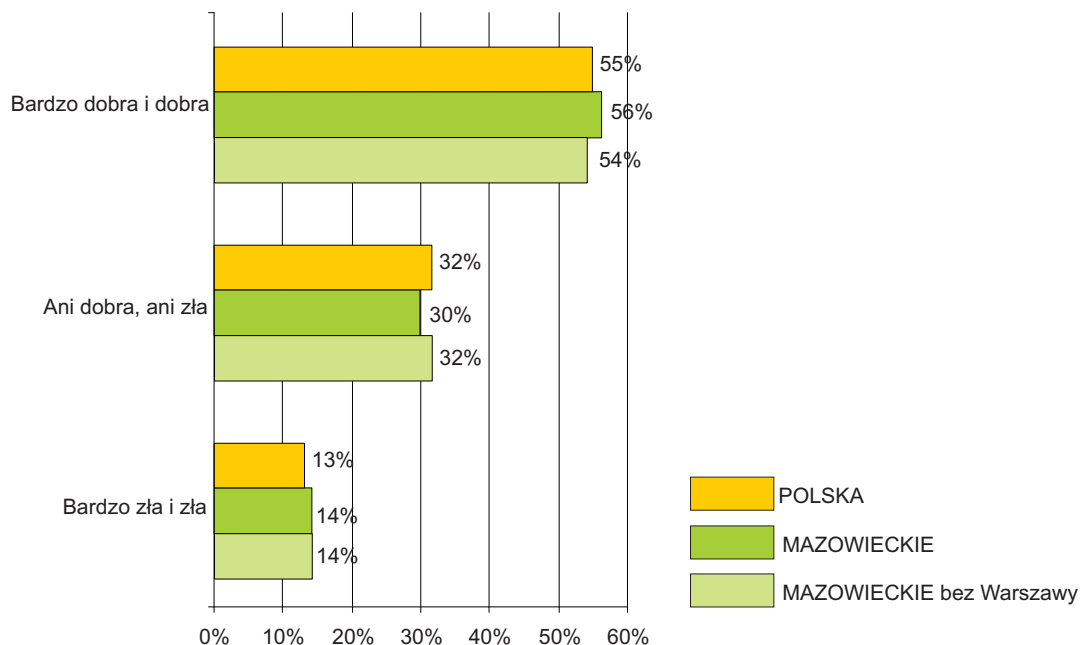
^a Miesięczny dochód pieniężny w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną

KORZYSTANIE Z POMOCY ZEWNĘTRZNEJ w % gospodarstw domowych

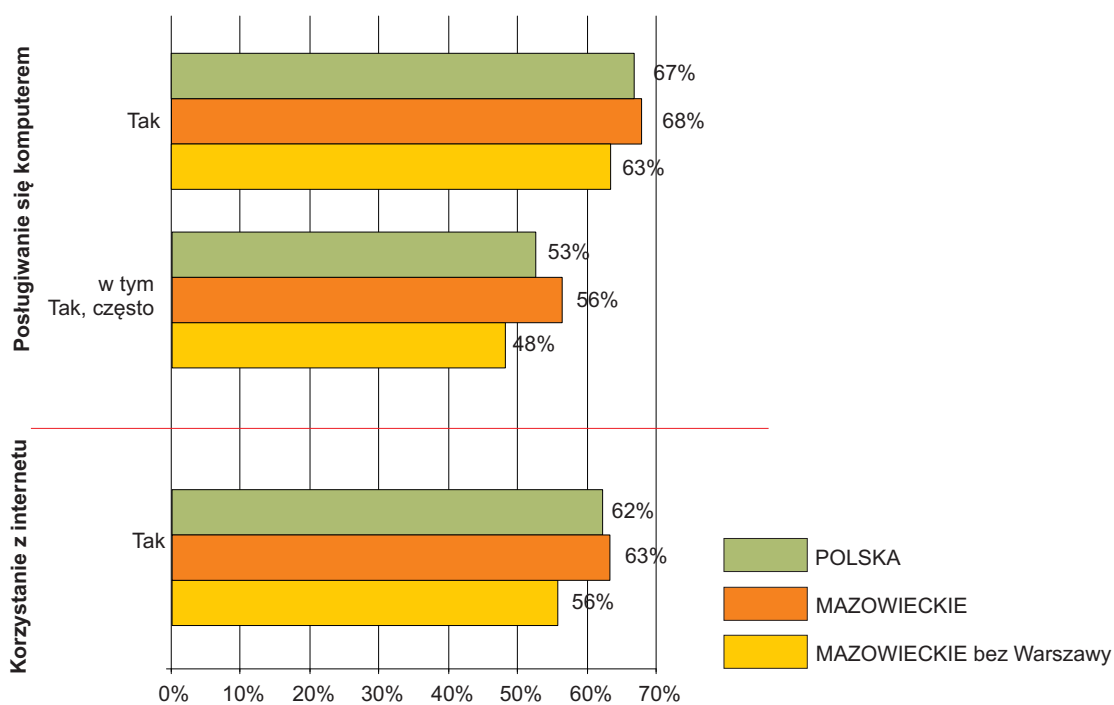

ELEMENTY KAPITAŁU LUDZKIEGO

OGÓLNA OCENA STANU ZDROWIA w % osób w wieku 16 lat i więcej

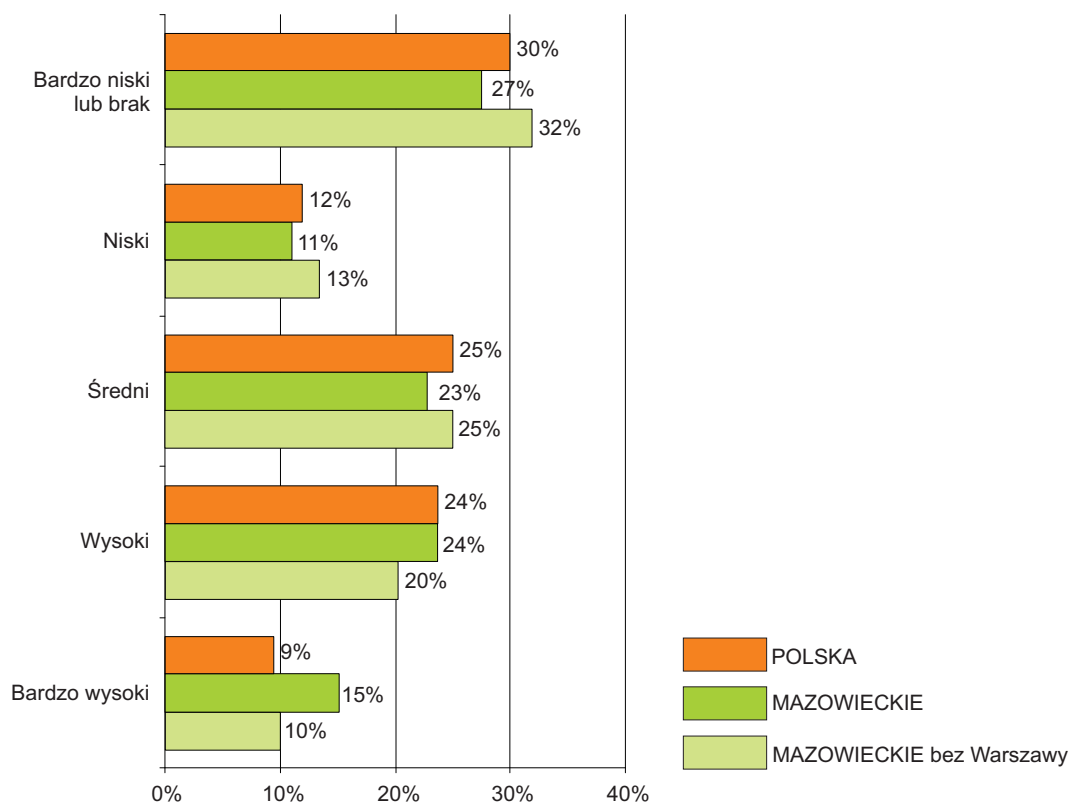

POSŁUGIWANIE SIĘ KOMPUTEREM I KORZYSTANIE Z INTERNETU w % osób w wieku 16 lat i więcej

WSKAŹNIK UMIEJĘTNOŚCI INDYWIDUALNYCH

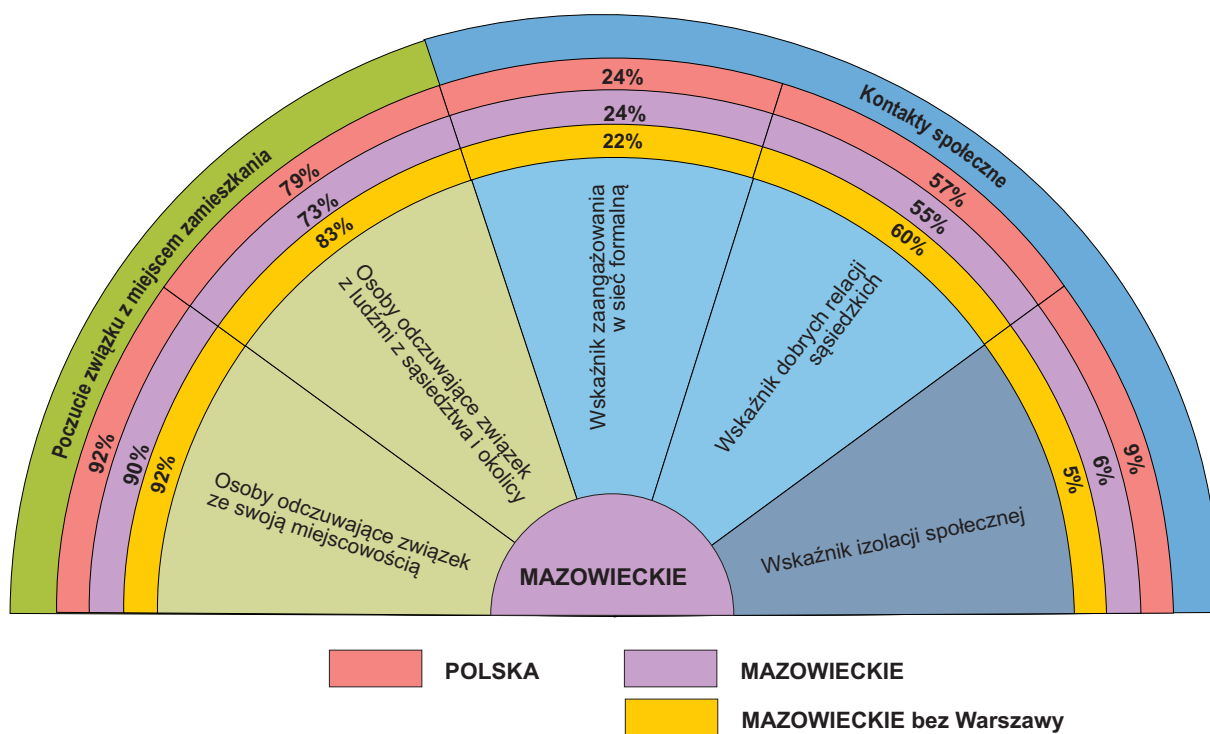
w % osób w wieku 16 lat i więcej

SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA I KONTAKTY SPOŁECZNE

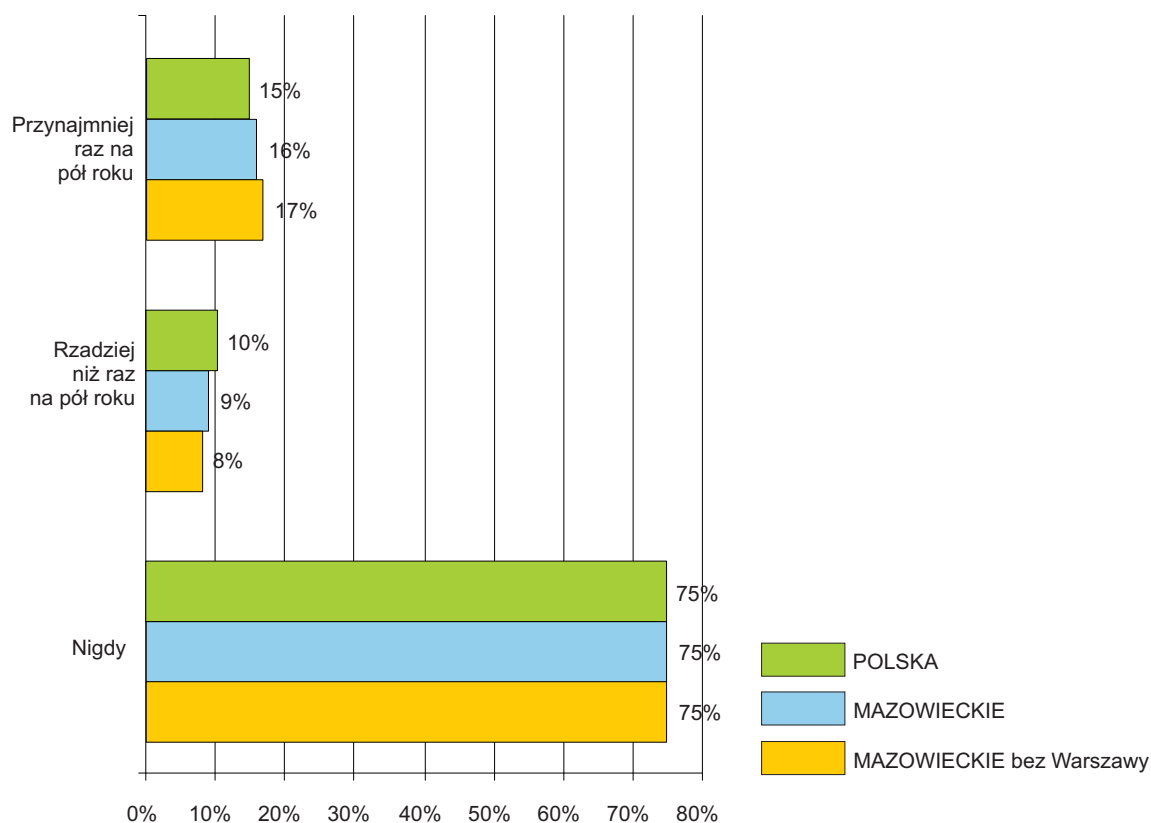
POCZUCIE PRZYNALEŻNOŚCI I KONTAKTY SPOŁECZNE

w % osób w wieku 16 lat i więcej

UDZIAŁ W WYDARZENIACH ORGANIZOWANYCH W MIEJSCU ZAMIESZKANIA

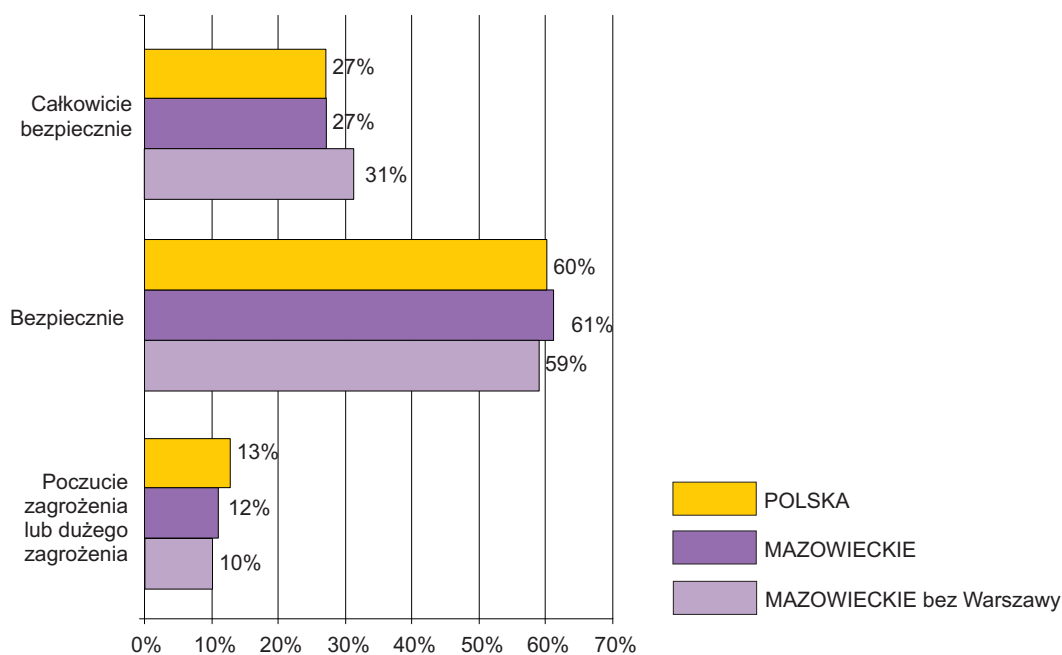
w % osób w wieku 16 lat i więcej

POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA FIZYCZNEGO

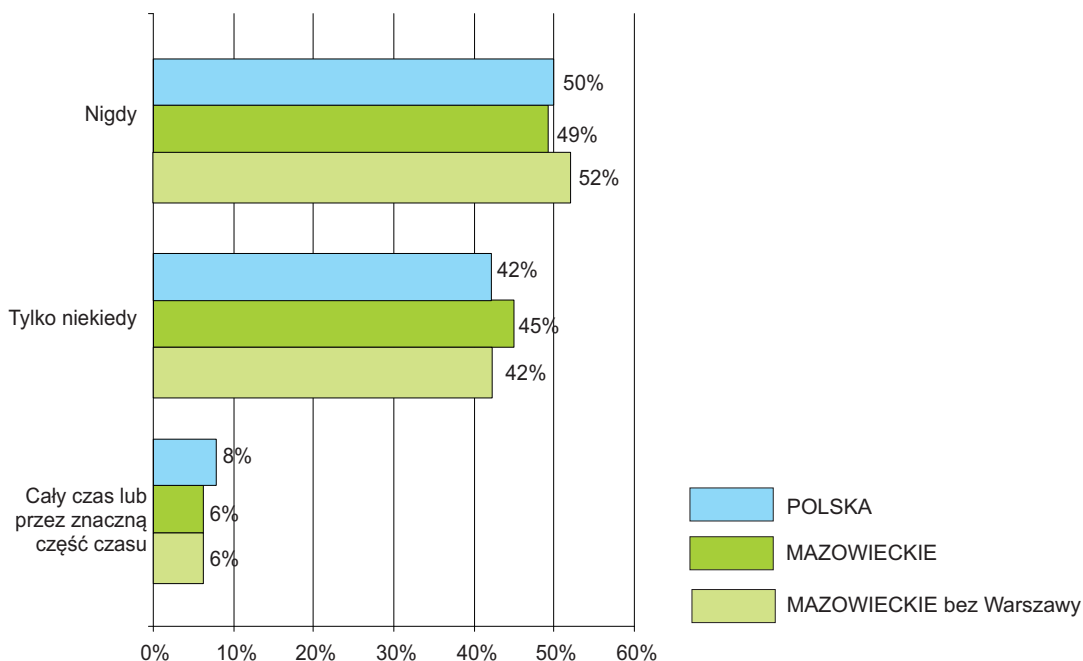
POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA W OKOLICY SWOJEGO DOMU

w % osób w wieku 16 lat i więcej

ODCZUWANIE OBAWY PRZED WŁAMANIEM DO DOMU LUB MIESZKANIA

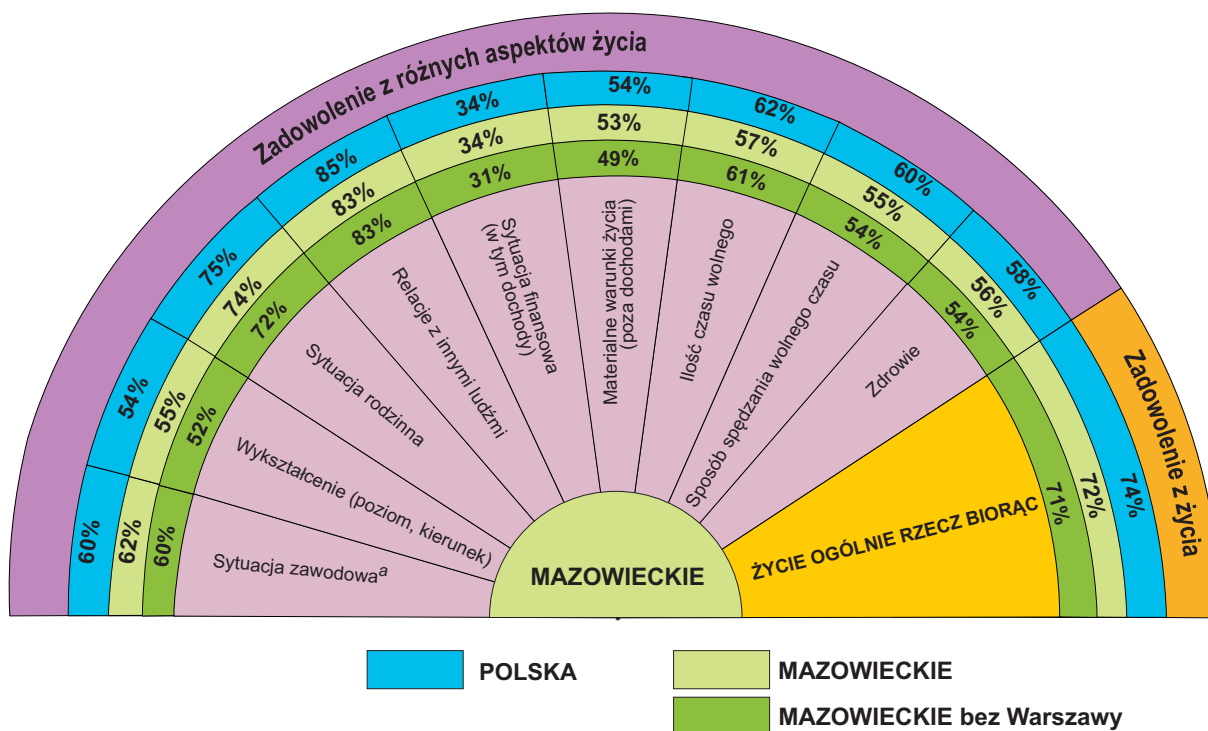
w % osób w wieku 16 lat i więcej

ZADOWOLENIE Z RÓŻNYCH ASPEKTÓW ŻYCIA

(osoby bardzo zadowolone lub zadowolone)

w % osób w wieku 16 lat i więcej

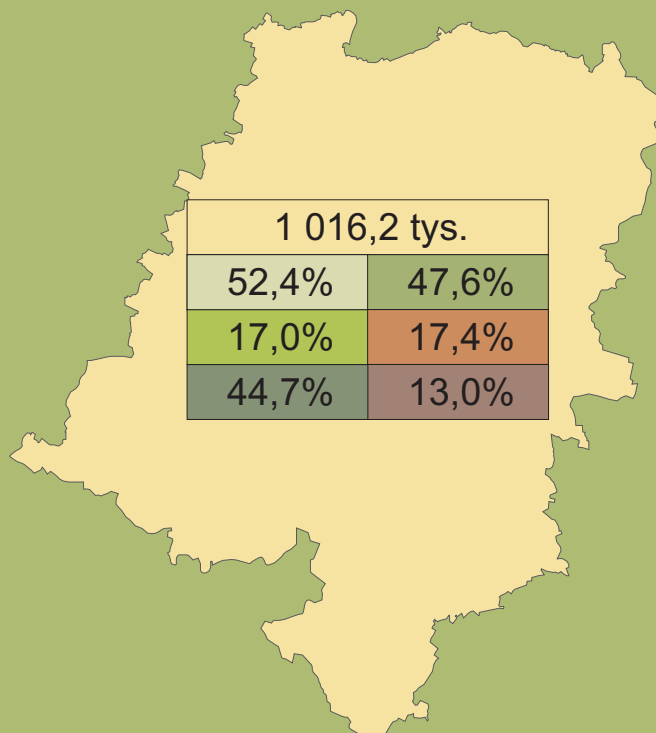
^a Dotyczy osób pracujących

WOJEWÓDZTWO OPOLSKIE

POLSKA	
38 511,8 tys.	
60,8%	39,2%
18,7%	16,9%
46,4%	13,0%

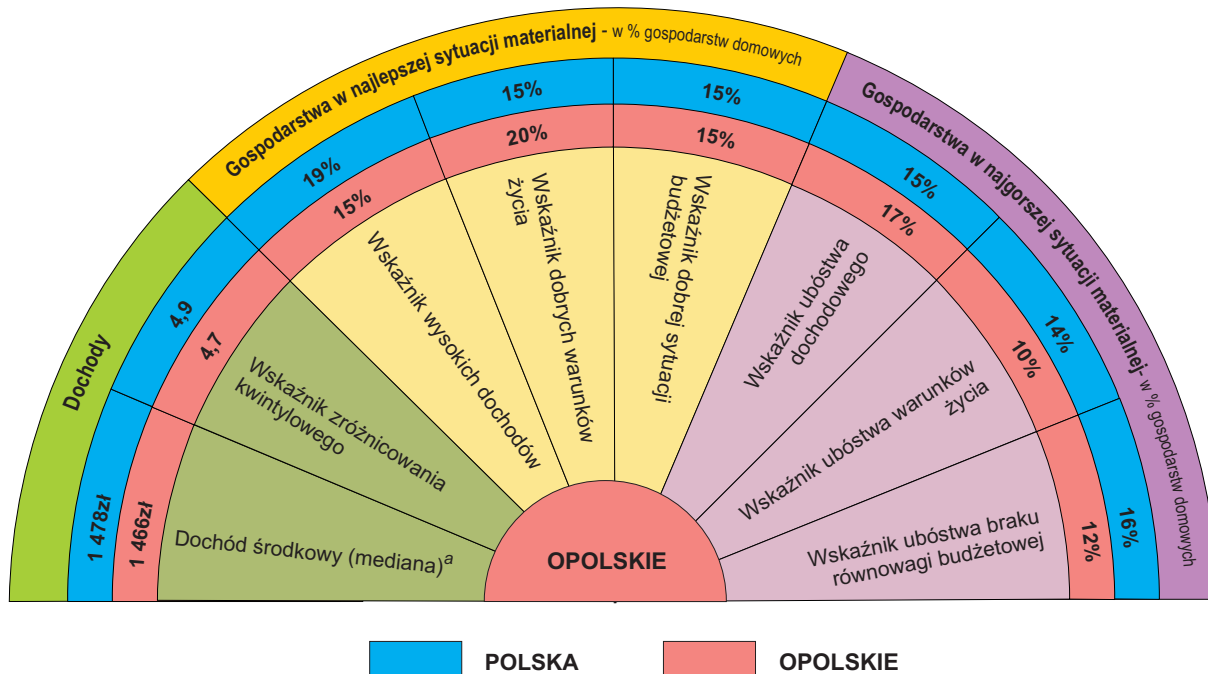

Liczba ludności ogółem	
Ludność w miastach	Ludność na wsiach
Ludność w wieku przedprodukcyjnym	Ludność w wieku poprodukcyjnym
Wskaźnik zatrudnienia	Stopa bezrobocia

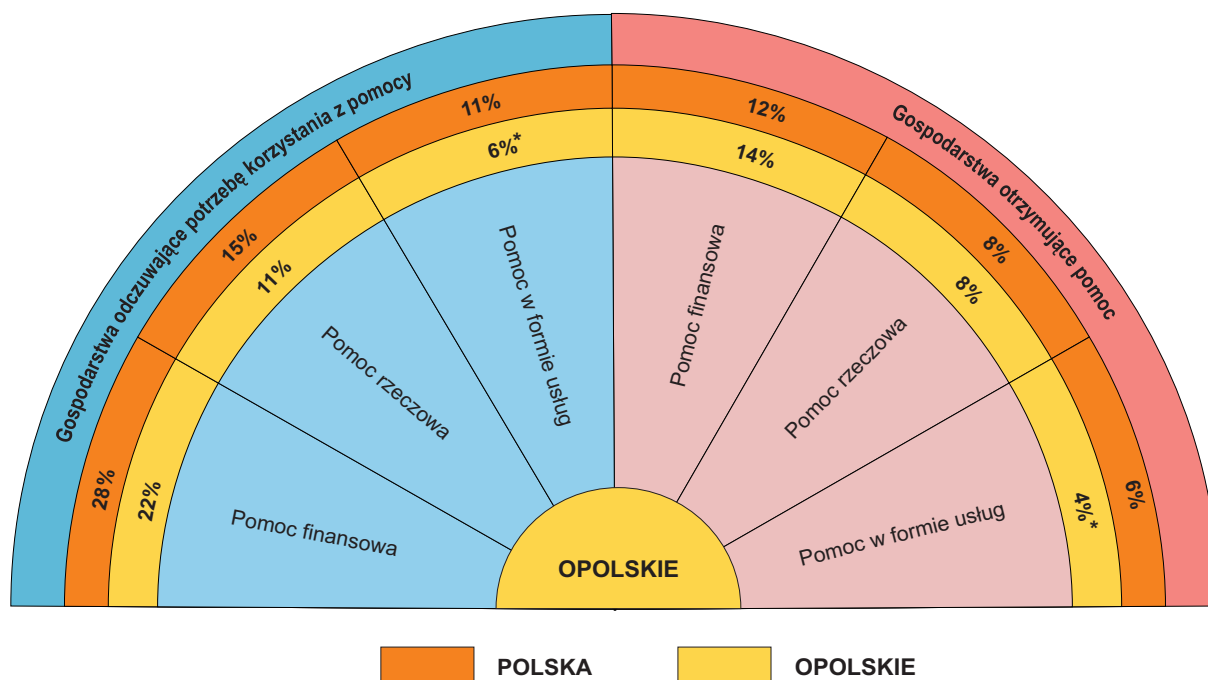
SYTUACJA MATERIALNA GOSPODARSTW DOMOWYCH

ZRÓŻNICOWANIE SYTUACJI MATERIALNEJ GOSPODARSTW DOMOWYCH

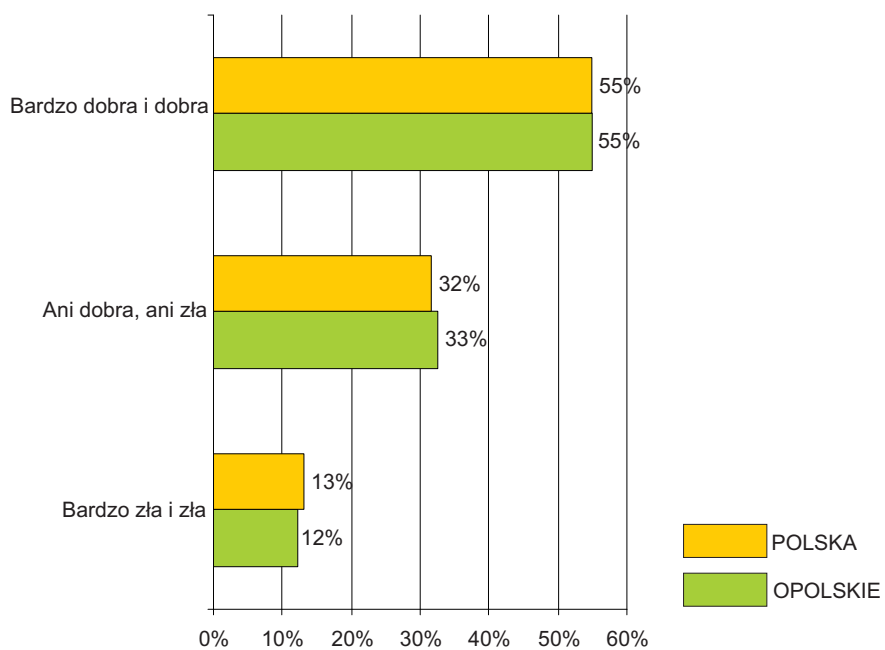
^a Miesięczny dochód pieniężny w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną

KORZYSTANIE Z POMOCY ZEWNĘTRZNEJ w % gospodarstw domowych

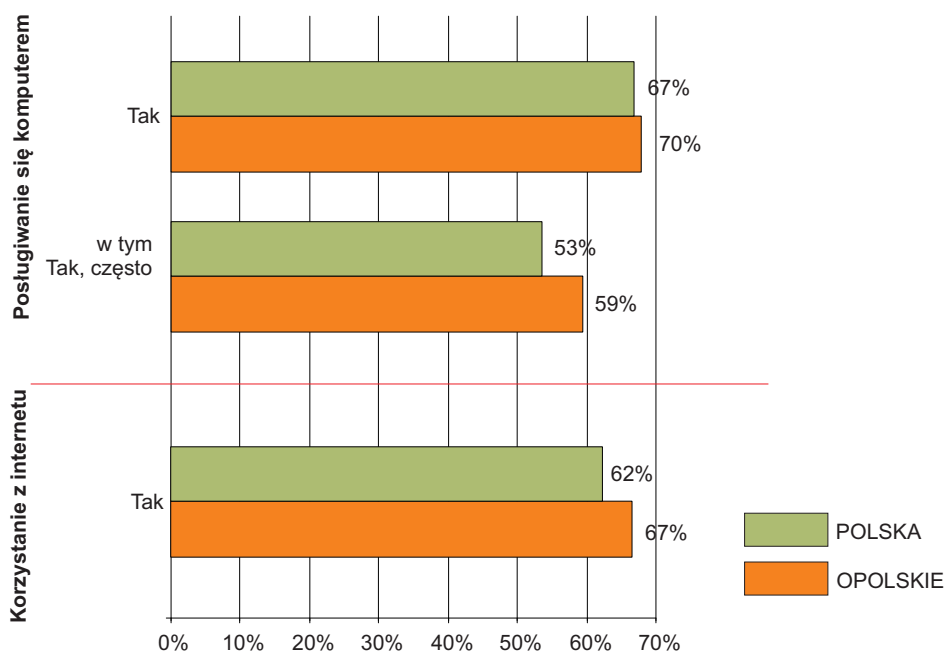

ELEMENTY KAPITAŁU LUDZKIEGO

OGÓLNA OCENA STANU ZDROWIA w % osób w wieku 16 lat i więcej

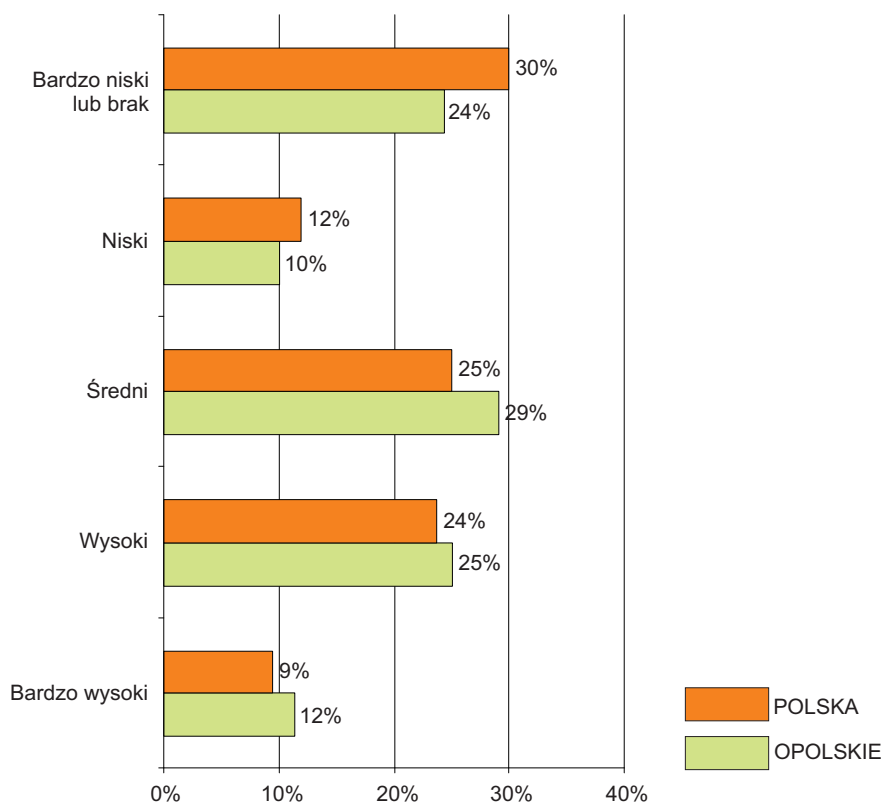

POSŁUGIWANIE SIĘ KOMPUTEREM I KORZYSTANIE Z INTERNETU w % osób w wieku 16 lat i więcej

WSKAŹNIK UMIEJĘTNOŚCI INDYWIDUALNYCH

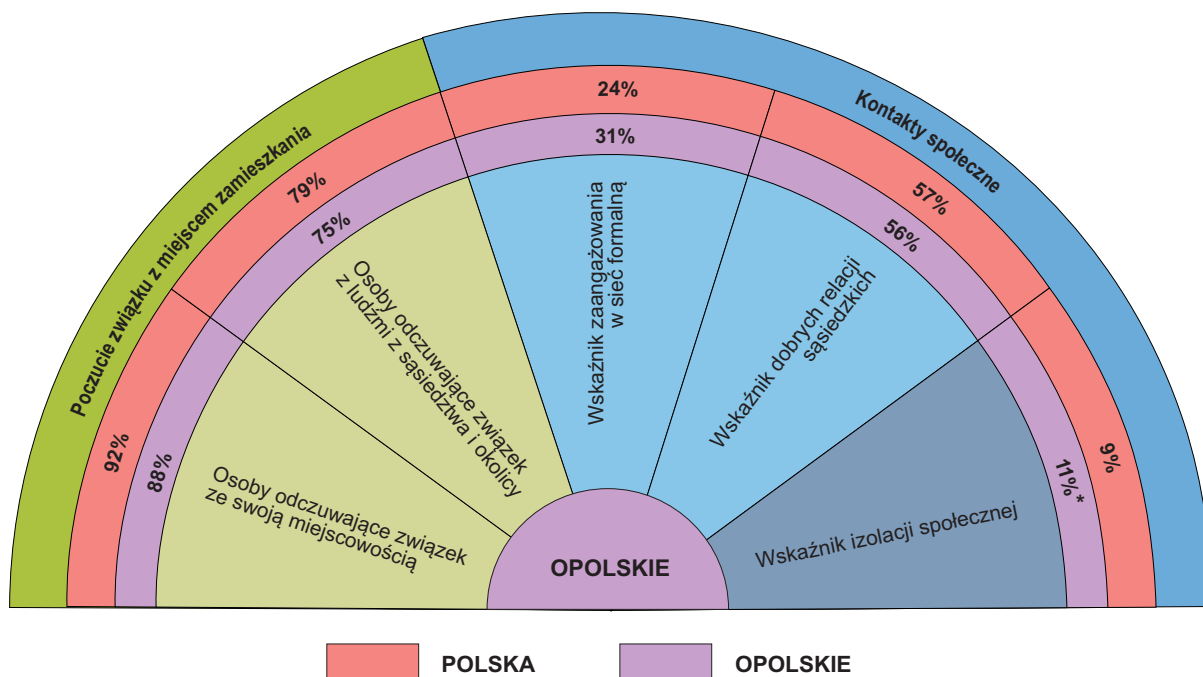
w % osób w wieku 16 lat i więcej

SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA I KONTAKTY SPOŁECZNE

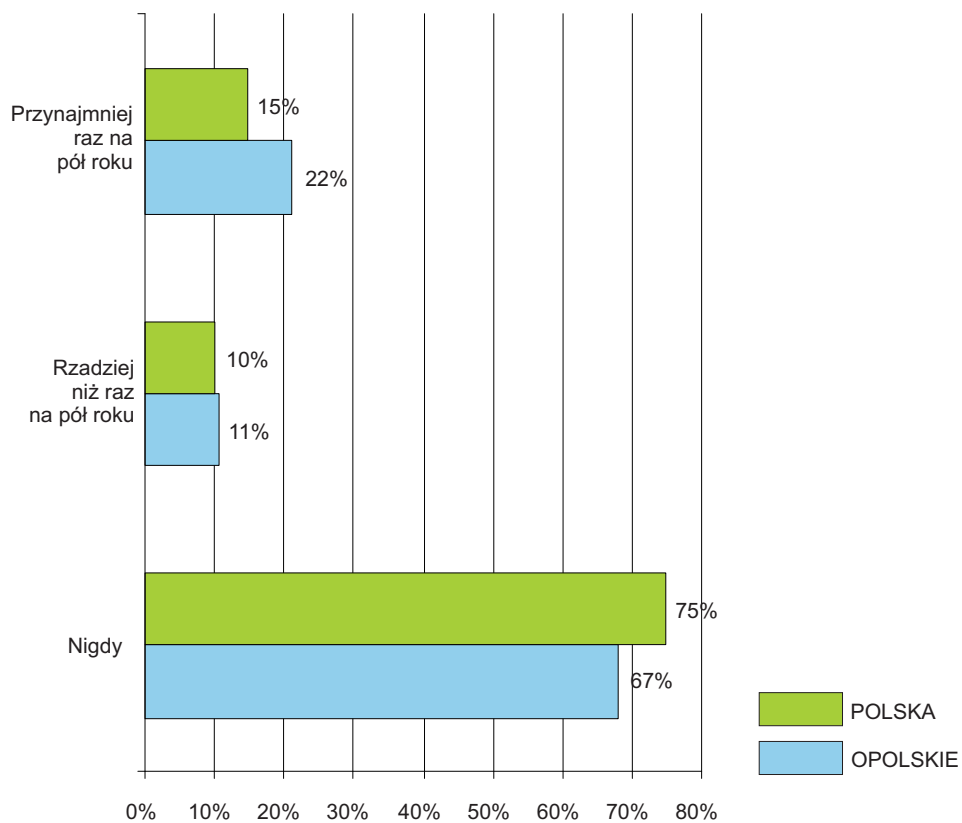
POCZUCIE PRZYNALEŻNOŚCI I KONTAKTY SPOŁECZNE

w % osób w wieku 16 lat i więcej

UDZIAŁ W WYDARZENIACH ORGANIZOWANYCH W MIEJSCU ZAMIESZKANIA

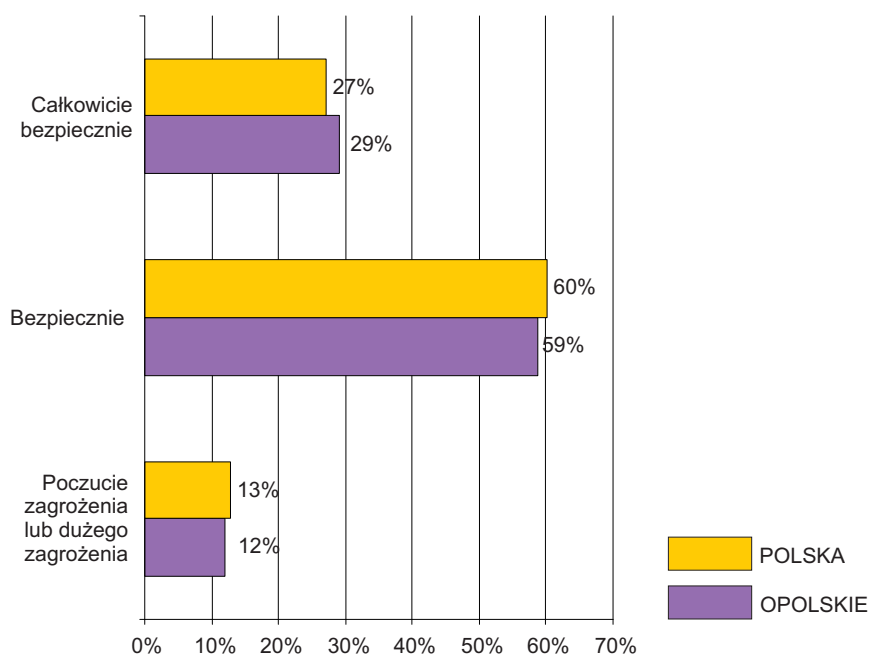
w % osób w wieku 16 lat i więcej

POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA FIZYCZNEGO

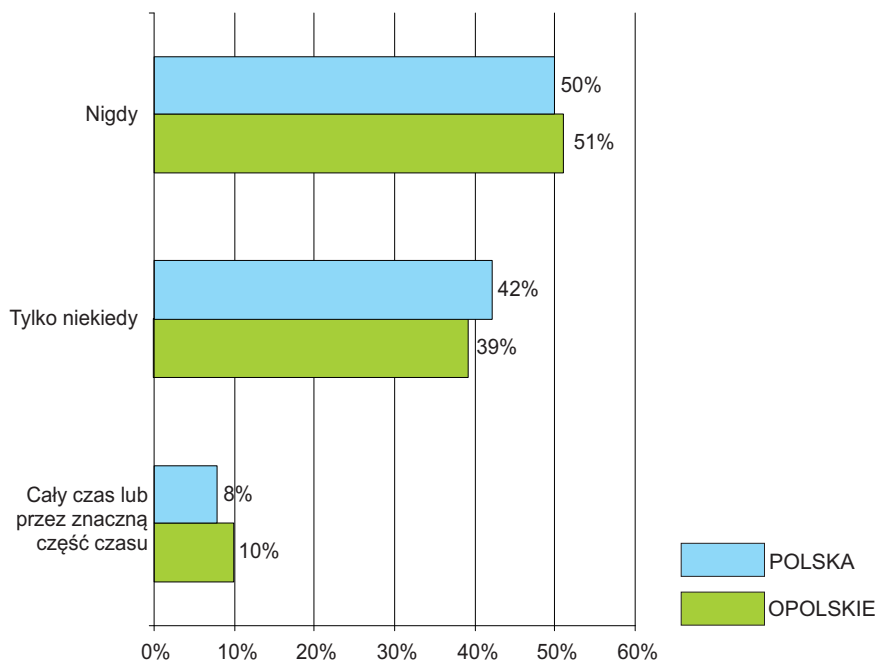
POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA W OKOLICY SWOJEGO DOMU

w % osób w wieku 16 lat i więcej

ODCZUWANIE OBAWY PRZED WŁAMANIEM DO DOMU LUB MIESZKANIA

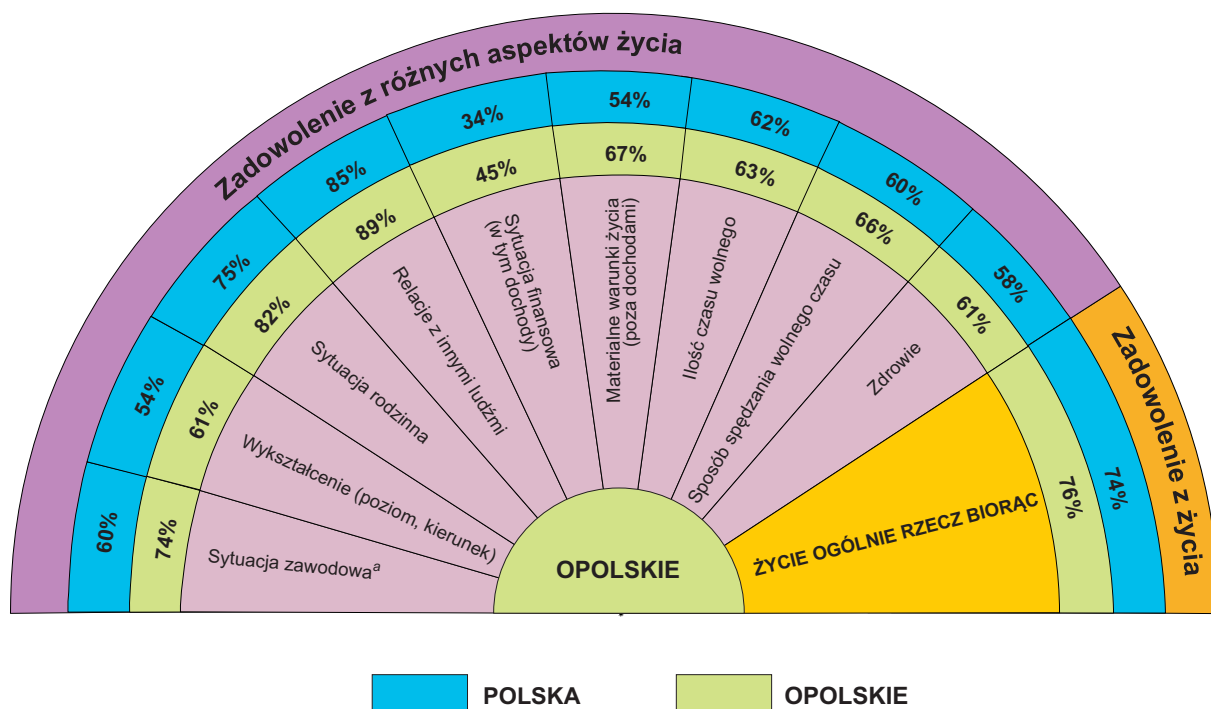
w % osób w wieku 16 lat i więcej

ZADOWOLENIE Z RÓŻNYCH ASPEKTÓW ŻYCIA

(osoby bardzo zadowolone lub zadowolone)

w % osób w wieku 16 lat i więcej

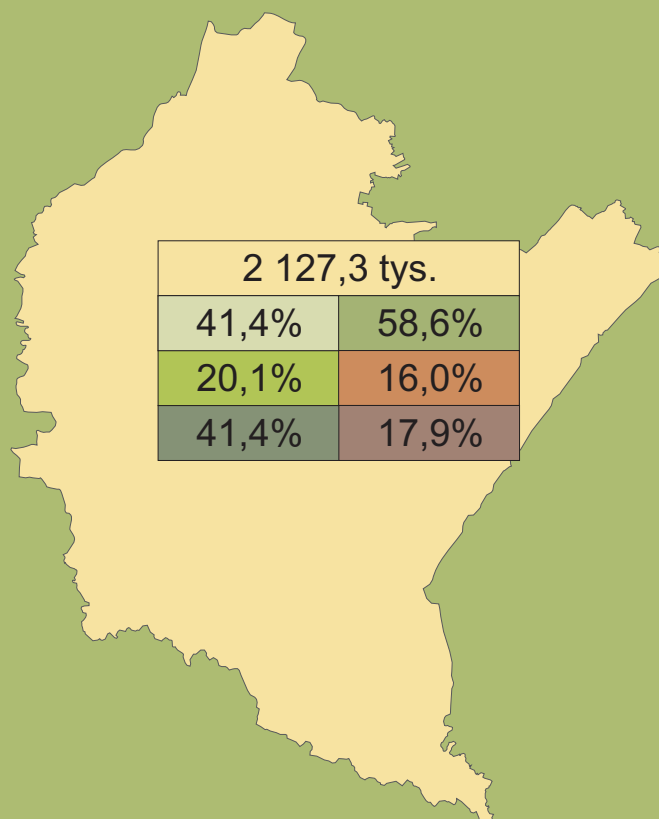

WOJEWÓDZTWO PODKARPACKIE

POLSKA	
38 511,8 tys.	
60,8%	39,2%
18,7%	16,9%
46,4%	13,0%

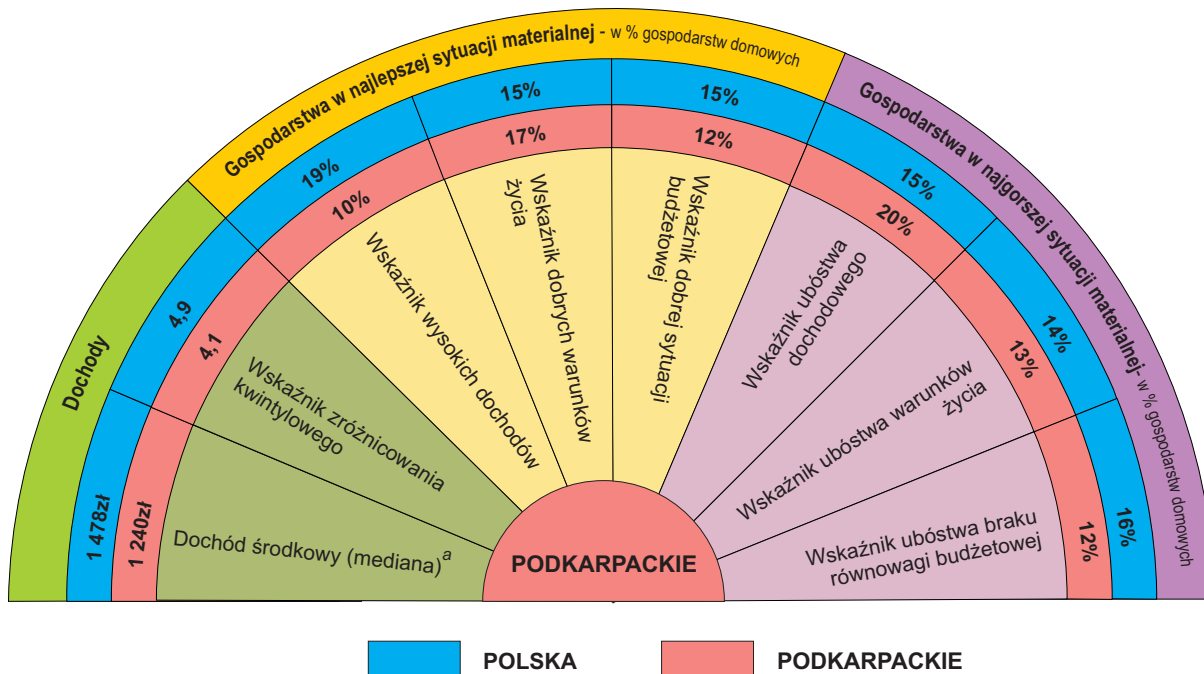
Liczba ludności ogółem	
Ludność w miastach	Ludność na wsiach
Ludność w wieku przedprodukcyjnym	Ludność w wieku poprodukcyjnym
Wskaźnik zatrudnienia	Stopa bezrobocia

Dane Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. Stan w dniu 31.03.2011 r.

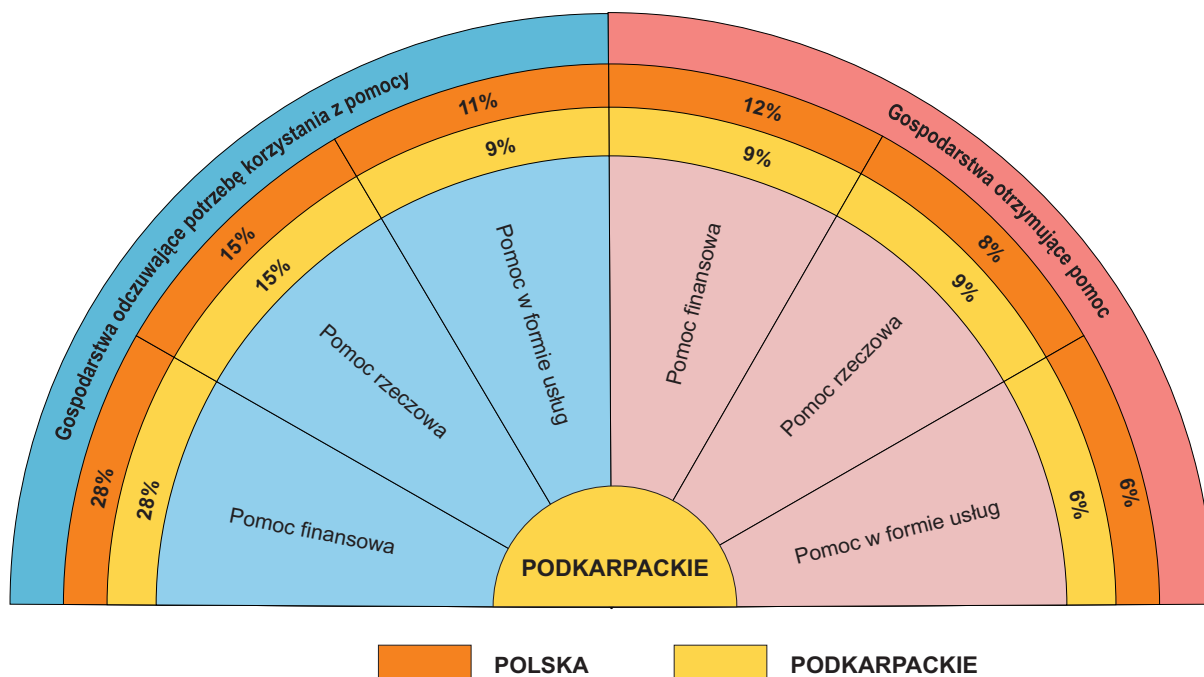
SYTUACJA MATERIALNA GOSPODARSTW DOMOWYCH

ZRÓŻNICOWANIE SYTUACJI MATERIALNEJ GOSPODARSTW DOMOWYCH

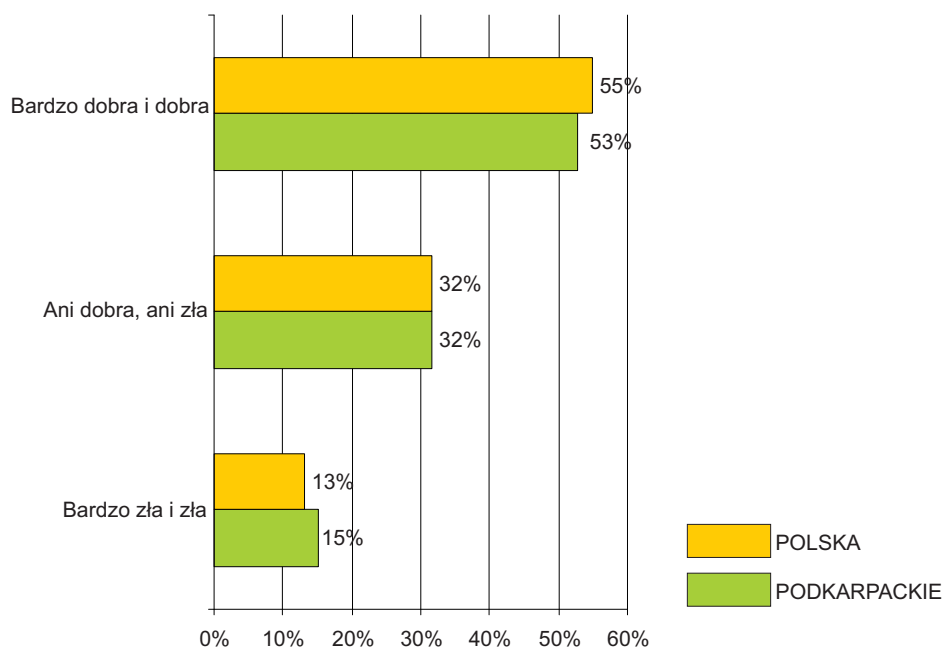
^a Miesięczny dochód pieniężny w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną

KORZYSTANIE Z POMOCY ZEWNĘTRZNEJ w % gospodarstw domowych

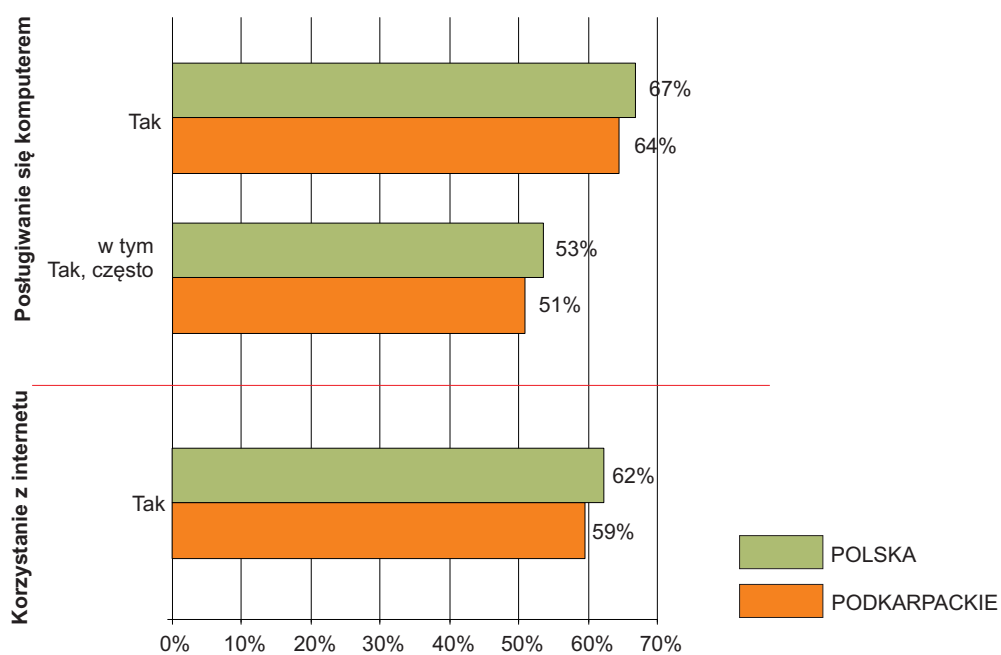

ELEMENTY KAPITAŁU LUDZKIEGO

OGÓLNA OCENA STANU ZDROWIA w % osób w wieku 16 lat i więcej

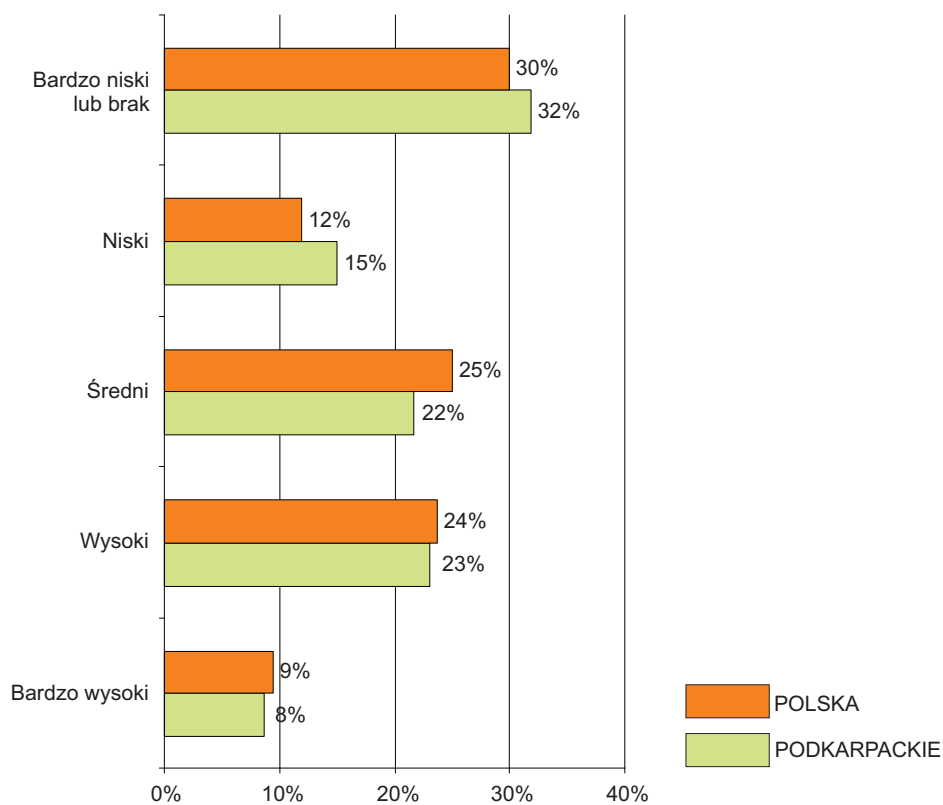

POSŁUGIWANIE SIĘ KOMPUTEREM I KORZYSTANIE Z INTERNETU w % osób w wieku 16 lat i więcej

WSKAŹNIK UMIEJĘTNOŚCI INDYWIDUALNYCH

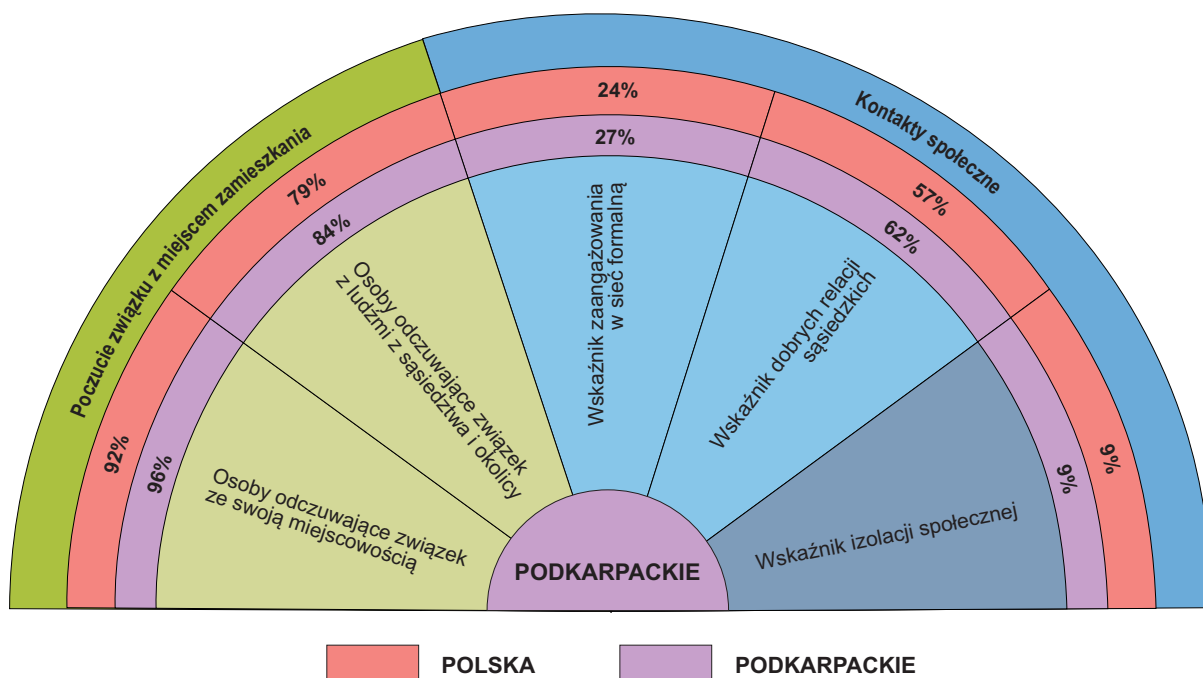
w % osób w wieku 16 lat i więcej

SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA I KONTAKTY SPOŁECZNE

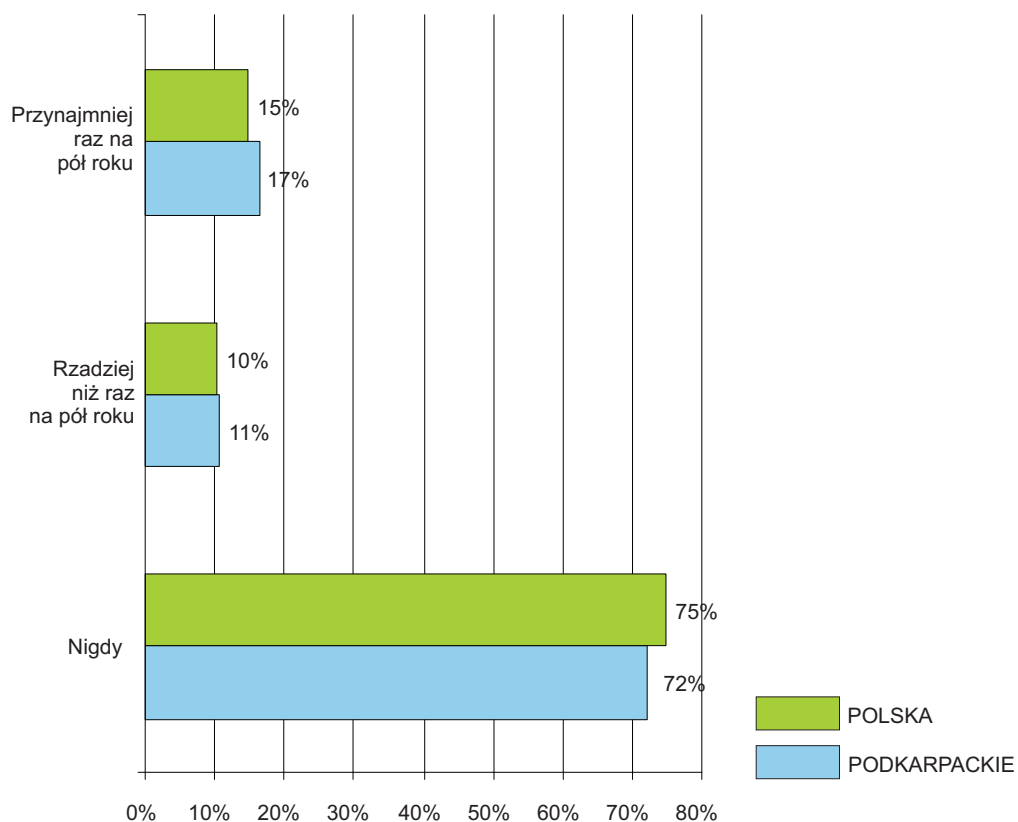
POCZUCIE PRZYNALEŻNOŚCI I KONTAKTY SPOŁECZNE

w % osób w wieku 16 lat i więcej

UDZIAŁ W WYDARZENIACH ORGANIZOWANYCH W MIEJSCU ZAMIESZKANIA

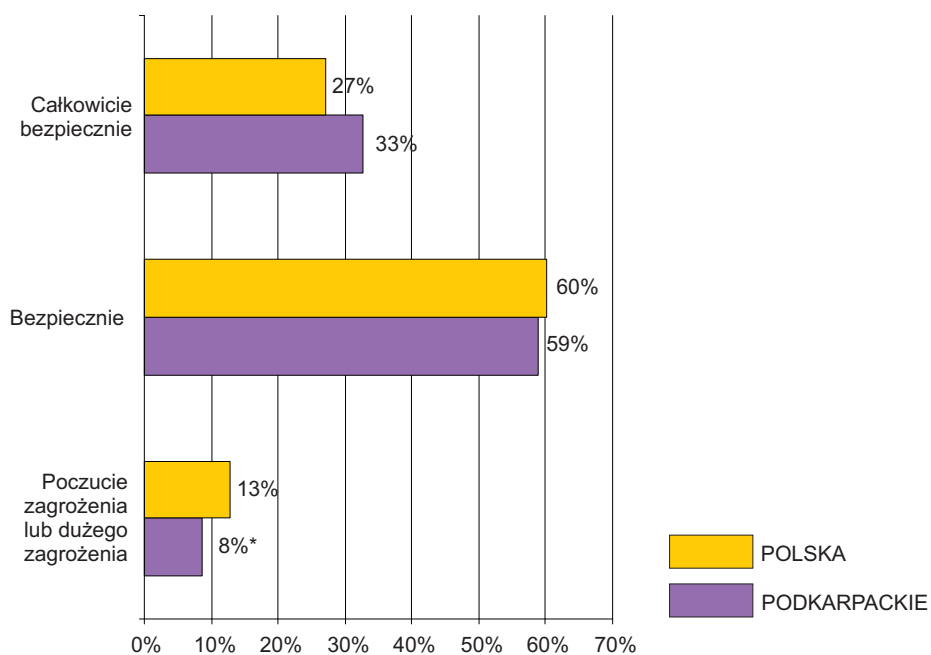
w % osób w wieku 16 lat i więcej

POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA FIZYCZNEGO

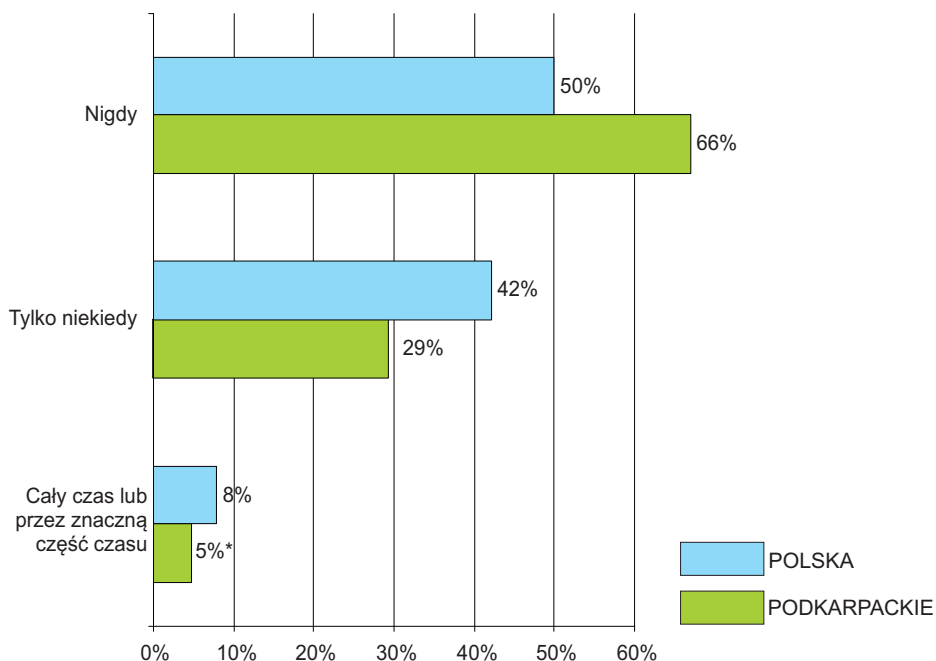
POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA W OKOLICY SWOJEGO DOMU

w % osób w wieku 16 lat i więcej

ODCZUWANIE OBAWY PRZED WŁAMANIEM DO DOMU LUB MIESZKANIA

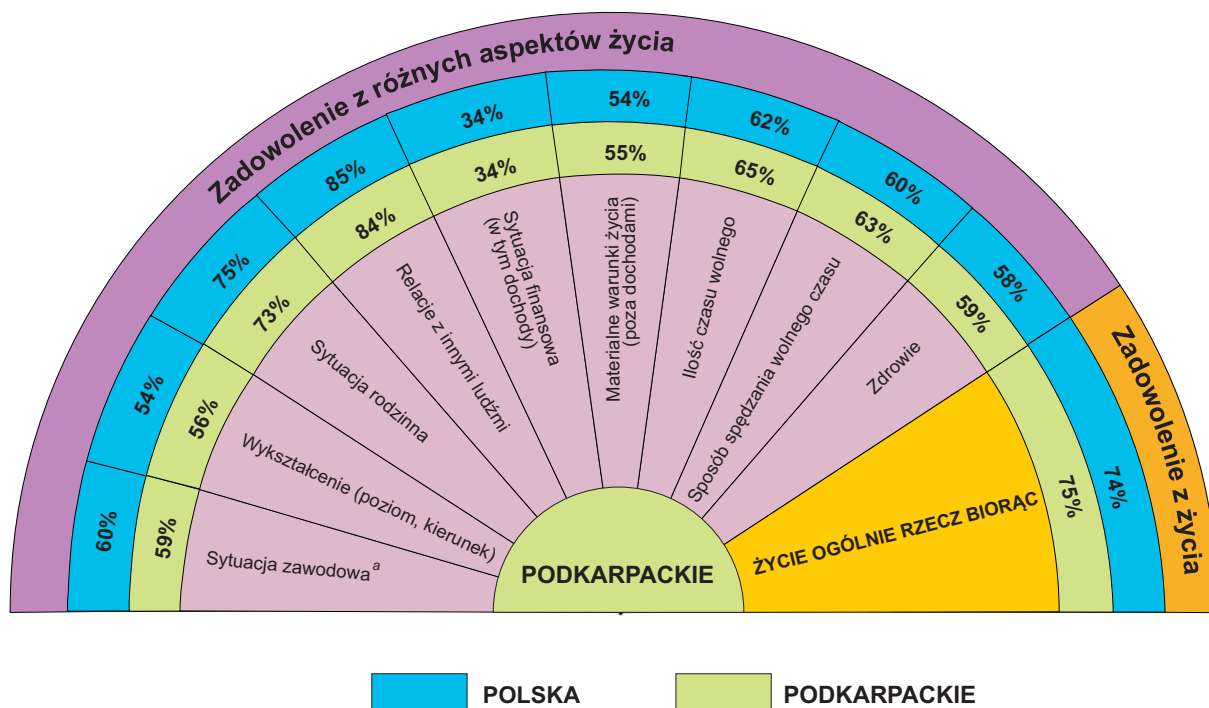
w % osób w wieku 16 lat i więcej

ZADOWOLENIE Z RÓŻNYCH ASPEKTÓW ŻYCIA

(osoby bardzo zadowolone lub zadowolone)

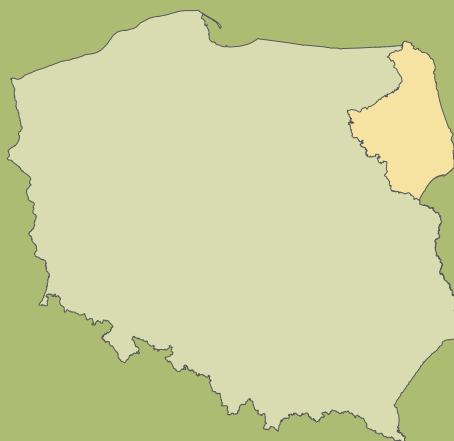
w % osób w wieku 16 lat i więcej

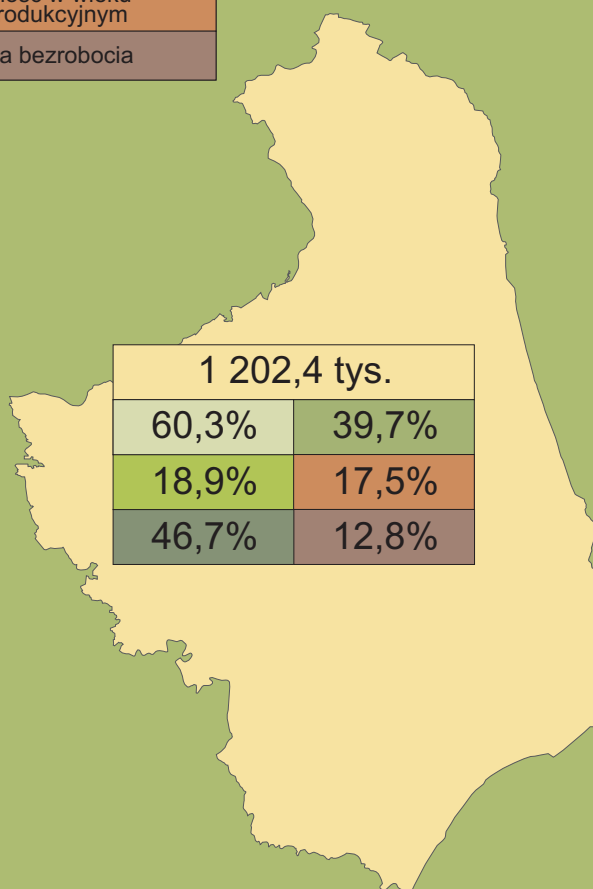
^a Dotyczy osób pracujących

WOJEWÓDZTWO PODLASKIE

POLSKA	
38 511,8 tys.	
60,8%	39,2%
18,7%	16,9%
46,4%	13,0%

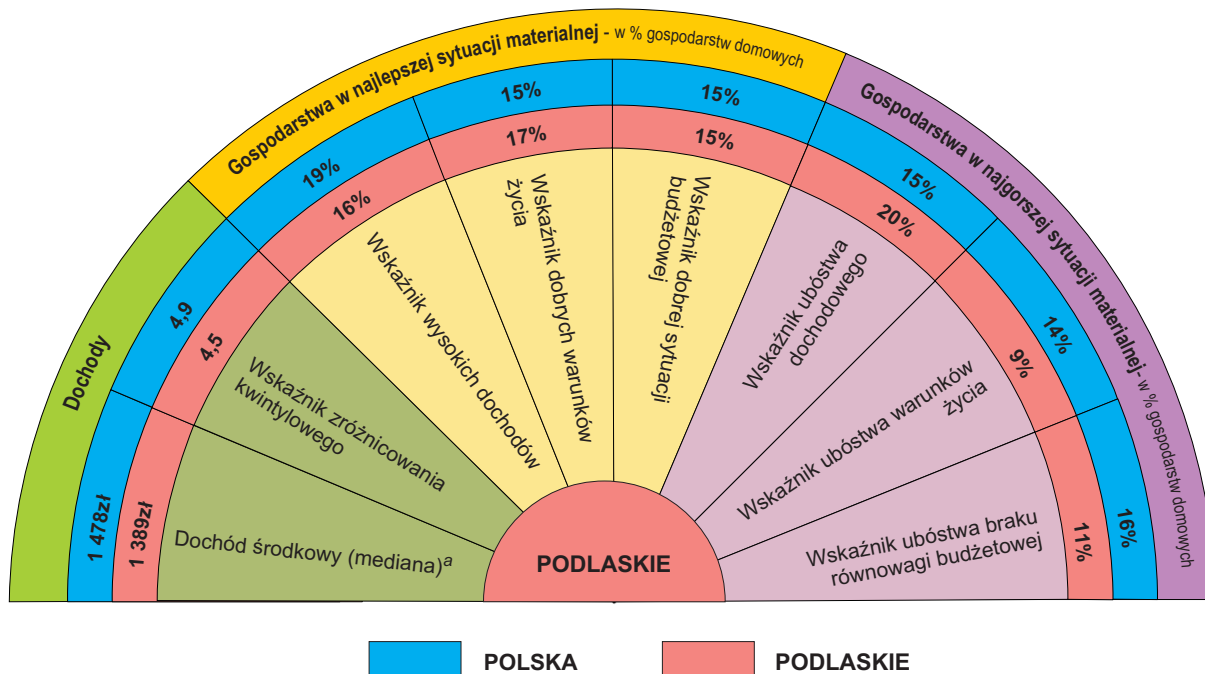
Liczba ludności ogółem	
Ludność w miastach	Ludność na wsiach
Ludność w wieku przedprodukcyjnym	Ludność w wieku poprodukcyjnym
Wskaźnik zatrudnienia	Stopa bezrobocia

1 202,4 tys.	
60,3%	39,7%
18,9%	17,5%
46,7%	12,8%

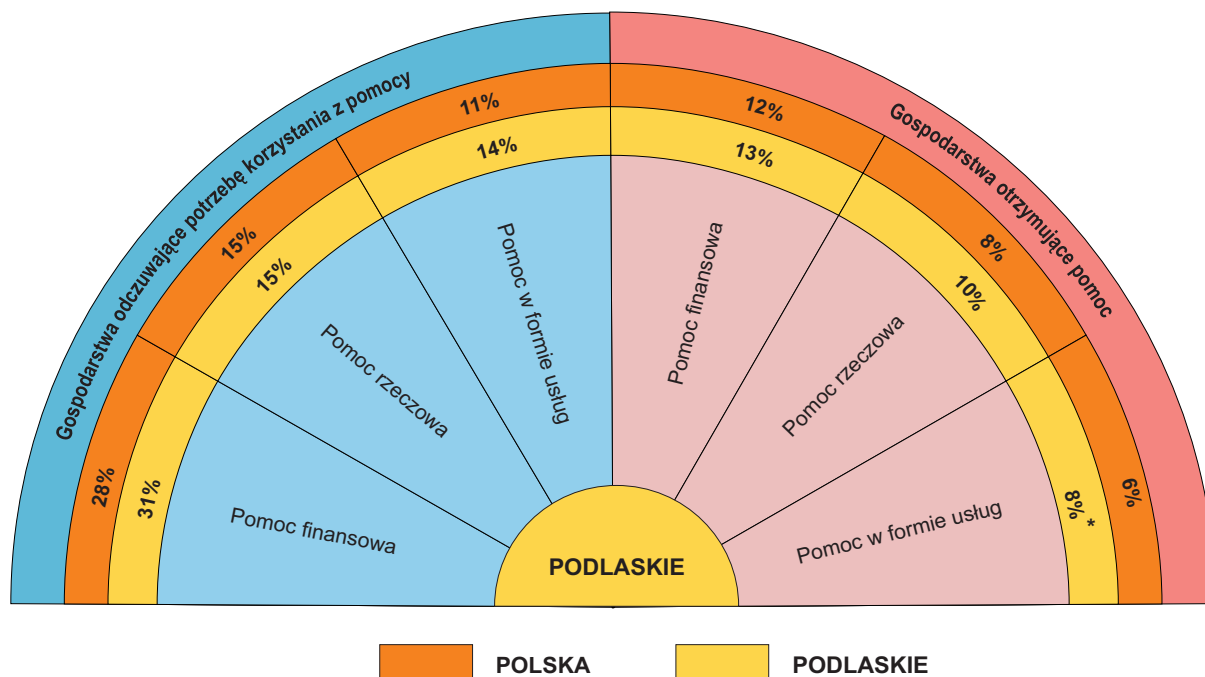
SYTUACJA MATERIALNA GOSPODARSTW DOMOWYCH

ZRÓŻNICOWANIE SYTUACJI MATERIALNEJ GOSPODARSTW DOMOWYCH

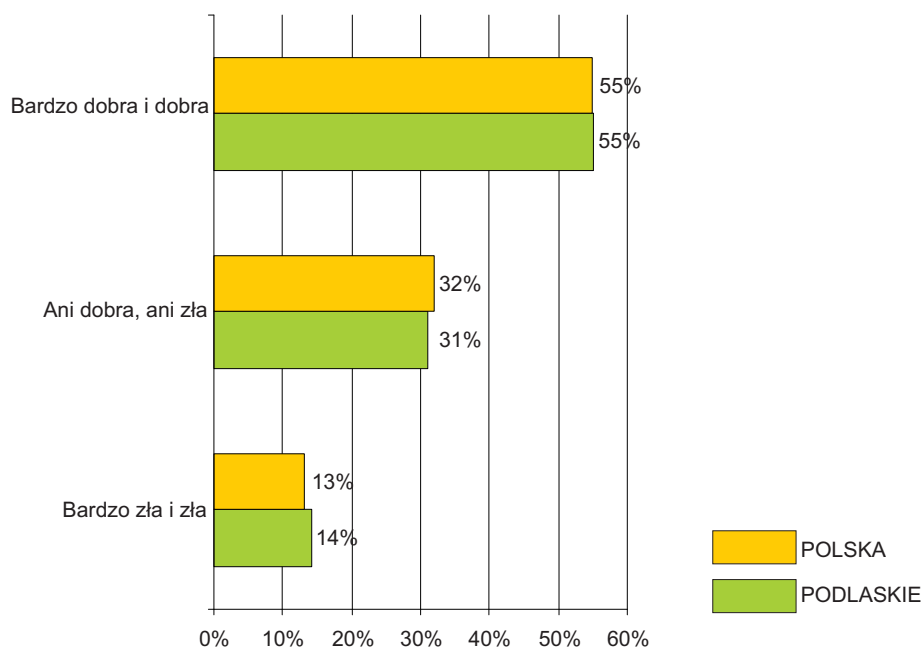
a Miesięczny dochód pieniężny w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną

KORZYSTANIE Z POMOCY ZEWNĘTRZNEJ w % gospodarstwach domowych

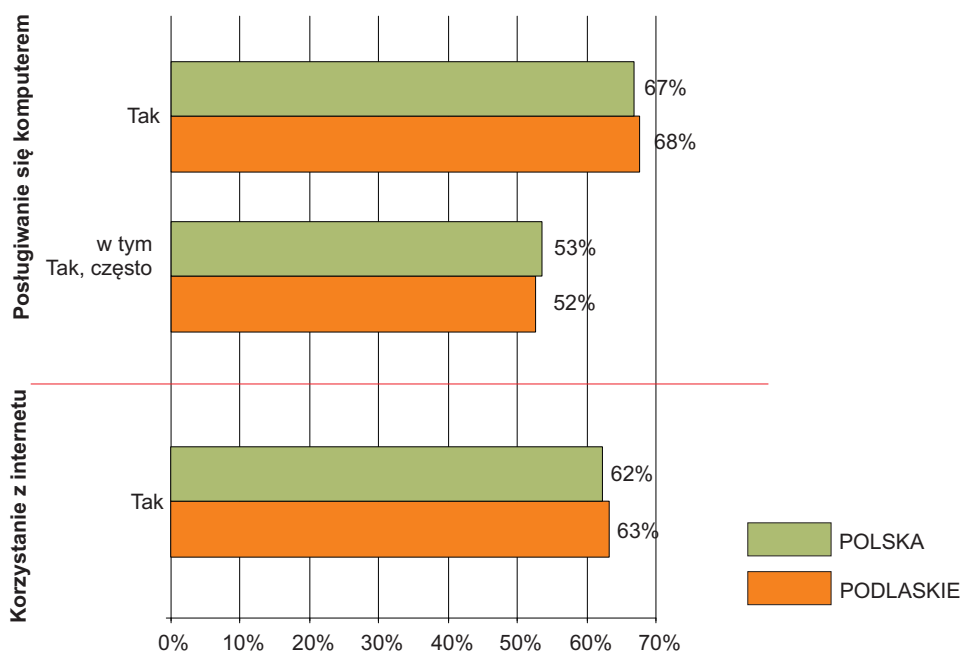

ELEMENTY KAPITAŁU LUDZKIEGO

OGÓLNA OCENA STANU ZDROWIA w % osób w wieku 16 lat i więcej

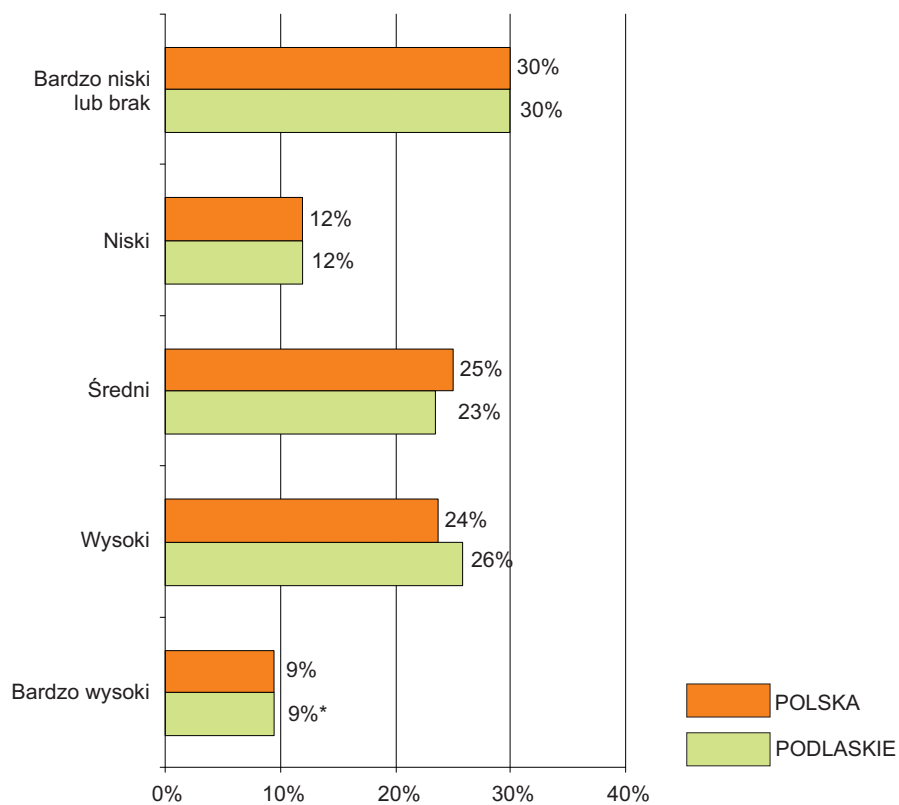

POSŁUGIWANIE SIĘ KOMPUTEREM I KORZYSTANIE Z INTERNETU w % osób w wieku 16 lat i więcej

WSKAŹNIK UMIEJĘTNOŚCI INDYWIDUALNYCH

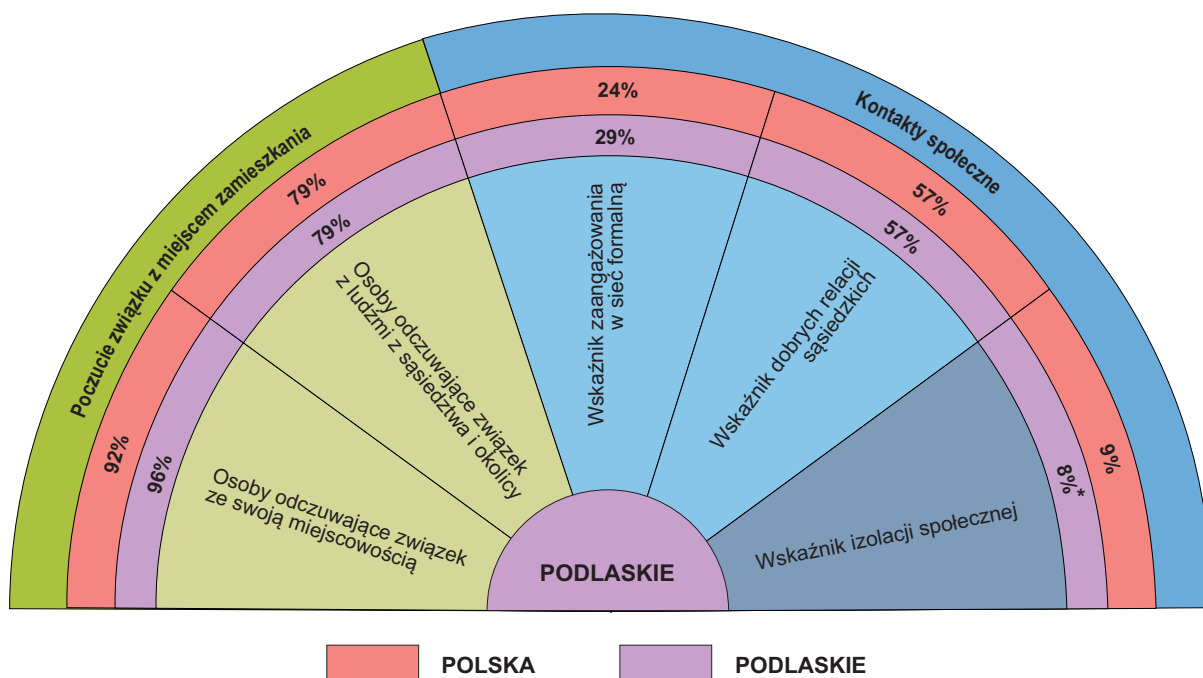
w % osób w wieku 16 lat i więcej

SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA I KONTAKTY SPOŁECZNE

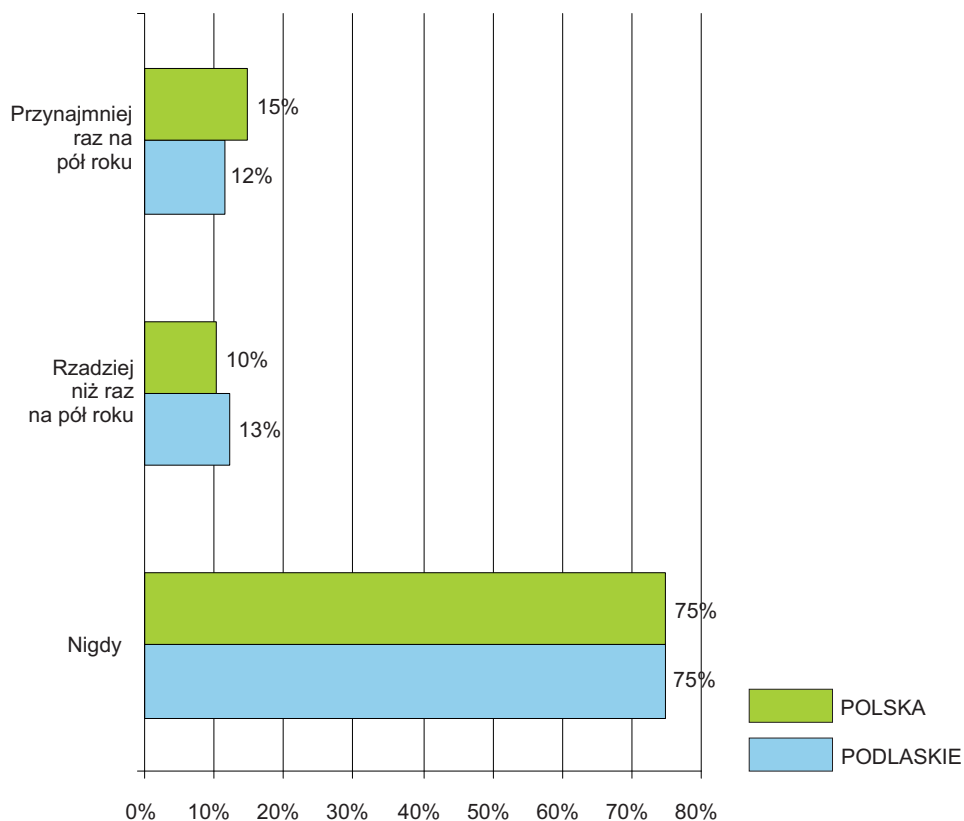
POCZUCIE PRZYNALEŻNOŚCI I KONTAKTY SPOŁECZNE

w % osób w wieku 16 lat i więcej

UDZIAŁ W WYDARZENIACH ORGANIZOWANYCH W MIEJSCU ZAMIESZKANIA

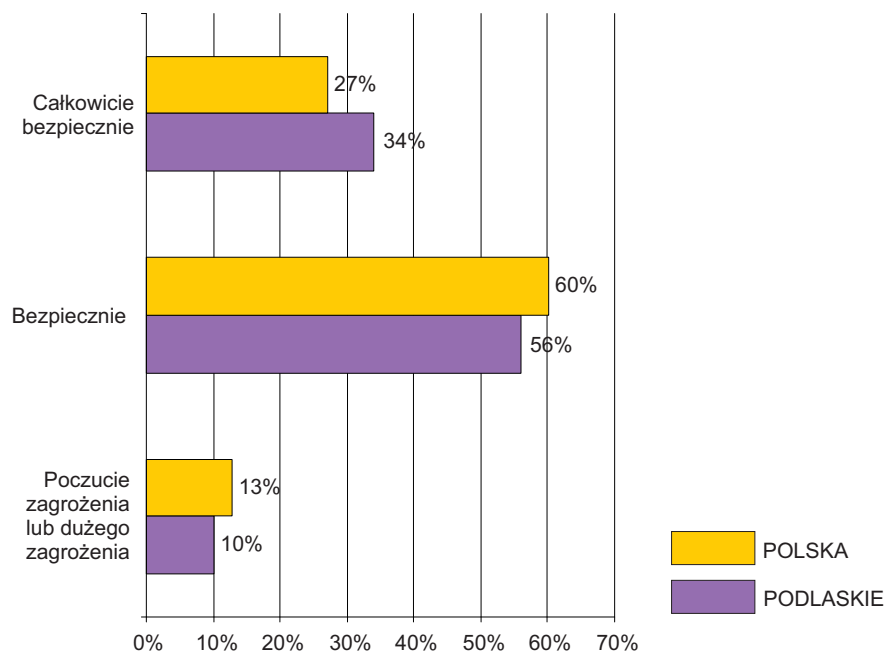
w % osób w wieku 16 lat i więcej

POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA FIZYCZNEGO

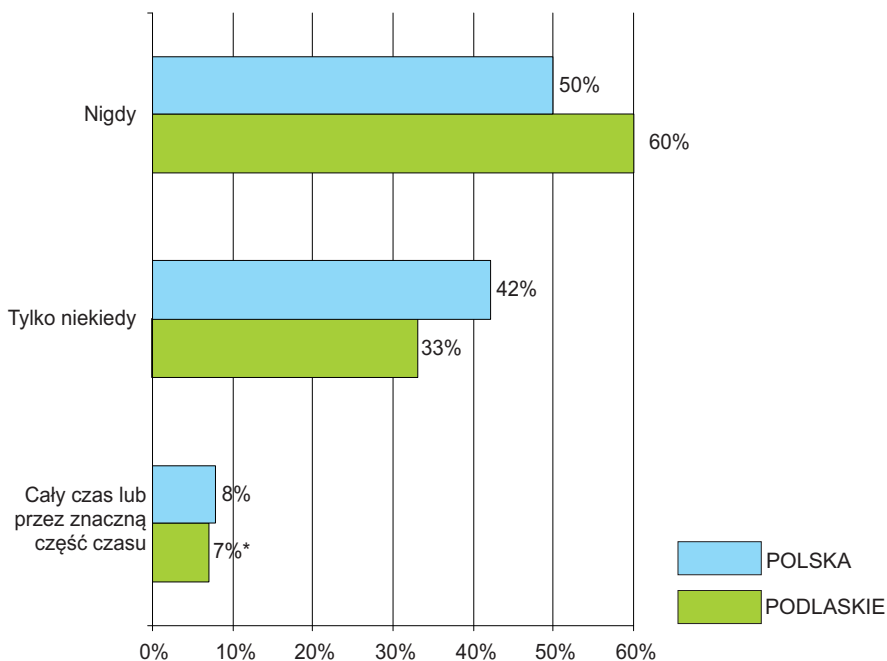
POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA W OKOLICY SWOJEGO DOMU

w % osób w wieku 16 lat i więcej

ODCZUWANIE OBAWY PRZED WŁAMANIEM DO DOMU LUB MIESZKANIA

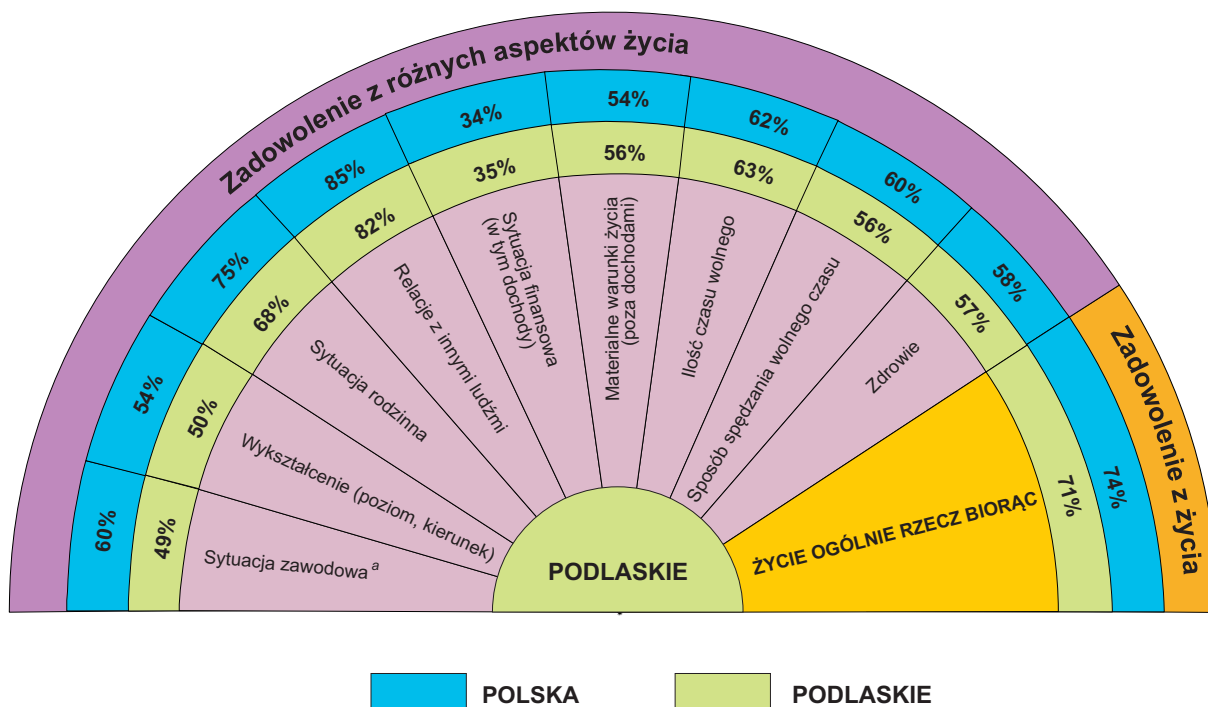
w % osób w wieku 16 lat i więcej

ZADOWOLENIE Z RÓŻNYCH ASPEKTÓW ŻYCIA

(osoby bardzo zadowolone lub zadowolone)

w % osób w wieku 16 lat i więcej

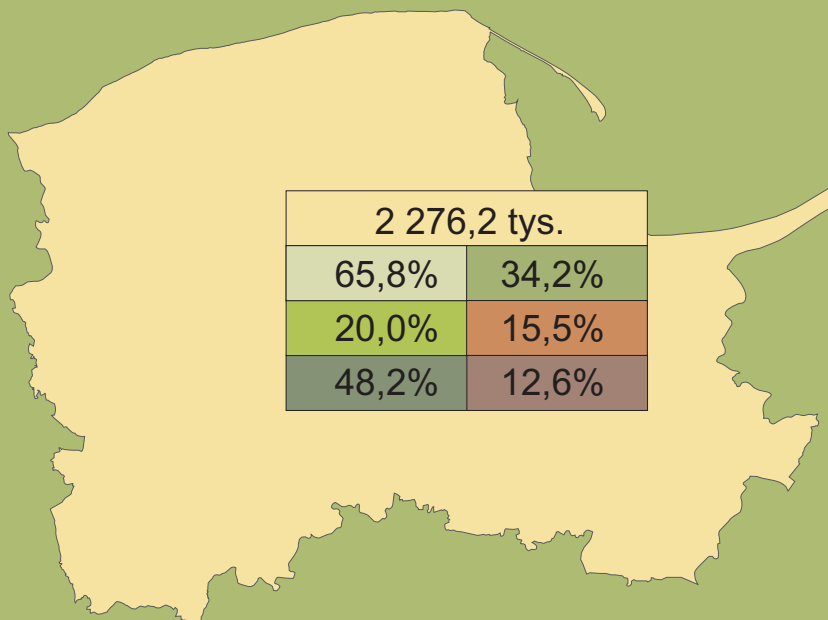
^a Dotyczy osób pracujących

WOJEWÓDZTWO POMORSKIE

POLSKA	
38 511,8 tys.	
60,8%	39,2%
18,7%	16,9%
46,4%	13,0%

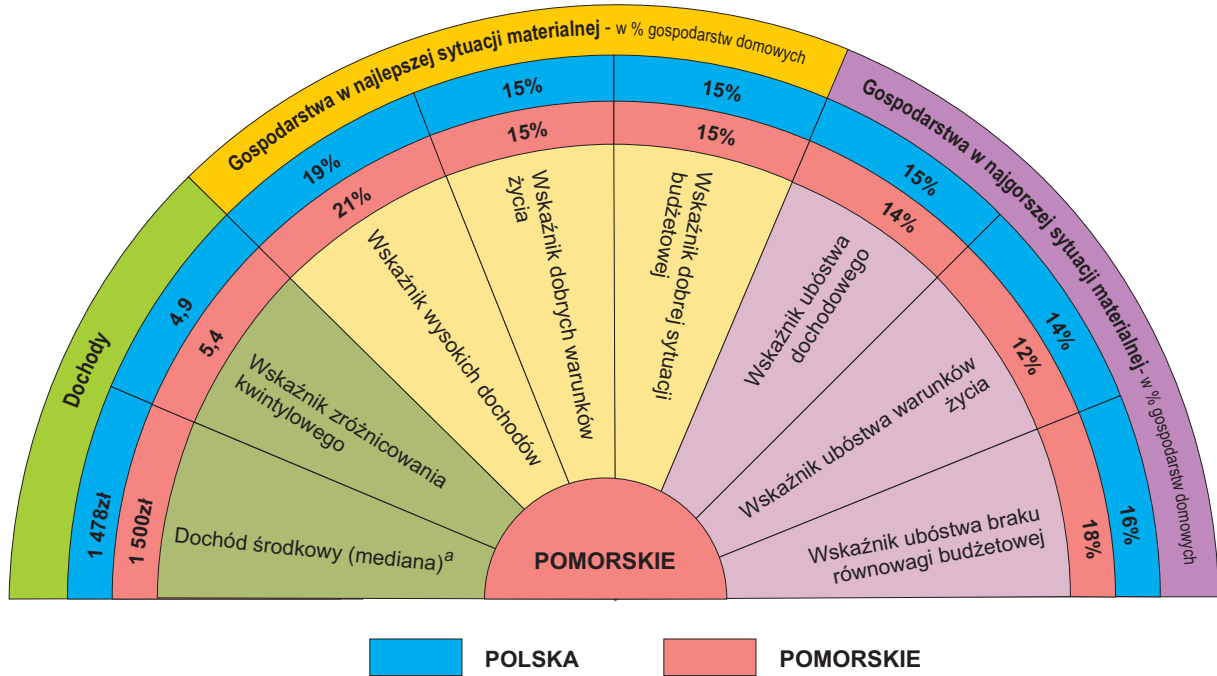

Liczba ludności ogółem	
Ludność w miastach	Ludność na wsiach
Ludność w wieku przedprodukcyjnym	Ludność w wieku poprodukcyjnym
Wskaźnik zatrudnienia	Stopa bezrobocia

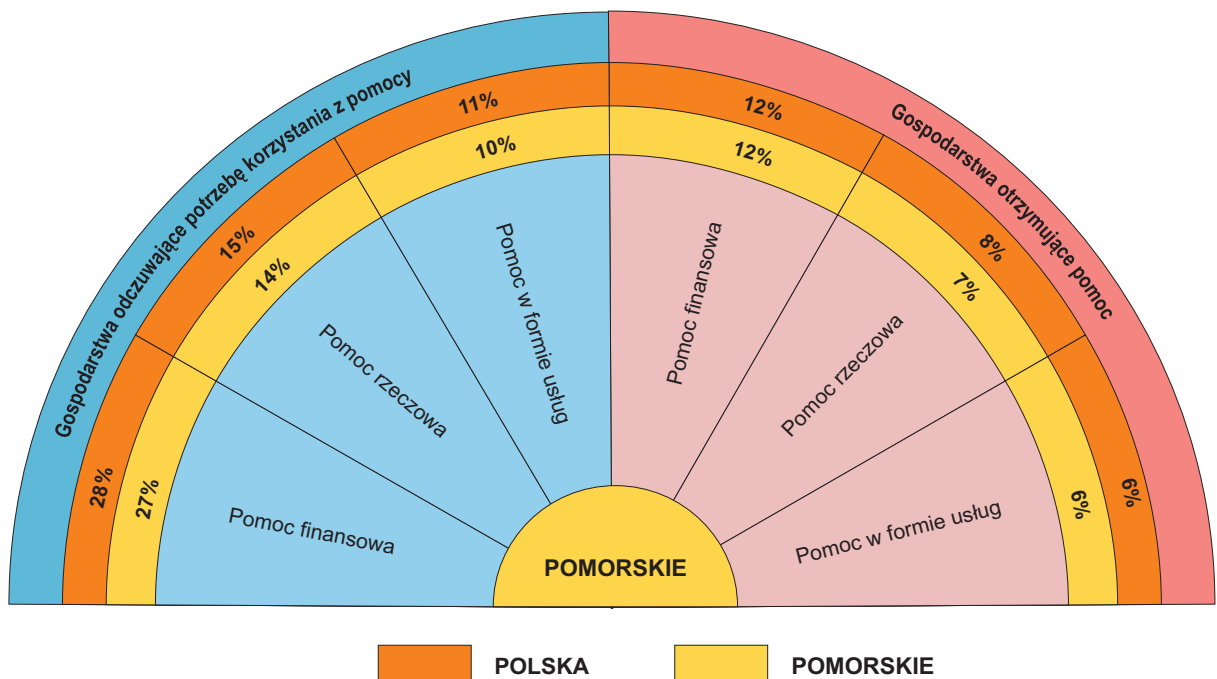
SYTUACJA MATERIALNA GOSPODARSTW DOMOWYCH

ZRÓŻNICOWANIE SYTUACJI MATERIALNEJ GOSPODARSTW DOMOWYCH

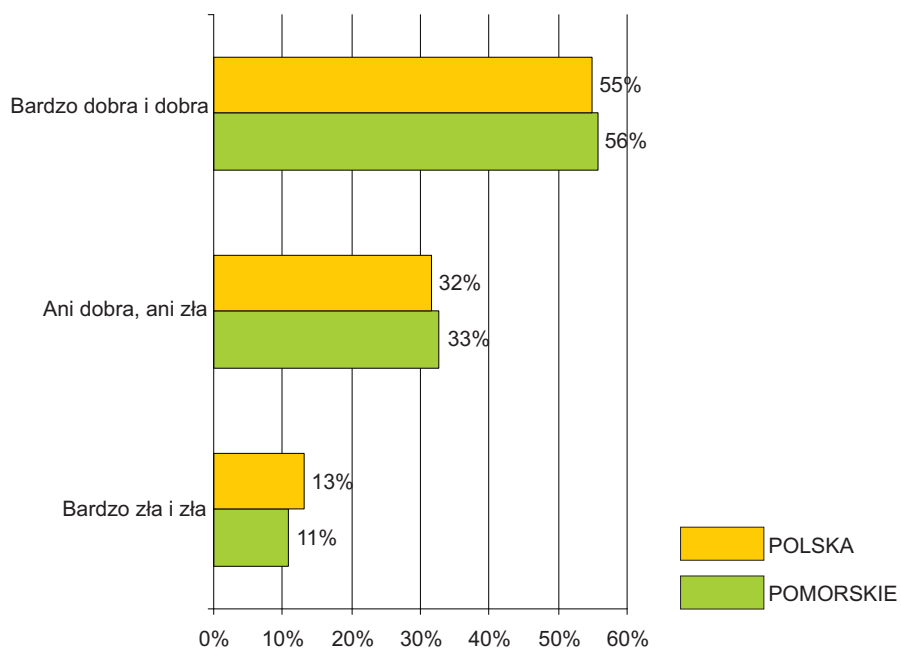
^a Miesięczny dochód pieniężny w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną

KORZYSTANIE Z POMOCY ZEWNĘTRZNEJ w % gospodarstwach domowych

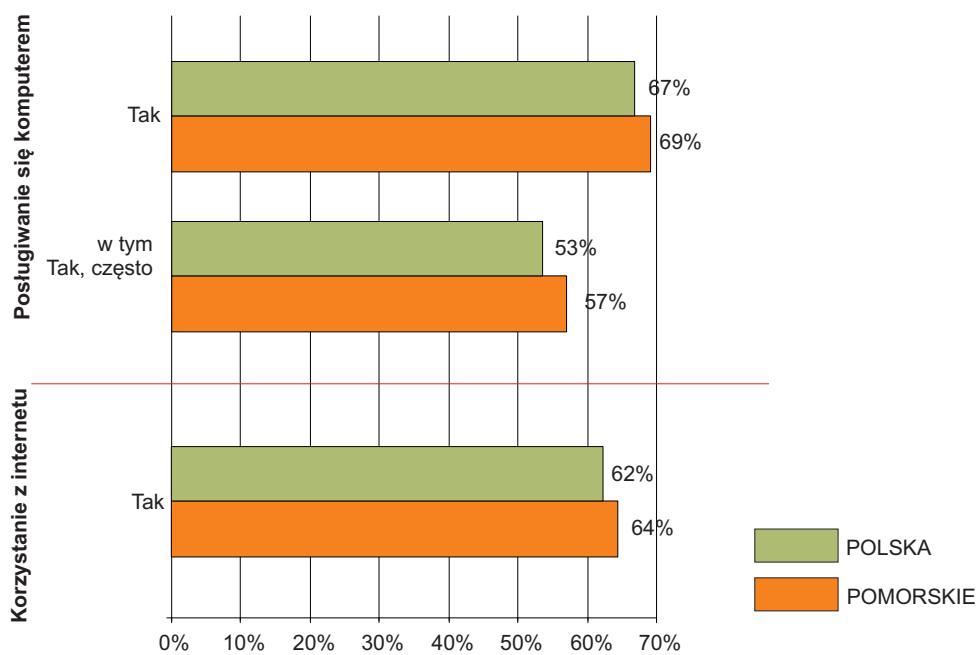

ELEMENTY KAPITAŁU LUDZKIEGO

OGÓLNA OCENA STANU ZDROWIA w % osób w wieku 16 lat i więcej

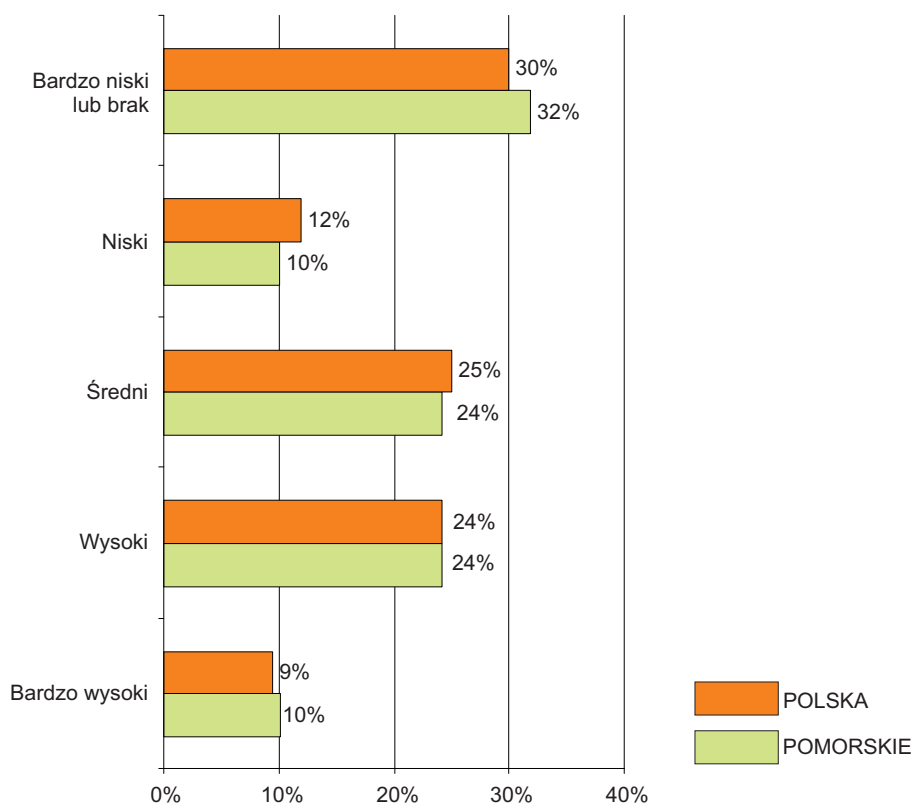

POSŁUGIWANIE SIĘ KOMPUTEREM I KORZYSTANIE Z INTERNETU w % osób w wieku 16 lat i więcej

WSKAŹNIK UMIEJĘTNOŚCI INDYWIDUALNYCH

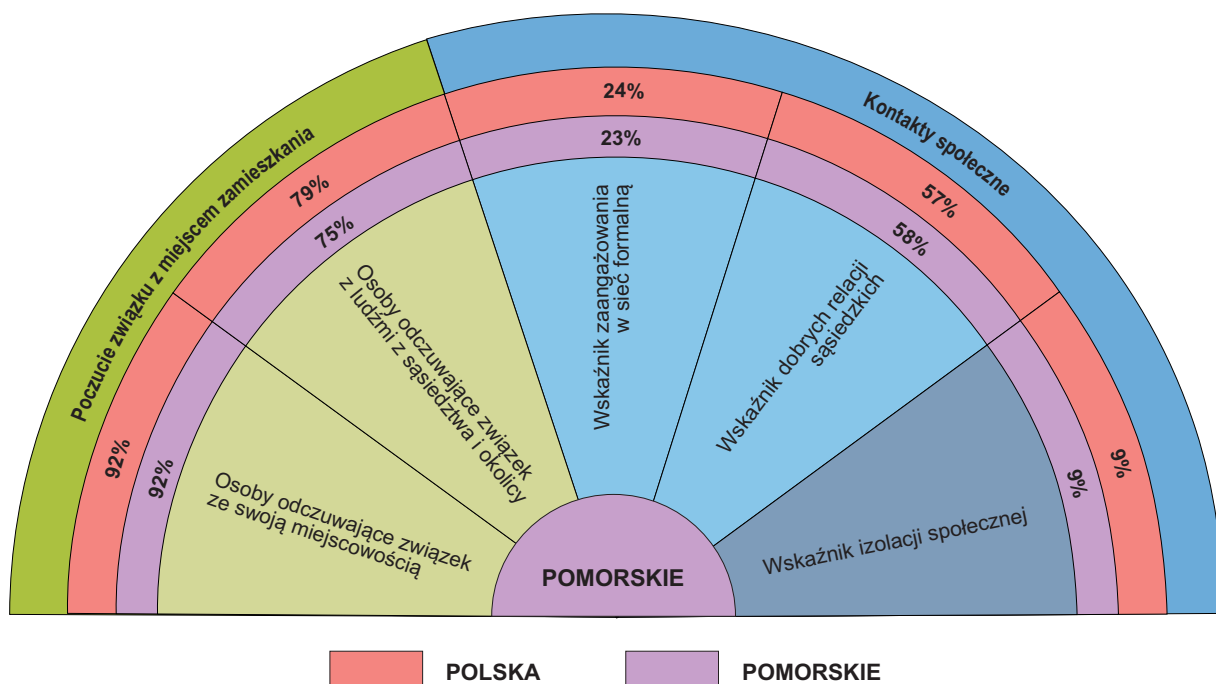
w % osób w wieku 16 lat i więcej

SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA I KONTAKTY SPOŁECZNE

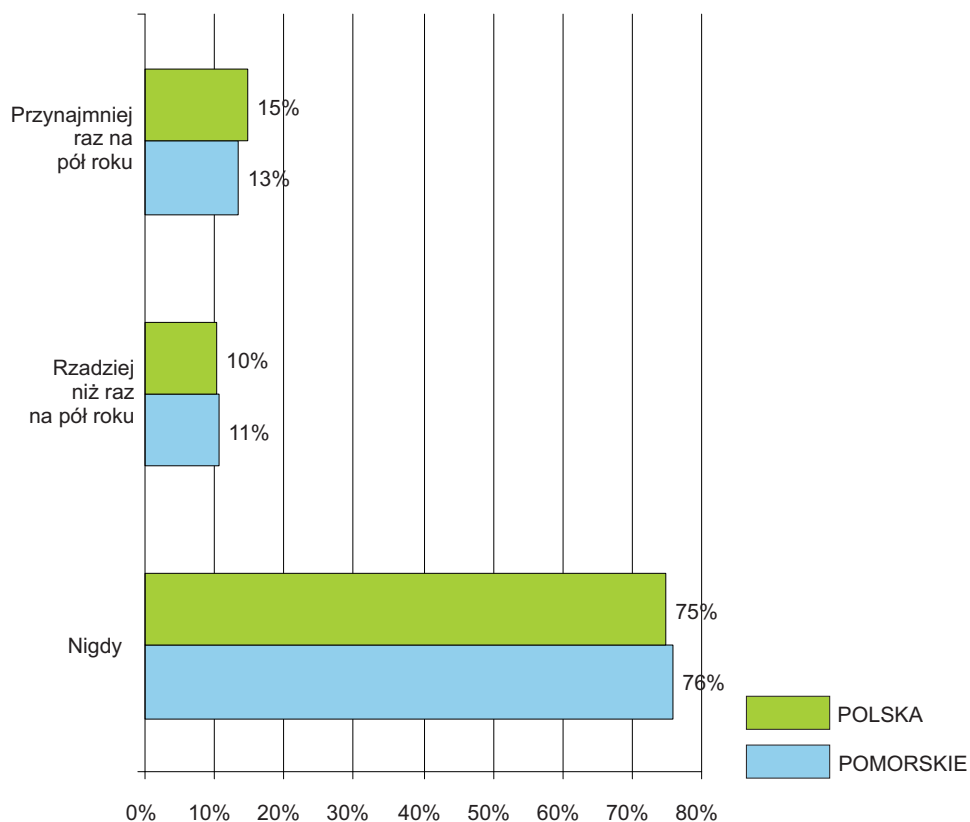
POCZUCIE PRZYNALEŻNOŚCI I KONTAKTY SPOŁECZNE

w % osób w wieku 16 lat i więcej

UDZIAŁ W WYDARZENIACH ORGANIZOWANYCH W MIEJSCU ZAMIESZKANIA

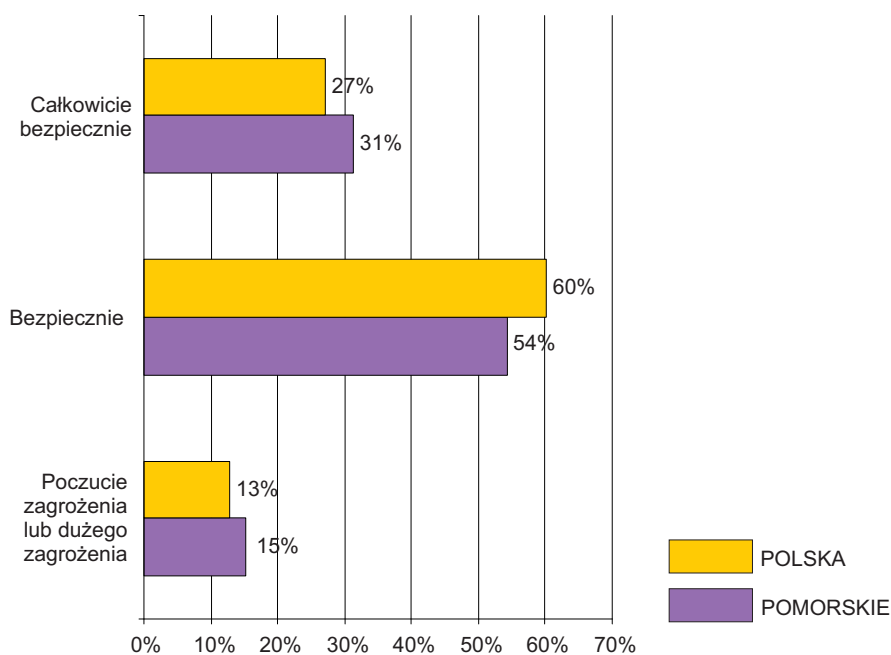
w % osób w wieku 16 lat i więcej

POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA FIZYCZNEGO

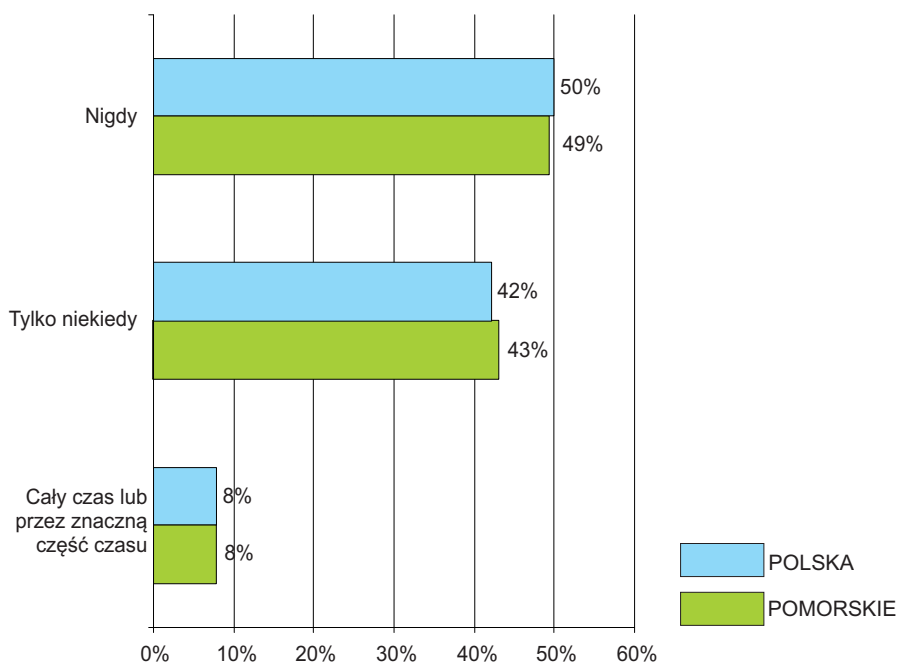
POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA W OKOLICY SWOJEGO DOMU

w % osób w wieku 16 lat i więcej

ODCZUWANIE OBAWY PRZED WŁAMANIEM DO DOMU LUB MIESZKANIA

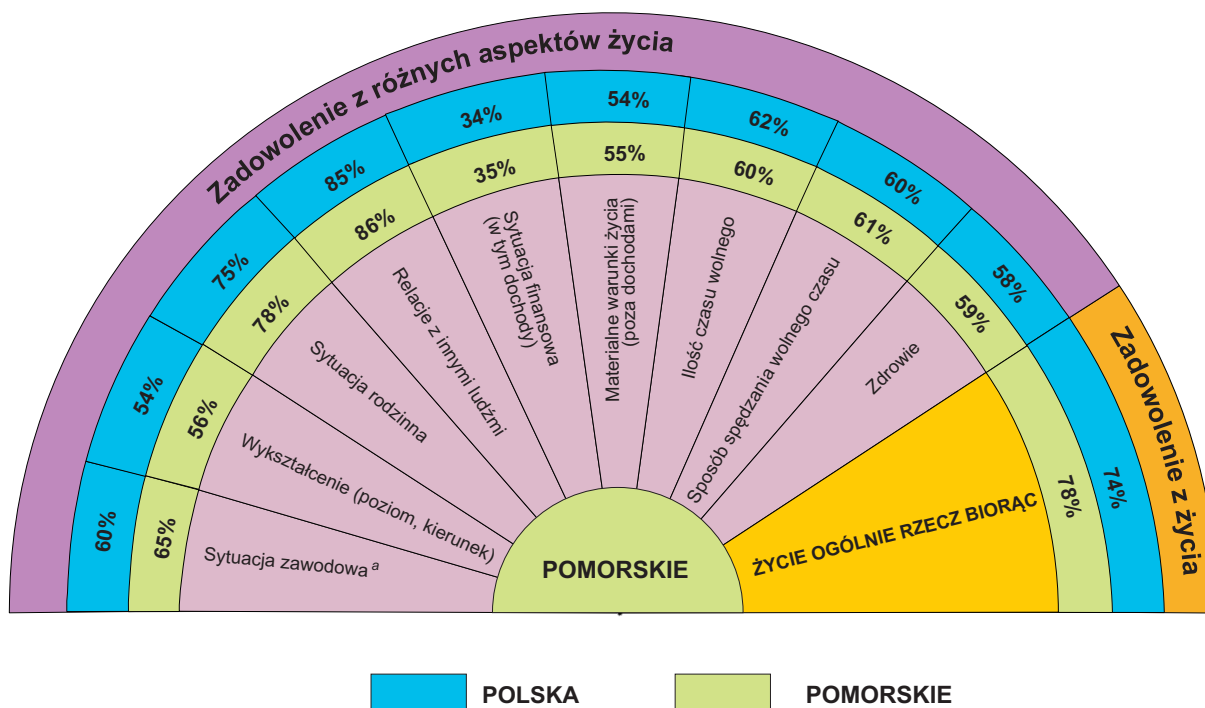
w % osób w wieku 16 lat i więcej

ZADOWOLENIE Z RÓŻNYCH ASPEKTÓW ŻYCIA

(osoby bardzo zadowolone lub zadowolone)

w % osób w wieku 16 lat i więcej

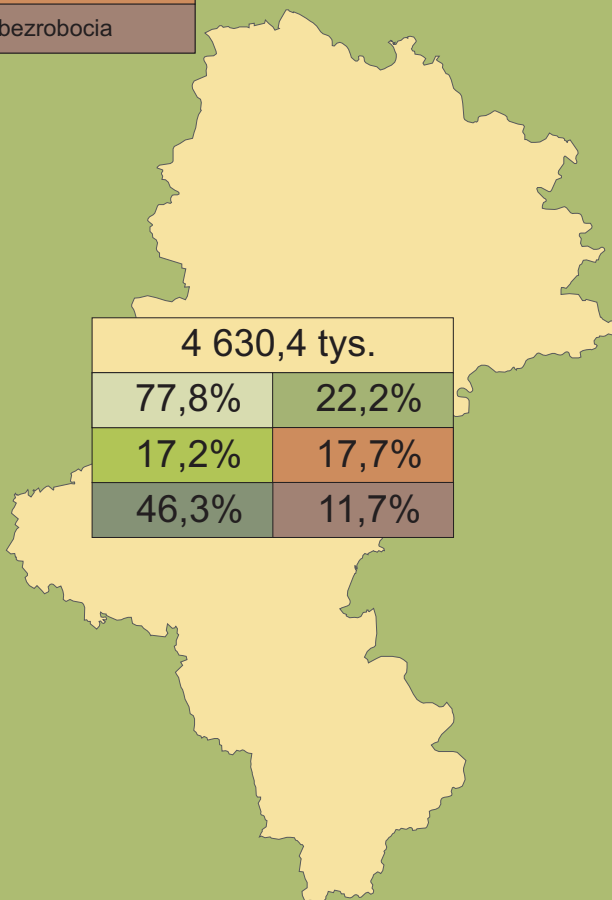
WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

POLSKA	
38 511,8 tys.	
60,8%	39,2%
18,7%	16,9%
46,4%	13,0%

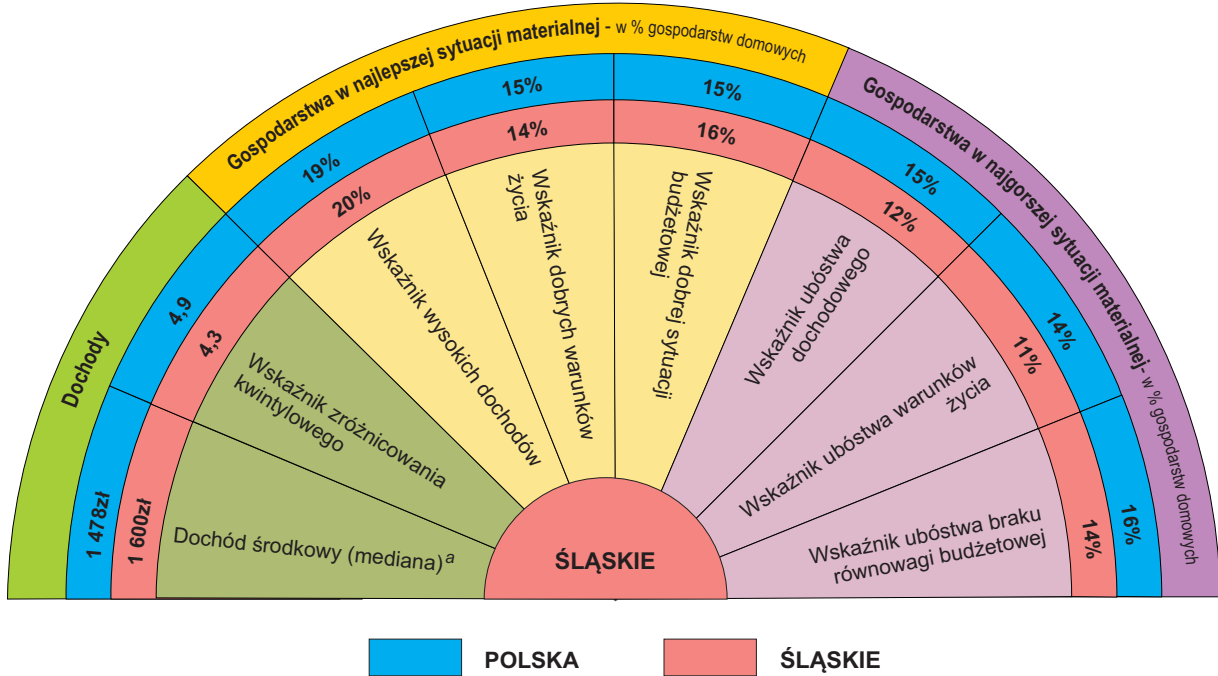
Liczba ludności ogółem	
Ludność w miastach	Ludność na wsiach
Ludność w wieku przedprodukcyjnym	Ludność w wieku poprodukcyjnym
Wskaźnik zatrudnienia	Stopa bezrobocia

4 630,4 tys.	
77,8%	22,2%
17,2%	17,7%
46,3%	11,7%

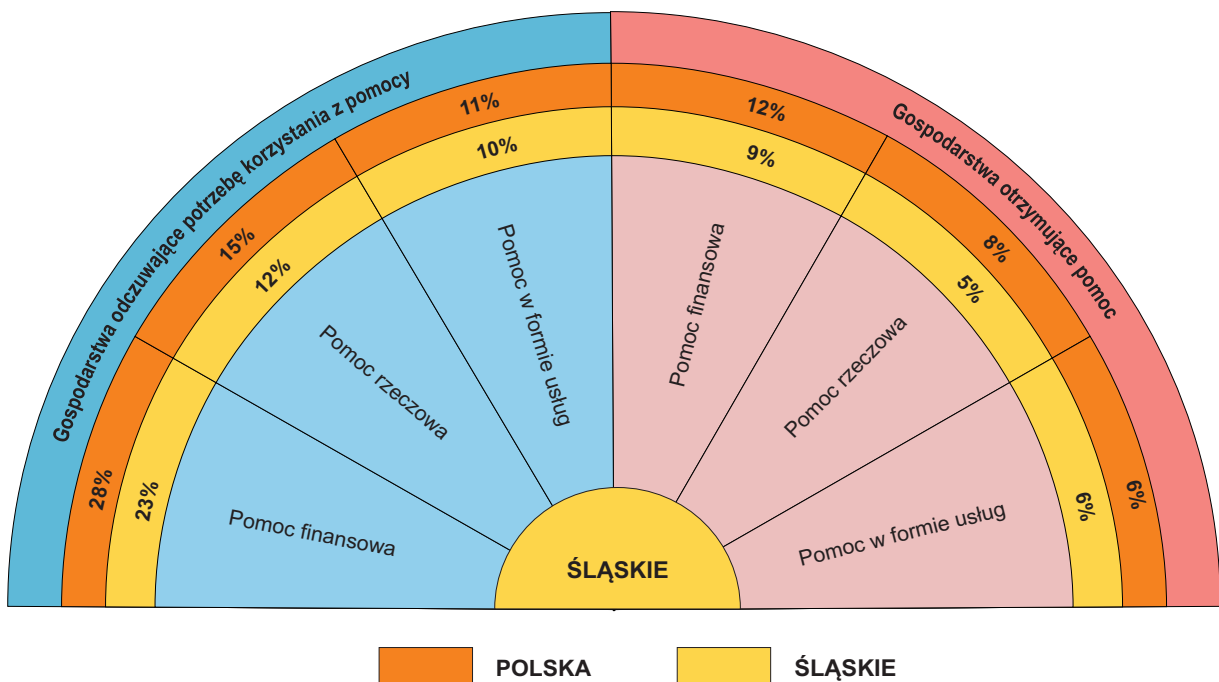
SYTUACJA MATERIALNA GOSPODARSTW DOMOWYCH

ZRÓŻNICOWANIE SYTUACJI MATERIALNEJ GOSPODARSTW DOMOWYCH

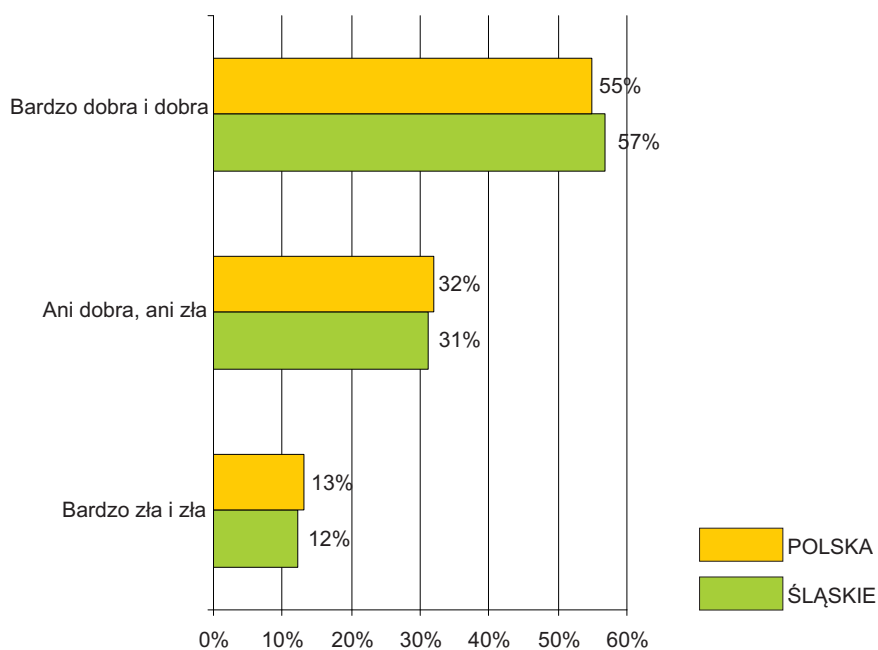
^a Miesięczny dochód pieniężny w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną

KORZYSTANIE Z POMOCY ZEWNĘTRZNEJ w % gospodarstw domowych

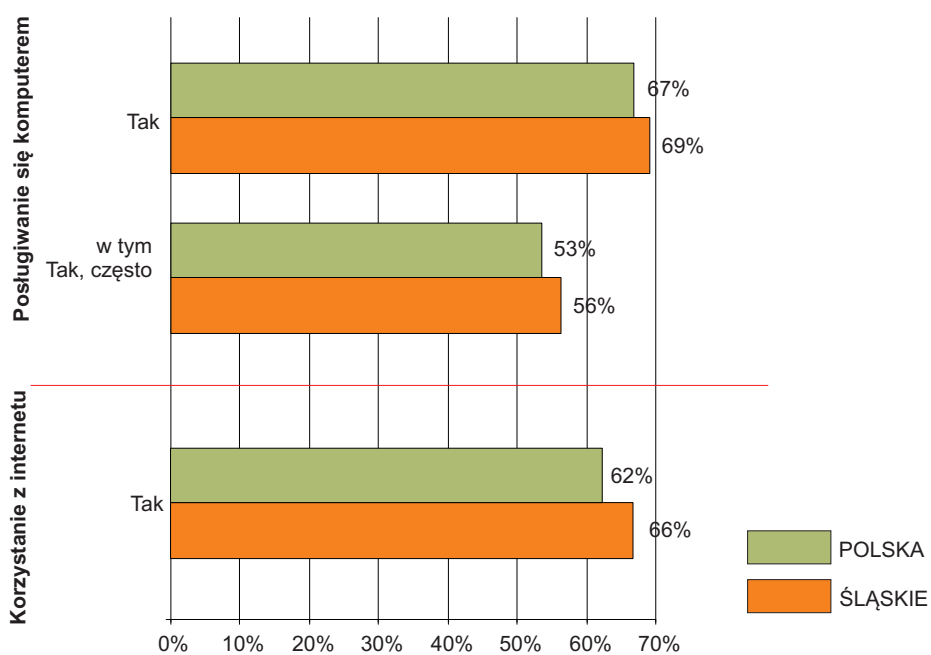

ELEMENTY KAPITAŁU LUDZKIEGO

OGÓLNA OCENA STANU ZDROWIA w % osób w wieku 16 lat i więcej

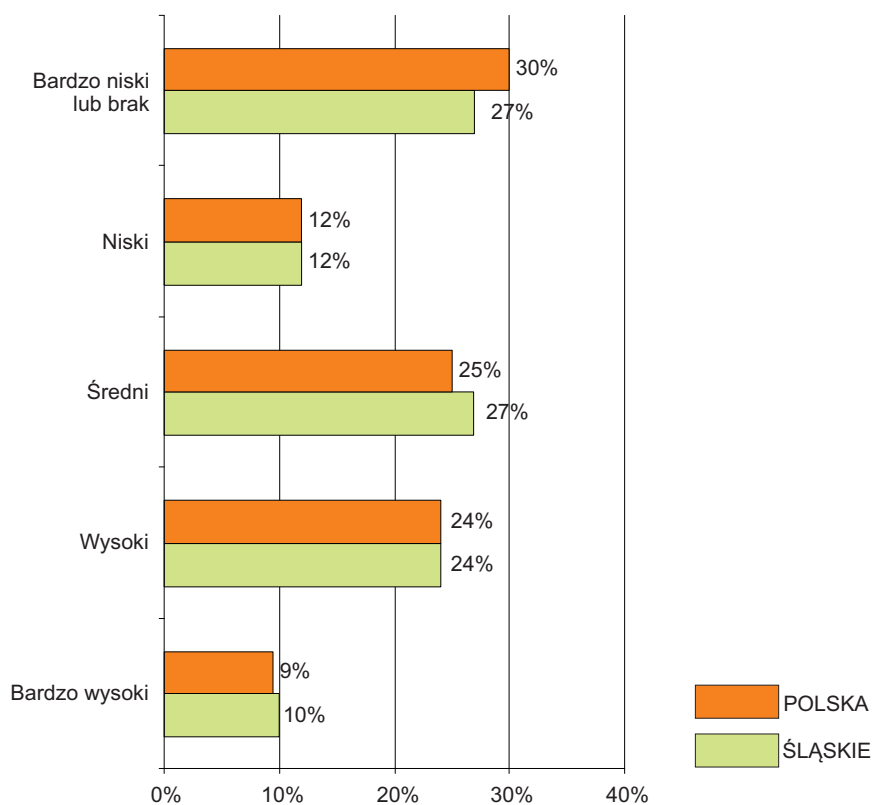

POSŁUGIWANIE SIĘ KOMPUTEREM I KORZYSTANIE Z INTERNETU w % osób w wieku 16 lat i więcej

WSKAŹNIK UMIEJĘTNOŚCI INDYWIDUALNYCH

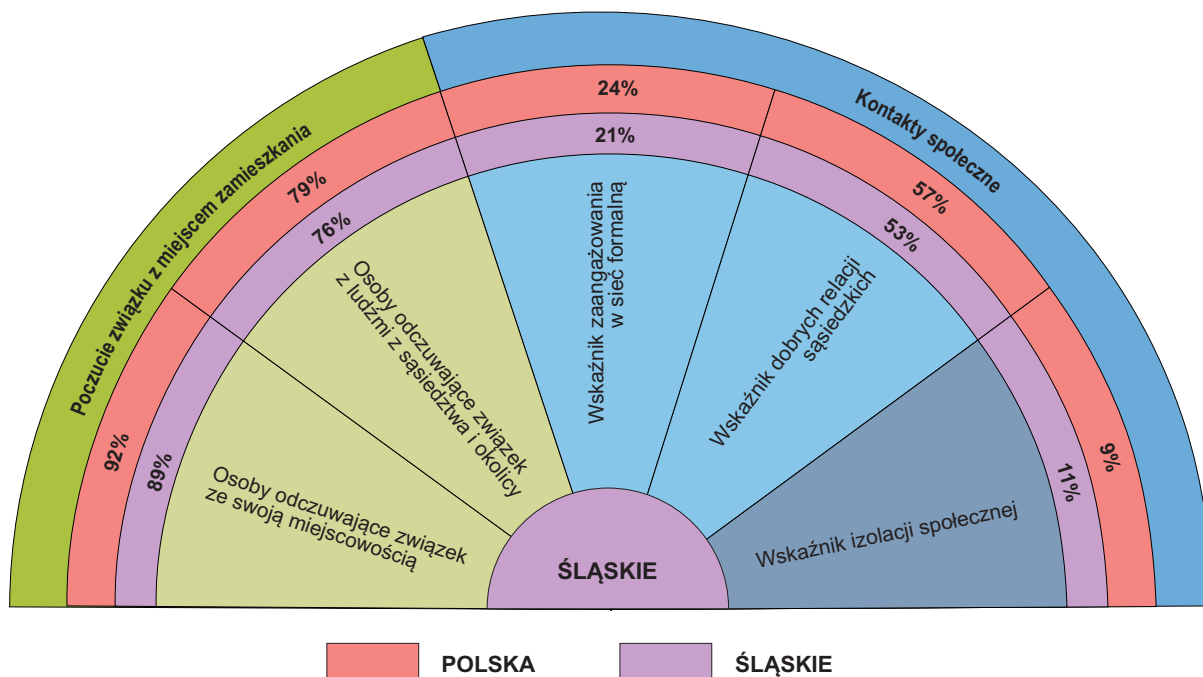
w % osób w wieku 16 lat i więcej

SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA I KONTAKTY SPOŁECZNE

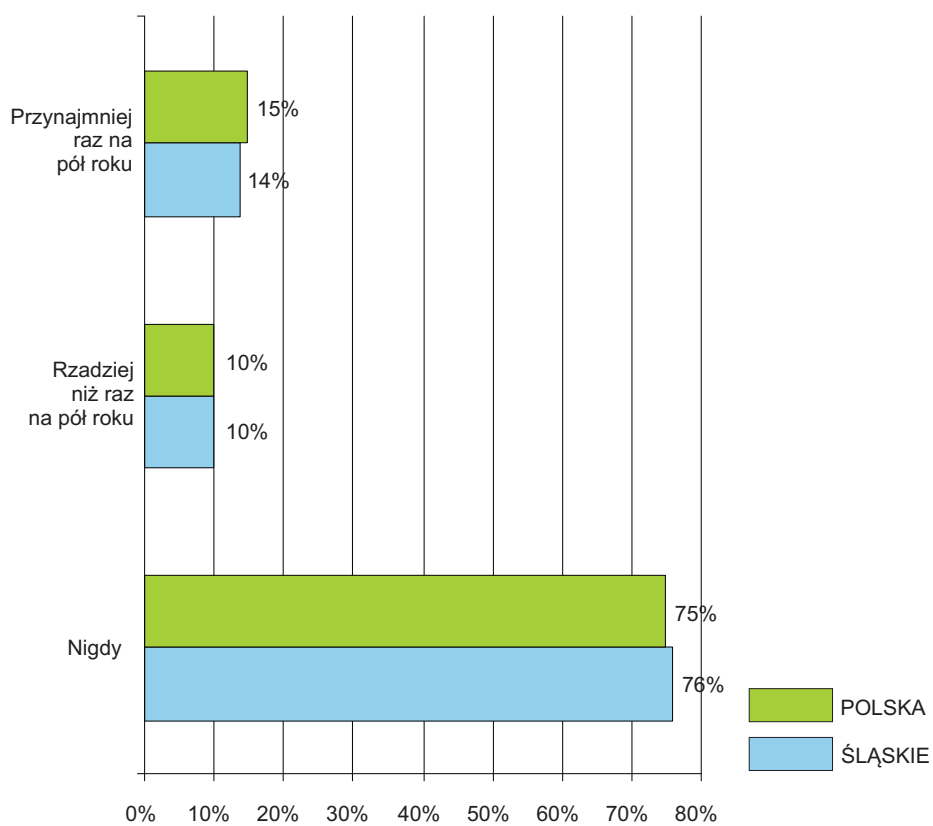
POCZUCIE PRZYNALEŻNOŚCI I KONTAKTY SPOŁECZNE

w % osób w wieku 16 lat i więcej

UDZIAŁ W WYDARZENIACH ORGANIZOWANYCH W MIEJSCU ZAMIESZKANIA

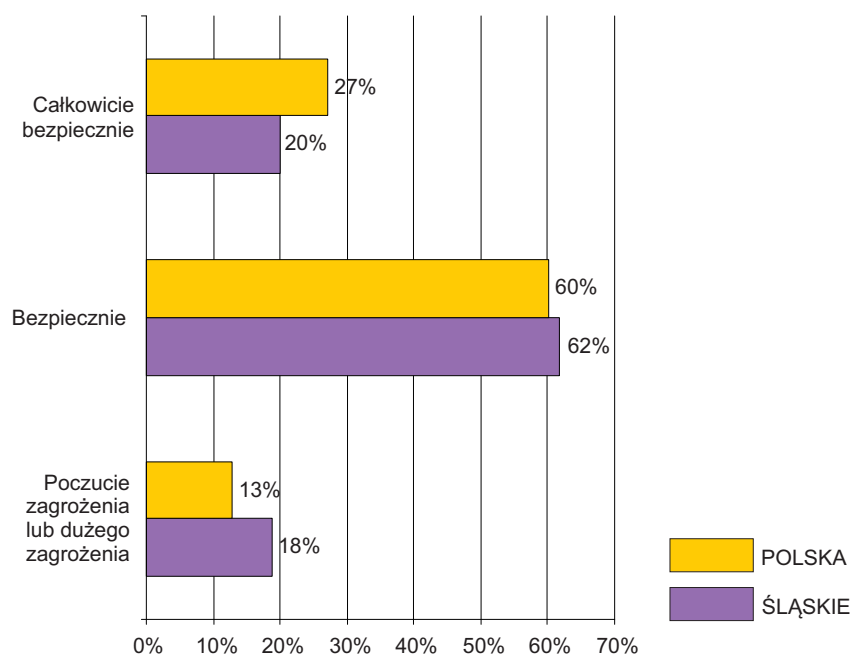
w % osób w wieku 16 lat i więcej

POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA FIZYCZNEGO

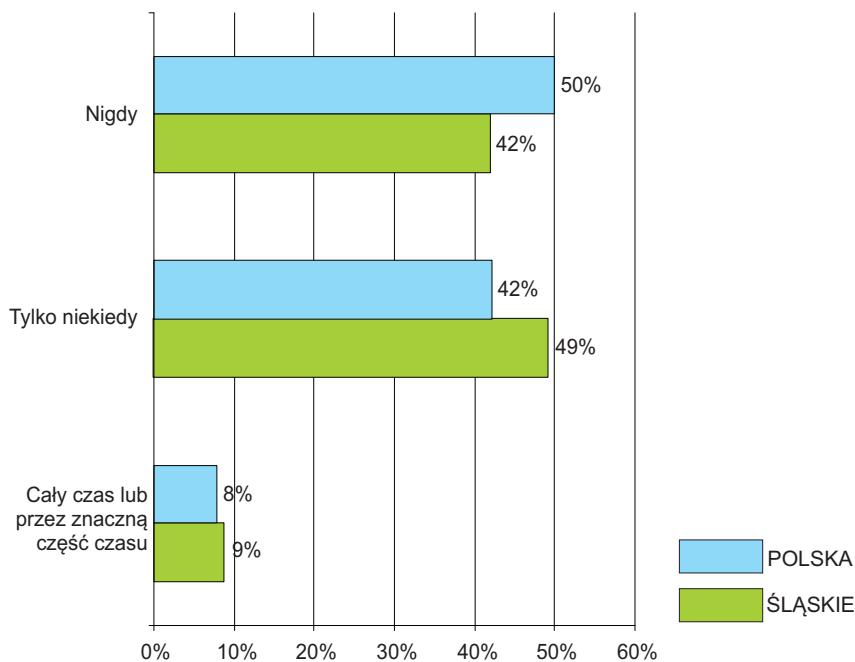
POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA W OKOLICY SWOJEGO DOMU

w % osób w wieku 16 lat i więcej

ODCZUWANIE OBAWY PRZED WŁAMANIEM DO DOMU LUB MIESZKANIA

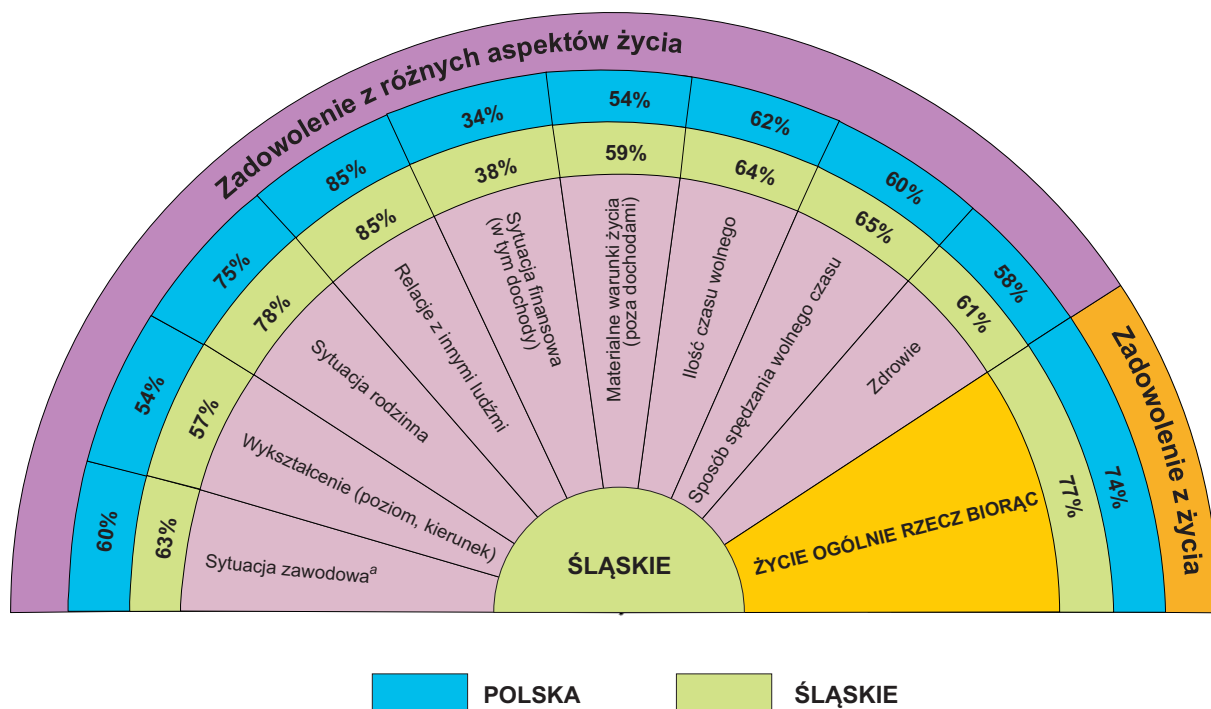
w % osób w wieku 16 lat i więcej

ZADOWOLENIE Z RÓŻNYCH ASPEKTÓW ŻYCIA

(osoby bardzo zadowolone lub zadowolone)

w % osób w wieku 16 lat i więcej

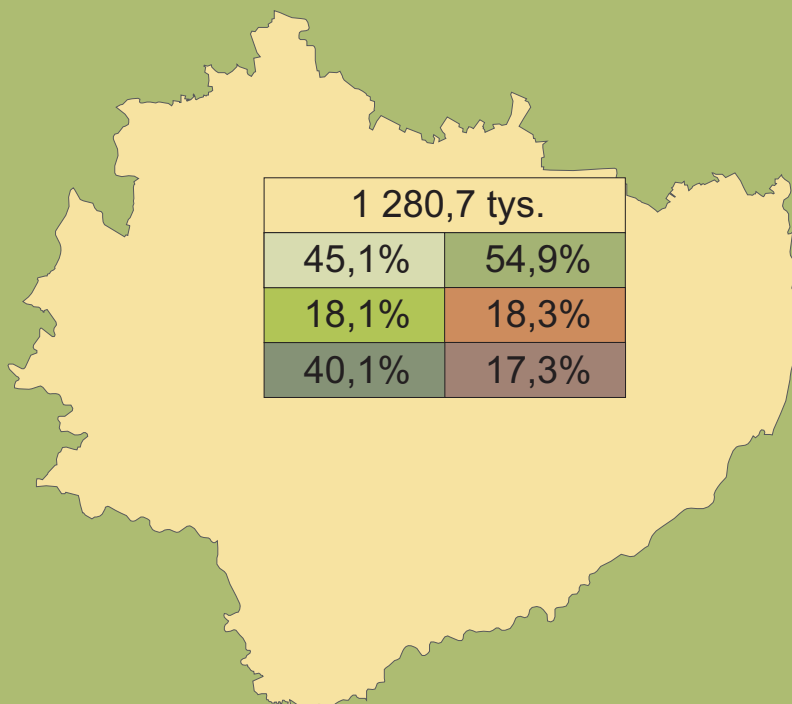
^a Dotyczy osób pracujących

WOJEWÓDZTWO ŚWIĘTOKRZYSKIE

POLSKA	
38 511,8 tys.	
60,8%	39,2%
18,7%	16,9%
46,4%	13,0%

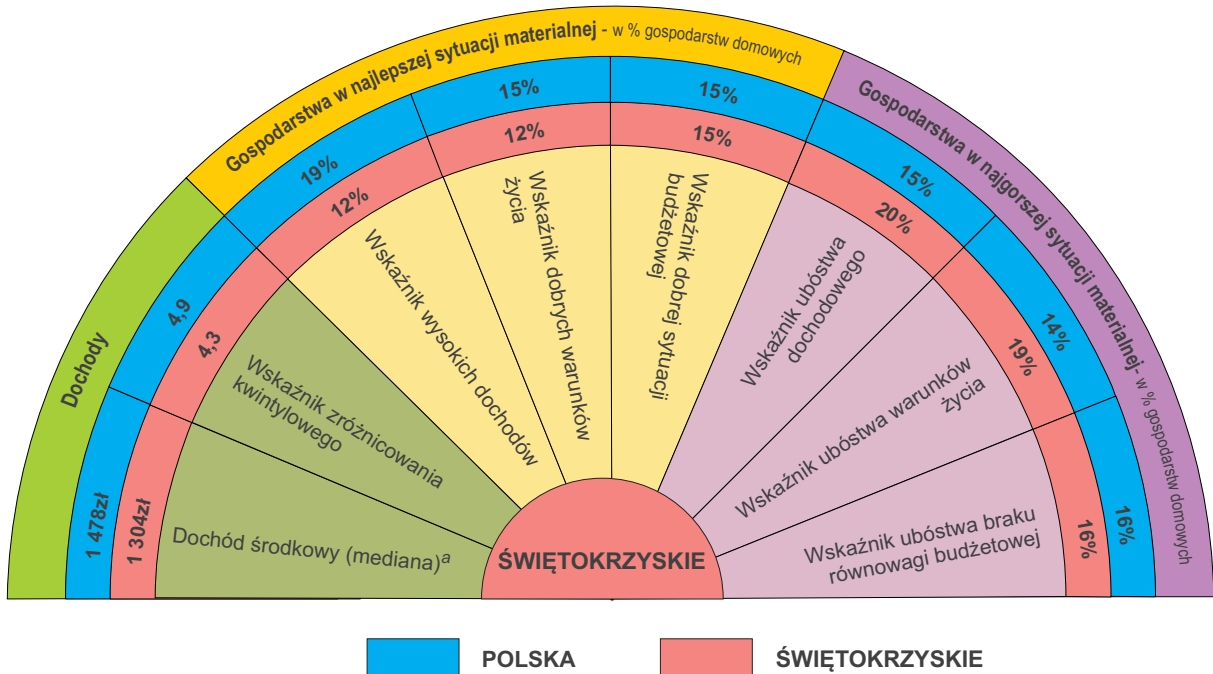

Liczba ludności ogółem	
Ludność w miastach	Ludność na wsiach
Ludność w wieku przedprodukcyjnym	Ludność w wieku poprodukcyjnym
Wskaźnik zatrudnienia	Stopa bezrobocia

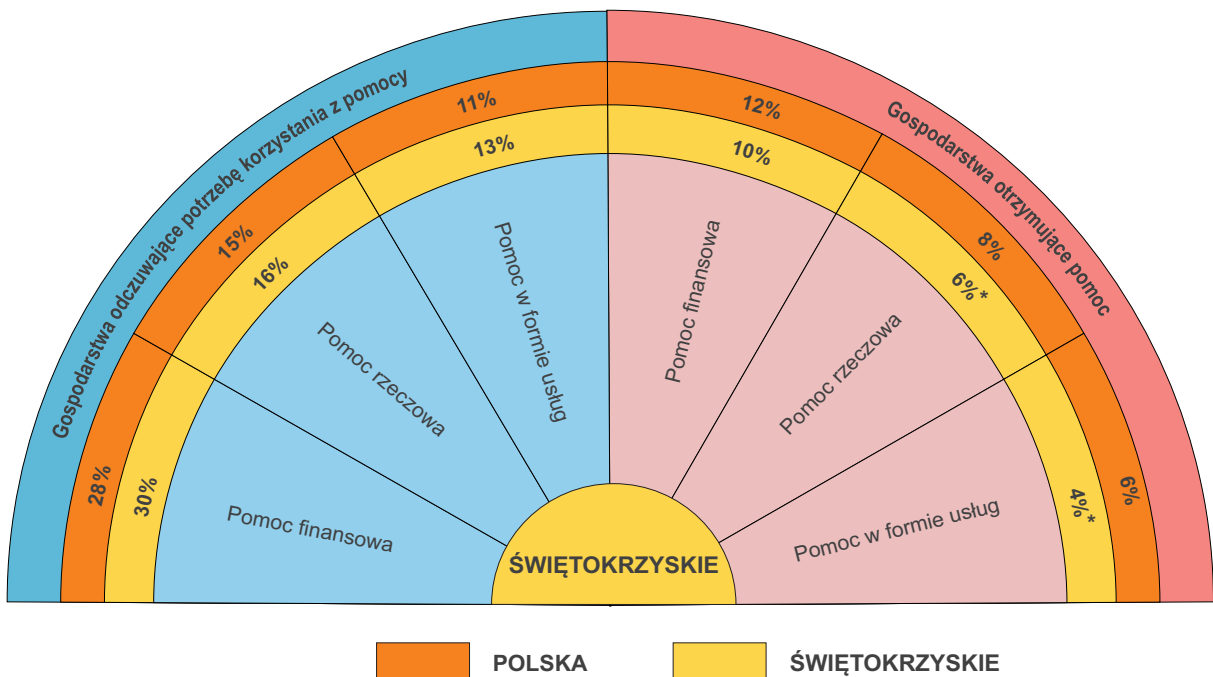
SYTUACJA MATERIALNA GOSPODARSTW DOMOWYCH

ZRÓŻNICOWANIE SYTUACJI MATERIALNEJ GOSPODARSTW DOMOWYCH

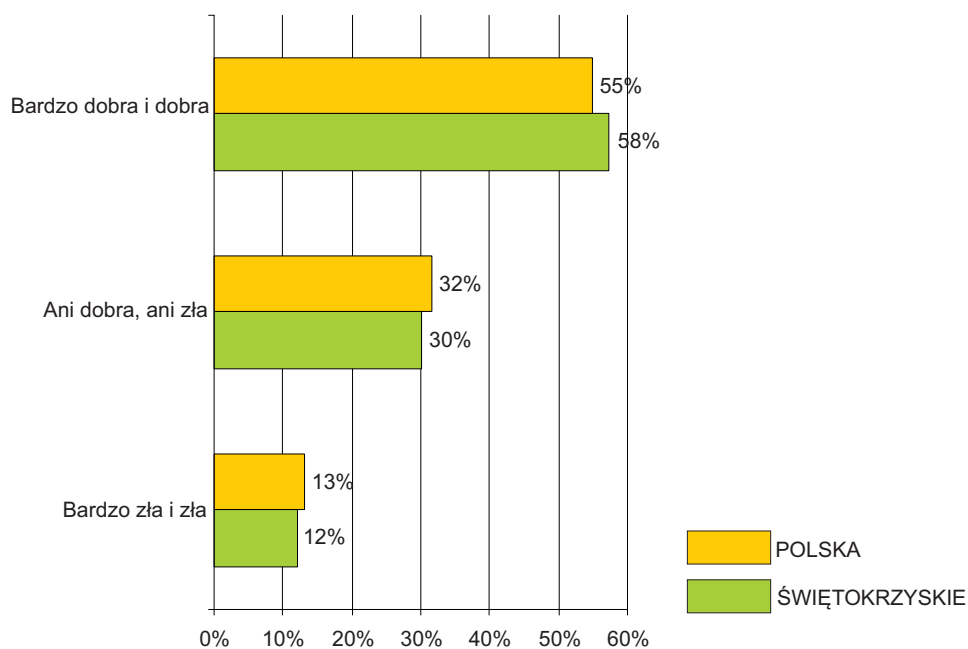
^a Miesięczny dochód pieniężny w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną

KORZYSTANIE Z POMOCY ZEWNĘTRZNEJ w % gospodarstw domowych

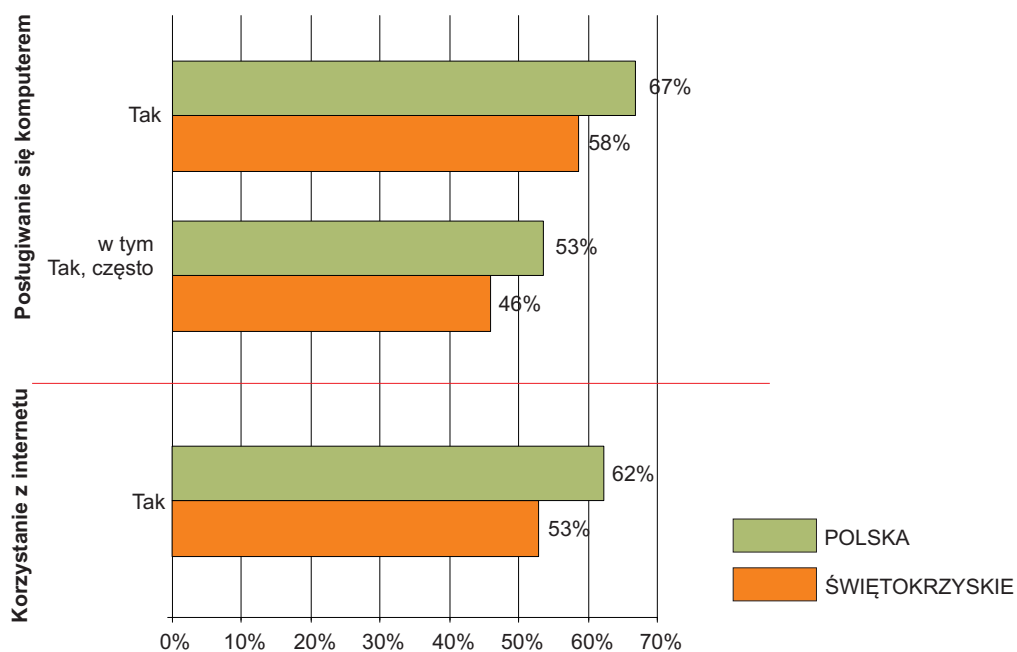

ELEMENTY KAPITAŁU LUDZKIEGO

OGÓLNA OCENA STANU ZDROWIA w % osób w wieku 16 lat i więcej

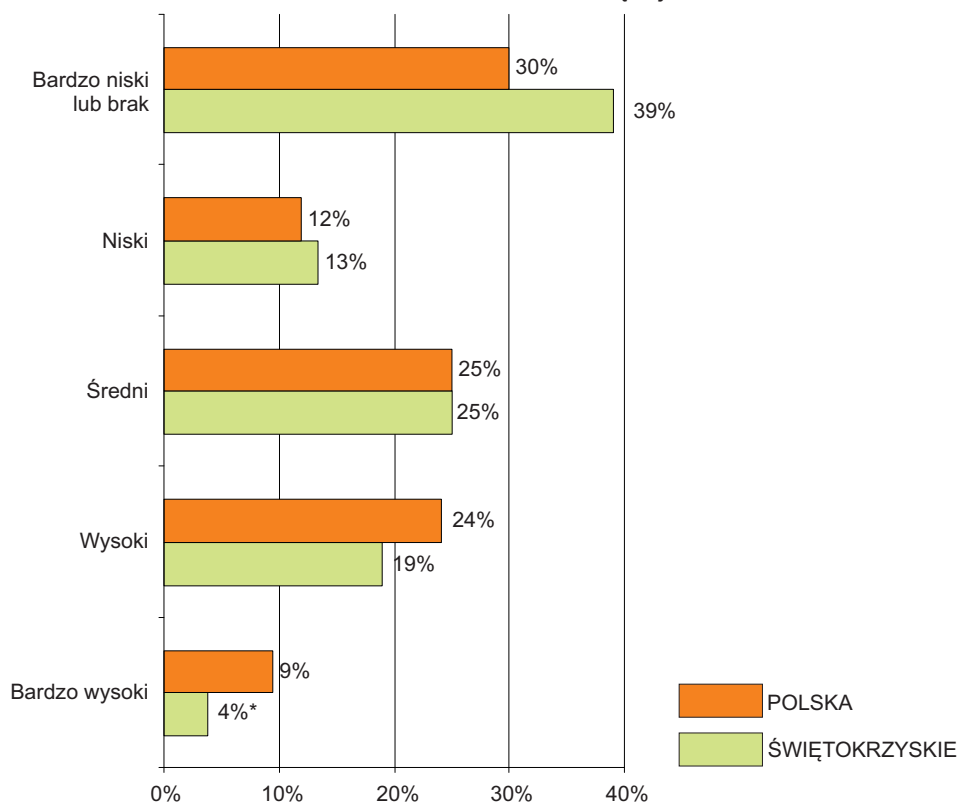

POSŁUGIWANIE SIĘ KOMPUTEREM I KORZYSTANIE Z INTERNETU w % osób w wieku 16 lat i więcej

WSKAŹNIK UMIEJĘTNOŚCI INDYWIDUALNYCH

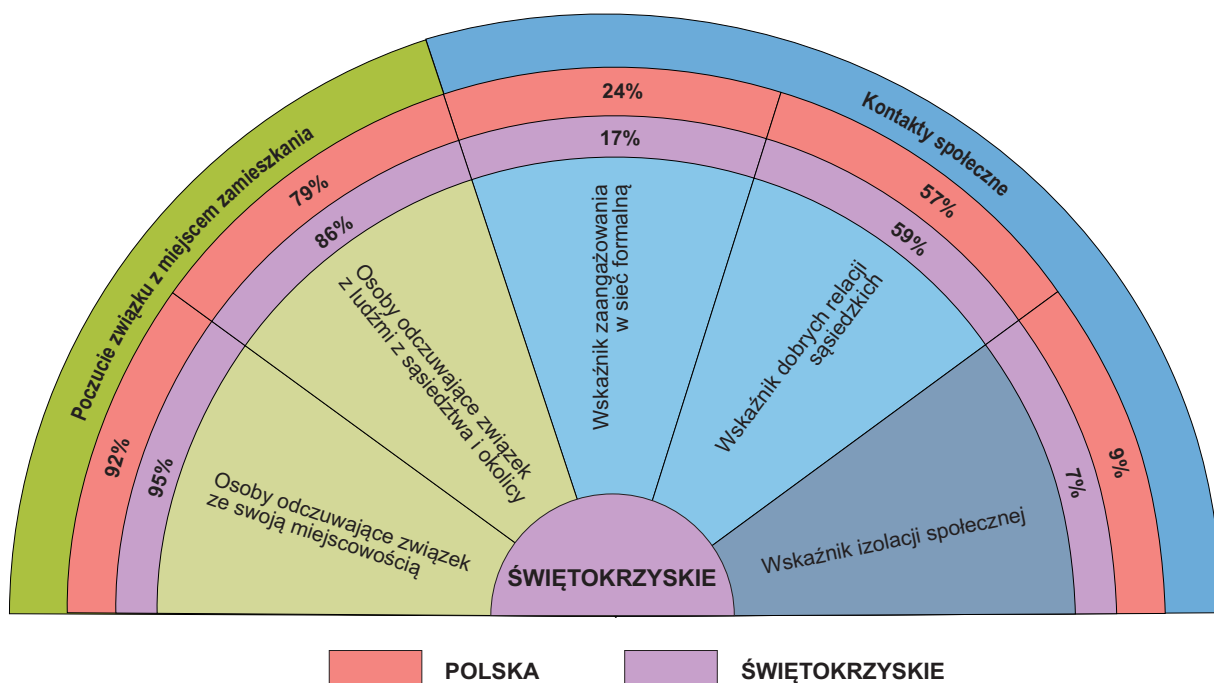
w % osób w wieku 16 lat i więcej

SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA I KONTAKTY SPOŁECZNE

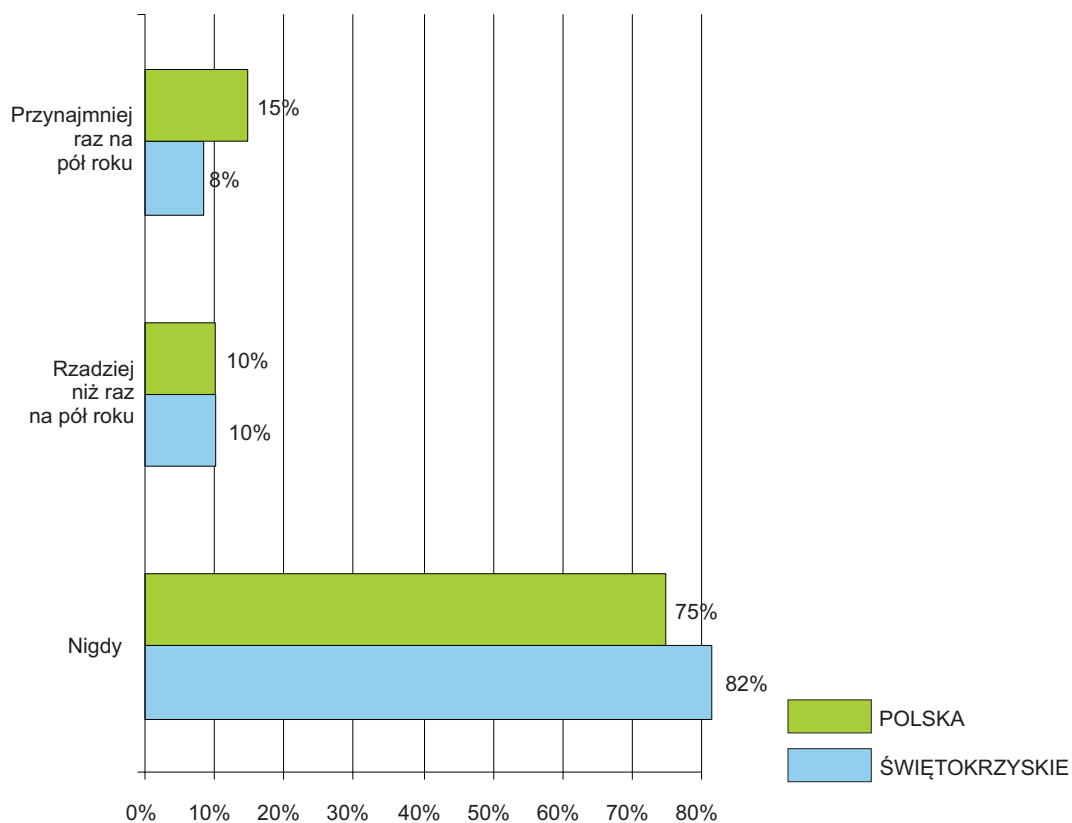
POCZUCIE PRZYNALEŻNOŚCI I KONTAKTY SPOŁECZNE

w % osób w wieku 16 lat i więcej

UDZIAŁ W WYDARZENIACH ORGANIZOWANYCH W MIEJSCU ZAMIESZKANIA

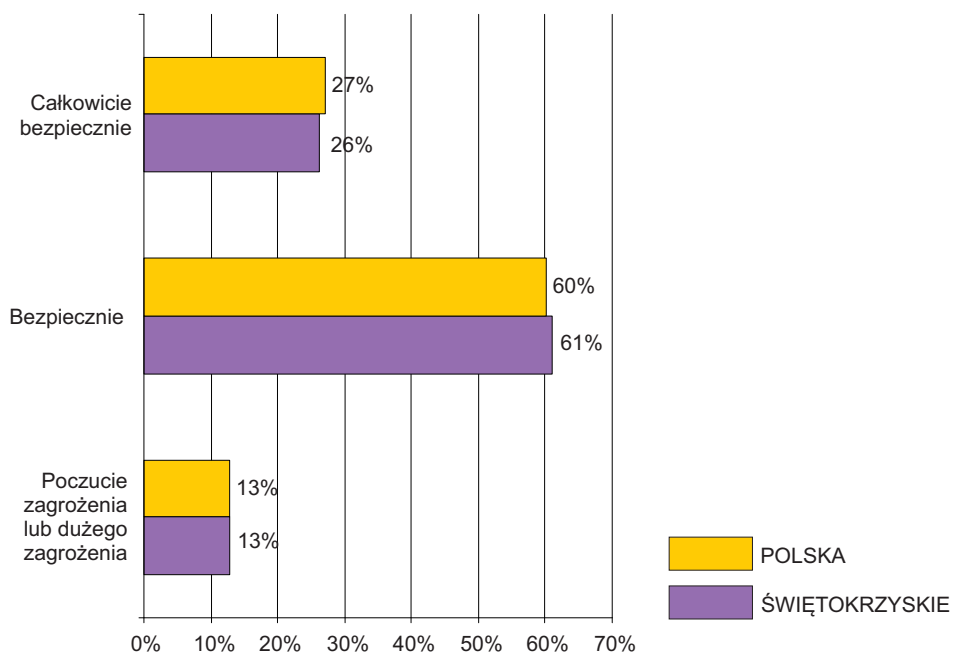
w % osób w wieku 16 lat i więcej

POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA FIZYCZNEGO

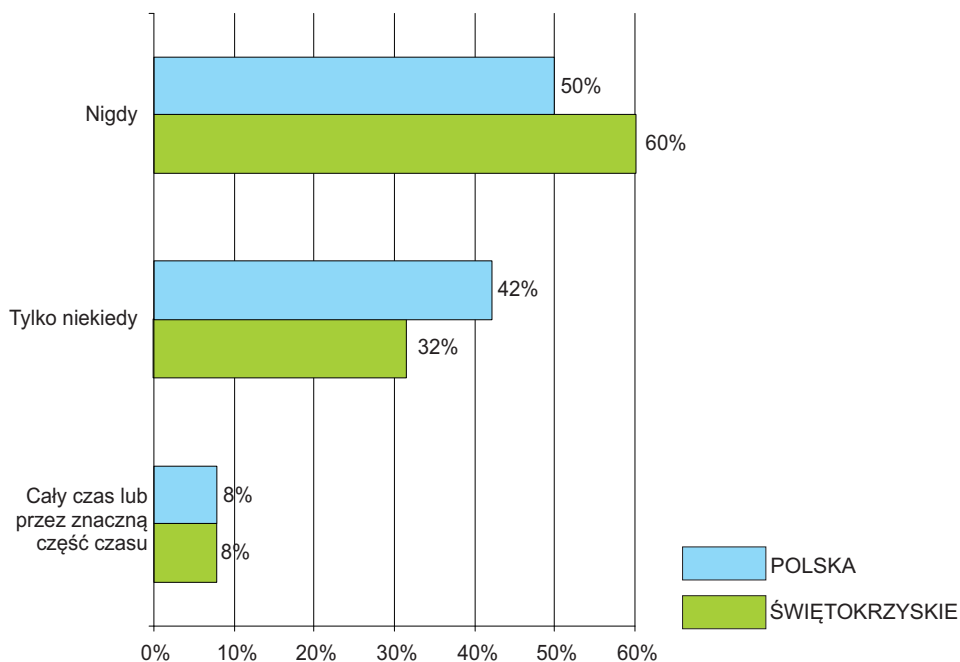
POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA W OKOLICY SWOJEGO DOMU

w % osób w wieku 16 lat i więcej

ODCZUWANIE OBAWY PRZED WŁAMANIEM DO DOMU LUB MIESZKANIA

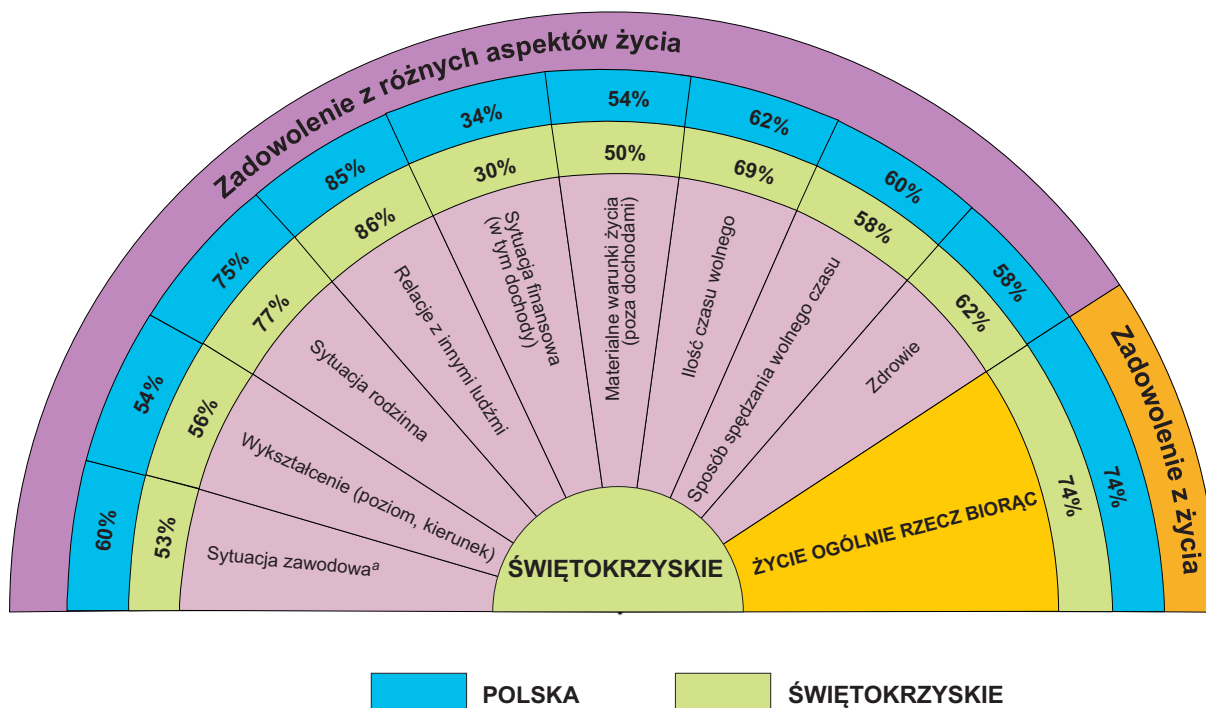
w % osób w wieku 16 lat i więcej

ZADOWOLENIE Z RÓŻNYCH ASPEKTÓW ŻYCIA

(osoby bardzo zadowolone lub zadowolone)

w % osób w wieku 16 lat i więcej

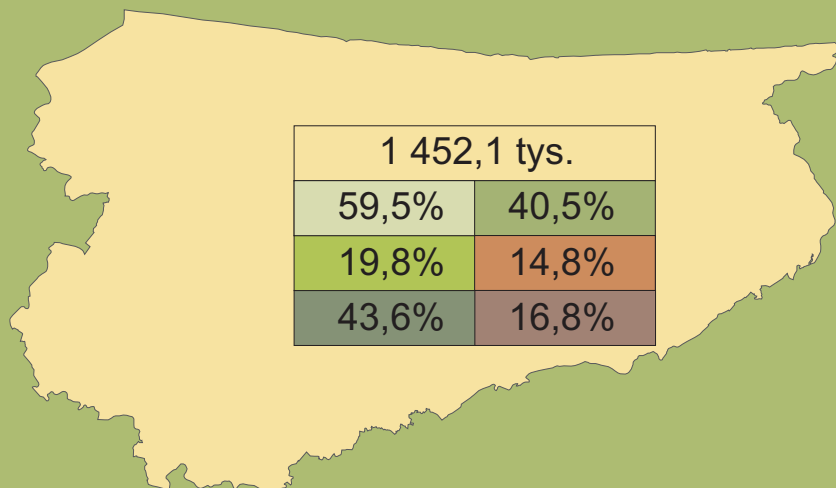
^a Dotyczy osób pracujących

WOJEWÓDZTWO WARMIŃSKO-MAZURSKIE

POLSKA	
38 511,8 tys.	
60,8%	39,2%
18,7%	16,9%
46,4%	13,0%

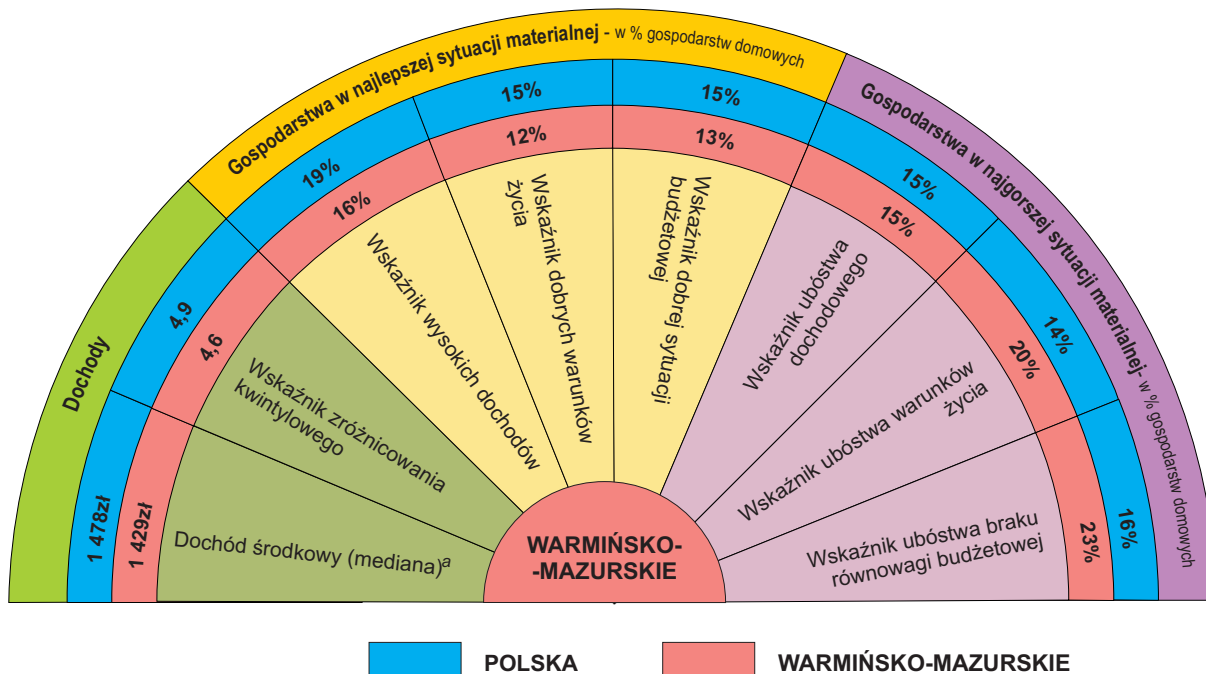

Liczba ludności ogółem	
Ludność w miastach	Ludność na wsiach
Ludność w wieku przedprodukcyjnym	Ludność w wieku poprodukcyjnym
Wskaźnik zatrudnienia	Stopa bezrobocia

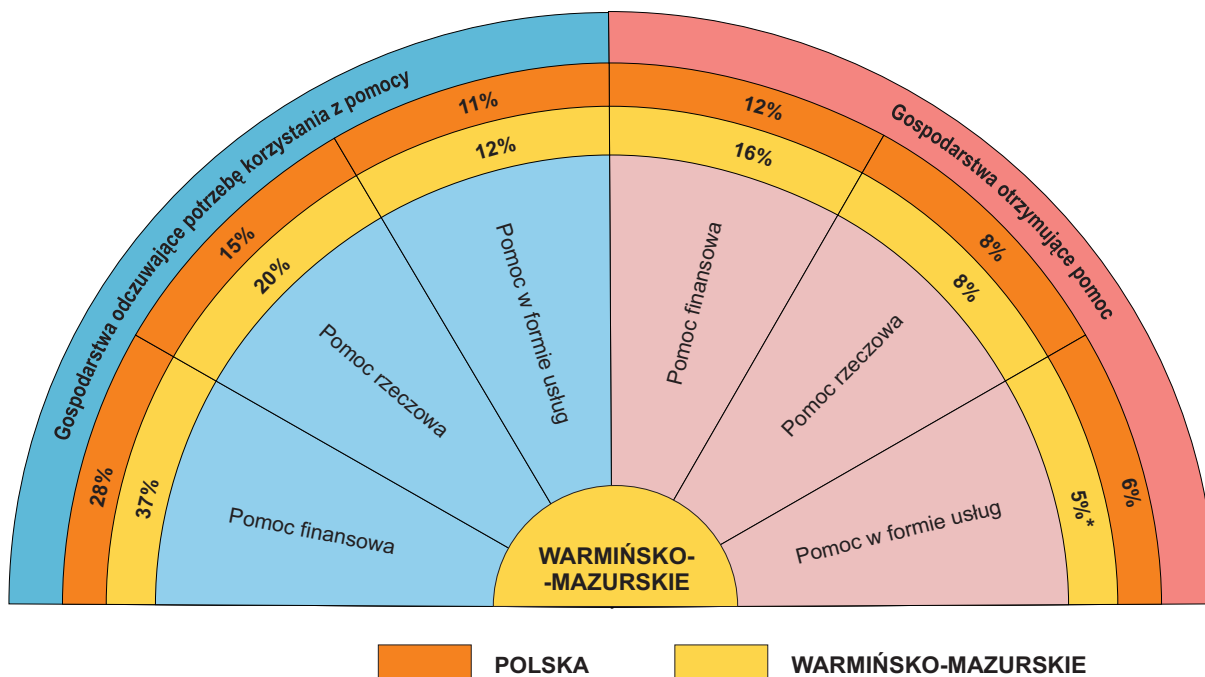
SYTUACJA MATERIALNA GOSPODARSTW DOMOWYCH

ZRÓŻNICOWANIE SYTUACJI MATERIALNEJ GOSPODARSTW DOMOWYCH

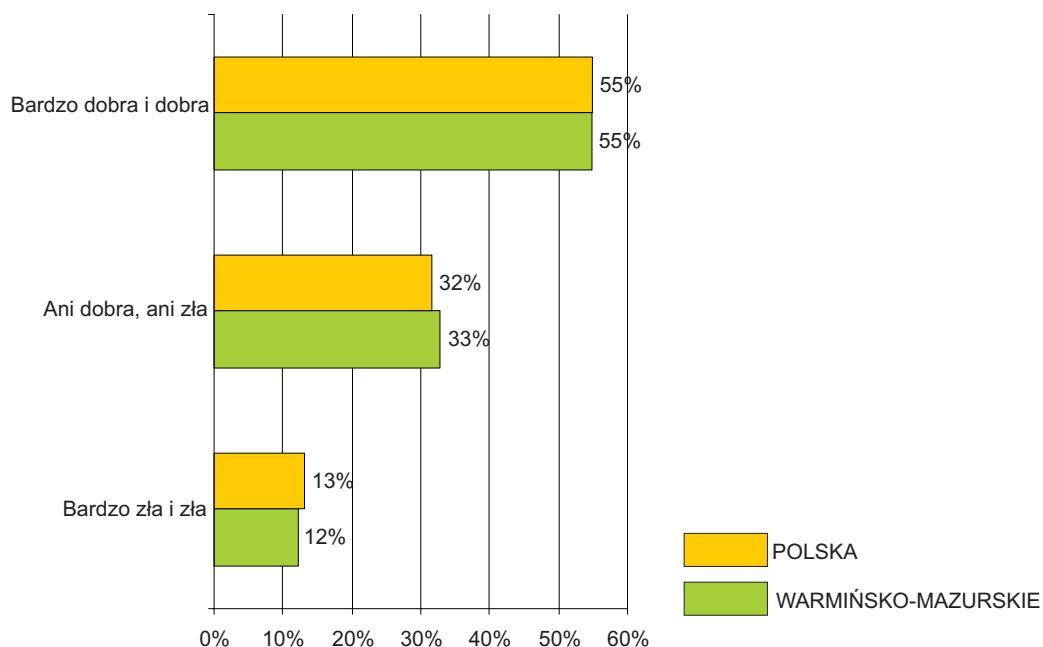
^a Miesięczny dochód pieniężny w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną

KORZYSTANIE Z POMOCY ZEWNĘTRZNEJ w % gospodarstw domowych

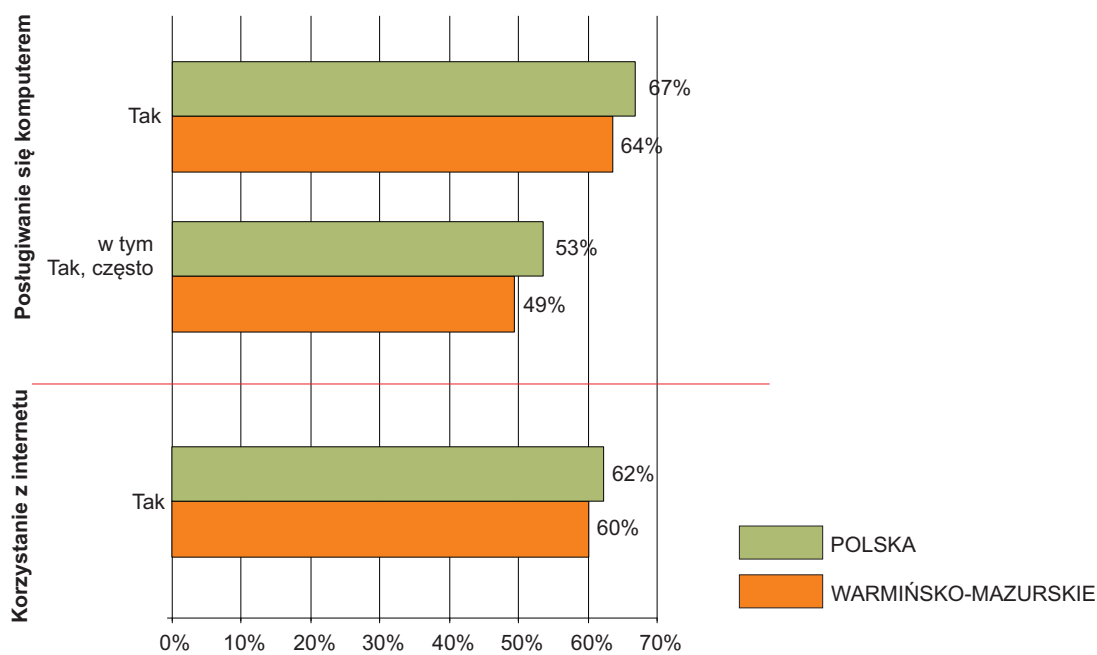

ELEMENTY KAPITAŁU LUDZKIEGO

OGÓLNA OCENA STANU ZDROWIA w % osób w wieku 16 lat i więcej

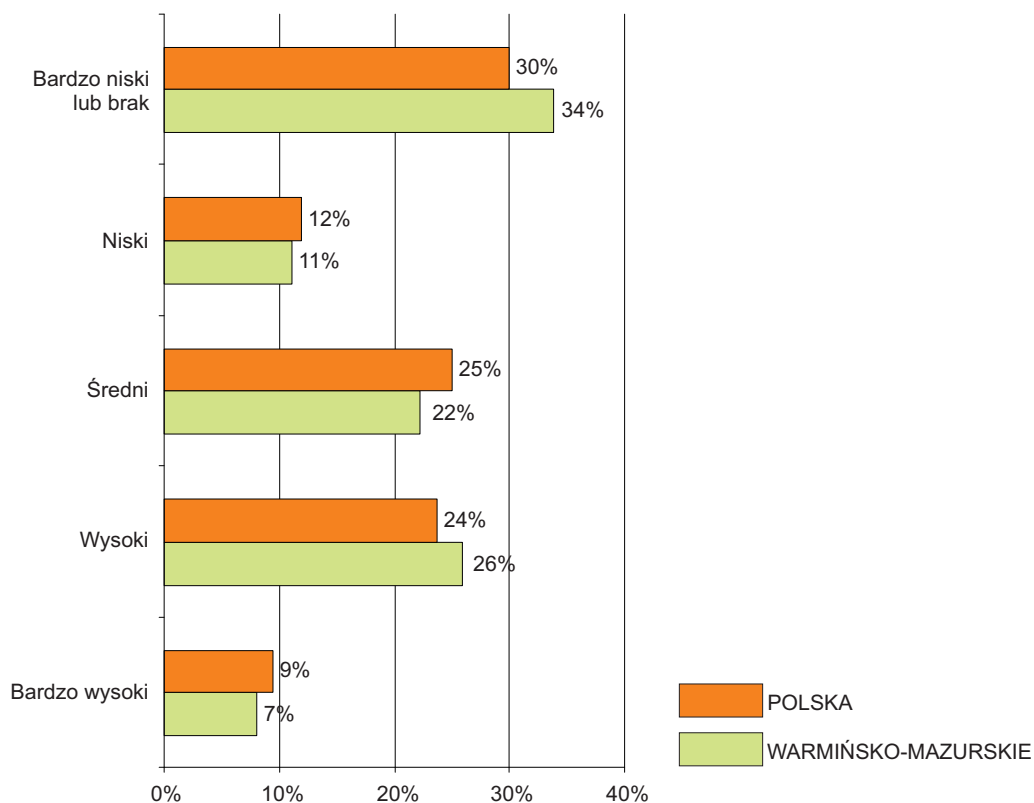

POSŁUGIWANIE SIĘ KOMPUTEREM I KORZYSTANIE Z INTERNETU w % osób w wieku 16 lat i więcej

WSKAŹNIK UMIEJĘTNOŚCI INDYWIDUALNYCH

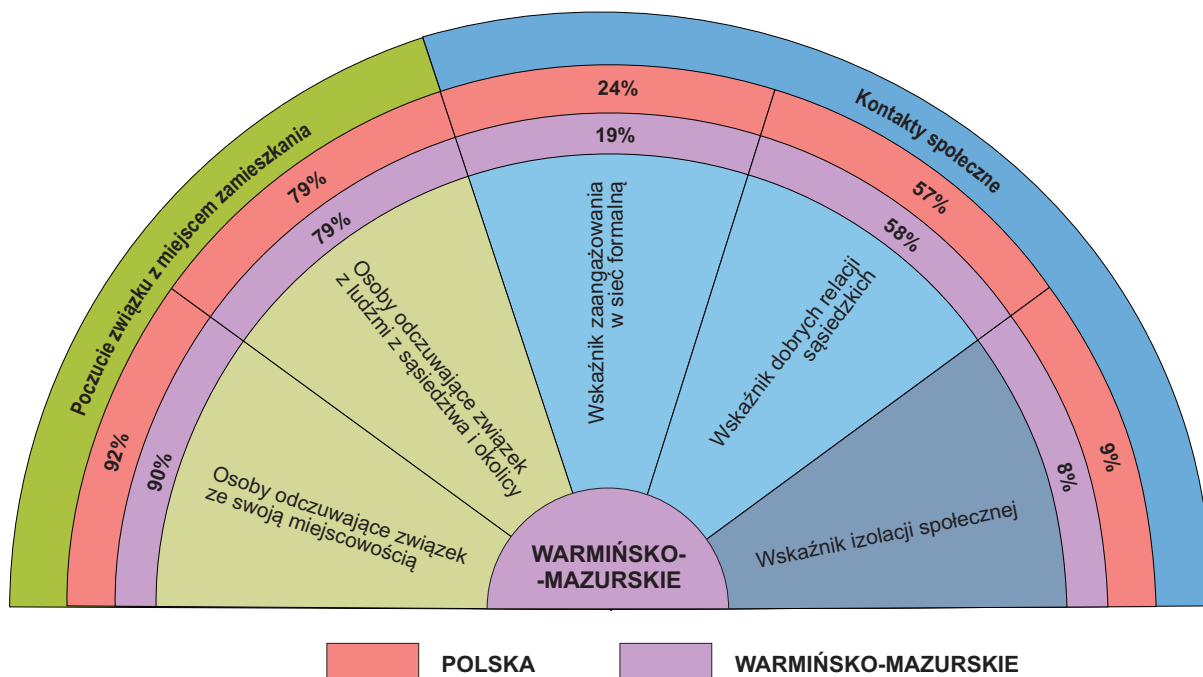
w % osób w wieku 16 lat i więcej

SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA I KONTAKTY SPOŁECZNE

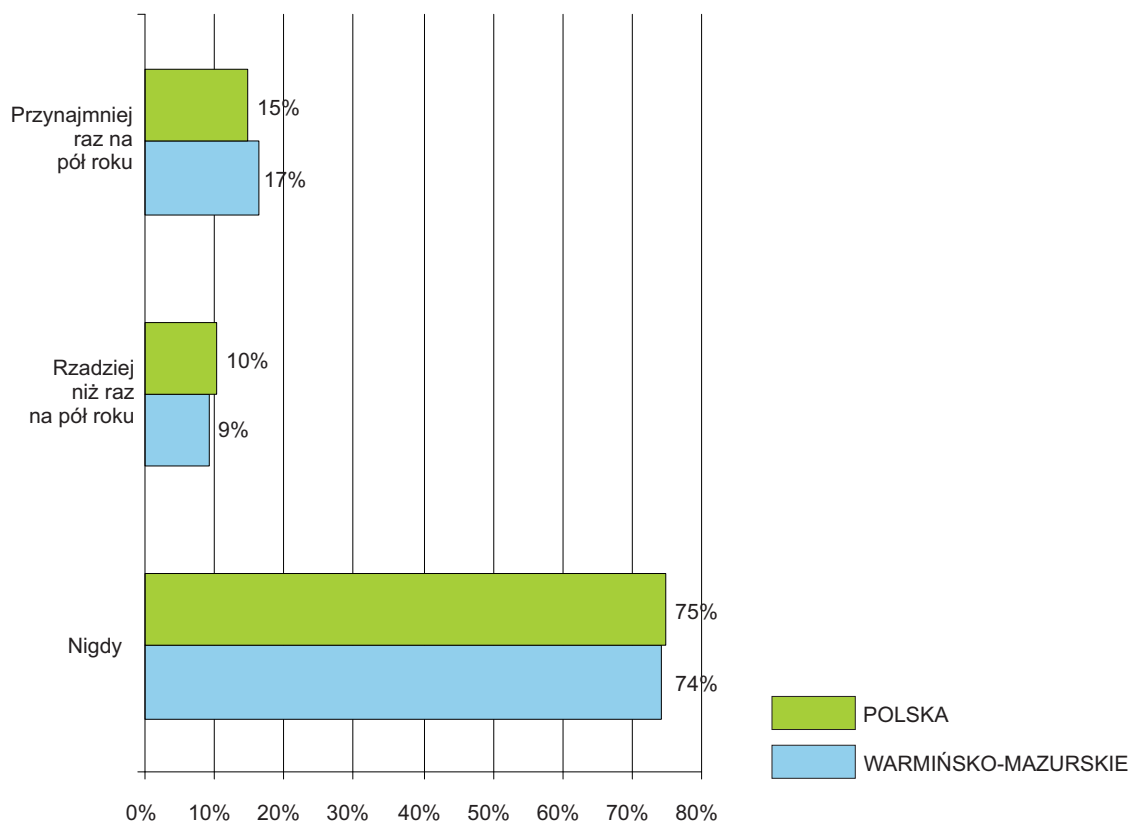
POCZUCIE PRZYNALEŻNOŚCI I KONTAKTY SPOŁECZNE

w % osób w wieku 16 lat i więcej

UDZIAŁ W WYDARZENIACH ORGANIZOWANYCH W MIEJSCU ZAMIESZKANIA

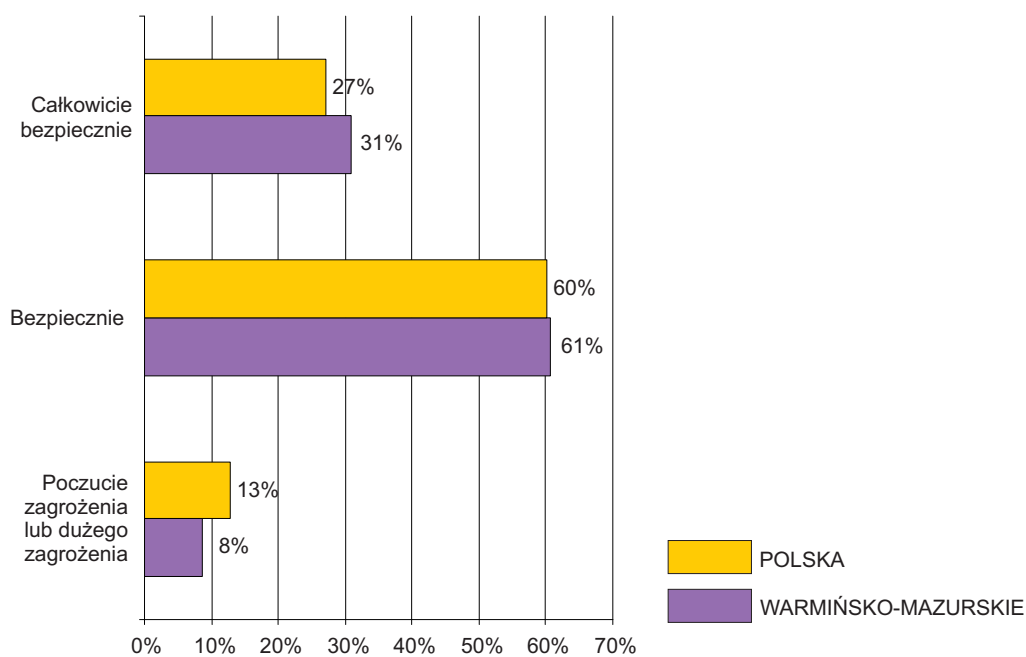
w % osób w wieku 16 lat i więcej

POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA FIZYCZNEGO

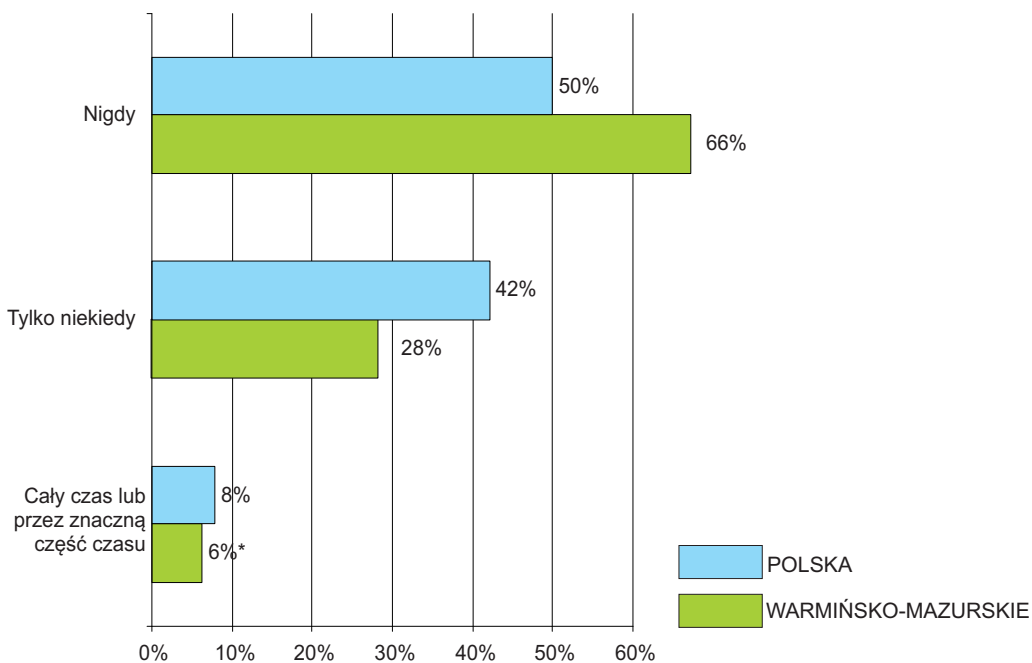
POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA W OKOLICY SWOJEGO DOMU

w % osób w wieku 16 lat i więcej

ODCZUWANIE OBAWY PRZED WŁAMANIEM DO DOMU LUB MIESZKANIA

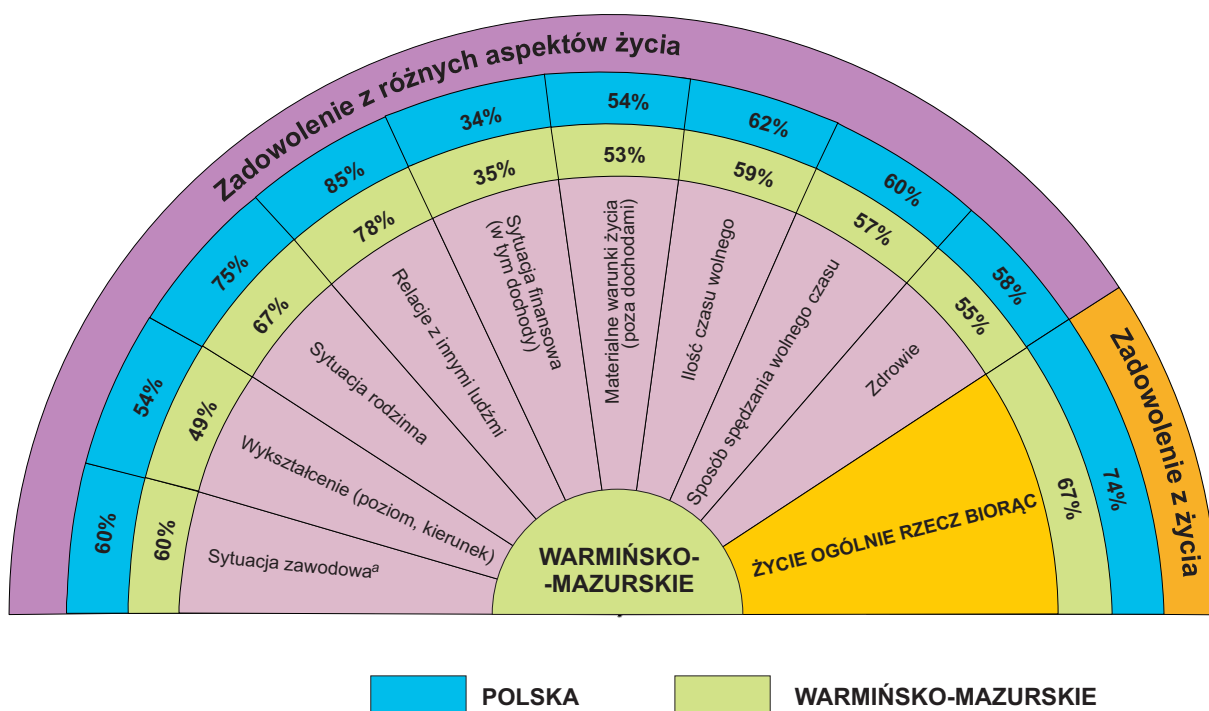
w % osób w wieku 16 lat i więcej

ZADOWOLENIE Z RÓŻNYCH ASPEKTÓW ŻYCIA

(osoby bardzo zadowolone lub zadowolone)

w % osób w wieku 16 lat i więcej

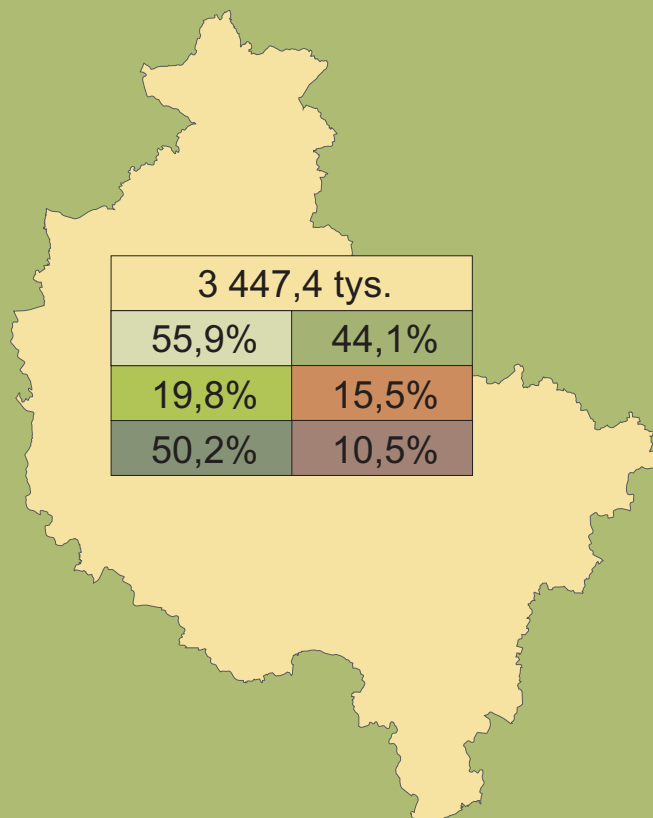
^a Dotyczy osób pracujących

WOJEWÓDZTWO WIELKOPOLSKIE

POLSKA	
38 511,8 tys.	
60,8%	39,2%
18,7%	16,9%
46,4%	13,0%

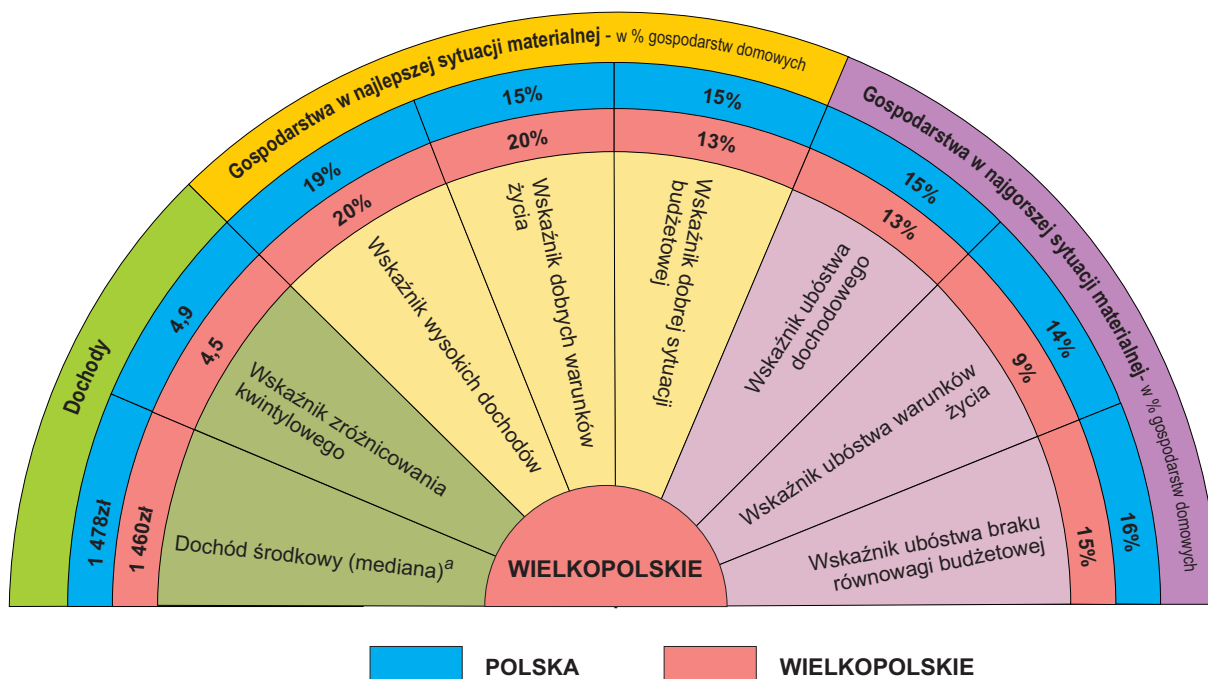
Liczba ludności ogółem	
Ludność w miastach	Ludność na wsiach
Ludność w wieku przedprodukcyjnym	Ludność w wieku poprodukcyjnym
Wskaźnik zatrudnienia	Stopa bezrobocia

Dane Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. Stan w dniu 31.03.2011 r.

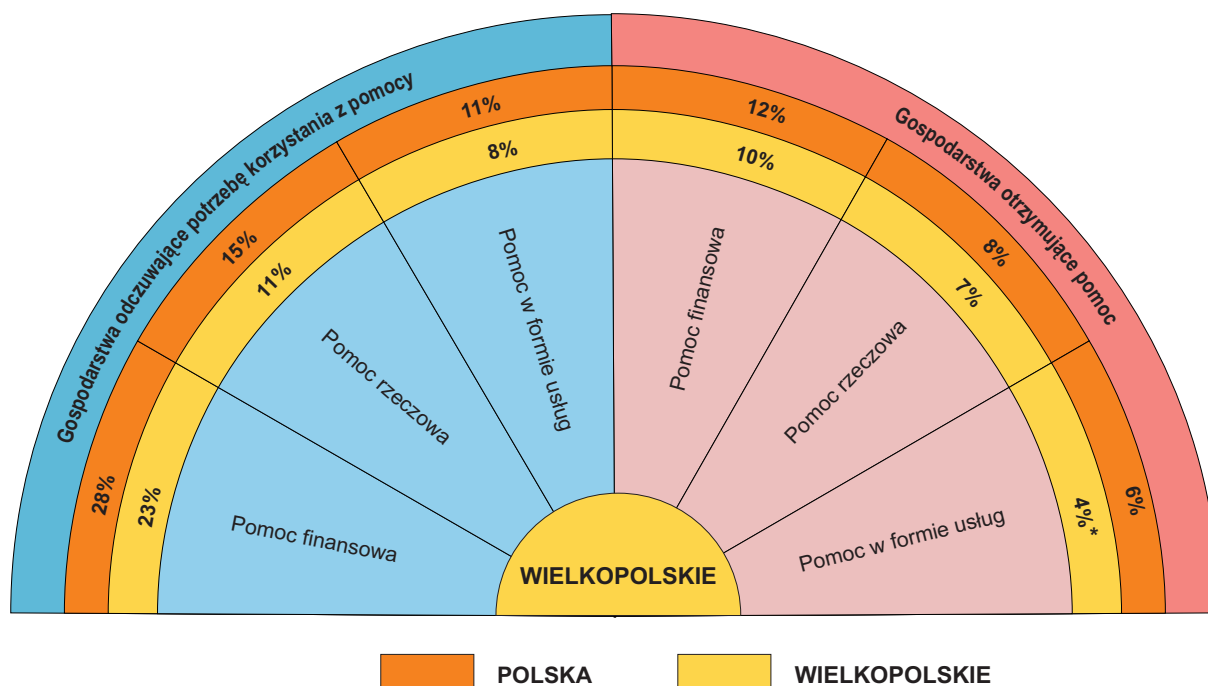
SYTUACJA MATERIALNA GOSPODARSTW DOMOWYCH

ZRÓŻNICOWANIE SYTUACJI MATERIALNEJ GOSPODARSTW DOMOWYCH

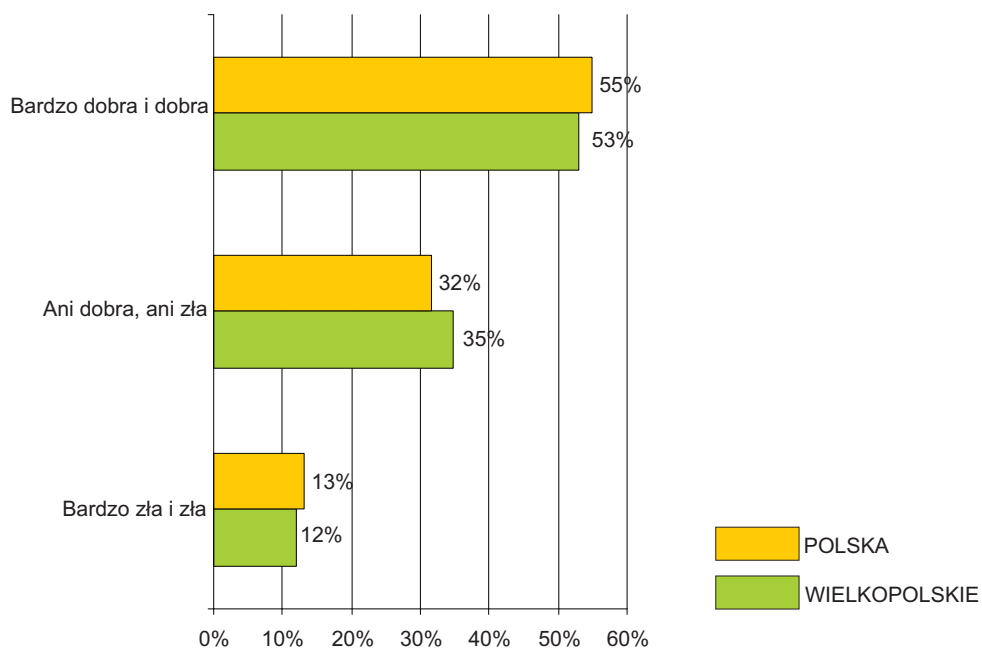
^a Miesięczny dochód pieniężny w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną

KORZYSTANIE Z POMOCY ZEWNĘTRZNEJ w % gospodarstw domowych

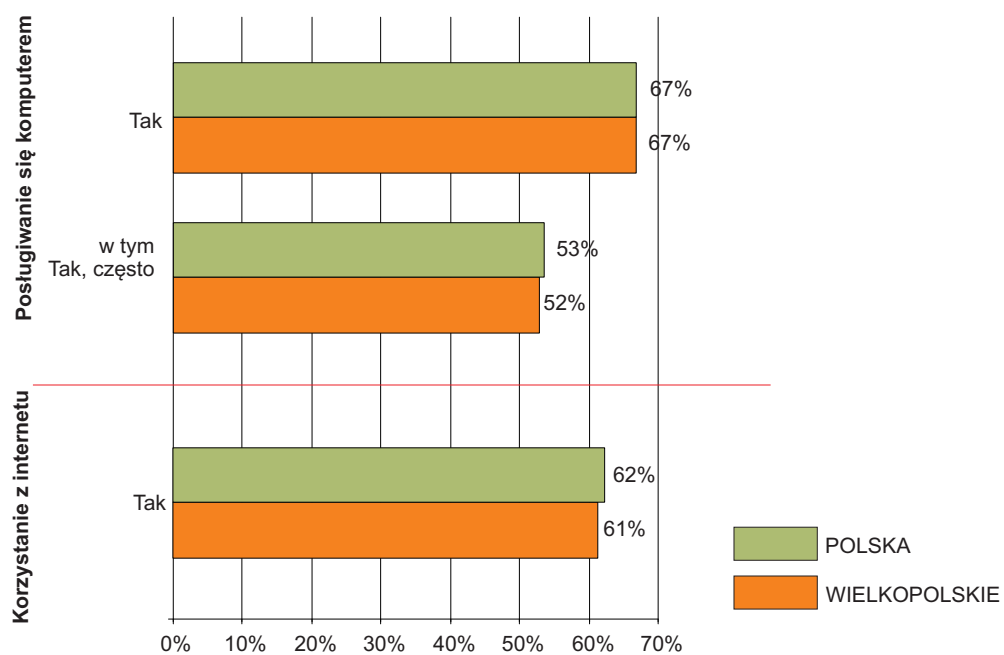

ELEMENTY KAPITAŁU LUDZKIEGO

OGÓLNA OCENA STANU ZDROWIA w % osób w wieku 16 lat i więcej

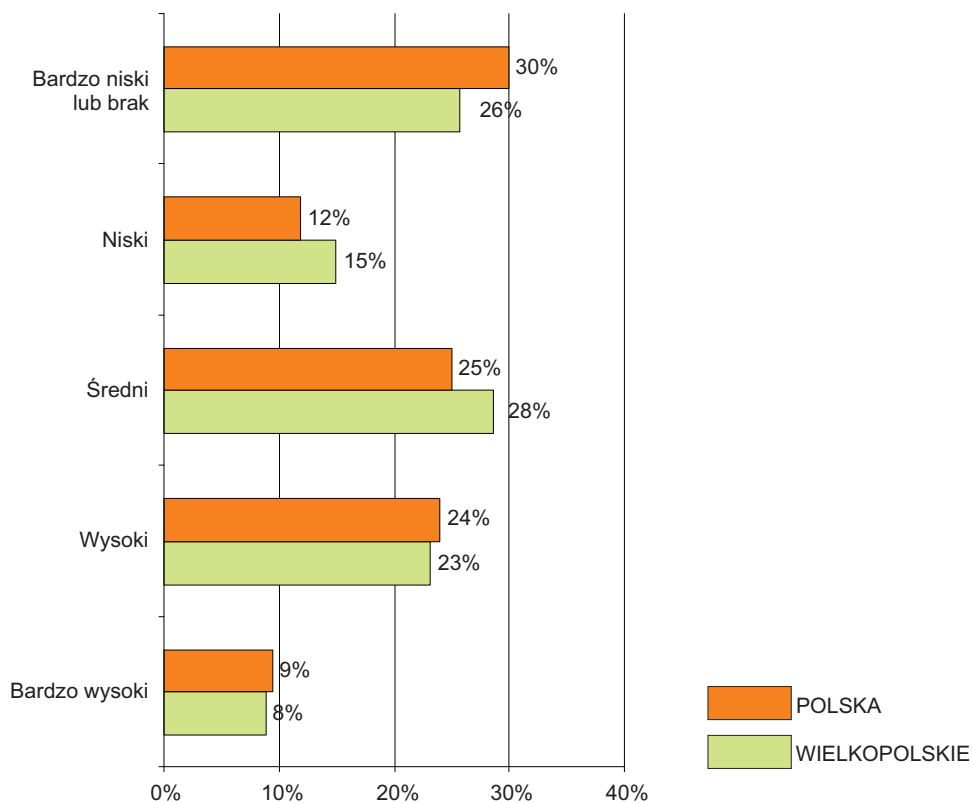

POSŁUGIWANIE SIĘ KOMPUTEREM I KORZYSTANIE Z INTERNETU w % osób w wieku 16 lat i więcej

WSKAŹNIK UMIEJĘTNOŚCI INDYWIDUALNYCH

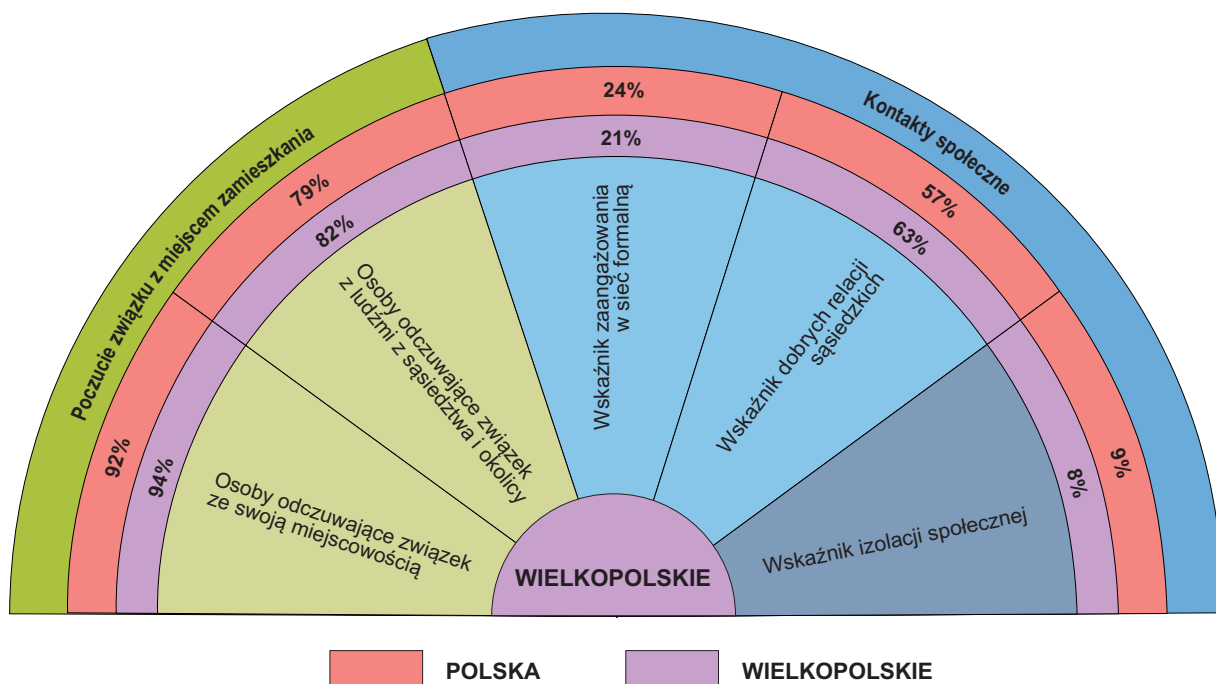
w % osób w wieku 16 lat i więcej

SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA I KONTAKTY SPOŁECZNE

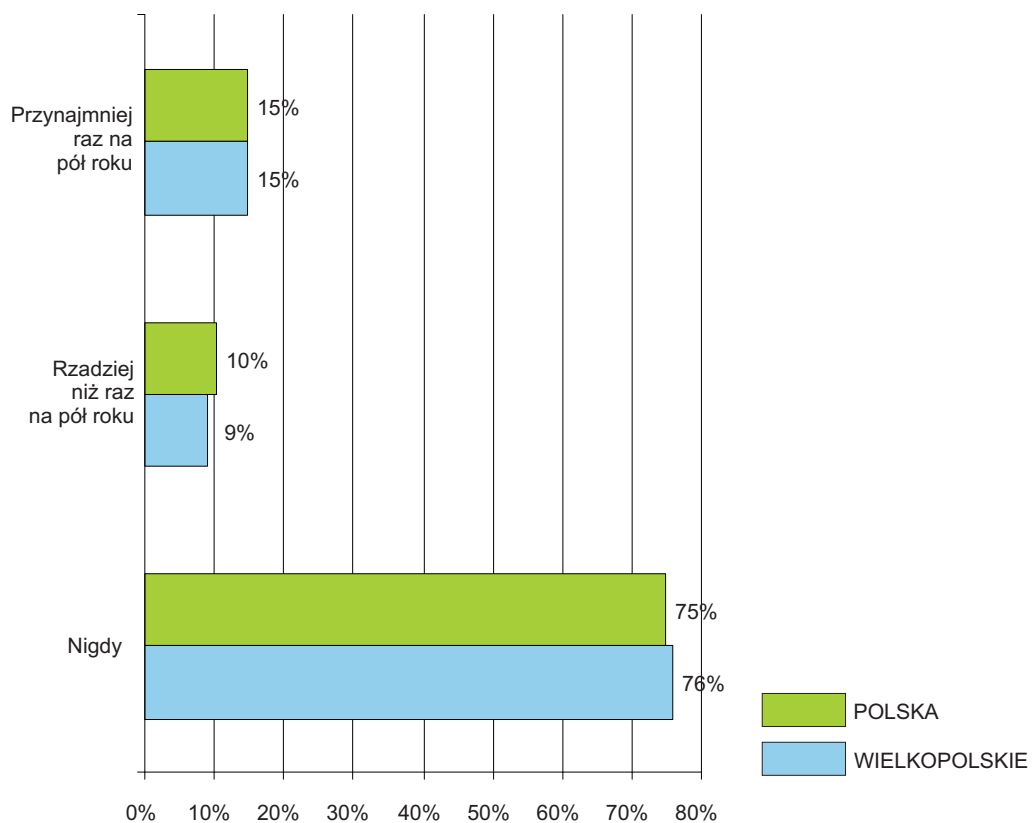
POCZUCIE PRZYNALEŻNOŚCI I KONTAKTY SPOŁECZNE

w % osób w wieku 16 lat i więcej

UDZIAŁ W WYDARZENIACH ORGANIZOWANYCH W MIEJSCU ZAMIESZKANIA

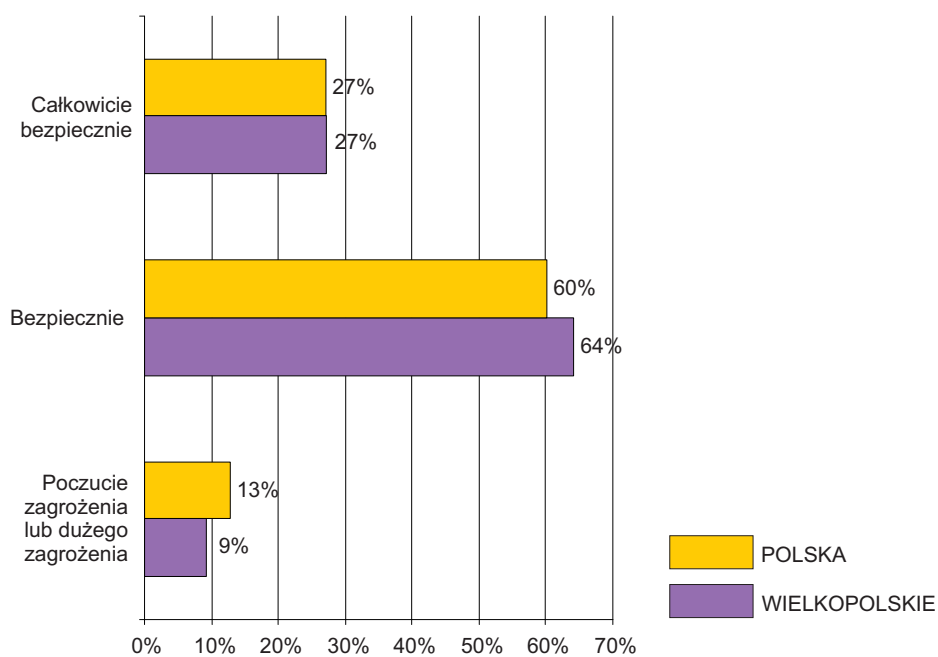
w % osób w wieku 16 lat i więcej

POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA FIZYCZNEGO

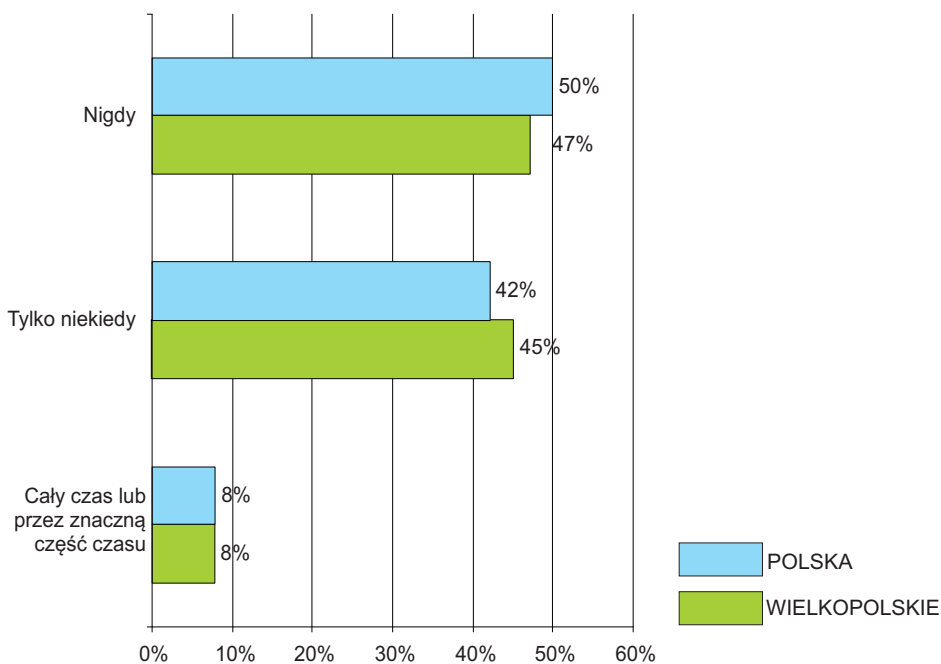
POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA W OKOLICY SWOJEGO DOMU

w % osób w wieku 16 lat i więcej

ODCZUWANIE OBAWY PRZED WŁAMANIEM DO DOMU LUB MIESZKANIA

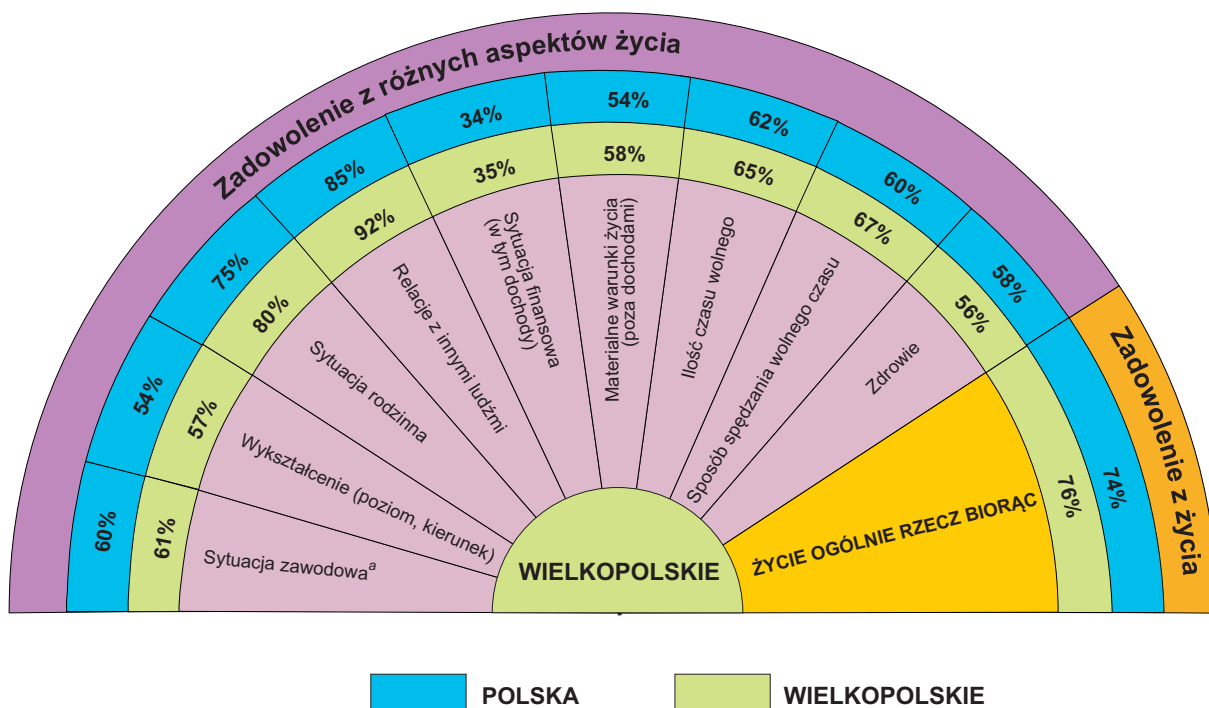
w % osób w wieku 16 lat i więcej

ZADOWOLENIE Z RÓŻNYCH ASPEKTÓW ŻYCIA

(osoby bardzo zadowolone lub zadowolone)

w % osób w wieku 16 lat i więcej

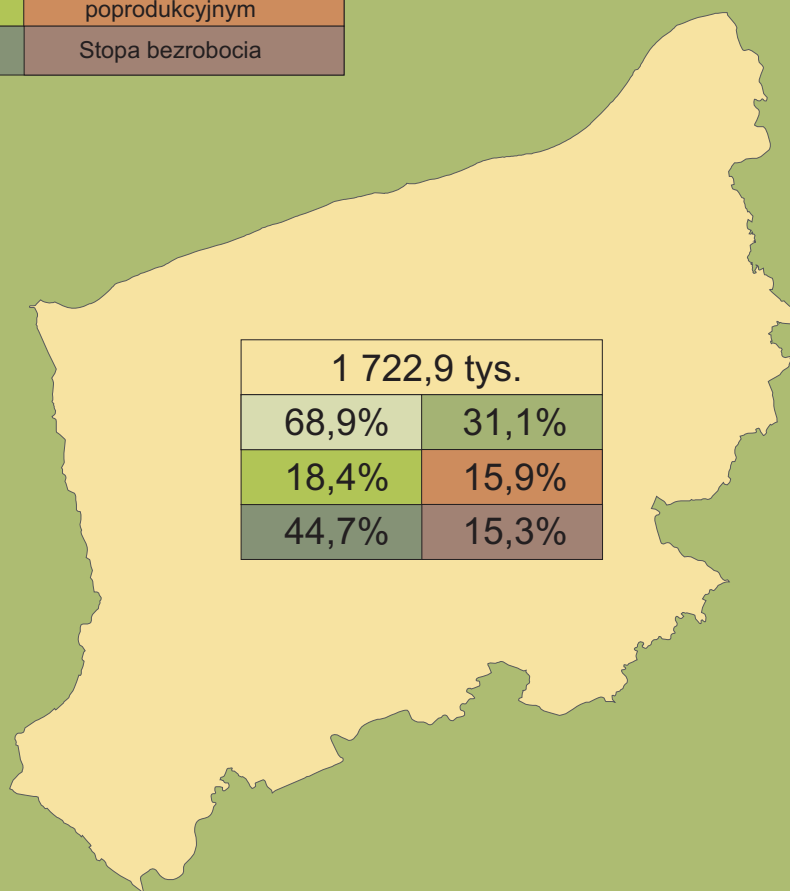
^a Dotyczy osób pracujących

WOJEWÓDZTWO ZACHODNIOPOMORSKIE

POLSKA	
38 511,8 tys.	
60,8%	39,2%
18,7%	16,9%
46,4%	13,0%

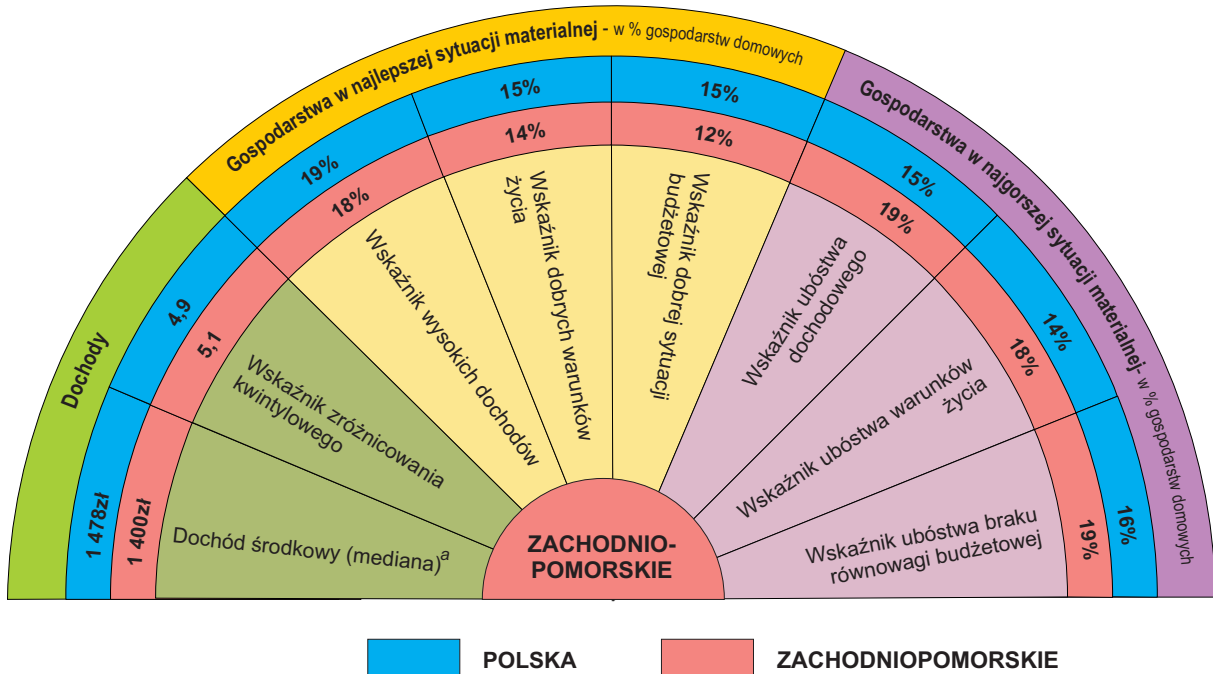
Liczba ludności ogółem	
Ludność w miastach	Ludność na wsiach
Ludność w wieku przedprodukcyjnym	Ludność w wieku poprodukcyjnym
Wskaźnik zatrudnienia	Stopa bezrobocia

Dane Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. Stan w dniu 31.03.2011 r.

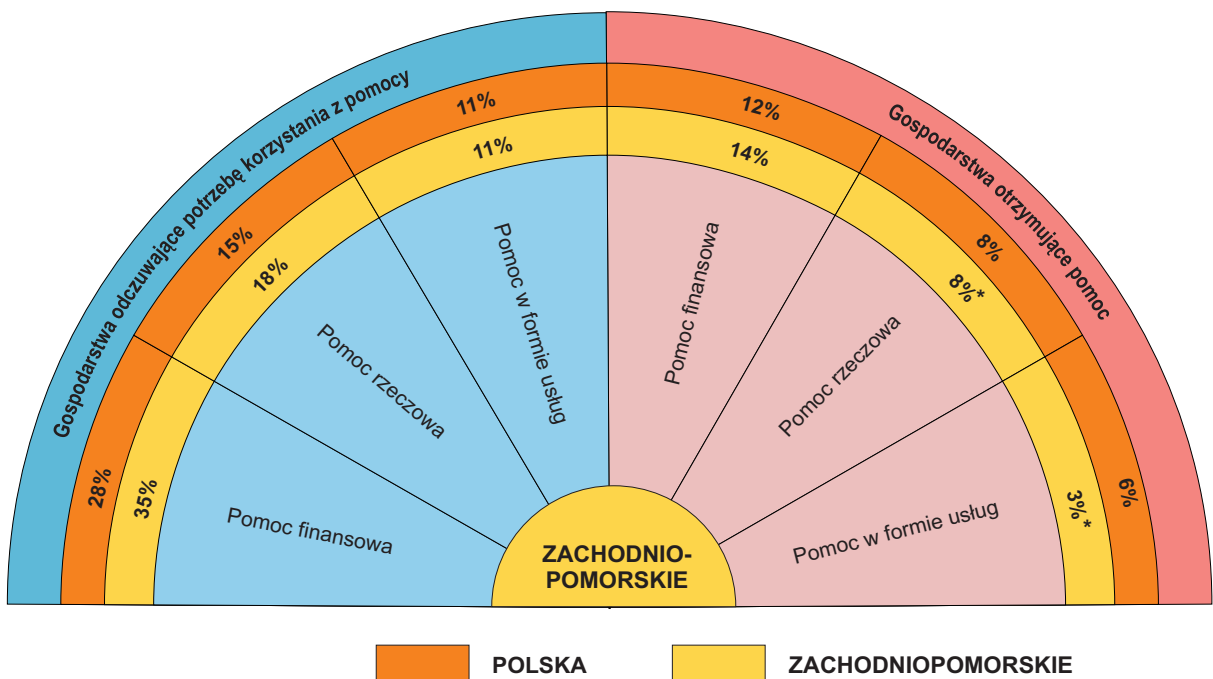
SYTUACJA MATERIALNA GOSPODARSTW DOMOWYCH

ZRÓŻNICOWANIE SYTUACJI MATERIALNEJ GOSPODARSTW DOMOWYCH

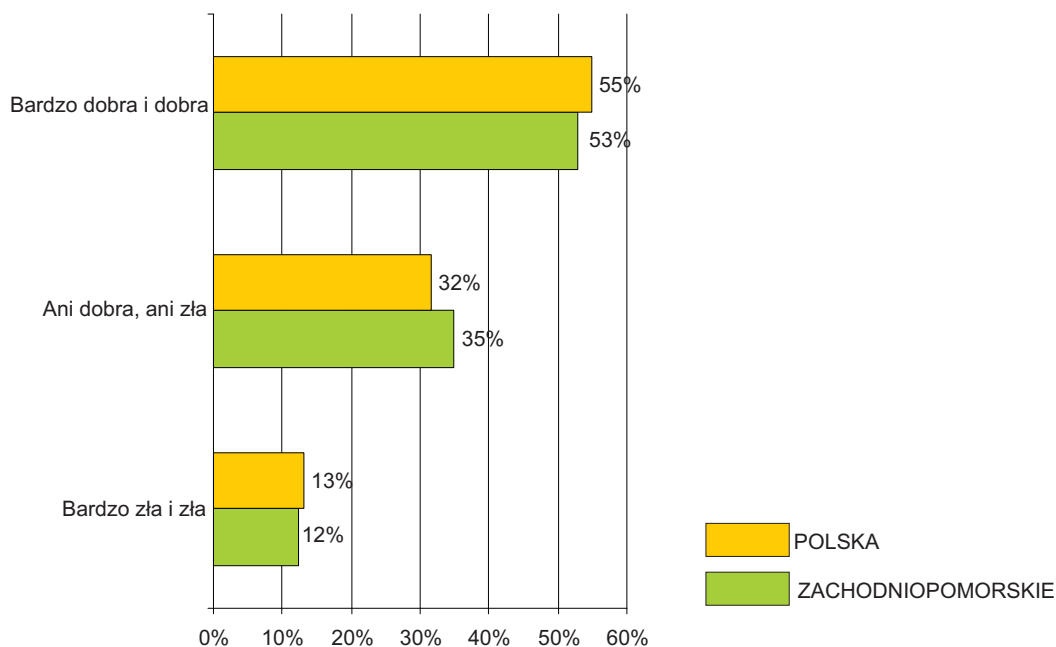
^a Miesięczny dochód pieniężny w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną

KORZYSTANIE Z POMOCY ZEWNĘTRZNEJ w % gospodarstw domowych

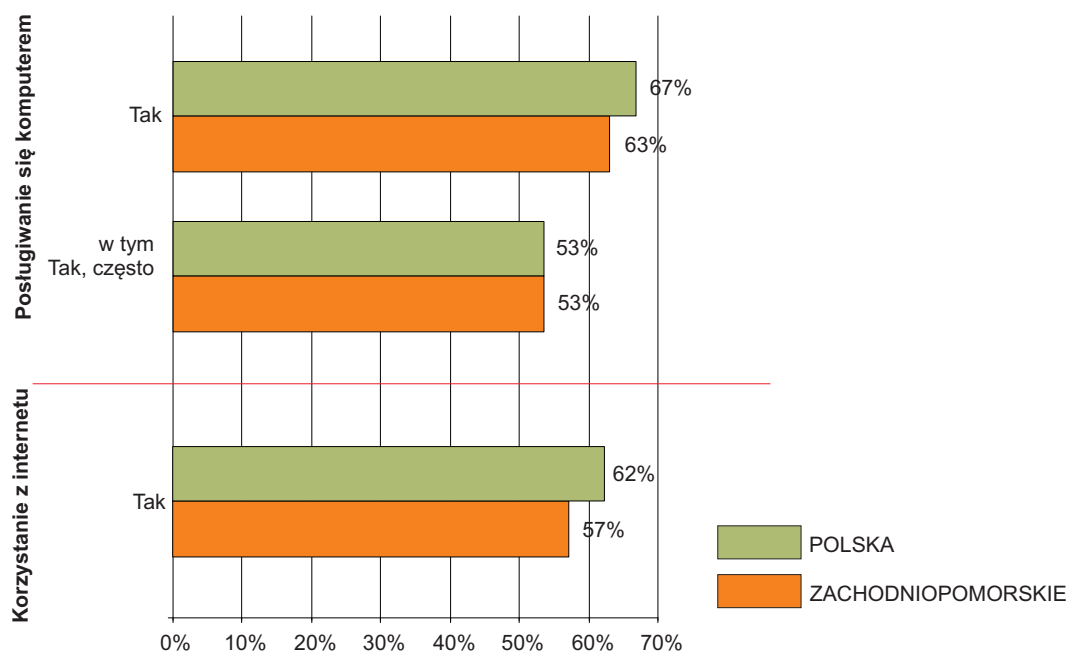

ELEMENTY KAPITAŁU LUDZKIEGO

OGÓLNA OCENA STANU ZDROWIA w % osób w wieku 16 lat i więcej

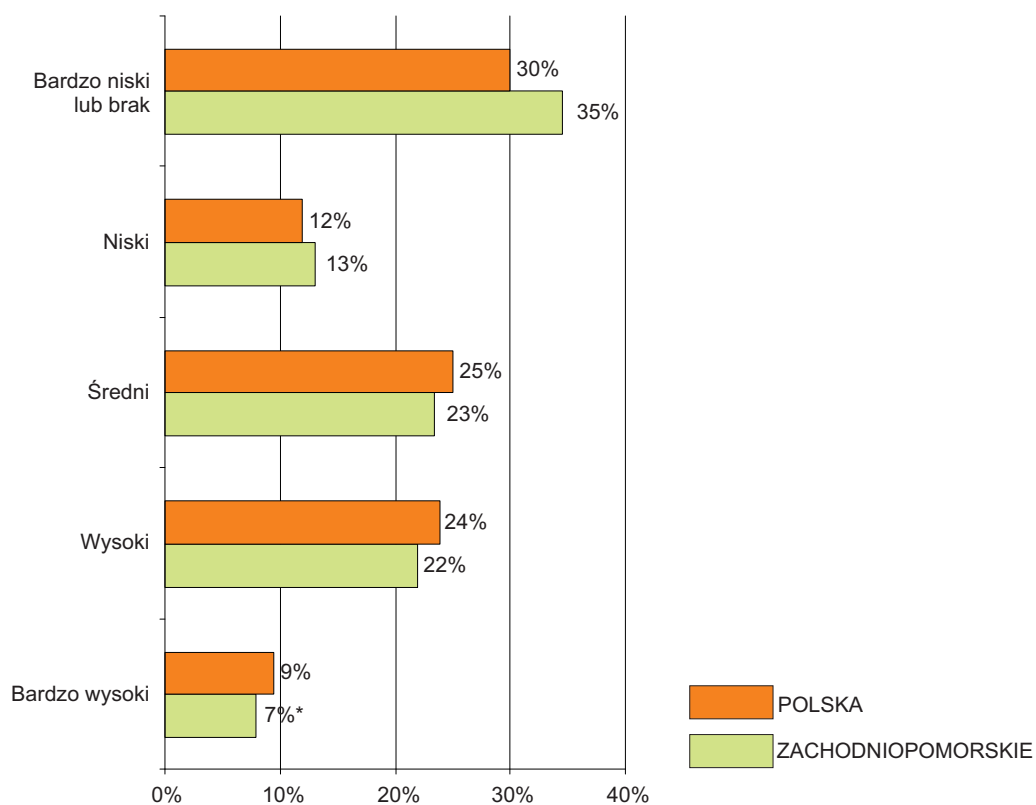

POSŁUGIWANIE SIĘ KOMPUTEREM I KORZYSTANIE Z INTERNETU w % osób w wieku 16 lat i więcej

WSKAŹNIK UMIEJĘTNOŚCI INDYWIDUALNYCH

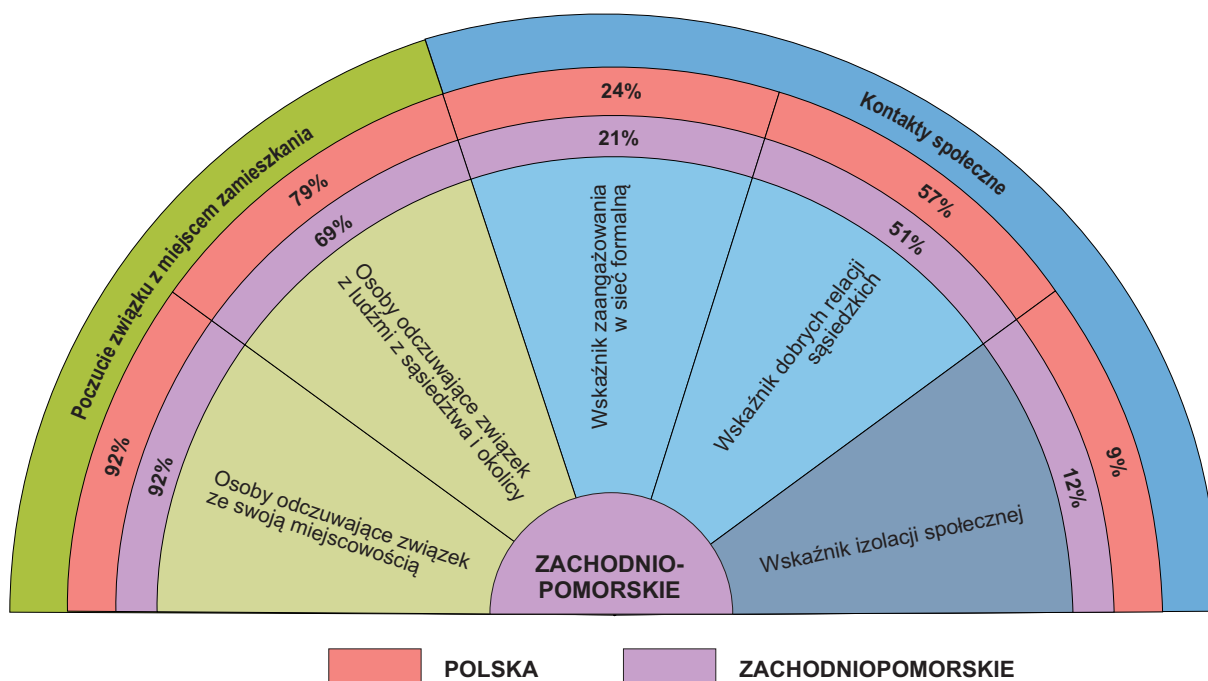
w % osób w wieku 16 lat i więcej

SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA I KONTAKTY SPOŁECZNE

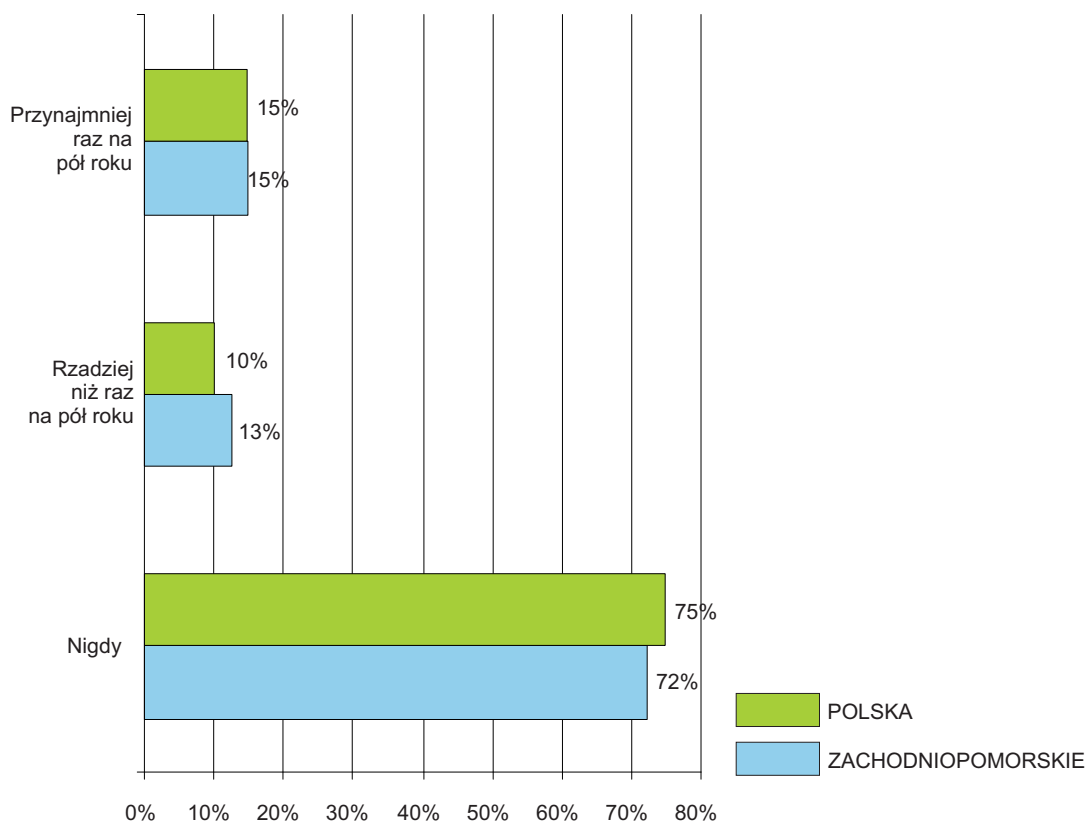
POCZUCIE PRZYNALEŻNOŚCI I KONTAKTY SPOŁECZNE

w % osób w wieku 16 lat i więcej

UDZIAŁ W WYDARZENIACH ORGANIZOWANYCH W MIEJSCU ZAMIESZKANIA

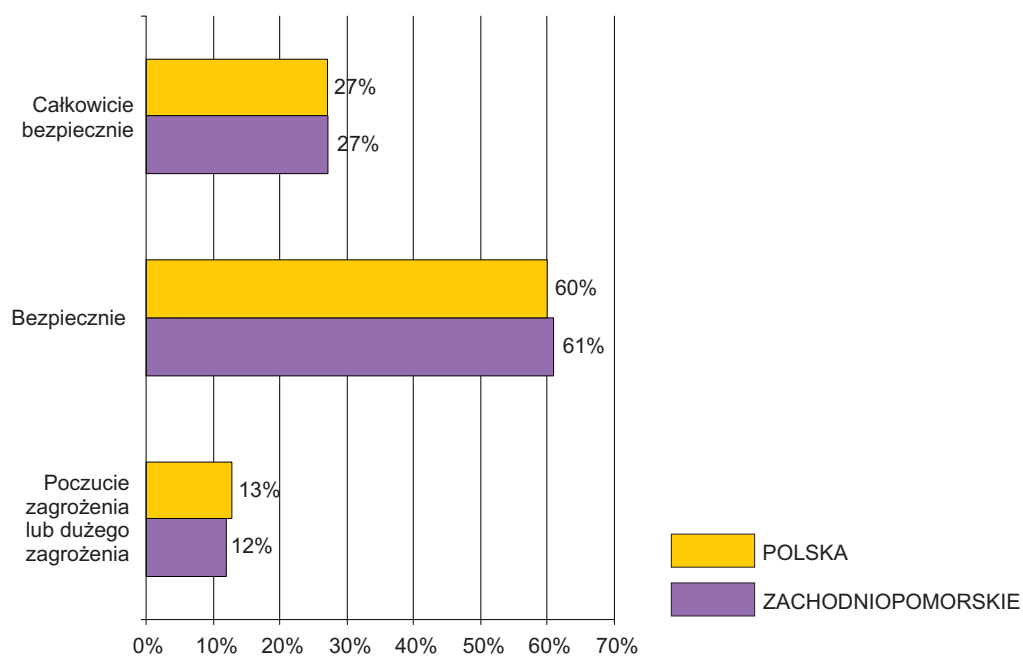
w % osób w wieku 16 lat i więcej

POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA FIZYCZNEGO

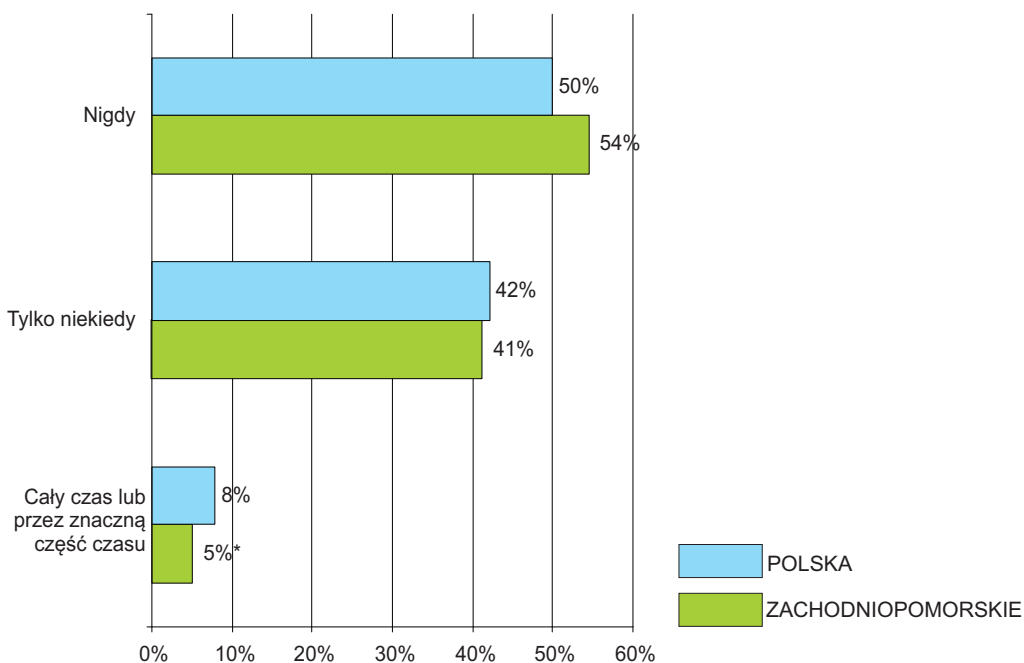
POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA W OKOLICY SWOJEGO DOMU

w % osób w wieku 16 lat i więcej

ODCZUWANIE OBAWY PRZED WŁAMANIEM DO DOMU LUB MIESZKANIA

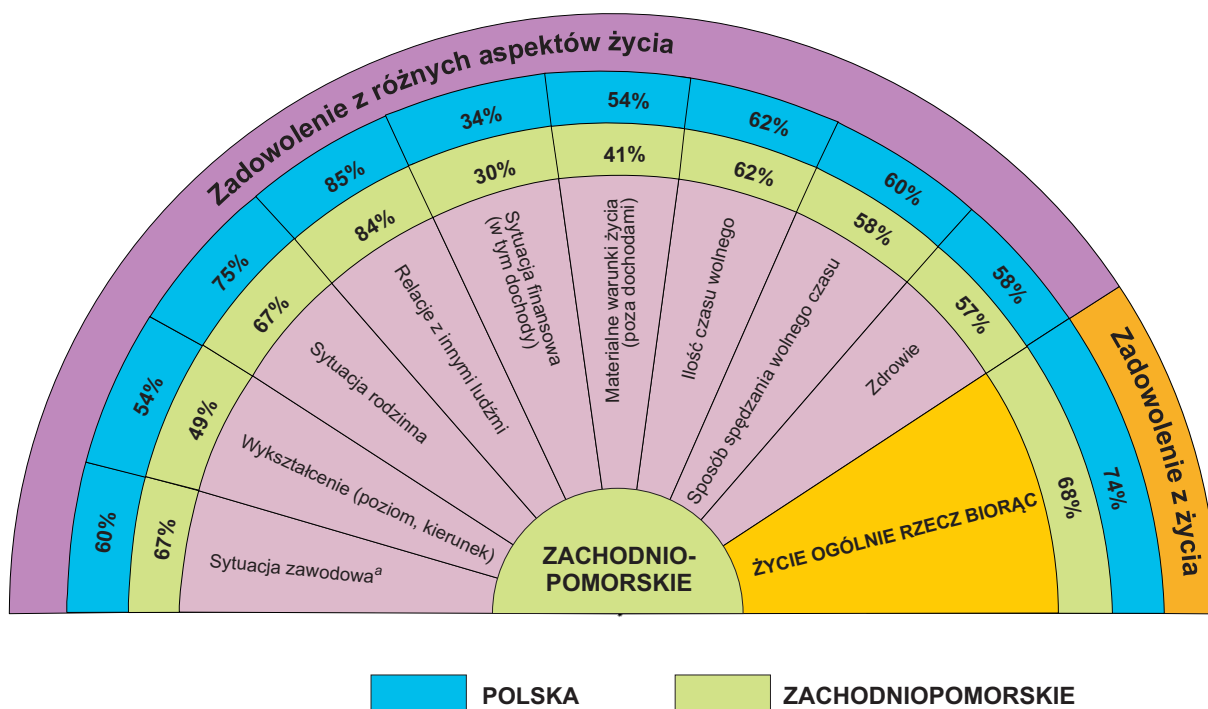
w % osób w wieku 16 lat i więcej

ZADOWOLENIE Z RÓŻNYCH ASPEKTÓW ŻYCIA

(osoby bardzo zadowolone lub zadowolone)

w % osób w wieku 16 lat i więcej

^a Dotyczy osób pracujących

1. ORGANIZACJA BADANIA

Cel badania

Kierunki rozwoju badań statystyki publicznej opierają się na analizie potrzeb informacyjnych zgłaszanych przez różnego typu użytkowników danych statystycznych i uwzględniają zobowiązania krajowe i międzynarodowe w tym zakresie. Wprowadzenie do systemu polskiej statystyki publicznej nowego wieloaspektowego badania spójności społecznej stanowi odpowiedź na rosnące zapotrzebowanie szerokiego kręgu odbiorców na dane dotyczące jakości życia, rozumianej jako kategoria wielowymiarowa (uwzględniająca zarówno aspekty ekonomiczne jak i społeczne) i ocenianej poprzez pryzmat wskaźników obiektywnych, jak również ocen subiektywnych.

Nowatorski charakter tego badania polega przede wszystkim na możliwości integracji danych indywidualnych dotyczących najważniejszych aspektów szeroko rozumianej jakości życia zalecanych m.in. w Raporcie Stiglitz¹. Dzięki integracji danych indywidualnych możliwe jest, m.in. określenie w jakich grupach społeczeństwa występuje kumulacja korzystnych bądź niekorzystnych aspektów jakości życia, jakie czynniki warunkują tę sytuację, a także jakie relacje zachodzą pomiędzy poszczególnymi wymiarami jakości życia. Bez wątpienia „wartością dodaną” tego badania jest możliwość łącznej analizy obiektywnych i subiektywnych aspektów jakości życia. Pozwala to na pokazanie na ile ocena postrzeganej jakości życia („tego co ludzie myślą, o tym, jak im się żyje”), jest zbieżna z ocenami opartymi na tzw. twardych, obiektywnych danych. Uwzględnienie w badaniu problematyki szeroko rozumianych relacji społecznych, sieci powiązań rodzinnych, zakorzenienia w miejscu zamieszkania, członkostwa w organizacjach non-profit i udziału w prowadzonej przez te organizacje działalności, wpisuje się również w nurt rozwoju badań nad kapitałem społecznym i integracją społeczną.

Wdrażając badanie założono, że możliwość jednoczesnego uzyskania kompleksowych informacji dotyczących, m.in. zróżnicowania poziomu życia, ubóstwa, wykluczenia społecznego i kapitału społecznego oprócz walorów poznawczych czy diagnostycznych będzie miała duże znaczenie praktyczne dla polityki społecznej, w tym dla przygotowywania dokumentów strategicznych i raportów dotyczących ochrony socjalnej i integracji społecznej. Cykliczne powtarzanie tego badania pozwoliłoby także na monitorowanie zmian rozwoju społecznego, w tym na ocenę skuteczności

¹ *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress* (2009), (www.stiglitz-sen-fitoussi.fr).

podejmowanych działań na rzecz walki z ubóstwem, integracji społecznej oraz rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego.

Podstawa prawna badania

Badanie spójności społecznej zostało przeprowadzone zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów z dn. 9 listopada 2009 r. w sprawie programu badań statystycznych statystyki publicznej na rok 2011 (Dz. U. Nr 239 poz. 1594). Wzory formularzy zostały określone w Rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 1 kwietnia 2011 r. (Dz. U. Nr 83, poz. 453). Nadzór merytoryczny nad przebiegiem badania sprawował Departament Badań Społecznych i Warunków Życia Głównego Urzędu Statystycznego przy współpracy z Ośrodkiem Warunków Życia i Badań Ankiety w Urzędzie Statystycznym w Łodzi.

Termin badania

Badanie prowadziły urzędy statystyczne w województwach na terenie całego kraju w dniach **od 1 lutego do 21 marca 2011 r.**

Badanie pilotażowe

Badanie właściwe zostało poprzedzone pilotażem, który przeprowadzono w połowie 2008 r. na terenie województwa kujawsko-pomorskiego. Wzięło w nim udział ok. 900 gospodarstw domowych. Celem badania pilotażowego było przetestowanie narzędzi badawczych oraz metod opracowania wyników, zastosowanych później w badaniu zasadniczym.

Jednostka badania

Jednostką badania było gospodarstwo domowe oraz jeden wylosowany do badania członek gospodarstwa, który do dnia 31 grudnia 2010 r. ukończył 16 lat.

Nie podlegały badaniu gospodarstwa domowe zamieszkałe w obiektach zbiorowego zakwaterowania (internat, hotel robotniczy, dom rencisty, klasztor, itp.), z wyjątkiem gospodarstw domowych pracowników zamieszkałych w tych obiektach z tytułu wykonywanej pracy (np. kierownik hotelu, dozorca).

Kwestionariusze obowiązujące w badaniu i ich zakres tematyczny

Wywiady realizowane były z wykorzystaniem następujących kwestionariuszy:

- kwestionariusz gospodarstwa domowego (BSS-1G) zawierający pytania dotyczące sytuacji całego gospodarstwa domowego,
- kwestionariusz indywidualny (BSS-1I) zawierający pytania dotyczące jednej, wylosowanej do badania osoby w wieku 16 lat i więcej.

Na poziomie gospodarstwa domowego zbierane były informacje dotyczące charakterystyk społeczno-demograficznych wszystkich osób wchodzących w skład gospodarstwa domowego oraz informacje pozwalające na kompleksową ocenę sytuacji materialnej z uwzględnieniem: sytuacji finansowej (źródła i poziom dochodów, oszczędności, zadłużenie), warunków mieszkaniowych (w tym standard mieszkania, jakość otoczenia), wyposażenia w dobra trwałe (w tym dostępność do technologii informacyjnych), deprivacji podstawowych potrzeb (m.in. w zakresie wyżywienia, odzieży i obuwia, opieki zdrowotnej, wypoczynku), otrzymywanej i udzielanej innym pomocy, subiektywnych ocen różnych aspektów sytuacji materialnej.

W kwestionariuszu indywidualnym zawarte zostały pytania na temat: wykształcenia i innych ważnych umiejętności, zdrowia (samoocena stanu zdrowia ogólnego, pozytywne i negatywne symptomy samopoczucia psychicznego), aktywności ekonomicznej, ważnych wydarzeń w życiu respondenta, rodzaju, częstotliwości i jakości kontaktów społecznych (kontakty z rodziną, kontakty sąsiedzkie, przyjacielskie), udziału w życiu społecznym i poczucia więzi (w tym w miejscu zamieszkania, przynależności do organizacji, wolontariatu), form spędzania czasu wolnego, subiektywnego dobrobytu (poczucie satysfakcji z życia ogólnie rzecz biorąc jak i zadowolenia z poszczególnych jego aspektów).

Ponadto w badaniu spójności społecznej przewidziano dodatkowo kwestionariusz oceny realizacji badania (BSS-1G-RB), wypełniany przez ankietera bez udziału respondenta. W kwestionariuszu tym zostały zawarte pytania na temat między innymi przebiegu wizyt w wylosowanym mieszkaniu, przyczyn niezrealizowania wywiadu czy formy przeprowadzenia wywiadu. Tutaj ankieter wpisywał również informacje o gospodarstwach domowych w przypadku braku odpowiedzi i odmów oraz informacje dotyczące gospodarstw domowych cudzoziemców nie podejmujących udziału w badaniu. Ankieter dokonywał także oceny miejsca zamieszkania respondenta poprzez określenie między innymi typu miejscowości, rodzaju budynku oraz zewnętrznego otoczenia budynku. Kwestionariusz ten zawierał także pytania dotyczące jakości przeprowadzonego wywiadu w ocenie ankietera.

Oprócz kwestionariuszy zastosowano również karty dla respondenta, które miały za zadanie ułatwić wybór właściwej odpowiedzi w przypadku bardziej rozbudowanych kafeterii. Na specjalnej karcie zbierano także informacje na temat gospodarstw nie podejmujących udziału w badaniu (w tym odmawiających udziału). W badaniu założono także możliwość zebrania informacji o gospodarstwach domowych obcokrajowców, poprzez wprowadzenie dwujęzycznych kart (w dziewięciu językach²) dla cudzoziemców nie podejmujących udziału w badaniu z powodu nieznajomości języka polskiego. Jednak praktyczne wykorzystanie kart było znikome (na 17 przypadków kartę wykorzystano tylko raz).

Metoda badania

Badanie spójności społecznej było badaniem reprezentacyjnym. Do badania wylosowano próbę liczącą 26 999 mieszkań, z populacji liczącej 13,3 mln mieszkań.

Wywiad mógł być przeprowadzony tylko z osobami mieszkającymi w mieszkaniach wylosowanych do badania. Badaniem były objęte wszystkie gospodarstwa domowe mieszkające

² Angielski, białoruski, chiński, francuski, niemiecki, rosyjski, turecki, ukraiński, wietnamski.

w wylosowanych mieszkaniach. Jeśli wylosowane mieszkanie znajdowało się poza zakresem badania (np. było niezamieszkane) lub gospodarstwo odmówiło udziału w badaniu, ankieter nie mógł przeprowadzić badania w innym mieszkaniu.

Badanie spójności społecznej było badaniem dobrowolnym i realizowane było techniką bezpośredniego wywiadu z respondentem.

Zarówno w przypadku wywiadu z gospodarstwem domowym, jak i wywiadu indywidualnego wprowadzono możliwość samodzielnego wypełniania kwestionariuszy przez respondentów (samospisanie). W tym celu przygotowano instrukcję dla respondenta, ułatwiającą wypełnienie kwestionariusza. Ankieter miał wówczas obowiązek zaproponować respondentowi wspólne przejście ankiety przy odbiorze, pod kątem prawidłowego jej wypełnienia. Miało to na celu uzyskanie danych jak najwyższej jakości oraz upewnienie się, że ankieta została w całości wypełniona.

Nie założono możliwości przeprowadzenia wywiadu zastępczego, tzn. przeprowadzenia wywiadu indywidualnego z inną osobą niż wylosowana do badania. W sytuacji, gdy ankieter w trakcie wizyty w mieszkaniu nie zastał respondenta wylosowanego do wywiadu indywidualnego, miał obowiązek ponownie umówić się na przeprowadzenie wywiadu z konkretną osobą.

Realizacja badania w terenie

Badanie przeprowadzili przeszkoleni ankieterzy, będący pracownikami urzędów statystycznych w poszczególnych województwach. Łącznie w realizacji badania wzięło udział 1380 ankieterów. Przeciętnie 1 ankieter otrzymał do realizacji 20 ankiet.

Pierwsza wizyta ankietera była poprzedzona listem Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego, informującym o celu i terminie badania oraz o fakcie wylosowania mieszkania do badania. List zawierał również nazwisko ankietera oraz kontakt telefoniczny i mailowy do urzędu statystycznego, umożliwiającą respondentowi potwierdzenie wiarygodności ankietera i instytucji przeprowadzającej badanie. W nawiązaniu kontaktu, pomocny był także upominek dla respondenta. Dla respondentów przygotowano ponadto folder z informacjami na temat badań społecznych prowadzonych przez statystykę publiczną.

Ankieter miał obowiązek zarejestrowania czasu trwania wywiadu. Ze względu na szeroki zakres tematyczny badania kwestionariusze były dość obszerne, co powodowało, że średnio wywiad z gospodarstwem domowym trwał 48 minut, a wywiad indywidualny 52 minuty.

Monitorowanie realizacji badania

W trakcie realizacji badania zastosowano monitorowanie stanu realizacji badania w terenie. Urzędy statystyczne miały obowiązek składania trzech meldunków okresowych w odstępach dwutygodniowych i jednego meldunku końcowego po zakończeniu ankietyzacji. Dzięki temu obowiązkowi osoby nadzorujące znały stan zaawansowania realizacji badania i mogły na bieżąco reagować w przypadku opóźnień lub problemów z realizacją.

Jedną z form kontroli i jednocześnie dobrą praktyką było również przeglądanie przez inspektorów na bieżąco pierwszych ankiet zrealizowanych przez poszczególnych ankieterów, w celu

uniknięcia powielania ewentualnych błędów oraz wyjaśniania wątpliwości związanych z ich wypełnianiem.

Badanie kontrolne

W celu zweryfikowania informacji zebranych przez ankierów, w dniach 28.04.–13.05.2011 r. przeprowadzono badanie kontrolne. Zostało ono zrealizowane we wszystkich województwach przez 112 inspektorów, którzy docierali bezpośrednio do wylosowanych do kontroli gospodarstw. Do badania kontrolnego wylosowano 15 mieszkań w każdym województwie. Badanie kontrolne przeprowadzono zatem w 240 mieszkaniach. Przedmiotem kontroli było między innymi potwierdzenie wizyty ankiera, sprawdzenie, czy ankier dotarł pod właściwy adres oraz zweryfikowanie kilku podstawowych informacji, np. liczby gospodarstw domowych w wylosowanym mieszkaniu. Inspektorzy zbierali także opinie respondentów na temat pracy ankierów. W wyniku kontroli nie stwierdzono istotnych rozbieżności i uchybień w pracy ankierów.

Badanie kontrolne – podobnie jak monitorowanie badania – oprócz spełniania zasadniczego zadania kontrolnego działało również mobilizująco na ankierów, przyczyniając się do poprawy efektywności i jakości ich pracy w terenie.

2. WSKAŹNIKI REALIZACJI BADANIA

Poziom realizacji badania

Prezentowane niżej wskaźniki dotyczą statystyki realizacji badania i należy odnosić je do wylosowanej próby, traktując ich wartości jako opis procesu realizacji badania w terenie. Są one oparte na danych nieważonych, w przeciwieństwie do wskaźników wykorzystywanych w procesie uogólniania wyników, w których konstrukcji zawarte są już pewne elementy uogólnienia (wnioski przenoszone są na populację generalną). Z tego względu, wskaźniki stosowane przy uogólnianiu wyników, przywoływane w części dotyczącej schematu losowania próby i konstrukcji wag nie są tożsame z opisywanymi tu wskaźnikami dotyczącymi realizacji badania, nawet w przypadku podobieństw w nazewnictwie.

Dla opisu efektywności i kompletności procesu realizacji badania spójności społecznej użyto następujących wskaźników:

- wskaźnik kontaktu,
- poziom realizacji ankiety BSS-1G (kwestionariusz gospodarstwa domowego) i BSS-1I (kwestionariusz indywidualny),
- odsetek odmów (dotyczy ankiety BSS-1G).

Przy określaniu populacji, dla której obliczono wartości wymienionych wskaźników, pominięto mieszkania znajdujące się poza zakresem badania. Takie mieszkania stanowiły 10,9% liczby mieszkań wylosowanych do badania, przy czym było ich więcej na wsi niż w miastach (odpowiednio: 14,5% i 9,4%). Zaobserwowano znaczące różnice pomiędzy województwami – odsetek mieszkań poza zakresem badania wahał się od 8,1% w woj. kujawsko-pomorskim do 15,7% w woj. podlaskim.

Wskaźnik kontaktu został zdefiniowany jako stosunek liczby gospodarstw domowych, z którymi nawiązano kontakt do liczby gospodarstw domowych mieszkających w wylosowanych mieszkaniach, pomniejszonej o liczbę mieszkań poza zakresem badania. Wartość tego wskaźnika w populacji ogółem wyniosła 88,9%. Była ona wyższa na wsi niż w miastach (92,9% wobec 87,3%). Najczęściej udawało się nawiązać kontakt z gospodarstwami domowymi znajdującymi się w zakresie badania w woj. podkarpackim (94,2%), a najrzadziej – w woj. mazowieckim (84,3%).

Poziom realizacji ankiety BSS-1G lub BSS-1I³ określony został jako stosunek liczby zrealizowanych ankiet do liczby gospodarstw domowych mieszkających w wylosowanych mieszkaniach, pomniejszonej o liczbę mieszkań poza zakresem badania⁴. Poziom realizacji kwestionariusza gospodarstwa domowego (BSS-1G) wyniósł ogółem 60,8%, na wsi – 73,7%, a w miastach – 55,6%. Najniższą wartość wskaźnik ten przyjął dla woj. zachodniopomorskiego (49,9%), a najwyższą – w woj. podkarpackim (70,2%). Natomiast poziom realizacji kwestionariusza indywidualnego (BSS-1I) wyniósł ogółem 54,2%, przy czym na wsi wartość tego wskaźnika wyniosła 65,3%, a w miastach – 49,6%. Najniższy odsetek kwestionariuszy indywidualnych zrealizowano w woj. dolnośląskim (40,1%), a najwyższy – w woj. warmińsko-mazurskim (66,5%).

Odsetek odmów to stosunek liczby gospodarstw domowych, które odmówiły udziału w badaniu do liczby gospodarstw domowych mieszkających w wylosowanych mieszkaniach, pomniejszonej o liczbę mieszkań poza zakresem badania. W skali ogólnopolskiej wyniósł on 25,3%. W miastach udziału w badaniu odmówiło 28,6% gospodarstw domowych, a na wsi – 17,3%. Największy odsetek odmów odnotowano w woj. zachodniopomorskim (32,5%), a najmniejszy – w woj. świętokrzyskim (19,1%).

Przyczyny nieprzeprowadzenia wywiadów

Wywiady z gospodarstwem domowym

Najczęstszą przyczyną nieprzeprowadzenia wywiadu z gospodarstwem domowym była odmowa (ok. 64% gospodarstw, z którymi nie przeprowadzono wywiadu), a w dalszej kolejności – czasowa nieobecność mieszkańców (ok. 25%) oraz brak możliwości przeprowadzenia wywiadu z powodu choroby lub podeszłego wieku respondenta (ok. 8%). W ok. 2% gospodarstw domowych, z którymi nie zrealizowano ankiety BSS-1G, przyczyną uniemożliwiającą udział w badaniu był alkoholizm lub inna patologia. Inne powody dotyczyły ok. 1% gospodarstw domowych, które nie wzięły udziału w badaniu; do tej grupy należy zaliczyć 17 gospodarstw domowych, z którymi nie przeprowadzono wywiadu z powodu nieznamomości języka polskiego. Tylko w jednym przypadku udało się uzyskać bliższe informacje o gospodarstwie (wykorzystanie karty dla cudzoziemców nie podejmujących badania).

Odmowa następowała najczęściej bez podania powodu (ok. 31% gospodarstw domowych odmawiających odpowiedzi na pytania z ankiety BSS-1G). Niemal tyle samo respondentów

³ Zrealizowano 14 873 ankiet BSS-1G i 13 246 BSS-1I.

⁴ Ponieważ w gospodarstwie domowym należało przeprowadzić wywiad indywidualny z jedną dobraną losowo osobą, to liczba osób podlegających badaniu w kwestionariuszu BSS-1I była równa liczbie gospodarstw domowych.

odmawiających udziału w badaniu deklarowało brak czasu (ok. 26%) lub stwierdziło, że nie widzi sensu prowadzenia rozmowy na proponowane tematy (ok. 25%). Ok. 8% respondentów odmawiających nie otworzyło drzwi ankieterowi, pomimo wyraźnej obecności w domu, a ok. 4% uważało, że podane informacje mogłyby zostać wykorzystane do innych celów niż podany cel badania. Pozostałe przyczyny odmów to: zmęczenie respondentów dużą ilością badań (ok. 3% odmawiających), niedobre doświadczenia z udziałem w badaniach ankietowych (ok. 2%) oraz negatywne informacje medialne o GUS lub brak zaufania do GUS (ok. 1%).

Wywiady indywidualne

W przypadku niektórych gospodarstw domowych przeprowadzony został wywiad z gospodarstwem, ale nie zrealizowano wywiadu indywidualnego. Dotyczy to ok. 6,6% wszystkich gospodarstw domowych mieszkających w mieszkaniach wylosowanych do badania i znajdujących się w zakresie badania. Najczęstszym powodem nieprzeprowadzenia wywiadu indywidualnego była odmowa – ok. 60% przypadków spośród wszystkich niezrealizowanych wywiadów indywidualnych (przy przeprowadzonych wywiadach z gospodarstwem domowym). Niemożność udziału w badaniu z powodu choroby bądź podeszłego wieku spowodowała nieprzeprowadzenie wywiadu indywidualnego w 19,4% gospodarstw; nieobecność respondenta w domu, pomimo ustalenia terminu wizyty ankietera – w 8,5%; czasowa nieobecność (np. dłuższy wyjazd służbowy, pobyt u rodziny lub w szpitalu) – w 7,2%; alkoholizm lub inna patologia – w 1,6%. Inne powody nieprzeprowadzenia wywiadu indywidualnego odnotowano w nieco ponad 3% gospodarstw domowych, które odpowiedziały na pytania zawarte w ankiecie BSS-1G, ale nie udzieliły odpowiedzi na pytania z ankiety BSS-1I. W tej grupie znalazło się 3 respondentów, którzy nie znali języka polskiego w stopniu wystarczającym do udziału w wywiadzie.

Najczęściej odmowa następowała z powodu braku czasu (37,9% przypadków), zmęczenia respondenta dużą ilością badań (24,6%), braku przekonania respondenta co do sensu rozmowy na proponowane tematy (16,7%) oraz bez podania powodu (15,1%). 4,2% respondentów z gospodarstw domowych, które wzięły udział w ankiecie BSS-1G, ale odmówiły uczestniczenia w ankiecie BSS-1I, wyraziło obawę, że informacje, których udzieliliby w wywiadzie indywidualnym, mogłyby zostać wykorzystane do innych celów niż cel badania. Inne przyczyny dotyczyły niewielkiego odsetka respondentów: niedobre doświadczenia z przeprowadzaniem ankiet (0,7%), nieotworzenie drzwi przez respondenta pomimo wyraźnej obecności w domu (0,6%), negatywne publikacje prasowe o GUS lub brak zaufania do GUS (0,2%).

3. DEFINICJE

Gospodarstwo domowe – zespół osób spokrewnionych ze sobą lub niespokrewnionych, mieszkających razem i wspólnie utrzymujących się (gospodarstwo domowe wieloosobowe) lub osoba utrzymująca się samodzielnie (gospodarstwo domowe jednoosobowe), bez względu na to, czy mieszka sama czy też z innymi osobami. Członkowie rodziny mieszkający wspólnie, ale utrzymujący się oddzielnie, tworzą odrębne gospodarstwa domowe.

Głowa gospodarstwa domowego (określana również jako osoba odniesienia) – osoba, która ukończyła 16 lat i osiąga najwyższy dochód spośród wszystkich członków gospodarstwa domowego. Przy ustalaniu osoby odniesienia wzięto pod uwagę dochody o charakterze stałym i powtarzalnym: z pracy najemnej, użytkownika gospodarstwa rolnego, pracy na własny rachunek poza gospodarstwem rolnym w użytkowaniu indywidualnym, własności, wynajmu nieruchomości, stałych świadczeń z ubezpieczeń społecznych, stałe dary od innych gospodarstw domowych (w tym alimenty), emerytury i renty zagraniczne. W przypadku, gdy dwie lub więcej osób dostarcza w jednakowym stopniu środków na utrzymanie, za głowę gospodarstwa uważa się osobę, która głównie tymi środkami rozporządza.

Zawód – zawody wykonywane przez respondentów w głównym miejscu pracy zostały podane w oparciu o Klasyfikację Zawodów i Specjalności na Potrzeby Rynku Pracy wprowadzoną Rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 27.04.2010 r. , obowiązującą od dnia 1.07. 2010 r. Klasyfikacja została opracowana na podstawie Międzynarodowego Standardu Klasyfikacji Zawodów ISCO-08, przyjętego w grudniu 2007 roku na trójstronnym Spotkaniu Ekspertów ds. Statystyki Pracy dotyczącym aktualizacji Międzynarodowego Standardu Klasyfikacji Zawodów (ISCO). Za podstawę grupowania osób według wykonywanego zawodu przyjęto w niniejszej publikacji grupy główne przywoływanej klasyfikacji. Lista tych grup jest następująca:

- 1 Przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy
- 2 Specjaliści
- 3 Technicy i inny średni personel
- 4 Pracownicy biurowi
- 5 Pracownicy usług osobistych i sprzedawcy
- 6 Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy
- 7 Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy
- 8 Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń
- 9 Pracownicy przy pracach prostych
- 0 Siły zbrojne (01 Oficerowie sił zbrojnych, 02 Podoficerowie sił zbrojnych, 03 Żołnierze szeregowi)

W przypadku grupy „0 – Siły zbrojne” zastosowano umowne przyporządkowanie zawodów wojskowych do grup „cywilnych”, zaliczając oficerów do kategorii „1”, podoficerów do kategorii „2”, zaś żołnierzy szeregowych do kategorii „3”.

Typ gospodarstwa domowego – jest to klasyfikacja dotycząca typu „rodzinnego” gospodarstwa. Typ ten przypisywany jest całemu gospodarstwu domowemu i jest on ustalany na podstawie tego, jaką rodzinę stanowi gospodarstwo lub jaka rodzina zawiera się w gospodarstwie (jeżeli występują w nim osoby nie należące do tej rodziny). W przypadku, gdy gospodarstwo domowe zawiera kilka rodzin, brana jest pod uwagę rodzina głowy gospodarstwa.

Określając typ gospodarstwa bierze się pod uwagę:

- czy tworzy je samotna osoba dorosła (w przypadku rodzin z dziećmi: ojciec/matka), czy małżonkowie (w przypadku rodzin z dziećmi: rodzice),
- czy w gospodarstwie (rodzinie) występują dzieci oraz jaka jest ich liczba (dzieci muszą spełniać opisane niżej kryteria),
- czy w gospodarstwie domowym występują inne osoby, poza wyżej wymienionymi (mogą to być również dorosłe dzieci, nie spełniające przyjętych kryteriów, a także inne rodziny).

Jako dzieci, w rozumieniu niniejszej definicji, traktowane są biologiczne i przysposobione dzieci przynajmniej jednego z małżonków tworzących rodzinę, które nie przekroczyły wieku 24 lat i nie żyją w związku z inną osobą należącą do gospodarstwa domowego.

Zgodnie z powyższymi zasadami, zdefiniowane zostały następujące typy rodzin/gospodarstw:

- samotna kobieta
- samotny mężczyzna
- matka lub ojciec z dziećmi
- matka lub ojciec z dziećmi i innymi osobami
- małżeństwo bez dzieci
- małżeństwo z dziećmi (w podziale według liczby dzieci)
- małżeństwo z dziećmi i innymi osobami (w podziale według liczby dzieci)
- małżeństwo bez dzieci z innymi osobami
- pozostałe gospodarstwa (w podziale na 2 osobowe oraz 3 i więcej osobowe)

Tam, gdzie w definicji typu gospodarstwa domowego pojawia się określenie „małżeństwo”, dołączone są także osoby pozostające w związku nieformalnym.

Dla potrzeb opracowania wyników badania spójności społecznej kategorii związane z:

aktywnością ekonomiczną, głównym źródłem utrzymania, bezrobociem, niepełnosprawnością oparto na samoocenie respondenta – w razie potrzeby ankieterzy udzielali wyjaśnień respondentom zgodnie z objaśnieniami zawartymi w instrukcji dla ankietera.

Aktywność ekonomiczna – klasyfikacja została sporządzona na podstawie odpowiedzi na pytanie o to, za kogo głównie (ze względu na aktualny status na rynku pracy) osoba się uważa oraz jakie jest jej główne źródło utrzymania. Grupowanie obejmuje następujące kategorie:

Pracujący najemnie – osoby, które zadeklarowały się jako pracujące i wskazały dochody z pracy najemnej jako główne źródło utrzymania,

Pracujący na rachunek własny poza rolnictwem – osoby, które zadeklarowały się jako pracujące i wskazały pracę na własny rachunek (inną niż praca we własnym gospodarstwie rolnym) jako główne źródło utrzymania,

Rolnicy indywidualni – osoby, które zadeklarowały się jako pracujące i wskazały dochody z pracy we własnym gospodarstwie rolnym jako główne źródło utrzymania,

Bezrobotni – osoby, które zadeklarowały się jako bezrobotne,

Uczniowie, studenci – osoby, które zadeklarowały się jako uczniowie lub studenci,

Emeryci pozarolniczy – osoby, które zadeklarowały się jako emeryci i wskazały emeryturę z pozarolniczego systemu ubezpieczeń jako główne źródło utrzymania,

Emeryci rolniczy – osoby, które zadeklarowały się jako emeryci i wskazały emeryturę rolniczą jako główne źródło utrzymania,

Renciści (renta inwalidzka) – osoby, które zadeklarowały się jako trwale niezdolne do pracy, pobierające lub nie rentę z tytułu niezdolności do pracy,

Inni nieaktywni zawodowo – osoby, które zadeklarowały się jako nieaktywne zawodowo, nie należące do żadnej z wymienionych wyżej kategorii.

Główne źródło utrzymania gospodarstwa – w badaniu, za główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego uznano to, z którego – według deklaracji respondenta – gospodarstwo uzyskiwało najwyższy dochód, biorąc pod uwagę okres 12 miesięcy poprzedzających badanie.

Wyróżniono następujące źródła utrzymania:

Praca najemna – stała lub dorywcza/sezonowa, zarejestrowana lub nierejestrowana, wykonywana w kraju lub za granicą,

Praca na rachunek własny poza rolnictwem – praca na własny rachunek poza rolnictwem, stała lub dorywcza/sezonowa, zarejestrowana lub niezarejestrowana, wykonywana w kraju lub za granicą,

Praca na rachunek własny w rolnictwie – praca na własny rachunek wykonywana w gospodarstwie rolnym przez jego użytkownika, tj. właściciela, współwłaściciela, dzierżawcę; obejmuje także subsydia/dotacje z tytułu posiadania lub użytkowania gospodarstwa rolnego,

Emerytura (krajowa i zagraniczna) – obejmuje również emerytury pomostowe i renty strukturalne,

Renta (krajowa i zagraniczna) – renta z tytułu niezdolności do pracy, renta rodzinna, renta szkoleniowa, świadczenie rehabilitacyjne,

Inne świadczenia społeczne – obejmują m.in. świadczenia dla bezrobotnych, świadczenia rodzinne, stypendia, świadczenia z pomocy społecznej, zasiłki pielęgnacyjne, odszkodowania z tytułu uszczerbku na zdrowiu,

Inne dochody – obejmują m.in. dochody z własności, dochody kapitałowe, dochody z wynajmu nieruchomości, dary, alimenty od osób prywatnych, wypłaty z prywatnych funduszy emerytalnych.

Niepełnosprawność – na potrzeby opracowania wzięto pod uwagę jedynie fakt wystąpienia niepełnosprawności, bez stosowania podziału według stopnia i typu niepełnosprawności. Przy określaniu niepełnosprawności uwzględniono zarówno kryteria formalne (grupa inwalidzka, orzeczenie) jak i niepełnosprawność biologiczną.

Jako niepełnosprawne sklasyfikowane zostały osoby, które spełniały przynajmniej jeden z dwóch warunków:

- posiadały ważne orzeczenie ustalające niepełnosprawność, niezdolność do pracy lub inwalidztwo (grupa inwalidzka),

- według własnej oceny, z powodu problemów zdrowotnych (kalectwa lub choroby przewlekłej) miały całkowicie lub poważnie ograniczoną zdolność wykonywania codziennych czynności właściwych dla wieku (zabawa, nauka w szkole, praca zawodowa, prowadzenie gospodarstwa domowego, samoobsługa), trwającą 6 miesięcy lub dłużej.

Dochód ekwiwalentny (na osobę) – jest to teoretyczny dochód na osobę w gospodarstwie domowym, przeliczony jednak według specjalnej skali, uwzględniającej różnice w kosztach utrzymania gospodarstw o różnej wielkości i różnym składzie osobowym (dorośli/dzieci). Formalnie, jest to dochód nie na osobę, a na tzw. jednostkę ekwiwalentną.

Przy przeliczeniach zastosowano tzw. zmodyfikowaną **skalę ekwiwalentności** OECD, która przyjmuje następujące wartości jednostek ekwiwalentnych przypadające na osobę w gospodarstwie: dla pierwszej osoby dorosłej — 1; dla każdego następnego członka gospodarstwa w wieku co najmniej 14 lat — 0,5; dla każdego dziecka w wieku poniżej 14 lat — 0,3. Dochód ekwiwalentny otrzymujemy dzieląc całkowity dochód gospodarstwa domowego przez liczbę jednostek ekwiwalentnych w danym gospodarstwie.

Grupy decylowe (kwintylowe) otrzymano, porządkując populację gospodarstw domowych ze względu na dochód ekwiwalentny, a następnie dzieląc ją na dziesięć (pięć) grup tak, by liczba osób w każdej z grup była w przybliżeniu równa. Otrzymujemy w ten sposób dziesięć (pięć) grup decylowych (kwintylowych). Grupy decylowe (kwintylowe) numeruje się kolejno, poczynając od grupy o najniższych dochodach. Tak więc pierwsza grupa decylowa (kwintylowa) skupia gospodarstwa o najniższym dochodzie ekwiwalentnym, zaś dziesiąta (piąta), czyli ostatnia grupa – gospodarstwa o najwyższym dochodzie.

Klasa miejscowości – klasa miejscowości dotyczy miejsca zamieszkania respondenta, w którym został on poddany badaniu. Miejscowość zamieszkania respondenta klasyfikowana jest ze względu na typ (miasto lub wieś), a także, w przypadku miasta, na jego wielkość (mierzoną liczbą ludności).

Przy klasyfikacji jako miasto lub wieś brany był pod uwagę typ administracyjny miejscowości, a nie faktyczny stopień zurbanizowania danego obszaru.

Wyróżniono następujące klasy miejscowości:

- miasta o wielkości co najmniej 500 tys. mieszkańców (tzn. 500 000 i więcej),
- miasta o wielkości od 100 do 500 tys. mieszkańców (100 000 – 499 999),
- miasta o wielkości od 20 - 100 tys. mieszkańców (20 000 – 99 999),
- miasta o wielkości poniżej 20 tys. mieszkańców (19 999 i mniej),
- wieś.

W publikacji zastosowano **znak umowny (*)** umieszczony przy tych wartościach liczbowych, gdy zjawisko istniało w wielkości oznaczającej, że precyzja, może budzić zastrzeżenia. Znak jest stosowany jeżeli liczba przypadków wchodzących do uogólnienia jest mniejsza niż 50.

Tam, gdzie w publikacji jest mowa o **mieszkańcach** (np. Polski, województw, itp.) mowa jest o osobach w wieku 16 lat i więcej.

4. SCHEMAT LOSOWANIA PRÓBY W BADANIU SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ

Uwagi wstępne

Celem zrealizowanego w 2011 roku badania spójności społecznej było zebranie określonego zbioru danych umożliwiających wszechstronną ocenę jakości życia w Polsce. Zebrane informacje dotyczyły gospodarstw domowych, poszczególnych osób ze składu gospodarstwa, a także osób w wieku 16 lat i więcej, zbadanych w oddzielnym wywiadzie indywidualnym. Badanie miało dostarczyć informacji dla Polski i dla poszczególnych województw. Przyjęto, że liczebność próby wynosić będzie 27 000 mieszkań, zaś próba wylosowana zostanie przy zastosowaniu schematu losowania dwustopniowego, warstwowego z różnymi prawdopodobieństwami wyboru na pierwszym stopniu. Schemat dwustopniowego losowania stosowany jest prawie we wszystkich badaniach gospodarstw domowych, ponieważ stanowi on kompromis pomiędzy dążeniem do jak najlepszej precyzji a koniecznością określonej koncentracji respondentów w terenie. Przed losowaniem próby niezbędne było rozstrzygnięcie sprawy alokacji próby pomiędzy województwa oraz zasad warstwowania w poszczególnych województwach.

Alokacja próby pomiędzy województwa

Ze względu na przyjęty cel badania, tj. konieczność uzyskania danych w przekrojach wojewódzkich, rozdział założonej próby pomiędzy województwa powinien prowadzić do wyznaczenia, w przybliżeniu, jednakowych liczebności prób we wszystkich województwach. Precyzja wyników badania reprezentacyjnego zależy przede wszystkim od bezwzględnej liczebności próby, zaś relacje między liczebnością próby a liczebnością populacji stanowią czynnik drugoplanowy, a nawet nieistotny, gdy próba stanowi nieznaczny odsetek populacji. Przyjęcie równolicznych prób we wszystkich województwach nie jest jednak możliwe ze względów organizacyjnych. Prowadziłoby to bowiem do nadmiernego obciążenia realizacją badań ankietatorów w mniejszych województwach. Z kolei, alokacja proporcjonalna próby uniemożliwiłaby uzyskanie precyzyjnych wyników dla mniejszych województw. Z tych powodów wybrany został wariant kompromisowy i alokacji próby mieszkań pomiędzy województwa dokonano tzw. metodą pierwiastkową. Przy alokacji próby uwzględniono ponadto, wynikającą z doświadczeń innych badań gospodarstw domowych, kompletność badań według klas miejscowości. Kompletność ta jest najniższa w dużych aglomeracjach miejskich, tj. w miastach o liczbie mieszkańców 100 tys. i więcej. W związku z tym, założoną próbę o liczebności 27 tys. mieszkań podzielono na dwie części, z których pierwsza licząca $m_1 = 24$ tys. mieszkań została rozdzielona pomiędzy województwa wspomnianą wyżej metodą pierwiastkową, tj. zgodnie ze wzorem:

$$(1) m_{1w} = m_1^* \left(\frac{\sqrt{M_w}}{\sum_w \sqrt{M_w}} \right),$$

gdzie:

m_{1w} – liczebność pierwszej części próby w w-tym województwie,

M_w – populacyjna liczba mieszkań w w-tym województwie,

Rozdział drugiej części próby liczącej $m_2 = 3000$ mieszkań zostanie opisany niżej.

Schemat losowania próby

Próba losowana była przy wykorzystaniu operatu losowania utworzonego na bazie systemu TERYT, tj. Urzędowego Rejestru Podziału Terytorialnego Kraju. Jednostkami losowania pierwszego stopnia były obwody spisowe, zaś na drugim stopniu losowano mieszkania. W wylosowanym mieszkaniu badane były wszystkie gospodarstwa domowe i jedna osoba z gospodarstwa domowego, w wieku 16 lat i więcej, dobrana w sposób losowy.

Przed losowaniem obwody spisowe powarstwowane zostały według województw, zaś w województwach wg klasy miejscowości. W zależności od wielkości województwa i jego specyfiki warstwami były: duże miasta, grupy miast o podobnej liczbie mieszkańców, dzielnice w Warszawie, Łodzi, Wrocławiu, Krakowie i Poznaniu. Na terenach wiejskich warstwami były gminy wiejskie w poszczególnych podregionach. Liczba utworzonych warstw w województwach wahała się od 13 w woj. opolskim do 56 w mazowieckim. Łącznie utworzono 506 warstw, w tym 203 warstwy wiejskie. Przyjęty sposób warstwowania stosowany jest we wszystkich badaniach gospodarstw domowych realizowanych przez GUS.

Alokacja pierwszej próby mieszkań pomiędzy warstwy w danym województwie była proporcjonalna do szacunkowej liczby mieszkań w warstwie zapisanej w systemie TERYT, tj.:

$$(2) m_{1wh} \approx m_{1w} * \frac{M_{wh}}{M_w}, \quad (h = 1, 2, \dots, L_w; w = 1, 2, \dots, 16)$$

gdzie:

m_{1wh} – liczebność pierwszej próby mieszkań w h-tej warstwie w-tego województwa,

M_{wh} – liczba mieszkań w h-tej warstwie w-tego województwa wg operatu losowania,

M_w – liczba mieszkań w w-tym województwie wg operatu losowania,

L_w – liczba warstw w w-tym województwie.

Alokacja próby drugiej o liczebności $m_2 = 3000$ pomiędzy warstwy w miastach liczących 100 tys. i więcej mieszkańców była proporcjonalna do liczebności próby pierwszej w tych warstwach tj.:

$$(3) m_{2wh} \approx m_2 * \frac{m_{1wh}}{\sum_{w,h} m_{1wh}},$$

zaś ostateczna liczba mieszkań losowanych z h-tej warstwy w-tego województwa wynosi:

$$(4) m_{wh} = m_{1wh} + m_{2wh},$$

przy czym $m_{2wh} = 0$ dla warstw wiejskich i w miastach poniżej 100 tys. mieszkańców.

Z kolei, liczba obwodów spisowych n_{wh} losowanych na pierwszym stopniu obliczana była ze wzoru:

$$(5) n_{wh} = \frac{m_{wh}}{\bar{m}_{wh}},$$

gdzie:

\bar{m}_{wh} – ustalona dla h-tej warstwy w-tego województwa liczba mieszkań losowanych w pojedynczym obwodzie spisowym.

W miastach powyżej 100 tys. mieszkańców losowano po 3 mieszkania w obwodzie, w miastach od 20 do 100 tys. po 4 mieszkania, w miastach do 20 tys. mieszkańców po 5 mieszkań. Na terenach wiejskich losowano po 6 mieszkań w obwodzie. Zróżnicowanie liczby mieszkań losowanych z obwodów spisowych w zależności od klasy miejscowości, jest kompromisem pomiędzy dążeniem do uzyskania jak najlepszej precyzji wyników a potrzebą koncentracji respondentów w terenie.

Próbę pierwszego stopnia losowano oddzielnie w każdej warstwie. W celu wyboru próby zastosowano metodę Hartleya–Rao. Losowanie według tej metody polega na systematycznym doborze jednostek po ich uprzednim losowym uporządkowaniu. W wylosowanych obwodach losowano z kolei, w drodze losowania prostego, po 3, 4, 5 względnie 6 mieszkań w zależności od klasy miejscowości.

Wylosowana próba liczyła 6805 obwodów spisowych oraz 26 999 mieszkań. Rozkład próby obwodów spisowych i mieszkań pomiędzy województwa oraz populacyjna liczba mieszkań i liczba utworzonych warstw podana została w poniższej tabelicy.

Warstwy, mieszkania i obwody spisowe według województw:

Województwo	Liczba warstw	Liczba mieszkań w:		Liczba obwodów w próbie
		populacji	próbie	
POLSKA	506	13 300 256	26 999	6805
Dolnośląskie	35	1 058 774	1985	512
Kujawsko–pomorskie.....	25	698 435	1636	422
Lubelskie.....	29	716 625	1541	351
Lubuskie	19	347 523	1104	268
Łódzkie	32	960 369	1893	493
Małopolskie.....	35	1 068 145	1987	495
Mazowieckie	56	2 002 962	2856	779
Opolskie.....	13	340 916	1054	234
Podkarpackie	40	619 211	1391	297
Podlaskie	19	412 951	1215	299
Pomorskie.....	29	763 653	1714	459
Śląskie	51	1 710 880	2663	756
Świętokrzyskie.....	20	420 093	1185	268
Warmińsko-mazurskie.....	27	478 146	1298	311
Wielkopolskie.....	48	1 100 208	1969	475
Zachodniopomorskie	28	601 364	1508	386

5. WAGI W BADANIU SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ

W badaniu spójności społecznej wykorzystywane są dwa rodzaje wag:

1. wagi dla gospodarstw domowych, będące jednocześnie wagami dla osób ze składu gospodarstwa ($waga_g = waga_{os}$),
2. wagi dla wywiadów indywidualnych zrealizowanych z wylosowaną osobą w wieku 16 lat i więcej ($waga_{ind}$).

Podstawą do obliczania wag jest prawdopodobieństwo wyboru i-tego mieszkania – π_i .

Waga wynikającego z wylosowania i-tego mieszkania do próby wyliczana jest ze wzoru:

$$(1) \text{waga}1g_i = \frac{1}{\pi_i},$$

Waga ta jest następnie korygowana ze względu na niemożność skontaktowania się ankietera z wylosowanym mieszkaniem (gospodarstwem domowym) oraz ze względu na odmowy udziału w badaniu ze strony wylosowanych gospodarstw.

Na podstawie informacji pochodzących z kwestionariusza BSS-1G-RB dotyczącego oceny realizacji badania oszacowane zostały, w każdym województwie, wskaźniki skontaktowania mieszkań (adresów) dla poszczególnych klas miejscowości. Podobnie jak w badaniach LFS i EU-SILC wyróżniono następujące klasy miejscowości:

1. miasto st. Warszawa,
2. miasta liczące co najmniej 500 tys. mieszkańców, tj. Łódź, Kraków, Poznań, Wrocław oraz trójmiasto Gdańsk, Gdynia i Sopot traktowane jako jedno miasto,
3. miasta liczące co najmniej 100 tys. do 500 tys. mieszkańców,
4. miasta liczące co najmniej 20 tys. do 100 tys. mieszkańców,
5. miasta liczące poniżej 20 tys. mieszkańców,
6. wieś.

Wskaźniki skontaktowania Ra_p ($p = 1, 2, \dots, 6$) dla p-tej klasy miejscowości obliczamy ze wzoru:

$$(2) Ra_p = \frac{SK_p}{SK_p + SN_p},$$

gdzie:

SK_p – oszacowanie liczby mieszkań skontaktowanych w p-tej klasie miejscowości,

SN_p – oszacowanie liczby mieszkań nie skontaktowanych w p-tej klasie miejscowości,

Wartości SK_p i SN_p to sumy wag $waga1g_i$ dla mieszkań, dla których wartość zmiennej M04⁵ przyjmuje odpowiednio wartości: 1 dla skontaktowanych lub 3, 4 dla nie skontaktowanych⁶. Przy obliczeniach Ra_p nie uwzględniono mieszkań spoza zakresu badania tj. pustostany, drugie mieszkania, fikcyjne adresy, mieszkania zamienione w obiekty niemieszkalne, itp., czyli M04 = 2, 5, 7, 8, 9. Wartości Ra_p dla Polski oraz minimalne i maksymalne dla województw przedstawia poniższa tablica.

⁵ Zmienna informująca o tym, czy udało się nawiązać kontakt z gospodarstwem domowym w wylosowanym mieszkaniu oraz o powodach braku kontaktu.

⁶ W przypadku, gdy pod jednym adresem mamy dwa gospodarstwa, przy czym dla jednego z nich M04 = 1, zaś dla drugiego M04 = 3, uznano, że mamy w takim przypadku do czynienia z dwoma mieszkaniami pod jednym adresem. Odnotowano 43 takie przypadki.

Wskaźniki skontaktowania

Klasa miejscowości	Wartości Ra		
	Polska	min. dla województwa	max. dla województwa
Ogółem	0,890	0,850	0,942
1	0,779	-	-
2	0,837	0,806	0,871
3	0,881	0,814	0,918
4	0,900	0,830	0,947
5	0,895	0,838	0,954
6	0,927	0,839	0,969

Kolejnym etapem przy obliczaniu wag było oszacowanie wskaźników odpowiedzi Rg_p dla klas miejscowości w poszczególnych województwach. Wskaźniki te szacowane są przy wykorzystaniu wag $waga1g_i$ zgodnie ze wzorem:

$$(3) Rg_p = \frac{Z_p}{Z_p + N_p},$$

gdzie:

Z_p – oszacowanie liczby gospodarstw domowych, w których wywiad został przeprowadzony (zmienna M05⁷ = 1),

N_p – oszacowanie liczby gospodarstw domowych, w których wywiad nie został przeprowadzony (zmienna M05 = 2, 3).

Wartości Z_p i N_p obliczone zostały jako sumy wag $waga1g_i$ dla odpowiednich gospodarstw. W tabelicy podane zostały wartości tych wskaźników.

Wskaźniki odpowiedzi

Klasa miejscowości	Wartości Rg		
	Polska	min. dla województwa	max. dla województwa
Ogółem	0,690	0,596	0,771
1	0,520	-	-
2	0,528	0,444	0,610
3	0,650	0,479	0,714
4	0,682	0,507	0,805
5	0,707	0,613	0,821
6	0,791	0,703	0,850

Następnym etapem było obliczenie wskaźnika kompletności wg klas miejscowości województw jako iloczynu powyższych wskaźników:

$$(4) R_p = Ra_p * Rg_p,$$

⁷ Zmienna informuje o realizacji ankiety gospodarstwa domowego (wywiad przeprowadzony, rozpoczęty i przerwany, nieprzeprowadzony).

Wartości tych wskaźników podane zostały w poniższej tabelicy.

Wskaźniki kompletności

Klasa miejscowości	Wartości R		
	Polska	min. dla województwa	max. dla województwa
Ogółem	0,614	0,505	0,708
1	0,405	-	-
2	0,442	0,358	0,515
3	0,572	0,395	0,629
4	0,614	0,460	0,723
5	0,633	0,539	0,752
6	0,734	0,637	0,808

Po obliczeniu wskaźników R_p obliczone zostały, dla każdego gospodarstwa domowego, wagi $waga_2g_i$ według wzoru:

$$(5) waga_2g_i = \frac{waga_1g_i}{R_p},$$

Wagi wyliczone zgodnie ze wzorem (5) są wagami dla gospodarstw oraz osób ze składu gospodarstwa domowego i uwzględniają poziom kompletności badania według województw i klas miejscowości. Ze względu na braki odpowiedzi, a także z innych powodów, struktury gospodarstw domowych według liczby osób w gospodarstwie oraz struktura ludności według płci i grup wieku oszacowane na podstawie próby mogą różnić się od odpowiednich struktur dla populacji. W związku z tym, przy wykorzystaniu metody kalibracji zintegrowanej w wersji sinusa hiperbolicznego, obliczone zostały takie wagi dla gospodarstw i osób ze składu gospodarstwa, przy których zapewniona została zgodność tych struktur. Wykorzystano przy tym informacje pochodzące z szacunków demograficznych i NSP 2002 odnośnie liczby gospodarstw wg liczby osób w gospodarstwie (gospodarstwa 1-osobowe, 2-osobowe, 3-osobowe, 4-osobowe i gospodarstwa o liczbie osób 5 i więcej) oraz liczby ludności wg płci i grup wieku (poniżej 7 lat, 7 – 15 lat, 16 – 18, trzynaście pięcioletnich grup wieku i grupa 80 lat i więcej) w poszczególnych województwach w podziale na miasta i wieś. W rezultacie otrzymano wagi zintegrowane dla gospodarstw $waga_g$ i osób ze składu gospodarstwa $waga_os$, przy czym dla i-tego gospodarstwa mamy:

$$(6) waga_g_i = waga_os_i,$$

Następnie obliczone zostały wagi $waga_ind$ dla osób w wieku 16 lat i więcej, które wzięły udział w wywiadzie indywidualnym. Dla osoby z i-tego gospodarstwa waga ta obliczana jest następująco:

$$(7) waga_ind_i = waga_os_i * l_i,$$

gdzie:

l_i – liczba osób w wieku 16 lat i więcej w i-tym gospodarstwie.

Dodatkowo $waga_ind$ była korygowana przy zastosowaniu stratyfikacji ex post ze względu na płeć oraz grupy wieku w podziale na miasto i wieś.

6. METODA OCENY PRECYZJI

Estymację błędów losowych dla szacowanych w badaniu spójności społecznej wskaźników oparto na metodzie wielokrotnego losowania próbek. Użyto wariantu metody bootstrap⁸, w którym niezależnie w każdej warstwie, dokonuje się wielokrotnego (kilkaset razy) losowania ze zwracaniem próbek o liczebności $n_h - 1$ spośród n_h wylosowanych do badania jednostek pierwszego stopnia w h -tej warstwie. Przy szacowaniu precyzji wyników zastosowano $B=500$ powtórzeń. Po wylosowaniu jednostek pierwszego stopnia do próbki bootstrapowej przenosi się odpowiednie jednostki drugiego stopnia wylosowane z nich do badania (tj. mieszkania wraz z zamieszkującymi je osobami) oraz wyznacza zmodyfikowane wagi:

$$(8) \quad w_j(b) = w_j \frac{n_h}{n_h - 1} m_j(b),$$

gdzie:

$w_j(b)$ – waga dla osoby z j -tego gospodarstwa w b -tej próbce bootstrapowej,

w_j – waga oryginalna dla osoby z j -tego gospodarstwa,

$m_j(b)$ – krotność wyboru jednostki pierwszego stopnia z j -tym gospodarstwem do b -tej próbki ($b=1,2,\dots,B$).

Dla danej próbki bootstrapowej szacuje się z użyciem zmodyfikowanych wag interesujący nas parametr, uzyskując wielkość \hat{t}_b^* . Po wykonaniu B iteracji oszacowanie wariancji estymatora badanego parametru \hat{t} ma postać:

$$(9) \quad \hat{V}(\hat{t}) = \frac{1}{B-1} \sum_{b=1}^B (\hat{t}_b^* - \hat{t})^2.$$

Oszacowanie błędu standardowego (błędu bezwzględnego) dla estymowanej wielkości jest równe pierwiastkowi kwadratowemu z uzyskanego oszacowania wariancji, tzn.

$$(10) \quad SE(\hat{t}) = \sqrt{\hat{V}(\hat{t})}$$

Ponadto, oszacowane zostały błędy względne (współczynniki zmienności) dla estymowanych wskaźników za pomocą wzoru:

$$(11) \quad CV(\hat{t}) = \frac{SE(\hat{t})}{\hat{t}}.$$

Wskaźniki precyzji można wykorzystywać do wyznaczania przedziałów ufności, w których z określonym prawdopodobieństwem (tzw. poziomem ufności, np. 95%) znajduje się prawdziwa wartość estymowanego parametru. Na przykład dla poziomu ufności 95% granice takiego przedziału mają postać: $\hat{t} \pm 1,96 * SE(\hat{t})$.

Wszystkie obliczenia wykonano w systemie SAS.

⁸ Särndal C.E., Swensson B., Wretman J. *Model Assisted Survey Sampling*, Springer Verlag, 1991. ss. 442-444.

Tabl. Ocena precyzji dla wybranych wskaźników według klas miejscowości

WYSZCZEGÓLNIENIE a – wartość wskaźnika (cechy) s – błąd bezwzględny v – błąd względny (w %)		Ogółem	Miasta według liczby mieszkańców				Wieś	
			razem	500 tys. i więcej	od 100 do 500 tys.	od 20 do 100 tys.		poniżej 20 tys.
GOSPODARSTWA DOMOWE								
Wskaźnik ubóstwa monetarnego	a	15,1	10,7	5,2	9,8	11,9	16,8	23,7
	s	0,3	0,3	0,6	0,5	0,7	1,0	0,7
	v	2,2	3,2	10,8	5,6	5,7	6,1	3,1
Wskaźnik ubóstwa warunków życia	a	13,5	11,5	9,3	10,8	12,1	14,0	17,7
	s	0,3	0,4	0,8	0,6	0,7	1,0	0,7
	v	2,4	3,2	8,2	5,7	5,9	7,2	3,8
Wskaźnik ubóstwa braku równowagi budżetowej	a	15,9	15,7	12,9	15,2	17,5	16,7	16,4
	s	0,3	0,4	0,9	0,7	0,8	1,0	0,6
	v	2,1	2,6	7,0	4,9	4,5	6,1	3,7
Wskaźnik ubóstwa całkowitego	a	4,6	3,8	2,5	3,6	3,9	5,7	6,0
	s	0,2	0,2	0,4	0,4	0,4	0,6	0,4
	v	4,3	5,7	16,1	10,2	10,4	11,0	6,8
Wskaźnik dobrej sytuacji dochodowej	a	18,8	23,5	38,5	24,9	17,7	13,0	9,6
	s	0,4	0,5	1,4	0,9	0,8	0,9	0,5
	v	2,0	2,1	3,6	3,4	4,5	7,1	5,4
Wskaźnik dobrych warunków życia	a	14,8	15,9	15,6	16,6	15,7	15,3	12,7
	s	0,4	0,4	1,0	0,8	0,9	0,9	0,6
	v	2,4	2,8	6,6	4,6	5,4	6,0	4,6
Wskaźnik dobrej sytuacji budżetowej	a	14,6	16,4	22,2	17,1	14,1	12,5	10,8
	s	0,4	0,5	1,1	0,8	0,8	1,0	0,6
	v	2,4	2,8	5,1	4,5	5,4	7,6	5,4
Odsetek gospodarstw korzysta- jących z pomocy finansowej	a	12,2	12,5	13,8	12,3	12,5	11,5	11,6
	s	0,3	0,4	0,9	0,7	0,8	0,9	0,6
	v	2,6	3,2	6,3	5,5	6,1	8,0	4,8
Odsetek gospodarstw korzysta- jących z pomocy rzeczowej	a	7,5	6,6	7,2	6,1	6,7	6,4	9,4
	s	0,3	0,3	0,7	0,5	0,5	0,7	0,5
	v	3,3	4,5	9,2	7,9	7,6	10,7	5,4
Odsetek gospodarstw korzysta- jących z pomocy w formie usług	a	6,0	5,6	6,2	4,6	6,4	5,2	6,6
	s	0,2	0,3	0,7	0,4	0,5	0,6	0,5
	v	4,1	4,6	11,1	8,2	8,2	11,8	7,3

Tabl. Ocena precyzji dla wybranych wskaźników według klas miejscowości (c.d.)

WYSZCZEGÓLNIENIE a – wartość wskaźnika (cechy) s – błąd bezwzględny v – błąd względny (w %)	Ogółem	Miasta według liczby mieszkańców					Wieś	
		razem	500 tys. i więcej	od 100 do 500 tys.	od 20 do 100 tys.	poniżej 20 tys.		
OSOBY W WIEKU 16 LAT I WIĘCEJ								
Wskaźnik izolacji społecznej	a	8,9	10,0	9,2	10,8	10,6	8,6	7,1
	s	0,3	0,5	1,0	0,8	0,9	1,1	0,5
	v	3,8	4,5	10,6	7,6	8,0	12,6	6,6
Wskaźnik wykluczenia	a	3,9	4,0	2,9	3,9	5,0	3,8	3,8
społecznego (z przynajmniej	s	0,2	0,3	0,5	0,4	0,6	0,8	0,4
jedną formą ubóstwa)	v	6,0	7,6	17,0	11,0	12,7	20,8	9,5
Wskaźnik złego samopoczucia	a	5,2	5,5	5,8	5,6	5,6	5,2	4,5
psychicznego	s	0,3	0,3	0,8	0,5	0,6	0,9	0,4
	v	5,1	5,9	13,3	8,9	10,1	16,3	9,4
Wskaźnik poczucia szczęścia	a	58,0	57,6	56,2	56,0	58,8	59,0	58,6
	s	0,6	0,7	1,6	1,2	1,2	1,6	1,1
	v	1,0	1,2	2,8	2,1	2,0	2,8	1,9
Wskaźnik zadowolenia z życia	a	74,0	74,3	77,0	74,7	72,4	74,1	73,6
ogólnie rzecz biorąc	s	0,5	0,6	1,4	1,0	1,3	1,5	0,9
	v	0,7	0,9	1,8	1,4	1,7	2,0	1,2
Wskaźnik zadowolenia z obecnej	a	60,4	62,7	64,6	62,1	61,7	63,2	56,5
sytuacji zawodowej	s	0,9	1,1	2,1	1,7	2,0	2,4	1,5
	v	1,5	1,7	3,2	2,7	3,2	3,9	2,6
Wskaźnik zadowolenia	a	54,1	57,4	61,2	58,2	57,0	53,2	48,9
z posiadanego wykształcenia	s	0,6	0,8	1,7	1,2	1,4	1,7	1,1
	v	1,1	1,3	2,7	2,0	2,4	3,2	2,2
Wskaźnik zadowolenia z sytuacji	a	74,8	75,0	77,4	74,9	74,7	73,5	74,4
rodzinnej	s	0,5	0,6	1,2	1,1	1,1	1,6	0,9
	v	0,7	0,8	1,6	1,5	1,5	2,1	1,2

Tabl. Ocena precyzji dla wybranych wskaźników według klas miejscowości (dok.)

WYSZCZEGÓLNIENIE a – wartość wskaźnika (cechy) s – błąd bezwzględny v – błąd względny (w %)	Ogółem	Miasta według liczby mieszkańców					Wieś	
		razem	500 tys. i więcej	od 100 do 500 tys.	od 20 do 100 tys.	poniżej 20 tys.		
OSOBY W WIEKU 16 LAT I WIĘCEJ								
Wskaźnik zadowolenia z relacji	a	84,9	84,9	84,6	84,5	85,1	85,2	85,1
z innymi ludźmi	s	0,4	0,5	1,1	0,9	1,0	1,1	0,8
	v	0,5	0,6	1,3	1,0	1,1	1,3	0,9
Wskaźnik zadowolenia z obecnej	a	34,2	35,8	39,2	37,6	34,1	32,9	31,4
sytuacji finansowej	s	0,6	0,6	1,5	1,2	1,3	1,5	1,1
	v	1,7	1,8	3,8	3,2	3,8	4,5	3,4
Wskaźnik zadowolenia	a	54,3	55,3	59,2	56,0	53,5	53,5	52,6
z materialnych warunków	s	0,6	0,7	1,5	1,3	1,3	1,8	1,0
życia	v	1,1	1,3	2,6	2,4	2,5	3,4	2,0
Wskaźnik zadowolenia ze stanu	a	58,1	58,4	59,1	57,8	58,1	59,1	57,7
swojego zdrowia	s	0,6	0,7	1,6	1,2	1,4	1,6	1,0
	v	1,0	1,2	2,7	2,1	2,3	2,7	1,8
Odsetek osób odczuwających	a	92,0	91,3	90,0	90,9	91,6	92,7	93,2
związek z miejscowością,	s	0,3	0,4	0,9	0,6	0,7	0,9	0,5
w której mieszkają	v	0,3	0,4	1,0	0,7	0,8	1,0	0,6
Odsetek osób odczuwających	a	78,7	73,0	62,7	68,3	76,9	83,1	87,8
związek z ludźmi z sąsiedztwa	s	0,5	0,6	1,6	1,1	1,1	1,3	0,7
i z okolicy, w której mieszkają	v	0,6	0,9	2,5	1,6	1,5	1,6	0,8
Odsetek osób mających poczucie	a	87,1	82,5	80,8	77,3	82,4	91,3	94,5
bezpieczeństwa po zmroku	s	0,4	0,5	1,2	1,0	1,1	0,8	0,5
w okolicy miejsca	v	0,5	0,7	1,5	1,3	1,3	0,9	0,5
zamieszkania								

Tabl. Ocena precyzji dla wybranych wskaźników według województw

Lp.	WYSZCZEGÓLNIENIE a – wartość wskaźnika (cechy) s – błąd bezwzględny v – błąd względny (w %)		Ogółem	Wojewó					
				dolnośląskie	kujawsko- -pomorskie	lubelskie	lubuskie	łódzkie	małopolskie
GOSPODARSTWA									
1	Wskaźnik ubóstwa monetarne	a	15,1	11,4	16,8	23,5	15,1	13,1	17,7
		s	0,3	1,2	1,5	1,7	1,7	1,2	1,2
		v	2,2	10,9	8,9	7,0	11,0	9,1	7,0
2	Wskaźnik ubóstwa warunków życia	a	13,5	14,0	13,8	16,0	14,7	16,8	12,4
		s	0,3	1,3	1,5	1,5	1,5	1,4	1,2
		v	2,4	9,1	11,0	9,5	10,4	8,5	9,6
3	Wskaźnik ubóstwa braku równowagi budżetowej	a	15,9	17,7	16,1	15,2	18,8	18,5	15,6
		s	0,3	1,4	1,4	1,4	2,0	1,4	1,3
		v	2,1	7,7	9,0	9,0	10,5	7,7	8,6
4	Wskaźnik ubóstwa całkowitego	a	4,6	4,6	4,6	5,6	5,6	3,8	4,6
		s	0,2	0,8	0,8	1,0	1,1	0,6	0,7
		v	4,3	17,4	16,4	17,0	19,1	16,6	15,2
5	Wskaźnik dobrej sytuacji dochodowej	a	18,8	19,5	17,1	11,7	14,3	17,8	16,2
		s	0,4	1,3	1,3	1,2	1,6	1,3	1,4
		v	2,0	6,8	7,8	10,2	11,2	7,5	8,7
6	Wskaźnik dobrych warunków życia	a	14,8	13,7	18,4	11,1	11,3	12,5	12,1
		s	0,4	1,3	1,6	1,2	1,6	1,1	1,2
		v	2,4	9,7	8,9	10,4	14,3	8,5	9,8
7.	Wskaźnik dobrej sytuacji budżetowej	a	14,6	16,1	13,6	13,1	10,8	13,2	12,7
		s	0,4	1,3	1,3	1,4	1,3	1,1	1,3
		v	2,4	8,3	9,7	11,0	12,3	8,5	9,8
8	Odsetek gospodarstw korzystających z pomocy finansowej	a	12,2	14,2	13,9	14,8	12,9	11,6	13,4
		s	0,3	1,4	1,4	1,5	1,6	1,1	1,2
		v	2,6	9,6	9,7	10,1	12,3	9,0	9,0
9	Odsetek gospodarstw korzystających z pomocy rzeczowej	a	7,5	7,0	7,6	10,8	8,1	7,6	9,5
		s	0,3	0,9	1,0	1,2	1,3	0,8	1,1
		v	3,3	12,7	12,8	11,0	15,9	10,8	11,3
10	Odsetek gospodarstw korzystających z pomocy w formie usług	a	6,0	4,7	4,2	11,9	5,9	7,3	5,3
		s	0,2	0,9	0,8	1,3	1,0	0,9	0,8
		v	4,1	19,9	18,6	10,9	16,8	12,7	14,8

dztwa										Lp.
mazowieckie	opolskie	podkarpackie	podlaskie	pomorskie	śląskie	świętokrzyskie	warmińsko- mazurskie	wielkopolskie	zachodnio- pomorskie	
DOMOWE										
12,2	17,2	19,7	19,9	14,1	11,8	19,5	15,5	13,3	18,5	1
0,9	2,1	1,6	1,9	1,4	0,9	1,8	1,7	1,4	1,6	
7,6	12,4	8,3	9,6	9,7	7,7	9,4	10,7	10,7	8,9	
13,8	10,0	13,5	9,1	12,4	11,0	18,8	19,6	9,3	17,9	2
1,1	1,7	1,3	1,5	1,5	0,9	1,8	1,6	1,1	1,6	
8,1	16,7	9,6	16,7	12,1	8,5	9,6	8,0	11,4	9,2	
15,0	12,2	11,9	11,2	18,0	13,9	15,7	23,2	15,4	18,6	3
1,1	1,8	1,3	1,4	1,5	0,9	1,7	1,7	1,4	1,8	
7,1	14,4	10,5	12,0	8,6	6,8	10,5	7,3	8,9	9,6	
5,0	4,3	3,7	3,4	4,6	3,3	5,6	7,5	3,6	6,1	4
0,7	1,3	0,7	0,8	0,9	0,5	1,1	1,2	0,7	1,1	
13,3	29,7	18,9	22,0	18,8	13,9	20,1	15,5	19,9	17,8	
28,4	15,2	10,2	15,5	21,0	20,0	12,1	16,2	19,9	17,7	5
1,3	1,7	1,2	1,6	1,6	1,1	1,4	1,5	1,5	1,8	
4,6	11,2	11,6	10,5	7,8	5,3	11,8	9,5	7,7	10,0	
16,2	19,6	17,0	17,4	14,6	14,1	11,7	11,8	19,9	14,2	6
1,1	2,3	1,6	2,0	1,5	1,0	1,4	1,6	1,6	1,7	
6,6	11,5	9,4	11,2	10,2	7,3	11,8	13,1	7,8	11,9	
18,2	15,1	12,2	15,4	15,2	15,5	15,3	13,4	12,9	11,7	7
1,2	1,8	1,5	1,8	1,4	1,0	1,6	1,5	1,3	1,5	
6,4	12,2	11,9	11,9	9,3	6,6	10,3	11,2	9,7	13,0	
12,5	14,4	9,4	13,3	11,7	9,1	10,4	15,8	10,2	14,0	8
0,9	1,9	1,2	1,7	1,4	0,8	1,3	1,6	1,1	1,7	
7,3	13,5	12,9	12,6	11,7	8,5	12,9	10,1	11,2	12,0	
7,3	7,9	9,2	9,7	6,8	5,1	5,9	8,1	6,7	7,7	9
0,8	1,3	1,1	1,6	1,1	0,6	1,0	1,1	0,9	1,3	
11,0	16,4	11,7	16,0	15,3	11,7	16,8	13,2	12,8	16,4	
7,3	3,6	6,5	8,1	5,7	5,7	4,0	5,0	4,4	3,2	10
0,8	1,0	1,0	1,4	0,9	0,7	0,7	1,0	0,7	0,9	
11,5	28,1	15,3	17,8	16,2	12,1	18,1	19,5	15,5	26,8	

Tabl. Ocena precyzji dla wybranych wskaźników według województw (dok.)

Lp.	WYSZCZEGÓLNIENIE a – wartość wskaźnika (cechy) s – błąd bezwzględny v – błąd względny (w %)		Ogółem	Wojewó					
				dolnośląskie	kujawsko- pomorskie	lubelskie	lubuskie	łódzkie	małopolskie
OSOBY W WIEKU									
1	Wskaźnik izolacji społecznej	a	8,9	9,3	9,5	7,0	9,2	13,9	6,0
		s	0,3	1,5	1,3	1,1	1,7	1,5	1,0
		v	3,8	16,0	13,4	15,6	18,3	11,0	16,4
2	Wskaźnik wykluczenia społecznego (z przynajmniej jedną formą ubóstwa)	a	3,9	4,6	5,1	3,2	5,1	6,0	3,1
		s	0,2	1,1	1,1	0,8	1,5	1,0	0,7
		v	6,0	24,8	21,8	26,5	30,2	16,1	22,2
3	Wskaźnik złego samopoczucia psychicznego	a	5,2	6,4	4,4	6,6	4,6	4,6	4,4
		s	0,3	1,2	0,8	1,0	1,6	0,7	0,7
		v	5,1	18,4	17,9	15,0	34,5	14,6	16,7
4	Wskaźnik poczucia szczęścia	a	58,0	56,0	55,8	52,9	56,1	52,5	65,1
		s	0,6	2,4	2,4	2,4	3,1	2,0	2,1
		v	1,0	4,3	4,2	4,5	5,5	3,8	3,2
5	Wskaźnik zadowolenia z życia ogólnie rzecz biorąc	a	74,0	76,1	75,9	67,9	77,1	71,0	75,8
		s	0,5	1,9	2,0	2,0	2,5	1,7	1,6
		v	0,7	2,5	2,6	3,0	3,3	2,4	2,1
6	Wskaźnik zadowolenia z obecnej sytuacji zawodowej	a	60,4	65,1	63,8	49,9	64,9	52,1	60,1
		s	0,9	3,3	3,0	3,4	3,8	2,8	3,1
		v	1,5	5,1	4,6	6,7	5,9	5,4	5,1
7	Wskaźnik zadowolenia z posiadanego wykształcenia	a	54,1	53,7	54,1	45,6	53,5	52,3	55,0
		s	0,6	2,2	2,5	2,5	3,1	2,0	2,0
		v	1,1	4,1	4,5	5,5	5,8	3,7	3,7
8	Wskaźnik zadowolenia z sytuacji rodzinnej	a	74,8	74,7	78,9	69,9	78,2	71,4	74,8
		s	0,5	1,9	1,8	1,9	2,4	1,8	1,9
		v	0,7	2,6	2,3	2,8	3,1	2,5	2,5
9	Wskaźnik zadowolenia z relacji z innymi ludźmi	a	84,9	83,0	87,7	82,5	86,2	85,1	84,0
		s	0,4	1,7	1,5	1,8	2,1	1,3	1,4
		v	0,5	2,0	1,7	2,2	2,5	1,5	1,6
10	Wskaźnik zadowolenia z obecnej sytuacji finansowej	a	34,2	37,9	33,4	27,8	32,0	31,8	31,7
		s	0,6	2,4	2,0	2,0	2,8	1,8	2,1
		v	1,7	6,2	6,0	7,3	8,8	5,5	6,7
11	Wskaźnik zadowolenia z materialnych warunków życia	a	54,3	56,6	55,0	48,1	54,1	49,1	54,4
		s	0,6	2,3	2,2	2,4	3,3	2,0	2,1
		v	1,1	4,1	4,0	5,0	6,1	4,1	3,9
12	Wskaźnik zadowolenia ze stanu swojego zdrowia	a	58,1	58,6	58,8	55,7	58,6	56,0	60,7
		s	0,6	2,3	2,2	2,0	3,0	1,9	2,0
		v	1,0	3,9	3,8	3,6	5,1	3,5	3,3
13	Odsetek osób odczuwających związek z miejscowością, w której mieszkają	a	92,0	92,5	92,0	95,0	91,5	90,8	94,2
		s	0,3	1,1	1,3	0,8	1,8	1,1	0,9
		v	0,3	1,2	1,4	0,9	1,9	1,2	0,9
14	Odsetek osób odczuwających związek z ludźmi z sąsiedztwa i z okolicy, w której mieszkają	a	78,7	76,0	79,9	86,8	81,4	79,8	82,2
		s	0,5	2,0	1,7	1,4	2,3	1,6	1,5
		v	0,6	2,6	2,2	1,6	2,8	1,9	1,9
15	Odsetek osób mających poczucie bezpieczeństwa po zmroku w okolicy miejsca zamieszkania	a	87,1	81,7	86,4	88,6	88,9	83,1	89,8
		s	0,4	1,8	1,5	1,5	1,7	1,4	1,0
		v	0,5	2,2	1,7	1,6	1,9	1,6	1,1

dztwa										Lp.
mazowieckie	opolskie	podkarpackie	podlaskie	pomorskie	śląskie	świętokrzyskie	warmińsko- mazurskie	wielkopolskie	zachodnio- pomorskie	
16 LAT I WIĘCEJ										
6,4	10,5	8,6	7,9	9,4	11,3	7,2	8,4	7,7	12,5	1
0,8	2,5	1,7	1,5	1,4	1,1	1,2	1,2	1,3	2,1	
12,7	23,8	20,2	19,3	14,7	9,5	16,5	13,9	17,4	16,9	
2,7	2,0	4,3	3,9	4,1	4,8	3,6	3,3	3,0	4,9	2
0,4	0,5	1,4	1,2	1,0	0,7	1,0	0,8	0,9	1,6	
16,7	25,7	32,8	31,6	23,8	14,6	26,2	23,7	30,2	31,8	
6,4	4,8	3,4	3,0	4,5	5,6	3,4	6,1	4,9	6,1	3
0,9	1,4	0,8	1,0	0,8	0,7	0,8	1,4	1,0	1,4	
13,7	29,4	22,7	33,4	18,2	12,4	22,7	23,3	19,7	22,8	
56,1	64,2	65,2	63,0	61,9	61,8	58,6	50,7	54,4	51,2	4
1,7	3,4	2,3	3,0	2,4	1,5	2,6	2,7	2,3	2,7	
3,0	5,3	3,6	4,7	3,9	2,4	4,5	5,2	4,2	5,3	
72,4	75,7	75,4	71,1	77,6	77,4	73,8	67,4	75,9	67,9	5
1,5	3,0	2,5	2,9	2,2	1,3	2,1	2,1	1,7	3,1	
2,1	3,9	3,4	4,1	2,8	1,7	2,9	3,2	2,3	4,6	
61,6	74,2	58,6	49,3	65,2	62,6	53,0	59,9	60,7	67,4	6
2,0	4,3	3,9	4,5	3,5	2,5	4,3	3,8	3,3	4,3	
3,3	5,7	6,6	9,1	5,4	3,9	8,1	6,4	5,4	6,3	
55,2	60,8	55,6	50,4	55,8	56,7	55,6	48,8	56,7	49,0	7
1,8	3,3	2,7	2,8	2,6	1,6	2,8	2,3	2,3	3,0	
3,3	5,5	4,8	5,6	4,7	2,9	5,0	4,7	4,1	6,2	
73,7	82,4	72,8	68,5	77,6	77,7	76,8	67,1	79,9	67,2	8
1,5	2,5	2,1	3,0	2,0	1,4	2,0	2,2	1,7	2,9	
2,0	3,1	2,9	4,4	2,6	1,8	2,6	3,3	2,1	4,4	
83,3	89,2	83,8	82,3	86,5	84,9	86,3	77,5	91,8	83,6	9
1,4	2,6	1,7	2,4	1,8	1,1	1,5	2,0	1,1	2,4	
1,6	2,9	2,1	2,9	2,0	1,3	1,8	2,6	1,2	2,9	
34,4	45,1	33,9	35,1	35,1	37,9	29,6	35,1	34,8	29,5	10
1,7	3,2	2,7	3,1	2,4	1,7	2,3	2,9	2,1	2,5	
5,0	7,1	7,8	9,0	6,8	4,5	7,9	8,2	6,0	8,4	
52,6	67,4	55,2	55,7	55,2	59,4	50,5	52,7	58,3	41,2	11
1,7	3,0	2,3	3,4	2,5	1,6	2,7	2,7	2,4	2,8	
3,2	4,5	4,2	6,2	4,5	2,8	5,3	5,1	4,1	6,8	
55,9	60,7	58,9	56,7	59,2	60,8	62,4	54,7	56,4	56,8	12
1,8	3,3	2,6	2,6	2,6	1,5	2,3	2,4	2,2	3,0	
3,3	5,5	4,4	4,6	4,4	2,5	3,6	4,3	3,9	5,2	
89,9	89,4	95,9	96,0	91,7	89,0	94,7	90,0	93,5	92,2	13
1,0	2,7	1,0	1,1	1,4	1,1	1,4	1,7	1,0	1,2	
1,1	3,0	1,0	1,2	1,5	1,3	1,5	1,9	1,1	1,3	
73,1	76,1	84,5	79,1	75,4	76,5	85,5	78,7	82,2	69,1	14
1,5	3,5	2,1	2,6	2,1	1,3	1,9	2,4	1,7	2,7	
2,0	4,5	2,5	3,2	2,8	1,7	2,2	3,0	2,1	3,9	
88,4	88,2	92,3	89,6	84,6	81,6	87,2	92,1	90,9	87,5	15
1,0	2,0	1,7	2,0	1,6	1,3	1,5	1,2	1,0	1,8	
1,1	2,2	1,9	2,2	1,9	1,6	1,7	1,3	1,1	2,1	

7. IMPUTACJA DOCHODÓW

Cel i zakres tematyczny badania spójności społecznej powodują, że dla opracowania wyników konieczne jest uzyskanie informacji o dochodzie badanych gospodarstw.

Pytanie o dochód jest pytaniem wrażliwym, często skutkującym dużą liczbą odmów. By nie dyskwalifikować wywiadów, w których respondenci udzielają większości informacji objętych badaniem, ale nie są skłonni przekazać informacji o dochodzie, w konstrukcji badania założono możliwość nie udzielenia przez respondenta odpowiedzi na pytanie o dochód (odmowa odpowiedzi dotycząca pojedynczego pytania). Ponieważ jest konieczne połączenie wywiadu gospodarstwa oraz wywiadu indywidualnego z informacją o dochodzie, pozycyjne braki danych powstające wskutek nieudzielenia informacji o dochodzie przez respondentów są imputowane.

By umożliwić maksymalnie skuteczną i precyzyjną imputację, w możliwie największym stopniu bazującą na informacji uzyskanej od respondenta, stosuje się szereg pytań dodatkowych. Formularz skonstruowany jest tak, by uzyskać jak najwięcej informacji związanych z dochodem respondenta i opisujących ten dochód, nawet jeżeli kwota dochodu nie zostanie precyzyjnie podana.

Podstawą do opracowania wyników jest średni miesięczny dochód netto gospodarstwa w okresie ostatnich dwunastu miesięcy poprzedzających badanie, tj. kwota dochodu rocznego podzielona przez 12. Ponieważ często niechęć do udzielenia informacji o dochodzie wynika nie tyle z braku woli ze strony respondenta, co trudności w oszacowaniu kwoty, przewidziano możliwość przekazania informacji o dochodzie w różnym układzie – jako średni dochód miesięczny lub jako łączną kwotę dochodu z całego roku. Ponadto, występuje pytanie o dochód osiągnięty w miesiącu poprzedzającym badanie. Informacja ta nie może być przeliczona bezpośrednio na interesujące nas dane, ale – w przypadku jej udzielenia – stanowi podstawę do bardzo wiarygodnej imputacji poprzez wykorzystanie statystycznych zależności między dochodem z ostatniego miesiąca a dochodem za cały ostatni rok, obserwowanych w badanej populacji.

W przypadku każdego z pytań służących uzyskaniu informacji o dochodzie możliwe jest udzielenie odpowiedzi na dwa sposoby. Pierwszy, preferowany, który dostarcza interesujących nas informacji bez dodatkowych zabiegów o charakterze imputacyjnym, to podanie przez respondenta dokładnej kwoty dochodu. Jeżeli jednak respondent nie chce lub nie potrafi podać tej kwoty, może zaznaczyć odpowiedni przedział dochodowy. W takim przypadku również uzyskujemy dość precyzyjną informację o wartości dochodu (zwłaszcza, jeśli nie jest to przedział skrajny – najwyższy lub najniższy), choć wymagającą jeszcze uściślenia, które ma miejsce poprzez imputację zawężoną do granic przedziału. Dopiero w sytuacji, gdy respondent nie jest skłonny do przekazania nawet informacji o przedziale dla żadnego z zadawanych pytań dotyczących dochodu, mamy do czynienia z informacją tworzoną w pełni za pomocą imputacji statystycznej.

Do imputacji dochodu zastosowana została stochastyczna imputacja regresyjna. Metoda ta polega na wykorzystaniu wartości teoretycznej (prognozy) z modelu regresyjnego uzupełnionej o imputowaną resztę (odzwierciedlenie składnika losowego). Imputowana reszta jest generowana z rozkładu teoretycznego o odpowiednich parametrach.

Metoda imputacji ma charakter stochastyczny, co oznacza, że zawiera element losowy (nie można z góry przewidzieć wartości imputacyjnych, każde powtórzenie przebiegu dla tych samych danych może dać różne wyniki). Konsekwencją tego jest, że imputacja w niewielkim stopniu zaburza rozkład imputowanej zmiennej, uzyskane rozkłady są „podobne” do naturalnych, nie są tworzone sztucznie zbiory identycznych wartości imputacyjnych.

Ponadto, zastosowana metoda pozwala objąć jednolitym podejściem metodologicznym sytuacje, gdy respondent podał granice przedziału dochodowego oraz gdy ich nie podał. W sytuacji, gdy nie określono przedziału, imputowane reszty generowane są z rozkładu bezwarunkowego. Jeśli natomiast znamy granice przedziału dochodowego, imputowana reszta jest generowana z rozkładu uciętego (generowana wartość przyjmuje wyłącznie wartości z założonego zakresu), tak by zagwarantować, że uzyskana wartość imputacyjna będzie się mieściła w granicach zadeklarowanego przedziału dochodowego.

Modele stosowane do imputacji mają postać potęgowo-wykładniczą (model liniowy po transformacji logarytmicznej). Reszty generowane są z rozkładu normalnego (uciętego rozkładu normalnego) dla modelu po transformacji logarytmicznej.

Zmienną imputowaną (i objaśnianą przez modele) jest średni miesięczny dochód netto gospodarstwa domowego w okresie ostatnich 12 miesięcy. Dla każdego gospodarstwa wymagającego imputacji stosowany jest jeden z dwóch alternatywnych modeli, zależnie od odstępności zmiennych objaśniających.

W przypadku braku danych, dotyczącego zmiennej imputowanej:

- a) jeżeli dla gospodarstwa domowego posiadamy informację na temat dochodu miesięcznego z miesiąca poprzedzającego badanie (dochodu bieżącego), używamy modelu, w którym zmiennymi objaśniającymi są: dochód bieżący oraz opisowa informacja o zmianie dochodu w stosunku do poprzedniego roku (wzrost/spadek/w przybliżeniu bez zmian),
- b) jeżeli nie mamy informacji na temat dochodu bieżącego (brak danych), stosujemy model objaśniający dochód za pomocą obiektywnych czynników determinujących wysokość dochodu i możliwości gospodarstwa domowego w zakresie jego osiągnięcia, takich jak: źródło utrzymania, rodzaj pracy, zawód i wykształcenie głowy gospodarstwa.

Model a) daje dużo lepsze objaśnienie. Wykorzystuje przy tym informacje o dochodzie przekazaną przez respondenta. Dlatego jest stosowany zawsze, gdy tylko jest taka możliwość, biorąc pod uwagę posiadane informacje.

W przypadku modelu b), oprócz czynników obiektywnych (jak wykształcenie, zawód), uwzględniona została również informacja o tym, jak gospodarstwo „wiąże koniec z końcem”. Zastosowanie tej zmiennej znacząco poprawia objaśnienie. Specyfikację taką można interpretować w ten sposób, że czynniki obiektywne określają możliwości i aspiracje dochodowe osób oraz gospodarstw domowych. Nie dostarczają jednak informacji, w jakim stopniu osiągnięte faktycznie dochody odpowiadają tym możliwościom i aspiracjom. Można założyć, że odpowiedź na pytanie

o łatwość lub trudność gospodarowania środkami finansowymi może – przynajmniej w pewnym stopniu – nieść w sobie jakąś informację na ten temat.

Określając zestaw zmiennych objaśniających, testowano różne warianty modelu. Wariant ostatecznie zastosowany uznany został za najlepszy z punktu widzenia jakości objaśnienia oraz możliwości interpretacji przyjętej specyfikacji.

Na podstawie modelu a) zaimputowanych zostało 666 rekordów, na podstawie modelu b) 3 305 rekordów. Liczby te obejmują zarówno przypadki pełnej imputacji statystycznej, gdzie respondent nie udzielił żadnej informacji o imputowanej zmiennej, jak i przypadki, gdy znany jest przedział dochodowy.

Dla oceny zakresu imputacji dochodów w przetwarzanym zbiorze danych i skali potencjalnych błędów z nią związanych, istotna jest statystyka rozróżniająca przypadki pełnej imputacji od imputacji przy znanym przedziale dochodowym. I tak, w próbie liczącej 14 884 rekordy (gospodarstwa domowe):

- 2 176 rekordów imputowano w sytuacji, gdy znany był dokładny przedział dochodowy, tzn. górna i dolna granica przedziału (przedział inny niż skrajny),
- 21 rekordów imputowano w sytuacji, gdy wiadomo było, że należą do przedziałów skrajnych (grupy o najniższych lub najwyższych dochodach),
- dla 1 774 rekordów zastosowano pełną imputację, tj. nie był znany przedział dochodowy.

Tylko dla wymienionych w ostatnim punkcie 1 774 gospodarstw możemy przyjąć, że przypisana im wartość dochodu w całości pochodzi z imputacji statystycznej.

8. REGRESJA LOGISTYCZNA

Jedną z metod stosowanych w publikacji dla analizy determinant wystąpienia pewnych zjawisk (negatywnych – np. ubóstwo, izolacja, lub pozytywnych – np. dobrobyt) – tj. czynników decydujących o tym, że dane zjawisko wystąpi w przypadku danej osoby czy gospodarstwa – jest regresja logistyczna.

Model regresji logistycznej (model logitowy) jest narzędziem analizy statystycznej pozwalającym wyjaśnić prawdopodobieństwo wystąpienia lub nie, pewnych stanów (zmienna objaśniana jest zmienną jakościową dychotomiczną, tj. przyjmującą dwie możliwe wartości – zjawisko wystąpiło lub nie) za pomocą innych zmiennych, będących zmiennymi objaśniającymi w tym modelu. Zmienne objaśniające mogą mieć charakter ilościowy lub jakościowy.

Zastosowanie regresji logistycznej pozwala ocenić, czy dana (potencjalna) zmienna objaśniająca ma istotny wpływ na zmienną objaśnianą (tj. występowanie interesującego nas zjawiska) oraz określić kierunek (sprzyja bądź przeciwdziała wystąpieniu zjawiska) i oszacować siłę (wielkość) tego wpływu.

W przypadku jakościowych zmiennych objaśniających, mogących przyjmować kilka możliwych wartości (wariantów, np.: wiek – wyrażony przedziałami), mamy możliwość oceny istotności i wielkości

wpływu dla każdej z tych wartości (wariantów, w przykładzie – każdej z grup wiekowych), a także istotności wpływu całego czynnika (w przykładzie: wieku). Dla takich zmiennych jedna z wartości cechy musi być przyjęta jako referencyjna. Nie uzyskujemy wtedy dla niej oszacowań, natomiast wszystkie oszacowania uzyskiwane dla pozostałych wartości tej zmiennej wyrażają efekty względem wartości referencyjnej. Np. jeśli objaśniając izolację społeczną, dla zmiennej objaśniającej wyrażającej wiek, przyjmiemy jako referencyjną grupę wiekową 35-44 lata, to efekty oszacowane dla pozostałych grup wiekowych zawierają informacje o tym, czy – i w jakim stopniu – osoba z danej grupy wiekowej jest bardziej (lub mniej – w przypadku ujemnego parametru) narażona na izolację społeczną, niż osoby z grupy 35-44 lata.

Przy konstrukcji modeli stosowanych w publikacji, jako wartość referencyjna dla zmiennych jakościowych stosowana jest zwykle wartość neutralna (np. odpowiedź „ani tak, ani nie”), wartość „typowa”, najczęstsza w populacji, średnia lub środkowa w rankingu.

Przy prezentacji wyników regresji logistycznej w niniejszej pracy pokazywana jest wartość parametru (efektu) związanego z daną wartością (wariantem) zmiennej objaśniającej, oraz wartość statystyki Walda. Im wyższa wartość statystyki Walda, tym silniejsze statystyczne potwierdzenie danego efektu – wartość krytyczna odpowiedniego testu na poziomie istotności 5% wynosi w przybliżeniu 4. Wyniki testu istotności dla parametrów (w oparciu o statystykę Walda) zostały także przedstawione za pomocą odpowiednich symboli. Wszystkie efekty oznaczone gwiazdkami są istotne na poziomie istotności 10%, mające przynajmniej 2 gwiazdki – na poziomie 5%, zaś oznaczone 3 gwiazdkami – na poziomie 1%.

Statystyki Walda zostały również policzone dla pełnych czynników, grupujących efekty związane z poszczególnymi wartościami/wariantami jednej zmiennej jakościowej, celem oceny istotności ich całkowitego wpływu (całkowitego wpływu jakościowej zmiennej objaśniającej przyjmującej kilka możliwych wartości/wariantów).

Takie zastosowanie regresji, w tym regresji logistycznej, może być w pewnym zakresie alternatywą dla analizy wpływu różnych czynników na występowanie badanego zjawiska, poprzez analizę różnic w rozkładzie zmiennej badanej (objaśnianej) w grupach wyróżnionych ze względu na ten czynnik (zmienną objaśniającą). Przykładowo, gdybyśmy chcieli zbadać, w jaki sposób wykształcenie wpływa na występowanie izolacji społecznej, możemy policzyć i porównać odsetek osób wyizolowanych w grupach odpowiadających poszczególnym poziomom wykształcenia.

Podejście oparte na porównaniu rozkładów ma charakter opisowy, nie wymaga przyjmowania założeń ani stawiania wprost hipotez, w przeciwieństwie do podejścia opartego na regresji, gdzie swego rodzaju założeniem dotyczącym sposobu kształtowania się badanego zjawiska, częściowo (choć nie w całości) weryfikowanym za pomocą procedury statystycznej (a więc mającym charakter hipotezy), jest sama specyfikacja modelu. Zastosowanie podejścia wykorzystującego regresję dostarcza bezpośrednio informacji o statystycznej istotności wpływu poszczególnych czynników, a nie tylko o wartościach parametrów, co jest jego istotną zaletą. Ważniejszym jednak argumentem, by nie

traktować tych procedur jako całkowicie wymiennych, jest to, że zaobserwowane w obydwu przypadkach efekty nie wyrażają zupełnie tego samego i ma to duże znaczenie dla ich interpretacji.

Porównując rozkłady, analizujemy każdy czynnik odrębnie⁹. Zastosowanie regresji pozwala nam uzyskać wartości odrębnych efektów dla każdej z branych pod uwagę zmiennych objaśniających, za pomocą procedury, która jednocześnie bierze pod uwagę wpływ wszystkich tych zmiennych. W ten sposób otrzymujemy efekty „czyste”, odzwierciedlające samoistny wpływ danego czynnika, „wyczyszczony” z wpływu innych czynników branych pod uwagę w modelu, które mogą wykazywać pewne współzależności z tym czynnikiem.

Dla przykładu, jeżeli analizujemy wpływ wykształcenia na izolację społeczną poprzez porównanie odsetka osób wyizolowanych w poszczególnych grupach według wykształcenia (porównanie rozkładów), otrzymujemy informację, jak różnią się pomiędzy sobą te grupy, a zatem – pośrednio – jak wykształcenie wpływa na izolację społeczną. Możemy wyodrębnić grupy o szczególnie niskim i szczególnie wysokim odsetku osób wyizolowanych, a zatem określić, jaki typ wykształcenia sprzyja, a jaki przeciwdziała izolacji społecznej. Podobnie, możemy dokonać porównania biorąc pod uwagę grupy wyodrębnione według kwantyla dochodu i w ten sposób zbadać, jak wielkość dochodu wpływa na izolację społeczną.

Skądinąd wiadomo jednak, że wykształcenie jest ważnym czynnikiem determinującym wartość osiąganego dochodu. Jeżeli tak jest, i jeżeli porównanie rozkładów pokazuje zróżnicowanie badanego zjawiska (izolacji), zarówno według wykształcenia, jak i dochodu, to nie wiemy, czy obydwa obserwowane efekty (wpływ wykształcenia i wpływ dochodu) nie są tym samym efektem, a jeżeli tak, to w jakim stopniu. Innymi słowy, powyższa analiza nie dostarcza nam odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu wpływ wykształcenia na badane zjawisko (izolację) odbywa się poprzez kształtowanie dochodu, a w jakim czynnik ten wpływa w sposób samoistny, „pozadochodowy”. Czy w ogóle wpływ „samoistny” wykształcenia ma miejsce.

Jeżeli natomiast zastosujemy model, w którym występują zarówno wykształcenia jak i kwantyl dochodu, uzyskane oszacowania efektów dla poszczególnych czynników będą pokazywały „czysty” wpływ każdego z nich. Oznacza to, że w przypadku wykształcenia uzyskujemy informacje o jego samoistnym wpływie, odbywającym się w inny sposób niż za pośrednictwem dochodu. Inne może być zatem oszacowanie wielkości efektu, a nawet wniosek co do istotności jego wpływu, gdyż poprzez model analizujemy de facto inny efekt (efekt o innej interpretacji) niż w przypadku prostego porównania rozkładów. Co więcej, analizując wpływ tego samego czynnika (np. wykształcenia) na to samo zjawisko badane (np. izolacja) możemy uzyskać różne efekty o różnej interpretacji, zależnie od tego, jakiej specyfikacji modelu użyjemy, tzn. jakie inne zmienne objaśniające dodatkowo uwzględnimy. Oczywiście, każdy z takich modeli pozwala na weryfikację innej hipotezy badawczej, i pozwala nam wyciągnąć inne wnioski o badanym zjawisku.

⁹ Jeżeli chcemy poznać efekt oddziaływania każdego z tych czynników, a nie efekt łączny dla specyficznych kombinacji wartości (wariantów) wielu czynników.

**MIĘDZYNARODOWY
ROK STATYSTYKI**